بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Şafii
2- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Kurtubî
4- **EL-BURHAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN**, Bedruddin Zerkeşî
5- **EL-BAHR'UL-MUHİT**, Ebu Hayyan
6- **CELALEYN TEFSİRİ**, Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- **CEVAHİR'UT-TEFSİR**, Tantavî Cevherî
8- **CAMİ'UL-BEYAN**, İbn Cerir et-Taberî
9- **ED-DURR'UL-MENSUR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR**, İmam Suyutî
10- **EL-ESAS F'İT-TEFSİR**, Said Havva
11- **ENVAR'UT-TENZİL**, Kadı Beyzavî
12- **FETH'UL-BEYAN**, Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- **FETAVA İBN-İS-SALAH Fİ'T-TEFSİR**, Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- **FİZİLAL'İL-KUR'AN**, Seyyid Kutub
15- **FETHU'UL-KADİR**, Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- **HAK DİNİ KUR'AN DİLİ**, Elmalılı Hamdi Yazır
17- **HULASAT'UL-BEYAN**, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- **EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN**, İmam Suyutî
19- **İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM**, Ebusuud Efendi
20- **KEŞŞAF**, Zemahşeri
21- **İŞARET'UL-İCAZ**, Bediüzzaman Said Nursi
22- **MEHASİN'UT-TEVİL**, Cemaluddin Kasımî
23- **MENAHİL'UL-İRFAN**, Abdulazim Zerkanî
24- **MEALİM'UT-TENZİL**, Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- **MEFATİH'UL-GAYB**, Fahruddin Razî
26- **EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN**, Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- **RUH'UL-BEYAN**, İsmail Hakkı el-Bursevî
28- **RUH'UL-MEANİ**, Alusî
29- **ES-SİRAC' UL-MUNİR**, Hatib Şirbinî
30- **SA'LİBİ TEFSİRİ**, İmam Nevevî
32- **TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM**, İbn Kesir
33- **EL-TEFSİR'UL-KAYYIM**, İbn Kayyım el-Cevzî
34- **TEFSİR'UL-MENAR**, Reşid Rıza
35- **TEFSİR'UL-MERAĞİ**, Muhammed Mustafa el-Merağî
36- **TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM**, Muhammed Ali es-Sabunî
37- **TENVİR'UL-MİKBAS**, İbn Abbas'tan mervi
38- **UMDET'UL-KARİ**, Bedruddin Aynî
39- **ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR**, İbn'ul-Cevzi
40- **Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri**

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 8

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organize
edilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: 2/8

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

HUD SÛRESİ

Sûre: 11

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ؕ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ
اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿٢٩﴾ وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ؕ اَفَلَا
تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ
الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ اِنِّيْ مَلَكٌ وَّلَآ اَقُوْلُ لِلَّذِيْنَ تَزْدَرِيْٓ
اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُّؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا ؕ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۖ
اِنِّيْٓ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالُوْا يٰنُوْحُ قَدْ جٰدَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ
جِدَالَنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ
اِنَّمَا يَاْتِيْكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَآءَ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿٣٣﴾
وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْٓ اِنْ اَرَدْتُّ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ
اَنْ يُّغْوِيَكُمْ ؕ هُوَ رَبُّكُمْ ۫ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٣٤﴾ اَمْ يَقُوْلُوْنَ
افْتَرٰىهُ ؕ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَعَلَيَّ اِجْرَامِيْ وَاَنَا بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُوْنَ ﴿٣٥﴾
وَاُوْحِيَ اِلٰى نُوْحٍ اَنَّهٗ لَنْ يُّؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ
اٰمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ۚ ﴿٣٦﴾ وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا
وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٣٧﴾

29 — «Ey kavmim! (Tebliğime) karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ve ben iman edenleri kovacak değilim; zira onlar Rablerine kavuşacaklardır.Fakat sizi cahil bir kavim olarak görüyorum».

30 — «Ey kavmim! Eğer onları kovarsam, Allah'tan gelen azaba karşılık bana kim yardım edebilir? Hiç düşünmüyor musunuz?».

31 — «Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Ben gayb'ı da bilmiyorum. Ben bir meleğim de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için «Allah onlara asla bir hayır vermeyecek» de demiyorum. Çünkü Allah onların kalplerinde olanı daha iyi bilir. (Onları kovduğum) takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum».

32 — Dediler ki: «Ey Nuh! Bizimle mücadele edip durdun ve bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen bize va'dettiğini getir».

33 — (Nuh) dedi ki: Eğer dilerse onu size Allah getirir ve siz Allah'ı aciz bırakacak da değilsiniz».

34 — «Eğer Allah sizi azdırmak istemişse, ben size öğüt vermek istesem de, nasihatım size yarar sağlamaz. Çünkü O sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz».

35 — Onlar: «Bunu kendisi uydurdu» mu diyorlar? Sen onlara de ki: «Eğer onu ben uydurduysam, benim günahım banadır, fakat ben sizlerin suç olarak işlediklerinizden uzağım».

36 — Nuh'a vahyolundu ki, «Artık kavminden iman etmiş olanlardan başkası asla sana inanmayacaktır. Bu yüzden sen onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme.

37 — «Gözlerimizin önünde ve vahyimizle gemiyi yap. Ve zulmedenler hakkında hiçbir şey söyleme bana. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır».

(29) *«Ey kavmim! (Tebliğime) karşılık...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçen *«Aleyhi»*deki *-hu-* zamiri ya tebliğe ya inzara ya da Tevhid'e davete racidir. Bu görüşlerin hepsi de birbirine yakındır. Yani Hz. Nuh şöyle demiştir: *«Onun karşılığında sizden iman etmeniz dışında bana vereceğiniz bir mal istemiyorum. Hidayetiniz karşılığında sizden bir ücret de talep etmiyorum. Benim ücretim Allah'a aittir, ahirette ücretimi bana O verecektir.»* Burada sözkonusu edilen ücret, tebliğ ve taat karşılığında Hz. Peygamber'e verilecek olan mükâfattır.

«Ve ben iman edenleri kovacak değilim» sözü onlara verilmiş bir cevaptır. Onlar Hz. Nuh'tan iddialarınca en düşük olan müminlerin kovulmasını istediler. Onları huzurundan uzaklaştır ki seninle konuşalım deyince, Hz. Nuh onlara, *«Ben iman edenleri kovmam; zira onlar Rablerine kavuştuklarında, kendilerini kovan kimselerden Allah katında dâvâcı olacaklardır»* veya *«Onlar Allah'a kavuşup, Allah'ın mânevî yakınlığını elde edecek kimselerken ben bu gibi insanları nasıl kovabilirim? Sizi Allah'a kavuşmayı ummayan, gafil, cahil, Allah'ın takdirinden habersiz ve onları kovmanın sonuçları hususunda cahil kimseler olarak görüyorum. Siz onlar için «İnsanların en rezilleri» tabirini sırf cahilliğinizden ötürü kullanıyorsunuz»* dedi.

İşte Hz. Nuh'un kavmi, inanmış ve fakir kimselere tenezzül

etmiyor ve onlarla beraber olmak istemiyorlardı. Bu yüzden Hz. Nuh'a onları yanından kovması teklifinde bulundular. Ancak elbette o yüce peygamber cahillerin sözüne bakarak, Allah'a iman etmiş ve Allah katında değerli olan insanları yanından kovacak değildi.

(30) *«Ey kavmim! Eğer onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onları kovduğum takdirde Allah'ın bana vereceği azaptan beni kim koruyabilir? Onlar mümin ve muhlis kimselerdir. Mümin ve muhlis kimseleri kovmak ise, Allah'ın azabını gerektirir. Eğer ben böyle bir harekette bulunursam, beni Allah'ın azabına karşı savunacak hiç kimse ve hiçbir güç yoktur. Hiç düşünmüyor musunuz. Hiç ibret almıyor musunuz? Size söylediklerim hep boşuna mıdır? Düşünün ve söylediklerimin doğru olduğunu görün ve sonra da iman edin.

(31) *«Ben size Allah'ın hazineleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, ben tebliğimin karşılığında sizden bir mal istemezken, size Allah'ın bitmez, tükenmez hazinelerinin yanında olduğumu söylüyor değilim. Çünkü bu hazineler benim yanımda olsaydı eğer ben *«Bana tâbi olursanız, onları size veririm»* diyebilirdim. Ama böyle bir şey sözkonusu değildir.

İbn'ul Enbarî'ye göre burada hazineler, Allah'ın gayb'ı ve insanlardan gizli olan şeylerdir.

Hz. Nuh'u böyle bir cevap vermeye iteleyen sebep şu olmalıdır :

Onlar Hz. Nuh'a (a.s) *«Mertebe bakımından en düşüklerimiz, düşünce açısından en sathî olanlarımız sana tâbi olmuşlardır»* diyorlar ve müminlerin ona görünüşte tâbi olduklarını, aslında ise tâbi olmadıklarını iddia ediyorlar. İşte bunun üzerine Hz. Nuh'un cevabı onlara şu şekilde oldu: *«Ben Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. O hazinelerin neyi içerdiğini kimse bilemez. Bunu ancak Allah bilir».*

Hz. Nuh'un gayb'a *«hazine»* demesinin nedeni, onun insanların gözünden gizli olmasıdır. Bu söz Hz. Nuh'a aittir. Ancak *«hazineler»* ifadesini zahiri üzerine bırakıp, gayb anlamına hamledilmesi en güzel ve münasip yorumdur. Çünkü, *«Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum»* cümlesiyle, *«Ben gayb'ı da bilmiyorum»* şeklindeki cevabı, onların, *«Sana iman edenler, zahirde iman ediyor görünüyorlar, oysa onlar içlerinden iman etmemişlerdir»* şeklindeki iddialarının karşılığıdır. Yani, Hz. Nuh, *«Ben zahire göre hükmederim. İnsanların iç âlemlerindekini Allah'tan başkası bilmez»* demek istemiştir.

«Ben bir meleğim de demiyorum» cümlesi ise, onların *«Biz seni sadece bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz»* şeklindeki sözlerine verilmiş bir cevaptır. Yani, Hz. Nuh (a.s) *«Ben bir melek olduğumu iddia etmiyorum. Ben de sizin gibi bir beşerim. Sizi Allah'a davet ediyor ve Allah tarafından bana verilen görev gereği size tebliğ ediyorum»* demek istemiştir.

MELEKLER PEYGAMBERLERDEN ÜSTÜN MÜDÜRLER?

Bazı müfessirler, *«Ben bir meleğim de demiyorum»* ifadesinden meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Nitekim bir kimse, *«Ben falan şey olduğumu iddia etmiyorum»* dediğinde, o şeyin durumunun, bu sözü söyleyen kimseden daha üstün olmasını iktiza ettirir. Dolayısıyla bu sözü söy-

leyen Hz. Nuh olduğuna göre, meleklerin ondan üstün olması gerekir.

Bu yoruma şöyle cevap verilmiştir;

Hz. Nuh (a.s) bu sözü, onların: *«Seni bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz»* şeklindeki sözlerine bir cevap olarak sarfetmiştir. Çünkü onların zanlarına göre peygamberler beşerden değil ancak meleklerden olmalıydı. Bu yüzden Hz. Nuh (a.s) bu zannın bâtıl olduğunu, insanlara gönderilen peygamberlerin yine insanlardan olması gerektiğini bildirmiş ve bunun için de Allah Teâlâ *«Ben bir meleğim de demiyorum»* ayetini indirmiştir. Yoksa Hz. Nuh'un (a.s) maksadı, meleklerin derecesinin peygamberlerin derecesinden daha üstün olduğunu söylemek değildi.

Gözlerinizin küçük gördüğü ve hakir saydığı müminler için de ben onlara Allah bir tevfik, hidayet, bir iman ve ecir vermemiştir demem. Onların içlerinde hayır mı, şer mi olduğunu, nefislerindeki tasdiki Allah benden daha iyi bilir. Eğer ben müminler hakkında bu tür şeyler söyler ve onları sizin yaptığınız gibi hakir görürsem, o takdirde ben kuşkusuz zalimlerden olurum. Yani görünür taraflarını yalanlar, imanlarını inkâr olarak görürsem, onlara zulmetmiş olurum. Onlara zulmedemem; zira ben zalimlerden değilim.

(32 - 34) *«Dediler ki: Ey Nuh!..»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Nuh kavmi, münakaşa ve mücadele sonucunda Hz. Nuh'tan bıkarak, *«Sen bizimle mücadele edip-durdun ve bu hususta çok aşırı gittin. Eğer doğrulardan isen, bize va'dettiğin azabı hemen getir» dediler.* Yani, *«Ben Allah'ın elçisiyim»* diye iddia ediyorsun, biz de buna inanmıyor ve seni yalanlıyoruz. Artık seninle müca-

dele etmekten bıktık. Eğer doğru söylüyorsan va'dettiğin azabı hemen getir, dediler. Hz. Nuh (a.s), buna cevap olarak, *«Eğer Allah dilerse o azabı size getirir. Bu benim değil, Allah'ın elindedir. O dilediği zaman dilediği kimseler üzerine azabını indirir. Eğer O size azap indirmeyi dilerse, siz O'nun azabından kaçamazsınız. O'nu hiçbir şey engelleyemez. Sizi azabın sonuçlarından korkutmam, azabın gelişinden sizi sakındırmam, size bir yarar sağlamadı. Eğer Allah sizi dalâlete götürmek, sizi helak etmek isterse, bunların size bir yararı olmaz. O sizin Rabbinizdir»;* Yani, canlarınız O'nun elindedir. O'nun sultasından dışarı çıkmaya gücünüz yetmez. Ahirette de O'nun huzuruna dönüş yapacak, amellerinizden ötürü sizi cezalandıracaktır.

(35) *«Onlar, bunu kendisi uydurdu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Nuh kavminin, *«Nuh'un bize vahiy diye kabul ettirmek istediğini aslında kendisi uydurmuştur. Bu, Allah katından değil, onun kendisinden gelmektedir»* şeklindeki sözlerine karşılık Allah Teâlâ, Hz. Nuh'a şöyle demesini emretti: *«Eğer ben onu kendiliğimden uydurmuş isem, bu suçumun günahı banadır. Fakat ben, küfür ve yalanlamadan meydana gelen suçlarınızdan uzağım».*

Müfessirlerin çoğu bu ayetin, Hz. Nuh'un, kavmine açtığı mücadelenin bir bölümü olduğunu söylemiştir. Yani buradaki söz Hz. Nuh'a aittir. Onun kıssasına dahildir.

Mukatil'e göre bu ayette Hz. Peygamber'e (s.a) hitap edilmektedir. Yani; *«Ey Muhammed! Müşriklerin Kur'an'ı senin kendiliğinden uydurduğun şeklindeki iddialarına karşılık onlara de ki: Eğer ben onu kendiliğimden uydurduysam, benim günahım banadır. Fakat ben, sizlerin suç olarak işlediklerinizden uzağım».*

Bu yoruma göre ayet, Hz. Nuh'un (a.s) kıssasından *ara cümle* olarak gelmiş demektir. Ancak en kuvvetli görüş budur. Yani ayet, Hz. Nuh'un kıssasının bir bölümüdür.

«İcram», iftira, uydurma anlamına gelir.

(36) *«Nuh'a vahyolundu ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre, Nuh'un kavmi kendilerine Allah'ın vahyini tebliğ eden Hz. Nuh'u, bayıltıncaya kadar döverler, sonra bir çula sararlar ve öldüğünü sanarak cesedini bir eve bırakırlardı. Ertesi gün o yine çıkar ve onları Allah'a davet ederdi.

Rivayet olunduğuna göre, Nuh'un kavminden bir ihtiyar bastonuna dayanmış ve oğlu da yanında olduğu halde gelir ve oğluna, (Hz. Nuh'u kastederek) *«Ey oğlum! Şu ihtiyar bir delidir»* der. Bunun üzerine oğlu, *O halde ey babacığım! Bana bastonunu verir misin?»* diyerek babasının elinden bastonu alır ve Hz. Nuh'un kafasına vurur. Mübarek başında derin bir yara açılan Hz. Nuh'a Allah Teâlâ: *«Ey Nuh! Artık kavminden iman etmiş olanlardan başkası asla sana inanmayacak. Bu yüzden sen onların işlemekte olduklarından dolayı üzülme. Muhakkak ki onları küfürlerinden ve işlemekte olduklarından dolayı helak edeceğim»* diye vahyeder. Bundan sonra Hz. Nuh (a.s) onların aleyhinde beddua etmeye başlar: *«Ey Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden bir tek kişi bile bırakma».*

Muhammed bin İshak, Abdullah bin Umeyr el-Leysî'den şöyle rivayet etmektedir;

Hz. Nuh'un kavmi kendisini yatırır, bayıltıncaya kadar döverlerdi. O gözlerini açıp, ayıldığında, *«Ey Rabbim! Kavmimi affet. Onlar kesinlikle bilmiyorlar»* diye dua ederdi. Onlar böylece

azgınlıklarını sürdürdüler. Öyle ki verdikleri eziyyet artık çekilmez hale geldi. Hz. Nuh onların nesilden nesile iman etmelerini bekleyip duruyordu. Her gelen nesil bir öncekinden daha kötüydü. Yeni gelen her nesil: *«Bu ihtiyar bizim atalarımızla birlikte, böyle delilik yapa yapa gelmektedir»* diyordu. Onların hiçbiri onun nasihatlarını kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Nuh Allah'a *«Ya Rabbi! Ben kavmimi gece-gündüz davet ettim»* diye şikâyette bulunup, sonunda: *«Ya Rabbi! Yeryüzünde kafirlerden bir tek ferd bile bırakma»* şeklinde bedduada bulundu. Allah Teâlâ da cevaben ona şöyle buyurdu :

(37) *«Gözlerimizin önünde ve vahyimizle gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana hiçbir şey söyleme. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır».*

Bu Ayetin Tefsiri

«Fulk» gemi demektir ve hem tekil hem de çoğul olarak kullanılır. *«Gözlerimizin önünde»; yani bizim gördüğümüz bir yerde* veya bizim ilmimizle ya da bizim korumamızla, bizim vahyimizle (emrimizle) gemiyi yap. Sakın kafirlere mühlet vermek hususunda artık benden herhangi bir şey isteme. Ben onların Tufan ile boğulmalarına hükmettim.

Bazı müfessirler burada ifadeyi, *«Oğlun Kenan ve eşin hakkında herhangi bir istekte bulunma; zira onlar da kavminle beraber boğulacaklardır» şeklinde yorumlamışlardır.*

Bazı rivayetlere göre, Cebrail gelip, Hz. Nuh'a (a.s), *«Rabbin sana bir gemi yapmanı emrediyor»* der. Hz. Nuh (a.s), *«Ben nasıl bir gemi yapabilirim ki? Marangoz değilim»* diye itiraz edince Cebrail ona, *Rabbin sana, gemi yapmanı emrediyor ve kuşkusuz ki sen bizim gözlerimizin önündesin, diyor»* der. Bunun üzerine Hz. Nuh keseri alarak tahtaları yontmaya başlar ve hiç şaşırmadan, yanlışa düşmeden gemiyi adeta bir kuş yuvası gibi yapar.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ؕ
قَالَ اِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَاِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُوْنَ ؕ ﴿٣٨﴾
فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ
عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٣٩﴾ حَتّٰۤى اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ
الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ؕ وَمَاۤ اٰمَنَ مَعَهٗۤ اِلَّا قَلِيْلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوْا فِيْهَا
بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَا ؕ اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤١﴾
امالة
وَهِيَ تَجْرِيْ بِهِمْ فِيْ مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوْحُ ۨ ابْنَهٗ وَكَانَ فِيْ
مَعْزِلٍ يّٰبُنَيَّ ارْكَبْ مَّعَنَا وَلَا تَكُنْ مَّعَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٤٢﴾
ادغام
قَالَ سَاٰوِيْۤ اِلٰى جَبَلٍ يَّعْصِمُنِيْ مِنَ الْمَآءِ ؕ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ
مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ
الْمُغْرَقِيْنَ ﴿٤٣﴾ وَقِيْلَ يٰۤاَرْضُ ابْلَعِيْ مَآءَكِ وَيٰسَمَآءُ اَقْلِعِيْ وَغِيْضَ
الْمَآءُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُوْدِيِّ وَقِيْلَ بُعْدًا
لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَنَادٰى نُوْحٌ رَّبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِيْ مِنْ
اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿٤٥﴾

38 — Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelen bir topluluk yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı. (O da): «Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz» dedi.

39 — «Kendisini rezil edecek azabın geleceği ve sürekli bir azabın başına inecek olanın kim olduğunu yakında bileceksiniz».

40 — Nihayet emrimiz geldi. Tandır kaynayınca dedik ki: «Herşeyden ikişer çift ve hakkında söz geçenler hariç olmak üzere, aileni ve inananları gemiye yükle». Zaten onunla beraber iman eden pek azdı.

41 — (Nuh) dedi ki: «Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Kuşkusuz ki Rabbim çok bağışlayan ve çok esirgeyendir».

42 — Gemi onları dağlar gibi dalga(lar) arasından geçirirken Nuh bir kenarda duran oğluna: «Yavrum bizimle beraber bin, kafirlerle birlikte olma!» diye seslendi.

43 — (Oğlu): «Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım» dedi. (Nuh da): «Bugün Allah'ın emrinden koruyacak, merhamet sahibi Allah'tan başka kimse yoktur» dedi. Aralarına dalga girdi ve böylece o da boğulanlardan oldu.

44 — «Ey arz! Suyunu yut. Ey gök! (Suyunu) tut» denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Nuh'un gemisi) Cudi'ye oturdu. «Haksızlık yapan kavim yok olsun» denildi.

45 — Nuh, (Rabbine dua edip) dedi ki: «Ey Rabbim! Kuşkusuz oğlum da ailemdendir. Senin va'din ise elbette haktır ve Sen hakimlerin hakimisin».

(38-39) *«Nuh gemiyi yapıyor, kavminden...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Allah Teâlâ Hz. Nuh'a gemiyi yapmasını emrettiğinde Hz. Nuh onu inşa etmeye başladı ve kavminden uzaklaştı. Ağaçlar kesiyor, demir döküyor, gemiye sürmek için katran hazırlıyor ve geminin yapımında gerek duyduğu tüm araç ve gereçleri temin etmeye çalışıyordu. O çalışırken yanından geçen kavmi onunla alay ederek, *«Ey Nuh! Peygamberlikten sonra şimdi de marangoz mu oldun?»* diyorlardı. Allah Teâlâ kadınları kısırlaştırdı ve artık onların hiçbir çocuğu dünyaya gelmedi.

Begavî şöyle diyor:

Tevrat ehlinin iddiasına göre, Allah Hz. Nuh'a gemiyi saç ağacından yapmasını, onu içinden, dışından katran ile sıvamasını ve geminin uzunluğunun 80, genişliğinin ise 50 zira' olmasını emretti. Geminin yüksekliği de 30 zira' idi. (burada geçen zira', bir kulaç karşılığıdır). Yine Allah ona, gemiyi üç katlı ve üç salonlu yapmasını, üstte de pencereler bulunmasını söyledi. Hz. Nuh da gemiyi Allah Teâlâ'nın emrine uygun bir şekilde yaptı.

İbn Abbas şöyle anlatıyor :

Hz. Nuh gemiyi iki yılda bitirdi. Uzunluğu 300, genişliği 50, yüksekliği ise 30 zira' idi. Saç ağacından yapılmıştı. Üç katlı idi. En alt katta vahşi, yırtıcı ve zehirli hayvanlar, orta katta ehil hay-

vanlar, üst katta da kendisi ile beraberindekiler bulunuyordu. Yanlarında yiyecek ve azık da vardı.

Katade, geminin kapısının eni boyunda açıldığını söylüyor. Hasan Basrî'den gelen bir rivayete göreyse, gemi 1200 zira' uzunluğunda, 600 zira' genişliğindeydi. Ancak birinci rivayet daha meşhurdur.

Zeyd bin Eslem, Hz. Nuh'un yüz yıl boyunca ağaçlar diktiğini, yetişenleri kesip istiflediğini, gemiyi de yüz yılda yaptığını söylüyorsa da bu rivayetin sahihliğinde şüphe vardır.

Ka'b'ul-Ahbar'a göre, Hz. Nuh gemiyi 30 yılda yapmıştır. Rivayete göre, gemi üç katlıydı. En alt katta vahşi hayvanlar, orta katta insanlar ve üst katta ise kuşlar vardı. Ancak bu rivayet İsrailiyat'tandır.

Ka'b'ul-Ahbar'ın rivayetine göre, gemide hayvanların dışkıları çoğalınca Allah Teâlâ Hz. Nuh'a filin kuyruğunu sıkmasını söyledi. Filin kuyruğundan erkek ve dişi olmak üzere bir çift domuz çıktı. Domuzu sıvazlamanın sonucunda fareler halkoldu. Domuzlar ve fareler o dışkılara yönelerek hepsini yediler. Fareler bu sefer gemide tahribat yapmaya başlayınca Allah Teâlâ, Hz. Nuh'a arslanın iki gözünün ortasına vurmasını söyledi. O da vurunca, arslanın burun deliklerinden dişi ve erkek olmak üzere üç çift kedi çıktı. Onlar da farelere yönelip onları yediler.

Ancak bu rivayet sahih değildir ve İsrailiyat'tan alınmadır. Sahihmiş gibi buna dayanılmamalıdır. Biz sadece kıssadan hisse alınması için naklettik. Ayrıca tefsirimiz hem rivayet hem de dirayet tefsiri olduğundan bazı zamanlar zayıf rivayetler naklediyoruz ama onların zayıf olduklarına da dikkatleri çekiyoruz.

«Mele» tabiri Hazin ve Nesefî'ye göre *cemaat, Tenvir'ul-Mik-*

bas'a göre, *reisler!* yani ileri gelenler, eşraf anlamınadır. Alusî, her iki anlamın da mütehammil olduğunu söylemektedir. Onlar (Hz. Nuh'u kastederek) *«Şu ihtiyara bakın! Önce peygamber olduğunu iddia ediyordu, şimdi de marangoz olarak ortaya çıktı»* diye Hz. Nuh'u ve yaptıklarını alay konusu ediyorlardı.

Bazı rivayetler de; *«Ey Nuh! Sen ne yapıyorsun?»* diye kenrisine soranlara Hz. Nuh'un *«Su üzerinde yürüyen bir ev yapıyorum»* diye cevap verdiği ve onların da bu cevap karşısında güldükleri belirtilmektedir. Bu rivayetten, Hz. Nuh'un gemisinden önce bir gemi yapılmadığı veya o yörede geminin bilinmediği sonucu çıkarılabilir.

Hz. Nuh kavmine şöyle demişti: *«Bu yaptığımız hususunda bizi cahil sayıyor, şu dünyada bizimle alay ediyorsunuz ama Tufan'ın azgın dalgaları üzerinizi kapladığı zaman ve ahirette ateş sizi yakaladığı an, biz de sizinle alay edip, asıl sizin cahillerden olduğunuzu söyleyeceğiz. Çünkü siz Allah'ın gazabını gerektiren suçlar işlemiştiniz».*

PEYGAMBERLİK VE ALAY ETMEK

Alay etmenin peygamberlik makamına uygun düşmeyeceği ve dolayısıyla Hz. Nuh'un onlara *«Sizin bizimle alay ettiğiniz gibi, ileride biz de sizinle alay edeceğiz»* şeklinde nasıl konuşabildiği akla gelebilir. Bunu müfessirler şöyle cevaplamışlardır:

Bu söz onların konuşma biçimine uygun sarfedilmiştir; zira Allah Teâlâ günahın cezasının yine onun gibi bir günah olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan yukarıdaki ifadenin mânâsı; *«Bizimle alay etmenizin cezasını Allah'ın azabı üzerinize indiğinde göreceğiz» şeklindedir. Nitekim 39. ayette buna işaret etmektedir:* «Kendisini rezil edecek azabın geleceği ve sürekli bir azabın başına inecek olanın kim olduğunu yakında bileceksiniz». Bu ayetin met-

ninde «*Azap*» lafzı iki kez geçmektedir. Birincisi ile Tufan'da boğulmak olan dünya azabı, ikincisinde ise sonsuz ateş cezası olan ahiret azabı kastedilmektedir.

(40-43) «*Nihayet emriniz geldi...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Fâre*» fiili, kaynadı anlamındadır. «*Tennur*» (tandır) kelimesi ise farsçadır ve sonradan arapçaya geçmiştir. Arapçada *Tennur*'un, bunun dışında başka bir ismi olmadığından dolayı Kur'an'da bu tabir kullanılmıştır. Onlara kendilerinin bildiği bir isim ile hitap edilmiş olmaktadır.

Bazı müfessirlere göre *Tennur* kelimesi Arapçada da, Farsçada da aynı anlamda kullanılır. Bazıları bunun aslının Farsça olduğunu ve Araplar bu kelimeyi kullandığı için Arapçaya dönüştüğünü söylemiştir. Nitekim «*Eddibaç*» kelimesi de Farsçadır ama Araplar kullandığından dolayı Arapçalaşmıştır.

TENNUR (TANDIR) İLE KASTEDİLEN NEDİR?

İkrime ile Zührî'ye göre *Tennur* ile kastedilen yeryüzüdür. Çünkü Hz. Nuh'a «*Suyun yeryüzünde fışkırdığını gördüğünde gemiye bin*» denilmişti. Bu rivayetten anlaşıldığına göre, *Tennur*'un su fışkırtması Hz. Nuh için bir hususta bir alâmetti.

Hz. Ali, «*Tennur kaynayınca*» ifadesinin anlamının «*Sabah olup, fecr doğunca*» demek olduğunu söylemiştir. Burada sabah ışığı, ateşin Tennurdan çıkışına benzetilmiştir.

Hasan Basrî, Mücahid ve Şa'bi'ye göre «*Tennur*» ekmek pişirmekte kullanılan tandır anlamındadır, bu müfessirlerin çoğunluğunca kabul edilen görüştür. İbn Abbas'tan da aynı görüş riva-

yet edilmiştir. Bu en sahih görüştür. Çünkü bir kelime, hakikî ve mecazî anlamları arasında kalırsa, onu hakiki anlamına hamletmek en doğrusudur. Allah Teâlâ bu kelimeyi *marîfe* olarak zikretmiştir. Yani mânâ, bilinen bir tandırın kaynaması şeklindedir. Oysa Kur'an'ı dinleyenler nezdinde, daha önceden bilinen böyle bir tandır yoktu. Bu bakımdan kelime, işin şiddetinden dolayı *marîfe* getirilmiştir. Yani, suyun şiddetle fışkırdığını, gürül gürül yerden çıktığını gördüğünde kendini ve seninle beraber olanları acilen kurtarmaya çalış.

Tandır'ın Hz. Nuh'un nezdinde bilindiği de öne sürülebilir.

Hasan Basrîye göre, tandır taştan yapılmıştır ve Hz. Havva'nın ekmek pişirdiği tandırdır. Bu tandır daha sonra Hz. Nuh'a geçmiştir. Yani ona o bildiği tandırdan suyun fışkırdığını gördüğünde arkadaşlarıyla birlikte gemiye binmesi söylenmiştir.

Tandır'ın yeri hususunda da ihtilâf vardır.

Mücahid'e göre Tandır'dan su fışkırdığında bunu gören hanımı Hz. Nuh'a haber vermiştir. Tandır Kûfe civarındaydı.

Şa'bî ise, yemin ederek tandırın yerinin Kûfe civarında olduğunu söylemektedir. Yine Şa'bî der ki; Hz. Nuh gemisi Kûfe mescidinin bugün bulunduğu yerde yapılmıştır. Mescide girerken sağdaki kapının yanında tandır bulunuyordu.

Mukatil'e göre, tandır Hz. Adem'indi ve Şam'da *Ayn-ı Verde* denilen yerde bulunuyordu.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, tandır Hind'de bulunuyordu. Bu rivayetlerin ne derece sahih oldukları düşünülmesi gereken bir meseledir. Nitekim Kurtubî, *«Tennur»* ile ilgili olarak yedi görüşün öne sürüldüğünü söylemektedir:

1) Tennur, yeryüzü demektir. Çünkü Araplar yeryüzüne *Tennur* derlerdi. Bu görüşü İbn Abbas, Süddi ve İbn Uyeyne rivayet etmişlerdir.

2) Tennur, ekmek pişirmekte kullanılan taştan yapılmış tandır anlamındadır. Bu tandır Hz. Havva'nın tandırıydı ve nesilden nesile geçiyordu. Hz. Nuh'a suyun bilinen o tandırdan fışkırdığını gördüğü zaman, kendisi ve arkadaşlarıyla beraber gemiye binmeleri söylenmiştir. Allah Teâlâ oradan suyu fışkırttığında, bunu gören hanımı Hz. Nuh'a *«Ey Nuh! Tandırdan su fışkırıyor»* deyince o da *«Rabbimin va'di hak olarak geldi»* demiştir. Bu görüş Hasan Basrî'ye aittir ve Mücahid ile İbn Atiyye bunu İbn Abbas'tan da rivayet etmişlerdir.

3) Tennur, gemide suyun toplandığı yer demektir.

4) Tennur'dan suyun fışkırması, fecrin doğması, sabahın aydınlanması anlamında bir deyimdir. Çünkü Araplar, *«Nevvera'l Fecru Tenvira»;* (Fecr çokça aydınlandı) derlerdi. Bu görüş Hz. Ali'ye aittir.

5) Tennur ile kastedilen Kûfe mescididir. Bu görüş de Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Ayrıca Mücahid de bu görüşü naklet-miştir.

6) Tennur ile yeryüzünün yüksek kısımları kastedilmiştir, Katade bu görüştedir.

7) *Ayn'ul-Verde* diye bilinen ve Cezire'de bulunan çeşmenin adı Tennur'dur. Bu görüşü İkrime rivayet etmiştir.

İbn Kesir bu ayet ile ilgili tüm görüşleri naklettikten sonra, bunların garip sözler olduğunu söylemektedir.

Elmalılı Hamdi Yazır Üstâdımız ise, «*Gemiyi yaptı*» ayetinin tefsirinde gemi ile ilgili bazı görüşleri naklettikten sonra şöyle demektedir:

Fakat bu gibi tafsilâta girişmek beyhude ve doğrusunu tayin etmek de imkânsızdı. Bu babda Kur'an'da malûm olan şudur ki, Nuh kavminin müminlerini, ihtiyaçlarını ve her hayvandan iki cinsi, yani bir çifti istiab edecek vüs'atta imiş bu gemi. Ancak bize bu geminin yelkenli gemi olmayıp, vapur gibi ocaklı ve istim gibi feveranlı, yani kaynayıp fışkıran bir kuvve-i muharrike-i haiz bir gemi olduğunu ifham eden şu cümle pek ziyade şayan-ı dikkattir; «*Ta ki emrimiz geldi ve tennur feveran etti.*» Yani, bu gayeye gelinceye kadar Nuh gemi yapımına devam etti. Kavmi de onunla alay ediyordu.

Elmalılı Hamdi Yazır Üstâdımız, *Tennur* kelimesinin anlamını beyan ettikten sonra, *Feveran* kelimesini naklederek şöyle der:

Şimdi biz gemiden bahsederken, tam ocak feveran ettiği sırada yükle emrinin verildiğini işittiğimiz zaman, o geminin harekete hazır ve hareket vaziyetinde bir vapur olduğunu anlamakta hiç tereddüt etmeyiz. Lâkin vapur görmemiş olanlar buna intikal edemez. Acaba bu ocak feveranı ne demektir? Bu olsa olsa bir işaret olacaktır, şeklinde düşünülür ve böyle düşünenler mazurdur. lar. Tefsircilerin selefleri bunun hakkında muhtelif mânâlar serdetmişlerdir.

Elmalılı bunları söyledikten sonra nakledilen mânâları şöyle sıralıyor:

Ebu Hayyan tefsirinde, Hasan'dan rivayet olarak «*Tennur*», gemide suyun toplandığı yer demektir, ifadesi vardır. Bu ifade hemen hemen gemi kazanını hatırlatmaktadır. Görülüyor ki tefsircilerin rivayetlerinin birçok noktaları arzettiğimiz mânâya temas

eder şekil ve mahiyettedir. Rivayetlerdeki bu tafsilât görüldükten sonra biz şimdi bihakkın diyebiliriz ki, *«Tennur»*un hakikaten bir ocak olması, aynı zamanda onun gemide toplanan bir kazan ile beraber bulunmasına mâni değildir. Cumhur'un ocak rivayeti ile bunun arasında terslik yoktur. Eliflamlı *«Et-Tennur»* bulunması, bunun gemiye ait bir tennur olması da buna ters düşmez. Çünkü bu onun mucizesidir. Keşşaf sahibi de, ayetteki *hatta* kelimesi yukarıdaki *Yesneu* fiiline bağlı olup, mânâsı *«emrimiz gelinceye kadar gemiyi yaptı»* demek olduğu cihetiyle tennurun feveranı gemideki sanatın bir nihayeti ve hamlu hareket şartını değil yani başlangıcı gösterilmiş bulunduğu da mülâhaza edilirse tennurun feveranı geminin kuvve-i muharrikesini, harekete geçiren motorlarını anlattığı, *«Ve Fâre't-Tennur»* bugünkü tabire göre, *'nihayet emrimiz gelip gemi feveran ettiği vakit'* demek olduğu tezahür eder. Ve bunda *«Tennur»* ve *«Feveran»* kelimeleri hakikat olduğu ve ayetin bu mânâlarda gayet zahir olduğu da şüphesizdir. (1)

Özetlemek gerekirse asrımızın büyük müfessiri Hamdi Yazır, Hz. Nuh'un gemisinin sıradan bir yelkenli değil, buharlı bir gemi olduğuna işaret etmektedir. Yani o, *Tennur*'un (Tandır'ın) feveranı ile geminin fırınının suyunun kaynadığını söylemektedir.

«Herşeyden ikişer çift ve hakkında söz geçenler hariç olmak üzere aileni ve inananları gemiye yükle»; yani her çeşitten bir erkek ve bir dişi al.

«Zevceyn» kelimesi *-zevce-* kelimesinin tesniyesi (ikili)dir. Burada *-zevceyn-* kelimesinden iki çift değil, başkalarının çiftini oluşturan tekler kastedilmektedir. Yani her erkek dişiyi, her dişi de erkeği çift yapar. Her çeşitten birbirini çift yapan iki tane alınacak olduğu için ikisine de *zevce* denilir. Hz. Nuh'un, Hz. Adem'in

(1) Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini ve Kur'an Dili, cilt: 4, sh: 2782.

cesedini gemiye aldığını söylerler. O cesed erkekler ile dişiler arasına konulmuştu; zira bu Hz. Adem'in vasiyeti idi. Çocuklarından Hz. Nuh'a kadar onun mübarek cesedi korunmuştu. Bazı müfessirler burada gemiye alınanlar mevzuunu çok geniş tutmuşlar, hayvan cinsinden olmayan şeyleri de buraya dahil etmişlerdir. Onların böyle geniş ayrıntılar vermelerini, İshak bin Bişr'den ve Hz. Ali'den merfu olarak gelen şu rivayet takviye etmektedir: «*Hz. Nuh ağaçların tüm çeşitlerinden gemiye almıştı*». Ayrıca Ebu Şeyh'in Cafer bin Muhammed'den naklettiği bir rivayet de aynı şekildedir: «*Hz. Nuh iki çiftin her birinden almakla emrolunduğunda hurmalardan ucve ve levm denilen cinsleri de aldı*».

Alusî, bu rivayetleri naklettikten sonra, bu rivayetlerin tetkik edilmesi durumunda güvenilmeyecek bir durum arzettiklerini söyler.

Bazı rivayetlerde, domuz, fare ve kedinin gemiye hayvanlar yüklendikten sonra yaratılmış oldukları bildirilmektedir. Bazı rivayetlerde ise, bu haberlerin zıddı bildirilmiştir. Meselâ İmam Ahmed ve Ebu Şeyh'in Vehb bin Münebbih'ten rivayetlerine göre, Allah Hz. Nuh'a gemiye yükleme emrini verdiğinde Hz. Nuh, «*Ya Rabbi! Arslan ile sığırı, koyun ile Kurtu, kedi ile güvercini nasıl bir araya alırım*» dedi. Allah Teâlâ, «*Ey Nuh! Onların arasına düşmanlık tohumlarını atan kimdir?*» deyince Hz. Nuh, «*Sensin Ya Rabbi!*» dedi. Allah Teâlâ, «*O halde ben onların aralarına sevgi koyacağım ve onlar birbirlerine zarar vermeyecekler*» diye buyurdu.

Bu rivayetlerle önceki taksimat arasında bir çelişki olduğu açıkça görülmektedir. Arslan hakkında çeşitli rivayetler gelmiştir.

Bir rivayete göre, Hz. Nuh ile gemiye binenler, «*Arslan bizimle birlikteyken nasıl güvende olabiliriz?*» derler. Bunun üzerine

Allah, arslana sıtmayı musallat eder ve sıtma hastalığı yeryüzünde o zaman yaratılmış olur.

Bir rivayete göre, arslan onlara eziyet verdiği için Allah ona kendisiyle meşgul olması için sıtma hastalığını musallat kıldı.

Başka bir rivayette ise, fil ile arslanın nasıl bir arada duracağı sorulduğunda, Allah'ın ikisine de sıtma hastalığını musallat kılacağını ve kendi durumlarıyla meşgul olacaklarını buyurduğu bildirilmiştir.

Bir rivayette de, Hz. Nuh'un arslanı gemiye almak istediği zaman gücünün yetmediği ve Allah ona sıtmayı musallat kıldıktan sonra onun gemiye alındığı bildirilmiştir.

Bu rivayetlerin bazılarında, arslanın daha gemiye alınmadan önce sıtmaya yakalandığı, bazılarındaysa gemiye alındıktan sonra olduğu söylenmektedir.

Bazı rivayetlere göre İblis de gemideydi. İbn Abbas şöyle diyor: Hz. Nuh merkebin iki kulağından tutarak onu gemiye çekerken, İblis de onun kuyruğundan yakalamış, tersine götürmek istiyordu. Hz. Nuh kızarak, *«Ey Şeytan! Gir»* dedi. Şeytan da merkeple birlikte gemiye bindi. Gemi hareket ettikten sonra, şeytan geminin kuyruk tarafında oturup bağırmaya başladı. Hz. Nuh ona, *«Senin gemiye binmene kim izin verdi?»* diye sorunca, Şeytan, *«Sen izin verdin»* dedi. Hz. Nuh *«Ben sana ne zaman izin verdim?»* deyince, Şeytan, *«Sen merkebe, 'ey şeytan gir' dediğinde ben de bu izinle gemiye bindim»* dedi.

İbn Asakir Ata'dan şöyle rivayet ediyor :

Şeytan gemiye binmek üzere geldiğinde, Hz. Nuh onu iteleyince, o *«Ey Nuh! Bana Allah tarafından kıyamete kadar mühlet*

verilmiştir. Sen bana güç yetiremezsin» dedi. Hz. Nuh onun bu hususta doğru söylediğini anlayınca, ona geminin bir ucunda oturmasını söyledi. Ancak bu rivayet İbn Abbas'tan gelen rivayetle çatışmaktadır.

TÜM HAYVANLAR NASIL BİRARAYA GELDİLER VE NASIL GEMİYE BİNDİLER

Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Bazılarına göre, yeryüzünün her tarafındaki hayvanlar azabın geldiğini anlayınca biraraya toplanmışlardır. Bazıları da (Zührî'den rivayet ederek) Allah'ın bir rüzgâr estirdiğini ve o rüzgârın her çeşit hayvandan bir çifti sürükleyerek gemiye getirdiğini söylemişlerdir.

Cafer bin Muhammed, *«Allah Cebrail'i gönderdi ve Cebrail onları topladı. Cebrail her çifte elini vuruyor, sağ eli erkeğe, sol eli ise dişiye isabet ediyordu. Böylece onları gemiye itiyordu. O Allah'ın emrettiği kadarını gemiye bindirdikten sonra gemi durdu»* demektedir.

Alusî, *Ruh'ul-Meanî*'de özetle şöyle demektedir:

Bu hususla ilgili rivayetleri derleyen eserlerde çok garip ve acaip nakiller bulunmaktadır. Ancak ben Allah Teâlâ'nın daha önce keçiyi, çepici bugünkü durumları üzerine yarattığına, aralarındaki benzerliğe rağmen, kediyi arslandan, domuzu filden yaratmadığına inanıyorum. Eğer Allah gemideki dışkıları file yemesini emretseydi, domuzu yaratmasına gerek olmazdı. Bu, gemide bulunanlar içinse daha iyi olurdu. Hatta hayvanların hiç olmaması veya sadece bir hayvanın olması ve Tufan sonrasında ondan diğer hayvanların türemesi daha da hoşlarına giderdi. Bu hususta kalbin meylettiği mânâ Tufan'ın genel değil, bölgesel olduğudur. Nitekim bazı müfessirler de bu görüştedir. Hz. Nuh (a.s) fare ve haşarat gibi yerin ufunetinden meydana gelen şeylerin gemiye

alınmasıyla emrolunmuş değildir. Aksine kendisi ve beraberinde bulunan insanlar kurtuldukları zaman muhtaç olacakları hayvanları alması kendisinden istenmiştir. Adeta Allah Teâlâ, *«Muhtaç olacağınız hayvanlardan birer çift al»* demiştir. Eğer Tufan'ın bütün yeryüzünü kapladığı öne sürülecek olursa Hz. Nuh (a.s) yine ufunetten meydana gelen hayvanların gemiye alınmasıyla mükellef kılınmamıştır. Ayrıca her çeşidin kalması nedeninden dolayı üretken hayvanların gemiye alınması teklifi Nuh'a iletildi. Gemi hepsini alacak kadar genişti. Bu, Hz. Nuh'un bir mucizesi ve Allah'ın kudretinin bir göstergesiydi. Şayet Tufan'ın tüm yeryüzünü kapladığı, sadece bazı dağların doruklarının dışarıda kaldığı kabul edilecek olursa, o zaman dağların tepesine kaçamayan hayvanlardan birer çift gemiye alınmış olmalıdır. Tufan'ın umumi olduğu kabul edilirse eğer, Hz. Nuh ancak alabildiği kadar hayvanı gemiye almış demektir. Diğer hayvanlar ise boğulmuştur. Ancak Allah Teâlâ, Tufan'ın çekilmesinden sonra boğulanların aynısını tekrar yaratmıştır. Ve bu Allah'a zor da gelmez. (1)

Hz. Nuh'un Kur'an'da sözkonusu edilen aile efradı; müslüman eşi ile birlikte Sam, Ham ve Yafes adlı oğullarıdır. Sam Arapların, Ham zencilerin, Yafes de Türklerin, Yecüc ve Mecüc'ün atasıdır. Ayrıca onların hanımları da gemiye binmişlerdi. Hz. Nuh'un aile efradından boğulanlar, Vaile adlı hanımı ile bu hanımından doğan Kenan isimli oğluydu. İkisi de kafirdi. Bu ayet, bizim peygamberimizin dışındaki diğer peygamberlerin kafir bir kadınla evlenmelerinin caiz olduğuna delâlet eder.

Bazı rivayetlere göre Hz. Nuh'a iman edenler hanımı, üç oğlu ve üç de gelini olmak üzere yedikişiydi. Bu, Katade'den rivayet edildiği gibi ayrıca Hakem bin Akabe, İbn Cerir ve Muhammed bin Ka'b'tan da rivayet edilmiştir. Fakat *«Menâmene»* kelimesinin *aile* kelimesi üzerine atfedilmesi, bu görüşü reddetmektedir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 54-55.

Çünkü atfedilenle, üzerine atıf yapılan bir olamaz. Ancak ayette geçen *-ehl-* lafzı, *hanım* anlamında ise, o zaman bu görüş doğru olabilir.

İbn İshak'ın rivayetine göre Hz. Nuh'a iman edenlerin sayısı ondu. Beşi erkek, beşi de kadındı. İbn İshak'tan gelen diğer bir rivayete göre, yarısı erkek, yarısı kadın olmak üzere yirmi kişi iman etmiştir.

Bazı rivayetlere göreyse iman eden kimselerin sayısı yarısı erkek, yarısı kadın olmak üzere 78 idi. Bazıları iman edenleri 80 erkek, 80 kadın olarak gösterir. Bu hususla ilgili olarak daha çok rivayet vardır. Fakat en sahih görüşe göre hanımı, üç oğlu, üç gelini ile birlikte diğerleriyle beraber iman edenlerin sayısı 79'dur.

Fahruddin Razî'ye göre, İblis'in gemiye girmesi şeklindeki rivayetler gerçeklerden uzak haberlerdir. Çünkü İblis cinlerdendir ve ateş ya da havaî bir cisimdir. Boğulmaktan kurtulmaya neden kalkar? Ayrıca Allah'ın Kitab'ı buna delâlet etmediği gibi, bu hususta sahih bir rivayet de varid olmamıştır. En doğrusu bunu terketmektir.

Hasan Basrî'ye göre Hz. Nuh sadece doğuran ve yumurtlayan canlıları gemiye almıştır. Çamurdan üreyen yer haşeratı, ile sinek, sivrisinek gibi hayvanları almamıştır.

Reşid Rıza «*Menar*»da, Tufan ile ilgili olarak özetle şunları söylemektedir :

Tufan konusu, Kur'an'da, Tevrat'ta ve Kadîm tarihî kaynaklarda bildirilmektedir. Hz. Nuh'un kıssası Kur'an'ın birçok yerlerinde (surelerinde) geçmektedir. Her surede aynı kıssa ile ilgili birtakım farklı açılar ortaya konmuştur. Tufan olayında ibret verici noktalar bu kıssada sözkonusu edilmiştir. Hz. Nuh'un kıssası

bazı surelerde bir, bazılarında iki, bazılarında daha fazla ayetlerle anlatılmıştır.

KİTAB-I MUKADDES'İN TEKVİN KİTAB'INDA HZ. NUH'UN KISSASI

Tevrat'ın Tekvin Kitab'ında, Adem zürriyetinin nesebi zikredilmekte ve zincirleme olarak bu zürriyet İsrailoğulları'na kadar gelmektedir. Zaten Tekvin Kitabı'nı telif eden kimsenin amacı da bu zürriyeti İsrailoğulları'na kadar getirmektir. Fakat jeoloji bunu temelinden çürütmüş ve yapılan kazılar neticesinde fosillerin ve insanların izlerinden taşlaşmış kısımlar, Tekvin Kitabı'ndaki bilgileri yalanlamıştır. Tekvin Kitabı'nın birinci bölümünde, göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı, altıncı günde Adem'in halk edildiği bildirilmektedir. İkinci bölümde ise, Allah Teâlâ'nın yeryüzünü yaratış olayının ayrıntıları vardır. Mesela Aden'de bir bahçenin kurulduğu, Adem'in oraya konulduğu olayı yer almaktadır. Burada dikkat edilecek nokta, Havva'nın Adem'in sol kaburgasından yaratıldığı iddiasının Kur'an'da değil, Tekvin Kitabı'nda yer aldığıdır. Kur'an sadece, «*Ve o, nefisden eşini yarattı*» (Nisa : 1) demektedir.

Tekvin Kitabı'nın üçüncü bölümünde, Adem'in hanımına uyarak, hayır, hayat ağacından yemesi ile isyan etmesi olayı ve Adem'in eşini yılanın kandırdığı bildirilmektedir.

Dördüncü bölümde, Adem ile Havva'nın üretkenlikleri anlatılırken, beşinci bölümde Adem'den Nuh'a kadar gelen nesiller beyan edilmektedir. Adem ile Hz. Nuh arasında 1056 yıl bulunduğu, bunun 930 yılının Adem'in hayat süresi olduğu bildirilmektedir. Hz. Nuh'un kıssası ise, Tekvin Kitabının altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümlerinde yer almaktadır. Dokuzuncu bölümün sonunda ise Hz. Nuh'un 950 yıl yaşadığı belirtilirken, altıncı bölümün başında Tufan'ın, tıpkı Kur'an'da olduğu gibi sebepleri açık-

lanmaktadır. Ancak o bölümlerde Allah Teâlâ, suret ve mânâda adeta bir insan gibi (Haşa) tasvir edilmektedir.

Ayrıca Tekvin Kitabı'nda Hz. Nuh'un ömrü, geminin uzunluğu, genişliği ve yüksekliği, yağmurun yeryüzünde kırk gün kaldığı, suyun dağların üstünde 15 zira' kadar yükseldiği ve yeryüzünde 150 gün kaldığı gibi konular da yer almaktadır.

Ancak bu bölümlerde Hz. Nuh'un peygamberliği, kavmini Allah'a davet etmesi, kavminden hiç kimsenin kendisine iman etmemesi gibi konularda ise bir bilgi verilmemektedir. Yine kafir bir oğlu ve kafir bir eşi olduğundan da hiç bahsedilmemektedir. Biz o kadının Tufan'dan önce mi, sonra mı kafir olduğunu da bilmiyoruz. Ancak Tekvin Kitabı, Tufan'ın kopma sebebini tıpkı Kur'an gibi ele almaktadır. Orada Tufan, Allah'ın insanlara öfkelenmesi, insanların yeryüzünde bozgunculuk ve zulüm yapmaları sebebiyle meydana gelmiştir, denilmektedir. Ancak bu, Allah Teâlâ batınî ve zahirî suretiyle adeta insana benziyormuşcasına bir üslûb ile ifade edilmiştir.

TEKVİN KİTABI, HZ. MUSA'YA GELEN TEVRAT'A AİT DEĞİLDİR!

Tekvin Kitabı, ele aldığı konu ve hususlarda kesin bir delil değeri taşımaz. Çünkü Hz. Musa'nın getirdiği *Tevrat, Tesniye Kitabı*'nda da zikredildiği gibi *Tabut*'a konulmuştu. Sonra da *Tabut* ile beraber heykel yangınında yanarak yok olmuştur. Yahudilerce güvenilir kabul edilen şimdiki Tevrat ise, M. Ö. 536 yılında Yahudiler Babil esaretinden döndükten sonra yazılmıştır. Bazıları Tevrat'ı sonradan yazıp, derleyenin Hz. Üzeyir olduğunu söylüyorlarsa da, bu rivayetin Hz. Üzeyir'e uzanan bir senedi bulunmamıştır, Kur'an'a gelince, onun Allah Kelâmı olduğu ve Hz. Muhammed'e (s.a) vahyedildiğine dair delillerin sayısı çoktur.

NUH KISSASI İLE İLGİLİ GELEN İSRAİLİYYAT

Gerek bu kıssa gerekse diğer kıssalar ile ilgili olarak tefsirlere birçok rivayetler doldurulmuştur. Bu rivayetler Sahabe'ye Tabiin'e ve Etba'ut-Tabiin'e dayandırılmaktadırlar. Ancak hiçbiri ne sahih ne de hasen bir senedle Hz. Peygamber'e (s.a) dayandırılmaktadır. Bunların içinde en zayıfı, geminin yapımı ile ilgili olarak Hz. Aişe'den gelen bir hadistir. Taberî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Hz. İsa'nın, havarilerinin isteği üzerine, Hz. Nuh'un oğlu Ham'ı dirilttiği ve Ham'ın onlara gemiden, geminin uzunluğundan, genişlik, yükseklik ve katlarından, bu hususta ki her şeyden haber verdiği, şeytanın nasıl bir hile ile gemiye girdiği, filin kuyruğundan erkek ve dişi domuzun çıktığı, erkek ve dişi kedinin arslanın burnundan çıktığı bildirilmiştir. Tüm bunlar İsrailiyat'tandır ve bâtıl olaylardır. Asıl amaçları insanları İslâm'dan uzaklaştırmaktır. (1)

GEÇMİŞ ÜMMETLERDE TUFAN HABERİ

Geçmiş ümmetlerin çoğunun tarihinde Tufan olayı yer almaktadır. Bunların bir kısmı *Tekvin Kitabı*'na uygundur, bir kısmı da değildir. *Tekvin Kitabı'na* en uygun olan rivayetler Keldanîlerden gelenlerdir. Çünkü Tufan Olayı Keldanîlerin ülkesinde meydana gelmiştir. Yunanlılar Eflâtun'un getirdiği bir Tufan haberini nakletmektedirler. Bu haber şu şekildedir:

Mısır Kâhinleri, Yunanlı filozof Solon'a şöyle derler: *«Gök bir Tufan gönderdi. Yeryüzünü değiştirdi. İnsanlar çokça helak oldular. Yeni nesile daha öncekilerin eserlerinden hiçbir şey kalmadı. Daha öncekilerden hiçbir kalıntı yoktur.»*

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 12, sh: 103 - 104.

Maniton, Tufan haberini şöyle naklediyor: *«Tufan, birinci Hürmüz'den sonra meydana gelmiştir. Birinci Hürmüz ise, Birinci Minas'tan sonraydı».*

İşte bu tarih Tevrat'tan öncedir. Yunan filozoflarından gelen rivayete göre, Tufan tüm yeryüzünü kaplamış, sadece *Tukalyon* ile hanımı *Dira* kurtulmuşlardır.

Kadîm İran tarihinde Tufan Olayı şöyle zikredilmektedir: Allah onunla yeryüzünü sulara garketmişti; zira yeryüzünde bozgunculuk yayılmış, şer çoğalmıştı. Bu da şer tanrısı *Ehriman*'ın yaptıklarından ileri gelmişti. İranlılar diyorlar ki; Tufan önce bir ihtiyar kadının tandırından fışkırmış, onun ekmek pişirdiği bir sırada meydana gelmiştir.

Mecusiler ise, Tufan'ın tüm yeryüzünü kapladığı hususunu reddederek, onun sadece Irak havalisinde cereyan ettiğini söylerler.

Hind tarihçileri Tufan Olayı'nın yedi kez tekrarlandığını uydurma bir şekilde naklederler. Son Tufan'da kralları, hanımıyla beraber büyük bir gemiye binerek kurtulmuşlardır. Bu geminin yapımını da onun mabudu *Fişno* emretmiştir. Çivilerle bağlanan gemi, *Çimafata* (Himalaya) dağları üzerinde durmuştur.

Brahmanlar da mecusiler gibi Tufan'ın genelliğini inkâr ederler. Tufan'ın birkaç kez meydana geldiği hususu, Japonlar, Çinliler, Brezilyalılar ve Meksikalılardan da rivayet edilmiştir. Tüm bu rivayetler insanların zulüm ve şerlerinden dolayı, Allah'ın Tufan ile onları cezalandırdığı noktasında birleşmektedir.

Menar sahibi Nuh Tufanı ile ilgili olarak üstâdı Muhammed Abduh'un bir fetvasını şöyle nakletmektedir

Nablus'ta şerefli ilmin hizmetkârlığını yapan Şeyh Abdullah el-Kaddumî, Mısır müftüsü üstâd Muhammed Abduh'a şu soruyu sormuştur :

Elimizde 4/Şevval/1377'de yazılmış olan bir mektubunuz bulunmaktadır. O mektubun sonunda aynen şöyle diyorsunuz:

«Sizin o taraflarda yeni bir öğrenci ekolü ortaya çıkmış. Onların adetleri ilimler ve matematik konularında araştırmalar yapmak ve Kur'an'ın delillerini zayıflatmak hususunda gayret göstermektir. Şimdilik onların görüşleri hakkında bize şunlar ulaşmıştır: Tufan yeryüzünün tümünü kaplamamıştır. O, sadece Hz. Nuh'un bulunduğu bölgeye mahsustur. O dönemde Çin'de Tufandan hiçbir zarar görmeyen bazı insanlar kalmıştır. Hz. Nuh'un tüm kafirlerin helak edilmesi ile ilgili duası da genel değildir. Aksine o da sadece kavminin kafirlerine mahsustur. Çünkü Hz. Nuh kavmine peygamber olarak gönderilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den gelen sahih bir hadiste, *«Her peygamber özel olarak kavmine gönderilmiştir. Ben ise tüm insanlara gönderildim»* buyurulmuştur. Oysa Kur'an ayetleri onlara bunun tam aksini söyler. Ancak onlara, *«Ya Rabbi! yeryüzünde kafirlerden bir kişi bile bırakma»* (Nuh : 16) ayeti gösterildiğinde, onlar bu ayetin tevil edilebileceğini ve delil olamayacağını söylerler. Yine onlara, *«Muhaddislerin ileri gelenleri, şefaat hadislerinde Hz. Nuh'un Allah tarafından tüm insanlara peygamber olarak gönderildiğini ve Nuh'un kavmi ile tüm insanların kastedildiğini söylerler. Onun peygamberliğinde ittifak olsaydı o, onlara da gönderilmiş olurdu»* denildiğinde hadis alimleriyle alay ederler. Çinlilere nisbet edilen birtakım hikâyelere dayanırlar».

Siz o mektubunuzla, büyük hadisenin gizlilik perdesini bizden kaldırmamızı, hakkın istediği şekilde bunu ifade etmemizi ve kalbin mutmain olacağı bir biçimde açıklamamızı istemişsiniz. İşte bu sorunuzun cevabı elhamdulillah şudur:

Kur'an'da Tufan'ın umumî olduğuna dair bir nass varid olmamıştır. Yine Hz. Nuh'un peygamberliğinin umumî olduğuna dair de bir delil yoktur. Bu hususta gelen hadisler, sahih kabul edilseler bile, ahad hadis mevkiinde bulunduklarından kabul edilemez. ler. Bu tur gerçekleri tesbit edebilmek için gerekli olan yakin (kesinlik)tir, zan değil. Eğer bunlar dini akidelere girerse durum boyledir. Tarihçi ve araştırmacıların goruşlerine gelince, onlar hakkında zannın agır basan tarafı tercih edilebilir. Mesela; raviye, tarihçiye veya goruş sahibine duyulan güven gibi. Tarihçilerin ve müfessirlerin bu mesele ile ilgili olarak zikrettiklerine gelince, onlar rivayetlere güvenip, güvenmemek şıklarından dışarı çıkamazlar. Dolayısıyla dini bir akide hususunda kesin hüccet olarak alınamazlar. Tufan'ın genel oluşu meselesine gelince, bu tüm dinlerin mensupları arasında münakaşa konusu olmaktadır. Jeologlar için de durum aynıdır. Yine diğer milletlerin tarihçileri arasında da bu mesele tartışma konusudur. Ehl-i Kitab ve müslümanlar ise, Tufan'ın tüm yeryüzünü kapladığı görüşündedirler. Araştırmacıların çoğu onları bu noktada desteklemektedirler. Görüşlerine, fosillerin, taşlaşmış balıkların, dağların tepelerinde bulunmuş olmasını delil getirirler. Sadece denizde meydana gelebilecek şeyleri, dağların tepelerinde bulmaları, suyun dağların doruklarını da kapladığını göstermektedir. Dağların tepesinin kaplanabilmesi için, Tufan'ın tüm dünyayı kaplamış olması gerekir. Ancak son dönem araştırmacıları Tufan'ın genel olmadığını söylemektedirler. Onların da bu hususta çok delilleri vardır. Bunları nakletmek çok uzun sürer. Ancak müslüman bir kişinin Tufan'ın genel olması meselesini, Kur'an ayetlerinin tevil edilebilme ihtimalinden dolayı inkâr etmemesi daha uygundur. Dine uyan herkesin, ayetlerin ve senetleri sahih olan hadislerin zahirinden anlaşılan bir şeyi inkâr etmemesi gerekir. Fakat zahirin kastedilmediğine delâlet eden aklî bir delil bulunuyorsa, o zaman zahir tevil edilebilir. Bu meselede böyle bir sonuca varmak, uzun bir araştırmayı, çok yorulmayı ve yerin tabakaları hususunda derin bir ilme sahip olmayı gerektirir. Bu ise, aklî ve naklî birçok ilmin öğrenilmesine

bağlıdır. Çünkü kesinlik ifade eden delil olmaksızın, görüş ileri sürülerek böyle bir iddiada bulunulduğu takdirde, bu iddianın sahibi, sözü dinlemez bir hurafeci durumundadır. Bu gibi kimselere cehaletlerin yaymak hususunda fırsat ve dolayısıyla meydan verilmemeli ve müsamaha gösterilmemelidir. En doğrusunu Allah bilir.

Menar sahibi bunları naklettikten sonra şöyle demektedir:

Bu fetvaların özeti şudur; Kur'an ve hadislerin zahiri, Tufan'ın genel olduğunu, yeryüzünde o zaman kendilerinden başka insan olmayan Hz. Nuh'un kavminin tümünü kapsadığını ve buna böyle inanmanın gerektiğini ortaya koyar. Ancak bu Tufan'ın tüm yeryüzünü doldurduğuna dair ortada bir delil yoktur. Fosillerin ve suda yaşayan hayvanların kalıntılarının, dağların tepesinde bulunması, bunu kesinlikle ispatlamaz. Yani bu, Tufan'ın genelliğinin bir belirtisi olduğuna delil teşkil etmez. Aksine en yakın görüş şudur: Bu, dağların ve başka yerlerin suyunun kuruduğundan meydana gelmiş izlerdir. Çünkü suların belli günler dağların üzerine çıkması bizim sözkonusu ettiğimiz olayları açıklamada yeterli değildir. Biz daha önce bunların tarihî meseleler olup, Kur'an'ın hedeflerinden olmadığını söylemiştik. Bu yüzden Kur'an bunları kesin bir nass ile beyan etmemiştir. Biz, daha önceki delillere dayanarak diyoruz ki; bu, nassların zahiridir. Bunu kesin ve dinî inançlar olarak kabullenmemeliyiz. Şayet jeoloji, bunun aksini ispatlasa bile, bu bize bir zarar vermez. Çünkü bu suretle, bizce kesin olan bir nass çürütülmüş olmaz. (1)

Dünyadaki zulüm ve bozgunculuklarından dolayı Allah'ın kullarına göndermiş olduğu azap, gerek Nuh'un kavmi, gerekse diğer ümmetleri şirk, zulüm ve bozgunculuk toplumu tüm fertleriyle kapsadığı zaman, kökten onları çökertir, yıkıp, ortadan siler:

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 12, sh: 108 - 109.

«Biz de herbirini günahıyla yakaladık. Kiminin üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Kimini korkunç bir gürültü yakaladı. Kimini yere batırdık, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Allah'tan başka dostlar edinenlerin hali, kendine bir ev yapan örümceğin haline benzer. Oysa evlerin en zayıfı kesinlikle örümcek yuvasıdır. Keşke bir bilseler. Onların Allah'tan başka ne gibi şeylere yalvardıklarını bilir. O, Aziz'dir, Hakîm'dir» (Ankebut: 40-42)

Görüldüğü gibi, peygamberlerin uyarılarına rağmen, Allah'ın nizamına karşı çıkan her ferdi, her milleti kökten söküp götürücü azabı Allah gönderir. Ancak içlerinde bulunan salih müminler topluluğu bundan müstesnadır. Çünkü Allah müminleri ve peygamberleri onların içinden çıkarıp, diğerlerini helâk eder:

«Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Biz bir peygamber göndermedikçe azap etmeyiz». (İsra : 15)

«Biz, geçimi ile şımarıp azmış, nice memleket halkını helâk ettik. İşte meskenleri. Kendilerinden sonra orada pek az oturulmustur. Onlara varis olan bizdik. Senin Rabbin, şehirlerin en büyüğüne, halkı üzerine ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe, o şehir halkını helâk edecek değildir. Biz, halkı zalim olan ülkelerden başkasını helâk edici değiliz». (Kasas : 58-59)

Firavun kavminin içinde de müminler olduğu için, Allah Teâlâ tüm kavmi helâk etmemiş, sadece Firavun ile beraber, İsrailoğulları'nı yeniden kölelik ve zulüm altına sokmak isteyenler yok edilmiştir. Hz. Muhammed'e (s.a) gelince, o tüm insanlara gönderildiğinden dolayı, tüm insanlar onun ümmetidir. Allah onu âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Bu yüzden de Allah Teâlâ, kökten süpürüp, götüren azabı bize musallat kılmayacaktır. Çünkü Ümmet-i Muhammed'in hepsi küfür ve fesad üzere değildir. Fakat Ümmet-i Muhammed'in umumî olarak helâki, tüm insanları yok

edecek olan kıyametin kopmasıyla vukûbulacaktır. Bu ise, küfrün tüm insanları kapsadığı zaman tahakkuk edecektir. Nitekim Enes' ten merfu olarak rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a); «*Kıyamet yeryüzünde 'Allah, Allah' diyecek kimse kalmadığı zaman kopacaktır*» buyurmuştur. (İmam Ahmed, Müslim, Tirmizi). Ayrıca birçok ayette, bu davet ve icabet ümmeti'nin sadece zalimler ve fasıklarına dokunacak bir azapla helâk olacaklarını bildirmektedir. Bu azap, tüm insanları değil, sadece zulüm ve fısk ın cereyan ettiği kavm ve bölgeyi kapsayacaktır.

«*De ki: Allah size üstünüzden ve ayaklarınızın altından bir azap göndermeye veya sizi birbirinizle karıştırıp, bazısına diğerlerinin acısını tattırmaya da kâdirdir. Bak! Onlar anlasınlar diye ayetleri nasıl açıklıyoruz*». (En'am : 65)

Evet bu azabın tüm çeşitleri vukûbulmuştur. İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre bu ayet, Hz. Peygamber'in (s.a) ve ashabının döneminden sonra tahakkuk etmiştir de. Bazen geçmiş dönem insanlarının aklına gelmeyecek olaylar meydana gelmiştir Meselâ, nükleer başlık taşıyan füzeler, göklerden ölüm ve ates yağdıran uçaklar, patlamasıyla binlerce insanı yok eden mayınlar, denizaltılar ve benzerleri. Yine değişik asırlarda, farklı milletlerin başlarına gelen tufanlar, depremler, volkanik patlamalar, yıldırımların düşmesi, insan ve hayvanları telef eden kıtlıklar ve benzerleri. Müminler bu tür olaylardan ibret alarak, Allah'ı anarlar, tevbe ve istiğfarda bulunurlar, peygamberlerinin vasivetlerini yerine getirirler, zulüm ve fısktan uzaklaşırlar, rızk ve geçim bolluğunun sebeplerine tevessül ederler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır :

«*Hem Rabbinizin mağfiretini isteyin, sonra da O'na tevbe edin ki, sizi takdir edilmiş belli bir zamana kadar güzel bir şekilde yaşatsın ve iyi hareket sahibine fazlından dünya ve ahirette mükâfatını versin. Eğer imandan yüzçevirirseniz bilin ki, ben başınıza*

gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum». (Hud : 3)

«Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin sonrra O'na tevbe edin ki gökten üzerinize bol bol bereket indirsin ve kuvvetinize kuvvet katarak sizi çoğaltsın. Günahlarınızda ısrar ettiğiniz halde (imanınızdan) yüzçevirmeyin». (Hud : 52)

«Ve: «Ey Allahım! Eğer bu senin tarafından gelmiş bir hak ise, hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elim bir azap ver» demişlerdi. Oysa (Ey Rasûlüm!» sen onların içinde iken Allah onlara azap verecek değildi, istiğfar ettikleri halde de Allah onlara azapedecek değildi». (Enfal : 32 - 33)

Hz. Peygamber onların arasından ayrıldıktan ve onlara beddua ettikten sonra Mekkeli müşrikler şiddetli bir kıtlıkla karşı karşıya kaldılar. Öyle ki, leşleri yiyecek duruma düştüler. Sonunda aracı göndererek Hz. Peygamber'den (s.a) yardım etmesini istediler. Hz. Peygamber'in en azılı düşmanlarından olan Ebü Süfyan, bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber ile görüştü, ondan kavmine acımasını ve kendileri için dua etmesini istedi. İşte bunun üzerine şu ayet indi :

«Allah bir şehri misal verir ki o şehir emniyet ve huzur içinde bulunuyordu. Oraya her yerden bol bol rızık gelirdi. Sonunda o sehir halkı Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da, o şehir halkına yaptıkları işler yüzünden aclık ve korku elbisesini tattırdı. Andolsun ki, peygamberi inkâr eden o nankörlere içlerinden bir Rasûl geldi de onu yalanladılar, zulüm işlerken de azap kendilerini yakalıyıverdi». (Nahl : 112 - 113)

Allah Teâlâ, daha önce yaşamış olanları ve gelecek nesilleri de içerdiği için bunu bir darb-ı mesel olarak aktarmıştır. Nitekim Londra, Paris gibi dünyanın en zengin başkentleri bile, I. Dünya Savaşı'nda açlık ve korku elemini tatmışlardır. Ancak buna rağ-

men onlar tevbe etmediler, bu olayı hatırlamak bile istemediler. (1)

HZ. NUH'UN GEMİSİNİN ÜZERİNDE DURDUĞU DAĞ

Ayette geçen *«el-Cudî» kelimesi hakkında ihtilâf edilmiştir.* İbn Atiyye'ye göre Musul'da veya Şam'da ya da Âmed'de bir dağın adıdır. Meşhur olanı, Musul'da bir dağın adı olmasıdır.

Tevrat ve Tevrat ile ilgili yazılmış eserlerde *«el-Cudî»* ile kastedilenin *«Ararat»* (Ağrı) dağı olduğu kayıtlıdır. Bazı eserlerde, *«Tufan koptuğunda tüm dünya dağları gururlandılar. Fakat Cudî dağı Allah karşısında tevazu etti. Allah Teâlâ da, geminin onun üzerinde durmasıyla ona lütufta bulundu»* denilmiştir.

Gemi, Cudî dağının üzerinde *Aşura Günü* durmuştur. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a) Aşura Günü oruç tutan bazı Yahudilerin yanından geçerken onlara ne orucu tuttuklarını sorar. Onlar da, *«Bugün Allah'ın Musa'yı ve İsrailoğulları'nı boğulmaktan kurtardığı ve Firavun'u suda boğdurduğu gündür. Bugün Nuh'un gemisi Cudî dağı üzerinde durmuş ve Nuh ile Musa da Allah'a şükr olsun diye bu olaylardan sonra oruç tutmuşlardır»* derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Ben Musa'ya (sizden) daha yakınım. Bu günün orucunu tutmak hususunda daha fazla hak sahibiyim»* diyerek Aşura Günü oruç tutar ve ashabına da oruç tutmalarını söyler. (İmam Ahmed)

el-İsfahanî, *«Terğib'ul-Terğib»* adlı eserinde, *«Aşura öyle bir gündür ki, Hz. İsa o gün doğmuştur. O günün orucu bir yılın orucuna denktir ve Receb'in on'undadır»* demektedir.

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 12, sh: 109 - 112.

İbn Cerir et-Taberî, Abdülaziz b. Abdulgafur'dan, o da babasından merfu olarak şöyle bir rivayet nakleder: *«Hz. Nuh (a.s) gemiye Receb ayının ilk gününde binmiştir. O ve beraberindekiler oruçluydular. Gemi onları altı ay taşıdı, bu yolculuk Muharrem ayında son buldu. Gemi Cudî'nin üzerinde Aşura günü durdu. Hz. Nuh oruç tuttu. Beraberindeki tüm canlılara da oruç tutmalarını emretti. Allah'a şükr olsun diyerek hepsi de oruç tuttu».*

Bazı rivayetlerde ise, *«Gemi Hz. Nuh ve beraberindekilere tüm dünyayı gezdirdi. Ancak Harem'in sınırlarına girmeden onun etrafında bir hafta dolaştı. Hacer'ul-Esved Tufan esnasında Ebu Kubeys Dağı'na gizlenmiş, Kâbe'de göklere kaldırılmıştı»* denilmektedir.

İbn Asakir'in Mücahid'den gelen rivayetinde *«Su, Harem'e girmedi»* denilmektedir. Bu rivayete göre, ne taş gizlenmiş, ne de Kâbe kaldırılmış olmaktadır. Bence bu iki olayın vukûbulmuş olması doğru değildir. Farzedelim ki doğru olsun, fakat niçin Kâbe, Hacer'ul-Esved olmaksızın kaldırılmıştır veya Hacer'ul-Esved niçin tek başına Ebu Kubeys Dağı'na gömülmüştür? Benim nazarımda Kâbe'nin kaldırılması hikâyesi şüphelidir. Allah'ın her şeye kâdir olduğunda bir şüphem yoksa da, bu rivayetin doğruluğundan şüphe ediyorum.

«Haksızlık yapan kavim yok olsun, denildi» ifadesi ile *«O zulmedenler hakkında, azabın onlardan kaldırılması için bana dua etme; zira onlar suda boğulacaklardır»* (Hud : 37) ayeti, bu helâkin Hz. Nuh ile beraberindekilerin dışındaki tüm kafirleri kapsadığını göstermektedir. Nitekim tüm kafirlerin helâk olduklarına dair başka ayet ve hadisler de bulunmaktadır.

TUFAN NİÇİN GÜNAHSIZ ÇOCUKLARI BOĞDU?

Ubey b. Umeyr'den şöyle rivayet edilmektedir:

Boğulanlar arasında kucağında çocuğu olan bir kadın vardı. Kadın çocuğunu kurtarabilmek için onu göğsüne kaldırdı. Su göğsünün hizasına gelince, onu omuzlarına çıkarttı. Su, omuzlarının hizasına geldiğinde ise, çocuğu elleriyle havaya kaldırdı. Allah Teâlâ «*Eğer o anda yeryüzünden bir kimseye rahmet edecek olsaydım, o kadına ederdim. Fakat, helâk olmalarına dair hüküm verilmişti*» demektedir.

Burada, günahsız çocukların da Tufan'da boğulmasıyla ilgili itiraz yerinde değildir. Çünkü Tufan, sadece ölümün bir sebebidir. Dolayısıyla günahsız bir kimsenin öldürülmesinde bir mahzur var mıdır? Allah Teâlâ her zaman sayısız derecede günahsız insanı ölüme götürmüştür. Çünkü Allah onların gerçek sahibidir. Mutlak tasarruf O'nun elindedir, dilediğini yapar, dilediğine hükmeder. Çocukların ölümü ile ilgili olarak İshak b. Busr ve İbn Asakir'in Abdullah b. Ziyad b. Sem'an'dan ve isimleri verilen bazı kimselerden rivayet ettiği hususlarda cevaba gerek yoktur. Gûva onların verdiği cevab şudur: «*Allah Tufan'dan kırk yıl önce tüm erkekleri akim, tüm kadınları da kısır kıldı. Kırk yıldan beridir kadınlar çocuk doğurmadı. Hz. Nuh'un bedduasından önce doğmuş olan cocuklar ise baliğ ve ergenlik çağına varmışlardı. Allah'ın onlar üzerindeki hücceti olduktan sonra Allah Teâlâ Tufan'ı gönderdi*».

Niçin böyle bir hâdîs'e ihtiyaç yoktur? Çünkü bu hadîs zayıf olmakla birlikte, bu hadîs ile daha önce gecen rivavet arasında çeliski meydana gelmektedir. Zira, daha önceki rivavetlerden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ, gemide olmayan tüm canlıları helâk etmiştir. Ayrıca Cafer-î Sadık'tan gelen bir rivayete göre, «*Hz. Nuh gemiye alacaklarını aldığında, dışarıda kalan vahşi ve yırtıcı hayvanlar azabı görünce Hz. Nuh'un ayaklarına yüzlerini sürmeye başladılar. Lisan-ı hâl ile «Bizi de beraberinde götür» diyorlardı adeta. Hz .Nuh, «Ben sadece her cinsten bir çifti götürebilirim» dedi, onları gemiye almadı*» denilmiştir. Oysa onlar da günahsız-

dılar ve helâk olmuşlardır. Ayrıca yukarıdaki cevabın dışında, *«Allah o çocukların neler yapacağını en iyi bilendir. Bu yüzden de onları helak etmiştir»* şeklinde başka bir cevaba da gerek yoktur.

(44) *«Ey Arz! Suyunu yut...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet icazın tüm mertebelerini içeren bir özelliktedir. Araplar arasındaki o fesahat ve belağat sahipleri bu ayet önünde başeğmişlerdir. Nitekim rivayet olunduğuna göre, Kureyş müşrikleri Kur'an'a, onun benzerini yapmak suretiyle karşı koymak istediler. Bunun üzerine de buğdayın özünden, koyun etlerinden yediler ve içkinin de en keskininden zihinleri durulsun diye içtiler. Sözlerine başlayacakları zaman da bu ayeti dinlediler. Bazıları diğerlerine bu sözün, insanların sözlerine benzemediğini söyleyince bu teşebbüslerinden vazgeçtiler.

İbn Mukaffa, rivayet olunduğuna göre, çok fasih ve beliğ bir kimseydi. Öyle ki hakkında Arapların en fasihi olduğu söylenirdi. O Kur'an ile muaraza edecek bir söz inşa etmeye başlar ve onu bölümlere ayırarak, her bölüme bir sure adı verirdi. Bir gün bir okulda bu ayeti okuyan bir çocuğun yanından geçer ve bunun üzerine dönüp yaptıklarının hepsini siler. Sonra da *«Şehadet ederim ki, bu, hiçbir zaman insan sözü ile muaraza edilemeyecek bir örnektir ve o insan sözü de değildir»* der.

Bu ayetin mündemiç olduğu özellikler Kur'an'ın diğer avetlerinin muciz olmadığı anlamına gelmez, zira; icazın tarifi şudur: İnsanlar onun bir benzerini getirmekten acizdirler ve hiçbir zaman da böyle bir kuvvete sahip olamazlar. İcaz iki şeyi kapsar. Birincisi; belağatın en yüce tarafını. Yani belağatın, varılıp geçilmesi-

nin tasavvur edilemediği nokta. İkincisi; bu noktaya en yakın bir tarafı ki, beşerî güçlerin yetişemeyeceği nokta.

İşte, Kur'an'ın tüm ayetlerinin mucize olmasının mânâsı; beşerî güçlerin benzerini getirmekten aciz kaldıkları bir kelâm olmasındadır. İster birinci, ister ikinci nokta olsun, bunlar arasındaki farklılığın muhtevanın yüceliğini ifadede bir mahzuru yoktur. Belağat alimlerinin söylediği de budur.

İranlı bir şair şöyle demektedir:

Beyanda ve fesahatta konuşma nasıl olur?
Aksi takdirde, her konuşan Hafız ve Esmaî gibi olur.
Allah'ın vahy olarak inen kelâmında
«Tebbet yeda» ibaresiyle, «Ya ardublai'» ibaresi nasıl bir olur?

Belağat ilminde doruğa çıkmış olan bazı mahir kimseler, bu ayetin bazı meziyetlerini geniş bir şekilde açıklamışlardır. (1)

KENAN HZ. NUH'UN GERÇEK OĞLU MUDUR?

(45) *«Nuh (Rabbine dua edip) dedi ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Müfessirler, ayette geçen çocuğun, Hz. Nuh'un gerçek oğlu olup-olmadığı hususunda üç görüş ileri sürmüşlerdir;

1) İbn Abbas, İkrime, Said b. Cübeyr ve Dahhak'ın görüşüne göre, bu çocuk (Kenan) Hz. Nuh'un (a.s) gerçek oğludur. Nitekim ayet de buna delâlet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ *«Nuh oğluna seslendi»* demekle onun Hz. Nuh'un öz oğlu olduğunu tesbit

(1) Bkz. Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 63.

etmiş olmaktadır. Hz. Nuh da Kenan'ın kendi öz oğlu olduğunu açık ve kesin bir şekilde belirterek: *«Ey oğlum!»* diye ona seslenmiştir. Bu lafzı, *«Nuh (a.s) onu büyüttüğünden, ona bu şekilde seslenmiştir»* şeklinde sebepsiz olarak gerçek mânasından mecazî mânâya kaydırmak isteyenler olmuştur.

2) Muhammed b. Ali el-Bakır ve Hasan Basrî'ye göre, Kenan Hz. Nuh'un üvey evladıdır. Yani, kendi hanımından, fakat başka bir erkekten olmuştur.

3) Mücahid ve yine Hasan Basrî'ye göre, bu çocuk Hz. Nuh'un yatağında dünyaya gelmiş bir veled-i zinadır. Fakat Hz. Nuh bunu bilmiyordu. Bu görüşte olan kimseler, Allah Teâlâ'nın Hz. Nuh ile Hz. Lût'un hanımları hakkındaki, *«Bu iki kadın, kocalarına (yani, Hz. Nuh ile Hz. Lût'a) ihanet etmişlerdi»* (Tahrim : 10) ayetini delil göstermektedirler.

Müfessirlerin imamı kabul edilen Fahruddin Razî, bu üçüncü görüşün zayıf olduğunu, zira; peygamberlerin mertebesini Allah Teâlâ'nın böylesine bir rezaletten pâk kıldığını söylemektedir. Yani, peygamberin hanımı olan bir kadın zinadan korunmuştur. Razî, üçüncü görüşün, Kur'an'ın nassına muhalif olmasını da bu görüşün zayıf ve temelsiz olduğuna başka bir delil olarak göstermektedir.

«Bu iki kadın kocalarına ihanet etmişlerdi» cümlesinin anlamı İbn Abbas'a sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir: Hz. Nuh'un karısı *«Benim kocam delidir»* demekle, Hz. Lût'un karısı da, Hz. Lût'un misafirleri geldiğinde, halka misafirlerin geldiğini ve nerede bulunduklarını söylemekle ihanet etmiştir. (1)

(1) Hatîb Şirbinî, es-Sirac'ul-Münir.

قَالَ يٰنُوحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۭ اِنِّىْٓ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٤٦﴾
قَالَ رَبِّ اِنِّىْٓ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِىْ بِهٖ
عِلْمٌ ۭ وَاِلَّا تَغْفِرْ لِىْ وَتَرْحَمْنِىْٓ اَكُنْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٤٧﴾
قِيْلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اُمَمٍ مِّمَّنْ مَّعَكَ ۭ
وَاُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ اَنْۢبَاۗءِ
الْغَيْبِ نُوْحِيْهَآ اِلَيْكَ ۚ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَآ اَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ
مِنْ قَبْلِ هٰذَا ۛ فَاصْبِرْ ۭ اِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٩﴾ ع وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوْدًا ۭ
قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا مُفْتَرُوْنَ ﴿٥٠﴾ يٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۭ اِنْ
اَجْرِيَ اِلَّا عَلَي الَّذِيْ فَطَرَنِيْ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٥١﴾ وَيٰقَوْمِ
اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاۗءَ عَلَيْكُمْ
مِّدْرَارًا وَّيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
مُجْرِمِيْنَ ﴿٥٢﴾ قَالُوْا يٰهُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَّمَا نَحْنُ بِتَارِكِيْٓ
اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٥٣﴾

46 — (Allah): «Ey Nuh! Kuşkusuz ki o senin ailenden değildir. Çünkü o salih olmayan bir ameldir. Öyleyse hakkında ilmin olmayan şeyi benden isteme. Gerçekten ben cahillerden olmayasın diye sana nasihat veriyorum» dedi.

47 — (Nuh): «Ey Rabbim! Bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan olurum» dedi.

48 — «Ey Nuh! Sana ve seninle birlikte olan ümmetler üzerine bizden selâmet ve bereketlerle in. Fakat bazı (kafir) ümmetleri de bir süre yararlandıracağız ve sonra onlara bizden acı bir azap dokunacaktır» denildi.

49 — (Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Sen de, kavmin de daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret. Kuşkusuz ki sonuç korunanlarındır.

50 — Ad (kavmine) de, (soyca) kardeşleri olan Hud'u peygamber olarak gönderdik. Onlara dedi ki: «Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka mabudunuz yoktur. Siz (O'na ortak koşmakla) ancak yalan ve iftira etmiş oluyorsunuz».

51 — «Ey kavmim! Ben sizden bunun (peygamberliği tebliğ etmem) için bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratana aittir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?»

52 — «Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O'na tevbe edin ki üstünüze gökten sağnak yağmurlar yağdırsın ve gücünüze güç katsın. Suçlu günahkârlar olarak yüzçevirmeyin».

53 — Onlar da: «Ey Hud! Sen bize apaçık bir mucize getirmedin. Biz senin sözünle mabudlarımızı terketmeyiz ve sana inanmayız» dediler.

(46) *« (Allah) Ey Nuh! Kuşkusuz ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet ilmin mutlak anlamda Allah'a ait olduğunu, peygamber de olsa bir insanın Allah'ın kendisine verdiği kadar ancak ilim sahibi olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca vahy gelmezden önce bir peygamberin de sapabileceğini, ancak hemen vahy ile düzeltildiği gerçeğini bildirmektedir. Yine bu ayet, bir mesele hakkında bilgisi olmayan bir kişinin, o meseleyi çözmeye yeltenmemesi ve bilakis ondan sakınması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü Rabbimiz, *«Doğru olup-olmadığını bilmediğin bir şey hakkında dilekte bulunma. Çünkü senin gibi Ulu'l-Azam olan peygamberlere en uygun olanın, işlerini kesinlik üzerine bina etmeleridir»* diye buyurmuştur.

«Cahillerden olmayasın diye»; yani, onlar gibi uluorta dilekte bulunmayasın diye nasihatlarımla seni uyarıyorum. Bu ifadede dikkat çekici olan nokta, Hz. Nuh'un önce dilekte bulunmayıp, Allah'a dua etmesidir. Allah o dua Allah Teâlâ'nın *«Senin aileni kurtaracağım»* va'dini ve dolayısıyla oğlu hususunda da aynı va'di yerine getirmesi dileğini içermesinden ötürü, Allah Teâlâ, *«Dilek»* (sual) şeklinde onu ifade etmiştir.

(47) *(Nuh) Ey Rabbim! Bilmediğim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette, bir önceki gibi mutlak anlamdaki ilmin Allah'a ait olduğunu ortaya koymakta ve bununla birlikte peygamber de olsa bir insanın Allah'ın kendisini affedip, ona rahmet etmemesi durumunda hüsrana uğrayanlardan olacağı hükmünü beyan etmektedir. Yani yaratıklar üzerinde mutlak tasarruf yetkisine sahip olan Allah, kulunun mertebesi ne olursa olsun onu o mertebeden indirmeye kadırdir. O, kuluna merhamet etmediği takdirde kulun hüsrana uğrayanlardan olacağı kesindir. Ayrıca bu ayet bir hususta bilgisi olmayan bir kimsenin, o şeyi istemesinin doğru olmadığına da işaret etmektedir. Bu yüzden Hz. Nuh (a.s) şöyle der: *«Şu anda benden sadır olan istek ve ileride de benden sadır olması muhtemel kaymalar hususunda eğer beni affetmezsen, sapmalarımı örtmek, defterimden silmek suretiyle bana ikramda bulunmazsan, elbette ben hüsrana uğrayanlardan olurum».*

Burada bu ayetin, peygamberlerin masum olmadıklarına delâlet ettiği, zira; Hz. Nuh'tan böyle bir zellenin sadır olmaması gerekeceği düşünülebilir. Bu istifhama cevap olarak, Hz. Nuh'tan sadır olan zellenin, onun oğlunun nifak ve küfrüne delâlet eden hususu tam araştırmamış olması gösterilmiştir. Çünkü Hz. Nuh'un kavmi üç gruba ayrılıyordu :

1) Kafir olup, küfrünü açığa vuranlar.

2) Mümin olup, imanını açığa vuranlar.

3) Durumunun gerçeği bilinmeyen münafıklar.

Müminlerin hükmü kurtuluş, kafirlerinki ise boğulmaktı. Hz. Nuh bunu biliyordu. Münafıkların durumuysa belli değildi. İşte Hz. Nuh'un oğlu bu üçüncü gruptandı. Durumu belli olmadığı için, mümin olma ihtimali sözkonusuydu. Aşırı derecedeki babalık şefkati de Hz. Nuh'u, oğlunun yaptıklarının, onun kafir olduğuna değil, aksine doğru şeyler olduğuna hamletmeye sevkediyor-

du. Bu yüzden Hz. Nuh içtihadında yanıldı. Nitekim Hz. Adem de daha önce ağaçtan yemek hususunda yanılmıştı. Bu bakımdan Hz. Nuh'tan sadır olan, sadece içtihadında yanılmış olmasıdır. Bunun dışında ondan herhangi bir günah sadır olmadığı içindir ki bu ayet peygamberlerin ismetini kaldırıyor anlamına gelmez. Daha sonra Hz. Nuh Rabbine yöneldi, korktu, O'na dua edip, af ve merhamet diledi. Nitekim Hz. Adem de yaptığı zelleden ötürü *«Ey Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bizi affedip, bize merhamet etmezsen, kesinlikle biz hüsrana uğrayanlardan oluruz»* demişti. Çünkü ebrar için iyilik olan davranışlar, mukarrebler için kötülük olur.

(48) *«Ey Nuh! Sana ve seninle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu söz, Hz. Nuh'a Allah tarafından söylenmiştir. Bu söz, Tufandan kurtulmuş ve ne olduğu belirsiz yerküresinin birtakım hastalıkları, tehlikeli durumları olabilir diye endişe eden veya böyle bir endişeye kapılma ihtimali olan Hz. Nuh'a, Allah tarafından verilen bir garantidir adeta. Allah Teâlâ, Hz. Nuh'a sağlam kalacaklarına dair teminat veriyor ve kendisine ve beraberindekilere ihsan edeceğini va'dediyor.

Hatib Şirbinî'ye göre, *«Denildi»* fiilinin faili, ya Allah Teâlâ ya da Allah'tan emir alıp, bu talimatı Hz. Nuh'a ileten bir melektir. *«İn»* emri de, ya gemiden inilmesini veya geminin üzerinde durduğu dağdan ovaya inilmesini anlatmaktadır.

Tufan genel olduğundan dolayı, Hz. Nuh gemiden indiğinde yeryüzünde hiçbir şeyin kalmadığını, yararlanacağı bir bitki ve hayvanın bulunmayacağını biliyordu. Nasıl yaşayacağını ve ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağının endişesini taşıyordu. Ancak Allah Teâlâ ona *«Bizden selâmetle in»* deyince, bu endişe onun kal-

binden silindi. Çünkü bu, daha önce de ifade ettiğimiz gibi selâmetin (güvenin) varlığına dair bir garantidir. Bu ise, Hz. Nuh'un emniyet ve geniş rızık içinde olacağına delâlet eder. Allah Teâlâ bu teminatı Hz. Nuh'a verdikten sonra, ona bereketler de va'd eder. «*Bereketler*», rızkın devamından ve sâbit kalacağından kinayedir. Çünkü Allah Teâlâ Tufanı göndermek suretiyle Hz. Nuh'u insanlara *Ata* kılmıştır. Zira kalanların tümü onun soyundandı. Nitekim Hz. Nuh'un, gemiden çıktığı zaman onun soyundan olmayıp da gemide beraberinde bulunan kimselerin hepsinin öldüğü şeklinde rivayetler vardır. İnsan nesli ve dolayısıyla tüm insanlar onun soyundan gelmektedir. Ayeti, ister gemide sadece onun soyundan kimselerin bulunduğu şeklinde tevil edelim, ister önceki tarzda tevil edelim, insan nesli ikinci kez Hz. Nuh'un soyundan gelmiş bulunmaktadır. «*Biz onun zürriyetini baki kalanlar kıldık*» (Saffat : 77) ayeti de buna delâlet eder. Yani Hz. Nuh, bir bakıma küçük Adem'dir ve Tufandan sonra gelen peygamberlerin atasıdır Hz. Nuh ile Hz. Adem'in arasında sekiz nesil olduğu söylenir.

«*Ve seninle birlikte olan ümmetler*» ifadesi ile muhtemelen Hz. Nuh ile gemide bulunan kimseler kastedilmektedir. Çünkü onlar da bir çeşit cemaatlerdir. Ya da onlara «*ümmetler*» denilmesi, cemaatlerin ileride onlardan geleceği nedeniyledir.

«*Min*» harf-i cerinin beyan için değil de, gayenin başlangıcı için olması muhtemeldir. Yani, «*Seninle birlikte olanlardan meydana gelecek ümetler*». Bu ümmetler, kıyamete kadar gelecek olan ümmet ve milletlerdir. Nitekim Zemahşerî, bu ikinci yorumu desteklemektedir. (1)

«*Fakat bu ümmetleri de bir süre yararlandıracağız ve sonra onlara bizden acı bir azap dokunacaktır*» cümlesinde geçen «*Bazı*

(1) Bkz. Zemahşerî, Keşşaf, cilt: 3, sh: 41.

ümmetler» ifadesi ile ilgili olarak da müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Bazı müfessirlere göre bunlar, Hz. Nuh (a.s) ile birlikte gemiye binenlerin soyundan gelip de Allah'a isyan eden, peygamberleri yalanlayan, Allah'ın nimetlerini inkâr eden kafirlerdir. Allah Teâlâ onları dünyada iken rızıklarından yararlandırıyorsa da, küfürleri dolayısıyla da ahirette elem verici bir azapla onlara azap edecektir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurzî'ye göre, bu ayetin kapsamına kıyamete değin tüm müminler girerler. Bunun ardından gelen cümleden de anlaşılan, dünyada rızıklanan tüm kafirler ahirette azabı tadacaklardır.

Bazılarına göreyse, dünyada rızıklardan yararlanan ve ahirette de kendilerine azap dokunacak kimseler, Hud, Salih, Lût ve Şuayb kavimleridir.

(49) *«Bunlar sana vahyettiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey Muhammed! Sana vahyettiğimiz bu kıssa, sana vahy gelmezden önce hem senin hem de kavminin nezdinde bilinmiyordu.

Burada, *«Hz. Nuh'un Tufan kıssası tüm alimlerce meşhurdu. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a) ve Mekkeliler de bu kıssayı işitmişlerdi ve biliyorlardı. Oysa Allah Teâlâ, burada bu kıssayı, ne Hz. Peygamber'in ne de Mekkelilerin bildiklerini söylüyor»* şeklinde akla bir soru gelebilir. Bu soruya cevap olarak, onların Nuh Tufanını ayrıntılı olarak değil, genel anlamıyla bildikleri öne sürülmüştür. Çünkü Kur'an'daki tafsilât ne Hz. Muhammed'in (s.a) ne de Mekkelilerin malûmuydu. Bunun yanısıra Hz. Peygamber (s.a) ümmî

olduğundan, daha önceki kitapları okumamıştı ve onları bilmiyordu. Ayet, Mekkelilerin de böyle olduğunu ihsas etmektedir.

SABRIN İSLÂM'DAKİ HÜKMÜ

«O halde sabret»; yani sen de, sana tâbi olan müminler de, Hz. Nuh'un kavminin kendisine karşı yaptığı eziyete sabrettiği gibi sabredin. Bu emir, sabrın farz olduğunu gösterir. Çünkü, *«Kuşkusuz ki, sonuç sakınanlarındır»* cümlesi, sabrın yararını ortaya koymaktadır. Yani, şirkten günahlardan sakınanlar matlub olan sonuca ulaşırlar ve bunun mükâfatını alırlar.

Bu ifade, Hz. Peygamber'e (s.a), sabretmesinin sonucunda muzaffer olacağını müjdelemektedir. Yine bu ifade, sabrın sonunda sevincin geleceğini bildirmektedir. Nitekim Hz. Nuh ve beraberindekilere de, sabretmelerinin sonucunda sevinç gelmiştir. Binaenaleyh bu ifade, sabredenlerin ve sakınanların hedeflerine varacaklarını ortaya koyar.

Kur'an'a itiraz eden bazı kimseler Hz. Nuh'un kıssasının Yunus suresinde geçmiş olmasına rağmen, Hud suresinde tekrarlanmış olmasında ne gibi bir fayda ve hikmetin olduğunu sormuşlardır. Cevap olarak şöyle deriz:

Bir kıssadan birçok yönden yararlanılabilir. Meselâ, Yunus suresinde bu kıssa, azabın acilen gelmesini isteyen kafirlere hitaben serdedilmiştir. Yani, Allah Teâlâ *«Nuh'un kavmi de (sizin gibi)* azap geciktiği için onu yalanlıyorlardı. Ama sonunda azap geldi ve *helâk oldular»* demektedir. Hz. Muhammed'in (s.a) kıssasında da aynı şey tekrarlanmıştır. Çünkü Hud suresinde bu kıssa, kafirlerin vahşette çok mübalâğa ettiklerini belirtmek bakımından zikredilmiştir. Allah Teâlâ bu kıssayı, *«Kafirlerin eziyet ve vahşilikleri Nuh'un döneminde de vardı. Fakat Nuh sabretti ve kazandı»* demek için irad etmektedir. Yani, *«Ey Muhammed! Hedefine ula-*

şabilmek için sen de sabretmelisin». Her defasında ayrı bir yönüyle bu sureden istifade edilebildiği için, kıssanın değişik surelerde tekrarlanması, hikmet ve faydadan hâli değildir.

Allah Teâlâ bu surede, kıssaların ikincisini bundan hemen sonra zikretmektedir.

(50) *«Ad (kavmine) de (soyca) kardeşleri olan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, Hz. Hud'un (a.s) sadece Ad kavmine peygamber olarak gönderildiğini tesbit etmektedir. Ayrıca *«Her peygamberi ancak kavminin lisanıyla gönderdik»* ayetinde de belirtildiği gibi, Allah Teâlâ Ad kavminin dilini bilen Hz. Hud'u onlara peygamber olarak göndermiştir. Hz. Hud'un onların kardeşi olması din bakımından değil, ancak soy bakımındandır. Çünkü Hz. Hud, Yemen tarafında oturan ve büyük bir Arap kabilesi olan Âd'a mensuptu. Bazılarına göreyse Hz. Hud, Ademoğulları'ndan olması hasebiyle onların kardeşidir.

Ad kavmi putlara tapardı. Bazıları, *«İki tane Ad kavmı vardı. Hz. Hud'un gönderildiği birincisidir. İkinci Ad ise, Şeddad ve Lokman'ın kavmidirler. Bunlar «Direkler sahibi İrem»de zikredilmişlerdir. Ad kelimesi önce bir şahsın adı iken, daha sonra bu şahsa nisbet edilen kavme isim olarak verilmiştir»* demektedirler.

Burada Allah'ın, Hz. Nuh'un oğlu Kenan ile ilgili olarak, *«O senin ailenden değildir»* demek suretiyle dinî yakınlık olmadıktan sonra, soy yakınlığının bir şey ifade etmediğini söylemişken, Hz. Hud ile Ad kavminin —inanç bakımından birbirlerinin zıddı oldukları halde— kardeş olduklarını bildirmiş olmasının, böylesine bir kardeşliğin yararlı olduğunu göstermektedir şeklinde bir itiraz öne sürülebilir. Bu itirazı şöyle cevaplandırabiliriz:

Hz. Muhammed'in kavmi, kendi kabilelerinden birine mensup olmasına rağmen, ona Allah katından bir peygamberlik gelmiş olduğu gerçeğini kabul etmezlerdi. İşte bu nedenle Allah Teâlâ, Hz. Hud'un Ad kavminden, Hz. Salih'in de Semud kavminden olduğunu söylemektedir. Yani, Hz. Muhammed (s.a) hakkındaki bu itiraz, ondan önceki peygamberler için de varid olmuştur. *«O halde ey Muhammed! Üzülme ve sabret».*

«Ey kavmim! Allah'a ibadet edin» cümlesi, mukadder bir sorunun cevabıdır. Hz. Nuh'un kıssasını okuyanlar merakla *«Acaba Hz. Nuh ile kavmi arasında geçen olaylar gibi burada da mı böyle bir olay geçti veya başka bir şey mi oldu?»* diye düşünebilirler. İşte buna cevap olarak, Hz. Hud'dan hikâye edilerek, *«Hud böyle dedi»* denilmiştir. Yani *«Allah'ı birleyin ve ibadette O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sizin O'ndan başka mabudunuz yoktur. Çünkü tapmakta olduğunuz putlar ne zarar ve ne de yarar sağlayan taş parçalarıdır. Bunlar nasıl mabud ittihaz edilebilirler?»*

Yine burada, Hz. Hud'un, kavmine Allah'ın varlığını delillerle isbat etmeden önce, onları Allah'a ibadete nasıl davet edebildiği sorulabilir. Cevap olarak; Allah'ın varlığına dair delillerin apaçık olduğunu söyleyebiliriz. Kâinatın her tarafı bu delillerle doludur. Lafızlar da bu delillere dahil olduğundan, dünyada Allah'ı inkâr eden bir grubun (Ateistlerin) sayısı çok azdır. Çünkü Allah Teâlâ, kafirlerin özelliklerini bildirirken şöyle buyurur: *«Andolsun eğer onlara «Yeri göğü kim yarattı?» diye soracak olsan, kesinlikle «Allah yarattı» cevabını vereceklerdir».* (Lokman : 25)

«Siz (O'na ortak koşmakla) ancak yalan ve iftira etmiş oluyorsunuz» cümlesi de, Hz. Hud'un konuşmasının bir parçasıdır. Yani, O'ndan başkasına şu veya bu sebepten dolayı ibadet ediyoruz demeniz, açık bir iftiradır. O'nun dışındaki her şey —ne olursa olsun— hiçbir şekilde mabud olamazlar.

(51) *«Ey kavmim! Ben sizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözler de Hz. Hud'un konuşmasına dahildir.

«Ben sizden bunun için bir ücret istemiyorum». Çünkü böyle bir ücret istesem, belki *«Bu ücreti elde etmek için bizi Allah'a davet ediyorsun. Eğer ücret olmasaydı, böyle bir şey yapmazdın»* diyebilirsiniz.

«Benim ücretim beni yaratana aittir» şeklindeki Hz. Hud'un bu ifadesini, tüm peygamberler kendi kavimlerine söylemişlerdir. Ve bu cümle daha önce de belirttiğimiz gibi ithamı ortadan kaldırmakla birlikte, peygamberlerinin tebliğlerinin sadece kendi yararlarına bir nasihat olduğunu isbat eder. Çünkü nasihatlar, beşerî isteklerle karıştırıldığında başarı sözkonusu olamaz ve müsbet bir sonuç da alınamaz. Bu ayet, bu bakımdan dinî vecibeleri yerine getirmek hususunda ücret almanın mahzurlu ve en azından mekruh olduğu gerçeğini de işaret etmektedir.

«Aklınızı kullanmıyor musunuz?»; yani, aklınızı niçin kullanmıyorsunuz? Yoksa aklı kullanma sonucunda, hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan ayırdetmeye taraftar değil misiniz? Buna niye yanaşmıyorsunuz?

(52) *«Ey kavmim! Rabbinizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, Allah'tan af dilemenin ve tevbe etmenin refah içinde yaşamanın sebeplerinden olduğunu beyan eder. Yani, onlar böyle yapmakla hem ahiretlerini kazanırlar, hem de dünyada müreffeh

yaşamanın ve sıkıntılardan kurtulmanın sebeplerini ellerine geçirmiş olurlar.

«Rabbinizden bağışlanma dileyin»; yani halisane ve katıksız olarak O'na iman edin ve affın ancak O'ndan geleceği kanaatine yakînen inanın.

«Sonra da O'na tevbe edin»; yani başkalarına kulluk etmekten vazgeçip, Allah'a kul olun. Zira tevbe ancak imandan sonra bir yarar sağlar. Bunu yaptığınız takdirde size yağmuru bol olarak gönderecek, gücünüze güç katmak suretiyle sizi sağlamlaştıracaktır.

Hz. Hud'un kavmi, ziraat, bahçecilik ve benzeri işlerle iştigal ettiklerinden ve bir zarar gelmemesi için bu sahip olduklarının üzerlerine titrediklerinden dolayı, Hz. Hud'a iman etmelerinin ve başkalarına ibadeti terkederek sadece Allah'a kullukta bulunmalarının ve bu kulluğa sıkıca sarılmalarının yağmurun bolca yağmasına, güçlerinin ve mahsullerinin artmasına vesile olacağı söylenmiştir. Çünkü onlar her şeyden çok yağmura muhtaçtılar. Kuvvetlerine dayanarak herkesi kendilerine boyun eğdirmeye çalışıyorlardı. Halk, her bakımdan onlardan korkuyordu. Bu yüzden iman etmeleri durumunda mevcut güçlerine güç katılmış olacaktı.

Bazı müfessirlere göre, ayette geçen *«Kuvvet»* mal kuvveti, bazılarına göreyse cinsel kuvvettir.

Rivayetlere bakılırsa, Allah Teâlâ Ad kavmine üç yüz yıl süreyle yağmur vermemiştir. Kadınları çocuk doğuramayacak hale gelmiştir.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Muaviye'nin yanından çıkarken hizmetçilerden biri yanına gelip, ona şöyle der ·

— Ben servet sahibi biriyim. Fakat çocuğum olmuyor. Bana bir şey öğret ki belki Allah o sayede bana bir çocuk verir, dedi.

Hz. Hasan ona, «*Bolca tevbe ve istiğfar et*» dedi ve o da çok çok tevbe ve istiğfara devam etti. Öyle ki bazı günlerde yedi yüz kere tevbe, istiğfar ediyordu. Allah Teâlâ da sonunda ona bir çocuk ihsan etti. Bu olay Muaviye'nin kulağına geldiğinde o hizmetçisine :

— Hasan'a niçin bu sözü nereden aldığını sormadın? dedi. Hz. Hasan, Muaviye'nin yanına ikinci bir kez geldiğinde, o hizmetçi ondan bu sözün kaynağını sordu. Hz. Hasan:

— Sen Hz. Hud'un, «*Rabbinizden bağışlanma dileyin sonra da O'na tevbe edin ki kuvvetinize kuvvet katsın*», yine Hz. Nuh'un «*Allah size mallarla ve çocuklarla yardım edecektir*» sözünü işitmedin mi? dedi.

«*Suçlu günahkârlar olarak yüzçevirmeyin*»; yani benim söz ve nasihatlarımı mücrim (ve müşrik) olduğunuz halde kabul etmekten çekinmeyin. Hem suçlu ve hem de güçlü olmaya çalışmayın.

(53) «*Onlar da: Ey Hud! Sen bize...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, Hz. Hud'un kavmine söylediklerini zikrettikten sonra, kavminin Hz. Hud'a söylediklerini hikâye etmeye başlamıştır. Onlar da Hz. Hud'a birçok şeyler söylemişlerdir. Bunların ilki şudur:

«*Sen bize apaçık bir mucize getirmedin*»; yani senin dâvânı, peygamberliğini isbatlayacak ne açık bir delil ve ne de bir mucize vardır.

Kur'an burada *Mucize*'ye *«Beyyine»* demiştir; zira mucize hakkı açıklar, bâtılı gözler önüne serer. Hz. Hud'un onlara mucizeler gösterdiği bilinmektedir. Ancak onun kavmi bilgisizliklerinden ötürü mucizeleri inkâr etmişler ve onun hiçbir mucize getirmediğini iddia etmişlerdir.

İkinci sözleri; *«Biz senin sözünle mabudlarımızı terketmeyiz»* şeklindedir. Yani, senin; *«Allah birdir. Ben onun peygamberiyim. Sadece O'na ibadet edilir»* demenle, putlarımıza ibadeti terkedecek değiliz. Senin sözüne inanıp böyle bir şey yapmayız. Bu sözleri, Ad kavminin cehalette çok ileri olduklarını gösterir. Çünkü onlar zarar veya yararı ancak Allah Teâlâ'nın verebileceğini, putların ise ne yarar ne de zarar veremeyeceklerini biliyorlardı. Bu, akıl, fıtrat ve nefsin bedahatinin hükmü olmasına rağmen onlar o sözü söylemişlerdi.

Üçüncü sözleriyse, *«Sana inanmayız»* demeleridir. Bu cümle onların Hz. Hud'a inanacakları ve onu tasdik edecekleri hususu ile ilgili ümidin artık tamamen ortadan kalktığı açıklanmaktadır. Yani, onlar Hz. Hud'a, *«Artık ümidini kes; zira sana evet demeyeceğiz ve seni asla tasdik etmeyeceğiz»* demek istemişlerdi.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ
اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ
فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى
اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ
صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ
وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا
بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا
فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا
بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ
فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾
قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا ۖ أَتَنْهَانَا أَن نَّعْبُدَ
مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

54-55 — Biz, «İlahlarımızdan biri seni fena çarpmış» demekten başka birşey söyleyemeyiz. (Hud) dedi ki: «Allah'ı şahit tutarım, siz de şahitler olun ki, ben sizin Allah'ın dışında şirk koştuklarınızdan uzağım. Artık bana topluca (dilediğiniz) tuzağı kurun. Sonra bana süre de tanımayın».

56 — «Doğrusu ben, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hiçbir canlı yoktur ki, idare ve tasarrufu O'nun elinde olmasın. Benim Rabbim gerçekten doğru bir yol üzerindedir».

57 — «Buna rağmen yüzçevirirseniz, artık size kendisiyle gönderildiğim şeyi tebliğ ettim. Rabbim, sizin yerinize başka bir kavmi de geçirebilir. Siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Doğrusu benim Rabbim herşeyi (gözetip), koruyandır».

58 — (Helak) emrimiz gelince, bir rahmet olarak Hud'u ve beraberindekileri kurtardık. Ayrıca onları çok ağır bir azaptan da kurtardık.

59 — İşte Ad (kavmi)! Rablerinin ayetlerini tanımamazlık ettiler, peygamberlerine karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emri altında yürüdüler.

60 — Onlar hem bu dünyada hem de ahiret gününde bir lânete tâbi tutuldular. İyi bilin ki Ad (kavmi) Rablerini inkâr ettiler. Ağâh olun ki, Hud'un kavmi Ad (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun.

61 — Semud (halkına) da, kardeşleri Salih'i (gönderdik). (Salih) dedi ki: «Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka mabudunuz yoktur. O sizi topraktan yarattı ve yeryüzünde yaşayanlardan kıldı. O halde O'ndan af dileyin, sonra O'na tevbe edin. Muhakkak ki benim Rabbim yakın olandır, (duaları) kabul edendir.

62 — Onlar: «Ey Salih! Sen bundan önce aramızda güvenilir biriydin. Şimdi, babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu, biz senin bizi davet ettiğin (Allah'a ibadetten) kuşkulandırıcı şüphe içindeyiz» dediler.

(54 - 56) «Biz, ilahlarımızdan biri seni fena çarpmış...»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Müşriklerin bu sözleri daha önceki ayette geçen konuşmanın bir devamıdır. Yani, bu sözleri Hz. Hud'un kavmi sarfetmiştir: *«Senin hakkında diyeceğimiz şudur ki, mabudlarımızı inkâr etmen nedeniyle onlardan biri seni fena çarpmıştır. Sen adeta çıldırmış, aklını oynatmışsın».* Onların bu sözleri üzerine Hz. Hud onlara cevaben şöyle dedi:

— Kendime Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de bana şahit olun ki ben Allah'tan başka taptığınız ve O'na ortak koştuğunuz putlarınızdan beriyim. Beni helâk etmek üzere bana zarar veya yarar vereceğine inandığınız putlarınızla birlikte elinizden geleni yapın. Eğer bunu yapamazsanız, putlarınızın zarar ve yarar verebilme gücünde olmadıkları anlaşılacaktır. Sonra bana hiçbir süre de tanımayın.

Hz. Hud'un bu sözleri büyük bir mucizedir. Çünkü kavmi içinde tek başınaydı. Onlardan korkmadan, onların öfkelerini hiçe sayarak bu sözleri söyledi. Onların içinde bulundukları küfr, ceberrut ve zulümleri de ortadaydı. Hz. Hud Allah'a güvenerek, dayanarak ve O'nun muhafazasına inanarak bu sözleri sarfetmiştir.

«Doğrusu ben, hem benim Rabbim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hiçbir canlı yoktur ki, idare ve ta-

sarrufu O'nun elinde olmasın» ayetinde geçen *«canlı»* ifadesinin kapsamına, Ademoğulları ile diğer canlıların hepsi girer. Çünkü hepsi de canlı varlıklardır. Onların Rabbi Allah'tır. Onlara yarar ve zarar vermek ancak Allah'ın iznine bağlıdır.

«Nasiye» kelimesi *«perçem»* demektir. Nitekim Araplar bir insanı zillete tavsif edecekleri zaman, *«Falan kişinin perçemi, falan kimsenin elindedir»* derler. Bir esir aldıklarında veya onları serbest bırakacakları zaman da, o kimsenin perçemini keserlerdi ki böylece onun mağlup olduğu anlaşılsın. İşte Kur'an'da onlara anlatılan bir dille hitabetmektedir. Yani Hz. Hud bu sözüyle, Allah'ın izni olmaksızın onların kendisine hiçbir zarar veremeyeceklerini tesbit etmektedir.

«Benim Rabbim gerçekten doğru bir yol üzerindedir»; yani hak ve adalet üzerindedir, O kimseye zulmetmez, ancak ihsan eder, iyilik yapana iyiliğinden dolayı mükafat, kötülük yapana kötülüğünden dolayı ceza verir.

(57) *«Buna rağmen yüzçevirirseniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, buna rağmen yüzçevirirseniz, hepinize kendisiyle gönderilmiş olduğum vahyi ve risaletimi tebliğ ettim. Rabbim sizi helâk edecektir. Ülkenize ve mallarınıza sahip olacak, Allah'ı birleyecek ve O'na kulluk yapacak bir kavmi sizin yerinize geçirecektir. Sizler şirk koşmakla Allah'a hiçbir zarar veremezsiniz. Zararınız ancak kendinizedir. Allah sizi helâk ederse, O'nun mülkünden hiçbir şey eksilmez. Çünkü sizin varlığınızla yokluğunuz Allah katında birdir. Doğrusu Rabbim, küçük, büyük, değerli, değersiz her şeyi murakabesi altında tutup kontrol eder. O her şeyi bilir ve O'nun gücü her şeye yeter. Bana yapacağınız bir kötülükten beni korur. Çünkü O kullarının amellerini gözetip, koruyan ve ameline göre onlara karşılığını verendir. O her şeyin üze-

rinde gözetip, koruyandır. O dilediği zaman kullarını helâk olmaktan korur, dilediği zaman da helâk eder.

(58) *« (Helâk) emrimiz gelince...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede, Hz. Hud'un da, diğer müminlerin de kurtarılmalarının kendi açısından bir fariza olmayıp, sadece bir rahmet olduğunu ifade etmektedir. Çünkü azap indiği zaman, mümin, kafir demez, hepsini kapsar, götürür. Fakat Allah, eğer müminleri azaptan kurtarırsa bu, O'nun güzel rahmetinden ve faziletindendir, keremindendir.

«Emrimiz gelince» ifadesi ile Allah'ın, yedi gece, sekiz gün durmadan esen ve onlara azap getiren rüzgâr şeklindeki azabı kastedilmektedir. Bu rüzgârlara *«Kocakarı rüzgârları»* adı da verilir. Bu rüzgâr evlerin içine girip, delik deşik her yeri silip süpürdüğü gibi, Ad kavminin de burun deliklerinden girip, arkalarından çıkıyordu. Bu rüzgâr onları yerden kaldırdıktan sonra tekrar yüzüstü yere çarpıyordu. Onlar boş ve çürümüş hurma dalları gibi olmuştular.

Ayetin sonundaki, *«Ayrıca onları çok ağır bir azaptan da kurtardık»* ifadesi, ahiret azabına işaret eder. Yani onları helâk eden kocakarı rüzgârları, ahiret azabının yanında hafif kalır. İşte bu yüzden Allah buna *«çok ağır»* vasfını vermiştir. Çünkü ahiret azabı dünya azabından çok ağırdır.

Bu *«çok ağır azap»* ifadesiyle, kafirlerin Hz. Hud ile müminlere yapmaya çalıştıkları kötülükler de kastedilmiş olabilir. Nitekim, *«Bir rahmet olarak Hud'u ve beraberindekileri kurtardık»*

ifadesi buna delâlet etmektedir. Yani, onları kafirlerin kötülüklerinden kurtardığımız gibi o kocakarı rüzgârlarının azabından da koruduk. Allah hitabederek şöyle buyurdu:

(59) *«İşte Ad (kavmi! Rablerinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«İşte Ad (kavmi!) denilmekle, onların mezarlarına, kalıntı ve eserlerine işaret edilmektedir. Adeta Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'in (s.a) ümmetine *«Yeryüzünü dolaşın ve bunları görerek ibret alın»* demektedir. Daha sonra onların vasıfları ortaya konarak dünya ve ahiretteki durumlarının sonucu belirtilmektedir. Onların vasıfları üç kısımda incelenebilir:

1) Rablerinin ayetlerini, yani, Hz. Hud'un getirdiği mucizeleri inkâr etmişlerdir.

2) Rablerinin peygamberlerine, yani Hz. Hud'a isyan etmişlerdir. Burada, Hz. Hud bir kişi olduğu halde çoğul olarak *peygamberler* denilmesinin sebebi tazim içindir. Yani Hz. Hud adeta birkaç peygambermiş gibi, Allah Teâlâ onun makamını yüceltmektedir. Ya da bir peygambere isyan eden tüm peygamberlere isyan etmiş gibi olduğundan dolayı, Allah Teâlâ çoğul olarak *peygamberler* tabirini kullanmış olabilir. Çünkü bir ayette *«Biz peygamberlerinden hiçbirinin arasını ayırmayız»* (Bakara : 285) buyurulmuştur.

3) Onlar inatçı her zorbanın, her diktatörün emrine tâbi oldular. Yani halk, önderlerini taklid ediyorlardı. Önderleri, *«Bu Hud, sizin gibi sadece bir beşerdir»* diyorlar ve halk da aynen bu sözü tekrarlıyordu. Kendilerini küfre davet edenlere uydular, kendilerini hetâka çağıranlara tâbi oldular, kendilerini imana ve doğ-

ruluğa davet edenlere ise isyan ettiler. «*Cebbar*», -*cebr*- kökünden gelir, mütemerrid, böbürlenen ve büyüklük taslayan kimse demektir. «*Anid*» kelimesi ise, mücadele eden, münazaa, muaraza ve ısrar eden kişi karşılığında kullanılmıştır.

Ad kavminin sıfatları zikredildikten sonra da, onların durumları anlatılmaya başlanmıştır.

LÂNET NEDİR?

(60) «*Onlar hem bu dünyada, hem de...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani lânet, onların kendilerinden ayrılmayan bir parçaları oldu adeta. Öyle ki hem dünyada, hem de ahirette yakalarını bırakmadı.

«*Lânet*» Allah'ın rahmetinden, her hayırdan uzaklaştırmak demektir. Yani, onlar hayrın her türlüsünden ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlardır.

Bazı müfessirlere göre dünyadaki lânet, insanlardan gelen lânettir. Yani, insanlar onlara dünyada lânet okumaktadırlar. Ahiretteki lânet ise, şahitler huzurunda onlara yapılacak lânettir.

Daha sonra Allah Teâlâ, bu fecaat ve fezahatların esas sebeplerine temas ederek şöyle buyurur:

«Agâh olun ki Ad (kavmi) Rablerini inkâr ettiler. Agâh olun ki Hud'un kavmi Ad (Allah'ın rahmetinden) uzak oldu».

Bu, onlar hakkında bir bedduadır aslında. Bu ifade ile Allah Teâlâ, onların bu azabı hakettiklerini açıklamaktadır. Ayetin başındaki «*Elâ*» *(agâh olun ki)* ibaresi, çok önemli sözlerin başında

getirilir. Onların başına gelecek felaketin, azabın çok korkunç olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır ve bu husus tekid için bir daha tekrarlanmıştır. *«Hud'un kavmi Ad»* denilmesinin sebebi, bunun *İkinci Ad* ile karıştırılmaması içindir. Çünkü bunlar *Birinci Ad* idiler. Ayrıca, onların başına gelen felâketin Hz. Hud ile aralarında geçen maceradan kaynaklandığı bilinsin diye *«Hud'un kavmi Ad»* denilmiştir.

Allah Teâlâ, Hud kıssasından sonra bu suredeki üçüncü kıssa olan Hz. Salih ile kavminin kıssasına geçmektedir.

(61) *«Semud (halkına) da kardeşleri Salih'i...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Salih'in Semud halkıyla olan kardeşliği soy yoluyladır. Yoksa onlar din kardeşi değillerdir.

Hz. Salih kavmine şöyle demişti: *«Ey kavmim! Ey azap edilmeleri beni korkutan ve bana ağır gelen kimseler! Allah'ı birleyin. Sadece O'na kulluk edin. Mabudunuz ve ibadetinize müstehak olan ancak O dur. Yoksa o putlar değil»*. Hz. Salih bunları söyledikten sonra Allah'ın vahdaniyetine delâlet eden delilleri sıralamaya başlamıştır:

«O sizi topraktan yarattı». Çünkü Semud kavmi de Ademoğulları'ndandır. Adem topraktan yaratıldığına göre, onlar da topraktan yaratılmıştır. Ya da, insanoğlu meniden, meni kandan, kan ise gıdalardan mütevellittir. Bu gıdalar ise, ya hayvanî, ya da bitkisel gıdalardır. Hayvanî gıdaların durumu da insanın durumu gibidir. Böylece hepsinin bitkilere değin gelmeleri ile bitkilerin de topraktan yaratılmış olmaları gerçeği ortaya çıkıyor. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın insanı topraktan yarattığı anlaşılmaktadır.

«Ve sizi yeryüzünde yaşayanlar kıldı» cümlesine iki şekilde anlam verilmiştir. Birincisi, *«Sizi yeryüzünü imar etmeye, orada oturmaya memur kıldı»*, ikincisi ise, *«Sizi orada ömür sürenler olarak kıldı»*. Bu ikinci yorum Dahhak'a aittir. Semud halkından bir kişi, üç yüz yıldan bin yıla kadar yaşayabiliyordu. Semud kavmi nasıl uzun ömürlü idiyse, Ad kavmi de uzun ömürlüydü.

BAYINDIRLIK UZUN YAŞAMAYA SEBEB MİDİR?

Rivayetlere göre, İran kisraları birçok kanallar açıp, ağaçlar diktiler ve uzun ömür yaşadılar. Onların döneminde bir peygamber, Allah Teâlâ'ya onların böyle uzun ömür yaşamalarının sebebini sorunca Allah Teâlâ, *«Onlar benim arzımı imar ettiler ve orada kullarım olarak yaşadılar»* diye buyurdu.

Muaviye ömrünün sonlarına doğru yeryüzünü imar etmeye, yani barajlar yapmak, kanallar açmak, ağaçlar dikmek, yollar yapmak suretiyle imar işlerine başladığından, kendisine niçin böyle yaptığı sorulur ve o kendisini buna şu şiirin sürüklediğini söyler:

«Eğer bir kimseden aydınlık gelmiyorsa o insan değildir.
Yine eğer bir kimsenin yeryüzünde bıraktığı eserleri yoksa O insan değildir».

Mücahid'e göre, *«İste'merakum»*, *-umra-* kökünden gelmektedir. Yani, *«Yaşadığınız sürece onu size (müsahhar) kılar ama öldüğünüzde başkasına verir».*

Hz. Salih (a.s), halkına Allah Teâlâ'nın azametini açıkladıktan sonra, onlara tevbe yolunu göstermiştir.

«O halde O'ndan af dileyin»; yani O'na iman edin ,başkaları-

na ibadet etmeyi bırakıp, sadece O'na ibadet edin. Çünkü tevbe, imandan sonra gelir.

«Muhakkak ki benim Rabbim yakın olandır»; yani Rabbim, ilmiyle yakın olandır. O, hareket etmeye ihtiyaç duymaksızın, kendisine yönelen herkese yakındır. O'na yakaran herkesi işitir. O, sizin putlarınız gibi işitme ve yakınlığı olmayanlardan değildir.

(62) *«Onlar: Ey Salih! Sen bundan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar Hz. Salih'e şöyle dediler:

— Sen bize şu anda söylediklerinden önce, ümit verici ve güvenilir bir kimseydin. Çünkü sende dürüstlük ve doğruluk alâmetleri vardı. Sen fakirlerimize acır, güçsüzlerimize yardımcı olur, hastalarımızı ziyaret ederdin. Bu sebeple sende ümit görüyorduk. Dinimize yardım edeceğini sanıyorduk. Şimdiyse dinimize karşı düşmanlığını nasıl oluyor da açığa vuruyorsun? Semud halkı bu hayret verici tehditkâr sözlerine şöyle devam ettiler: *«Şimdi sen bizi, babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan vazgeçirmek mi istiyorsun?»* Onlar böyle demekle aslında şunu kastediyorlardı: *«Biz birer mukallidiz ve babalarımıza tâbi olmak bizim için vaciptir».*

Onların şaşkınlık içindeki sözlerinden biri de, Kur'an'da Mekke müşriklerinden nakledilmektedir: *«O, mabudlarımızı bir tek mabud mu kıldı? Bu, kesinlikle şaşılacak bir şeydir».* (Sad : 5)

«Doğrusu biz senin bizi davet ettiğin (Allah'a ibadetten) kuşkulandırıcı bir şüphe içindeyiz»; yani Tevhid hususunda şüphe içindeyiz. Tanrılarımızı terketmek hususunda tereddüt ediyoruz. Nefislerimiz sıkıntı içinde, mutmain değiliz.

Semud kavmi böyle demekle Hz. Salih'in sözlerini önemli bir tarzda tezyif etmeyi başarmışlardı.

Kur'an'ı Kerim'de ismi dokuz kez geçen Hz. Salih'in soyu hususunda ihtilâf edilmiştir.

Begavî'ye göre soy sıralaması şu şekildedir; Salih b. Ubeyd b. Esef b. Maşıh b. Ubeyd b. Hazır b. Semud.

Vehb'den gelen rivayete göre, Salih b. Ubeyd b. Cabir b. Semud'dur.

Semud aynı zamanda Hz. Salih'in kabilesinin de adıdır. Bu kabilenin atasının adı olan Semud, kabilenin de adı olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Semud kavmi *Hicr* denilen bir bölgede oturuyordu. Bu bölge, Hicaz ile Şam arasında olan *Vadi'l-Kur'a*' ya kadar uzanmaktaydı. Semud kavminin şehirlerinin kalıntıları günümüze değin gelmiştir. Daha önce Hz. Salih ile ilgili bilgi, A'raf suresinin tefsirinde verilmişti. Nitekim Şuara suresinde de Hz. Salih'ten bahsedilecektir.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ مِنْهُ
رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهٗ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ﴿٦٣﴾
وَيٰقَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْٓ اَرْضِ
اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوْهَا
فَقَالَ تَمَتَّعُوْا فِيْ دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ
﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ
بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ
﴿٦٦﴾ وَاَخَذَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوْا فِيْ دِيَارِهِمْ
جٰثِمِيْنَ ﴿٦٧﴾ كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا فِيْهَا اَلَآ اِنَّ ثَمُوْدَا كَفَرُوْا
رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِّثَمُوْدَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيْمَ بِالْبُشْرٰى
قَالُوْا سَلٰمًا قَالَ سَلٰمٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَآءَ بِعِجْلٍ حَنِيْذٍ
﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآٰ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ
مِنْهُمْ خِيْفَةً قَالُوْا لَا تَخَفْ اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمِ
لُوْطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَاَتُهٗ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنٰهَا
بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَّرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوْبَ ﴿٧١﴾

63 — (Salih) dedi ki: «Ey kavmim! Bana söyleyin, fikriniz nedir? Eğer ben Rabbim tarafından açık bir mucize üzerindeysem ve bana kendi katından bir rahmet (peygamberlik) vermişse, ben O'na isyan ettiğim takdirde, Allah'tan beni kim kurtarabilir? O halde siz bana zarar vermekten başka bir katkıda bulunamazsınız».

64 — «Ey kavmim! İşte bu Allah'ın dişi devesidir. Size bir ayet (mucize) dir. Onu kendi haline bırakın. Allah'ın arzında yesin. Ona bir fenalık yapmayın. Sonra sizi acil bir azap yakalar».

65 — Sonunda (Salih'in kavmi) onun (ayaklarını keserek) öldürdüler. (Bunun üzerine Salih) şöyle dedi: «Evlerinizde üç gün daha yaşayadurun! İşte bu yalan olmayan bir va'ddir».

66 — Emrimiz geldiğinde, Salih'i ve onunla birlikte iman etmiş olanları, bizden gelen bir rahmet ile (azaptan ve) o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz ki Rabbim çok kuvvetli ve galip gelendir.

67 — O zulmedenleri korkunç bir gürültü yakaladı da, yurtlarında diz üstü çöküp kaldıkları halde öylece sabahladılar.

68 — Sanki orada hiç zenginlik içinde yaşamamışlar gibi. İyi bilin ki, Semud (kavmi) gerçekten zulmettiler ve agâh olun ki Semud (kavmi Allah'ın rahmetinden) uzak kılındılar.

69 — Andolsun elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldiklerinde «selam» dediler. O da onlara «selam» dedi. Ve hemen gidip kızartılmış bir buzağı getirdi.

70 — Ellerinin ona uzanmadığını görünce, (bundan) hoşlanmadı ve onların yüzünden içine bir korku girdi. Ona «Korkma! Çünkü biz Lût kavmine gönderildik» dediler.

71 — Karısı o esnada ayaktaydı. Bunun üzerine güldü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik.

(63) *« (Salih) dedi ki: «Ey kavmim! Bana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Eraeytum», «Bana haber verin» anlamına gelir. Yani, ben Rabbimden gelen açık bir delil üzerindeysem ve Rabbimden bana bir rahmet (peygamberlik, hikmet) verilmişse, acaba buna rağmen Allah'ın emrine karşı gelirsem, beni Allah'ın elinden kim kurtarabilir? (Yani, beni kimse kurtaramaz).

«Rahmet» ifadesi ise, nübüvvet ve hikmet anlamındadır.

Hz. Salih onlara şöyle demişti: *«Farzedin ki ben Rabbimden gelen bir delil üzerindeyim ve yine farzedin ki ben bir peygamberim. O halde bir düşünün, eğer size tâbi olursam ve Rabbimin emirlerine karşı gelirsem, beni O'nun azabından kim kurtarabilir? İşte sizler bana, «Ey Salih! Atalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun?» demekle bana zarar vermekten başka bir şey yapmış olmuyorsunuz».*

İfade şöyle de anlaşılabilir: *«Bana söylediklerinizden ötürü, sizi daha fazla zarara nisbet etmekten başka bana bir fazlalık vermiyorsunuz»;* yani, bu sözü söylediğiniz için sizi daha fazla zarara nisbet edeceğim.

(64) *«Ey kavmim! İşte bu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Nâkatun» -dişi deve- demektir. Daha önce de geçtiği gibi Semud kavmi Hz. Salih'e orada bulunan bir taşa işaret ederek. *«Şu taştan bir deve çıkar da, senin mucizen olsun. Böylece biz de sana inana'ım» demişlerdi.* Hz. Salih de Allah'a dua etti. Allah Teâlâ da bunun üzerine onlar için o taştan dişi bir deve çıkardı. Sonra o deve kendisine benzer bir yavru doğurdu. Hz. Salih'in *«Allah'ın devesi»* şeklinde bir ifade kullanmasının sebebi, şerefli ve mucize olan bir deveyi kastediyor olmasındandır. Nitekim camiler için *«Allah'ın evi»*, iyi insanlar için *«Allah'ın kulu»* denildiğinde, o evin, o kulun şerefli olduğu anlatılmak istenir. Yoksa Allah'ın ne eve, ne de kula ihtiyacı vardır. Bu dişi deve Hz. Salih'in sözlerinin doğruluğunu gösterir bir mucizedir. Hz. Salih, *«Bu devenin size yük olacak hiçbir tarafı yoktur. Onun yakasını bırakın. O yerdeki bitkilerden yesin»* dedi.

«Ona bir fenalık yapmayın»; yani onu kesmeye kalkışmayın. aksi takdirde sizleri yakın (dünyada) bir azap yakalar.

(65) *«Sonunda (Salih'in kavmi) onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Salih'in bütün ikazlarına rağmen onlar Rablerinin emrine karşı gelerek, deveyi (çarşamba günü) kestiler.

«Akaruha» ifadesi, *«Onu öldürdüler (kestiler)»* anlamındadır.

Tenvir'ul-Mikbas'ta şöyle deniyor: Deveyi öldürenlerin isimleri, Kadar bin Salih ile Musta' bin Zühre idi. Onun etini bin beş yüz haneye paylaştırdılar. Bunun üzerine Hz. Salih onlara şöyle dedi: *«Evinizde (şehrinizde, beldenizde) veya evlerinizde (yani,*

dünya evinde) üç günlük bir süre boyunca (çarşamba, perşembe, cuma) yaşayın. Sonra helâk olacaksınız».

(66) *«Emrimiz geldiğinde Salih'i ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Emrimiz» ifadesi, *«Azabımız»* anlamında kullanılmıştır. *«Emr»* kelimesinin burada *«azap»* karşılığında kullanıldığı hususunda müfessirler ittifak etmişlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Salih onlara, *«Üç gün sonra size azap gelecek. İlk günün sabahında yüzleriniz sapsarı, ikinci gün kıpkırmızı, üçüncü günse simsiyah olacaktır»* der ve gerçekten de onun dedikleri aynen vukûbulur. Dördüncü günde onlara azap gelir. Azap geldiğinde Allah Teâlâ, katından bir rahmetle, Hz. Salih'i ve onunla beraber iman edenleri kurtarır.

«Bizden gelen bir rahmet ile»; yani Allah Teâlâ onları imana iletmiş ve onlar da iman ettikleri için kurtulmuşlardır.

«O günün rezilliğinden kurtardık»; yani o gün kafirlerin helâkine sebep olan gürültü ile o müminleri helâk etmedik. Veya ifade *«Kıyamet Günü'nün rezilliğinden de onları kurtardık»* şeklinde anlaşılabilir.

«Şüphesiz ki Rabbin ,çok kuvvetli ve galip gelendir»; yani Ey Muhammed! Şüphesiz ki Rabbin müminleri kurtarmaya, kafirleri ise helâk etmeye kâdirdir. O, sonsuz kudrete sahiptir. O, öyle bir galiptir ki, hiçbir kimse, hiçbir güç O'nu mağlûp edemez.

(67) *«O zulmedenleri korkunç bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ Semud kavminin helâk oluşunu haber verdikten sonra, bu helâkin keyfiyetini açıklamaya başlamıştır. Küfür sebebiyle kendilerine zulmeden o kimseleri korkunç bir gürültü yakalayıverdi.

«*Sayha*» kelimesi, korkunç gürültü demektir. Bu korkunç gürültü, Cebrail'in onlara bir kez seslenmesidir. Onlar bu gürültüden dolayı tamamen helâk oldular.

Bazı müfessirlere göre, onlara gökten öylesine korkunç bir gürültü geldi ki onun içinde her şey şimşeğin ve yeryüzündeki her şeyin sesi bulunuyordu. Böylece onların kalpleri (korkudan) çatladı, hepsi birden helâk oldular. Onlar ülkelerinde (veya evlerinde) helâk olmuş olarak sabahladılar. Sanki o evlerde hiç oturmamışlar, o ülkede hiçbir zaman durmamışlardı.

(68) «*Sanki orada hiç zenginlik içinde...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet ile ilgili tafsilât A'raf suresinde verilmişti. O bölümlere bakılabilir.

(69) «*Andolsun elçilerimiz İbrahim'e...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ Semud kavmi ile Hz. Salih'in kıssasını gözler önüne serdikten sonra, Hz. Peygamber'e (s.a) teselli vermek amacıyla, başka bir peygamber ile kavmi arasında geçenleri anlatmaya geçmiştir.

BİR CÖMERTLİK ÖRNEĞİ

Hz. İbrahim'e gelen «*Elçiler*» ile kastedilen, Allah Teâlâ'nın

gönderdiği meleklerdir. Ancak onların sayısı hususunda ihtilâf edilmiştir.

İbn Abbas ve Ata'ya göre, Cebrail, Mikâil ve İsrafil olmak üzere onlar üç melektir.

Dahhak'a göre dokuz, Mukatil'e göre on iki, Muhammed b. Ka'b el-Kurzî'ye göreyse Cebrail ile beraberinde yedi melek idiler. Süddî ise, onların on bir melek olduğunu ve hepsinin de pırıl pırıl parıldayan gençler suretinde geldiklerini söylemektedir.

Bu görüşlerin içinde en uygun olanı İbn Abbas'a ait olanıdır. Çünkü çoğul sigasının en azı üçtür. İbn Abbas'ın, üç kişi olduklarını söylemesinin sebebi ayette *«Rusuluna»* (Elçilerimiz) kelimesinin çoğul olmasıdır. Çoğul sigasının en azı ise üçtür. Dolayısıyla burada da kelime en aza hamledilmiştir.

«Buşra», müjde demektir. Yani o elçiler Hz. İbrahim'e Hz. Ishak ile Hz. Yakub'un müjdesini getirmişlerdi. Veyahut onların getirdikleri müjde, Lût kavminin helâk olacağı haberi de olabilir.

«Selam verdiler»; yani melekler Hz. İbrahim'e selam verdiler. Hz. İbrahim de onlara, *«Selam sizin de üzerinize olsun»* (veya *«sizin durumunuz da selamdır»)* dedi.

Hz. İbrahim onlara çabucak ve kısa zamanda kızartılmış bir buzağı getirdi. *«Haniz»* kelimesi, pişmiş, kızartılmış anlamındadır. Öyle ki getirilen buzağı semiz olduğundan dolayı gövdesinden yağ akıyordu.

Katade'ye göre, Hz. İbrahim'in malı sadece sığırlardan ibaretti. Bazı hadislere göre, Hz. İbrahim'e on beş gündür misafir gelmediğinden dolayı çok üzülüyordu. Çünkü misafiri çok sever-

di, daima misafirleriyle brilikte yemek yerdi. Melekler geldiğinde, onların daha önceki misafirlere benzemediğini farketmıştı, bu yüzden kendilerine acele olarak ikramda bulunmak istedı. Onlerine kızartılmış bir buzağı getirdi.

Nitekim bu ayet-i celile, misafirin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca misafirperverliğin Hz. İbrahim'in bir sünneti olduğu anlaşılmaktadır. Misafirlere ne kadar çabuk ikramda bulunulursa o kadar hayırlı olacağı da ortaya konmuştur.

Ayette geçen «*İcl*» kelimesi sığır yavrusu, buzağı demektir.

(70) «*Ellerinin ona uzanmadığını...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim, meleklerin ellerini buzağıya uzatmadıklarını görünce, onların durumundan kuşkulandı. Çünkü onlar yemek yemekten kaçınmışlardı. Hz. İbrahim'in kalbine onların bu durumlarının hâsıl ettiği bir korku hissi düştü. «*Evcese*», *-veces-* kökünden gelir ve kalp korkusu anlamındadır.

Hz. İbrahim'in onlardan korkmasının sebebi şu yüzdendi: Hz. İbrahim daima halkın yanında otururdu. Onlar, ikram ettiği yemeği yemedikleri için, onların kendisine bir fenalık yapabileceklerinden çekinmişti. Melek olduklarını bilmiyordu. Çünkü Allah kendilerine bildirmedikçe, peygamberlerin gaybı bilmelerine imkân yoktur.

Bazı müfessirlere göre, Hz. İbrahim, onların melek olduklarını biliyordu. Ancak onların, kavmine azap getirmiş olabileceklerinden korkmuştu.

Fakat ilk safhada, Hz. İbrahim'in, onların melek olduklarını

bilmemesi delillere daha uygun düşer. Nitekim, bu yorumun doğru olduğuna, Hz. İbrahim'ın onlara yemek ikram etmiş olması delalet eder. Çünkü O, onların melek olduklarını bilseydi, kendilerine yemek getirmezdi. Zira, meleklerin yemediklerini-içmediklerini Hz. İbrahim de biliyordu. Üstelik Hz. İbrahim'ın onlardan korkmasının sebebi, onların melek olduklarını bilmeyişindendir. Yoksa onlardan korkmazdı.

Melekler, Hz. İbrahim'in endişeli olduğunu görünce, «*Korkma*» dediler ve «*Çünkü biz yemeyen-içmeyen meleklerız. Biz azap için Lût kavmine gönderildik*»; yani bizim gelişimizin sebebi özellikle Lût kavmini helâk etmek içindir.

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Bazı rivayetlere göreyse halasının oğludur. Hanımı Sare'nin kardeşi, yani kayınbiraderi olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü Sare'nin Hz. İbrahim'ın amcasının kızı olduğu kesindir.

(71) «*Karısı o esnada...*»

Bu Ayetin Tefsiri

O esnada hizmet etmek için ayakta bulunan Sare (Hz. İbrahim'in amcası Hara'nın kızıdır), güldü.

İbn Ebi Hatim'in Mücahid'den naklettiğine göre, Hz. İbrahim'in şeriatinde kadınlar örtünmez ve ihtiyarlar ise gelen misafirlerden çekinmezlerdi. Sare ise, o zamanlar ihtiyar bir kadındı.

Vehb'in yorumuna göre ise, o esnada Sare, perde arkasında bulunuyordu. Nitekim bu rivayete dayanarak bazı kimseler kadınların tesettürünün gerekli olduğu soncunu çıkarmışlardır.

İbn İshak'a göre, Sare, perde arkasında namaz kılmaktaydı.

Onun gülmesi, bazılarına göre sevinçten, yani korkunun Hz. İbrahim'den gitmiş olmasından dolayı duyduğu memnunluktan ileri geliyordu. Çünkü kadınlar, sevinmeye, rahatlamaya yol açan bir durumla karşılaştıklarında erkekler gibi kendilerine hakim olmayı pek beceremezler ve gülümserler.

Bazıları da, onun, fesad ehlinin helâk olacağı haberinden duyduğu sevinçten dolayı güldüğünü öne sürmüşlerdir.

İbn'ul-Enbarî'ye göre o, zannının doğru çıktığını gördüğü için sevinmiş ve bu yüzden gülmüştür. Çünkü o, Hz. Ibrahim'e *«Lut'u yanına al. Ben adeta azabın onun kavmine inanacağını görüyorum»* demişti. Dolayısıyla bu zannı doğru çıkınca sevinerek gülümsedi.

İbn Abbas'a göre, Hz. İbrahim, ailesi yanında olduğundan dolayı çok korkmuştu. Fakat Sare, onların üç kişi olduklarını görünce sevindi. Çünkü o, Hz. İbrahim'in kırk (bazı rivayetlere göre yüz) kişiye meydan okuyacak güçte olduğunu biliyordu.

Katade, Sare'nin gülmesinin, Lût kavminin gafletinden olduğunu söylemektedir. Yani Lût kavmi habersizken Sare, onların azaba yakın olduklarını hissedince gülümsedi.

Süddi'ye göre o, misafirlerin yemek yemekten kaçınmalarına gülümsemiştir. O şöyle demişti : *«Misafirlerimize hayret ediyorum! Biz onlara hizmet ettiğimiz halde onlar yemeğimizi yemiyorlar».*

Vehb bin Münebbih ile İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayete göre Sare, Hz. İshak'ın müjdesini duyunca sevinmiş ve gülmüştür.

Ayette geçen *«Dahiket»* fiili, İbn Ömer, Mücahid ve İkrime'ye göre *«Hayız gördü»* anlamındadır. Ancak bu görüş Ebu Ubeyde ve Ebu Abid tarafından münker addedilmiştir. Nitekim Ferra

da «*Dahiket*» fiilinin «*Hadet*» (hayız gördü) anlamına gelmediğini söylemiştir. Ancak lugat alimlerinin çoğu, bu anlamı isbat etmişlerdir. İsbat ise, daima nefy'den öncedir ve hıfzeden hıfzetmeyenin üstündedir.

«*Ya'kub*» kelimesi, mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani, «*Biz ona İshak'tan sonra Yakub'u ihsan ettik*». Bu kelimenin terkibi hususunda pek çok ihtilâflar vukûbulmuştur. Ancak bizim gayemiz bu tefsirde i'rabı ayrıntılarıyla açıklamak olmadığından dolayı, i'rabı tüm yönleriyle bilmek isteyenlere öncelikle Ebu Hayyan'ın «*el-Bahr'ul-Muhit*»ine veya Alusî'nin «*Ruh'ul-Meani*»sine başvurmalarını tavsiye ederiz.

«*Verae*», ardında anlamındadır. Rağıb el-İsfehanî bu kelimeye böyle anlam vermşitir, İbn Abbas'tan da bu şekilde rivayet edilmiştir. Başka bir rivayette «*Verae*» kelimesi «*torun*» karşılığında da yorumlanmıştır. Ancak Hz. Yakub'un, Hz. İshak'ın özoğlu olması gerçeği, böyle bir yorumu zayıflatır. Zemahşerî'den nakledildiğine göre bu yorumun sebebi şudur: «*Yakub*» ile «*Yakub'un çocukları*» kastedilmiştir. Nitekim «*Haşim*» ile, onun çocuklarının kastedildiği gibi. Adeta şöyle denilmek istenmiştir; «*İshak'ın torunlarından Yakub'un çocuklarını Sare'ye müjdeledik*». (1) Bu takdirde Yakub ile gelen müjde de buna dahil edilmiş olur.

Süddî'ye göre, muhtemelen Sare'ye bir öz çocuğu ile torunlarının müjdesi verilmiş ama onların isimleri bildirilmemiştir.

Burada müjdenin Sare'ye verildiği sözkonusu edilmektedir.

(1) Zemahşerî, Keşşaf, cilt: 3, sh: 46. (Keşşaf'ta bu yorumun sadece bir kısmı bulunmaktadır.)

Oysa müjdenin Hz. İbrahim'e verilmesi gerekirdi. Nitekim bu müjdenin, Hicr ve Zariyat surelerinde Hz. İbrahim'e verildiği bildirilmektedir. Ancak Sare'ye verilen müjde, kendisine verilmekle birlikte Hz. İbrahim'e de verilmiş olmaktadır. Sare'nin çocuğu olmadığı için o, bir çocuk sahibi olmayı çok arzular, sürekli bunu isterdi. Hele Hacer'in Hz. İsmail'i doğurup dünyaya getirmesinden sonra, onun bu arzusu daha da kuvvetlenmişti.

قَالَتْ يٰوَيْلَتٰى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوْزٌ وَّهٰذَا بَعْلِيْ شَيْخًا ۭ اِنَّ هٰذَا
لَشَيْءٌ عَجِيْبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوْٓا اَتَعْجَبِيْنَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ
رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكٰتُهٗ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ ۭ اِنَّهٗ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا
ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيْمَ الرَّوْعُ وَجَاۗءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِيْ قَوْمِ لُوْطٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَحَلِيْمٌ اَوَّاهٌ مُّنِيْبٌ ﴿٧٥﴾ يٰٓاِبْرٰهِيْمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ
اِنَّهٗ قَدْ جَاۗءَ اَمْرُ رَبِّكَ ۚ وَاِنَّهُمْ اٰتِيْهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُوْدٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاۗءَتْ
رُسُلُنَا لُوْطًا سِيْۗءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَّقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيْبٌ ﴿٧٧﴾
وَجَاۗءَهٗ قَوْمُهٗ يُهْرَعُوْنَ اِلَيْهِ ۭ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۭ
قَالَ يٰقَوْمِ هٰٓؤُلَاۗءِ بَنَاتِيْ هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَلَا تُخْزُوْنِ فِيْ ضَيْفِيْ ۭ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوْا لَقَدْ
عَلِمْتَ مَا لَنَا فِيْ بَنٰتِكَ مِنْ حَقٍّ ۚ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيْدُ ﴿٧٩﴾
قَالَ لَوْ اَنَّ لِيْ بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِيْٓ اِلٰى رُكْنٍ شَدِيْدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوْا يٰلُوْطُ
اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوْٓا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ
مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ ۭ اِنَّهٗ مُصِيْبُهَا
مَآ اَصَابَهُمْ ۭ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۭ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيْبٍ ﴿٨١﴾

72 — (Sare): «Vay halime! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar olduğu halde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey» dedi.

73 — (Elçiler de) dediler ki: «(Ey Sare!) Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Ey ehl-i beyt! (ey ev halkı!) Allah'ın rahmet ve bereketi sizin üzerinizedir. Kuşkusuz ki, O (Allah), övülmeye müstehaktır ve O hayırları bol olandır».

74 — İbrahim'den korku geçip, kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizimle mücadeleye koyuldu.

75 — Çünkü İbrahim çok yumuşak huylu, içli ve kendini Allah'a vermiş bir zat idi.

76 — (Elçiler): «Ey İbrahim! Bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin (azap) emri gelmiştir. Ve onlara geri çevrilmez bir azap mutlaka gelecektir» dediler.

77 — Elçilerimiz Lût'a gelince, (Lût) onların yüzünden üzüldü ve onlardan dolayı göğsü daraldı: «Bugün çetin bir gündür» dedi.

78 — Kavmi koşarak onun yanına geldiler. Onlar daha önce de o kötü işleri yapmaktaydılar. (Lût): «Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır. Sizin için kızlarım daha temizdir. Allah'tan korkun ve beni misafirlerimin önünde rezil etmeyin. İçinizde hiç aklı başında biri yok mudur» dedi.

79 — Dediler ki: Senin kızlarında bizim hiçbir hakkımız olmadığını biliyorsun ve sen bizim ne istediğimizi de elbette anlıyorsun».

80 — (Lût): «Keşke benim size karşı bir gücüm olsaydı veya muhkem bir kaleye sığınabilseydim» dedi.

81 — (Elçiler): «Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında aile efradınla yürü. Karından başka sizden hiçbiriniz geri kalmasın. Çünkü onlara gelecek azap, kuşkusuz ki karına da isabet edecektir. Onlara va'dolunan (helâk) zamanı, sabahtır. Sabah da yakın değil mi?» dediler.

(72) *« (Sare) «Vay halime! Ben bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, mukadder bir soruya verilmiş bir cevabı ihtiva etmektedir. Yani adeta, Sare'ye müjde verildiği zaman, onun nasıl bir tepki gösterdiği sorulmuş da, bu soruya cevap veriliyormuş gibi şöyle denilmiştir: *«Vay halime! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar olduğu halde çocuk mu doğuracağım?»*

«Veyleta» kelimesi *-veyl-* kökünden gelir ve asıl mânâsı, rüsvay olmak demektir. Korkunç bir durumda bu tâbir kullanılır. Burada ise, taaccüp ve hayret ifade etmektedir. Bu tabir daha çok kadınlar tarafından kullanılır. Hayret etmelerini gerektiren bir olay başlarına geldiğinde kadınlar bu tabiri kullanırlar.

«Acuz» kelimesi ihtiyar kadın anlamındadır. Sare bu sözü dinlediğinde İbn İshak'a göre doksan yaşındaydı. Mücahid'den gelen bir rivayete göreyse Sare, doksan dokuz yaşındaydı. Ayette geçen *«Ba'lî»* lafzı, *«Kocam»* anlamındadır. *«Ba'l»*, aslında durumu idare eden kişi demektir. Ancak Koca için de bu tabir kullanılır. Çünkü koca, hanımının durumunu idare eder. Rağıb el-İsfehanî'ye göre, *«Ba'l»* bir çiftin erkeğine denir.

«Şeyh» kelimesi ise, doksan veya yüz yaşında olan kişiler hakkında kullanılır. Hz. İbrahim de o dönem yüz veya yüz yirmi yaşlarındaydı.

«Bu gerçekten şaşılacak bir şey»; yani bizim gibi iki ihtiyardan bir çocuğun dünyaya gelmesi hayreti mucip bir olaydır. Yani bu olay, Allah'ın kulları için koyduğu adete göre, şaşılacak bir şeydir. Sare, böyle bir olayı doğal olarak hayret verici bulmuştu. Yoksa o da bu olayın, Allah'ın kudretine nisbetle hiç de hayret verici olmadığını biliyordu.

(73) « (Elçiler de) dediler ki...»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey Sare! Allah'ın kudretinden, hikmetinden veya yaptığından mı hayret ediyorsun? Allah'ın şânı hakkında dehşete mi kapılıyorsun?

Meleklerin böyle demelerinin sebebi, Sare'nin bir peygamberin evinde yetişmesinden dolayıdır. O, vahyin indiği bir evin kadınıdır. Bu, harikulâdeliklerin mahalli olan bir evin direği olmasındandır. Melekler böyle bir evde doksan yıl yaşamış bir kadından daha temkinli, diğer kadınları hayrete düşürebilecek harikulâdelikler karşısında daha olgun davranması gerektiğini söylemek istiyorlardı.

Ey ev halkı! Allah'ın her hayrı ardından sürükleyip götüren rahmeti, Allah'ın tam ve bol olan (çocukların ihsan edilmesini de içeren) bereketleri sizin üzerinizedir. (1)

Bazı müfessirlere göre ayette geçen *«Rahmet» ifadesi ile kastedilen* peygamberliktir. «Bereketler» ile de, İsrailoğulları'ndan gelen nesillerdir. Çünkü peygamberler onların arasından çıkıyordu. Onların hepsi de Hz. İbrahim'in zürriyetindendi.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 100-101, vd.

Bazıları ise, Allah'ın rahmeti ile, O'nun selamının, bereketleri ile de verilen hayırların kastedildiğini söylemişlerdir.

«Ehl-i Beyt» ifadesi mukadder bir fiilin mefulüdür. Yani mânâ; *«Ben Ehl-i Beyt-i överim»* şeklinde anlaşılır. *«El-Beyt»* kelimesi insanın geceleyin sığınıp, istirahat ettiği meskendir. Taş, toprak, yün, deve tüyü gibi malzemelerden yapılan her eve, meskene *beyt* denir.

Ehl-i Sünnet alimleri bu ayeti, kişinin hanımının, onun ehl-i beyti'ne dahil olduğuna dair delil getirmişlerdir. Nitekim Ahzab suresinin otuz üçüncü ayeti de bu görüşü desteklemektedir. Şiî alimler ise, bu görüşe karşı çıkarak, *«Kadın erkeğin yakınlarından değilse, onun ehl-i beyti'ne dahil olamaz. Ancak erkeğin yakını ve onun soyundan olursa dahil olur. Çünkü ayette ehl-i beyt ile kastedilen soy evidir. Yoksa çamurdan ve ağaçlardan yapılmış bir ev değil. Sare'nin ehl-i beyt içine dahil edilmesinin sebebi ise onun, Hz. İbrahim'in aynı zamanda amcasının kızı olmasındandır»* demişlerdir. Böylelikle Şiî alimler *«el-Beyt»*i adeta *«Şeref»* mânâsında almaktadırlar. Çünkü *«el-Beyt»*in bir mânâsı da budur.

Ayetin sonunda gelen *«Hamîd»*, feîl sigasındandır ve meful mânâsındadır. Yani, Mahmud (övülmüş), fiilleri övülen zât demektir. Ragıb el-İsfehanî *«Feîl»* sigasının *«fâil»* mânâsına da gelebileceğini söylemiştir. Bu takdirde mânâ, kullarını çokça öven şeklinde anlaşılır. *«Mecîd»* ise, hayrı çok, ihsanı bol olan demektir.

İbn Atiyye'ye göre *«Mecîd»* güzel (vasıfları) olan demektir. Bazıları ise *«Kuşkusuz ki O Hamîd'dir, Mecîd'dir»* cümlesinin, *«Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun»* cümlesinin sebebi olduğunu söylemiştir. Yani, Allah'ın rahmet ve bereketi niçin sizin üzerinizedir? Çünkü Allah Hamîd (fiilleri kulları tarafından övülen) ve Mecîd (hayrı çok, ihsanı bol) olandır da ondan.

(74) *«İbrahim'den korku geçip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Er-Rev'» korku ve ürküntü demektir. Yani ayetin mânâsı, *«İbrahim, elçilerin kim olduklarını anlayınca, kalbindeki korku geçip, mutmain kılındıktan sonra kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizimle mücadeleye başladı»* şeklindedir.

HZ. İBRAHİM İLE MELEKLERİN MÜCADELESİ

Lût kavmi hakkında Hz. İbrahim'in mücadelesi Ankebut suresinde açıklandığı şeklindeydi: Elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldiklerinde, *'Biz şu kasaba halkını helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalimdirler'* dediler. İbrahim, *'Ama orada Lût vardır'* dedi» (Ankebut: 31-32) İşte Hz. İbrahim'in *«Ama orada Lût vardır»* sözü bir nev'i mücadeledir. Bu söze mânâsı itibariyle mücadele denilmiştir: *«Siz, içinde mümin bir kimsenin bulunduğu bir ülkeyi, o mümin azaba müstehak olmadığı halde nasıl olur da helâk edebilirsiniz?»* Onlar da buna cevaben: *«Biz, orada bulunanı daha iyi biliriz. Muhakkak ki onu ve aile efradını kurtaracağız. Ancak karısı bundan müstesnadır»* diye cevap vermişlerdir.

Huzeyfe şöyle demektedir:

Onlar Hz. İbrahim'e söyleyeceklerini söyledikten sonra Hz. İbrahim, *«Bana söyler misiniz, orada elli tane müslüman olsa da onları helâk edecek misiniz?»* diye sordu. Onlar, o zaman helâk etmeyeceklerini söyleyince, Hz. İbrahim: *«Otuz tane olursa?»* diye sordu. Onlar yine, *«Hayır»* dediler. Hz. İbrahim: *«Eğer orada on veya beş tane müslüman varsa helâk edecek misiniz?»* diye sordu. Onlar yine *«Hayır»* dediler. Hz. İbrahim: *«Peki, eğer orada bir tek müslüman varsa helâk edecek misiniz?»* diye sorunca, onlar yine: *«Hayır»* diye cevap verdiler. İşte o zaman Hz. İbrahim:

«Ama orada Lût vardır» dedi ve onlar da bilindiği gibi bunun cevabını verdiler.

Bazıları ayette geçen mücadele ile, Hz. İbrahim'in şefaat talebinin kastedildiğini söylemişlerdir. Bazılarıysa, sözkonusu mücadelenin Hz. İbrahim'in, *«Mutlaka onlara azap gelecek midir, yoksa onların Allah'a ibadete yönelmesi için kendilerini korkutacak şekilde azabın bir parçası mı tecelli edecektir?»* diye konuşması olduğunu öne sürmüşlerdir.

İbn Cerir ile İbn Münzir'in Katade'den naklettikleri gibi, buradaki müjde, evlat müjdesi ile yorumlanırsa, o zaman Hz. İbrahim'in almış olduğu bu müjdenin mücadeleye sebep olması, kalbinin o çocuğun ve aile efradının tamamının selâmetiyle daha fazla mutmain olması içindir. Burada bu hususun dikkate alınması gerekmektedir.

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in şeriatı üzerinde bulunuyordu. Kavmi de Hz. İbrahim'in şeriatı ile mükellefti. Hz. İbrahim meleklerin tavrını müşahade ettikten sonra kendisi ve ümmeti için korkmaya başladı. Çünkü Hz. Lût'un kavmi de onun ümmetinin bir parçasıydı.

(75) *«Çünkü İbrahim çok yumuşak huylu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Hz. İbrahim kendisine kötülük yapandan hemen intikam almaya kalkışmayan bir yapıdadır. O *«Evvah»tır;* yani günahlarından çokça ah eder ve halkı için çok üzülür. *«Münib»tir;* yani kendisini Allah'a vermiş bir kimsedir.

Hz. İbrahim'in şefkatten ve kalbin hassasiyetinden haber ve-

ren bu üç özellikle vasıflandırılmasının amacı, onun yaptığı mücadelenin sebeplerinin açıklanması içindir.

Bazı müfessirler, *Hilm*'in, aceleciliğin zıddı olduğunu ve mutlak teenni mânâsında kullanıldığını söylemişlerdir. Yani, o kalbindeki korku geçip-gittikten ve kendisine müjde geldikten sonra mücadeleye başlamıştır.

(76) *« (Elçiler) Ey İbrahim!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında ya melekler takdir edilir (yani bu sözün faili melekler olur) ya da Allah Teâlâ bu sözü söylemiş olur. Yani, Ey İbrahim! mücadeleden vazgeç. Çünkü Rabbinin azabı gelmiştir. Allah Teâlâ onların azaba dûçar olmalarını takdir etmiştir artık. O'nun takdiri ise geri çevrilemez. Onlara ne cedelle ne de dua ile ne de başka bir yol ile geri çevrilebilecek bir azap gelecektir.

Bu ayet, Hz. İbrahim'in gaybı bilmediğini ve bundan dolayı mücadeleye girmiş olduğu gerçeğini gözler önüne seriyor. Daha önce de zikredildiği gibi, gaybı bilmek ancak Allah'a mahsustur. Allah, peygamberlerden dilediği kulunu gayba muttali kılar ve muttali kıldıktan sonra da o şey gayb olmaktan çıkar. Burada Hz. İbrahim'e onların azabının geri çevrilmeyeceği şeklinde verilen haber, gaybî bir ihbardır ve bu artık Hz. İbrahim'in bilgisinin kapsamına dahil olmuştur.

(77) *«Elçilerimiz Lut'a gelince...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre, melekler Hz. İbrahim'in yanından ayrılıp Hz. Lût'un yanına gitmişlerdir. Hz. İbrahim ile Hz. Lût'un köyle-

ri arasında dört fersahlık bir mesafe vardı. Onlar Hz. Lut'un huzuruna pırıl pırıl yüzleri parıldayan gençler olarak girdiler. Ancak onların gelmiş olmalarından Hz. Lût hiç hoşlanmamıştı. Çünkü Hz. Lût onların insan olduklarını sanıyordu. Dolayısıyla kavminin onlarla livata yapmak isteyeceklerini düşünerek korktu. Zira kavmi, böyle bir istekte bulunduklarında ,onları koruyabilecek güce sahip değildi.

Bazılarına göre de, melekler gündüzün ortasında Hz. Lut'a gitmişler ve onu bahçe içinde çalışırken bulmuşlardı. Bazıları da meleklerin Sodom nehrinden su almakta olan Hz. Lut'un kızını bularak ona kendilerini kimin misafir edebileceğini sorduklarını, kızın ise, onların durumunu görünce, babasının kavminin onlara bir kötülük yapabileceğinden korkarak kendilerine: *«Yerinizde durun»* deyip, durumu babasına haber verdiğini söylemektedirler. Hz. Lût onları karşılamaya geldiğinde melekler: *«Bu gece bizi misafir etmenizi istiyoruz»* derler. Hz. Lût: *«Sizler bu kavmin yaptıklarını işitmediniz mi?»* diye sorar, onlar da: *«Hayır, ne yapıyorlar?»* deyince Hz. Lût : *«Ben Allah'ı şahit tutarım ki, onlar yeryüzündeki kavimlerin en şerlileridir»* der.

Daha önce meleklere, *«Lut onların aleyhinde dört kez şehadet etmedikçe onlara azap vermeyiz»* denildiğinden, Lût yukarıdaki sözlerini söylediğinde Cebrail, *«İşte bu, şehadetlerden birisidir»* dedi. Onlar konuştukça Hz. Lût da şehadetini tekrarlıyordu ve sonunda Hz. Lût'tan dört kez şehadet sadır oldu. Sonra birlikte kasabaya giderek, Hz. Lût ile beraber onun evine girdiler. Hz. Lût onların yüzünden güçsüzlüğü sebebiyle sıkılmıştı.

«Güçsüzlüğü sebebiyle» dememizin sebebi, ayette, *«Zer'an»* lafzının `takat ve cehd anlamına gelmesi dolayısıyladır. Bu kelime *«Kol»* anlamındaki zira'dan alınmadır. Nitekim bazıları, *«El, kelimesi•nasıl mecazen kuvvet, kudret mânâsında kullanılıyorsa, zira' da aynı şekilde kullanılır»* demiştir. Zemahşerî, Zer'in, taka-

tin yokluğundan ibaret olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre de bu kelime kalp ve göğüsten kinayedir. Onun daralması, misafirlerini korumaktan aciz olduğu için duyduğu şiddetli inkibaz sebebiyledir. İşte bu yüzden Hz. Lut: *«Bugün çetin bir gündür»* demiştir. Ayetin sonundaki *«Asıyb»* kelimesi *-asb-* kökünden gelir ve şiddet ifade eder.

(78) *«Kavmi koşarak onun yanına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Lût evinde misafirleriyle birlikte otururken kavmi koşarak yanlarına geldi. Birbirlerini teşvik ederek (veya ileri gelenleri halkı teşvik edip, önlerine düşerek) geldiler.

«Yuhraune»; koşarak yürüdüler demektir. Fiilin anlamı İbn Abbas'a sorulduğunda o, *«Öfke ile yönelip gelmek»* diye cevap vermiştir. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette ise o bu fiili, hızlı yürümek anlamındaki *«Yesraune»* fiili ile yorumlamıştır.

Rivayet olunduğuna göre, Hz. Lût misafirleriyle evine geldiğinde bunu aile efradından başkası bilmiyordu. Hanımı çıkıp, kavminin bulunduğu yere geldi ve: *«Lût bu gece bir cemaati misafir etmektedir. Onların güzelliğinde bir cemaat görülmüş değildir»* dedi. İşte onlar bunun üzerine koşarak Hz. Lut'un yanına gittiler. Onlar, bu misafirler gelmeden önce de, Hz. Lût onlara bir peygamber olarak gönderilmeden önce de bu çirkin fiili işlerlerdi. Bazı müfessirler, *«Kötülükler»* anlamına gelen *«Seyyiat»* kelimesinin, erkeğin erkekle birleşmesi yani, gulampârelik (kulamparalık) demek olduğunu söylemişlerdir.

Bazıları ise, *«Seyyiat»*ın erkeğin erkeğe ve erkeğin kadına mutad olmayan yerden varması anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Bazılarına göre «*Seyyiat*» kelimesi, ıslık çalmak, güvercinlerle oynamak, kumar ve alay etmek mânâlarına gelir. Onların daha önceki kötü amelleriyle kastedilen, bu çirkin ve kötü davranışı adet edinmiş olmalarının ve bundan da utanmadıklarının açıklanmasıdır. Onlar hiç utanmadıkları için Hz. Lut'un misafirleriyle o çirkin davranışta bulunmak isteğiyle süratle koşarak gelmişler ve bu emellerini utanmaksızın açığa vurmuşlardı.

Hz. Lût misafirlerini kurtarmak ve onların yanında mahcup olmamak için; «*Ey kavmim! Işte bunlar kızlarımdır. Onlar sizin için daha temizdirler. Onlarla evlenin*» der. Onlar da Hz. Lût'un kızlarını istiyorlardı. Ancak kötü karakterli oldukları için ve aralarında bir denklik bulunmadığı için Hz. Lut kızlarını onlarla evlendirmek istememişti. Bunun sebebi, müminlerin (mümin kadınların) kafirlerle evlenemeyeceğini ihdas eden kaide değildi. Çünkü bu kaide, Allah tarafından daha sonra teşri kılınmıştı. Hz. Lut'un döneminde mümin kadınlar kafirlerle evlenebiliyorlardı. Nitekim Hz. Peygamber de (s.a), kızı Zeyneb'i Ebu'l-As b. Rebi ile, kızı Rukiye'yi de Utbe b. Ebi Leheb ile evlendirmişti. Her iki evlilik de vahy gelmeden önce vukûbulmuştu. Ebu'l-As da, Utbe de kafirdiler. Ancak Utbe, Rukiye ile zifafa girmemişti. Babası Ebu Leheb'in isteği üzerine Rukiye'yi boşadı. Ondan sonra Rukiye de Hz. Osman ile evlendi. Ebu'l-As, Zeyneb ile zifafa girmişti. Bedir Günü'nde esir düştüğü zaman, fidye vererek kendisini kurtarmaya çalıştı. Hz. Peygamber (s.a) ise, «*Mekke'ye döndüğünde Zeyneb'i Medine'ye gönderirsen bu iş olur*» şartını koştu. Onunla birlikte Zeyd b. Harise ile ensardan birini Mekke'ye gönderdi. Onlar da Zeyneb'i alarak Medine'ye getirdiler. Daha sonra Ebu'l-As müslüman olup, Medine'ye gitti, Hz. Peygamber de (s.a) Zeyneb'i kocası Ebu'l-As'a geri verdi.

Hasan b. Fadl'a göre, Hz. Lût onlara müslüman olmaları şartıyla kızlarını evlenmek üzere teklif etmişti. Nitekim Zeccac da bu düşünceyi desteklemektedir. Bu görüş, o dönemde kafirlerin

müslüman kadınlarla evlenmelerinin caiz olmadığı noktasından hareketle öne sürülmüştür.

Bazı müfessirlere göre, Lut kavminin iki Lideri vardı ve Hz. Lut iki kızını bu kimselere vermek istemişti. Zaten Hz. Lût'un iki kızı vardı. Kızlardan birinin adı Zaurde, diğerinin ki Zeytac idi.

Hakim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Hz. Lut'un üç kızı vardı. Nitekim ayetteki çoğul sigası bu rivayeti desteklemektedir. Ancak çoğul sigasının iki (tesniye) karşılığında kullanıldığı da olmuştur. Durum ne olursa olsun, Hz. Lût kızlarını arzetmek suretiyle misafirlerini korumaya çalışmıştır. Bu, şerefin kemâline ermekdir. Bu bakımdan o, kızlarını kendi düşmanlarına arzetmesinin ve onları bu adamlarla evlendirmeye çalışmasının Hz. Lût'un şanına yakışmadığı şeklindeki itiraz yerinde değildir. Ancak burada başka bir problem daha vardır; Hz. Lût ister iki, ister üç kızı olsun, onları bu asilere nasıl arzedebilmiştir? Çünkü âsilerin sayısı kızlardan çok fazlaydı. Bir gruba, o gruptan daha az sayıdaki kızlar nasıl olur da arzedilebilir? Büyük müfessirlerden bazıları, Hz. Lut'un bu sözünün gerçek üzerine dayanmadığını söylemişlerdir. Yani, Hz. Lût gerçekten kızlarını onlara nikâhlamak istemiş değildi. Aksine bu, onların karşısında aşırı bir tevazu göstermek ve şiddetli bir şekilde onların amaçlarından tiksinti duyduğunu açığa vurmak için söylenilmiş bir sözdür. Belki onlar bu sözü işittikten sonra rikkate gelirler de misafirlere tasallut etmekten vazgeçebilirlerdi. Zaten onlar, Hz. Lut'un kendi kızlarını onlara zevce olarak vermeyeceğini biliyorlardı.

PEYGAMBER ÜMMETİN BABASIDIR

Ebu Şeyh İbn Abbas'tan, İbn Ebi Hatim İbn Cübeyr ve Mücahid'den, İbn Ebi Dünya ile İbn Asakir de Süddî'den şöyle rivayet etmektedirler:

Hz. Lût'un kızları ile, onun öz kızları değil, ümmetin kadınları kastedilmiştir. Yani *«Benim kızlarım mesabesinde olan hanımlarınız işte hazır duruyorlar. Onlara varmanız daha temiz olur».* Nitekim her peygamber, ümmetinin babası sayılır. Çünkü İbn Mesud'un kıraati, *«Peygamber müminlere kendilerinden daha evladır, peygamber onların babasıdır. Peygamberin hanımları ise, onların anneleridir»* şeklinde gelmiştir.

Hz. Lût, *«Onlar daha temizdir»* demekle, erkeklere varmak temizdir, kadınlara varmak ise daha temizdir demek istememiştir. Çünkü erkek ile erkeğin münasebeti her bakımdan çirkin bir davranış olduğu kadar, hiçbir zaman temiz olmaz. Bu tıpkı, *«Mundar olan hayvan, gasbedilen hayvandan daha helaldir»* sözüne benzer. Çünkü mundar da, gasbedilen gibi haramdır. Ancak bu söz, hayvanın gasbedilmesinin ne kadar çirkin olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

(79) *«Dediler ki: Senin kızların da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar bu sözleri Hz. Lut'un kendilerine nasihatından yüzçevirdikten sonra söylemişlerdir.

«Senin kızlarında bizim hiçbir hakkımız yoktur» demekle, şehvetlerini dindirmek zorunda olmadıklarını veya onun kızlarına ihtiyaç duymadıklarını ya da, kızlarıyla hak bir nikâha yetkilerinin bulunmadığını; zira onun kendilerini müslüman kadınlarla evlenmelerini caiz görmediğine göre, bu teklifinin ciddiyet taşımadığını söylemek istemişlerdir. Bu ifade, Hz. Lût'un şeriatinde bir kafirin bir müslümanla evlenmesinin helâl olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazılarına göre onlar Hz. Lût'un kızlarını istemişler ama, Hz.

Lût bu teklifi kabul etmemiştir. Aralarında geçerli olan âdete göre, bir kadını istediği halde, talebi reddedilen bir kimsenin artık o kadını nikâhlaması helâl değildi.

Bazılarına göre de, onlar erkeklere varmayı âdet edindiklerinden dolayı onlarca erkeklere varmak hak, kadınları nikâhlamak ise bâtıl idi. İşte onlar bu sözü, bu sebeple söylemişlerdi.

Bazıları ise, onların âdetlerine göre bir kimse, bir kadınla evlenebilirdi. İki kadın alamazlardı. Bu sebeple hepsi de evli olduğundan bu şekilde konuşmuşlardı.

«Sen bizim ne istediğimizi elbette anlıyorsun» dediler. Çünkü onların istedikleri erkeklere varmaktı.

(80) *« (Lût) Keşke benim size karşı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Lût bu sözü, onların geri çekilmelerinden, sapıklıklarından vazgeçme ihtimallerinden ümidini kestiği zaman söylemişti: *«Eğer size gücüm yetseydi, bunu yapardım. Yani, sizi zorla uzaklaştırırdım».*

«Rükn», lûgatta, bir evin veya bir dağın bir tarafı demektir. Hz. Lût ise, *-rükn-* kelimesiyle gücü kasdetmiştir. Yani O, *«Şiddetli bir gücüm olsaydı, size karşı güce başvururdum»* demek istemiştir.

Hz. Peygamber (s.a), bu sözün, Hz. Lût'un ağzından acele çıkmış garip bir söz olduğunu söylemiştir. Çünkü Ebu Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a): *«Allah, kardeşim Lut'a rahmet eylesin. O şiddetli bir rükne sığınmıştı»* demiştir.

(Buharî, Müslim). Yani Hz. Peygamber (s.a) Hz. Lut'un Allah'a sığındığını ve Allah'tan daha kuvvetli bir rüknün olmadığını söylemek istemiştir.

Rivayet olunduğuna göre bu sözden ve Hz. Lût'tan sonra Allah Teâlâ gönderdiği tüm peygamberleri kendisine yardımcı olabilecek bir kavmin içinden çıkarmıştır.

(81) *« (Elçiler) Ey Lût! Biz...»*

Bû Ayetin Tefsiri

Rivayet olunduğuna göre Hz. Lût bu sözleri söyledikten sonra kapısını misafirlerinin üzerine kilitledi ve kavmiyle kapının ardından mücadele etmeyi sürdürdü. Onlar bu sefer duvarlara tırmanmaya başladılar. Melekler onun üzüntüsünü görünce:

— Ey Lût! Kuşkusuz ki biz senın Rabbinin elçileriyiz. Onlar bize bir fenalık yapamazlar. Kapıyı aç ve onlarla aramızdan çekil, dediler.

Hz. Lût kapıyı açar açmaz onlar içeri girdiler. Cebrail, Allah Teâlâ'dan onları cezalandırmak için izin istedi. Allah Cebrail'e izin verdi. Onlar yaklaşınca gözleri körleşti. Kör olanları diğerlerini çiğnemek suretiyle geri çekildiler. Bu sırada *«Aman bizi kurtarın, bizi kurtarın»* diye feryad ediyorlar, *«Lût'un evinde sihirbaz bir grup var»* diye de avaz avaz bağırıyorlardı.

Bir rivayette Hz. Lût kapıyı misafirlerin üzerine kilitledi ama onlar gelip kapıyı kırdılar. Cebrail de onların gözlerini kör edince *«Ey Lût! Sen bize bir sihirle geldin»* diyerek onu tehdit etmeye başladılar. Hz. Lût'un kalbinde bir korku hâsıl oldu ve *«Bu*

misafirler gidince beni bırakırlar» diye düşündü. İşte o zaman Cebrail, Hz. Lût'a :

— Sakın korkma! Biz Rabbinin elçileriyiz. Gecenin bir kısmında ailenle yola çık. Sakın sizden hiç kimse geri kalmasın veya geri dönüp bakmasın, dedi.

«Yeltefit», İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, *«Geri kalmak»* anlamındadır. Katade'den rivayet olunduğuna göreyse *«geri bakmak»* anlamındadır. İkinci yorum, *«İltifat»* kökünden gelen *«Yeltefit»* fiilinin gerçek mânâsı bakımından daha meşhurdur.

«Geri kalmanın» mânâsı açıktır. Fakat *«Geri bakmanın»* mânâsı ne demektir? O da süratle bakmak demektir. Çünkü geri dönüp bakan bir kimse az da olsa bir zaman kaybına uğrar. Ya da geri bakmalarının kendilerine emredilmesinin sebebi, kavimlerinin üzerine inen azabı görüp de onlara acımaları içindir.

«Ancak hanımın müstesna»; çünkü o, geri kalanlardan veya geriye bakanlardandır. O da helâk olan kavmiyle birlikte helâk olacaktır.

Hz. Lut meleklere azabın ne zaman geleceğini sorunca onlar, helâk zamanının sabah vakti olacağını söylediler. Hz. Lût, *«Sabah vakti uzaktır. Ben daha yakın bir zamanda azap vaktinin gelmesini bekliyorum»* deyince, bu sefer melekler *«Sabah da yakın değil mi?»* dediler.

Hz. Lût, yurdundan ailesini de yanına alıp çıktığında, aile efradına kimsenin geri dönüp bakmamasını emretti. Onlar da Hz. Lût'un bu emrini dinlediler. Ancak karısı bu emre karşı geldi ve azabın sesini işitince arkasına dönüp baktı. *«Ey kavmim!»* diye bağırdı. Bunun üzerine gelen taşlardan birisi ona isabet ederek, onu da kavmiyle birlikte helâk etti.

Hz. Lût, Hz. İbrahim ile beraberdi. Hem Hz. İbrahim hem de Hz. Lût zengin kimselerdi. Çobanları su ve otlak hususunda münakaşa edip, kavgaya girişince ikisi de anlaşarak ayrılmayı kararlaştırmışlardı ki, aralarındaki sevgi ve merhamet yok olmasın. Böylece Hz. Lût amcası olan Hz. Ibrahim'den ayrılıp Sodom ve Gomore'ye gitti. Bu şehirler Ürdün sınırları içindedir. Hz. İbrahim ise, bulunduğu yerde kaldı. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Sodom halkı ahlâksız alçak kimselerdi. Yaptıkları kötülüklerin hiçbirinden utanmıyorlardı. Kendilerini hiçbir kötülükten alakoyamıyorlardı. Herkesin gözleri önünde her türlü çirkin davranışta bulunurlardı. Nitekim Allah Teâlâ «*Siz meclislerinizde çirkin davranışlarda bulunuyorsunuz*» diye buyurmuştur.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ مَّنْضُوْدٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ۭ وَمَا
هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿٨٣﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۭ قَالَ
يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيْزَانَ اِنِّىْٓ اَرٰىكُمْ بِخَيْرٍ وَّاِنِّىْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ مُّحِيْطٍ ﴿٨٤﴾ وَيٰقَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاۗءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ
﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ
اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ
تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاۗؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ
اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ
يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰي بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ
مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰي مَآ
اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا
تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ﴿٨٨﴾

82 — Böylece emrimiz geldiğinde, oranın üstünü altına getirdik ve onların üzerlerine arka arkaya ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar yağdırdık.

83 — (O taşlar) Rabbinin katında (azap için) damgalanmışlardır. Bu (taşlar), zalimlerden uzak değildir.

84 — Medyen (kasabası halkına) da kardeşleri Şuayb'ı (peygamber olarak) gönderdik. (Şuayb): «Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Ölçüyü tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi hayır içinde görüyorum. Bununla beraber hileye devam ederseniz, ben sizi kuşatacak olan bir günün azabından sizin için korkuyorum» dedi.

85 — «Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı tam tutun. İnsanların eşyasını (değerden düşürüp) eksik vermeyin ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın».

86 — «Eğer mümin kimselerseniz, Allah'ın (helâl olarak) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır. Ben de sizin üzerinizde gözetleyici değilim».

87 — Dediler ki: «Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeyleri bırakmamızı ya da mallarımız hususunda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi sana namazın mı emretmektedir? Oysa sen gerçekten yumuşak huylu aklı başında birisin».

88 — (Şuayb onlara): «Ey kavmim! Söyleyin, acaba ben Rabbimizden bir delil (peygamberlik) üzerinde bulunuyorsam ve eğer o bana katından güzel bir rızık vermişse ne yapmalıyım? Ben size aykırı hareket etmekle sizi menettiğim şeylere kendim düşmek istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Başarım da yalnız Allah'ın yardımıyladır. Sadece O'na tevekkül ettim ve O'na döneceğim», dedi.

(82) *«Böylece emriniz geldiğinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Emrimiz», «azabımız» anlamında kullanılmıştır. Yani emrin gelmesiyle kastedilen azabın gelmesidir. Veyahut azabın emredildiği vakit kastedilmektedir. Yani, *«Azap emri'nin vakti geldiğinde...»* Çünkü emrin kendisi daha önce varid olmuştur.

«Aliyeha» ile *«Safileha»* kelimelerinin sonundaki *-ha-* zamirleri Lût kavminin şehirlerine racidir. Yani, *«Lût kavminin bulunduğu şehirlerin (Sodom ve Gomore) altını üstüne getirdik»*. O şehirlerde Kur'an'ın başka bir ayetinde *«Mu'tefikat»* da denilmektedir. Bu ülke beş şehirden meydana gelmekteydi: Mil, Suğre, Asre, Duma ve Sodom.

Bazı müfessirlere göre bunlar yedi şehirdir ve Sodom içlerinde en kalabalık olanıdır. Hz. Lut bu şehirde oturuyordu.

Katade'nin rivayetine göre, Sodom halkının nüfusu dört milyon kadardı. Bazıları ise, tüm şehirlerinin nüfusunun dört milyon olduğunu söylemiştir.

«Onların üzerlerine arka arkaya ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar yağdırdık». Rivayet olunduğuna göre, onlardan bir kişi Mek-

ke sınırlarında bulunuyordu, bu yüzden bir taş havada boşlukta kaldı. O adam Mekke'nin sınırlarından çıkınca, bu taş onun üzerine düştü ve onu öldürdü.

«*Siccil*» taşlaşmış çamur ve balçık demektir. Çünkü Allah Teâlâ başka bir ayette, «*Çamurdan taşlar yağdırdık*» (Hicr : 74) diye buyurmaktadır. Nitekim Kur'an ayetleri birbirlerini tefsir ederler.

«*Siccil*» kelimesi Abd b. Humeyd'in İbn Abas ve Mücahid'den rivayet ettiğine göre, sonradan arapçalaştırılmıştır. Aslı «*Seng-i gil*» dir. «*Seng*» taş, «*Gil*» ise çamur demektir. Yani, çamur taşı (veya taşlaşmış çamur) mânâsına gelir.

Ebu Ubeyde, «*Siccil*» kelimesinin «*Siccin*» kelimesi gibi, taşların sert olanına denildiğini söylemiştir.

«*Mendud*» ise, bir kısmı diğerinin üstüne istif edilmiş ve peşpeşe gönderilmiş demektir.

(83) «*(O taşlar) Rabbinin katında...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Musavvemeten*» kelimesi, üzerine nişan vurulmuş, damgalanmış mânâsındadır. Yani, o nişandan, bunların yeryüzünün taşlarından olmadığı anlaşılır. Bu yorumu İbn Cerir rivayet etmektedir. Bazıları da bu kelimenin mânâsının, beyazlık ve kızıllıkla işaretlenmiş demek olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiş ve Hasan Basrî de bu görüşe katılmıştır. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre, o taşların bir kısmı siyahtı ve içlerinde beyaz noktalar bulunuyordu. Bir kısmı da beyazdı içlerinde siyah noktalar vardı.

Rebî'ye göre *«Musavvemeten»* kelimesinin anlamı; o taş kime atılıyorsa, üzerinde o kimsenin adı yazılmıştı, demektir.

Denildiğine göre, o taşların bir kısmı deve başına, bir kısmı da gövdesine benzemekteydi.

«Rabbinin katında»; yani O'nun hazinelerinde. O hazineleri Allah'tan başkası mülk edinemez ve Allah'tan başkası o hazinelerde tasarruf yapamaz.

Mukatil'den gelen bir rivayete göre, *«Rabbinin katında»* ifadesi, *«Rabbinin katından gelmiştir»* anlamındadır.

Ebubekr el- Huzelî'nin rivayetine göre ise, bu ifade; *«Onlar Allah katında hazırlanmıştır»* mânâsındadır.

İbn'ul-Enbarî'ye göre bu ifade ile, taşların Allah katında nakşedildiği mânâsı kastedilmiştir. Bu da Allah Teâlâ'nın kudret ve azabının şiddetini ortaya koymaktadır.

«Bu (taşlar) zalimlerden uzak değildir»; yani, her zalim için o taşlardan (yetecek miktarda) vardır. Her zalim zulümlerinden ötürü, o taşların üzerine yağdırılmasına lâyık olmuştur.

Ayetin bu cümlesi, tüm zalimleri tehdit etmektedir. Yani bu zalimler ile sadece Hz. Peygamber'in (s.a) ümmetinden olan zalimler değil, her asrın, her devrin zalimleri kastedilmektedir.

İbn Cerir'in Katade'den rivayet ettiğine göre, buradaki *«zalimler»* ile kastedilen, bu ümmetin zalimleridir.

Sa'lebî'nin zikrettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a) Cebrail'e bu hususu sorduğunda O, *«Burada senin ümmetinin zalimleri için böyle taşlar mevcuttur, her an onların başlarına düşebi-*

lirler» demiştir. Fakat Zeyneddin Irakî, bu hadisin senedine vâkıf olmadığını söylemiştir.

Bazılarına göre, bu zalimler ile Hz. Lût'un kavmi kastedilmiştir. Bu takdirde ayetin mânâsı; *«Bu taşlar yanlışlıkla başkasına değmez. Mutlaka yerlerine ulaşır»* şeklindedir.

İbn Abbas, ayetin anlamının *«Lût kavminin yaptığını yapanlardan bu ceza uzak değildir»* şeklinde olduğunu söylemiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Hiye» zamiri Ceza*'ya racidir.

Ebu Hayvan *«El-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde, zahire göre *-hiye-* zamirinin Lût kavminin şehirlerine raci olduğunu söylemektedir. Zalimlerden maksat ise, Mekke zalimleridir. Çünkü Lût şehirleri onlara yakındır. Onlar Şam'a sefer yaptıklarında oralardan geçiyorlardı.

(84) *«Medyen (kasabası halkına) da. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Medyen» burada ya Hz. İbrahim'in oğlu Medyen'in çocukları ve Medyen'in inşa edip, adını verdiği şehir halkı demektir.

«Kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik)» demekle soyca kendilerinden olan Hz. Şuayb'ın onlara gönderildiği kastedilmektedir.

«Ey kavmim! Allah'a ibadet edin»; yani Hz. Şuayb onlara Allah'ı birlemelerini ve tevhid'i emretti. Allah'ın birliği, meselenin nirengi noktasını teşkil ettiğinden dolayı, Hz. Şuayb onlara yapmamaları gerekeni söylemeden önce, kendilerini Allah'ın birliğine davet etti. Onlar adaleti yıkar, hakkın, sahiplerine varmasına mâni olur, ölçü ve tartılarda sahtekârlık yaparlardı. Yani, *«Ölçü-*

de ve tartıda halka hile yapmayın. Ölçü aletlerinin hacmini ve tartı aletlerinin ağırlığını eksiltmeyin».

«Ben sizi hayır içinde görüyorum»; yani ben sizi geniş bir servete sahip olarak görüyorum. Bu da ölçü ve tartıda hile yapmanıza ihtiyaç bırakmaz.

«Hayr» Allah'tan gelen nimet anlamında kullanılmış olabilir. Bu takdirde ayetin anlamı; *«Sizi Allah'tan gelen bir nimet içinde görüyorum ki o nimetin karşılığı, yaptığınızın tam tersidir»* şeklinde olur. Yani, o nimete şükredip, halka daha fazla vereceğiniz yerde, üstelik ölçü ve tartıda hile yapıyorsunuz.

Ayetin mânâsı şu şekilde de anlaşılabilir; *«Ben sizi hayr ve zenginlik içinde görüyorum. Bunu, işlemekte olduğunuz şer ile ortadan kaldırmaya sebep olmayın. Eğer bu hainlikten vazgeçmezseniz, kuşatıcı bir günün azabından sizin için korkuyorum».*

«Muhit», hiçbir ferdi dışarıda bırakmaksızın her şeyi kapsayan, kuşatan demektir. Zemahşerî, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde *«Muhit»i, «Muhlik»* (helâk edici) şeklinde yorumlamaktadır.

«Ben sizi kuşatacak olan bir günün azabından sizin için korkuyorum» cümlesi, daha önce geçmiş bulunan emrin de nehyin de sebebidir. Burada ister *«Muhit»* kelimesi *«Yevm»* kelimesinin, isterse *«Azap»* kelimesinin sıfatı olsun, kıyamet azabı veya her şeyi temelden silip-götüren dünya azabı kastedilmektedir.

İbn Cerir ile Ebu Şeyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, ayetteki *-hayr-* eşyanın ucuzlaması, *azap* ise, eşyanın pahalı olmasıdır.

(85) *«Ey kavmim! Ölçüyü ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Evfu», tamamlayınız anlamındadır. Bu mânâ her ne kadar *«Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın»* cümlesinde geçmişse de, o mânânın ikinci planda olduğu, asıl maksadın ölçü ve tartının tam tutulması olduğunu ifade etmek için bu şekilde sarahaten getirilmiştir. Yani Allah Teâlâ insanları, ölçü ve tartıyı tamamlamaya teşvik etmek için, tamamlamanın asıl olduğuna, eksik ölçmenin ise onun peşinden geldiğine işaret etmek maksadıyla bunun tam tersini emretmiştir.

«Kıst» kelimesi adalet anlamındadır. Yani, *«Ne fazla ne de eksik, adilane bir şekilde ölçü ve tartıyı tam tutun»*. Çünkü tam tutmak ile kastedilen, adaletli davranmaktır. Bu yüzden bazen fazla vermek veya tartmak da Riba'ya tâbi olan maddelerde olduğu gibi haramdır. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, *Mizan* ve *Mikyal* kelimeleri, ölçüler ve tartılar anlamına gelmektedir. Bazılarına göre burada kastedilen, bilinen ölçü ve tartı aletleridir. Ölçüde ve tartıda fazlalık her ne kadar bir fazilet ve mendup ise de, alette mahzurludur. Yani, eksiklik mahzurlu olduğu gibi alette fazlalık da mahzurludur.

«İnsanların eşyasını eksik vermeyin» cümlesi, sadece ölçü ve tartıdan -özellikle- bahsetikten sonra tam tutma meselesini öne sürmektedir. Yani, ister ölçü ve tartıda, isterse başka sahalarda olsun genellikle insanların eşyalarını eksik vermeyin. Meselâ; sahte paraları asılları yerine, kötü eşyaları iyileri yerine vermeyin.

«Ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın» cümlesi genel bir ifadedir. Çünkü mutlak anlamda fesadı yasaklamaktadır. O fesad, ister ölçü ve tartıda, ister alış-veriş veya diğer sahalarda, isterse insanların birbirleriyle olan diğer ilişkilerinde olsun farketmez.

Bazı müfessirlere göre, *«Tebhasu»* fiili *-bahs-* kökünden gelmekte ve birtakım öşürleri almak gibi yersiz vergiler anlamındadır.

(86) «Eğer mümin kimselerseniz...»

Bu Ayetin Tefsiri

«Bakıyye» İbn Abbas'a göre, diğer insanların haklarını verdikten sonra, Allah Teâlâ'nın geriye bıraktığı helâl kârdır. Yani, *«Bu sizin hileli yollardan toplamış olduğunuz servetten daha hayırlıdır. Çünkü hile karışmış servet, her ne kadar size hayırmış gibi görünürse de, dağılan toz gibi hatta katıksız bir şer gibidir aslında».*

«Eğer mümin kimselerseniz Allah'ın (helâl olarak) bıraktığı (kâr) sizin için daha hayırlıdır». Çünkü küfürle birlikte olduktan sonra hiçbir şeyde hayır yoktur. Hz. Şuayb şöyle de demek istemiş olabilir: *«Eğer beni bu sözümde tasdik ederseniz, Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır».*

Ümmetin büyük müfessiri olan İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Bakıyye»* rızıkla tefsir edilmiştir.

Katade'ye göre *«Bakıyye»*, Allah'ın vermiş olduğu azık, Hasan Basrî'ye göre de Allah'ın farzlarıdır.

İbn Atiyye lafzın, bu mânâların hiçbirini vermediğini iddia etmektedir. O bu hususta şunları söylemektedir: *«Bu, İbn Cerir'den gelen rivayetten anlaşılmıştır. Çünkü İbn Cerir'e göre ayetin mânâsı, «Allah'ın, nimetleri üzerinizde bırakması, sizin için eksiklikten veya tartıdaki haramdan daha hayırlıdır» şeklindedir».*

«Ben de sizin üzerinizde gözetleyici değilim»; yani, yaptığınız

kötü işleri bırakmazsanız, Allah'ın azabı gelecektir. Çünkü sizleri ben koruyamam. Uzerinizde bekçi olmadığım için, sizleri kötülüklerden koruma imkânım da bulunmamaktadır. (veya) amellerinizi sizin için koruyup da onların mükâfatını sizlere verdirmeye gücüm yetmez. Ben ancak bir mübelliğ ve nasihatçıyım. Sizi uyardığım ve elimden geldiğince bu hususta çaba sarfettiğim için mazur sayılırım, müsterihim.

(87) *«Dediler ki: Ey Şuayb!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey Şuayb! Atalarımızın tapmış olduğu putlarımızı ve onlara ibadeti terketmemizi sana namazın mı emrediyor?

Müşrikler bu sözleri, Hz. Şuayb ile alay etmek için söylemişlerdir. Yani, onlar böyle bir emrin vesveseden ileri geldiği görüşündelerdi, onlar bu hususta gelen vahyi inkâr etmeyi istemişlerdi. Ancak bunu mübalâğalı bir şekilde yapmaya kalkışıp, akıldan başka emreden herhangi bir şeyin olduğuna inanmadıklarını söylediler. Atalarının yolunu terketmek onlara göre sadece vesvesenin sonuçları ve deliliğin belirtileriydi. Onlar böyle söylemekle Hz. Şuayb'ın görüş ve düşüncelerini karmaşık olmakla itham etmiş oluyorlardı. Yani, kendisiyle bu bakımdan alay etmeye kalkışmışlardı.

«Oysa sen gerçekten yumuşak huylu, aklı başında birisin» diyerek onunla alay ettiler. Onlar Hz. Şuayb'ı bu iki yüce sıfatla vasıflandırırken, bunu alay yoluyla yaptılar. Aslında onlar Hz. Şuayb'a, bu iki vasfın tam zıddını taşıdığını söylemek istiyorlardı. Nitekim İbn Abbas da ayeti bu şekilde yorumlamış, Katade ile Müberrid ise, onun bu yorumuna katılmışlardır.

(88) *« (Şuayb onlara) Ey kavmim!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Beyyine» kelimesi, açık delil, zahir ve bahir olan hüccet anlamındadır. *«Güzel bir rızık»* ile de kastedilen peygamberlik ve hikmettir. Adeta Hz. Şuayb (a.s) onlara şöyle demek istemiştir ·

«Evet, aslında sizler doğru söylediniz. Ben daima sizlere karşı irşad edici ve aranızda yumuşak davranan bir kimseyim. Ancak benim getirdiğim vahy, sizin için irşad ve nasihattan başka bir şey değildir. Meseleye insafla yaklaşın. Siz akıllı kimselersiniz. Eğer ben açık bir delil üzerindeysem, Rabbimden gelen mutlak bir emre dayanıyorsam ve ben gerçekten bir peygambersem, işte o zaman mürşidiniz ve nasihat ediciniz olarak, putlarınıza ibadeti terketmenizi söylememek bana yakışır mı? Sizleri günahlarınızdan menetmemem bana uygun düşer mi? Oysa peygamberler insanları günahlardan alıkoymak için gönderilirler».

Kadı Beyzavî, tefsirinde *«Güzel bir rızık»* ifadesini, Allah Teâlâ'nın Hz. Şuayb'a vermiş olduğu helâl mal ile yorumlamaktadır. Bu rızkın Allah katından gelmiş olmasının anlamı, O'nun yardımıyla oluşmasıdır. O rızkı elde etmek için hiçbir sıkıntı çekmeksizin, onun kendisine gelmesidir. Bu şartın cevabı mukadderdir. Yani, bu maddî ve mânevî saadeti derleyen nimetle birlikte, *«Allah'ın vahyinde hainlik yapmam, O'nun emir ve yasağında O'na muhalefet etmem benim için hiç mümkün müdür».*

Müfessirlere göre, Hz. Şuayb'ın bu sözü onların *«Sen aramızdaki birliği bozuyor, bizi atalarımızın dininden vazgeçirmeye çalışıyorsun»* demelerine mukabil bir nev'i özür beyan etmektir. Yani, *«Beni mazur görün, çünkü ben vahy alıyor ve bu vahyin mahsulü olarak bunları sizlere aktarıyorum».*

Bazılarına göre Hz. Şuayb açıkça onların kendisine vesvese, delilik, sefahat ve sapıklıkla itham etmelerine cevap vermemiş ve böylece onların bu şekildeki ithamlarının bâtıl olduğu, cevaba hacet kalmayacak şekilde bariz bulunduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Onların konuşmalarıyla neyi kasdettiklerine Hz. Şuayb'ın cevap vermeye kalkışmasının sebebi ise, ilk önce onların istek ve tamahlarını kesmek, bununla birlikte o çirkin sözlerinin içeriğini de reddetmektir. Adeta Hz. Şuayb onlara şöyle demek istemiştir: *«Ey kavmım! Siz bu çirkin sözleri cüretkârane bir şekilde söylediniz. Bu sözlerin içeriğine açıkça bâtıl olan şeyleri soktunuz ki, sizleri putlara tapmakta, ölçüde ve tartıda hile yapmakta kendi başınıza bırakayım. Fakat bana söylermisiniz ki, eğer ben Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersem ve Allah'ın bana vermiş olauğu helâl mal ile sizlerden de, başkalarından da müstağni isem acaba o takdirde O'nun vahyine karşı gelmek, sizin heva ve heveslerinize uymak bana uygun düşer mi? Böyle bir şey benden asla sadır olmaz. Bu şekilde sizlerin böyle çirkin sözler sarfetmenizin bir yararı olmaz».*

«Ben size aykırı hareket etmekle, sizi menettiğim şeylere kendim düşmek istemiyorum»; yani sizi uzaklaştırmaya çalıştığım kötülükleri kendim yapmak istiyor değilim. Nitekim bazı insanlar, halkı bazı şeylerden uzak tutarlar ve sonra da o şeyi kendileri yaparlar.

«Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum»; yani nasihat ve öğütle sizleri ıslah etmeye çalışıyorum. Bu ise, gücümün yettiği ve imkânım olduğu nisbette sürecektir. Bu hususta kusur etmemeye çalışacağım. Sizin ıslahınızla ilgili olarak istediğimi gerçekleştirebilmem ancak Allah'ın bana yardımıyla mümkündür.

ALLAH'IN TEVFİKİ NEDİR?

«Tevfik», Allah Teâlâ'nın sevdiği ve razı olduğu şeye, kulun

işlediğinin uygun olmasıdır. Bu da ancak Allah'ın delâletiyle olur. Yalnız başına delâlet de, yardım olmaksızın bir yarar sağlamaz. *«Bu hususta (veya tüm işlerimde) Allah'a tevekkül ettim. Çünkü O her şeyi yapabilecek kudrettedir».* Aslına bakılırsa Allah'tan başkası acizdir. Hatta itibar derecesinden sakıt olacak kadar madumdur. Nitekim Kur'an'da buna işaret eder. Basîret sahibi olanlar bu gerçeği görmüşlerdir.

«Ve O'na döneceğim»; yani yapmak istediğim hususlarda (veya tüm işlerimde) tüm varlığımla sadece Allah'a yöneliyorum, başkasına değil.

Kadı Beyzavî de, Hz. Şuayb'ın bu tarzdaki üç cevabı ile ilgili ve önemli bir husus zikredilmiştir ki o da şudur: Aklı olan herkes, emrettiklerinde veya yasakladıklarında üç şeyi gözetmek durumundadır: Birincisi; Allah'ın hakkını, ikincisi nefsin hakkını, üçüncüsü halkın hakkını gözetmelidir. (1) Çünkü birinci cevap Allah'ın hakkını, ikincisi kendisinin, üçüncüsü ise, başkalarının hakkını içermektedir. Yani, birinci cevapta Allah'ın nimetine şükretmenin, O'nun hizmetinde var kuvvetiyle çalışmanın açıklanması, ikinci cevapta kişinin kendisini, başkalarına yasakladığı şeylerden alıkoymasını, üçüncü cevapta da başkasının hakkının, kişinin üzerinde irşad ve ıslah olması yolundaki çabası ortaya konmaktadır.

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 2, sh: 354.

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِيٓ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَآ أَصَابَ
قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ
مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ
رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ يَٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ
وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَٰكَ ۖ وَمَآ أَنتَ
عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَهْطِىٓ أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ
ٱللَّهِ ۖ وَٱتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّى بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾
وَيَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ
مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَٰذِبٌ ۖ وَٱرْتَقِبُوٓا۟ إِنِّى
مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ
فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۗ
أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ
فَٱتَّبَعُوٓا۟ أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

89 — «Ey kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nuh, Hud ve Salih kavimlerinin başlarına gelenler gibi size bir bela getirmesin sakın. Lut kavmi ise sizden uzak değildir».

90 — «Rabbinizden af dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Çünkü Rabbim çok merhametli, çok sevendir».

91 — Dediler ki: «Ey Şuayb! Biz senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşla öldürürdük. Sen bizden üstün de değilsin».

92 — (Şuayb) dedi ki: «Ey kavmim! Size göre benim kabilem Allah'tan daha mı aziz ki siz O'nun (sözlerini) kulak ardı ettiniz? Muhakkak ki Rabbim, işlediğiniz şeyleri çepeçevre kuşatmıştır».

93 — «Ey kavmim! Durumunuzun gerektirdiğini yapın. Kuşkusuz ki ben de yapıyorum. Kendisini reziledecek azabın geleceği şahsın ve yalancının kim olduğunu yakında bileceksiniz. Gözetip durun, ben de sizinle beraber gözlüyorum».

94 — Emrimiz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri bizden gelen bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında çökekaldılar.

95 — Sanki onlar orada hiç yaşamamışlardı. İyi bilin ki Semud (kavmi, ilâhî rahmetten) kovulduğu gibi, Medyen halkı da böylece kovuldu.

96 — Andolsun Musa'yı da ayetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik.

97 — Firavun ve ileri gelenlerine. (Fakat onlar) Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri, irşad edici (doğru) değildi.

(89) *«Ey kavmim! Bana karşı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şikak» kelimesi düşmanlık anlamına gelir, yani, düşmanlık yapan tarafların her biri bir şık (taraf) ta bulunurlar.

Hasan Basrî'ye göre *«şikak»*, zarar demektir. Bazılarıysa bu kelimenin *-ayrılık-* anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Nuh kavminin başına gelen Tufan, Lût kavminin başına gelen dehşetli bir fırtına, Salih kavminin başına gelen ise, bir gürültü ve zelzele idi.

«Lut kavmi ise sizden uzak değildir» ifadesini Katade, zaman bakımından, diğer müfessirler ise mekân bakımından uzaklık şeklinde yorumlamışlardır.

Hz. Şuayb şöyle demek istemiştir: *«Eğer sizler zaman ve mekân bakımından kendinizden uzak olanların halinden ibret almak istemiyorsanız, hiç değilse, Lut kavminin başına gelenlerden ibret alın. Çünkü onlar sizin gözlerinizin önünde bulunmaktadırlar».*

Bazıları burada sözü edilen *«uzaklık»* ile mânevî uzaklığın kastedildiğini söylemişlerdir. Yani, onlar küfür ve kötülük bakımından sizden uzak değillerdir. Onlara gelen azaptan sakının.

«Kavm» kelimesi çoğul ve dişidir. Çünkü tasgiri *«Kuvveime»* diye gelmektedir. Böyle olması, *«Beid»* kelimesinin *«Baide»* tarzında gelip, *«Kavm»* kelimesinin lafzına uygun olmasını gerektirir. Mânâ'ya uygunluk kastedilirse eğer *«Buada»* şeklinde gelmesi gerekir. Bu takdirde kurallara uymayıp, *«Bcid»* şeklinde gelmesi, şu mânâları ortaya çıkarır: *«Onların helâk edilmesi sizden uzak değildir»* veya *«Onlar uzak olan bir şey değillerdir»* ya da *«Onlar uzak bir zaman veya uzak bir mekânda değillerdir».*

Bazılarına göre, *«Beid»* kelimesinde dişilik ve erkeklik (müzekker ve müennes) vardır ve iki mânâya da gelebilir. Çünkü mastarların vezni üzerindedirler. Mastarda müzekkerlik ve müennes-lik ise birdir.

el-Keşf, Cevherî'den şöyle nakletmektedir: *«Kavm»* kelimesi müzekker ve müennes de gelebilir. Çünkü çoğul olan isimlerin tekilleri yoksa ve insanlar için kullanılıyorsa, hem müennes hem de müzekker gelebilirler. Raht, Nefer ve Kavm kelimeleri örnek verilebilir. Çünkü bu kelimeler tasgir edildiğinde, sonlarına *-ha-* gelmez. Yani, Ruheyte, Nufeyre ve Kuveyme denilmez. Aksine *-ha-*sız olarak Ruheyt, Nufeyr denilir. Ancak sözü edilen çoğul isimler insanlar için değil de başka canlılar için kullanılırsa, sonlarına *-ha-* alabilirler. Meselâ *İbil* (deve) ve *Ganem* (koyun) kelimeleri *Ubeyle* ve *Guneyme* tarzında gelirler. (1)

(90) *«Rabbinizden af dileyin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Şuayb (a.s) onları yaptıklarının kötü sonuçlarından uyarmasının hemen akabinde, dalâletten belki dönmüşlerdir ümidiy-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 122.

le kendilerini af ve tevbe dilemeye çağırarak, *«Rabbinizden af dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Kuşkusuz ki Rabbim çok merhametli çok sevendir»* dedi. Rahimdir; zira rahmeti çok geniştir, af dileyen herkesi affeder. Vedud'dur; zira sevgisi çoktur, tevbe edeni sever.

«el- Vedud» lafzının gaye itibariyle ve mecazen Allah için kullanılması çok meşhurdur. Yani, sevdiğinin hakkında, çok seven bir kişinin, sevdiğine yapmış olduğu lütuf ve ihsanından daha fazlasını yapar.

Bazılarına göre *«Vedud»* kelimesinin anlamı, ihsanından ötürü kulları katında sevilen demektir. Yani Allah müminlerin mahbubudur.

«Çünkü benim Rabbim çok mrehametli ve çok seven (veya sevilen) dir», cümlesi, önceki cümlenin illet ve sebebidir. Yani, Rabbinizden af dilemenizin ve O'na tevbe etmenizin sebebi, O'nun çok merhametli ve çok muhabbet sahibi olmasından dolayıdır.»

(91) *«Dediler ki: Ey Şuayb!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Şuayb'ın (a.s) hikmet ve öğütlerin, ilim ve marifetlerin hepsini derleyen sözlerine karşı herhangi bir çıkar yol bulamadıklarından dolayı onun sözünü bulandırmak için, ona hezeyanla cevap vermek yoluna başvurdular. Yani, *«Onun sözlerinin mânâsı anlaşılmıyor, sözleri idrak edilemiyor»* dediler.

Bazı müfessirlere göre onlar, Hz. Şuayb'ı kâle almadıkları için böyle söylemişlerdir. Nitekim bir kimse karşısındakini kâle almadığı zaman, *«Senin ne dediğini anlamıyorum»* der.

Bazı müfessirler de, *«Onların, Hz. Şuayb'ın sözlerinin çoğunu anlamamalarının sebebi, Hz. Şuayb'ın peltek konuşmasındandı»* demişlerdir. Ancak kanaatimizce Hz. Şuayb'ın peltek olduğuna dair bize herhangi bir rivayet açıkça bildirilmiş değildir. Ayrıca Hz. Şuayb hakkında: *«Peygamberlerin hatibi»* şeklindeki tanımlamaya da bu yorum ters düşmektedir.

«Seni aramızda zayıf görüyoruz»; yani, bize zarar ve yarar vermeye, bizi bir şerre sürüklemeye veya bize gelen bir şerri defetmeye senin gücün ve kudretinin olmadığını görüyoruz.

İbn Abbas, İbn Cübeyr, Süfyan'us-Sevrî ve Ebu Salih, *«Zayıf»* kelimesini *a'ma* (kör) ile yorumlamışlardır. Yemen halkının dilinde *zayıf* kelimesi *a'ma* anlamında da kullanılırdı. Nasıl *A'ma'* ya çokça zarar gören diyorlarsa, *zayıf* da diyorlardı. Bu nedenle Fahruddin Razî şöyle demiştir: Bazı arkadaşlarımız peygamberler hakkında a'malığın caiz olduğunu öne sürmüşlerse de, zayıf kelimesini a'ma şeklinde yorumlamak güzel olmaz. Ayrıca Ehl-i Sünnet'e göre, peygamberler içerisinde a'ma yoktur. Hz. Yakub' dan rivayet edilen durum ise özeldir. Yani, Hz. Yakub'un gözleri bir süre için kapanmış ama sonra düzelmiştir. Hz. Şuayb hakkında rivayet ettiğimiz haberlerden birini herhangi bir muhaddisin sahih kıldığına rastlamadık. Sadece İbn-i Abbas'tan gelen ve Hakim' in sahih kıldığı bir hadis vardır. Ancak Hakim'in bir hadise sahih demesi, İbn'ul-Cevzî'nin bir hadise uydurma demesi gibidir. Yani, buna güvenilemez. Çoğunlukla Hz. Yakub'un olduğu gibi, Hz. Şuayb'ın da kısa bir süre için a'ma olduğu söylenmektedir. Nitekim Şedad bin Evs'ten rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: Şuayb (a.s) Allah'a sevgisinden dolayı a'ma oluncaya kadar ağladı. Allah ona gözünü geri verdi ve *«Ey Şuayb! Niçin ağlıyorsun? Cennete olan iştiyakından mı, yoksa ateşten korktuğun için mi?»* dedi. Şuayb (a.s) *«Hayır! Bunların ikisi için de ağlamıyorum. Ben kalbimle senin sevgine inandım. Sana baktığım zaman benim başıma ne getirsen ona aldırmam»* dedi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ Şuayb'a (a.s) vahy göndererek, *«Eğer bu dediğin hak ise, benim mükâfatım senin için kolay olsun. Ey Şuayb! Bunun için sana Kelimîm olan Musa bin İmran'ı hizmetçi yaptım»* dedi. (İbn Asakir, Vahidi)

Mutezile mezhebine mensup bazı kimselere göre, a'ma bir kimsenin peygamber olması caiz değildir. Çünkü a'malık insanları uzaklaştırıcı bir özelliktir. Çünkü a'ma olan bir kimse kendisini pisliklerden koruyamaz. Üstelik a'malık, hüküm vermeye ve şehadette bulunmaya ters düşer. Bu bakımdan bunun peygamberlik makamına ters düşmesi daha evladır.

Burada Mutezilî olan kimselere, a'ma olan kimselerin kendilerini pisliklerden koruyamayacağı şeklindeki kaydı kabul etmediğimizi söyleriz. Çünkü görüyoruz ki birçok a'ma, başkalarından daha fazla pisliklerden korunabiliyorlar. Ayrıca hakimin ve şahidin a'ma olmaması şartı, a'manın davacı ile davalı arasında ayrım yapamama ihtimalinden dolayıdır. Bir peygamber ise, Allah'a davet ettiği insanların ayırımına muhtaç değildir. Ayrıca peygamberler masumdur ve başkaları gibi hata yapmazlar. Böyle denilmiştir. Bu hususa dikkat edilmelidir. (1)

Ayette geçen *«Raht»* kelimesi ile ilgili olarak on kişiden az olan bir cemaat mânâsı verilmiştir. Bu görüş, Rağıb el-İsfehanî'ye aittir. Zemahşerî bu kelimeye, üçten ona, bazıları da üçten yediye kadar olan cemaat mânâsı vermişlerdir (2). Bazıları da, kırka kadar olan cemaate *«raht»* denildiğini söylemişlerdir. Bu kelime *Asabe* ve *Nefer* kelimeleri gibi sadece erkekler için kullanılır.

«Seni recmederdik» ifadesi, İbn Zeyd'e göre, *«Seni taşla öldürürdük»* demektir. Bazıları ise, *«Seni öldürürdük»* mânâsıyla

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12. sh: 324.
(2) Zemahşerî, Keşşaf, cilt: 3, sh: 52.

yetinmişlerdir. Adeta onlar, Hz. Şuayb'a *«Seni en feci bir şekilde öldürürdük»* demek istemişlerdi.

Taberî'ye göre mânâ, *«Sana küfrederdik»* şeklindedir. Bazılarına göre, *«Seni uzaklaştırır, ülkemizden çıkarırdık»* anlamındadır.

«Sen bizden üstün de değilsin»; yani bizim nazarımızda muhterem, mükerrem bir kimse değilsin ki, seni recmetmekten çekinelim. Seni recmetmeyişimizin sebebi, sadece bizi sana tercih eden cemaatin hürmeti içindir.

(92) *«(Şuayb) dedi ki: Ey kavmim!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey kavmim! Sizin nezdinizde benim kabilem, Allah'ın peygamberinden daha mı azizdir? Ve beni recmetmekten sizi alıkoyan müntesibi olduğum topluluk size göre Allah'tan daha mı azizdir ki, Allah'a intisab etmiş olmam veya peygamberliğim sizi bundan alıkoyma sebebi olamıyor? Sizler, kabul etmenin de, reddetmenin de ancak kendi iznine bağlı olduğu Allah'a önem vermediğinizden dolayı, O'nu kulak ardı ediyor, (veya unutuyorsunuz).

«Zihriyyen» kelimesi kulak ardı edilmiş, unutulmuş demektir. *«İttihaztumuhu»*daki *-hu-* zamiri, Cumhur'a göre Allah'a racidir. İbn Abbas, Hasan Basrî ve diğerlerinden de bu şekilde rivayet edilmiştir.

Bazılarına göre *«Zihriyyen»* kelimesi yardım etmek demektir. Yani, *«Sizler benim cemaatimi Allah'tan daha mı üstün tuttunuz da O'nun hakkını gözetmediniz?.*

«Zihri» kelimesinin zühr'e, yani, sırta nisbet edilmiş bir ke-

lime olduğunu söyleyenler de vardır. Asıl mânâsı *«sırt ardı edilmiş», «arkaya atılmış»* demektir.

Bazılarına göre de, *-hu-* zamiri Allah'a racidir. Zihri kelimesi de yardım anlamındadır. Yani, *«Siz Allah'ın hakkına riayet etmediğiniz halde, cemaatimi O'ndan üstün mü tuttunuz? Oysa siz Allah'ı sırlarınızın dayanağı ve arzularınızın direği edinmiştiniz».*

Bazıları da *Zihri'ye -unutulmuş-* anlamı vererek önceki zamirin Hz. Şuayb'ın getirdiği şeriata raci olduğunu söylemişlerdir.

Mücanid'den, zamirin Allah'ın emrine raci olduğu şeklinde bir rivayet gelmiştir. Zeccac, *ez- Zahr*'ın yardım edici demek olduğunu ve zamirin de Allah'a raci kılınması gerektiğini söylemiştir. Zeccac'ın bu yorumu, Ebu Hayyan'ın da dediği gibi ayetin mânâsının şöyle anlaşılmasına sebep olur: *«Sizler Allah'a karşı isyanınızı kendinize yardım ve beni itmek niyetiyle dayanak yaptınız».*

«Muhakkak ki Rabbim, işlediğiniz şeyleri çepeçevre kuşatıcıdır» cümlesi kafir ve facirler için büyük bir tehdittir. Yani, Allah Teâlâ ilmiyle sizin kötü amellerinizi ihata etmiştir. O kötü amelleriniz için benim cemaatimi gözetirken, Allah'ın bende olan tarafını gözetmiyorsunuz. İşte Allah ta buna karşılık sizlere lâyık olduğunuz azabı verecektir.

(93) *«Ey kavmim! Durumunuzun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayette de daha önceki ayet gibi büyük bir tehdit vardır. Yani, elinizden ne gelirse, gücünüz neye yeterse ve hangi imkâna sahipseniz hiç çekinmeden istediğinizi yapın.

«Mekâne» kelimesi *-mekene*-nin mastarıdır. Yani, en güzel şe-

kilde yerleşmek demektir. İbn Zeyd'e göre, *Mekâne*, durum demektir. Yani, durumunuzun gerektirdiğini yapın. Üzerinizde bulunmakta olduğunuz küfür, bana zorluk çıkarmanız ve diğer hayırsız hareketlerinizi sürdürün. Kuşkusuz ki ben de Rabbimin bana verdiği mekânımın üzerinde duruyorum. Sizler, gelecekte rezil edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Bu cümle, mukadder bir sorunun cevabıdır. Hz. Şuayb onlara: *«Dilediğinizi yapın»* diye başlayan cümleyle tehdit ederken, sanki onlardan biri, *«Peki, biz yapacağımızı yaptık, sen de yaptın. Bunun sonucu ne olacaktır?»* diye sorar. Cevap ise şöyledir: «Siz, gelecekte rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz».

Burada daha mübalâğalı bir cümle kullanılmasının sebebi, onların Hz. Şuayb ile alay etmekte mübalâğalı davranmalarındandır. Onlar bu durumda işi son noktaya vardırdıklarından, Hz. Şuayb onlara tehdidi daha da şiddetlendirerek vermiştir. Her ne kadar onlar, hayvanlar gibi tehditten yararlanamamışlarsa da, Hz. Şuayb bunu yapmıştır.

«Rezil edici azap» tabiri kullanılmıştır. Çünkü onlar da *«Seni taşlayarak öldürürdük»* demişlerdi. Bundan daha rezil edici bir azap olduğu için Hz. Şuayb, burada yukarıdaki tabiri kullanmış ve Allah Teâlâ da onun bu sözünü kendisinden hikâye etmiştir.

el-İrşad'da bu ayetin, onların *«Seni taşlayarak öldürürdük»* şeklinde iddia ettikleri kuvvet ve kudretlerinin bir aslının bulunmadığını gösterdiğini söylemiştir. Bu, Hz. Şuayb'ı zayıf addetmelerinin ve öldürmek istemeyişlerine de sadece onun cemaatinin hatırını öne sürmelerinin yalan olduğunu belirten bir itirazdır. Zemahşerî de bu yorumu haklı bulmuştur.

«Gözetip durun» yani; sonucu bekleyin. Sizin ve benim durumumun varacağı en son noktayı bekleyin. Kuşkusuz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

(94) *«Emrimiz geldiğinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onlara azap edilmesine ve helâk olmalarına dair emrimiz geldiğinde, fazlımız ve bizden gelen bir rahmet ile Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri kurtardık. Yani onları iman ve teate muvaffak kıldık. Şirk koşan ölçü ve tartıda hile yapmak suretiyle kendilerine zulmedenleri bir sayha ile yakalayıverdik. Cebrail'in bir sayhası ile onların ruhları cesedlerinden çıktı ve hepsi de öldüler.

Bazılarına göre, onlara gökten bir sayha gelmiş ve hepsi de helâk olmuşlardı.

«Casimîne» kelimesi, *-ceseme-* kökünden gelir ve, oturmak, yere yapışmak anlamındadır. Yani, hepsi diz üstü çökerek ölmüşler ve orada hiç yaşamamış gibi olmuşlardı.

(95) *«Sanki onlar orada...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Bu'den» kelimesi helâk anlamındadır. Yani, iyi bilin ki, Semud kavmi nasıl helâk olmuşsa, Medyen halkı da öyle helâk oldu. Çünkü Semud kavmi de sayha ile helâk olmuşlardı. Ancak Semud kavmi sarsıntı ve zelzele sesiyle, Medyenliler ise, gökten gelen bir sayha ile helâk olmuşlardır.

(96) *«Andolsun Musa'yı da ayetlerimizle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ayetlerimiz» ile, Tevrat ve mucizeler, *«Apaçık bir delil»* ile de kahredici mucize veya asası kastedilmektedir.

Allah Teâlâ, Hz. Şuayb'ın kıssasını anlattıktan sonra, Hz. Musa'nın kıssasına geçmiştir.

Yani, Musa'yı peygamberlik davasında doğru olduğuna açıkça delâlet eden mucizelerle gönderdik.

Müdekkik müfessirler, *«Delil'e sultan denilmiş olması, Sultan'ın başkalarını mağlûp etmesi gibi, delil sahibinin de delilsiz bir kimseyi mağlûp etmesinden dolayıdır»* demişlerdir. Zeccac'a göre Sultan, aslında hüccet ve delil demektir. Devlet Başkanına bu adın verilmesinin sebebi, onun yeryüzünde Allah'ın hücceti olmasındandır.

(97) *«Firavun'a ve ileri gelenlerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Mele» kelimesi, Firavun'un etbaı ve kavminin ileri gelenleri anlamındadır. Onlar Hz. Musa'nın getirdiğine iman etmemek hususunda Firavun'a tâbi olmuşlardı. Oysa Firavun'un yaptığı doğru bir iş değildi ve iyi sonuç getirmeyecekti. Çünkü o hayra çağırmaz.

«Reşid» kelimesi ise, *«Doğru»* demektir. Yani, sonucu münasip olan anlamındadır.

يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ
ٱلْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَٰذِهِۦ لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ بِئْسَ
ٱلرِّفْدُ ٱلْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ
مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ
مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَٰلِكَ
أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ
شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ
يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ
مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ
وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا
زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ
سُعِدُوا۟ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَٰوَٰتُ
وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

98 — (Firavun) kıyamet günü kavminin önüne düşerek onları ateşe götürecektir. Vardıkları yer ne kötü bir yerdir!

99 — Onlar burada (dünyada) da, ahirette de lânete tâbi tutulmuşlardır. Onlara verilen bu ceza ne fena bir armağandır!

100 — Bunlar, (sakinleri yok olmuş) ülkelerin haberlerindendir. Sana onları anlatıyoruz. Onlardan kiminin eserleri hâlâ ayakta kalmış, kimi de biçilmiş ekin gibi yok oluvermiştir.

101 — Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler. Allah'tan başka çağırdıkları mabudları onları Rabbinin emri geldiğinde hiçbir şeyden kurtaramadılar ve kendilerinin ziyanlarını artırmaktan başka hiçbir şeye yaramadılar.

102 — Rabbin zalim oldukları halde o ülkelerin sakinlerini yakaladığında, işte böyle yakalar. Çünkü O'nun yakalaması elem verici ve çetindir.

103 — İşte bunda ahiret azabından korkanlar için bir ayet (alamet, ibret) vardır. O gün, tüm insanların onun için bir yerde toplanacakları bir gündür. O gün tüm varlıkların hazır bulunduğu bir gündür.

104 — O günü ancak sayılı bir zaman için erteleriz.

105 — O gün geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz, onların içinde şakı (bedbaht) olanı da, mutlu olanı da vardır.

106 — Şaki olanlar cehennemdedirler. Orada onların yüksek sesle nefes alıp vermeleri vardır.

107 — Orada Rabbinin dilediklerı hariç, diğerleri gökler ve yer durdukça ebedi kalırlar. Kuşkusuzki Rabbin dilediğini yapandır.

108 — Said (mutlu) olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedi kalacaklardır. Bu bitmez tükenmez bir lütuftur.

(98) *«(Firavun), kıyamet günü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, dünyada iken Firavun kavminin önünde olduğu gibi, kıyamet günü de onların önüne düşecek ve kendilerini ateşe götürecektir.

Burada mazi (geçmiş zaman) sigası kullanılmaktadır. Yani *«Onları ateşe götürecektir»* denilmemiş *«Onları ateşe götürdü»* denilmiştir. Çünkü olması muhakkak olan şey, aslında olmuş sayılır.

Hazin, bu ayet ile ilgili olarak şunları söylemektedir:
«Firavun dünyada kavminin önüne düşüp de onları denize soktuğu gibi ahirette de önlerine düşerek onları cehenneme götürecektir. Kendisi de onların önünde oraya girecektir».

«El-Vird» kelimesi sudan olan nasip demektir. Ardından gelen *«El-Mevrud»* kelimesi onun sıfatıdır. Zemmedilen (yerilen) şey ise, ateştir ve hazfolunmuştur. Yani, *«Vardıkları yer ne kötüdür».*

(99) *«Onlar burada da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Burada» ifadesiyle kastedilen dünyadır. Yani Firavun'un emirlerine tâbi olan ileri gelenler hem dünyada hem de kıyamette lânete tâbi tutulmuşlardır. Dünyada onlardan sonra gelen ümmetler onlara lânet okuyorlar, kıyamet gününde de haşre gelen herkes, onlara lânet okuyacaktır. Onlar nereye giderlerse, hangi yöne dönerlerse lânet onlarla beraberdir. Onlar Firavun'un emrine tâbi oldukları gibi, lânet de onlara tâbi olmuştur, yakalarını bırakmamaktadır.

Kelbi'ye göre, dünyadaki lânet müminlerden gelendir. Kıyamet'teki lânet ise meleklerden gelendir veya ateşe atılmalarıdır. dedi:

«Er-Rifd», yardım etmek demektir. *«Merfud»* ise onun sıfatıdır. Yani ne kötüdür onların yardımı! Veya ne kötüdür onlara verilen! Zira *-Rifd-* kelimesi vergi anlamına da gelir.

Ebu Hayyan *«El-Bahrul-Muhit»* adlı tefsirinde *«Rifd»*in, *«Refede»* maddesinden geldiğini, vermek ve yardım etmek mânâlarında olduğunu söylemiştir.

Esmaî, *«Er Refd»*in fincan, *«Er-Rifd»*in ise fincandaki içki demek olduğunu söylemiştir. Leys'e göre de *«Rifd»* vergi ve yardım anlamındadır. Zira Kâbe'nin rifadeti Kâbe'yi ziyaret eden hacılara yapılan yardım demektir.

FİRAVUN'UN VE ETBAININ KIYAMETDEKİ DURUMLARI

Bu ayet, Firavun'un kıyamet günüde durumunun çok kötü olduğunu bildiren apaçık bir ayettir. Çünkü ona uyanların hali böyle olduğuna göre, onun hali bundan daha kötü olmalıdır. İşte bu ayet, Firavun'un ruhunu tertemiz olarak teslim ettiğini söyle-

yen kimselerin iddialarını bulandırmaktadır. Hatta bazı alimler, bu ayetin Firavun'a tertemizlik isnad eden görüşün reddedilmesinde nass olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ ölümünden sonra Firavun'dan reşadeti kaldırmıştır. Oysa tahir bir müslümanın ölümünden sonra reşadeti kalkmaz. Ancak bu görüşü ileri sürenlerin yaptığı tevilin kapısı genişse de rahmetin kapısı daha geniştir. (1)

(100) *«Bunlar, (sakinleri yok olmuş) ülkelerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zalike» (Bunlar) kelimesi ismi işarettir ve daha önce kıssaları anlatılan toplumların haberlerine işaret etmektedir. Buradaki hitap Hz. Peygamber'edir. Yani o kıssalar içinde oturanların işlemiş oldukları suçlardan dolayı helâk edilen şehirlerin haberlerindendir. Burada şehir tabiri marife olarak getirilmiştir. Çünkü daha önce o beldelerin sakinlerinin bahsi geçmişti.

«Sana onları anlatıyoruz. Onlardan kiminin eserleri hâlâ ayakta kalmış, kimi de biçilmiş ekin gibi yok olmuştur»; yani o şehirler yerle yeksan edilmiştir. Bu ayette o şehirlerden geriye kalanlar, dimdik duran ekinlere, yıkılanlar ise biçilmiş ekinlere benzetilmektedir. Yani ayet, o şehirlerin bir kısmının hâlen mevcut olduğunu, bir kısmının ise tamamen yok olduğunu bildirmektedir. Bu yorum Katade'ye aittir. Dahhak'a göre ise ayakta kalanlar ile yere gömülmemiş olanlar, biçilmiş olanlar ile de yere gömülmüş olanlar kastedilmektedir.

(101) *«Biz onlara zulmetmedik, fakat...»*

Bu Ayetin Tefsiri

(1) Alusi, Ruhul-Meanî, Cilt: 12 Sh: 135.

Ayette geçen «*hum*» (onlara) zamiri daha önce bahsi geçen şehirlere racidir ve şehirler ile de oraların halkı kastedilmektedir. Bazıları ise -hum- zamirinin doğrudan o şehirlerin halkına raci olduğunu söylemişlerdir. Yani, «*Biz o şehirlerin halkına zulmetmedik*».

«*Biz onlara zulmetmedik*»; yani biz onları helâk etmekle, onlara zulmetmiş olmadık. Onlar kötü eğilimleriyle böyle bir helâki gerektiren suçlar işlediler. Dolayısiyle onların helâki bir hikmetin gereğidir.

Allahtan başka çağırdıkları mabudları, Rabbinin emri geldiğinde onları hiçbir şeyden kurtaramadılar»; yani o ortak koştukları mabudlar kendilerine hiçbir yarar sağlamadılar, Allah'ın şiddetli azabını onlardan uzaklaştıramadılar.

«*Yed'une*» (çağırdıkları) ifadesi, taptıkları anlamında kullanılmıştır. Onların tapınmalarının sürekli olduğuna delâlet etmesi maksadıyla fiil, muzari sigasıyla getirilmiştir. Yani o sürekli taptıkları putlar, onları hiç bir şeyden kurtaramamışlardır.

«*Tatbîb*» kelimesi *el-Bahr'ul-Muhit*'te beyan olunduğuna göre zarar, ziyan anlamındadır. Tıpkı «*Tebbet yeda*»daki «*Tebbet*» fiilinin zarar anlamına geldiği gibi. Yani o taptıkları mabudlar, kendilerinin zararlarını arttırmaktan başka bir şeye yaramamışlardır.

Cevherî'ye göre, *Tebbe* kelimesi, zarar ve helâk anlamındadır. *Tatbîb* ise helâk olmak demektir.

İbn Cerir ile İbn Münzir, İbn Ömer ve Mücahid'den Tatbîb kelimesini zarar anlamındaki tahsîr kelimesiyle tefsir ettiklerini rivayet etmişlerdir. Et-Tastî'de, İbn Abbas'tan aynı mânâyı rivayet etmiştir. Yani o taptıkları mabudlar, kendilerinin ziyanlarını art-

tırmaktan başka bir şey yapmış olmadılar. Çünkü onlar, o mabudlara taptıkları için sürekli ve elem verici bir azaba müstehak olmuşlardı.

(102) *«Rabbin, zalim oldukları halde o ülkeleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Rabbinin yakalaması, sözü edilen şehirleri ve onların halkını yakalayıp, helâk etmesidir.

Bu ayet bize daha önceki toplumları Allah Teâlâ'nın helâk etmedeki adetini bildirmektedir.

«Zalim oldukları halde» ifadesi onların helâk edilmelerinin tek sebebinin yaptıkları zulüm olduğunu ortaya koyarak, zalimleri uyarmaktadır.

«Zulüm» ile kastedilen küfür veya daha genel anlamdaki zulümdür.

«O'nun yakalaması elem vericidir»; yani çok acı vericidir. *«Çetin'dir»;* yani ondan kurtulmak mümkün değildir. Bu cümle tehdit ve tahzirin çok mübalağalı bir şeklidir.

Ebu Musa el-Eşarî'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a), *«Gerçekten Allah zalime onu yakalayıncaya kadar mühlet verir. Yakaladıktan sonra da bir daha onu bırakmaz»* diye buyurmuş ve sonra da bu ayeti sonuna kadar okumuştur. (Buhari, Müslim, Tirmizi, Neseî, İbn Mace)

(103) *«İşte bunda ahiret azabından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Allah Teâlâ'nın geçmiş ümmetleri helâk etmesinden veya Hz. Muhammed'e burada aktardığı kıssalarda ahiret azabından korkan kimseler için ayet, yani ibret ve alâmetler bulunmaktadır.

«Ayet» kelimesindeki tenvin, tazim içindir, Yani büyük bir ibret vardır. Çünkü kişi, dünyada mücrimlerin başına gelen azabı gördüğünde bundan büyük bir ibret alır. Zira burada cereyan eden olay, va'dedilen azabın sadece bir kısmıdır. Dolayısıyla bu olaydan ibret alan kimse, isyandan vazgeçip takvaya yaklaşır.

Bazılarına göre de, bu ayet mücrimlerin azabına delildir; zira mücrimler çalışma yeri olan dünyada yaptıkları zulümden dolayı azabı gördüklerine göre, bu azabı ceza yurdu olan ahirette görmeleri daha evlâdır (ve kesindir.)

Bazılarına göreyse, bu ayet haşrın ve haşrdaki cezanın varlığına bir delildir. Şöyleki; peygamberler, kendilerini yalanlayan ve Allah'a ortak koşan kimseleri Allah'ın tamamiyle helâk edip, köklerini kazıyacağını haber vermişler ve verdikleri haberler de aynen tahakkuk etmiştir. Bu da, peygamberlerin sıdkına bir delil teşkil eder. Bu bakımdan peygamberler, haşr'den, cezadan ve diğer hususlardan verdikleri haberlerde doğrudurlar. Muhakkak insanlar haşrolunacak ve kendilerine hakkettikleri karşılık verilecektir.

«Zalike» kelimesi, kıyamet gününe işaret eder. Çünkü ahiret kelimesinin zikredilmesi, zımnen kıyamet kelimesinin de zikredilmiş olmasını gerektirir. Bu nedenle kıyamet gününe de işaret edilmiştir. Kıyamet günü hesap ve ceza için insanların toplandığı bir gündür. Mahlukatın haşrolunduğu ve hiçbirinin kaybolmadığı bir gün. Bazılarına göre *«Meşhud»*, şahitleri çok olan anlamındadır.

(104) *«O günü ancak sayılı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Mahdud» kelimesi azlıktan kinayedir ve bazen de son bulmaktan kinaye olarak kullanılır.

«Ecel» kelimesi ise bir şeyin belli olan süresinin tamamından ibarettir. Ancak bazen o şeyin sonu olarak da kullanılır. Bu ayet, dünyanın sonu olmadığını iddia eden felsefecilerin ve ateistlerin (Dehrîlerin) aleyhine çok açık bir delildir. Bu ayet dünyanın bir sona sahip süresi olduğu ve o sonun mutlaka geleceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

(105 - 106) *«O gün geldiğinde Allah'ın...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani, o ertelenen gün veya o gündeki ceza ya da bizzat Allah Teâlâ'nın geldiği gün, hiç kimse kendisine yarar getirici veya kendisini kurtarıcı bir söz bile söyleyemez (Şefaatde bulunamaz). Ancak Allah'ın izni ile konuşabilir. Nitekim başka bir ayette, *«Rahman'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz»* (Nebe: 38) buyurulmuştur. Bu, o günün durumlarından birisidir sadece. Başka bir durumu da Allah Teâlâ, *«Bu, öyle bir gündür ki onlar konuşamazlar. Özür dilemeleri için onlara izin verilemez»* (Mürselat: 36) şeklinde tavsif etmektedir. Başka bir durum ise şöyledir: *«O gün herkes gelir, kendi canını kurtarmak için uğraşır»* (Nahl. 111). Birçok alime göre, o gün sadece hak olan cevaplara izin verilecektir. Bâtıl mazeretlere ise izin verilmeyecektir. Yani o gün sadece hakkın konuşulmasına izin verilir. Bâtılın konuşulmasına ise izin verilmez. Bazen bâtılın izah edilmesi için izin verilebilir. Nitekim kâfirlerin, *«Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki biz*

şirk koşmadık» (En'am: 23) şeklindeki ayette ve benzeri ayetlerdeki gibi bâtılın izahı için konuşmalarının mümkün olduğu kanaatinde olan alimler de vardır. Bazıları; *«O geldiği günde, hiç kimse O'nun izni olmaksızın konuşmaz»* ayetiyle belirtilen *«Bu gün öyle bir gündür ki onlar konuşamazlar, özür dilemeleri için onlara izin de verilmez»* (Mürselat: 35-36) ayeti ile *«Bazıları diğerine yönelip, birbirlerini sorarlar»* (Saffet: 27) ayeti arasında zahiren bir ihtilaf varmış gibi göründüğünü söylemişlerdir. Bu ihtilafı bazı müfessirler şöyle cevaplandırmışlardır: Kıyamet günü uzun bir gündür. İnsanlar bugünün bazı saatlerinde konuşmaktan menedilirler. Bazı saatlerinde ise kendilerine konuşma izni verilir. Ancak ayetlerdeki ism-i işaretler kıyametin uzun bir gün olduğuna delâlet ediyorsa, o takdirde ayetlerin orada muhtelif olması nasıl caiz olabilir? Müfessirlerin verdikleri cevaba göre, izin olmaksızın o gün konuşulmaması, o günün bir kısmında konuşulmaması demektir. Bu ise, ayetin zahirine ters düşer. En kuvvetli cevap burada, dinlenilen, kabul edilen ve yarar getiren konuşmaların yasaklanmış olup, mutlak şekilde ise konuşmanın yasaklanmamış olmasıdır.

ŞEKAVET SAADET

«Onların içinde bedbaht (Şaki) olan da mutlu (Said) olan da vardır» cümlesinde geçen *«Onlar»* zamiri haşr ehline veya tüm insanlara racidir. Daha önce geçen *-insanlar-* kelimesine de raci olması mümkündür.

İbn'ül-Enbari'nin bu zamirin ümmeti Muhammed'e raci olduğu şeklindeki yorumu, biraz gariptir. Rağıb el-İsfehani'nin yorumuna göre, saadet, ilâhî emirlerin, hayrı elde edebilmeleri için insanlara yardım etmesi, şekavet ise bunun tam tersidir.

Ebu Hayyan, şekaveti kötü maişet, sıkıntılı hayat ile, saadeti de bunun tam tersi ile yorumlamıştır. Şaki ve Said bu sözü edi-

len özelliklere sahip olan kimselerin adlarıdır. Birçok müfessir, şakiyi Allah'ın tehdidi gereği ateşe müstahak olan kimse, Saidi de Allah'ın va'di gereği cennete müstehak olan kimse şeklinde tarif etmişlerdir. Ehli sünnet arasında bilinen de budur. Ayette önce şakinin, sonra Said'in zikredilmesinin nedeni konumi itibariyle buranın, korkutma ve sakındırma yeri olması dolayısıyladır'.

CEHENNEM EHLİNİN NEFES ALIP VERMELERİ

«Orada onların yüksek sesle nefes alıp vermeleri vardır». Lugat alimleri, *zefir*'in merkebin anırmasının başlangıcı, *şehiyk*'in ise sonu olduğunu söylemişlerdir.

İbn Faris, *zefir* nefes vermek *Şehiyk* ise nefes almak anlamındadır, demiştir. Rağıb el-İsfehani, kaburgaların şişercesine nefes alınıp verilmesine *zefir*, uzatılmasına da *şehiyk* denir, demiştir.

Saib, zefirin merkep, Şehiyk'in ise katır sesi olduğunu söylemişse de bu yorum gariptir.

Sonuç itibarıyla zefir ve şehiyk kelimelerinden anlaşıldığına göre cehennem ehli gam ve keder içindedirler. Onların hali, adeta kalbi sıkışmış, ruhu sıkılmış bir kimsenin haline ya da sesleri merkebin sesine benzetilmiştir. İfade mecazidir. İbni Abbas'tan gelen rivayete göre, burada pişmanlık ve abartılmış bir nefes alıp verme ile kesilmeyen bir ağlama kastedilmiştir.

(107) *«Orada Rabbinin diledikleri hariç...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, cehennem ehlinin cehennemde ebedî kalacaklarını bildiren ayetlerdendir. *«Gökler ve yer durdukça onlar burada kalırlar»* ifadesi, onların cehennemde ebedî olarak kalacağına işaret

eder. Çünkü bu tabir Araplar arasında ebediliği ve sürekliliği ifade eder. Nitekim *«yıldızlar parladıkça ben su işi yapmam»* sözü, ben bu işi hiçbir zaman yapmam anlamındadır. Burada talik kastediliyor değildir. Yani onların cennet ve cehennemde kalışları göklerin ve yerin kaldığı süre kadar olduğu ve gökler ile yer yok olduktan sonra cennet ve cehennemin de yok olacağı kastedilmemektedir. Çünkü onların bir kısmının cehennemde ebedi kalacakları nasslarla sabit olmuştur. Bu görüş İbn Cerir'den rivayet edilmiştir.

Burada talik de caizdir. Bu takdirde göklerden ve yerden kastedilen ahiretin gökleri ve yeridir. Ahiretteki gökler ve yer ebedi olduklarına göre cehennem azabı da, cennet nimetleri de ebedi olur.

Zemahşeri *«O gün yer başka yerle, gökler de (başka göklerle) değiştirilir»* (İbrahim: 48) ve *«Bizi Allah arza varis kıldı. Biz cennette dilediğimiz yerlerde yerleşiriz»* (Zümer: 74) ayetlerinin ahirette göklerin ve yerin olduğuna delâlet ettiğini söylemiştir. (1)

Kadı Beyzavi ise, Zemahşeri'nin bu görüşüne dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu yorum cennet ve cehennem ehlinin durumunu insanların çoğunluğu tarafından varlığı ve sürekliliği bilinmeyen bir şeye benzetmektedir. Onun sürekliliğini bilenler ise, bunu sadece sevap ve cezanın devamına delâlet eden delillerden anlamışlardır. Bu bakımdan teşbihin hiçbir anlamı yoktur. (2)

Ayette hariç tutulan (istisna edilen) kimseler ehl-i tevhidin içinde bulunan fasıklar zümresidir. Çünkü gelen rivayetlere göre, onlar sonunda cehennemden çıkacaklardır. Ayetteki ikinci istis-

(1) Zemahşeri, Keşşaf, Cilt: 4, sh: 56.
(2) Kadı Beyzavi, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 363.

na ile de ehli tevhidin fasıkları kastedilmiştir. Çünkü bu kimseler cehennemde azap çektikleri sürece, cennette değillerdir. Kısaca ayet şunu anlatmaktadır: Saidlerin tamamı, cehennem ehli cehenneme girdiği andan itibaren cennette ebedidirler. ancak asi olanlar bu hükmün dışındadırlar. Çünkü Allah onların cehennemde belirli bir süre kalacaklarını irade etmiştir ve bu sürenin ne kadar olacağı sadece Allah tarafından bilinmektedir. Bu istisnadaki hikmet, kulların işlerini Allah'a tevfiz etmesine irşad edilmeleri olabilir. Onlara işlerin Allah'ın dilemesine bağlı olduğu bildirilmektedir. Allah dilediğini yapar, irade ettiğine hükmeder. Hiç kimsenin Allah üzerinde hakkı yoktur. Hiçbir şey de Allah'a vacip değildir. Nitekim bir ayette, *«Kuşkusuz rabbin dilediğini çokça işleyendir»* diye buyurulmuştur.

Bazı müfessirlere göre, bu istisnanın faydası cennette ve cehennemde ebedî kalışın, Allah'a vacip bir iş olduğunu ve Allah Teala'nın bunun tersini yapmaya kadir bulunmadığını öne süren fikrin, reddedilmesidir. Nitekim bu görüşü mutezile savunmuştur. Bu yoruma göre şeki olanlar sadece kâfirlerdir. Çünkü gerçekte bu isme layık olanlar onlardır. Said olanlar ise ister itaat ehli, isterse asi olsunlar tüm müminlerdir. Yine bu yoruma göre ayetteki taksim yani onlardan bir kısmının şaki, bir kısmının ise said olması gerçek bir ayrımdır.

Mutezile'nin fasıkların ebedî cehennemde kalacaklarına dair görüşleri doğru bir düşünce değildir. Çünkü ehli tevhidin fasıkları da saidlere dahildir. Nitekim ayet saidlerin ebedî kalışına işaret etmektedir. Bu da cennete girdikten sonra orada ebedî kalınacağını gösterir. Yani cennete girmezden önce cehennemde bulunmayı nefyetmez. Çünkü lafız, saidlerin hepsinin birden cennete gireceğini ifade etmemektedir. Aksine asıl ifade edilen, onların peyderpey cennete girmeleridir.

(108) *«Said (Mutlu) olanlara gelince...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin sonunda gelen *«Meczuz»* kelimesi kesilmiş demektir. Ancak -*Gayra*- ile birlikte kullanıldığından, bitmez-tükenmez anlamına gelir.

Bazı kimseler, bu ayetin baş kısmına dayanarak sonunda cehennemde kimsenin kalmayacağını söylemişler ama cennet ehlinin durumuna hiç değinmemişlerdir. Bu görüş, İbn Münzir'in Hasan Basri'den onun da Hz. Ömer'den naklettiği şu rivayete dayandırılmıştır: «Eğer ateş ehli, ateşte «Aliç» Sahrası'ndaki kum taneleri kadar kalırlarsa, onların cehennemden çıkacakları bir gün gelecektir».

İshak bin Rahaveyh'in Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği şu söz de onların dayandığı deliller arasındadır. Ebu Hüreyre *«Bir gün gelecek ki o gün cehennemde kimse kalmayacaktır»* dedikten sonra *«Rabbinin diledikleri hariç, diğerleri gökler ve yer durdukça ateşte ebedî kalacaklardır»* ayetini okumuştur.

İbn Münzir ile Ebu Şeyh'in İbrahim'den rivayet ettiklerine göre, İbn Mesud, *«Kur'an da cehennem ehli için bu ayetten daha fazla ümit verici bir ayet yoktur»*, dedikten sonra, Andolsun cehennem üzerinde bir zaman gelecek ki orada rüzgârlar esmeye başlayacaktır (Yani orada kimseler kalmayacaktır.) diye eklemiştir.

Yukarıdaki görüşün sahipleri, İbn Cerir'in Şa'bi'den naklettiği *«Cehennem cennetten önce imar edilmiş ve çok hızlı bir şekilde de ondan önce harap olacaktır»* rivayeti gibi, buna benzer ve başka rivayetleri de görüşlerine dayanak yapmışlardır.

İbn'ül-Cevzi bu hadislerin bir kısmının uydurma olduğunu

söylemektedir. O Abdullah b. Amr b. As'tan gelen şu hadisi misal olarak göstermiştir: *«Öyle bir gün gelecek ki cehennem de Adem oğlundan kimse kalmayacaktır. Rüzgârlar onun kapılarını açıp, kapatacaklardır. Sanki o kapılar, tevhid ehlinin kapılarıdır».* (1)

Bazı alimler de bu hadislerin bir kısmını tevil etmişlerdir. Ancak bilinmektedir ki kâfirlerin ebediyyen cehennemde kalacakları, müslümanların üzerinde ittifak ettikleri hususlardan biridir. Bu noktaya muhalefet edenlerin sözlerine itibar edilmez. Çünkü bu mesele ile ilgili olarak o kadar çok kesin deliller vardır ki o delillerin bir tekine bile bu tür rivayet ve nakillerin tümü denk olamaz. Muhalefet edenlerin dediklerine ayet, mesned teşkil etmez. Ayrıca Süddi'nin bu ayetin mensuh olduğu şeklinde iddia etmesine de hiç gerek yoktur.

Allah Teâlâ, *«Şakiye gelince o ateşte, Saide gelince o da cennette ebedidir»* demek yerine *«Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedi kalacaklardır»* tabirini kullanmakla, şekavet ve saadetin daha önceden meydana geldiğine işaret etmiş olmaktadır.

Nitekim İbn Ömer'den şöyle rivayet olunmuştur: Hz. Peygamber (s.a) bir gün yanımıza elinde iki kitap olduğu halde geldi ve bu iki kitabın içinde ne olduğunu bilip-bilmediğimizi sordu. Biz *«Ey Allah'ın Resulü! Bilmiyoruz. Fakat sen bize haber vermeyecek misin?»* dedik. Hz. Peygamber sağ elinde olan kitaba işaret ederek, *«Bu âlemlerin Rabbi'nden bir kitaptır. Bu kitapta cennet ehlinin atalarının ve kabirlerinin isimleri yazılıdır. Sonuna kadar onların orada hesapları yapılmıştır. Ebediyyen onlarda ne artış, ne de eksilme olur»* dedi. Sonra da sol elindeki kitabı işaret ederek, *«Bu da âlemlerin Rabbinden gelen bir kitap-*

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 146, İbn Kesir, Tefsir'ul-Kebir ve ayrıca Suyuti, Durr'ul-Mensur.

tır. Bunda da ateş ehlinin, atalarının ve kabilelerinin isimleri yazılıdır. Sonuna kadar onların da hesapları yapılmıştır. Ebediyyen onlarda ne artış ne de eksiklik olur» dedi. Bunun üzerine ashab, *«Ey Allah'ın Rasûlü, eğer bu bitmiş bir işse, niçin amel edilsinki?»* diye sorunca, cevap olarak şöyle denildi: *«Adımlarınızı yerleştirerek temkinli atın ve adımlarınızın arasını yaklaştırın. Mutlaka cennet ashabı için, —hangi ameli işlerlerse işlesinler— cennet ehlinin ameliyle onun sonucu tecelli eder. Kesinlikle ateş ashabı için, —hangi ameli işlerlerse işlesin— cehennem ehlinin ameliyle onun sonucu tecelli eder».* Daha sonra Hz. Peygamber onları attı ve şöyle dedi: *«Rabbiniz kulların işini bitirmiştir. Bir grup cennette, bir grup da cehennemdedir»* (İmam Ahmed, Tırmizi ve Nesai).

Başka bir hadiste, *«Şaki o kimsedir ki annesinin rahminde şaki olmuştur. Said de o kimsedir ki annesinin rahminde said olmuştur»* diye buyurulmuştur.

Bazılarına göre, Allah Teâlâ, said ile şakinin anne rahmindeki durumlarını, o meni damlasını rahme koymakla görevli meleğe açıklamıştır. Aksi takdirde, anne rahminden önce de bu Allah'ın malumudur.

Bazıları da hadisde geçen *«Umm»* kelimesini ilm-i sübut ile yorumlamışlardır.

Bilindiği gibi bu yorum, tevilin bir kısmıdır. Düşünülünce bunun Hz. Ömer'den rivayet edilen şu hadis'e ters düşmediği anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer, *«Bu ayet indiği zaman Hz. Peygamber'e bizim neyin üzerinde amel ettiğimizi, bitirilmiş bir meselenin mi üzerinde amel ettiğimizi sordum» der.* Hz. Peygamber ise şöyle cevap verir: *«Belki de biz bitirilmiş bir mesele üzerinde amel ediyoruz.*

Ey Ömer! Biz kalemlerin cari olduğu bir şey üzerinde amel ediyoruz. Ancak her insan ne için yaratılmışsa ona muvaffak olur». (Tirmizi, Ebu Ya'la ve İbn Merduveyh) (1)

Şekaveti ve saadeti konu edinen bu ayetin yorumunda Kadı Beyzavi şunları söylemektedir:

Gökler ve yer durdukça onlar da orada ebedî kalacaklardır»; yani onların cehennemde kalmasının devamı, gökler ve yerin devamına bağlı değildir. Çünkü nasslar onların cehennemde kalmalarının ebedî olduğuna delâlet eder. Yerler ve göklerin son bulacakları hususu, nasslar da belirtilmiştir. Allah Teâlâ bu tabiri burada ebedî kalmaktan kinaye olarak kullanmıştır. Çünkü Araplar da benzetme kabilinden (sembolik olarak) bu tabiri böyle kullanırlar. Şayet onların cehennemde kalışları gökler ve yer'in devamına bağlı olursa, yani bunlar devam ettikçe, onlar da kalacaktır denilirse, göklerin ve yerin yok olmasından onların azabının yok olması gerekmez. Onların devamından da onun devamı gerekmez. Bu sadece anlam itibariyle böyledir. Çünkü göklerin ve yerin devamı, bu azabın sürekliliğinin birbirinden ayrılmayan temeli gibidir. İyi bil ki mefhum (anlaşılan mânâ), hiçbir surette mantuka (ibareden açıkça bilinene) ağır gelmez ve dayanamaz.

Bazı müfessirlere göre, gökler ile yerden kastedilen ahiretteki gökler ile yerlerdir. Buna delil olarak da, *«O gün yer başka yerle değiştirilir. Gök de».* (İbrahim: 48) ayetini öne sürmektedirler. Ayrıca ahiret ehlinin gölgelendireni ve taşıyanı olmalıdır. Ancak bu yorum üzerinde dikkatle düşünülmelidir. Çünkü bu, insanların çoğunun varlığından ve sürekliliğinden habersiz oldukları bir şeye benzetmek demektir. Bunun varlığını ve sürekliliğini bilenler ise, ancak sevap ve cezanın sürekliliğine delâlet eden nasslar-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 12, sh: 146-147.

dan bunu bilebilmektedirler. Bu bakımdan bu benzetmenin bir yararı yoktur.

«*Rabbinin dilediği hariç*» cümlesi, cehennemde ebedî kalıştan istisnadır. Çünkü cehennem ehlinin bir kısmını teşkil edenler, ehli tevhidin fasıklarıdır ve onlar sonunda cehennemden çıkacaklardır. Bu ise istisnanın doğruluğunu gösterir. Çünkü küll'den (bütünden) zail olmasının doğruluğuna delil olarak, bazısından zail olması yeterlidir. Saidler bölümünde gelen ikinci istisnadan da kastedilen budur. Çünkü cennet ehli orada ebedidirler, ancak asiler, cehennemde azap gördükleri süre içerisinde orada değillerdir. Zira ebediyyet belli bir noktadan başlar gerçeği, sonuç itibariyle nakzedildiği gibi, başlangıç itibariyle de nakzedilir. Ehli tevhidin fasıkları her ne kadar isyanlarından (amellerinden) ötürü şaki olmuş iseler de, imanlarından dolayı saiddirler.

Bu yorum karşısında; ayetteki, onların bir kısmının şakî, bir kısmının ise said olması şeklindeki ayrımın doğru bir ayrım olamayacağı; zira her kısmın sıfatının karşıtında olmaması, doğru bir ayırım şartlarındandır, diye itirazda bulunulamaz. Çünkü bu şart, ayrım bakımından gerçek bir ayrılmanın veya cem olmaya engel teşkil etmenin şartıdır. Burada ise, mahşer ehlinin bu iki kısımdan başkası olmadığı kastedilmiştir. Çünkü onların durumu ya saadet ya da şekavettir. Yani onlar ya said, ya da şakidirler. Bu ise saadet ve şekâvetin bir kimsede iki itibarla bir araya gelmesine mani değildir. Veyahut cehennem ehli, cehennemden Zemherir'e ve başka azaplara bazı zamanlarda nakledilebilirler. Cennet ehli de, Allah Teâlâ'ya vasıl olmak, O'nun rızasını ve mülâkatını elde etmek gibi, bazen cennetin daha yüksek makamlarıyla taltif edilebilirler.

Bazılarına göre bu istisna, «*Onların cehennemde yüksek sesle nefes alıp vermeleri vardır*» cümlesinden istisnadır. Bazılarına

göre de *-illa-* lafzı burada *-seva-* lafzının anlamını ifade eder. Bu takdirde ayetin manâsı, şöyle olur: *«Onlar Rabbinin dilediği ve sonu gelmeyen bir fazlalık hariç, gökler ve yerler durdukça kalıcıdırlar».* (1)

Bu konu hakkında Hazin ise özetle şunları söylemektedir:

Şekavet, saadetin zıddıdır. Saadet, ilahi emirlerin insanoğluna hayrı ve salahı işlemek hususunda yardım etmesi ve kolaylaştırmasıdır Saadet dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Uhrevî saadet en büyük saadettir; zira uhrevî saadetin sonucu cennettir. Şekavet'e gelince, o da dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Uhrevî şekavet, en korkunç şekavettir. Çünkü onun sonucu ateştir. Bu bakımdan şaki, ezelde kendisi için şekavetin yazılı olduğu kimse, said ise yine ezelde kendisi için saadetin yazılı olduğu kimsedir.

Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmektedir:

Biz, bir cenazenin defni için Medine mezarlığında *«Baki'ul-Gerkad»* denilen yerde bulunuyorduk. Hz. Peygamber (s.a) yanımıza geldi ve oturdu. Biz de onun etrafına toplandık. Hz. Peygamberin elinde bir çubuk vardı ve onunla yeri eşeleyerek, *«Sizden hiç kimse yoktur ki onun cennetteki ve cehennemdeki yeri yazılmamış olsun»* diye buyurdu. Ashab, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Mademki hakkımızda yazılan yazılmış, buna güvenip de ibadeti terkedelim mi?»* diye sorunca, bu sefer Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: *«İbadetinize devam edin. Herkes ne için yaratılmışsa ona muvaffak olur. İyi bilin ki, saadet ehlinden olan kimse, saadet ehlinin ameline döndürülür. Şekavet ehlinden olan kimse de, şekavet ehlinin ameline döndürülür».* Daha sonra Hz. Peygamber, *«Ve kim verir de, korunup-sakınırsa ve en güzeli doğrularsa, biz*

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 362.

de onu kolay olana muvaffak kılarız» (Leyl: 5-7) ayetlerini okudu». (Buhari, Müslim)

Bazı alimler, bu ayet ve hadiste mahşer ehlinin said ve şaki olmak üzere iki sınıf olduklarına, üçüncü bir sınıfın olmadığına dair delil getirmişlerdir. Nitekim sözkonusu ayet ve hadisin zahiri buna delâlet eder. Ancak üçüncü sınıfla ilgili olarak bu ayet ve hadiste bir şey bahis konusu edilmemiştir. Bir görüşe göre onlar iyilikleri ve kötülükleri eşit olan araf ehli ile iyilik ve kötülüğü olmayan çocuklar ve delilerdir. Bunların durumu hakkında bir şey söylenmemiştir. Bu bakımdan onların durumu kıyamet günü Allah'ın dilemesine bağlıdır. Allah onlar hakkında dilediği hükmü verir. Dolayısıyla burada sadece said ve şaki'nin zikredilmesi üçüncü bir sınıfın olmadığı anlamına gelmez.

«Rabbinin dilediği hariç» şeklinde yapılan iki istisna hakkında alimler ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas ve Dahhak'a göre, şekavet ehli hakkında yapılan birinci istisna, işlemiş oldukları günahlardan dolayı Allah Teâlâ tarafından ateşe konulmuş mümin bir topluluğa racidir. Allah Teâlâ daha sonra onları ateşten çıkaracaktır. Bu yoruma göre, istisna cins bakımından değildir. Çünkü ateşten çıkarılanlar, gerçekte saiddirler. Allah Teâlâ onları şaki olanlardan istisna etmiştir. Nitekim bu yorumun doğru olduğuna Cabir'den gelen şu hadis delâlet eder: *«Allah Teâlâ şefaat ile cehennemden bir topluluğu çıkarıp, cennete götürecektir».*

Yine bir başka rivayette, *«Allah Teâlâ bazı insanları cehennemden çıkarıp, cennete gönderir»* diye buyurulmuştur. (Buhari, Müslim)

İmran b. Hüseyin'den şöyle rivayet edilmiştir: *«Hz. Muhammed'in şefaati ile bir topluluk, cehennemden çıkarılacak ve onlar*

cennete girecektir. Bu kimselere cehennemlik diye isim verilecektir» (Buhari).

Saadet ehli ile ilgili olan ikinci istisnaya gelince o, bu asi müslümanların cennete girmezden önce ateşte kaldıkları süreye racidir. Bu yoruma göre ayetin mânâsı şu şekilde anlaşılır: *«Şaki olanlar ateştedirler. Onlar için orada yüksek nefes alıp verme vardır. Onlar gökler ve yer durdukça orada ebedidirler. Ancak Rabbinin oradan çıkarmayı dilediği kimseler hariç, onlar cennete gireceklerdir. Muhakak ki Rabbin, irade ettiğini eksiksiz bir şekilde yerine getirir. Saidlere gelince onlar cennettedirler. Yer ve gök durdukça onlar orada ebedidirler. Ancak Rabbinin önce cehennemc, sonra oradan çıkarıp cennete gönderilmesini dilediği kimseler hariç».* Bu görüşün sonucu şu şekildedir. Bu iki istisnanın her biri özel bir topluluğa, yani saidlere racidir. Onlar işlemiş oldukları bazı günahlardan ötürü az bir cezaya çarptırılıp, cehennemde kalırlar, sonra oradan çıkarılıp cennete girerler. Cennete giren bir kimsenin ise artık oradan ebediyyen çıkamayacağı hususunda müslümanlar ittifak etmişlerdir.

Bazı müfessirlere göre de, iki istisnadan biri saidlere diğeriyse şakilere racidir. Bu ise onların dünyada yaşadıkları Berzah'ta(*) durdurulduklarını ve hesap için bekletildikleri süre itibariyledir. Sonra cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme gidecektir. Bu yoruma göre ayet şöyle anlaşılır: *«Onlar cennet ve cehennemde ebedidirler, ancak dünyada yaşadıkları, berzah'ta geçirdikleri ve mahşerde geçen süre bundan müstesnadır».*

Bazı müfessirler, ayette geçen *-illa-* lafzının *-ve-* anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani, Rabbin şu kâfirlerin cehennemde, şu müminlerin de cennette ebediyyen kalmalarını dilemiştir.

(*) Berzah, ölüm ile haşr arasında geçen süredir.

Bu takdirde ifade *«Taki insanların üzerinde bir hüccetleri olmasın. Ancak zulmedenler müstesna. (Yani zulmedenlerin de bir hüccetleri olmasın)»* (Bakara: 150) ayetindeki ifadeye benzer.

Bazıları da şöyle bir mânâ vermişlerdir. *«Rabbin dileseydi cehennemlikleri cehennemden, cennetlikleri de cennetten çıkarırdı ama dilemedi. Çünkü Rabbin hem cennetliklere, hem de cehennemliklere, ebedî hükmü vermiştir».*

Ferra'ya göre, bu istisna Allah Teâlâ'nın yapmış olduğu bir istisnadır. Ancak onu yapmayacaktır. Tıpkı bu kesinlikle dövmeyi istediği halde kişinin, *«Allah'a yemin ederim ki seni muhakkak döveceğim ancak bundan başkasını görürsem»* demesi gibidir.

Anlaşıldığı gibi istisna konusundaki görüşler, ikiye ayrılmaktadır. Ancak en doğrusu birinci görüştür. Nitekim *«Kuşkusuz ki Rabbin dilediğini işliyendir»* cümlesi birinci yorumun doğru olduğunu gösterir.

İbn Zeyd'e göre, Allah Teâlâ cennet ehli hakkındaki dilemesini, *«Bu bitmez tükenmez bir lütûftur»* şeklinde haber vermiş ama cehennem ehli hakkındaki dilemesini haber vermemiştir.

Hazin; İbn Mesud ve Ebu Hüreyre'den *«And olsun cehennem üzerinde öyle bir zaman gelecek ki, orada kimse kalmayacaktır»* şeklinde gelen hadisi zikrettikten sonra, bu hadislerin, Ehli Sünnet'e göre, ateşe müstehak olan müminlerin ateşten çıkarıldıktan sonra boş kalan yerlerine hamledildiğini, çünkü ehli tevhidin tamamının cehennemden çıkarılacaklarının, tüm kafirlerin de orada ebediyyen kalacaklarının sahih ve kesin delillerle sabit olduğunu söylemektedir. Veya bu tür hadisler, kafirlerin cehennem ateşinden Zemherir soğuğuna çıkarılmalarına hamledilebilir. Zemherir'e götürülmeleri azaplarının artması nedeniyledir. En doğrusunu Allah bilir. (1)

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefsir, cilt: 3, sh: 362-365.

Fahruddin Razi de bu hususları uzun uzadıya açıklamakta ve tefsirlerde geçen cevapları da vermektedir. Daha geniş bilgi almak isteyen kimseler Fahruddin Razi'nin, *«Mefatih'ul-Gayb»* adlı tefsirinin sözkonusu ayet ile ilgili bölümüne başvurabilirler.

İmam Suyuti ise *«ed-Durr'ul-Mensur»* adlı tefsirinde özetle şunları söylemektedir (1)

İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim'in Halid b. Madan'dan rivayet ettiklerine göre bu istisna, ehli kıbleden olan ehli tevhid hakkında, Ebu Şeyh'in ise Dahhak'tan rivayet ettiğine göre bu istisna, ehli kıblenin dışındakiler hakkındadır.

Abdürrezzak ile İbn Cureyac, Ebu Said el-Hudri'den bu istisna ile ilgili olarak şunu rivayet etmişlerdir: *«Bu ayet tüm Kur'an'ın üzerinde hükmedicidir»*. Yani Kur'an'ın neresinde *«Orada ebedidirler»* mânâsındaki *Halidine»* tabiri geçiyorsa, bu ayet onu kayıtlandırır.

İbn Ebi Hatim ile İbn Münzir'in, Ebû Nedre'den rivayet ettiklerine göre, *«Kuşkusuz ki Rabbin dilediğini yapandır»* ayetinin yanında tüm Kur'an son bulur. Yani tüm ayetlerin anlamı, bu ayetin kapsamına dahildir.

Dahhak, saidler ile ilgili istisnanın, ateşten çıkıp da cennete girenler için olduğunu söylemektedir. Yani, onlar, gök ve yer durdukça cennetde ebedidirler. Ancak Rabbinin dilediği, yani cennete gelinceye kadar cehennemde kalanların orada bulundukları süre müstesnadır.

Ebû Şeyh'in Sinan'dan rivayet ettiğine göre, bu, ehli tevhid hakkındaki bir istisnadır.

(1) Suyuti, ed-Durr'ul-Mensur, cilt: 3, sh: 350, vd.

İbn Abbas ise *«Gökler ve yer durdukça»* ifadesi hakkında, her cennetin bir göğünün bir yerinin olduğunu söylemiştir. (İbn Ebi Hatim)

Süddi'ye göre, *«Gökler ve yer»* ile cennetin gökleri ve yeri kastedilmektedir. (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh)

Hasan Basri, *«Bu gök başka bir gökle, yer de başka bir yerle değiştirilir: O gök ve yerin yerine gelen gök ve yer durdukça onlar da cennette (veya cehennemde) ebedî kalacaklardır»* demektedir. (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh)

Yine İbn Ebi Hatim, Hasan Basri'den şöyle rivayet ediyor:

«Kıyamet günü geldiğinde, Allah Teâlâ, yedi tabaka yeri ve yedi tabaka göğü alır, onları her türlü çirkeften temizler, arzın rengini gümüşvarî bir beyaz haline getirip, pırıl pırıl parlayan bir nura dönüştürür. Onu cennete yer kılar. Bugünkü yer ve gök de, tıpkı dünyada —cennetin onlarda olduğu gibi— cennettedirler. Allah Teâlâ onları cennetin genişliğince kılar, cenneti onların üzerine koyar. Cennetin rengi bugün zeferanîdir. Yerin üzerinde, arşın sağında bulunmaktadır. Cennetteki gök ve yer oldukça, şirk ehli de cehennemde ebedi kalacaklardır».

Beyhaki, Haşr bahsinde *«Rabbinin dilediği hariç»* ayeti ile ilgili olarak İbn Abbas'tan *«Rabbin kafirlerin cehennemde, müminlerin ise cennette ebedî kalmalarını dilemiştir»* rivayetini naklet-mektedir.

Ebu Şeyh, Süddi'den şöyle rivayet etmektedir:

«Şakı olanlara gelince» ayeti üzerine, Allah'ın dilemesinden bir hüküm gelerek onu nesh etmiş ve Medine'de *«Kuşkusuz kafir olup zulmedenler var ya işte onları Allah affedecek değildir. Onları bir yola hidayet edecek de değildir»* (Nisa: 168) ayeti nazil

olmuştur. Bu ayetin inmesi ile birlikte, cehennem ehlinin cehennemden çıkma ümidi ortadan kalkmış ve onlar için ebedî azap vacip olmuştur.

«Said olanlara gelince» ayeti nazil olduktan sonra da Allah dilemesinden bir hüküm gelerek, onu neshetmiş ve Medine'de *«O kimseler ki iman edip salih ameller işlediler. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada ebedî kalacaklardır. Orada kendilerine tertemiz eşler vardır ve onları eşsiz bir gölgeye sokacağız»* (Nisa : 57) ayeti nazil olmuştur.

Menar sahibi ise *«Bu bitmez tükenmez bir lütuftur»* ifadesi hakkında şöyle demektedir:

Bu zeyl ile önceki zeyl arasındaki fark büyüktür. Müminlere de, kafirlere de verilen karşılık Allah'tandır ve o karşılığın devamı Allah'ın dilemesine bağlıdır. Ancak bu ayetin sonu, *«Bu, bitmez tükenmez bir lütuftur»* şeklinde gelmiştir. Eğer daha önceki zeyl de bunun gibi olsaydı, o zaman fazilet ve ihsan olmazdı. Allah Teâlâ'nın muhsin ve mümin kimselere verdiği va'd Kur'an'da tekrar edilmektedir. Onlara en güzel mükafat verilecektir. En güzel amellerine karşılık onlara mükafat verecek ve onlara fazlını artıracaktır. İyilikleri on katına, hatta daha fazlasına, 700 katına kadar onlar için artıracaktır. Ancak kafirlerin fazlasının ve mücrimlerin müstehak olduklarından fazlasını onlara vereceği hususunda bir tekrarlama yoktur. Allah Teâlâ sadece onları yapmış olduklarıyla cezalandıracağını, bir kötülüğün, benzeriyle cezalandırılacağını ve onlara zulmedilmeyeceğini bildirmektedir. Ve Allah Teâlâ'nın hiç kimseye zulmetmeyeceğini bildiren ayetler tekrar edilmektedirler. Bunun yanında ayrıca, Allah'ın rahmetinin genişliği hususunda ayetler ve rahmetin gazabını geçtiği hususunda hadisler bulunmaktadır. Bu müşkilatın halli konusunda alimlerin söyledikleri pek net değildir. Bu konunun özeti şu şekildedir:

Şiddetli ve sonsuz olan ateş azabı, sadece azap ehlinin sayılı seneler ve aylarda işlemiş olduklarının tam karşılığıdır. Şu itibarla ki, eğer onlar dünyada ebedî kalsalardı, küfür, zulüm ve fısklarını devam ettirmek niyetindelerdi. Bu bakımdan ebedi azap, onların niyet ve azimlerine göre onlara verilmiş bir cezadır. Bu cevabın zahiren zikredilmeyişinin nedeni şudur. İnat ve gururlarından ötürü giden önderlerden sadece bazıları, bu küfür ve zulüm üzerinde devam etme azminde olabilirler. Çünkü Mekke halkının engeller ortadan kalkınca ve gizlilikler ortaya çıkınca Arapların çoğunun iman etmiş olması, bunu gösteriyor. Bununla birlikte ilahi nizamın kuralı şudur: Allah bir kötülük yapmak isteyeni, o kötülüğü istemedikten sonra sırf niyetinden dolayı cezalandırmaz. Ebediyyen ateşte kalmanın en makul sebebi şudur: Ateşin daimi azabı, doğal bir sonuçtur. Yani nefsin küfür, zulüm ve fesatta küllenmesinin doğal bir sonucudur. (1)

(1) Reşid Rıza, Tefsir'ul-Menar, cilt: 12, sh: 161-162.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَٰؤُلَاءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا
يَعْبُدُ آبَاؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ۝١٠٩
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ
مُرِيبٍ ۝١١٠ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ۚ
إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝١١١ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ
إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝١١٢ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ
لَا تُنصَرُونَ ۝١١٣ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ
وَزُلَفًا مِّنَ اللَّيْلِ ۚ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ
ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ۝١١٤ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
۝١١٥ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ
يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ
وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ۝١١٦
وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ۝١١٧

109 — O halde şunların ibadet ettikleri (putların dalâlet olduğun)dan asla şüphe etme. Onlar daha önce atalarının ibadet ettiği gibi ibadet ediyorlar. Biz de onların nasiplerini eksiksiz vereceğiz.

110 — Andolsun ki Musa'ya Kitab (Tevrat)ı verdik. Onun hakkında ihtilaf edildi. Eğer (azabın ertelenmesi hususunda) Rabbinden bir kelime geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilip, bitmişti. Muhakkakki onlar bu (Kuran veya va'dedilen azap) dan şek ve şüphe içindedirler.

111 — Şüphesiz ki Rabbin (insanların) her birine yapıp ettiklerinin (ecrini) eksiksiz ödeyecektir. Çünkü Allah yapıp ettiklerinden haberdardır.

112 — Onun için sen emrolunduğu şekilde dosdoğru ol. Beraberinde tevbe edenlerde (dosdoğru olsunlar). Aşırı gitmeyin. Çünkü (Allah) tüm yaptıklarınızı görendir.

113 — Zulme sapanlara, en ufak bir meyl dahi göstermeyin. Yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka yardımcılarınız (dostlarınız) yoktur. Sonra yardım da edilmezsiniz.

114 — Gündüzün iki tarafında (sabah, öğle ve ikindide) ve gecenin yakın saatlerinde (akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde) namaz kıl. Doğrusu iyilikler günahları siler. Bu nasihattan istifade edenlere bir va'z ve öğüttür.

115 — Sabret! Kuşkusuz ki Allah iyilik yapanların ecrini zayi etmez.

116 — Sizden önceki nesiller içinde, yeryüzünde yapılan fesadı nehyedecek akıl sahipleri bulunmalı değil miydi? Ancak bunu onların arasından kurtardığımız pek az kimse yaptı. Zulmedenler de, kendilerine verilen refahın ardına düşüp, günahkârlardan oldular.

117 — Halkı ıslah edici kimseler oldukları halde, Rabbin o ülkeleri haksız yere helâk etmez.

(109) *«O halde şunları ibadet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki hitap özel olarak Hz. Muhammede (s.a), genel olarak da bütün ehli tevhide'dir.

«Mirye» kelimesi şek, şüphe demektir. Yani, Ey Muhammed! İbadet ettikleri putlardan dolayı daha öncekilere azap ettiğimiz gibi, bu müşrikleri de azaba düçar kılacağımızdan kuşkun olmasın.

Bu ayet Hz. Peygamber'e bir tesellidir. Yani ey Muhammed! Sadece senin döneminde müşrikler senin gibi bir peygamberi yalanlıyor, karşı çıkıyor değillerdir. Senden önceki peygamberlere de karşı çıkılmış, onlarla da muaraza edilmiştir. Bu hususta senin için örnekler vardır. Bu bakımdan sakın üzülme!

«Onlar daha önce atalarının ibadet ettiği gibi, ibadet ediyorlar»; yani ataları nasıl putlara taptıysa bunlar da aynı şekilde putlara tapmaktadırlar. Biz atalarına tattırdığımız gibi, bunlara da azabı tattıracağız.

«Biz de onların nasiplerini eksiksiz vereceğiz»; Yani bunların benzerlerine azaptan nasipleri ne ise, onu tam tamına ve eksiksiz olarak kesinlikle yerine getireceğiz.

Allah Teâlâ bu ayette, müşriklerin Peygamber'in getirdiği mucizelere rağmen ona tabi olmaktan kaçınmalarını zikrettikten sonra, Hz. Peygamber'e hitaben, peygamberlikte kardeşi olan Hz. Musa'ya kitap indirdiğini beyan etmektedir.

(110) *«Andolsun ki Musa'ya Kitab (Tevrat)ı verdik...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-Kitab» hayırlar içeren, insanlara yol gösteren ve tahrif edilmeyen Tevrat demektir. Bugünkü Tevrat ise tahrife uğramıştır. İçinde ilahi ayetlerden bazıları varsa da çoğunluğu tahrif olduğundan dolayı biz hepsini muharref olarak kabul etmekteyiz.

«Onun hakkında ihtilaf edildi»; yani Hz. Musa'nın kavminden bir grup iman ederek, bir kısmı da yalanlayarak Tevrat hakkında ihtilaf ettiler. Tıpkı Hz. Muhammed'in muhatapları olan müşriklerin ve kafirlerin Kur'an hakkındaki durumları gibi.

«Eğer Rabbinden bir kelime geçmemiş olsaydı»; yani Allah Teâlâ'nın hesap ve cezayı insanlar için kıyamete kadar tehir etme kararı daha önce geçmiş olmasaydı, dünyada Hz. Musa'nın Kitab'ı konusunda ihtilaf edenler arasında Allah'ın hükmü vukû bulacaktı. İhtilaf ettikleri husus hakkında Allah'ın hükmü apaçık bir şekilde tezahür edecekti. Nitekim Allah Teâlâ Kitab'ı yalanlayanlara hakettikleri ceza ne ise onu gönderecektir ki böylece yalanlayanlarla doğrulayanlar ayrılmış olsun. Ancak Allah'ın kelimesi (asıl hükmün kıyamet gününde vukû bulacağı hususunda) geçmiştir.

«Kelime» lafzı, Allah'ın hüküm ve kazası anlamındadır. İhtilaf bazen küfür olmayan şeylerde de olabileceği için Allah Teâlâ. ayetin son cümlesinde onların ihtilaflarının küfürden geldiğini söylemiştir. Çünkü ehli kitabın her fırkası, Kitab'da şüphe ettiğini inkâr etmektedir. Oysa onların yaptığı, şüphe eden kimsenin

yaptığı gibidir. İşte Allah Teâlâ bu nedenle *«Muhakkak ki onlar şüphe içindedirler»* diye buyurmuştur.

«Şekk» kelimesindeki tenvin, tazim ifade eder. Yani onları kapsayan büyük bir şüphe içindedirler. Onlar Kitap ve Allah'ın hükmü hususunda böyle bir şüphe içinde bulunmaktadırlar. Şüpheleri de insanı şekke, ithama ve ızdıraba sokmaktadır. Oysa onlar Allah Teâlâ'nın Hz. Musa ile konuşması, Tur dağında tecelli edenin görülmesi gibi bir dizi mucize görmüşlerdir.

«İnnehum» lafzındaki *«hum»* (onlar) zamiri, bazı müfessirlere göre Mekkeli müşriklere racidir. *«Minhu»*daki zamir ise, Kur'an'a racidir. Yani muhakkak ki Mekkeli müşrikler Kur'an hakkında kendilerini kapsayan büyük bir şüphe içindedirler ve bu şüpheleri insanı ithama götürücü bir niteliktedir.

(111) *«Şüphesiz ki Rabbin hepsine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Küllen» lafzı, mahlûkatın her biri anlamındadır. *«Lemma»* lafzındaki *-ma-* ise zaiddir. *«Lam»* da mukadder bir yeminin cevabıdır. Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: *«Andolsun ki, insanların her birine Rabbin amellerinin karşılığını verecektir. Seni doğrulayanı, doğruladığı için cennete, yalanlayanı da yalanladığı için cehenneme gönderecektir».*

Nafi, İbn Kesir ve Şu'be, ayetin başındaki *«inne»* kelimesini muhaffef (yani *-in-)* olarak okumuşlardır.

İbn Amir, Asım ve Hamza *«lemma»*daki *-mim-*i şeddeli okurken, dığer kıraat alimleri de *«lema»* şeklinde şeddesiz okumuşlardır. Burada dikkat edilecek nokta şurasıdır: Bu ayette yedi çeşit tekid vardır.

1 — *İnne* ile yapılan tekid.

2 — *Küllen* ile yapılan tekid. Bu hususda *küllen* ana tekid olarak kabul edilmektedir.

3 — *İnne*'nin haberinin üzerindeki «*lam*» ile yapılan tekid.

4 — Ferra'nın yorumuna göre, ayetteki *ma* kelimesini mevsul harfi olarak kabul etmemizden ileri gelen tekid.

5 — Mukadder olan *kasem* (yemin)den gelen tekid.

6 — Kasemin cevabındaki ikinci *lam*'dan ileri gelen tekid.

7 — *Leyuveffiyennehum* lafzındaki tekid nununden gelen tekid.

İşte bu tek kelimedeki tekide delâlet yedi lafız, Rububiyetin ve kulluk emrinin ancak haşrın vukû ile, yani kıyametin kopmasıyla tamamlanacağını göstermektedir.

«*Çünkü Allah yapıp ettiklerinden haberdardır*» cümlesi tekidlerin en büyüklerindendir. Zira Allah'a, ister büyük, isterse küçük olsun kullarının amellerinden hiçbirisinin gizli olmadığını, dolayısıyla ihsan edenlere va'dde, yalanlayan kâfirlere de tehditte bulunduğunu ifade etmektedir.

(112) «*Onun için sen emrolunduğun...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Festakım*» (Dosdoğru ol); yani Allah'ın dini üzerinde, amel üzerinde, Allah'a yalvarmak hususunda istikamet üzere olmakla emrolundun.

Bu emir tekid içindir, Hz. Peygamber (s.a) daima istikamet

üzerindeydi. O hiçbir zaman istikametten sapmamıştır ki yeniden istikamete gelmesi söz konusu olsun. Bu ifade tıpkı ,ayakta duran bir kimseye, *«Ben sana gelene kadar ayakta kal»* demek gibidir. Yani şu anda ayakta durduğun gibi ben gelinceye kadar durmaya devam et. Allah Teâlâ da Hz. Peygamber (s.a)e *«Şu an üzerinde bulunduğun istikamette devamlı ol»* demek istemiştir.

«Beraberinde tevbe edenler de»; yani onlar da emrolundukları şekilde dosdoğru olsunlar. Allah'ın dini ve taati üzerine amel etmeyi ihmal etmeyip, buna devam etsinler.

Hz. Ömer, *«İstikamet; emir ve yasaklar üzerinde dosdoğru olmak, tilkinin yaptığı gibi kurnazlığa kaçmamaktır»* demiştir.

Hz. Peygamber (s.a) istikametin şiddetine, *«Hud ve onun kardeşleri olan sureler beni ihtiyarlattı»* sözüyle işaret buyurmuştur.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu ayetten daha zor, daha şiddetli hiçbir ayet peygambere inmemiştir.

Bazıları şöyle rivayet etmektedirler:

Hz. Peygamber'i rüya ve temsil âleminde gördüm ve ona, *«Senden rivayet ediliyor ki, sen, beni Hûd suresi ihtiyarlattı demişsin. Böyle dediğin doğru mu»* diye sordum. O *«Doğrudur»* deyince, ben *«Hûd suresinin hangi ayeti seni ihtiyarlattı?»* diye sordum. O ise şöyle cevap verdi: *«Emrolunduğun gibi dosdoğru ol, ayeti».*

Süfyan b. Abdullah es-Sakafi'den şöyle rivayet edilmektedir:

Hz. Peygamber'e (s.a), *«Ey Allah'ın Rasûlü! İslâm hakkında bana öyle bir kelime söyle ki, senden başka kimseye onu sormayayım (yani sormaya ihtiyacım kalmasın)»* dediğimde o şöyle buyurdu: *«Ben Allah'a ve onun Rasûlüne iman ettim, dedikten sonra, müstakim ol».*

İSTIKAMETİN ANLAMI

Bu ayet ile ilgili olarak müfessirlerden gelen birtakım görüş ve yorumları burada zikretmeyi uygun gördük. Tevfik Allah'tandır!

Allah Teâlâ tevhid ve nübüvvet hususunda ihtilaf edenlerin durumunu açıkladıktan sonra, bu konudaki va'd ile tehdidi uzun uzadıya açıklamış ve Peygamber'e de istikamet üzere olmasını emretmiştir.

Bu emir, Hz. Peygamber'in (s.a) başka bir vahiy ile de emrolunduğunu göstermektedir. Birçok kimsenin dediği gibi, bu vahyi metluv olmayabilir. Bu emr istikamet üzere olmaya devam emridir. Yani ifrat ile tefrit arasındaki yoldan ayrılmama emri. İstikamet, ilim amel ve diğer ahlâkî davranışları, kısaca her şeyi içeren bir kelimedir; akideyi, peygamber ile müminler arasında ortak olan amelleri, peygamberin özelliği olan ahkâm tebliğ etmeyi ve nübüvvet vazifelerini yerine getirmeyi içermektedir.

Müfessirlere göre, taraflardan birine kılpayı dahi meyl etmeksizin ifrat ile tefrit arasında durmak ancak Allah'ın kuvvetiyle mümkündür. Yine müfessirler ifrat ile tefrit arasındaki emri, güneş ile gölge arasındaki çizgiyi örnek vererek, belirtmişlerdir. Bu ne güneştir ne de gölge. Aksine güneşle gölge arasındaki bir fasıladır. Bu ise çok ince bir hususdur. Bu yüzden müfessirler, kuvvetli müşahedelerle ve parlak nurlarla desteklenen kimselerin istikamete güç yetirebileceklerini söylemişlerdir. Böyle bir kimse, hakka yapışmak ile diğer kaymalardan korunmak zorundadır. Çünkü Allah, peygamberine, *«Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, neredeyse onlara az bir şey meyledecektin»* (İsra : 74) demiştir.

Ariflerden bazıları istikametin kıldan ince kılıçtan keskin olduğunu söylerler. Bu, orta yola bir işarettir.

Bu emrin şiddetli oluşuna delâlet eden delillerden birisi de, Hasan Basri'den gelen şu rivayettir:

Bu ayet nazil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) iki kez, *«Çalışmaya koyulmak için eteklerinizi toplayın»* diye buyurdu ve bundan sonra Hz. Peygamberin (s.a) güldüğü görülmedi. (İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh)

İbn Abbas, *«Hz. Peygamber'e bu ayetten daha şiddetlisi inmemiştir»* diye buyurmuştur.

Bazı müfessirler, istikametin ne kadar zor olduğu hususunda, Hz. Peygamber'in (s.a.) *«Beni Hûd suresi ihtiyarlattı»* sözünü delil getirmişlerdir. Oysa bilindiği gibi bu konuda gelen hadisler, *«Beni Hûd suresi ve kardeşleri ihtiyarlattı»* şeklindedir. Başlangıçta Hûd suresinin kardeşleri olan surelerin hangisi olduğunda ihtilaf edilmişse de bu istidlal zayıftır. Bu noktadan hareketle *«Keşf»* sahibi, *«Bu ayetten yola çıkarak Hûd suresini tefsir etmek pek belirgin bir şekil değildir. Çünkü Hûd suresinin kardeşleri olan surelerde istikamet bahsi yoktur»* demiştir.

İbn Asakir, Cafer b. Muhammed'den, o babasından, o da Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmiştir: *«Beni, Hud suresi ve kardeşleri ile benden önceki ümmetlerin başından geçenler ihtiyarlattı.»*

Görüldüğü gibi bu hususta gelen rivayetlerin hiç birinde sadece Hûd suresi geçmemekte, aksine onunla birlikte kardeşleri de zikredilmektedir. Oysa kardeşleri diye zikredilen surelerin hiç birinde *«Emrolunduğun gibi dosdoğru ol»* ibaresi bulunmamaktadır. Ancak bu emir, *«Hamim»* surelerinde gelmiştir. Bunun nedenleri şöylece açıklanabilir:

Bu surenin temeli, Allah Teâlâ'nın peygamberini tebliğin key-

fiyetine irşad etmesi üzerine kurulmuş, surenin başından sonuna kadar bu konu işlenmiştir. Ve ayrıca bu yüce görevi yerine getirmeye kalkışacak olan bir insanın, başından geçmesi muhtemel şiddetlere ve sonuçta elde edeceği faydalara dikkat çekilmiştir. Bu sure, başından sonuna kadar peygamberi irşad edici bir hususiyet taşıdığından ve ayetin de bunun bir özeti olması bakımından, bu sure indiğinde, surenin şiddetli içeriği Hz. Peygamber'i korkutmuştur. O bu ağır yükü taşıyamayacağını sanmıştı. İşte bu surelerde onu korkutan, kıyametle ilgili surelerin dehşetiydi. Çünkü Allah'ın kendisine emrettiği irşad yolunda pekâlâ hata yapabilirdi. Böyle bir endişe, Hz. Peygamber'in (s.a) *«ismet»* sıfatına ve Allah'ın yakını olmasına ters düşmez. Çünkü Peygamber herkesten daha iyi Allah'ı bilen, herkesten daha fazla Allah'tan korkandır. Bu surenin içerdiği konular, ona kıyamet ile ilgili olarak korktuğu şeyleri hatırlatıyordu. Sanki diğer surelerin başında Hz. Peygamber'i (s.a) ihtiyarlatan sure olarak Hûd geldiği için bu konudaki rivayetler, bu surenin adı ile başlamıştır. Yine *«Emrolunduğun gibi dosdoğru ol»* ayeti adeta bu surenin bir özü, özeti mesabesinde olduğu içindir ki Hz. Peygamber'i ihtiyarlatan ayet de bu olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla ihtiyarlığın sebebini o surelere nisbet etmekle, sadece bu sureye nisbet etmek arasında bir çelişki sözkonusu değildir.

Bazı müdekkiklere göre, *«Kema»* lafzındaki *-Kef-* harfi *-ala-* anlamında kullanılmıştır. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: *«Emrolunduğun şey üzerinde dosdoğru ol».*

Bu noktadan hareketle İbn Atiyye ile bir grup, bunun mânâsının *«Emrolunduğun Kur'an üzerinde dosdoğru ol»* şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Mukatil ise ifadeyi, *«Emrolunduğun Tevhid üzerinde devamlı ol»* şeklinde yorumlamıştır.

Cafer-i Sadık ise mânânın, *«Azmin sıhhati ile Allah'tan haber vermek hususunda dosdoğru ol»* demek olduğunu söylemiştir.

Bu konudaki en açık görüş, *«Kema»* lafzındaki *ma*'nın umum

mânâsı üzerinde bırakılmasıdır. Ayet bu takdirde şöyle anlaşılır: «*Emrolunduğun her şey üzerinde dosdoğru ol*».

Bazı alimlere göre de, «Kema» lafzındaki «*Kef*» harfi, zahirinde de anlaşıldığı gibi, teşbih için kullanılmıştır. Onlara göre «*Kef*» harfi, *-misl-* hükmündedir ve ayet şu şekilde anlaşılmalıdır: «*Emrolunduğun istikamet ile dosdoğru ol*». Bu yorum, o şeyi kendi nefsine benzetmekten kaçınmak için ortaya atılmıştır. Fakat böyle bir şeye gerek olmadığı açıktır.

Bu ayetin garip yorumlarından biri de Ebu Hayyan'dan nakledilen yorumdur. O, *Tezkire*'sinde şunları söylemektedir:

Şayet, istikametin nasıl emre benzetildiğini sorarsan, cevap olarak derim ki, burada muzaf hazfedilmiştir. Yani ifade, «*Emrin matlubu (mânâsı) gibi mustakim ol*» şeklindedir. Eğer dersen ki, emredilen istikamet zaten emrin matlubudur, dolayısıyla istikamet nasıl emrin matlubunun benzeri olur? Cevap olarak şöyle deriz: Emrin matlubu geneldir, emrolunan ise cüzîdir. Bu bakımdan ikisi arasında fark vardır ve benzetilmeleri de sahihtir. Bu tıpkı, «*Emrolunduğun gibi iki rekât namaz kıl*» sözüne benzer.

Bazıları ise daha uzaklara giderek, «*Kema*» lafzındaki «*kef*» harfinin *-âlâ-* mânâsında, «*İstekım*» emrindeki «*sin*» harfinin de talep için olduğunu söylemişlerdir. Bu takdirde ayetin anlamı, «*Din üzerindeki istikameti talep et (iste, arzula)*» şeklinde olur.

«*Beraberinde tevbe edenler de*» ibaresi şirkten tevbe edip, dönenlere ve Hz. Peygamber (s.a) ile birlikte iman edenlere işaret etmektedir. Buradaki beraberlik, daha öncekine ve başkasına bakmaksızın lazım itibariyle olan bir beraberliktir. Bazılarına göre hangi noktadan dönülmüşse, ona bakılmaksızın tevbede ve tev-

bedeki beraberlikte olan ortaklık yeterlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) her gün yetmiş defadan daha fazla af talebinde bulunurdu.

«Aşırı gitmeyin»; yani size sınırları belirtilmiş olanda ne ifrata ne de tefrite kaçmayın. Çünkü işlerin orta yolunun her iki tarafı da (ifrat da, tefrit de) yerilmiştir. İfrat ve tefrite, *«Haddi aşmak»* mânâsına gelen *«Tuğyan»* denilmesinin sebebi, şiddet veya tağliz ya da diğer müminlerin durumunun peygamberin durumuna gâlip gelmesi içindir.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre ifade, *«Emrolunmadığınız bir şeyi helâl ya da haram kılmak suretiyle Kur'an'ın haddini aşmayın»* anlamındadır.

İbn Zeyd'e göre, *«Rabbinize isyan etmeyin»* demektir.

Mukatil'e göre, *«Tevhid'i şirke karıştırmayın»* demektir. Ancak ilk tefsir en uygun olanıdır.

«Çünkü Allah tüm yaptıklarınızı görendir»; yani bu yaptıklarınızdan dolayı size ceza verecektir.

Bu son cümle, daha önce ayette geçen emri ve yasağın illeti (sebebi)dir. Adeta bir soru üzerine şöyle denilmiştir: *«Dosdoğru olun, aşırı gidip, hududu aşmayın. Çünkü Allah Teâlâ, amellerinizi görendir ve size o amellerinize göre ceza verecektir».*

Bazılarına göre bu cümle «dosdoğru ol» emrinin tamamlayıcısıdır.

Hasan ile A'meş, *«Ta'melune»* fiilini *«Ya'melune»* şeklinde okumuşlardır. Bu, İsa Sakafi'den de rivayet edilmiştir. Birçok alimin ifade etmiş olduğu gibi, bu ayette sadece isteğe binaen

veya sadece mantık ve aklı kullanarak üzerinde hüküm verilenden ayrılmanın haram olduğu ve üzerinde hüküm verilen tâbi olmanın da vucubiyet ifade ettiği delili vardır. Çünkü sadece kuru istek ve aklı çalıştırmak suretiyle, yapılan böyle bir itiraf tuğyan ve delâlettir. Nassların illetlerine uygun içtihadın gereği olan amele gelince bu, emrolunduğu gibi dosdoğru olmaktan ileri gelmektedir. İçtihadı emreden nassların gerekleri üzerine bina edilmiştir.

İmam, «*Benim nazarımda kıyas ile nass tahsis edilemez. Çünkü nassın genelliği, herhangi bir hükme delâlet ederse, onun gereğince hükmetmek vacib olur. Çünkü Allah Teâlâ, «Emrolunduğun gibi dosdoğru ol» buyurmuştur. Kıyas ile amel etmek ise bundan inhiraf etmektir*» buyurmuştur. Bu bakımdan Kur'an, abdest âzâlarını lafızda tertipli bir şekilde getirdiğinden abdestte tertip vaciptir. Yine zekâtta, deveden deveyi, sığırdan sığırı verme emri geldiğinde, buna itibar etmek vacip olmuştur. Kur'an'da Allah'ın emri ne için varid olmuşsa, onun hakkında öylece hükmetmek gerekir. Tüm bunlar, emrolunduğunda dosdoğru olmak hükmünden neşet etmektedir. (1)

Alusî, kendi tefsirinde Fahreddin Razî'nin bu görüşünü tenkid edip, «*-Vav- ile atfolunan emirlerdeki tertibin vacib olması hiçbir şey değildir*» diyerek bazı misaller getirir. Sonra da, «*Allah, Fahruddin Razi'yi affetsin. Sanki abdestte tertibi vacip saymayan Hanefiler kesinlikle bağidirler, Allah'ın sınırını aşmışlardır ve bunlarla da müstakim olmalarına hükmetme ihtimali yoktur demek istiyor. Eğer gerçekten böyle demek istemişse bu bir çeşit zulümdür*» demektedir (2).

ZALİME MEYLETMEK HARAMDIR

(113) «*Zulme sapanlara en ufak...*»

(1) Fahruddin Razî, Mefatih'ul-Gayb, cilt: 5, sh: 140-145.
(2) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 154.

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, zalimlere en az bir meyl ile dahi meyletmeyin.

«Zulme sapanlar» ile kastedilen, İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim' in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, müşriklerdir. *«Meyl»* ise sevgi ile kalbin onlara yönelmesidir. Bazıları, zulmü de, meyli de daha genel bir anlam ile tefsir etmişlerdir. Yani kendisinden zulüm sadır olan kimseye, o zulüm isterse şirk, isterse başka bir şey olsun meyl etmeyin.

Bazı müfessirler, buradaki *zulüm* kelimesi ile mutlak zulüm kastedilsin diye Allah Teâlâ'nın *«Zalimlere meyletmeyin»* demeyip, *«Zulme sapanlara meyletmeyin»* dediğini söylemişlerdir. Zalimlerden mutlak mânâ kastedilirse, bu yasaklama onlara dalkavukluk yapmayı, gücü olduğu halde onları tenkid etmemeyi, onların giysileriyle giyinmeyi, onların durumunu büyütmeyi ve hiç neden yokken onlarla konuşmayı içerir. Yani bunların hepsi zulümdür, zulme sapmaktır. O tür kimseler geldiğinde ayağa kalkmak ve benzeri davranışlarda bulunmak da bu meylin kapsamına girer. Bu yasağın temeli zulüm üzerine kuruludur. Çoğul sigasının kullanılması ise, muhatapların topluluk olması nedeniyledir. Bazılarına göre ise mübalağa içindir. Yani onlar bir topluluk olduğu için onlara dalkavukluk yapma ruhsatının olduğu söylenmesin diyedir. Böyle olsa dahi, onlara dalkavukluk yapmak ve meyletmek ateşin dokunmasına sebep olur.

Ayette geçen*«Ateş»* ile kastedilen cehennem ateşidir. Bu ayet bugün olduğu gibi, bütün asırlarda insanlar için çok önemlidir. Çünkü az da olsa zulme sapan bir kimseye meyletmenin akibeti buysa, zulümde yerleşenlere meyletmenin hali ne olacaktır? Onlarla sohbet etmek için can atanların, onlarla konuşmayı şeref telakki edenlerin, onları sevindirmek için hem ruhunu, hem de bedenini yoranların, onlardan menfaat sağlamak için yaya ve süva-

rileri kışkırtanların, gözlerini onların dünyalığına dikip, onlara dünyada verilenlere gıpta ederek, onun hakikatinden gafil, sonucunun nereye varacağından habersiz olanların durumu nicedir? Böyle kimselere zulme sapmış demek yerine, zalimlerin ta kendisi demek daha uygundur. Nitekim bir kimse Süfyan'us-Sevrî'ye *«Ben zalimlere elbise dikiyorum. Acaba onların yardımcılarından sayılır mıyım?»* diye sorduğunda o, *«Hayır sayılmazsın! Çünkü sen onların ta kendisi olmuşsun. Onların yardımcısı sayılabilecek kimseler, sana iğneyi satanlardır»* diye cevap vermiştir.

Meşhur alim Zührî sultanlarla sıkı ilişkilere girdiğinde, nasihatçilerden biri ona şu hakikatları yazmıştır:

— Ey Eba Bekr! Allah bizi de, seni de fitnesinden korusun. Sen öyle bir hale girdin ki seni tanıyanlara sana dua etmek düşer. Sen yaşlı bir ihtiyarsın. Sana vermiş olduğu zekâdan, sana Kitabı'nı bildirmesinden ve peygamberin sünnetini sana öğretmesinden dolayı Allah'ın nimetleri, omuzlarına ağır geldi. Senin için dua etmek gerekir. Allah Teâlâ'nın, alimlerden almış olduğu söz böyle değildir. Çünkü O, *«Kesinlikle onu insanlara açıklayacak ve gizlemeyeceksiniz»* (Alu İmran: 187) diye buyurmuştur. Bilmiş ol ki, işlemiş olduklarının en kolayı, yüklenmiş olduğunun en hafifi, zalimin vahşetini ünsiyete çevirmendir. Oysa sen, herhangi bir hakkı yerine getirmeyen, herhangi bir bâtılı terketmeyen bir kimseye yaklaşmak suretiyle, delâlet yolunu kolaylaştırmış oldun. Onlar seni değirmenin alt taşı yaptılar. Senin üzerinde bâtıllarını öğüttüler. Seni köprü yaparak üstünden belâlarına ulaştılar. Seni merdiven edinerek ve sana binmek suretiyle delâletlerine vardılar. Seninle alimleri şüpheye düşürüyorlar. Yine seninle cahillerin kalplerini elde ediyorlar. Onların sende tahrip ettiklerinin yanında senin için tamir ettikleri çok azdır. Ama senin dininden ifsad ettikleri ve senden aldıkları pek çoktur. Seni Allah'ın, *«Onlardan öyle nesiller türedi ki namazı zayi ettiler, şehvetlerinin peşine takıldılar. Böylece onlar da azgınlıklarıyla karşı karşıya ge-*

leceklerdir» (Meryem . 59) ayetinin kapsamına girmekten emin kılan nedir? Sen cahil olmayanla muamele ediyorsun. Gafil olmayan, aleyhindeki her şeyi tesbit eder. Dinine hastalık katılmıştır, hemen onu tedavi et. Veya yolculuk hazırdır. O sefer için azığını hazırla. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Vesselam. (1)

Evzaî, *«İdareciyi ziyaret eden alimden, Allah katında daha çok buğz edilen bir şey yoktur»* demiştir.

Muhammed b. Seleme, pislik üzerindeki kara sineğin, saltanat erbabının kapısında Kur'an okuyandan daha güzel olduğunu söylemiştir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Kim bir zalimin devamı için dua ederse o, Allah'ın yaratmış olduğu yeryüzünde, Allah'a isyan etmeyi istemiş olur».*

Muhakkak ki mezkûr ayet, zulümden ve zalimlerden kişiyi en açık şekilde sakındırmaktadır. Bu bakımdan Hasan Basri, dinin iki *lâ*'da mündemiç olduğunu söyler. Birincisi *«Lâ tetgav»* (Aşırı gitmeyin), ikincisi, *«La terkunû»* (Zalimlere meyletmeyin).

Hikâye edildiğine göre, el-Muvaffak, Ebu Ahmed ve Talha, Abbasî imamının arkasında namaz kılarken, imam bu ayeti okuyunca Ebu Ahmed bayılarak yere düşer. Ayıldığında ona niçin bayıldığı sorulur. O da şöyle cevap verir: *«Bu hüküm zulmedene meyleden kimseler hakkında olduğuna göre, acaba zalim hakkında neler vardır?»*

Ayetteki hitab, Hz. Peygamber'le birlikte bulunan müminleredir. Allah Teâlâ, istikameti ve istikamet üzerinde sabit olmayı emrettikten sonra bu iki yasağı getirmiştir. Bu yasaklar, o isti-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 12, sh: 154-155.

kamet emrinin tekididirler. Çünkü *«Dosdoğru ol»* emrinden maksad, istikamette devam ederek, sebat göstermektir.

«Sizin Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur»; yani hiçbirinizin bir yardımcısı yokdur.

«Sonra yardım da edilmezsiniz». Çünkü Allah'ın ezeli hükmünde, sizlerin zalimlere meyletmenizden dolayı azaba dûçar kılınacağınız ve bunun yanınıza bırakılmayacağı geçmiştir.

(114) *«Gündüzün iki tarafında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet, beş vakit namazı toplu olarak ifade eden ayetlerdendir. Çünkü Allah Teâlâ burada, *gündüzün iki tarafında»* demekle, birinci tarafa sabah ve öğle, ikinci tarafa da ikindi ve akşam vakitlerini, *«Gecenin yakın saatlerinde»* demekle yatsı namazını ifade etmiş olmaktadır. Buradaki namaz ile farz namazı kastedilmektedir.

Namazı ikame etmekse, onu eda etmek ve kılmaktır. Bazıları namazı ikame etmenin, namaza devam etmek, bazıları da namazı ilk vakitlerinde kılmak olduğunu söylemektedirler.

«Gündüzün iki tarafında» ifadesi öğleden önce ve öğleden sonraki taraflara işaret eder. *«Gecenin gündüze yakın olan saatleri»* anlamındaki *«Zulef»* kelimesi, *-izlef-* kökünden gelir ve yaklaşma anlamındadır.

Leys'e göre, «Zulef» gecenin öncesinden bazı zamanlardır.

Sa'lebi'de aynı görüştedir. Ebu Ubeyde ve Ahfeş'de bu görüşe katılmışlardır.

İbn-i Kuteybe'ye göre, *«Zulef»* gecenin saatleri demektir. Çünkü gecenin zamanlarına ve her saatine zulef denilmektedir.

Alusî'ye göre *«Gündüzün iki tarafında»* ifadesiyle kastedilen sabah ve ikindi namazlarıdır. Nitekim bu görüş, Hasan Basri, Dahhak ve Katade'den de rivayet edilmiştir.

İmam Taberi ise, İbn Abbas'tan gelen şu rivayeti tercih etmektedir:

Burada kastedilen sabah ve akşam namazı vakitleridir. Çünkü, gündüz fecrin doğuşundan, güneşin batışına kadar olan zamanın adıysa eğer, o zaman akşam namazı gündüzden çıkmış olmaktadır. Ve mecazen gündüzün tarafı sayılmaktadır. Aslında o, gecenin tarafıdır. Yok eğer gündüz, güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman dilimi ise, o takdirde sabah namazı da akşam namazı gibi mecazen gündüzün tarafı olur.

Mücahid ile Muhammed b. Ka'b'ul-Kurzi'ye göre, ilk taraf sabah, ikinci taraf da öğle ve ikindidir. İbn Atiyye de bu görüşü tercih etmiştir. Ancak bilindiği gibi, öğleyi ikinci taraftan saymak biraz muğlak olur. Çünkü öğle vakti, tam gündüzün ortasıdır ve ortaya ancak uzun bir mecaz yoluyla taraf denilebilir.

Müfessirlerin çoğuna göre, *zulef namazı* ile kastedilen, akşam ve yatsıdır. Nitekim Hasan Basri bu hususta merfu bir hadis rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette ise, İbn Abbas zulef namazını *Ateme* (yatsı) namazı olarak kabul etmiştir. Bu ise şafak kayboluktan sonra gecenin üç kısmından ilk kısmıdır. *Zulef namazı*, yatsı namazının en son vaktine de denilebilir.

«Gündüzün iki tarafında» ifadesi ile kastedilenin, öğle ile ikindi, zulef namazlarıyla kastedilenin de yatsı ve sabah namazları olduğunu söyleyenler, çok garip bir yorum getirmiş olmaktadırlar.

Bazılarına göre de *«Zulef»* kelimesinin anlamı, yakınlık demektir. Zemahşeri'nin görüşüne göre onu, *«Namaz»* kelimesine atfetmek gerekir. Yani *«Gündüzün iki tarafında ve geceden olan zulef vaktinde de namaz kıl».*

Bazıları bu yoruma göre kastedilenin, yatsı ve teheccüd namazları olduğunu söylemişlerdir. Çünkü teheccüd namazı da Hz. Peygamber'e (s.a) vacipti. Veya yatsı ile vitir namazıdır ki Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü Ebu Hanife'ye göre vitr vaciptir. Veya bunların hepsi kastedilmiştir. Nitekim cem'in zahiri de bunu gerektirir. Bu, akşam ve yatsı namazlarıyla da yorumlanabilir. Nitekim cem'in tesniye(iki) olarak kullanılması Arapçada vâkîdir. Bu takdirde her rekatın Allah'a yaklaştıran bir ibadet olduğu tarzındaki durumu nazar-ı itibara almaya gerek kalmamaktadır.

İYİLİK KÖTÜLÜĞÜ SİLER

«Doğrusu iyilikler, kötülükleri siler»; yani onlara keffaret olurlar, kötülüklerden gelen cezadan insanı kurtarırlar. Aksine kötülükler arazdırlar. Arazlar peydah olduktan sonra, yokolup giderler. Onları silerler, yani onların karşılığı olan cezayı silerler.

«Yuzhibne» fiili bazılarına göre kötülüklerin amel defterlerinden silinmesini anlatmaktadır. Birtakım rivayetler de bunun delilidir.

Bazı müfessirlere göre, *«Yuzhibne»* fiili, *«Kötülükleri işlemekten alıkoyar»* anlamındadır. Tıpkı, *«Kuşkusuz ki namaz fuhşiyattan ve münkerden alıkoyar»* (Ankebut : 45) ayetinde olduğu gibi. Bu yorum uzak bir yorum olmakla birlikte, sahabilerden ve tabiinden gelen rivayetlere de ters düşmektedir. Dolayısıyla böyle bir rivayete güvenmek doğru değildir.

Ayetin zahirine bakılırsa, burada iyilikler farz namazları kap-

sadığı gibi, diğer farz ve nafile taatleri de kapsamaktadır. Yani tüm bunlar hasene-iyiliktir.

Bazılarına göre, burada hasene (iyilik)ler ile sadece farz namazları kastedilmiştir. Çünkü *«Beş vakit namaz, aralardaki zamana, bir cuma öbür cuma'ya bir ramazan öbür ramazana kadar, bu süreler içinde işlenen günahlara keffaret olur»* şeklinde hadis varid olmuştur.

Ancak bu husus dikkatle ele alınmalıdır. Çünkü Ebu Hüreyre'den gelen sahih bir hadiste, *«İmam Fatiha'nın sonunda -amin- dediğinde, siz de -amin- deyin. Çünkü melekler imamla birlikte -amin- derler. Kimin -amin-i meleklerin -amin-ine rastgelirse, onun geçmiş ve gelecek tüm günahları affolunur»* diye buyurulmuştur. Yine sahih bir hadiste bildirildiğine göre, *«Arefe günü geçmiş ve gelecek bir yılın keffaretidir»*.

Ebu Davud *«Sünen»*inde hasen bir senetle Sehl b. Muaz b. Enes'ten, o babasından, o da Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle rivayet etmektedir:

«Yemek yedikten sonra 'Bana şu yemeği yediren ve gücüm, kuvvetim olmaksızın beni rızıklandıran Allah'a hamdolsun' diyen kimsenin geçmiş günahları affolunur. Bir elbise giyerken, 'Bu elbiseyi bana giydiren ve gücüm kuvvetim olmaksızın bana rızık veren Allah'a hamdolsun' diyen kimsenin de geçmiş ve gelecek günahları affolunur.

Daha başka birçok rivayetlerde, farz olmayan fiillerin birçok günahlara keffaret olduğu bildirilmiştir. Bazı tefsir alimlerine göre, buradaki hesenat ile farz namazlar kastedilmektedir. Çünkü nüzul sebebi bildirilen bir rivayette şöyle denilmiştir.

Ensar'dan Ebu'l-Yusr, bir kadını öptükten sonra pişman olur ve Hz. Peygamber'e giderek yaptığını ona söyler. Hz. Pey-

gamber (s.a) Ebu'l-Yusr'a Rabbinin emrini beklemesini buyurur ve namazını kıldıktan sonra ona hitaben, «*Bu namazla git. Çünkü bu namaz yaptığının kefaretidir*» der.

Bu görüş, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Müseyyeb'den de rivayet olunmuştur.

Mücahid'den gelen rivayete göre, ayetteki hasenat şu lafızlardan ibarettir.

a) *Subhanallah* (Allah her türlü ortaktan münezzehtir)

b) *Elhamdulillah* (Hamd ancak Allah'a mahsustur)

c) *Lailaheillallah* (Allah'tan başka ilah yoktur)

d) *Allahu Ekber* (Allah her şeyden yücedir)

e) *Vela havle vela kuvvete illa billah'il-Aliyyü'l-Azim* (Güç ve kuvvet yüce ve büyük olan Allah'ındır)

Bu yoruma dikkat etmek gerekir. Çünkü ayette geçen «*seyyiat*» ile çoğu müfessire göre küçük günahlar kastedilmektedir. Zira büyük günahları ancak tevbe siler. Nitekim el-Âlâ'dan rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilmiştir: «*Beş vakit namaz aralarındaki günahların keffareti olur. Ancak büyük günahlardan korunma şartıyla*» (Müslim).

Bu rivayet, çözülmesi zor bir mesele olarak kabul edilmiştir. Çünkü küçük günahlar, büyük günahlar ile keffaretlendirilmiş (silinmiş) iken, başka bir ayette «*Eğer siz nehyolunduğunuz günahların büyüklerinden sakınırsanız, sizin günahlarınızı örteriz (sileriz)* (Nisa: 31) diye buyurulmuştur. O halde beş vakit neyi silmektedir?

el-Belkınî cevap olarak şunları söylemiştir:

Bu itiraz kabul edilemez. Çünkü ayet ile kastedilen, «*Tüm hayatınız boyunca büyük günahlardan sakınırsanız*» şeklindeki bir mânâdır. Yani insan iman ettiği veya mükellef olduğu zamandan, ölümüne kadar bu şekilde devam ederse, Allah Teâlâ onun küçük günahlarını siler. Hadiste ise, aynı günde kılınan namazlar arasındaki günahların silinmesi sözkonusu edilmiştir. Ancak aynı günde büyük günahlardan da sakınmak gerekir. Bu bakımdan hadis ile ayet arasında herhangi bir çelişki yoktur.

Zahir olarak ayet ile kastedilen büyük günahlardan sakınmanın sevabının her zaman o anda olan küçük günahların keffareti olmasıdır. Kadı Beyzavi de bu yorumu teyid etmektedir.

Hafız İbn Hacer, el-Belkınî'niden naklettikten sonra, ardından şunları söylemektedir:

Şayet bir sual varid olursa, o sualden kurtuluş kolaydır. Şöyle ki: Büyük günahlardan sakınmak, ancak beş vakit namazı kılmakla mümkündür. Beş vakit namazı kılmayan kimse, zaten büyük günahlardan sakınmış sayılmaz. Çünkü beş vakit namazı terketmek de büyük günahlardandır. Böylece günahların silinmesi, beş vakit namazın eda edilmesine bağlanmış olmaktadır.

Ebu'l-Yusr'dan gelen hadisin zahirinden anlaşılıyor ki, günahın silinmesi namazla olmuştur. Çünkü tevbe tek başına da, daha önceki günahları silip götürür. Eğer biz ibadetlerle birlikte tevbeyi şart koşarsak, o zaman ibadetlerin günahlara keffaret olma özelliği kalmaz. Oysa ibadetin keffaret olma özelliği sabittir. Bu bakımdan ibadetle birlikte tevbenin de şart koşulması ortadan kalkar. Ancak bu, Ebu'l-Yusr'un pişman olmasının sahih bir tevbe olarak kabul edilmemesi halinde böyledir. Aksi takdirde kefaret tevbe ile vukû bulmuş sayılır. Çünkü tevbe, ibadetten öncedir.

Subki'den nakledilense şudur: Tevbenin kabulü keffarettir.

Bunun böyle olmasının Allah Teâlâ'nın bir fazlı olduğu muhakkaktır. Âsî bir kimsenin tevbesinin kesinlikle kabul edileceği hususunda Ehli Sünnet'in iki görüşü vardır.

a) İmam'ul-Haremeyn'e göre, tercih edilecek olan, tevbenin günaha kefaret olmasıdır. Nitekim Nevevi, İmam'ul-Haremeyn'in bu görüşünü en sahih görüş olarak kabul etmektedir. O el-Burhan'ın şerhinde, *«Bize göre en doğrusu tevbenin kesinlikle günahlara keffaret olmasıdır»* der.

b) el-Huleymi'ye göre, Allah'ın tevbeyi kabul etmesi, üzerine vacip değildir. Ancak Allah Teâlâ kullarının tevbesini kabul edeceğini kendisi haber verdiğinden ve onun va'dinden dönmesi münkün olmadığından, anlıyoruz ki Allah Teâlâ, sahih tevbeyi ulûhiyetinden bir fazl olarak reddetmez. Buradaki ihtilaf, büyük günahlardan sakınmanın benzeri davranışların günahlarının kefareti olması hususundaki ihtilaf gibidir. Yani bunun kat'î mi, zannî mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Allame Necmuddin Nesefî ile Sadr'uş-Şeria'ya göre, küçük günahlardan dolayı ceza vermek mümkündür. İsterse bu günahları işleyen büyük günahları da işlemiş olsun, isterse olmasın. Çünkü bu husus, *«Allah dilediğini affeder, dilediğini ise azaba düçar kılar»* (Kehf: 45) ayetinin kapsamına dahildir. Ayrıca *«Bu Kitab'a ne oluyor ki, küçük, büyük bırakmaz da hepsini sayar?»* (Kehf: 49) ayetinin kapsamına da girer. Çünkü ayetteki *«sayma»*, ancak soru sormak ve ceza tatbik etmek için olmaktadır. Bu hususta, buna benzer daha nice ayet ve hadisler vardır.

Mutezile, bu hususta muhalefet etmiştir. Onlar büyük günahlardan sakındıktan sonra. küçük günahlardan dolayı azap edilmesini mümkün görmekte ve *«Eğer büyük günahlardan sakınırsanız»* (Nisa : 31) ayetini delil olarak göstermektedirler. Ancak onlara bu ayetteki büyük günahlardan kastedilenin küfür olduğu

şeklinde cevap verilir. Nitekim *el-Kebair* lafzındaki çoğul kullanımın küfrün ve küfürle vasıflı kimselerin çeşitliliğine işaret olduğu söylenmiştir. Yani; *«Eğer siz küfürden sakınırsanız, sizi salih kullar yapar, günahlarınızı sileriz».*

Ancak bu cevap da, Mutezile'nin itirazı gibi zayıftır. (1)

«Zehair»de, cevapların hem büyük hem de küçük günahlara kefaret olan kısımlarının olduğu da söylenmiştir. Çünkü, *«Kim şunu yaparsa, geçmiş ve gelecek günahları affolunur, kim de şunu yaparsa annesinden doğduğu gün gibi günahsız olur»* tarzında birçok hadisler rivayet edilmiştir.

Ayetteki *«Hasenat»ı* genel olarak kabul ettiğimiz takdirde onun zıddı olan *«Seyyiatı»* da genel olarak kabul etmemiz gerekir. Gerek hasenatı, gerekse seyyiatı tahsis etmek ise, ayetin zahirine ters düşer. Allah Teâlâ'nın ilâhî fazlı geniştir. Nitekim bazı alimler bu görüşe meyletmiştir. İbn Abdilberr de bunu bazı çağdaşlarından rivayet etmiştir. İbni Abdilberr'in çağdaşları ifadesiyle kastedilen Ebu Muhammed el-Muhaddisdir. Ancak bu zatın yorumu kabul edilmemiştir. Nitekim bazıları onun, abdest ile namazın büyük ve küçük günahların kefareti olduğunu; zira, hadislerin zahirinden böyle anlaşıldığını söylediğini nakletmektedir ki onun bu sözü açıkça cehalettir ve Mürcie'nin düşüncelerine katılmak demektir. Eğer gerçek onun dediği gibi olsaydı, o takdirde tevbenin emredilmesinin bir anlamı kalmazdı. Oysa tevbenin farziyetinde müslümanlar icma etmişlerdir. Yine Ebu Hüreyre'den gelen sahih bir hadiste, büyük günahlardan sakınmak şartıyla, beş vakit namazın aralarında vâki olan günahların keffareti olduğu bildirilmiştir.

Bu hususta, Alusi'nin tefsirinde geniş bilgi bulunmaktadır. Ayrıca bu görüşlerin bazılarına verilen cevaplar da vardır. İste-

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt: 12, sh: 153-159.

yenler «*Ruh'ul-Meani*»nin ilgili bölümüne (cilt: 12, sh: 159, vd.) başvurabilirler.

«*Bu nasihattan istifade edenlere bir va'z ve öğüttür*» cümlesinin tefsirinde şu hususlar ileri sürülmüştür:

Bazı müfessirlere göre, «*Zalike*» (Bu) lafzı, ism-i işarettir ve daha önce tavsiye edilen istikamete, yasaklanan tuğyan'a; menedilen zalimlere meyletmeye ve vaktinde kılınması emredilen namazlara işaret etmektedir. Zemahşerî, bu yorumu tercih etmektedir (1). Ebu Hayyan'a göre ise, «*Zalike*» lafzı namazın ikamesine ve hatırlatmaya işarettir. Bazılarına göre de «*İyilikler, kötülükleri siler*» ifadesine işaret etmektedir.

İmam Taberi'ye göre, bu surede geçmekte olan bütün emir ve yasaklara, bazı müfessirlere göre de Kur.an'a işaret etmektedir.

İsm-i İşaret'in namazın ikamesine delâlet ettiği görüşünde olan kimseler ayette geçen «*Zikra*» lafzını «*Tevbe*» ile tefsir etmişlerdir.

(115) «*Sabret! Kuşkusuz ki Allah...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkur ayet, dikkatleri İslâm dininde sabrın önemine çekmektedir. Adeta Allah Teâlâ, peygamberine şöyle demek istemiştir: «*Zikredilenlerden daha önemli ve tavsiyeye daha uygun olan bir şeye yapış, o da emrolunduğun hususları yerine getirmek ve yasaklanan hususlardan da sakınmakta sabır göstermendir*». Yani bu durumlarda sabır gösterilmezse sabır tamamlanmış sayılmaz.

(1) Zemahşeri, Keşşaf, cilt: 3, sh: 58-59.

Allah Teâlâ, istikameti emretmiştir. Bu ise sözle, fiille ve akidle Allah'ın taati üzerinde sabretmektir. Böyle bir sabır da, Allah'ın masiyetinden uzaklaşmak üzerindeki sabrı içerir ve bununla birlikte Allah Teâlâ'nın zikrettiklerinin tümü ancak sabırla ikame edilebilir. Bu bakımdan o zikredilenlerin içine sabır da dahildir.

Bazıları yasaklardan sakınmak herhangi bir zorluğu gerektirmediği için sabrın onlarla ilgili olmasına pek itibar edilemeyeceğini söylemişlerdir. Ancak bu iddia şöyle cevaplandırılmıştır: Yasaklananlardan maksad, insanoğlunun kendisini onun yakalamasından kurtaramadığı şeylerdir. Tıpkı fıtratın hükmüyle emredilen istikametten azıcık kaymak ve beşeriyetin hükmüyle zalime azıcık meyletmek gibi. Çünkü bu tür şeylerden kaçınmak çok zordur.

Bazıları da bu cevaba şöyle karşılık vermişlerdir.

Fıtratın gereklerinden olan bir şeyi Allah Teâlâ yasaklamış değildir. Bu bakımdan müslüman bir kimsenin kâfir çocuğunu sevmesinin, onu günahkâr yapmayacağı söylenmiştir.

Bazılarına göre, *«Ailene namazı emret ve namazda sabret»* (Taha: 132) ayetinde olduğu gibi, ayette geçen sabır ile, namaza devam etmek kastedilmiştir. Yani, *«Namazı tam olarak eda et ve onda devamlı ol»*.

«Kuşkusuz ki Allah iyilik yapanların ecrini zayi etmez»; yani amellerin sevabını Allah eksiltmeksizin verir. Allah Teâlâ *«Zayi etmez»* tabiriyle bunu ifade etmiştir. Çünkü O, kullarının sevablarının herhangi bir şeyinden onları mahrum etmekten münezzehtir. Nitekim ayetin son cümlesinden anlaşılan odur ki, sabır ihsan bölümüne girmektedir.

Mukatil de, buradaki *«İhsan»ı, «İhlas»* ile yorumlamıştır.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göreyse *«İhsan edenler»* ile kastedilen namaz kılanlardır. İbn Abbas sanki ayetin siyakına bakarak böyle bir tefsir yapmıştır. Kur'an'ın belağatındandır ki, hayırlı fiilleri emreden ayetlerde genel bir anlam kastedilse bile, hitap önce Hz. Peygamber'edir. Yasaklamayı getiren ayetlerde bütün ümmete hitab edilir. Bunda da, Hz. Peygamber'in Allah katındaki şânının ne denli büyük olduğunun açık bir delili vardır.

(116) *«Sizden önceki nesiller de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Levla» lafzı *«Hella»* anlamındadır. Yani tevbih ifade eder.

«el-Kurun» ise *-karn-*ın çoğuludur, geçmiş ümmetler, nesiller anlamındadır. *«Bakıyye»* lafzı görüş, hayır veya fazilet anlamındadır. Yani, görüş sahipleri, hayır ve fazilet sahipleri niçin onlarla olmuyorlar ki yer yüzünde fesaddan nehyetsinler? Fazilet'e *«Bakıyye»* denilmiştir. Çünkü insanoğlu her şeyin en güzelini saklar. *«Filan kavmin bakıyyesindendir»* ibaresi, *hayırlılarındandır* anlamındadır. Yine bu kelimenin *beka* anlamına gelmesi mümkündür. Tıpkı *takiyye* kelimesinin *takva* anlamına geldiği gibi. Bu takdirde ayetin anlamı; *«Niçin onların arasında kendilerini Allah'ın azap ve gazabından sakındırıp bâki bırakanlar olmadı?»* şeklindedir.

Hatib Şirbinî, *«Es-Sirac'ul-Munir»* adlı tefsirinde *«Bir Fayda»* başlığı altında şunları söyler: *«Halil'den hikâye edildiğine göre, Kur'an'da geçen ne kadar -Levla- lafzı varsa, -Hella- anlamındadır. Tevbih ve Tahdid harfidir. Sadece Saffat suresindeki -Levla- bundan müstesnadır».*

Zemahşeri'ye göre bu rivayet sahih değildir. Çünkü Saffat suresinin dışında da «*Levla*», *-hella-* anlamına gelmemiştir. Mesela, «*Levlaen tedarekehu*», «*Levla ricalun muminun*», «*Levlaen Sebetnâke*» ifadelerinde «*Levla*» *-hella-* mânâsında kullanılmamıştır (1).

«*Ancak bunu onların arasından kurtardığımız pek az kimse yaptı*», yani o geçen nesiller arasından kurtardıklarımızdan olan «*Az*»lar sadece, fesadı nehyettiler; diğerleri ise fesadı nehyetmeyi terkettiklerinden dolayı helâk oldular. Allah Teâlâ burada, geçmiş ümmetlerin başlarından geçen, onları silip-süpüren ve her şeyi alıp-götüren azabın iki sebebini beyan ediyor. Birinci sebep, onların içinde yeryüzünde yapılan fesada karşı çıkan bir topluluğun bulunmaması, ikinci sebep de, «*Zulmedenler, kendilerine verilen refahın ardına düştüler*» ayetidir. Yani şehvetlerinden nimet olarak onlara verilenlerin ardına düşüp, onların sebeplerini elde etmeye himmet gösterdiler ve onun dışında olanlardan yüz çevirdiler. Kendileri ise kafirdirler.

Ayetin sonunda gelen «*Mücrimin*» lafzı kafirler anlamındadır. Ayetten anlaşıldığı üzere bir milletin içinde yeryüzündeki fesada karşı savaşan bir topluluk bulunmazsa ve bununla birlikte zalimler de kendilerine verilen lüks ve saltanatın peşine düşerlerse, o millet helâk olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın hükmünde istisna yoktur ve hükmü geneldir. Eğer bir toplumun idamesi isteniyorsa, mutlaka o toplumu uyaracak kimseler kendi içinden çıkmalı ve o toplum bu kimselere imkân tanımalı, şehvetlerinin ardına takılmamalıdır. Sadece şehvetleri tatmin eden konulara yönelip de, diğer konuları ihmal etmemelidir.

İSLAH ETMENİN ÖNEMİ

(117) «*Halkı ıslah edici kimseler...*»

(1) Zemahşeri, Keşşaf, cilt: 3, sh: 59.

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ bu ayette, yurtların beldelerin ve ülkelerin halklarını aralarındaki ilişkilerde dürüst olmadıklarından dolayı helâk ettiğini ifade etmektedir. Zulüm olan şirkle, Allah'a ortak koşmakla onları helâk etmiş değildir. Yani Allah Teâlâ, bir ülkenin halkını sadece müşrik oldukları için helâk etmez. Eğer birbirleri arasındaki ilişkilerde, alış-verişlerinde doğru dürüst davranıyorlarsa, sadece şirk içinde oldukları için kökten silip, götüren azap onlara gelmez. Ancak ilişkilerinde bozuk davranırlar, eziyet ve zulmü artırırlarsa helâk olurlar. Bu noktadan hareketle şöyle denilmiştir:

«Allah'ın haklarının temeli, müsamaha ve musalaha üzerine, kulların haklarının temeliyse, darlık ve kıtlık üzerine kurulmuştur».

Yine *«Mülk küfürle birlikte kalır ama zulümle kalmaz»* denilmiştir.

Bu bakımdan Nuh, Hûd, Lût ve Şuayb kavimleri üzerine inen kökten silici azap, Allah'ın da bildirdiği gibi, halka yaptıkları zulüm ve eziyetten ötürü gelmiştir.

Ayette geçen zulüm lafzı şirk anlamındadır. *«Ba»* harfi ise sebebiyet bildirir. Yani *«Rabbin şirk koştuklarından dolayı bir ülkenin halkını helâk etmez».* (1)

Alusi'ye göre, *«Bizulmin»* lafzı failin halidir. Yani *«Allah onlara zulmettiği halde onları helâk etmez».* Bu takdirde *zulüm* lafzındaki nekrelik ve tenvin tazim içindir. Ve işaret eder ki, ıslah

(1) Hatib Şirbini, Es-Sirac'ul-Munir, cilt: 2, sh: 85.

edenleri helâk etmek büyük bir zulümdür. Bu ayette kastedilen en açık şekilde Allah Teâlâ'yı zulümden tenzih etmektir. Aksi takdirde, Allah Teâlâ'nın kulları hakkında icra ettiği ne olursa olsun zulüm sayılmaz. Çünkü Ehli Sünnet'in temel prensiplerinden biri de budur. İbn Atiyye'de bu yorumu tercih etmiştir.

Taberi'ye göre, *Zulüm* ile kastedilen şirktir. Ve *Ba,* harfi sebebiyyet bildirir. Yani, *«Allah şirk koştuklarından dolayı, halkı ıslah edici olan bir ülkeyi helâk etmez».* İbn Atiyye'ye göre, Taberi'den gelen bu yorum zayıftır. Öyle ki bu yorumu öne süren kimse, sanki, *«Mülk küfürle birlikte kalır ama zulümle kalmaz»* kanaatine kapılmıştır. Bu yorumun zayıf olmasının nedeni, muhtemelen bazı müdekkiklerin öne sürdüğü şu noktadır:

En çirkini Allah'a şirk koşmak olan münkeratın yasaklandığı bir durumda, böyle bir yorum uygun değildir. Çünkü şirk yeryüzünde yapılan fesadlığa her şeyden önce girmektedir. Bu bakımdan, tüm peygamberler ümmetlerini önce şirkten menettikten sonra, diğer günahlardan menetmişlerdir. Nitekim Cübeyr'den rivayet olduğuna göre, bu ayetin yorumu Hz. Peygamber'e sorulduğunda, o şöyle buyurmuştur: *«Onun halkı ıslah ediciler oldukları halde, demek bazıları diğerlerine insaflı davrandıkları halde mânâsındadır»* (Tabarani, İbn Merduveyh, Ebu Şeyh, Deylemi).

Bu hadisi İbn Ebi Hatim ile el-Haraiti de, mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Bu hadis, Taberi'nin yorumunu desteklemektedir. Muhtemelen bu sabit değildir. Aksi takdirde bu yorumu bırakıp, diğerine gitmek müşkül olur. (1)

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 163-164.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُوْنَ مُخْتَلِفِيْنَ ﴿١١٨﴾ اِلَّا
مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ ؕ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ ؕ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿١١٩﴾ وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الرُّسُلِ
مَا نُثَبِّتُ بِهٖ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِيْ هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَّذِكْرٰى
لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ ۚ اِنَّا عٰمِلُوْنَ ۚ
﴿١٢١﴾ وَانْتَظِرُوْا ۚ اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٢٣﴾

سُوْرَةُ يُوْسُفَ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ مِائَةٌ وَّاِحْدٰى عَشْرَةَ اٰيَةً

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ﴿١﴾ اِنَّاۤ اَنْزَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ
تَعْقِلُوْنَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَاۤ اَوْحَيْنَاۤ
اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۖ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ
﴿٣﴾ اِذْ قَالَ يُوْسُفُ لِاَبِيْهِ يٰۤاَبَتِ اِنِّيْ رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ
كَوْكَبًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِيْ سٰجِدِيْنَ ﴿٤﴾

118 — Eğer Rabbin dileseydi, bütün insanları bir tek ümmet kılardı. Fakat onlar ihtilaf etmeye devam edip, durmaktadırlar.

119 — Ancak rabbinin rahmet ettikleri müstesnadır. Onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin «Andolsunki ben cehennemi hep insanlar ve cinlerden dolduracağım» şeklindeki va'di yerine gelmiştir.

120 — Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini tatmin ve teskin edeceğimiz her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda da sana hak, müminlere öğüt ve uyarı gelmiştir.

121 — İman etmeyenlere de ki: «Yerlerinizde durup elinizden geleni yapın, biz de gerekeni yapıyoruz».

122 — «Bekleyin! Şüphesiz ki biz de bekliyoruz».

123 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır. Bütün işler hep ona döndürülür. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk et ve (yalnız) O'na tevekkülde bulun. Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.

(118) *«Eğer Rabbin dileseydi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, eğer Rabbin dileseydi hak din üzerinde bir araya gelmiş oldukları halde, insanları bir ümmet kılardı ve onlar arasında kimseden de küfür sadır olmazdı. Ancak Allah bunu dilememiş, onlarda hak üzerinde toplanmamışlardır. Nitekim, *«Eğer biz dileseydik, muhakkak herkese hidayet verirdik»* (Secde : 13) buyurulmuştur. Bu yorum İbn Abbas ve Katade'den rivayet edilmiştir.

Dahhak'a göre de mânâ şöyledir: *«Eğer Allah dileseydi onları hidayet veya dalâlet üzere bir araya getirirdi. Oysa onlar bazıları hak, bazıları da bâtıl üzerinde sürekli bir şekilde ihtilaf içinde olmaya devam edeceklerdir»*. Bu görüş aynı zamanda İbn Ebi Hatim tarafından İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Muhtemelen burada, dinî esası olan inançlarda hak, bâtıl ve ihtilaflar söz konusu edilmektedir. Konum itibariyle bu anlaşılmaktadır.

Bazılarına göre de, ister akidevî, ister fer'î meseleler, isterse dinin diğer meseleleri olsun, tüm ihtilaflar kastedilmektedir. Çünkü Kur'an'ın nazmında, buradaki ihtilafın özel bir ihtilaf olduğuna delâlet eden hiçbir karine bulunmamaktadır. Nitekim Ebu Hayyan, ilk yoruma göre, *«Ancak rabbinin rahmet ettikleri müstesnadır»* ifadesindeki istisnanın, muttasıl olduğunu söylemiştir.

El-Hufi ise, ikinci yoruma göre bu istisnanın munkatı olduğunu öne sürmüştür. Böylece dinin esaslarında değil, fer'î meselelerinde ihtilaf eden hak imamlar, Allah'ın rahmetine nail olanlar içerisine girmiş olmaktadırlar.

(119) *«Ancak Rabbinin rahmet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Halakahum»*daki *-hum-* zamiri insanlara, Hasan Basri ve Ata'dan rivayet edildiğine göre, *«Zalike»*de ihtilafa racidir. Yani adeta şöyle denmiş olmaktadır: *«Allah insanları ihtilaf için yarattı»*. Elbette bu ihtilafın sonucuna göre ve ona binaen böyledir. Çünkü onlardan bir grup cennette, bir grup da cehennemdedir. Bu takdirde *«Lizalike»* lafzının başındaki *-Lam-* harfi akibet ve seyruret *-lam-*ı olmaktadır. Yani sonuç böyle olsun diye Allah onları yaratmıştır. Çünkü yaratmanın hikmeti bu değildir, sonucu budur. Hikmet ise, *«Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım»* (Zariyat : 57) ayetinde bildirilmektedir.

Bu hususta, eğer Allah onları sadece ihtilaf için yaratmış olsaydı, bâtılı irtikab ettiklerinde onlara azap etmemesi gerekirdi, denebilir.

Alusi Ruhul-Meani'de şöyle demektedir:

Bana göre, ayeti zahiri anlamına hamletmekte herhangi bir sakınca olmadığı gibi, bu ayetle, Zariyat Suresi'ndeki, *«Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler, diye yarattım»* ayeti arasında da bir çelişki sözkonusu değildir. Nitekim bu konunun ayrıntıları Zariyat Suresi'nin tefsirinde verilecektir.

Ayrıca bu ayet hakkında rivayet edilen eserler ile yaratmak iradenin tâbilerindendir. İrade de ilmin tâbidir. İlim ise haddiza-

tında malumun tâbidir. Azap ve sevap vermek de, ancak azaba düçar olan ve sevaba maruz kalan kişinin üzerinde feyezan eden bir emirden dolayıdır. O emir kişideki aslî istidada göredir. Çoğu kez bu, ahirette azaba düçar edilmesine ve sevaba maruz kalınmasına döner ki onlar da azaba düçar olanın veya sevabı elde edenin üzerinde bulunduğu istidadın tâbilerindendir. İşte bu noktadan hareketle, «*Masiyet ve taat, şekavet ve saadetin istekçileri değil, alametleridir*» demiştir. Bu yorumla, onların, «*Eğer Allah onları ihtilaf için yaratmış olsaydı, onlara azap etmemesi gerekirdi*» şeklindeki sözleri reddedilmiş olur. Bizim bu söylediklerimizin Kur'an ve Sünnet'te birçok delilleri vardır ve bu deliller gerçeklerin kavranması yolunda hazırlıklı olanlara gizli değildir. (1)

Mücahid ve Katade'den gelen rivayete göre, «*Halakahum*» (Onları yarattı) lafzındaki *-hum-* (onlar) zamiri önceki ayette geçen *-Men-* lafzına, «*Zalike*» ise, «*Rahime*» fiiline racidir. Müzekker getirilmesinin nedeni, ya tevilden veya rahmetin hayr anlamında olmasındandır. Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: «*Allah rahmetine nail olan kimseleri rahmet için yaratmıştır*».

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, *-hum-* zamiri insanlara, «*Zalike*» de rahmet ve ihtilafa racidir. Yani «*Allah onları, hepsinin ihtilafı ve bazılarının rahmete nail olmasından dolayı yarattı*». Ancak burada çözülmesi zor olan bir mesele vardır. Rahmet ile ihtilaf tesniye(ikil), ism-i işaret ise müfred (tekil)dir. Bu nasıl olur, diye yapılan itiraza, mecazi tabirlerde, bu tür durumların olabileceği söylenerek cevap verilmiştir.

Bazılarına göre, işaret daha sonraki söze racidir. Nitekim Kur'an da takdim, tehir vardır. Şöyleki, Allah Teâlâ'nın «*Cehennemi hep cinlerle ve insanlarla dolduracağım*» sözü tamamlanmış ve Allah bunun için de onları halketmiştir. Ancak bu yorum, Arap

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 164.

dilinin kullanımından cidden uzak bir yorumdur ve kabul edilemez.

Bazı müfessirlere göre, *«Zalike»*, kıyametin görülmesine işaret etmektedir. Fakat bazılarının bu kelimenin; *«Onlardan bir kısmı şaki, bir kısmı da saiddir»* ayetine, bazılarının; *«Bir grup cennette bir grup da cehennemdedir»* ayetine, bazılarının; *«cennet ve cehennem»e*, bazılarının; *«ibadetler»*e raci olduğu şeklindeki sözleri, Arap dilinin kullanımına uzak olan ihtimallerdir.

Bazı müdekkiklere göre, ayetteki birlik hak dindeki birlik, ihtilaf ise, yine hak dindeki ihtilaftır, yani hak dine muhalefettir, *«Onlar kendilerine verilenler hakkında ihtilaf ettiler»*, *«Onlar kendilerine beyyineler geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık ve zulümden ötürü böyle yaptılar»* diye buyurulmuştur. Allah'ın kendilerine rahmet ettiği kimseler ile Allah'ın hidayet etmiş olduğu ve hakka karşı çıkmayan kimseler kastedilmiştir. *«Zalike»* lafzı muhalefet anlamındaki *-ihtilaf-* kelimesine racidir. *«Onları yarattı»* ifadesinin sonundaki zamir de muhaliflere racidir. *«Lâm»* harfi burada sonuç bildirir. Adeta şöyle denilmek istenmiştir:

«Eğer Rabbin dileseydi, insanları hak ve islâm üzerinde kılardı. Ancak Rabbin bunu dilemedi ve onları hak üzerinde kılmadı. Onlar, sürekli hakka muhalefet edip-dururlar. Ancak Rabbinin fazlıyla hidayet ettiği bir topluluk müstesna. İşte onlar hakka muhalefet etmemişlerdir».

Görüldüğü gibi bu yorumda birtakım güçlükler mevcuttur. Her ne kadar İbn Cerir ve Ebu Şeyh bu yorumun bir kısmını Mücahid'den rivayet etmişlerse de yorum yine bu güçlüklerle doludur.

Hasan Basri'den gelen garip bir rivayete göre ihtilaf ile kasdedilen rızık ve hallerde olan ihtilafdır. İnsanların bir kısmının diğerini gücünün altına alması da ihtilaftır.

İbn Bahr'a göre bu ihtilaf ile kasdedilen, bazılarının diğerlerinin halefi olmasıdır. Yani, gelen, geçenin halefidir. Nitekim ihtilaf, *«İki yeni ihtilaf ettikçe»* (yani, gece gündüzün, gündüz de gecenin halefi oldukça) ifadesinde de halef anlamında kullanılmıştır. Ebu Müslim de bu yorumu tercih etmiştir. O, bu hususda *«Bazıları diğerine, küfürde taklidî olarak halef olurlar»* demektedir. Ancak Ebu Müslim'in bu yorumu üzerinde düşünmek gerekir.

Sonuç itibarıyla doğru, bu yorumlardan hangisi olursa olsun, *«nas»* kelimesinden umumun, yani bütün insanların kasdedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim *«İnsanlar ancak bir tek ümmetti* (Bakara: 213) ayetinde bunun açıklaması daha önce yapılmıştı. Bu ayetle, emrin iradeden başka olduğu ve Allah'ın herkesin iman etmesini dilemediği; zira, muhakkak Allah'ın dilediğinin olacağı, hususlarında delil getirilmiştir.

Bazı ariflere göre, Hud suresinin Hz. Peygamber'i ihtiyarlatmasının nedeni, bu Sure'nin davet üzerinde Peygamber'in müstakim olmasını emreden ayeti kapsadığı içindir. Bununla birlikte Allah insanları ihtilaf için halketmiş, onların hak din üzere toplanmalarını dilemiştir.

«Allah'ın kelimesi (va'di)» ile kasdedilen, O'nun kaza ve kaderidir. Emrinin hakkıdır. Bazen kelime, vaid, tehdit ve azap mânâsına da gelir. Bazen meleklere ilka edilmiş söz mânâsı da kelimeden kasdedilebilir. Ancak ilk yorum daha güzeldir.

«Cinnet» kelimesi *-cin-* anlamındadır. Bu kelimeler (cinnet ile cin) aynı mânâya gelirler. İbn Atiyyeye göre, *el-cinnet* kelimesindeki *«te»* mübalâğa içindir, cin tekil, cinnet ise çoğuldur. Bu bakımdan cinnet kelimesi, tekilinden sonundaki *«Te»* harfi ile ayrılabilecek cinstendir.

Bu ayette meşhur bir soru vardır: *«Zahirinden anlaşıldığı-*

na göre bu ayet, hem cinlerin hem de insanların ateşe gireceğini haber vermektedir. Oysa diğer ayet ve hadislerde bunun zıddı haber verilmektedir».

Kadı Beyzavi, bu sorunun cevabını özetle şöyle vermektedir:

Ayette kastedilen cin ve insanlar ile, onların âsileri kastedilmektedir. Nitekim İslâm'da azap sadece âsilere mahsustur.

Bazılarına göre cin ve insanlar ile, İblis'e tâbi olanlar kastedilmektedirler. Çünkü *«Andolsun bu cehennemi sizin (iblise hitap ediliyor) hepinizden (sana tâbi olanlardan) dolduracağım»* (Araf : 18, Sad : 85) diye buyurulmuştur. Böylece İblis'e tâbi olanların tümünün cehenneme gireceği anlaşılmaktadır. Bu yorumda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü Kur'an'ın bir kısmı diğerini yorumlar. Burada *«Usat»* (Âsiler) kelimesini takdir etmeye de ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla *«Ecmain»* lafzı cin ve insanlardan kastedilen tüm fertleri içine almaktadır. Bu iki tabirden insanın zihnine ilk gelen ve *ecmein*'den de öncelikle kastedilen şudur: Cehennem sadece bir sınıf ile değil, iki sınıf ile doldurulacaktır. Fakat anlamı, iki sınıfın tüm fertlerinin cehenneme gireceği şeklinde anlamamak gerekir. Burada iki sınıftan cehenneme girenler, açıklanmadan geçilmiştir ve başka bir delile havale edilmiştir.

Son yoruma, *«ecmein»* kelimesinin tesniye (ikil) için tekid olmasının, açık kaidelere ters düştüğü şeklinde bir itiraz yöneltilmiştir. Buna şöyle cevap veririz: *Ecmein* kelimesi, hakiki tesniye (ikil) için tekid olursa, böyledir. Ama o tesniyenin her bir ferdi, bir çoğuldan ibaret ise, o takdirde *Ecmein* kelimesinin hakikatte tesniye olmayıp, çoğul (cem) için tekid olduğu anlaşılır. Ancak buna, tekidin tüm âsilerin cehenneme girmesini gerektirdiği ve fakat nasslardan bunun tam tersinin anlaşıldığı öne sürülerek iti-

raz edilmiştir. Bu itiraz, âsiler ile Allah'ın cehenneme girmelerini takdir ettiği kimselerin kastedildiği söylenerek cevaplandırılabilir. Bazıları ise, bunun hepsinin cehenneme girmesini gerektirmeyeceğini aksine cehennemi dolduracak kadarının gireceğini söyleyerek cevap vermişlerdir.

Bazıları da tasavvufî bir cevap vererek, cin ve insanlar ile aslında cinlik ve insanlık makamlarında kalanların kastedildiğini; zira bunların fıtratın karanlıklarına daldıklarını, maddelerden gelen kötülüklerin istikrar noktasına saplanıp kaldıklarını ve böylece de yüce âleme yükselemediklerini söylemişlerdir. Onlar, dünya hayatıyla tatmin olup, ona razı olmuşlar, mücerredat âleminden çıkmışlardır. İşte bunlar haklarında, *«Müşrikler necistirler, sakın onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar»* (Tevbe : 28) denilen müşriklerdir. Çünkü müşrikler Allah'ın evine (cennete) ve Allah'ın yakınlığına layık değillerdir. Bu bakımdan sen Allah Teâlâ'nın insanı yerdiğini ve birçok yerde onun aleyhinde bedduada bulunduğunu görürsün.

(120) *«Peygamberlerin haberlerinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, gramatik bakımdan çözülmesi çok güç olan ayetlerden birisidir. *«Kullen»* kelimesindeki tenvin, Muzafın İleyh'in bedelidir. Yani *«Kulle nebein»* (Tüm haberler) demektir. *«Min»* ise ba'diyet ifade eder. *«Senin kalbini tatmin ve teskin edeceğimiz her şeyi. .»* cümlesi bazı ihtimallere göre, *«Kullen»* kelimesinin atf-ı beyanıdır. Başka bir ihtimale göreyse, onun bedelidir. Burada kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a) «yakin» sıfatının artması, kalbinin mutmain olması, Peygamberliği tebliğ etmekte sebat bulmasıdır. Yani, *«Peygamberlerin haberlerinden olan ve senin kalbini teskin eden her haberi sana anlatacağız».*

Bu ayetin anlamıyla ilgili olarak başka yorumlar da öne sürülmüştür. Ayetin sonunda gelen *el-Hak* kelimesi, gerçeğe uygun ve sabit olan emir demektir.

«Hazihi» ise Hud suresine işarettir. Bu görüş, İbn Abbas, Ebu Musa el-Eşari, Katade ve ibn Cübeyr'den rivayet edilmiştir.

Bazı müfessirlere göre, *Hazihi kelimesi* hem Hud, hem de benzeri surelere racidir. Ancak bu yorum, tıpkı dünyaya raci olduğunu iddia eden yorumun zayıf olduğu gibi, çok kuvvetli değildir. Bir rivayete göre bu görüş, Hasan Basri'den rivayet edilmişse de kuvvetli değildir.

Bazı müfessirlere göre de *«Hazihi»* kelimesi bu surede geçen haberlere racidir. *«Mev'izeten»* ve *«Zikra»* keilmeleri de, *el-Hak* kelimesine atıftırlar. Yani sana gelen bu sure hak olmakla mev'ize ve uyarı olmakla da muttasıf bulunmaktadır. Birinci vasıf (el-Hak) marife, mev'izeten ile zikra kelimeleri de nekra getirilmiştir. Çünkü ilk vasıf, o surenin kendisinde bulunan gerçekten dolayı, onun hali iken, ikinci ve üçüncü vasıflar ise, başkasına kıyasen onun hali olmuştur.

Es-Şihab'a göre, birinci vasfın marife getirilmesinin nedeni, onunla Hz. Peygamber'i ilgilendiren bir durumun kastedilmiş olmasıdır. Bu da onun tebliği, irşadı ve kendisince bilinen bir şeyle teselli edilmesidir. Mev'ize ve uyarı ise, umumi bir meseledir. Bunda herhangi bir özelliğe bakılmamıştır. İşte bu iki vasıf arasındaki fark, mevsufların farklı olmasındandır .Hz. Peygamber'e (s.a) hak, mev'ize ve uyarı gelmiştir. Çünkü bu sure onun irşadını içermektedir.

(121-122) *«İman etmeyenlere de ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Mekanetekum», üzerinde bulunduğunuz cihet ve durum demektir. Yani; *«Üzerinde bulunduğunuz cihet ve duruma göre davranın. Bizde kendi cihet ve durumumuza göre davranacağız. Siz bizim başımıza gelecek felâketleri bekleyip, durun, biz de sizden önceki kâfirlerin başına inenin bir benzerinin de sizin başınıza inmesini bekleyeceğiz».*

Bu iki yerdeki emir sigası da tehdit ifade eder. İki ayette muhkemdirler. Yani Hz. Peygamber (s.a), onlarla bir barış yapıyor değildir. Aksine Hz. Peygamber (s.a) bu emirlerle onları tehdit etmekte ve onları azapla korkutmaktadır.

Bazı müfessirlere göre, burada bir anlaşma kastedilmiştir ve dolayısıyla iki ayette neshedilmiş olurlar.

(123) *«Göklerin ve yerin gaybı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ, göklerde ve yerde gayb olan ve onların içinde bulunan her sırrı bilmektedir. O'nun dışında ne melekler, ne peygamberler, ne de hiçbir insan bunları bilemez.

«Bütün işler hep O'na döndürülür»; yani ey Muhammed! Senin durumunda sana karşı çıkanların durumları da Allah'a döndürülecektir.

«Öyleyse (yalnız) O'na kulluk et ve (yalnız) O'na tevekkülde bulun»; zira Allah sana yeter. Bu ayetin başındaki *-fe-* harfi tüm işlerin döneceği yer Allah Teâlâ olduğu için *«O'na kulluk et ve O'na tevekkülde bulun»* mânâsını ifade eder. Tevekkül emrinin, ibadet emrinden sonra gelmesi, ibadetsiz tevekkülün bir anlam ifade etmeyeceğini gösterir. İbadetin zikirde öncelik kazanması da işaret eder ki, o rütbe ve oluşum bakımından öncelik sahibidir.

Bazılarına göre, takdim ve tehir, şu noktadan ileri gelmektedir. İbadet ile kastedilen, irşad, tebliğ ve diğer emirlerin yerine getirilmesi tevekkül ile kastedilen de, bu işler de gösterilecek olan tevekküldür. Yani *«Emrolunduğun hususları yerine getir. Da'vet ve tebliğe devam et ve bu hususda Allah'a dayan. İman etmeyenlere aldırma, onlardan dolayı göğsün daralmasın».*

«Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir» cümlesindeki hitap, Allah Teâlâ'nın gerçek muhatabı olan Hz. Peygamber'in, diğerlerine galib gelmesine binaendir. Yani Rabbin, senin de, onların da yaptıklarından habersiz değildir. Seni de onları da müstahak olduğunuz şeye göre mükafatlandıracaktır.

Kıraat alimlerinden Nafi, Ebu Amir, Hafs, Katade, el-A'rec, Şeybe ve el- Cuhderi bu tarzda *(Ta'lemune)* okurken, diğer alimler ise *«Ya'lemune»* şeklinde okumuşlardır.

Ahmet bin Hanbel'in oğlu Abdullah'ın te'lifi olan *«Zevaid'ul-Zühd»*de ve İbn Deris'in *«Fedail'ul-Kur'an»* adlı eserinde Şihab' dan şöyle rivayet edilmiştir:

«Tevrat'ın açılış ayeti, En'am suresinin açılış ayetidir. Son ayeti ise, Hud suresinin son ayeti olan, «Göklerin ve yerin gaybı Allahındır» ayetidir».

— HUD SÛRESİNİN SONU —

YUSUF SÛRESİ

Sûre: 12

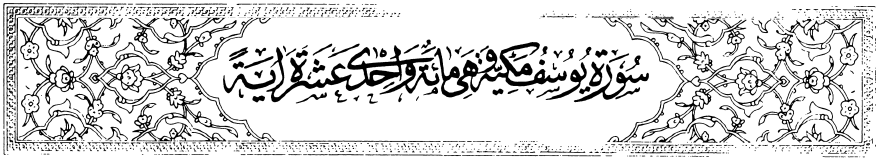

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِۙ ﴿١﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ
اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ
﴿٣﴾ اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَآ اَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ
كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

YUSUF SURESİ: 12

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık olan Kitab'ın ayetleridir.

2 — Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

3 — (Ey Rasûlüm!) Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen bundan önce bilmeyenlerden idin.

4 — (Hatırlat) o zamanı ki Yusuf, babasına: «Babacığım, gerçekten ben, rüya alemînde onbir yıldızı, güneşi ve ayı gördüm. Onları bana secde ederlerken gördüm» demişti.

G İ R İ Ş

Bu surenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. İbn Abbas ve Katade'den gelen bir rivayete göre, başlangıçtaki üç ayet ise Mekke'de değil, Medine'de nazil olmuştur. Bazılarıysa yedinci ayetin de Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir.

Ancak bu rivayetlerin hepsi, kendilerine itibar edilemeyecek derecede zayıftırlar. İtimad olunan ve İbn Abbas'tan geldiği sabit olan rivayete göre, surenin tamamı Mekkî'dir. Bu rivayeti, Nuhas, Ebu Şeyh ve İbn Merduveyh nakletmişlerdir. Ayrıca, İbn Merduveyh bu rivayeti, İbn Zübeyr'den de nakletmiştir. Nitekim, Hakim'in, Rifaa b. Râfi'den rivayet ederek, sahih olduğunu söylediği hadis de bunun böyle olduğunu göstermektedir. Bu uzun hadiste anlatıldığına göre, Rafi, Mekke'ye varıp müslüman olduğunda, Hz. Peygamber (s.a) kendisine Yusuf ile Alâk surelerini öğretmiştir.

Yusuf suresi 111 ayettir. Ed-Danî ile başkalarından da rivayet olunduğuna göre bu sayıda icma edilmiştir. Sadece Nesefî, Şamlıların sayımına göre, ayet sayısının 111, Mekkelilerin sayımına göreyse 112 olduğunu söylemiştir. Surede geçen kelime sayısı 1600, harf sayısı ise 7166'dır.

İbn'ul-Cevzî, bu surenin nüzul sebebiyle ilgili olarak iki görüşün öne sürüldüğünü söylemektedir.

Birincisi: Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilmektedir.

Rasûlüllah'a (s.a) Kur'an indiğinde; O, yanındakilere bir süre Kur'an okudu. Sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! keşke bize biraz daha geçmiş olayları içeren ayetler okusaydın»* dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«Allah sözün en güzelini, birbirine benzer ikişerli bir kitap halinde indirdi»* (Zümer : 23) ayetini nazil etti. Bunun üzerine sahabe: *«Ey Allah'ın Rasûlü! keşke bize kıssalar anlatsaydın»* deyince, Allah Teâlâ *«Elif, Lâm, Râ»* bölümünden *«Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz»* (Yusuf : 1-3) cümlesine kadar olan bölümü indirdi.

İkincisi : Dahhak tarafından İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Yahudiler, Hz. Peygamber'den (s.a) kendilerine, Hz. Yakub'un çocuklarının ve Hz. Yusuf'un durumunu haber vermesini istediler. Bunun üzerine de Allah Teâlâ, bu sureyi indirdi.

Bazı müfessirlere göre, Yahudiler, Mekke kafirlerine Hz. Peygamber'den İsrailoğulları'nı Mısır'a götüren olayı sormalarını isterler. Onlar da Hz. Peygamber'e bu olayı sorunca, Allah Teâlâ Yusuf suresini indirir. Ancak bu ve bir önceki yorum, Beyhaki'nin *ed-Delail'ün-Nübüvve* adlı kitabında, el-Kelbi kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet ettiği şu hadise göre uzak bir ihtimal olarak görünmektedirler:

Yahudi alimlerinden biri, Hz. Peygamber'in (s.a) huzuruna vardı. Hz. Peygamber tam o esnada Yusuf Suresini kuyordu. O, *«Ey Muhammed! Bu Sureyi sana kim öğretti»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a) *«Bunu bana Allah öğretti»* diye cevap verdi. Hayretlere düşen o Yahudi alim, bunun üzerine, Yahudilerin yanına giderek, *«Vallahi, Muhammed Tevrat'ta indirildiği şekilde Kur'an'ı okuyor»* dedi. Sonrada yanına Yahudilerden birkaç kişi alarak Hz. Peygamber'in (s.a) huzuruna vardılar. Hz. Peygamber'i gördüler, onun omuzları arasındaki Peygamberlik mühürüne baktılar

ve Yusuf Suresini dinlediler. Öyle bir hayrete düştüler ki hepsi de müslüman oldular.

Tefsirinde bu olayı nakleden Alusî, bu rivayetin sıhhatinde şüphe olduğunu söylemektedir.

YUSUF SURESİ İLE ÖNCEKİ SURE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yusuf suresi, bazı peygamberlerin akrabalarından çektiklerini sözkonusu eden ayetleri içerirken, önceki sure de (Hud), peygamberlerin yabancılardan çektiklerini sözkonusu eden ayetleri içermektedir. Yine bir önceki surede, *«Biz ona İshak'ı ve İshaktan sonra da Yakub'u müjdeledik»* ayetiyle, *«Ey ehl-i beyt! Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun»* ayeti yer alırken, Yusuf suresinde de Hz. Yakub'un çocuklarıyla olan durumu ve bunun sonuçlarının ulaştığı nokta zikredilmektedir. Bu da, rahmetin onların üzerinde olduğunun en güçlü delilidir.

İbn Abbas'ın Cabir b. Zeyd'den rivayet ettiğine göre, Yunus suresi indikten sonra Hud ve daha sonra da Yusuf suresi inmiştir. İşte bu iniş sırası da Hud ile Yusuf sureleri arasındaki ilişkinin başka bir şeklidir.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(1) *«Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mukatta harfleri (Elif, Lâm, Râ) ile ilgili olarak daha önce Bakara ve Âl-i İmran surelerinde açıklamalar yapılmıştı.

«Tilke» (Bunlar) kelimesi, *Elif, Lam, Râ*'ya veya surenin başından sonuna kadar olan tüm ayetlerine işaret etmektedir. Bu-

rada *«Sonuna kadar olan tüm ayetler»* daha zikredilmiş olmadığına göre, onlara nasıl işaret edilebileceği şeklinde yöneltilebilecek bir itiraz, o rivayetlerin zikredilmeleri beklenmekte olduğundan dolayı sanki zikredilmiş gibi onlara işaret edilmiştir, veyahut zihinde hazır oldukları için, gerçekte de hazır oldukları hesap edilmiştir denilerek cevaplandırılabilir.

Uzağa işaret etmekte kullanılan *«Tilke»* lafzı ile onlara işaret edilmesinin nedeni şudur. Ya kendilerine işaret edilen ayetler gözönünde olmadıklarından dolayı uzak sayılmış ve onlara *«Tilke»* ile işaret edilmiştir veya mertebelerinin uzaklık ve azametinden dolayı bu şekilde bir uzaklık işareti kullanılmıştır. Şöyle de olabilir: Gönderenlerden (Allah Teâlâ) gönderilene (Hz. Peygamber) geldiğinde uzak mesabesindeymiş gibi addolunarak uzaklık işaretiyle kendisine işaret edilmiştir.

Bazı alimler *«Tilke»*nin Levh-i Mahfuz'da olana işaret ettiğini söylemişlerse de, bu çok uzak bir yorumdur. Bundan daha uzak olanı da *«Tilke lafzıyla, Tevrat ve İncil'de olan ayetlere veya Hud suresinde zikredilmiş olan ayetlere işaret edilmektedir»* şeklindeki yorumdur.

«Kitab» ifadesiyle kastedilen, ya Yusuf suresi ya da tüm Kur'an'dır. Ayetin sonundaki *«Mübin»* lafzı ya *«apaçık»* anlamındaki *«Bane»* kökünden gelmektedir ki bu takdirde ayetin mânâsı, *«Bunlar, Allah katından geldiği ve mucize olduğu apaçık Kitab'ın ayetleridir»* veya *«Bunlar Araplar için mânâları karıştırılmayacak ve incelikleri örtülemeyecek şekilde apaçık olan Kitab'ın ayetleridir»* şeklinde olur ya da *«açıklanmış»* anlamındaki *«Beyyene»* fiilinden gelmektedir ki bu takdirde de ayetin anlamı; *«Bunlar içinde hidayet bulunan ve Yahudilerin —İsrailoğulları niçin Mısır'a gitti?— şeklindeki sorularının cevabı olan bir Kitab'ın ayetleridir»* veya *«Bunlar ahkâmı ,şeriatları, mülk ve melekutun giz-*

liliklerini dünya ve ahiretin esrarını ve daha nice hikmet, maarif ve kıssaları açıklayan Kitab'ın ayetleridir» şeklinde olur.

İbn Abbas ve Mücahid'den gelen rivayete göre ayetin manası, *«Bunlar, helâlı, haramı, din hakkında insanoğlunun ihtiyaç duyduklarını açıklayan kitabın ayetleridir»* şeklindedir.

Tüm bunlardan anlaşıldığına göre, *«Mübin»* lafzının, *«Kitab»* lafzının sıfatı olması, en uygun olanıdır. Zahire göre bu vasıf, zati şeref itibarıyladır.

(2) *«Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet önceki ayette geçen *«Kitab»* lafzına, izafi şerefi itibarıyla sıfat olur. *«Onu»* zamiri, daha önce bahsi geçen *Kitab*'a racidir. Eğer o *«Kitab»* ile Kur'an'ın tamamı kastediliyorsa ki en uygunu da budur, ne âlâ. Yok eğer o *«Kitab»* ile Yusuf suresi kastediliyorsa, surenin *«Kur'an»* adıyla tesmiye edilmesinin nedeni şudur: Kur'an kelimesi cins isim olduğundan çoğa da aza da kullanılır. Yani Kitab'ın tamamına Kur'an denilebileceği gibi, bir kısmına da Kur'an denilebilir.

*«Enzelnahu»*daki *-hu-* (onu) zamiri, Zeccac ve İbn'ul-Enbari'den gelen rivayete göre, Hz. Yusuf'un kıssasına racidir. Yani *«Biz Yusuf'un kıssasını Arapça bir Kur'an olarak indirdik».*

Kur'an'ın Arabî olmasına gelince, bu Arab'a nisbet edildiğindendir. Kur'an en eski dil olan Arapça ile indiği için böyle tabir edilmiştir.

ARAP DİLİ

İbn Asakir'in *«Şam Tarihi»*nde İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Hz. Adem'in cennetteki dili Arapçaydı. Sonra Adem Sür-

yanice konuştu. Tevbesi kabul edildikten sonra Allah Teâlâ ona yeniden Arapça'yı ihsan etti.

Abdulmelik b. Habib ise şöyle der: Adem'in cennetten getirdiği dil, Arapçaydı. Bir zaman sonra bu dil bozularak, Süryaniceye dönüştü. Süryanice, Suriye topraklarında konuşulan bir dildir. El-Cezire'ye de Suriye denilir. Hz. Nuh ve kavmi Tufan'dan önce Suriye'de bulunuyorlardı. Süryanice şekil bakımından Arapça'ya benzer. Ancak Süryanice bozulmuş bir dildir. Curhum adlı bir kişi dışında, Hz. Nuh'un gemisinde bulunan herkes bu dili konuşuyordu. İçlerinde sadece Curhum'un dili Arapçaydı. Gemiden indiklerinde o, İrem b. Sam'ın kızlarından birisiyle evlendi ve böylece Arapça Ad'ın atası olan Avs, Abil, Semud'un atası olan Cair ve Cüdeys (veya Ceddis) adlı çocuklarına da geçti. Ad'a Curhum'un adı verildi; zira Curhum onların anneleri tarafından dedesi oluyordu. Süryani dili ise Fehşad b. Sam'ın çocuklarında kaldı ve zürriyetinden olan Kahtan'a kadar geldi. O da Yemen'deydi. Hz. İsmail'in torunları oraya yerleştiler ve Kahtan'ın torunları da Arap dilini onlardan öğrendiler.

ARAPLARIN KISIMLARI

İbn Dahiye şöyle demektedir: Araplar birçok kısma ayrılırlar. Birincisi *«Aribe»* ve *«Arba»* tabir edilen halis ve saf Araplardır. Bunlar Ad, Semud, Emim (veya Ümeym), Abil, Tasim, Cüddeys, Amalik, Curhum ve Vebar olmak üzere İrem b. Sam b. Nuh'tan gelen dokuz kabiledir. Hz. İsmail, Arapçayı bunlardan öğrenmiştir. İkincisi, *«Mütearribe»* diye bilinen Araplardır. Cevherî, *«Sıhah»*ında *«Mütearribe, halis ve saf olmayan Araplardır»* demektedir. Üçüncüsü de *«Müsta'rebe»* diye bilinen Araplardır, bunlar da halis Arap değillerdir. Hz. İsmail'in zürriyyetindendirler, ayrıca Muad b. Adnan b. Udet'ten gelmektedirler.

İbn Durayd *«El-Cemhere»*sinde A'ribe Araplarının Ad, Semud,

Amalika, Tasim, Cüddeys, Emim (veya Ümeym) ve Casim olmak üzere yedi kabile olduğunu söylemiştir. Bu kabilelerin çoğu yok olmuşsa da, her kabileden bazı kalıntılar kalmıştır. Bunların içinde, dili Süryanice'den Arapçaya dönüşenlerin ilki Ya'rub b. Kahtan'dır. Cevheri'nin onun Arapçayı ilk konuşan kimse olduğunu söylemesi de buna işaret etmektedir. Bazılarına göre Yarub b. Kahtan'ın Arapçayı ilk konuşan kimse olmasının delili, İbn Asakir'in *«Şam Tarihinde»* Enes b. Malik'ten mevkuf olarak rivayet ettiği *«Diller önce Babil'de meydana geldi. İlk Arapça konuşan da Yarub b. Kahtan'dır»* şeklindeki hadistir. Ancak Alusî, bu hadisin sahih olmadığını söylemektedir (1).

Hz. Peygamber (s.a) Yusuf suresinin ikinci ayetini okuduktan sonra *«Hz. İsmail'e Arapça ilham edilmiştir»* diye buyurmuştur. (Hakim; Müstedrek, Beyhaki; Şuab'ul-İman)

Şirazi, *«El-Evkab»* adlı eserinde Hz. Ali kanalıyla şu hadisi rivayet etmiştir: *«Mübin Arapçayı ilk konuşan kimse Hz. İsmail' dir. O 14 yaşında iken Arapçayı konuşmuştur».*

İbn Abbas kanalıyla gelen bir hadise göre de, saf Arapçayı ilk konuşan kimse Hz. İsmail'dir. Saf Arapça ile kastedilen de kendisiyle Kur'an'ın indiği Kureyş Arapçasıdır.

Böylece saf Arapçanın Allah'ın tevkifi ile Hz. İsmail'e öğretilmiş olması düzeltilmiş olmaktadır. Çünkü Kur'an, Kureyş'in dili olan Arapça ile inmiştir. Zaten Arapça, Hz. İsmail'den öncedir. Zira Himyer ve Kahtan dili de Arapçaydı.

Muhammed b. Selam şöyle der: Bana Yunus, ona da Ebu Amr b. el-Ala'nın haber verdiğine göre, Himyer ve Cürhüm kalıntıları müstesna, diğer Arapların tamamı Hz. İsmail'in soyundan-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 172.

dır. Hz. İsmail Cürümlülerle komşuluk yapmış ve onlara damat olmuştur.

İbn Kesir şöyle demektedir: Arapların bir kısmı vardır ki, İsmail'in soyundan değillerdir; Ad, Semud, Tasim, Cudeys, Ümeym, Cürhüm, Amalika ve daha bilinmeyen nice kabileler. Bunlar Hz. İsmail'in doğumundan önce de, onun zamanında da vardılar. Hicaz Arapları ise, Hz. İsmail'in soyundandırlar. Bazılarına göre, Hz. İsmail'in soyundan olanlar, Kahtan, Kahit, Mukhit ve Faliğ adlı dört kardeşti. Ancak Kahtan'nın Hz. İsmail'in soyundan olup, olmadığında ihtilaf edilmiştir.

Yemen Arapları olan Himyerlilere gelince, İbn Makula'nın da dediği gibi yaygın olanı, onların Kahtan'a mensup olmasıdır, Kahtan'ın adı Mehzen'dir ve Hud'un oğludur. Bazıları kardeşi, bazıları da soyundan olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da Kahtan'ın Hz. Hud'un kendisi olduğunu söylemişlerdir.

İbn İshak ve başkaları, Kahtan'ın Hz. İsmail'in soyundan olduğunu söylemişlerdir. Cumhur'a göre Kahtan Arapları, İster Yemen, İsterse başka Araplardan olsunlar Hz. İsmail'in soyundan değillerdir. Kesinlikle Arapça, Hz. İsmail'den önceleri de vardı. Arapça Adem'in öğrenmiş olduğu dillerden biriydi. Çünkü Adem hem Arapça hem de başka dilleri de konuşurdu. Rivayet olduğuna göre o, daha çok Süryanice konuşurdu.

Bazılarına göre Arapça dillerin ilkidir. Her dil Arapça'dan sonra tevkif veya ıstılahî olarak sabit olmuştur. Arapçanın mevcudiyet bakımından daha önce olmasına delil olarak, Allah'ın kelamı Kur'an'ın da Arapça olmasını göstermişlerdir. Fakat bu tarzdaki delil kalbi rahatsız ettiği gibi, kalbi tatmin de etmez.

ARAPÇA DİLLERİN EN ÜSTÜNÜDÜR VE SONRA FARSÇA GELİR

Arapça dillerin en üstünüdür. Nitekim Şeyhulislam İbn Teymiyye, Ebu Yusuf'tan Arapça'yı bilen bir insanın gerek olmaksızın diğer dillerle konuşmasının mekruh olduğunu rivayet etmektedir.

Denildiğine göre Arapçadan sonra fazilet bakımından ikinci olan dil, Farsçadır. Nitekim Ebu Hanife'den Kur'an'ın (isterse İhlas Suresi gibi Kur'an'ın sena (övgü) kısmını teşkil eden ayetler olsun) Farsça okunmasının caiz olduğu rivayet edilmiştir. Arapçayı bilen veya bilmeyen herkes Kur'an'ı Farsça okuyabilir.

İmam'ı Azam Ebu Hanife'nin iki talebesinden de, namazda Arapçayı iyi bilen bir kimsenin bile Arapçadan başka bir dille Kur'an okuyabileceğini bildiren nakiller yapılmıştır. Ancak Fıkıh kitaplarında yapılan tesbite göre, Ebu Hanife bu fetvasından ölümünden az önce dönmüştür.

«*En-Nihaye ve'd-Diraye*»de şöyle rivayet edilmiştir:

İranlılar Selman-ı Farisî'ye Fatiha suresini kendilerine Farsça yazmasını söylediklerinde o, Fatiha suresini Farsça yazdı. Onlar dilleri yumuşayıncaya kadar, Selman-ı Farisî'nin yazdığını namazda okudular. Hz. Selman'ın bu davranışı, Hz. Peygamber'e (s.a) iletildiğinde, Hz. Peygamber (s.a) «*Selman yanlış yapmıştır*» demedi. Ancak sahih bir görüşe göre, Ebu Hanife bu fetvasından sonraları dönmüştür (1).

Hadisin gelişinden de anlaşıldığı gibi, Selman-ı Farisî Fatiha Suresinin anlamını değil de, özünü Farsça yazmıştır. Yani Fars harfleriyle yazıp göndermiştir. Çünkü «*Dilleri yumuşayıncaya kadar bunu namazda okudular*» ibaresinden bu anlaşılmaktadır.

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 173.

Şurun Bilali'nin *«en-Nefhat'ul-Kudsiyye fi Ahkâmi Kıraat'il Kur'an ve Kitabetihi bi'l-Farsiyye»* adlı eserinde özetle şöyle denilmektedir:

Kur'an'ın Farsça yazılması haramdır. Kur'an sadece Arapça yazılabilir. Fakat her kelimenin tefsir ve tercümesini Farsça yazmak caizdir. Okunması haram olduğu gibi, Farsça yazılana abdestsiz kimselerin el sürmesi de haramdır. Onu açmak suretiyle kılınan namazın sıhhati olmadığı gibi, okunan Kur'an'ın sena (övgü) kısmıysa, Farsça okunmasının da sıhhati yoktur. Arapçayı bildiği halde Farsça okuyup geçiştiren kimsenin okuması da sahih değildir. Kur'an'ın zikir olan kısmının Farsça okunması fasid değilse de, zikir olmayan kısmı, kıraat olması bakımından fasiddir. Sadece Farsça bilen bir kimse ümmilikten çıkmaz. Böyle bir kimsenin namazı kıraatsiz olur. Arapça okumayı bilmeyen kimsenin, İmam ve arkadaşlarının ittifakıyla kıraatsiz namaz kılması caizdir.

«Mihrac'ud-Diraye» adlı eserde ise şöyle denilmektedir: *«Kasten Kur'an'ı Farsça okuyup, yazan kimse ya mecnun ya zındıktır. Mecnun ise tedavi edilir, zındıksa öldürülür».*

Ancak burada, bu görüşün delilinin ne olduğu bildirilmemiştir. Bu Ebubekr Muhammed b. Fadl el-Buhari'den de rivayet edilmiştir. Bununla beraber burada Farsçanın fazileti inkâr edilmiş değildir.

Bir hadiste, *«Cennet ehlinin dili Arapça ve farsçadır»* denilmiştir. Bu hadis de meşhurdur.

Zehebî, *«Halk, kıyamet gününde Süryanice, cennete girdikten sonra ise Arapça konuşacaktır»* diye buyurmuştur.

İbn Abbas'tan rivayet olunan bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Arapları şu üç şey için seviniz. 1) Ben Arabım, 2) Kur'*

an'ın dili Arapçadır, 3) Cennet ehlinin dili de Arapçadır». (Tabarani, Hakim, Beyhaki)

HZ. MUHAMMED ARAPLARIN EN FASİHİDİR

Ebu Şeyh ile İbn Merduveyh, bu hadisi destekler mahiyetteki bir hadisi Ebu Hüreyre'den rivayet etmişlerdir. Nitekim dillerin özelliklerini bilen bir kimse, Arapçadaki anlamların latifelerini, sırların inceliklerini başka bir dille ifade edilemeyecek derecede, başlı başına özelliklerinin olduğunu açıkça görür. Bu hususta, Arapçanın ardından Farsça gelmektedir. Eğer üstünlüğün nirengi noktası bu ise, iki kişinin bile Arapçanın, sonra da Farsçanın diğer dillerden üstün olduğunda münazaa etmesi doğru değildir. Eğer üstünlüğün nedeni bu değilse, zahire göre o da Arapçada vardır. Çünkü Allah Kur'an'ı Arapça olarak indirmiştir. Bu dilden peygamberimize verilen fesehat ve belağat hiç kimseye verilmiş değildir. Nitekim İbn Asakir *«Tarih»*inde Hz. Ömer'den şöyle rivayet etmektedir:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Nasıl hepimizden daha fasih olabiliyorsunuz? Oysa siz de bizim içinde bulunduğumuz toplumdan çıktınız.

Hz. Peygamber (s.a) bunun üzerine şöyle buyurdu:

— Hz. İsmail'in dili yok olmuştu. İşte Cebrail bana o dili getirdi ve bana onu ezberletti. Ben de ezberledim.

Beyhaki, Yunus kanalıyla Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmektedir:

Bir kimse, Hz. Peygamber'e (s.a), *«Ey Allah'ın Rasûlü! Çok fasih konuşuyorsunuz. Sizden daha iyi Arapça konuşanını görmedim»* deyince, Hz. Peygamber, *«Bu, benim için bir haktır. Çünkü*

Kur'an bana apaçık bir Arapça ile nazil olmuştur» diye cevap verdi.

Bazılarına göre, *«el-Arabî»* ile Hz. İsmail'in mahallesi olan *«Arabe»*ye nisbet yapılmıştır. Nitekim şaîr de bunu, bu şekilde kullanmıştır. Bu takdirde ayet ile kastedilen mânâ şudur: *«Kur'an bu mahallede oturanların diliyle inmiştir».*

İmam Şafii, Taberî, Ebu Ubeyde, Kadı Ebubekr'in de içinde bulundukları bir gruba göre, Kur'an'ın Arabî olması vasfı nedeniyle, Kur'an'da sonradan Arapçalaştırılmış bir tek kelime bile bulunmamaktadır. Nitekim İmam Şafii, Kur'an'da sonradan Arapçalaştırılmış kelimeler olduğunu söyeyen kimseleri şiddetle tenkid etmiştir.

Ebu Ubeyde, *«Kur'an'da Arapçadan başka bir kelime olduğunu iddia eden kimse, çok korkunç bir şey söylemiş olur»* demektedir. Nitekim, Taberî, İbn Abbas ve diğer müfessirlerin bazı lafızların tefsirinde, *«Bu Farsçadır», «Bu Habeşçedir», «Bu Neptîcedir»* şeklindeki sözleri şu anlama gelir: *«Bu öyle bir kelimedir ki diller onda ittifak etmişlerdir».* Yani her dilde aynı kelime kullanılmıştır.

Bazılarına göre, Kur'an'ın dillerinde nazil olduğu Araplar, diğer dilleri konuşan kavimlerin ülkelerine yaptıkları seferler nedeniyle onlarla karışmışlar, onların dillerinden birtakım kelimeler almışlar, bazı harflerini değiştirmek suretiyle bozmuşlar, bunları şiir ve konuşmalarında kullanmışlardır. Dolayısıyla bu kelimeler, fasih Arapçanın içine girmişler ve bunlarla birlikte açıklamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre, *«Kur'an onlarla nazil olmuştur»* şeklinde bir yorum öne sürülmektedir.

Bazılarına göre de, Kur'an'daki tüm kelimeler saf Arapçadırlar. Ancak Arapça çok geniş bir dildir. Büyük alimlere bile bazı

kelimelerin kapalı kalması uzak ihtimal değildir. Nitekim, *«Fatır»* ile *«Fatih»* kelimelerinin anlamı İbn Abbas'a kapalı kalmıştır. Bu gerçekten hareketle İmam Şafii, *«er-Risale»* adlı eserinde, bir dilin tamamını ancak bir peygamberin bilebileceğini söylemiştir.

KUR'AN'DA ARAPÇA OLMAYAN KELİMELER VAR MIDIR?

Bazı alimler, Kur'an'da Arapça olmayan kelimelerin de bulunduğunu söyleyip, bu soruya şöyle cevap vermişlerdir: *«Arapça dışındaki dillerden alınan çok az sayıdaki kelime, Kur'an'ı Arapça olmaktan çıkarmaz. Tıpkı Farsça söylenen bir kasidede Arapça bir kelimenin, onu Farsça olmaktan çıkarmadığı gibi».*

Bazıları da bu ayet ile Kur'an'ın uslûp bakımından Arapça olduğunun kastedildiği söylemişler ve Nahiv alimlerinin ittifakla *«İbrahim»* gibi kelimelerin sarftan memnu (gayri munsarif olduklarını; zira onlarda alemiyet ve acemiyet bulunduğu şeklindeki sözlerini delil olarak getirmişlerdir. Fakat bu görüş, âlemlerin (özel isimlerin) ihtilaf yeri olmadığı, ihtilafın sadece özel isim olmayan kelimelerde bulunduğu söylenmek suretiyle reddedilmiştir. Ancak bu red de, Arapça olmayan özel isimlerin Kur'an'da varlığı kabul edildiği takdirde, o dillerin cins olan kelimelerinin de Kur'an'a girmesinde herhangi bir mânâ yoktur, denilerek kabul edilmemiştir.

İmam Suyuti, Kur'an'da Arapça olmayan kelimelerin de bulunduğunu söylemiştir. Nitekim Tabiin'in büyük alimlerinden Ebu Meysere, Kur'an'da her dilden kelimenin bulunduğunu söylemiştir.

Bunun bir benzeri Said b. Cübeyr ve Vehb b. Münebbih'ten de rivayet edilmiştir. Onlar, bu kelimelerin Kur'an'da olmalarının

hikmetini şöyle açıklamışlardır: *«Kur'an geçmişin de, geleceğin de ilimlerini içeren bir Kitab'tır. Kur'an'da her şeyin haberi vardır. Bu bakımdan dillerin çeşitlerine işaret eden kelimelerin de Kur'an'da bulunması gerekir. Ki Kur'an'ın her şeyi ihata ediş özelliği tamamlanmış olsun».* Bu nedenle Kur'an için her dilin en sevimli, en hafif ve Araplarca en çok kullanılan kelimeleri seçilmiştir. Ayrıca*«Hz. Peygamber (s.a) her ümmete gönderilen bir Peygamber olduğuna göre, uygun olanı onun kendisine gönderilen Kitab'ında her kavmin dilinden bir şeyin bulunmasıdır»* demişlerdir.

Ebu Abdullah Kasım b. Selam, Fakihlerin diğer dillerden kelimelerin Kur'an'da bulunduğunu, gramercilerin ise bulunmadığını söylediklerini naklettikten sonra şöyle der:

«Doğru olanı bu iki görüşü de tasdik etmektir. Şöyle ki; Fakihlerin dediği gibi, asılları yabancı olan bazı kelimeler Arapların diline girmiş ve Araplar onu yabancı bir kelime olmaktan çıkarıp, Arapça bir kelimeye dönüştürmüşler ve dolayısıyla artık onlar Arapça olmuşlardır. Daha sonra Kur'an nazil olduğunda da, bu kelimeler Arap diline iyice karışmışlardı. Bu bakımdan bu kelimelerin Arapça veya Yabancı menşeli olduğunu söyleyen her iki görüş de doğrudur». El-Cevaliykî, İbn'ul-Cezeri ve diğerleri bu görüşü desteklemişlerdir.

KUR'AN MAHLÛK MUDUR?

Cübbaî bu ayetle, Kur'an'ın mahlûk olduğuna dair dört vecihle delil getirmiştir:

1) Bu ayette, Kur'an'ın indirilmiş olduğu söylenmektedir. Oysa kadim olan bir şey indirilmez.

2) Bu ayette, Kur'an'ın Arapça olduğu belirtilmiştir. Oysa kadim olan bir şey ne Arapça, ne de Farsça olabilir.

3) Bu ayet, Allah Teâlâ'nın Arapçanın dışındaki bir dille de Kur'an'ı nazil edebileceğine delâlet eder. Bu ise Arapçanın hadis (sonradan meydana gelme) olduğunu gösterir.

4) *«Bunlar apaçık olan Kitab'ın ayetleridir»* ifadesi, Kitab'ın ayetlerden ve kelimelerden mürekkep olduğuna delâlet eder. Her mürekkep ise, zorunlu olarak hadistir. Çünkü terkibde, ikinci parça, birinci parçanın varlığı anında yoktur.

Eş'ariler tüm bunlara şöyle cevap vermişlerdir.

Buradaki en yakın ihtimal, harf ve kelimelerden mürekkep olanın hadis olmasıdır. Bunda da kimsenin kuşkusu yoktur. Bizim *«Kadimdir»* dememiz başka bir şeydir. Biz ona *«Nefsî kelâm»* da diyoruz. O indirilmekle, Arapça olmakla, harflerden ve başka şeylerden mürekkep olmakla vasıflandırılamaz. Bu noktaya dikkat edilmelidir. Ayetin sonunda gelen, *«Umulur ki akıl edersiniz»* ifadesi şu anlama gelir: *«Umulur ki onun mânâlarını anlarsınız, ondaki gariplikleri kavrarsınız ve bu hususda akıllarınızı kullanarak, bunun insanın gücü ötesinde bir gerçek olduğunu, Kuvvet ve Kudret sahibi olan Yaratıcı'nın katından indirilmiş olduğuna şehadet eden delilleri idrak edersiniz»*. İşte bu cümle, bu vasıfla Kur'an'ın indirilişinin hikmetini açıklamaktadır. Bazı müfessirler, *«lealle»* (umulur ki) lafzının burada talil (sebep) ifade eden *-lam-* harfinin yerine kullanıldığını söylemişlerdir. Nitekim Allah Tealâ'nın bundaki maksadı apaçıktır. Muhataplar açısından *«Lealle»* lafzını ümit için kullanmak caiz ise de, bu makama uygun değildir.

Cübbai'ye göre ayetin anlamı, *«Allah onu dindeki emirlerin mânâlarını anlayasınız diye indirmiştir. Böylece Allah'ın birliği-*

ne delâlet eden delilleri ve size yüklenen sorumlulukları bilmiş olursunuz» şeklindedir. O, *«Allah Teâlâ, herkesten iman etmelerini ve salih amelde bulunmalarını istemiş ve bunu elde edenle etmeyeni ayırmıştır»* demektedir. Ancak Cübbai'nin iddiasına, bu ayetin delâlet etmesi çok uzak bir ihtimaldir. (1)

(3) *«(Ey Rasûlüm!» Biz bu Kur'an'ı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Nekussu» fiili haber vermek demektir. Çünkü fiil, kişinin izini takip etmek anlamındaki *«Kassa eserahu»*dan gelmektedir. Yani burada da kıssayı anlatan, adeta sözlerini peşi sıra takip edip, zikrediyormuş gibi ifade etmiştir. İşte bu suredeki kıssa da böyledir: *«Biz, bu Kur'an'ı vahyetmekle, bu surenin içeriği olan olayı en güzel haber olarak anlatıyoruz».*

«Ahsene» (en güzel) lafzında gerçeğin açıklanmasıyla birlikte, ehli kitabın bu kıssaları çirkin ve bozuk bir şekilde naklettiklerine de işaret vardır.

«el-Kur'an» lafzı bu surenin Kur'an olduğunu arzetmek için sarfedilmiştir. Böylece bu kıssanın ilham ve vahy-i gayri metluv şeklinde gelmediği tesbit olunmuştur. Bu bakımdan sureye Kur'an olarak değil de, bir hikâye olarak bakan kimsenin ağzı kapatılmakta ve böyle düşünen kimselerin de İslâm'ın dışında olduğuna işaret edilmektedir.

Bu kıssanın *«en güzel»* olması, şu noktalar nedeniyledir:

a) Yüce ve güzel olan tarzların en güzeliyle anlatılmıştır.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 174-175.

b) Üstün üslûbların en ciddisiyle ifade edilmiştir. Nitekim bu durum, daha öncekilerin kitablarından bu kıssayı okumuş olan kimselerce anlaşılabilir. (*)

c) Bu kıssa, hased edenle hased edileni, malik ile memluku, gören ile görüneni, âşık ile maşuku içermektedir.

d) Bu kıssada, hapis ile tahliye, bolluk ile kıtlık, günah ile af, ayrılık ile kavuşma, hastalık ve sıhhat, yerleşme ile göçme, zillet ile izzet vardır. Bu sure, Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderini geri çevirebilecek hiç bir gücün olmadığını, O'nun bir insan hakkında hayrı ve şerefi murad etmesi durumunda, buna mâni olmak için tüm insanlar biraraya gelseler bile, buna mâni olamayacakları gibi, güçlerinin de yetmeyeceği gerçeğini ifade etmektedir.

e) Bu kıssada, hasedin, mahrumiyet ve eksiklik sebebi olduğu da ortaya konmaktadır. Sabrın ve genişliğin anahtarı olmak ile tedbirin aklın bir gereği olduğu ve onunla hayatın ıslah edilmesi meselesi de bu kıssada zikredilmektedir. Daha kalemin açıklamaktan aciz kaldığı nice hikmetler vardır bu kıssada...

Yine bu kıssa, önemli ve en güzel bir kıssa olduğu için, bu kıssayı müstakil bir kitap olarak kaleme alan çok kimseler çıkmıştır. Hemen hemen her dilde *«Yusuf ile Zeliha»* adı altında kitaplar yazılmış, divanlar meydana getirilmiştir. Mesela Molla Câmi diye bilinen Mevlânâ Nureddin Abdurrahman el-Câmi, Farsça olarak *«Yusuf ile Zeliha»* başlığı altında bu kıssayı en dil -suz (acıklı bir anlatım) ile dile getirmiştir.

Bazı müfessirlere göre, bu kıssanın en güzel yanı, burada zikredilenlerin çoğunun sonunda mutlu bir şekle dönüşmesidir. Bazıları da *«Burada anlatılanlar sadece Hz. Yakup ailesinin haberle-*

(*) Bu hususta Kur'an'daki Yusuf suresiyle mukayese için bkz. Tevrat, Tekvin Kitabı, Bab: 37 - 50.

ri olmayıp, geçmiş ümmetlerin haberlerini de içerdiği için, güzelliği buradan gelmektedir» demişlerdir.

Bazı müfessirler, *-ahsenu-* lafzının burada ismi tafdil (en güzel) anlamında olmayıp, mücerred fiil (güzel) mânâsını ifade ettiğini söylemişlerdir. Yani, *«Sana kıssaların güzelini anlatacağız»*.

Bazılarıysa güzelliğin bu kıssada olmasından dolayı, onu nakletmeyi isteyenlerin çok olması nedeniyle bu kıssanın diğerleri gibi tekrar edilmediğini söylemişlerdir.

Bazıları da, kıssanın en güzel oluşunun nedenini, bir kadının veya kadınların güzellik bakımından insanların en güzeline âşık olmalarından ileri geldiğini söyleyerek açıklamışlardır. Bu kıssanın tekrar edilmemiş olması da, bu yoruma uygundur. Çünkü burada göz yumma ve örtme bahsi vardır.

Hakim, *«Müstedrek»* adlı eserinde Yusuf suresinin kadınlara öğretilmesini yasaklayan hadisi naklederek sahih olduğunu söylemiştir.

Ebu İshak, *«Allah Teâlâ peygamberlerin kıssalarını Kur'an'da defalarca tekrarlarken, Hz. Yusuf'un kıssasını bir kez zikretmiştir. Bununla Arapların aczine işaret etmektedir. Adeta Hz. Peygamber (s.a) onlara «Eğer bu Kur'an sizin iddia ettiğiniz gibi benim uydurduğum bir şey ise, diğer kıssalarda yaptığınızı Yusuf'un kıssasında da yapın» demektedir»* demiştir.

Bu yorum güzeldir, ancak burada şöyle bir itiraz sözkonusu olmaktadır: Yusuf suresini bu işe tahsis etmek, izaha muhtaçtır. Çünkü misal olarak Adem'in kıssasının da bir defa zikredildiğini ve burada zikredilenin aynısına yapılan işaretin içerdiğini söyleyebiliriz.

İmam Suyuti şöyle demektedir: Yusuf kıssasının bir kez zikredilmesindeki hikmet, bana şöyle göründü; Bu sure, sahabenin Hz. Peygamber'den kendilerine bir kıssa anlatmasını talep etmelerinden sonra indiği için, geniş ve tam olarak nazil oldu ki, meselenin her yönünü kapsaması suretiyle surenin amacı tahakkuk etsin ve kişi de onu geçerli saysın. Yani meseleyi etraflıca kavramak suretiyle kalbi itminan olsun.

Ancak bu açıklamayı yetersiz bulan İmam Suyuti, en kuvvetli cevabın şu olabileceğini söylemiştir: Peygamberlerin kıssalarından maksat, onları yalanlayanların helâk olmalarını ifade etmek olduğundan kıssalar genellikle tekrar edilirler. Çünkü tekrar edilmelerine ihtiyaç duyuluyordu. Tıpkı kafirlerin Hz. Peygamber'i yalanlamalarının tekrar edilmesi gibi. Onlar Hz. Peygamber'i yalanladıkça, azabın diğer yalanlayıcıların başına indiği gibi kendilerine geleceği haber veren kıssalar indiriliyordu. Bu yüzden birçok ayette, «*Daha öncekilerin gidişatı geçti*» (Enfal: 38), «*Onlar görmedilermi ki, biz onlardan önce nice nesiller helâk etmişizdir*» (En'am : 6) diye buyurulmuştur. Fakat Hz. Yusuf'un kıssası ile kastedilen bu değildi.

İşte bu cevapla Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn, Hz. Musa ile Hızır ve Kurban kıssalarının tekrar edilmemelerinin nedeni de anlaşılmış olmaktadır.

İmam Suyutî daha sonra şöyle devam etmektedir:

Eğer, Hz. Yahya'nın dünyaya gelişi, Hz. İsa'nın doğuşu ile ilgili kıssalar tekrar edilmiştir; halbuki bunlar da diğer peygamberlerin kıssaları kabilinden değillerdir, diye sorulacak olursa, şöyle cevap veririz: Hz. Yahya'nın kıssası, Mekke'de inen ve Mekkelilere hitap eden Meryem suresindedir. Hz. İsa'nın doğumuyla ilgili olan kıssa ise, Yahudilere ve Necranlı Hıristiyanlara hitap eder ve Âl-i İmran suresindedir. Bu nedenle delil getirmek ve lanetleşmek olayı da buna eklenmiştir.

Yine burada, *«Adem kıssası da Kur'an'da tekrar edilmiştir. Oysa bu kıssa ile kastedilen, peygamberleri yalanlayanların helâkini ifade etmek değildir»* denilerek itiraz edilebilir. Bu itiraza, *«Adem'in kıssası böyle bir şeyi ifade etmiyorsa da, onda günahtan sakınma meselesinin olduğu, dolayısıyla bu, Kur'an'da tekrarlanan kıssalara en çok benzeyen kıssa olduğundan tekrarlanmıştır»* şeklinde cevap vermek mümkündür.

«Gerçek şu ki, sen bundan önce elbette bilmeyenlerden idin»; yani habersizdin, bu senin aklından bile geçmiyordu, hiç işitmemiştin.

Bu cümle, bazı müdekkiklerin söylediği gibi, bu kıssanın vahiy olduğunun delilidir. Böyle bir yerde *-vav-* harfinin getirilmemesi daha uygun düşer. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a) şanını yüceltmek için bu cümlede bilgisizliği gaflet ile ifade etmiştir. Üstelik Hz. ePygamber'in (s.a) tazimi için *«Gafildin»* denilmeyip, *«gafillerdendin»* ifadesi kullanılmıştır.

Kumlî Nizammuddin Hasan b. Muhammed, bu ayetle ilgili olarak, *«Bu kıssadan veya din ile şeriattan gafil olanlardandın»* demektedir. (1)

Kadı Beyzavi ise, *«Bu kıssadan gafildin. Ne kalbine hutur etmiş, ne de kulağına gelmişti»* dedikten sonra *«Bu cümle, bu kıssanın vahiy olduğunu ispatlayan bir nedendir»* diye ilave etmektedir.

Nesefi ise ayeti, *«Sen, sana vahyettiğimizden önce vahyimiz hakkında bir şey bilmeyenlerden idin»* şeklinde yorumlanmaktadır.

(1) Kumli Nizamuddin Hasan b. Muhammed, Garaib'ul Kur'an ve Regaib'ul Furkan, cilt: 11, sh. 81.

Hazin ise, *«Bu kıssadan ve bu kıssa içindeki acaipliklerden gafildin»* şeklinde ayeti yorumladıktan sonra şöyle devam ediyor:

Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivayet olunduğuna göre, Kur'an Hz. Peygamber'e nazil olunca, O, bir zaman sahabilere Kur'an'ı okudu. Sahabiler, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Keşke bize bir (kıssa) anlatsaydın»* deyince Allah Teâlâ, *«Allah sözlerin en güzelini indirdi»* (Zümer: 23) ayetini indirdi. Bu sefer sahabiler, *«Keşke bize bir kıssa söyleseydin»* dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«Sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz»* ayetini indirdi. Sahabiler, *«Ey Allah'ın Rasûlü! keşke bize hatırlatmalarda bulunsaydın»* deyince, Allah Teâlâ, *«Acaba iman edenler için kalplerinin Allah zikri için korkacağı zaman yaklaşmadı mı?»* (Hadid . 16) ayetini indirdi.

Tenvir'ul-Mikbas'da ifade, *«Sen Yusuf ve kardeşlerinin haberinden gafildin»* şeklinde tefsir edilmektedir. *«Kablihi»*deki -huzamiri *«Cebrail'in sana Kur'an'ı indirmesinden önce»* tarzında yorumlanmıştır. (1)

Kısaca; ayette geçen gaflet, isyana dalanların gafleti kabilinden değildir. Ayrıca bu gafleti cahalet ile yorumlamak da uygun değildir. Tüm bu yorumlar ile birlikte şöyle demek mümkündür:

Bir hususta gariplikler varsa, o hususa vakıf olduğunda, muhataba *«Sen bundan gafildin»* denebilir. Buna binaen buradaki *«Sen gafillerdendin»* ifadesinin kıssanın garipliklerine işaret etmesi ve daha önceki hükme bir tekid mesabesinde olması caizdir.

(4) *(Hatırlat) o zamanı ki, Yusuf babasına...»*

(1) Beydavi, Hazin, Nesefi ve İbn Abbas, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 376.

Bu Ayetin Tefsiri

Gerek bu ayette, gerekse diğer ayetlerde o zamanın hatırlatılmasıyla kastedilen, o zamanda cereyan eden olayları hatırlatmaktır. Bu ayet, Allah'ın va'dini yerine getirişinin başlangıcıdır.

Kıraat alimlerinden Mekkî, daha önce geçen «*Gafilîn*» lafzının bu ayetin başındaki «*İz*» zarfında amel ettiğini söylemiştir. Bu ayetin mânâsı şöyledir: «*Sen, bu vahiy sana gelmezden (veya Cebrail bu vahyi sana getirmezden) önce, Yusuf'un babasına söyledikleri şu hususlardan gafildin*».

İbn Atiyye'nin Zeccac'dan rivayet ettiğine göre, daha önceki ayette geçen «*Nekussu*» (anlatıyoruz) ifadesi «*İz*» zarfında amel eden amîl olabilir. Bu takdirde ise ayetin mânâsı şöyle olur: «*Biz sana kıssaların en güzelini, Yusuf'un babasına geleceği söylediği şekilde anlatıyoruz*». O vakit -İz- kelimesi geçmiş ifade etmekten çıkmış ve mutlak zaman ifade etmiş olur.

Zemahşeri'ye göre, -*İz*- kelimesi «*Ahsen'ul-Kasas*» lafzının bedelidir. «*Ahsen'ul-Kasas*» da Mefûlunbih'dir. Ancak Zemahşeri'ye, «*Eğer bu zarf, mefulün bedeli olursa, o vakit Allah tarafından 'zaman' anlatılmış olur ki zamanın anlatılmasının da hiç anlamı yoktur*» denilerek itiraz edilmiştir. Zemahşeri bu itirazı şöyle cevaplandırmıştır: «*Kastedilen zamanın anlatılması değil, onun lazımıdır. Yani Hz. Yusuf'un sözünün anlatılması kastedilmektedir. Çünkü sözün zamanını anlatmak, sözün kendisini anlatmayı gerektirir*».

HZ. YAKUB'UN OĞLU HZ. YUSUF

«*Yusuf*» kelimesi, Arapça olmayan yabancı, özel bir isimdir. Babasının kendisi için üzüntü çektiği veya babasından ayrıldığı için üzüntü duyduğu ya da ondan ayrılırken güzelliğinden dolayı

üzüntü çektiği öne sürülerek, «*Esef*» kökünden türediği şeklindeki iddianın bir değeri yoktur. Çünkü «*Esef*» kökünden gelseydi, munsarif olurdu. Oysa «*Yusuf*» lafzında özel isim olmaktan başka sarfın mânîlerinden hiçbir şey yoktur. Ancak yabancı bir dilden gelmesi mümkün olabilir. «*Yusuf*» kelimesinde fiil vezni olduğu vehmine hiç kimsenin kapılmasına gerek yoktur. Çünkü ilk ve üçüncü harfi ötreli bir fiil Arapçada mevcut değildir.

HZ. YUSUF'UN SOYU

Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un, o Hz. İshak'ın, o da Hz. İbrahim'in oğludur. Hz. Peygamber bir hadisinde, «*İbrahim oğlu, İshak oğlu, Yakub oğlu Yusuf şerefli bir insan, şereflinin oğlu, şereflinin oğlu, şereflinin oğludur*» diye buyurmuştur. (Hakim, Müstedrekte, İbn Ömer'den rivayet edilmiştir.)

Hz. Yakub'un on iki erkek çocuğu vardı. İlk oğlu Rabîn'di ve diğerleri de sırasıyla Şem'un, Lavi, Yehuza, Yesakir, Zebûlun... şeklinde gelir. Bu çocuklar Hz. Yakub'un dayısı Laban'ın kızı Lieh'den doğmuştur. Hz. Yusuf ve Bünyamin ise yine Laban'ın kızı Rahil'den doğmadır. Dân ve Neftali ise Rahil'in cariyesi Belha'dan doğmuşlardır. Cad ve Eşîr de Lieh'in cariyesi Zelfa (veya Zülefe)dan doğmuşlardır. (1)

HZ. YUSUF'UN BABASI YANINDAKİ MERTEBESİ

Hz. Yusuf güzel yüzlü bir kimseydi. Babasının sevgisinin büyük kısmını celbetmişti. Bu ise, kardeşlerinin kendisine buğz ve hased duymalarına neden olmuştu. Başından geçen felâketin nedeni de bu çekememezlikti. Bu felaket, aslında hem Hz. Yusuf için, hem Mısır için, hem de Mısır'a yakın bulunan ülkeler için büyük bir hayır ve bereketti. Hz. Yusuf'un adı, 24'ü Yusuf sure-

(1) Abdulvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 120.

sinde, biri En'am suresinde biri de Mümin suresinde olmak üzere Kur'an'ın 26 ayetinde zikredilmiştir.

Daha önce de zikredildiği gibi, Yusuf Suresinin nüzul sebebi şudur: Mekke müşrikleri bazı Yahudilerle biraraya gelerek, Hz. Peygamber'in durumunu müzakere ettiler. Yahudiler, *«Ona, Yakub ailesinin niçin Şam'dan Mısır'a gittiğini ve Yusuf kıssasının ne olduğunu sorun, böylece onu susturursunuz»* dediler. Ve bunun üzerine Allah Teâlâ bu sureyi indirdi.

Tevrat'a göre, Hz. Yusuf'un başından bu olay geçtiği zaman onun yaşı 17 idi. Ancak 17 yaşında olan bir insanın başından bu olayların geçmesi biraz uzak ihtimaldir.

Hz. Yusuf rüyasında 11 yıldızı, güneş ve ay'ı kendisine secde ederken görür. Kur'an'ın bu ifadesinden anlaşıldığına göre Hz. Yusuf bu rüyayı babasına, kardeşlerinin orada bulunmadığı bir zamanda açıklamıştır. Babası da kendisine *«Sakın rüyanı kardeşlerine söyleme. Onlar senin hakkında bir hile düşünebilirler. Şeytan insana apaçık bir düşmandır»* diye tavsiyede bulunur.

Tahrif edilmiş Tevrat'a göre Hz. Yusuf kardeşlerinin hazır bulunduğu bir zamanda babasına rüyasını anlatmış ve babası da *«Belki ben, annen ve kardeşlerin sana secde edeceğiz»* diye onu alaya alarak terslemiştir. Ancak Kur'an'ın söylediği haktır.

Hz. Yakub'un çocukları, babalarının Hz. Yusuf'u kendilerinden daha fazla sevdiğini gördüklerinden, buna öfkeleniyorlardı. Hepsi de gençlik yaşındaydı. Delikanlılık sevdası onları çılgınlaştırmıştı. Kalplerinde Hz. Yusuf'a karşı kötü düşünceler belirdi. Hz. Yakub onların kalplerinde gizledikleri kötülüğü hissediyor ve fakat yapacaklarından korktuğu için bunu onlara söylemiyordu. Onlar, Hz. Yusuf'u beraberlerinde çöle götürmek için izin istediklerinde o, *«Onu götürmeniz beni üzer. Sizler farkına varmadan*

onu bir kurdun yiyebileceğinden korkuyorum» dedi. Fakat Allah biliyor ki Hz. Yakub, onların Hz. Yusuf'a bir kötülük yapabilecaklerinden korkuyordu. Onlar sonunda babalarına bütün gerekçelerin yolunu kapatacak bir cevap verdiler: *«Biz bir grup olduğumuz halde onu bir kurt yerse o zaman biz hüsrana uğrayanlardan oluruz».*

Tevrat burada Kur'an'a muhalefet etmiştir.

Yakub, kendiliğinden Yusuf'u kardeşlerinin yanına gönderdiki çölde onlarla beraber olsun, sonra da gelip onların tavırlarını kendisine anlatsın. Onlar uzaklaşmışlardı. Yusuf sırtında çizgili bir gömlek olduğu halde geldiğinde onlar; *«Rüya sahibi geldi, çizgili gömlek giyen geldi».* dediler ve sonra da ona ne yapacaklarını aralarında kararlaştırdılar. Gömleğini sırtından çıkararak, onu kuyuya atacaklar, kanını akıtmayacaklar ve babalarına da onu yırtıcı bir hayvanın parçaladığını söyleyeceklerdi. Ancak Kur'an, onların Hz. Yusuf'u babasının elinden teslim aldıklarını söylemektedir.

Daha sonra Hz. Yusuf'un kardeşleri ağlayarak babalarının yanına gelirler ve, *«Ey babamız! Biz yarışmaya giderken Yusuf'u eşyalarımızın yanında bıraktık. Kurt onu yedi»* dediler. Şüpheli bir kimse, daima içinden itham edildiğini söyler ve herkesi, kendisinin yaptığını anladığını sanar. Bunun için Hz. Yakub'un oğulları, *«Biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın»* derler ve Hz. Yusuf' un gömleğine sahte bir kan sürerek babalarına getirirler. Oysa Hz. Yakub'a onların durumu hiç de gizli değildi. Hz. Yakub, asrımızın (1987) en müdekkik uzmanları gibiydi. Gömlekte herhangi bir yırtık göremeyince onlarla alay ederek, *«Bu kurt ne de merhametliymiş, çocuğu yemiş ama gömleği parçalamamış. Gömlekte ne bir diş ne de bir pençe izi var»* dedi ve sonra onlara *«Nefisleriniz size böyle bir işi güzel göstermiş. Bana düşen güzelce sabretmektir. Sizin yaptıklarınıza karşılık Allah yardımcıdır»* dedi.

Hz. Yusuf'un atıldığı kuyuda az bir su vardı. Oraya bir kafile geldi. Sucularını kuyuya gönderdiler. Sucular kovalarını kuyuya sarkıttılar. Hz. Yusuf kovanın ipine yapıştı. Onlar kovayı çektiklerinde içinin su dolu olduğunu sanıyorlardı. Fakat bir baktılar ki pırıl pırıl bir genç kovanın ipine sarılmış duruyor. Bunu gören sucu sevinçle, *«Ey müjde, bu bir gençtir»* dedi.

Müfessirlere göre kafiledekiler, Hz. Yusuf'u efendisinden satın aldıklarını iddia ettiler ve böylece Mısır'a gittiler.

Halkın çoğuna, hatta alimlere göre, Hz. Yusuf'u kuyudan çıkaranlar, kardeşleridir. Bu kervana onu satanlar da onlardır. Ancak Kur'an'ın nazmı bu görüşe müsait değildir. Çünkü Kur'an'da kervandan ve onların sucularından bahsederken, o esnada Hz. Yusuf'un kardeşlerinden bahsedilmemektedir.

Bu olay Tevrat'ta şöyle anlatılmaktadır:

Hz. Yusuf'un kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra yemeğe oturdular. O esnada İsmailoğulları'ndan bir kafilenin Mısır'a ticaret malı götürmekte olduğunu gördüler. Medyenlilerden bir kafile de gelerek Hz. Yusuf'u kuyudan çıkardılar ve İsmailoğulları'na sattılar. Hz. Yusuf'un ağabeyi Yehuza, kardeşlerine Yusuf'u kuyuda bırakmamalarını ve onu oradan çıkarıp satmalarını söyleyen kimsedir. Raobin kuyuya gelip, Hz. Yusuf'u orada göremeyince, elbisesini yırtıp ağlamaya başladı.

Tevrat'ın bu nakli, *«Yusuf'u sattılar»* şeklindeki yaygın görüşle çelişmektedir. Müfessirlerin çoğu, *«İsmailoğulları Yusuf'u Mısır'a götürerek sattılar»* şeklinde düşünmekle hata etmektedirler.

Raobin'in düşüncesi, Yusuf'u öldürmek değildi. O sadece kardeşlerine onu kuyuya atmalarını teklif etmişti ki böylece onlar-

dan habersizce kuyuya gelerek Yusuf'u oradan çıkarıp, onu babasına sağ-salim götürebilsin.

HZ. YUSUF EFENDİSİNİN YANINDA

Hz. Yusuf, Mısır'da Emniyet Genel Müdürü olan bir şahsa satıldı (Gerek Kur'an'da, gerekse diğer semavî kitaplarda o dönemde Mısır'ın başkenti bildirilmemektedir. Ancak Abdulvehhab Neccar, o devirde Mısır'ın başkentinin «San» olduğunu söylemektedir).

Hz. Yusuf Mısır'daki efendisine satıldıktan sonra, Allah onun sevgisini efendisinin kalbine atmıştı. Hanımına Yusuf'a iyi bakmasını emretti ve *«İleride bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz» dedi.* Onun adı Potifar'dı. Hz. Yusuf onun nezdinde güvenilir (emin) bir kişi olmuştu. Alacaklarını, vereceklerini ve tüm hizmetçilerin idaresini Hz. Yusuf'a havale etmişti, öyleki evde efendisinden ve onun hanımından daha çok Hz. Yusuf'un sözü geçiyordu. Hz. Yusuf Allah Teâlâ'nın terbiyesi ve tevfiki altında büyüdü. Nitekim Kur'an'da da işaret ettiği gibi, Allah Teâlâ onu büyük bir ilme sahip kıldı.

HZ. YUSUF'UN BAŞINA GELEN FELAKETLER

Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'a çok büyük bir güzellik vermişti. Ama o güzelliğin yanında başına zorluklar ve belâlar da sarmıştı. Başına gelecek olan belâlar, kendisine, aile efradına, Mısır halkına ve Mısır'a yakın olan ülkelere ileride verilecek olan büyük lütuf için orada gizlenmişti. Nitekim Ataullah İskenderanî, *«Çoğu zaman nimetler belalarda gizlenmiştir»* demişti. O belâ şuydu: Aziz'in hanımı Hz. Yusuf'a ve Hz. Yusuf'un güzelliğine hayran oldu. Bu durum onun kalbine sevgi ateşini düşürdü. Hz. Yusuf'u gördükçe bu ateş alevleniyordu. Bu artık öyle bir raddeye gelmişti ki, orada aşk hayaya üstün geldi. Kadın, Hz. Yusuf'a kur yapmaya baş-

lamıştı. Hz. Yusuf ise iki sebepten ötürü ondan uzak duruyordu. Bunlardan bir tanesi bile, ondan uzak durması için yeterli bir sebepti. Birinci sebep Allah'a iman etmiş olması ve onun emirlerini yerine getirmesiydi. Onun bu ahlâkı, kendisinin pisliklerden temiz kalmasına yol açıyordu. Yani babasını, dedesini üzerinde gördüğü temizliğe... İkinci sebep ise, o kadının kocasının, kendisinin efendisi olmasıydı. Onu seven, ona iyilik eden, her türlü imkânı kendisine bahşeden efendisi... Malında, hizmetinde onu yetkili kılan ve sınırsız bir şekilde kendisine güvenen efendisi.. Böyle bir insana nankörlükle karşılık vermek uygun değildi. Şayet Hz. Yusuf'u kötülük yapmaktan menedecek dinî emirler olmasaydı ve o ahlâkî temizlik kendisinde bulunmasaydı bile, yine de o efendisinin iyilikleri, onun namusunu koruması, onun yatağını kirletmemesi için yeterliydi. Hz. Yusuf, evin hanımına karşı bu şekilde davranıyordu. Ancak Aziz'in hanımı sonunda öyle bir noktaya geldi ki kalbindeki aşk hastalığını şifaya kavuşturmak için Hz. Yusuf'a açıkça teklifte bulundu. Aniden onu kendisine çağırdı. Durumu tam anlamıyla ve dikkatlice hazırlayarak, tedbirini almış ve kapıları kilitlemişti. Hz. Yusuf'a *«Hadi gelsene»* dedi. Hz. Yusuf ise, *«Senin kocan benim efendimdir. Bana iyilik yaptı. Kesinlikle zalimler felaha kavuşmaz»* dedi. İşte böylesine şiddetli bir durumda, tam gençliğinin başında bulunan bir genci tasavvur edin. Öyle ki güzel bir kadın, onu kendisine çağırmaktadır. Fakat o gencin dini, şehvetine galip gelmiş, efendisinin hakkını gözetmesi, onu masum kılmış ve sonra kurtulmak için kapıya doğru kaçmıştır. O, kadının şehvet ve sapıklık şeytanlarından kurtulmaya çalışırken, kadın da elbisesine yapışmış, arkasından çekiyordu. Öyle oldu ki sonunda elbisesi arkadan yırtıldı. Hz. Yusuf kadının elinden kurtulup, kaçmaya başladı. İkisi de kapıya doğru koşuştular. Hz. Yusuf kapının kilidini açarak, çıkmak isterken kadın da onunla tercihi arasına girmeye çalışıyordu, arzularını tatmin etmeden onu elinden kaçırmak istemiyordu. İşte o anda Hz. Yusuf, efendisini kapıda gördü. Hemen kadın, *«Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası nedir? Zindana kapatıl-*

mak veya acı bir şekilde işkence edilmek değil midir?» dedi. Hz. Yusuf ise, *«Hayır o benden murad almak istedi»* dedi. Ancak kadının akrabalarından bir şahıs şöyle dedi: *«Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir ve Yusuf yalancılardandır. Yok eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir, Yusuf ise doğrulardandır».*

Efendisi Hz. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce kadına, *«Kuşkusuz bu sizin hilenizdir. Çünkü siz kadınların tuzağı gerçekten büyüktür»* dedi. Sonra da Hz. Yusuf'a dönerek, *«Ey Yusuf! Sen ondan uzak dur ve bu olayı kimseye anlatma! Ey kadın sen de günahının affını dile. Çünkü sen günahkârlardan oldun»* dedi.

Bu ayetlerin tefsirinde alimlerin çeşitli görüşleri vardır;

Bir gruba göre, Aziz'in hanımı, Hz. Yusuf'u arzulayarak onun kendisiyle yatmasını istedi. Hz. Yusuf ta onu arzulamıştı. Kişinin hanımına yaklaşması gibi, ona yaklaşmak isterken Cebrail geldi ve Hz. Yusuf'a *«Sen Peygamber olacaksın. Böyle bir hareket Peygamberlere yakışmaz»* dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf kadından uzaklaştı. İşte Hz. Yusuf'un gördüğü ilâhî burhan budur.

Bazılarına göre de, Hz. Yusuf'un bu halde iken görmüş olduğu ilâhî burhan, babasının yüzünü görmüş olmasıdır. Babası parmaklarını ısırarak onu böyle bir işten menetmek için işaret ediyordu.

Bazılarına göre ise, Hz. Yusuf bu halde iken, Allah tarafından *«Ey Yusuf! Sen Peygamberler divanında yazılısın. Sefihlerin amelini mi işliyorsun?»* diye bir nida işitti.

Bu hususta daha nice fikirler ve bayat düşünceler ileri sürülmektedir. Bunları ileri süren kimseler, Allah Teâlâ'nın, *«İşte böy-*

lece biz, kötülük ve fıskı ondan uzaklaştırmak için delillerimizi gösterdik. Çünkü o ihlasa erdirilmiş kullarımızdandı» ayetinin mânâsını anlamamışlardır. Allah Teâlâ'nın kendisinden kötülüğü uzaklaştırdığı bir insan, nasıl zinaya hazırlanır? Sapıklık şeytanına nasıl kulak verebilir? Kendisini meneden delilleri gördükten sonra böyle bir işten nasıl vazgeçmez? Elbette fasık ve facirler de bu delilleri gördükten sonra böyle bir işten vazgeçerler. O halde böyle bir insan nasıl faziletli kullardan sayılabilir?

Bu yorumlar içerisinde, gerçekten en uzak olanı, *«Hz. Yusuf' un zinaya yeltenmesi, Peygamber olmazdan önceydi»* şeklindeki görüştür. Yani, Peygamber olmazdan önce, Peygamberlerden günahın sadır olabileceği hükmünü verenlerin görüşü. Ancak bu görüşü öne süren kimseler, *«Allah elçiliğini ne şekilde kılacağını daha iyi bilir»* (En'am: 124) ayetinden gafildirler. Çünkü Peygamberlik için, ancak Allah'ın rızasına muvafık amelleri işleyen kimseler seçilir. Allah Teâlâ, onları peygamberliğine aday olarak gösterdiği için onları pisliklerden, insanların nefret ettiği hareketlerden korur. Acaba zinaya yaklaşan bir kimsenin, ancak zinadan menedici delilleri gördükten sonra dönmesi halinde, onun bu yaptığından daha çirkin bir davranış var mıdır?

Bazılarına göre, Hz. Yusuf'un kadına karşı duyduğu arzu, doğal bir istektir. Yani insanın elinde olmayan bir arzudur.

Bazıları ise, bu arzunun, terk arzusu olduğunu söylemektedirler. Ancak Hz. Yusuf'tan her halûkârda böyle bir arzunun sadır olabileceğini sanmıyorum.

Bazıları ise, Hz. Yusuf'un kadına vurmak arzusunda bulunduğunu söylemişlerdir.

HZ. YUSUF VE AZİZ'İN HANIMI

Darb-ı Mesellerde *«O beni dövdü ve ağladı», «Beni geçti ve beni şikâyet etti»* kabilinden ifadeler vardır. İşte Aziz'in hanımı ile Hz. Yusuf'un durumu da buna benzemektedir. Kadın kocasının ve onunla beraber amcasının oğlunun geldiğini görünce, arzusuna karşılık vermeyen Hz. Yusuf'tan intikam almak üzere, kendisine itaat etmemesinin cezası olarak onu şerre düşürmek için ağladı ve şikâyet ederek kocasına yaklaştı. Sonra da ona şöyle dedi: *«Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmak ya da acı bir işkenceye uğratılmak değil midir?»*

İşte böylece o, kocasına Hz. Yusuf'un kendisine saldırdığını ve kendisinin ise ondan kaçtığını anlatmak istemektedir. Hz. Yusuf'a gelince o, kurtuluşun sadece doğrulukta olduğunu görmüş ve Aziz'in makamına da bunun uygun olacağını düşünerek, *«Hayır»* dedi: *«O beni zorladı. Bense ondan kaçtım ve sonunda benim elbiseme yapışarak, yırttı».* Bunun üzerine orada bulunan kadının amcasının oğlunun feraseti açıldı ve hakkı tahkik etmek, incelemek, gerçeği meydana çıkarmak hususundaki meşhur sözünü söyledi: *«Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemektedir ve Yusuf yalancılardandır. Yok eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir, Yusuf ise doğrulardandır».* Çünkü kadın, kendisini savunurken, kendisine saldıran kişinin elbisesini önden yırtabilirdi. Kendisine meyl gösteren bir kadından kaçan bir kimsenin de elbisesi ancak arkadan yırtılabilirdi. Mesele anlaşılınca Hz. Yusuf'un doğru, kadının ise yalan söylediği ortaya çıkmıştı.

Orada bulunan şahid (ya da Mısır azizi) kadına, *«Bu sizin hilelerinizdendir. Gerçekten siz kadınların tuzağı çok büyüktür»* dedi ve Hz. Yusuf'a da bu olayı gizlemesini söyledi. Ardından da kadına yanlış yolda olduğunu açıkça belirtti.

HABERİN ŞEHİRDE YAYILMASI VE KADINLARIN BUNUNLA DEDİKODU YAPMALARI

Aziz'in hanımı hakkındaki olayın haberi tüm şehirde yayılmış ve kadınlar bu olayı sakız çiğner gibi birbirlerine anlatmaya başlamışlardı. Böyle bir aşka kapılmasından dolayı Aziz'in hanımını kınıyorlardı. Bu dedikoduların yankısı sonunda Aziz'in hanımının kulağına kadar gelmişti. O da onların kendisini mazur görüp, kınamamaları için bir hile düşünmeye başladı. Kendisini kınayan kadınların bazılarına haber göndererek, yemeğe çağırdı. Onlara oturmaları için bir yer hazırladı, önlerine bıçakla kesilmesi gereken yiyecek çıkardı ve sonra da onların her birine bir bıçak verdi. İşte o esnada Hz. Yusuf'a kadınların yanına çıkmasını söyledi. Hz. Yusuf'un güzelliği kadınları dehşete düşürmüştü. Hz. Yusuf'un güzelliği karşısında şaşırıp kalmaları nedeniyle kendilerinden haberleri olmadı ve meyvelerin yerine bıçakla ellerini kesmeye başladılar. Öyle ki o güzelliğin karşısında seyre dalmaları yüzünden, bıçağın acısını bile hissetmediler. Kadınlar gördükleri bu güzelliği *«Bu bir beşer değil, ancak kerim bir melektir»* diyerek ifade ettiler. İşte o zaman Aziz'in hanımı, onlara kalbini yakan ateşin bu olduğunu açıkça söyledi. Âşık bir kimsenin aşkını kendisi gibi başka bir âşıka söylediği gibi, onlara derdini anlatarak şunları söyledi:

«İşte hakkında beni kınadığınız kimse budur! Ben onun nefsinden murad almak istedim. Fakat o benden şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette zelillerden olacaktır».

İşte görüldüğü gibi, Aziz'in hanımı, o kadınları avlayıp, onları tuzağına düşürene kadar kendi durumunu gizlemişti. Hepsi de aşkta kendisi gibi olunca, onlara artık dedikodularından emin olarak kendi durumunu açıkça anlattı. Tıpkı şairin dediği gibi;

«Aşkların başına getirdiklerinden korkma!

Aşkını izaha çalış; zira hepimiz senin gibi âşığız».

Gördüğünüz gibi ilk başta aşkı kendisini rezil eden kadın, daha sonra bu rezaletten kurtulmak ve âşık olduğu kişiden intikamını almak için yalan uydurdu. Fakat yine de kurtuluş bulamadı. Aslında yapması gereken artık bir kenara çekilip, bu işi bır daha kurcalamamak iken, onun aşkı kendisini ikinci kez yere vurdu ve *«Ya Yusuf benim emrimi yerine getirir ya da onun yeri zindan olur, zillete düşer»* dedi

Bu macera yayıldığında, gerek Aziz'in, gerekse müşavirlerinin görüşleri, kendilerini utanmaktan kurtarmak, halkın dilini kendisi ve hanımı hakkında söylenenler hususunda susturmak için, Hz. Yusuf'u zindana atmak şeklindeydi ki böylece halk arasında, *«Madem ki Yusuf hapse girmiş, o halde suçlu odur. Aziz de onun hanımı da suçsuzdurlar ve kendilerine atılan iftiradan uzaktırlar»* imajını yayabilsinler. İşte şu ayet, yukarıdaki görüşü doğrulamaktadır.

«Sonra (Aziz ve adamları) bu delilleri gördükleri halde, yine de onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi».

Ayet-i Kerime zımnen, kavmin Hz. Yusuf'u zindana atmak hususunda icrai kuvvetten yardım aldıklarına işaret etmektedir. Çünkü Hz. Yusuf'un suçsuzluğuna delâlet eden delilleri görmeleri, ancak bir yargılamaya göredir. Bu yargı ya resmî ya da örfîdir. Belki de burada örfî hüküm kullanılmıştır. Fakat bu öyle bir yargılamadır ki diktatörlük bundan daha hayırlıdır. Çünkü bir diktatör, yaptığının zulüm olduğunu göstere göstere istediğini yapar. Böyle bir yargı sahibi ise, adalet elbisesini giymek suretiyle zulmünü icra etmektedir ki bu ise yargılamanın en kötü şekillerindendir.

HZ. YUSUF'UN ZİNDANDA HALKI DİNİNE DAVET ETMESİ

Hz. Yusuf suçsuz olarak hapse atılır. Onunla beraber hapse giren iki genç daha vardı. Birisi kralın yanında ekmekçibaşı, diğeri de sakacıbaşıydı. Bir gün sakacıbaşı Hz. Yusuf'a gelerek, rüyasında kralın kadehine içki koyduğunu ve üzüm salkımlarından alarak kralın kadehine sıktığını söyledi. Ekmekçibaşı ise, rüyasında başının üzerinde bir sepet ekmek gördüğünü ve kuşların o ekmekten yediklerini anlattı. Sonra ikisi de, Hz. Yusuf'tan kendilerine rüyalarını yorumlamalarını istediler. Hz. Yusuf ise bu fırsatı değerlendirerek, onlara dinini ilân etmeyi ve onları dinine davet etmeyi düşündü. Onlara, rüyalarını yorumlama gücünün olduğunu kendilerine gelmeden önce bile, herhangi bir yemeğin tevilini bildiğini ve bunun da Allah'a ve Ahiret'e inanmayan kavimlerin karşılığında, Allah'ın kendisine öğrettiğini, İbrahim, İshak ve Yakub gibi atalarının dinine tâbi olduğu için bu nimete erdiğini söyledi. Tüm bunların kendisine ve yakınlarına Allah'ın halkın üzerinde olan fazlı olduğunu söyledi. Daha sonra, ayrı ayrı Rablerin mi, yoksa Kahhar ve bir olan, halka kendisinden başkasına ibadet etmemelerini söyleyen Allah'ın mı daha hayırlı olduğunu, bu dinin en doğru din olduğunu ama insanlardan cahil olanların bunu idrâk edemeyeceklerini anlattı. O, onları dinine davet ettikten sonra şöyle dedi:

«Ey hapishane arkadaşlarım! Biriniz (Saki) yine efendisine (eskisi gibi) şarap sunacak, diğeri de asılacak ve kuşlar onun başından yiyecekler. Hakkında fetva istediğiniz iş, böylece kesinleşmiştir».

Hz. Yusuf o durumda, içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmayı ümit ediyor ve bu kurtuluşun da serbest kalacağını tahmin ettiği o iki kişiden birinin vesilesiyle olacağını sanıyordu. Ona, *«Efendinin yanında beni an»* dedi, fakat şeytan ona Rabbi'nin

zikrini unutturmuştu. Böylece Hz. Yusuf birkaç yıl daha hapishanede kaldı. Ayrıca onun yorumladığı rüya da tahakkuk etmiş oldu.

HZ. YUSUF İÇİN MÜJDE

İşte o yıllardan sonra Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'a sevinç ve ferahlık vermeyi diledi. Bunun sebeplerini de hazırladı. Şöyle ki, kral rüyasında yedi güzel inek gördü. Ki onlar nehirden çıkarak bir bahçede otlamaktaydılar. Sonra çirkin görünüşlü, zayıf olan yedi inek daha gördü. Onlar da nehirden çıktılar ve daha önce nehirden çıkan yedi ineği yediler. Bu manzarayı gören kral, rüyadan uyandıktan sonra, tekrar rüyaya daldı. Yedi tane yemyeşil başak gördü. Bir başaktan çıkmışlardı. Öte yandan yedi kuru başak daha gördü. Doğu rüzgârları onları perişan etmişti. Onlar o yeşil başaklara yönelerek onları yuttular. Mısır kralı dehşet içinde sabahlamıştı.

Kral ertesi gün, sihirbazlardan ve ilim sahiplerinden herkesi çağırarak, onlardan bu rüyasını yorumlamalarını istedi. Hiç kimseden cevap gelmemişti. Onlar, *«Bunlar karmakarışık rüyalardır. Biz onların te'vilini bilemeyiz»* dediler. İşte o anda kralın sakacıbaşısı durumu kavrayıp daha önce Hz. Yusuf'un kendisine söylediğini hatırladı. Aklından hapiste gördüğü rüya geçti. O rüyayı tabir eden Hz. Yusuf'u hatırladı ve bunun vuku bulmuş bir olay olduğunu anladı. Krala meseleyi arzedip, kendi rüyasıyla ekmekçibaşının rüyasından bahsetti. Aziz'in kölesi olan İbranî bir gencin hapiste rüyalarını nasıl tabir ettiğini ve tabir ettiği gibi de rüyanın nasıl vûku bulduğunu anlattı. Sonra da *«Beni hapishaneye gönder. Kesin bir yorumu ondan alıp geleyim»* dedi. Kral da onu hapishaneye gönderdi. Hz. Yusuf'la biraraya geldiklerinde, o sakacıbaşı şöyle dedi:

«Ey Yusuf! Ey doğru sözlü kişi! Rüya'da görülen yedi zayıf

ineğin yedi semiz inek ile, yedi yeşil başak ile de yedi kuru başak hakkında bize onların yorumunu söyle. Ümid ederim ki insanlara isabetli yorumunla dönerim ve onlar da doğruyu öğrenmiş olurlar».

Hz. Yusuf da ona bu rüyayı şu şekilde yorumladı:

«Adetiniz üzere yedi yıl ekin ekersiniz. Sonra yiyeceklerinizden az bir miktar hariç biçtiklerinizi başağında stok edip bırakırsınız. Bunun ardından saklayacaklarınızdan az bir miktar hariç o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir. Sonra onun ardından da bir yıl gelecek ki o yılda insanlara bol yağmur verilecek ve insanlar o yıl (bol bol meyva) sıkacaklar. Yani bol bol meyva ve sebzelere kavuşacaklar. Üzüm, hurma, zeytin ve susam gibi şeyleri sıkarak sularından istifade edecekler».

Rüyada bu bolluk senesine dair bir işaret yoktur. Hz. Yusuf, bunu onlara sadece ilham vasıtasıyla müjdelemiştir. Nitekim bu müjde ileride de aynı şekilde tezahür etmiştir.

Böylece sakacıbaşı, Firavun'a rüyasının yorumunu götürdü, Firavun da bununla sevindi ve bunun uygun bir yorum olup, rüyasıyla mutabakat halinde bulunduğunu anladı. Sonra da Firavun Hz. Yusuf'un yanına getirilmesini emretti. Onlar Hz. Yusuf'u getirmeye gittikleri zaman Hz. Yusuf, kendi hakkındaki durum açıklığa kavuşuncaya kadar çıkmak istemediğini söyledi. Gelen aracıya, Firavun'a gidip ellerini kesen kadınların durumunu sormasını istedi. Hz. Yusuf o kadınların isimlerini de teker teker bildirdi. Firavun o kadınları biraraya getirdiğinde onlardan Hz. Yusuf'u sordu. Onlar ise *«Hâşâ»* dediler: *«Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik».* Böylece onun ve Aziz'in hanımı hakkında işittiklerinden hiçbir şeyi inkâr etmediler. İşte bu hususta ayetler meseleyi şöyle anlatmaktadırlar.

Kral, «Onu bana getirin» dedi. Elçi Yusuf'a geldiği zaman, Yusuf, «Efendine dön de ona ellerini kesen o kadınların maksatlarının ne olduğunu sor. Kuşkusuz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir» dedi. Kral, «Yusuf'un nefsinden murad almak istediğimiz zaman, durumunuz neydi?» dedi. Kadınlar, «Hâşâ, Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik» dediler. Aziz'in karısı ise dedi ki «Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Kuşkusuz ki o doğru söyleyenlerdendir». Yusuf, «Onların bu itiraflarına lüzum görmem. Benim kendisine gıyabında hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını onun da bilmesi içindir bu» dedi.

Ayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Yusuf kendisine mücrimlerin âlâmeti, hainlerin nişanı olduğu halde hapisten çıkmayı istememişti. O hapishaneden, masuniyetini ispatlamış, başı dimdik, sicili tertemiz olduğu halde çıkmak istemişti. Olayı olduğu gibi anlatıp, böyle bir suçtan beri olduğunu söyledi. Suçun kendisine iftira atan Aziz'in hanımından geldiğini bildirdi. Şehirde yayılan dedikodu, Aziz'in hanımının hizmetçisini kendisine davet etmesi şeklindeydi. Bunun alâmeti ise ellerini kesen kadınlardı. Çünkü o kadınlar da Hz. Yusuf'u gördüklerinde ellerini kesmişlerdi. Aziz'in hanımı, Hz. Yusuf'u hem kendisi için, hem de kadınlar için çağırmıştı ve onların önünde, *«İşte beni kınadığınız kişi budur. Ben onu istedim, benden sakındı. Eğer ona emrettiğimi yapmazsa kesinlikle hapsedilecek ve zillete düşenlerden olacaktır»* dedi. Sonra da onu hapse atmak suretiyle tehdidini yerine getirdi. Oysa Hz. Yusuf suçsuzdu. Onların Aziz'in hanımından dinlediklerine dair şahitlik etmeleri, onun bu suçtan beri olduğunun delilidir, sözünün de doğru olması demekti. Kur'an'ın uslûbundan da anlaşılan budur.

Kral onları huzuruna getirtip, Hz. Yusuf'un nefsini istedikleri gündeki durumlarını kendilerinden sorduğunda, onların cevabı,

«Hâşâ! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik» şeklinde olmuştu.

Onların bu sözü, mümkündür ki Hz. Yusuf'tan herhangi bir şey dinlemediklerini ve ondan bir kötülük görmediklerini ihsas etmiş olsun. Yine onların, bu sözü hileli bir yolla söylemiş olmaları da mümkündür. Yani şahadeti inkâr etmiş olabilirler. Çünkü Hz. Yusuf onların, o gün Aziz'in hanımından dinlediklerini ve onun —emrini dinlemediği takdirde— kendisini nasıl hapise atmakla tehdit ettiğini söyleyip, şahitlik etmelerini istemişti. Fakat onların bu sözleri muhtemelen, Hz. Yusuf'tan rivayet ettiklerinin bir özetidir ve bu da onun masum olduğunu ortaya koymuştur. Yani onlar, böylece şahadeti tam mânâsıyla ifa ederek, onu kötülükten beri kılmışlardır. Onlar şahitliği tam mânâsıyla yaptıkları için, Aziz'in hanımının önündeki tüm yollar kapanmış, inkâr edecek bir şey bulamadığından şöyle demiştir: *«Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Kuşkusuz ki o doğru söyleyenlerdendir».*

Bu açık ikrar, Hz. Yusuf'un doğruluğuna, beraatine delâlet eden bu itiraf —ki Hz. Yusuf böyle bir ikrarın Aziz'in hanımı tarafından yapılacağını sanmıyordu— artık o gün başka delillerin toplanmasına ihtiyaç bırakmamıştı. Yani artık, onun zulmen hapsedildiğini ispatlamaya ve hakkında deliller getirilmesine gayret sarfetmeye gerek kalmamıştı.

HZ. YUSUF KRAL'IN HUZURUNDA

Kral'ın nezdinde, Hz. Yusuf'un masumiyeti bu şekilde sabit olunca, Hz. Yusuf'un masumiyetinin delili dosdoğru ve apaçık olduğu halde ortaya çıkınca, Kral *«Onu bana getirin. Ben onu kendime danışman edineyim»* dedi. İşte o zaman Hz. Yusuf, kendisi için bir sakınca olmadığını anlayınca, Kral'ın yanına gidip, onun-

la konuştu. Hz. Yusuf Kral'ın hoşuna gitmişti. Onun zekâsını beğenmiş, rüyasını güzelce tabir etmesini takdir etmişti. Ona kendisi için nasıl bir iş istediğini, neden hoşlanacağını sordu. Hz. Yusuf ise *«Beni ülkenin hazinelerinin üzerine memur et, ondan çıkan hasılat ve hayırlara tayin et. Çünkü ben iyi korurum ve bilirim»* dedi.

Hz. Yusuf'un bu durumu, Tevrat'ın Tekvin Kitabı'nın 41. bölümünde şöyle anlatılmaktadır:

«Yusuf onlara, «Bolluk yıllarında ürünün beşte birini depo edin. Kıtlık yılları gelince, ülke kıtlıkla mücadeleye hazır olsun ve bu durumu idare etmeleri için ülkenin her tarafında memurlar bulundurulsun» dedi. Bunun üzerine Firavun adamlarına, «Bunun gibi kendisinde Allah'ın ruhu bulunan bir adam bulabilir miyiz?» diye sorduktan sonra, Yusuf'a dönerek, «Madem ki Allah sana bütün bu şeyi bildirdi, senin gibi akıllı ve hikmetli adam yoktur; Sen evimin üzerinde bulunacaksın ve bütün kavmim senin emrin üzerine idare olunacaktır. Ben yalnız tahtta senden büyük olacağım» dedi. Ve Firavun yine Yusuf'a dedi: «Bak seni bütün Mısır diyarına hakim kıldım». Ve Firavun parmağından mühürünü çıkardı, onu Yusuf'un parmağına taktı. Ona ince keten bir elbise giydirdi, boynuna da altın bir zincir taktı. Ve onu kendisinin ikinci arabasına bindirdi. Onun önünde «diz çökün» diye bağırdılar. Onu bütün Mısır diyarına hakim kıldı, emir ve nehyi onun uhdesine verdi. İtaat edilen amir o, geçerli olan konuşma onundu. Yusuf'un adını, «Zafenat-Peneah» koydu. Ona, On şehrinin kâhini Poti-Fera'nın kızı Asenat'ı eş olarak verdi. Mısır Kralı'nın huzurunda durduğu zaman Yusuf otuz yaşında idi. Yusuf kralın huzurundan çıkıp bütün Mısır diyarında dolaştı, durumu teftiş etti, gereken tedbirleri aldı».

HZ. YUSUF'UN KARDEŞLERİNİN MISIR'DA TİCARET YAPMALARI

Yedi bolluk yılı geçti. Hz. Yusuf tüm tedbirleri almıştı. Hazineler edindi, depolar inşa etti. Yer mahsullerini başkalarıyla birlikte depolara doldurdu. Bundan sonra yedi kıtlık yılı başladı. Yer küresinin etrafında kıtlık şiddetini gösterdi. Mısırlılara gelince onlar krala gidip, kendisinden yiyecek istediler. Kral ise onları, *«Zafenat-Pereah»* olan Hz. Yusuf'a gönderdi. Hz. Yusuf depoları açıp onlara, yetecek miktarda yiyecek verdi. Filistin halkı da kıtlıktan etkilenmişti. Mısır'da yiyecek olduğunu haber aldılar. Hz. Yakub çocuklarını deve ve merkeplerle Mısır'a gönderdi ve oradan buğday getirmelerini istedi. Kendilerine gerekli sermayeyi de vermişti. Onlar da Mısır'a aile efradı için buğday satın almak üzere gittiler. Mısır'a vardıklarında Hz. Yusuf onları tanımış ama onlar Hz. Yusuf'u tanımamışlardı. Zaten böyle olması da normaldi. Çünkü Hz. Yusuf onlardan ayrıldığı zaman küçük bir çocuktu, yüzü taptazeydi. Kardeşleriyle karşılaştığında ise, 40 yaşına merdiven dayamıştı. Ayrıca saltanat kisvesi ona azamet ve bir ihtişam vermişti. Ona bakanların gözleri kamaşıyordu. Kardeşlerine gelince, onlar yine eski hallerindelerdi. Aynı elbiseleri giymişlerdi ve aynı dili konuşuyorlardı, görünüşleri değişmemişti. Hz. Yusuf kardeşlerine satın aldıkları buğdayı verdikten sonra, *«Sizin, baba bir kardeşiniz vardı. Onu bana getirirseniz, size ikinci defa yiyecek yardımı yaparım. Onu bana getirmediğiniz takdirde bundan sonra size verilecek buğdayım yoktur ve bir daha da yanıma gelmeyin»* dedi. Bunun nedeni şuydu: O bütün kardeşlerini gördüğü halde aynı anneden olma kardeşi Bünyamin'i görmemişti. Bünyamin Hz. Yusuf'tan daha küçüktü. Böylece onların ağızlarını aradı. Onlardan Bünyamin'in hayatta olduğunu öğrendi ve Bünyamin'in babasının yanında kaldığını, babasının onun ayrılmasına rıza göstermediğini anladı. Onlara gerçekten de bedava olarak buğday vermişti ki paralarının geri verildiğini bilmeksizin kardeşlerini geri getirsinler. Onlar, *«Onu babamızdan iste-*

yeceğiz» dediler, Hz. Yusuf da onlara ikramda bulundu, müsamaha gösterdi ve adamlarına onların buğday karşılığı verdikleri malları tekrar onlara iade etmelerini söyledi. Çünkü onlar tekrar onu kendisine getireceklerdi; Zira onlar malları olmayan bir şeyi kabul etmezlerdi. Hz. Yusuf, bunu geri gelmeleri için bir av olarak hazırlamıştı.

HZ. YUSUF'UN KARDEŞLERİ BABALARININ YANINDA

Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarının yanına dönünce ona Mısır'ın Ticaret Bakanı'nın, baba bir kardeşlerini getirmedikleri takdirde, kendilerine buğday satmayacağını anlattılar. Hz. Yakub, onların daha önce yaptıklarını hatırladı ve Hz. Yusuf hakkındaki yarası deşilmiş oldu. Onlara, *«Daha önce kardeşiniz Yusuf hakkında size ne kadar güvendiysem, onun hakkında da size ancak o kadar güvenirim. Bu yüzden ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum. Koruyucu olarak Allah en hayırlı olanıdır. O merhamet edenlerin en merhametlisidir»* dedi. Hz. Yusuf kardeşleri, yüklerini açıp, buğdayı çıkardıktan sonra, götürdükleri gümüşlerin hepsinin olduğu gibi dokunulmaksızın durduğunu gördüler. İşte bu durum, babalarıyla konuştukları meselenin önemini artırıcı bir unsur oldu ve babalarına, *«Ey babamız daha ne istiyoruz? İşte malımız da bize geri verilmiş! Bünyamin'i de bizimle beraber gönder de böylelikle yiyecek alabilelim. Biz onu muhakkak ki koruruz, bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu sefer aldığımız az bir miktardır»* dediler.

Anlaşılan odur ki, kıtlık çok şiddetliydi. Çünkü Hz. Yakub'u onlarla beraber —bir şart ile— göndermeye mecbur bırakmıştı: *«Onu bana getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermeden, onu asla sizinle göndermem. Ancak kuşatılıp engellenmeniz müstesna»*. Onlar da (bu şartı yerine getireceklerine dair) ona söz verince, (Yakub): *«Söylediklerimize Allah vekildir»* dedi.

Daha sonra Hz. Yakub oğullarına, Mısır'a vardıklarında şehre tek kapıdan değil, çeşitli kapılardan girmelerini tavsiye etti. Müfessirlere göre, Hz. Yakub bu tavsiyeyi halkın onları kıskanmaması için yapmıştır. Ancak bizim kanaatimize göre Hz. Yakub, halkın dikkatlerini çekmesinler, halk onlar hakkında konuşmasın veya Mısır'a saldıracak kimselerin öncüleri, casusları oldukları fikrine kapılmasın diye böyle bir tenbihte bulunmuştur.

Durum ne olursa olsun, Hz. Yusuf'un kardeşleri yiyecek talebiyle Mısır'a yeniden geldiler. Babalarının yanında hiç kimse kalmamıştı. Beraberlerinde daha önce yüklerine konulan malları da vardı.

Hz. Yusuf'un kardeşleri Mısır'a vardıklarında, Hz. Yusuf onları beraberlerinde Bünyamin ile birlikte görünce hizmetkârlarına, onlara ziyafet vermek için koyun kesmelerini ve öğle yemeğini beraber yemek üzere hazırlık yapmalarını emretti. Onlar da Hz. Yusuf'un kardeşlerini emrolundukları gibi, Hz. Yusuf'un evine götürdüler. Onlar eve götürüldüklerini anlayınca, kendileri hakkında endişeye kapıldılar. Aralarında *«Galiba çuvallarımızda görülen gümüşten dolayı bizi buraya soktular. Bize saldırıp, merkeplerimize el koyacaklar ve bizi köle edinecekler»* diye düşündüler. Hz. Yusuf'un hizmetkârlarından biriyle konuşarak bu hadiseyi ona açtılar ve gümüşü beraberlerinde getirdiklerini, ondan haberleri olmadıklarını anlattılar. Ayrıca hem onu, hem de diğer gümüşleri buğday satın almak için getirdiklerini söylediler. O hizmetkâr da onları teskin ederek (Tevrat'ın rivayetine göre) daha önce Hz. Yusuf'un yanında kalan kardeşleri Şem'un'u getirdi. Sonra onları alarak yemek için Hz. Yusuf'un evine götürdü.

Yemek vakti geldiğinde, Hz. Yusuf'a hediyeler takdim ettiler. Hz. Yusuf, Bünyamin'e bakarak, *«Sizin kendisinden bana söz ettiğiniz küçük kardeşiniz bu mudur?»* diye sorduktan sonra, *«Ey oğul! Allah sana nimet versin»* diye dua etti. Ancak Hz. Yusuf'un

gözleri dolduğu için onlarla oturacak gücü kendinde bulamadı. Tenha bir yere çekilerek, ağladı ve sonra tekrar onların yanına döndü. Babalarının sağlığı hakkında onlardan bilgi aldı ve onlara yemek ikram etti. Kendisi ile Mısırlılar onlardan ayrı olarak yemek yediler; zira Mısırlılar İbranîlerle birlikte yemek yemeği necaset olarak kabul ederlerdi. Hz. Yusuf'un kardeşleri ile birlikte yemek yememesinin nedeni olarak, Mısırlıların kendisini tenkid etmesini istememesi söylenebilir. Kardeşlerini yaş sırasına göre oturttu. Onun yaptığı bu sıralama gerçeğe uygun olduğu için, kardeşleri hayretler içerisinde kalmışlardı. Bünyamin'e yemeği bol bol verdiler. (1)

HZ. YUSUF'UN BÜNYAMİN'İ ALIKOYMAK İÇİN BAŞVURDUĞU TEDBİR:

Hz. Yusuf kardeşlerinin yüklerini hazırlamaları için hizmetçilerine emir verdi. Çuvalları yiyecek maddeleri ile doldurdu ve herkesin getirdiği gümüşü kendi çuvalına koymalarını emretti. Bir tası da Bünyamin'in çuvalına bırakmalarını söyledi. O tas, Hz. Yusuf'un su içtiği tastı. Onlar böylece yola çıktılar ve biraz gittikten sonra, aniden Hz. Yusuf'un vekili onlara bağırarak kendilerine yaptıkları şeyin doğru olmadığını, iyiliğe karşı nankörlükle karşılık verdiklerini ve Hz. Yusuf'un su maşrapasını çaldıklarını söyleyip, onları kınadı. Onlar ise, böyle bir suçtan beri olduklarını iddia ederek, *«Kralın tası kimin yükünde bulunursa ona, Kral'ın kölesi olarak el konulsun»* dediler.

Bunun üzerine vekil onların yüklerini aramaya başladı ve önce büyüklerin yüklerini inceledi. Sonunda arama sırası Bünyamin'e gelmişti. Bünyamin'in çuvalında tası bulup, çıkardılar. Hep birlikte şehre geri döndüler. Kardeşleri Hz. Yusuf'un huzuruna,

(1) Abdülvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 134.

onun lütfunu isteyerek, merhamet dileyerek çıktılar. Hz. Yusuf yaptıklarından dolayı onları kınadı. Kardeşleri Hz. Yusuf'a aralarından birini Bünyamin'in yerine alıkoyması için yalvardılar. Hz. Yusuf ise buna yanaşmayarak şöyle buyurdu: *«Tas kimin yükünde bulunmuşsa o benim kölem olacaktır. Sizler ise memleketinize gidebilirsiniz».*

Onlar, Hz. Yusuf'tan mermahet dilenmelerine, babalarının Bünyamin'e ne kadar bağlı olduğunu söylemelerine ve babalarının kaybolan kardeşlerinin yerine Bünyamin'le teselli bulduğunu anlatmalarına rağmen, Hz. Yusuf onu bırakmadı. Bunun üzerine hepsi, Bünyamin'e kızarak, onu kendilerini tehlikeye sokmakla suçladılar: *«Eğer hırsızlık yapmışsa, onun daha önceki kardeşi de hırsızlık yapmıştı».* Hz. Yusuf bu suçlamayı, sineye çekerek, onlara bir açıklamada bulunmadı. Kendilerine sadece, *«Siz şu hırsızdan, durumca daha kötüsünüz. Allah sizin vasıflandırdıklarınızı daha iyi bilir»* dedi.

«Daha önceki kardeşi de hırsızlık yapmıştı» demekle, onlar Hz. Yusuf'u kastetmişlerdi. Bunun nedeniyse şuydu: Hz. Yusuf'un annesi, o daha küçük bir çocukken vefat ettiği için, onu halası büyütüyordu. Halası Hz. Yusuf'a çok bağlanmıştı. Hz. Yusuf biraz büyüyünce, babası onu halasından almak istemişti. Halası da onu vermemekte direndi ve ona kendi yanında bulunan Hz. İbrahim'in kemerini giydirmek istedi. O kemeri elbisesinin altına soktu, sonra da kemerin çalındığından şikâyet etti. Kemeri aradığında ise onu Hz. Yusuf'un elbisesinin altından çıkardı. Böylece Hz. Yusuf'un bu kemere karşılık yanında bir süre kalarak, kendisine hizmet etmesini istedi. Halası bu hile sayesinde Hz. Yusuf'u yanında alıkoymayı başarmış ve Hz. Yakub da onu geri almaktan vazgeçmişti. İşte kardeşleri yukarıdaki sözleriyle bu olaya işaret etmişlerdi.

Hz. Yusuf'un kardeşleri mübadele yoluyla Bünyamin'i almak-

tan ümitlerini kesince, en büyükleri olan Raobin, kardeşlerine, *«Babanız geri götüreceğinize dair sizden bir söz almak şartiyle kardeşinizi size teslim etti. Bundan önce de Yusuf hakkında tefritiniz olmuştu. Ben Mısır topraklarını, babam gitmek için bana izin vermeden veya hâkimlerin en hayırlısı olan Allah benim durumum hakkında hükmetmeden terk etmeyeceğim»* dedi. Sonra da onlara babalarına dönmelerini ve Bünyamin'in durumunu ona haber vermelerini söyleyerek, oğlunun kralın maşrapasını çaldığı için köle olarak alıkonulduğunu bildirmelerini istedi. Ayrıca hırsızlığın, onların ve kervan halkının gözleri önünde ortaya çıkarıldığını ve söylediklerinde doğru olduğunu babalarına iletmelerini söyledi.

Hz. Yusuf'un kardeşleri, küçükleri olan Bünyamin ile büyükleri Raobin dışında babalarına dönüp durumu tüm açıklığıyla anlattılar. Ancak bu anlatılanlara Hz. Yakup inanmadı, bunu daha önce Hz. Yusuf hakkında yaptıkları gibi bir hile olarak yorumladı. Üzüntüsü daha da arttı. Gözleri ağardı. Daha önce kalbini yakan üzüntü kendisini tekrar kıskacına aldı ve; *«Ey Yusuf'a olan üzüntüm, gel, tam zamanıdır»* diye feryad etti. Bunun üzerine oğulları Hz. Yusuf'u andığı için onu kınamaya başladılar. Onların gözünde Yusuf'un meselesi artık kapanmıştı.

Daha sonra Hz. Yakup oğullarını yiyecek almaları ve Yusuf ile Bünyamin'in durumlarını yerinde araştırmaları için Mısır'a geri gönderdi. Onlara Allah'tan ümit kesmemelerini söyledi. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ancak kâfirlere mahsus bir durumdur. Onlar babalarının emrettiği gibi Mısır'a gittiler. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu hususu çok güzel tasvir eder: *«Ey oğullarım, gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın ve sakın Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez».*

HZ. YUSUF'UN KARDEŞLERİYLE TANIŞMASI

Hz. Yusuf'un yanına döndüklerinde, kardeşleri ona; *«Ey aziz, bize ve ailemize açlıktan kıtlık geldi. Biz değersiz de bir sermayeyle geldik. Fakat sen bize tam miktarda yiyecek ver. Bize tasadduk eyle. (Yani kardeşlerimizi bırakmak suretiyle bize sadaka ver). Çünkü Allah sadaka verenleri mükafatlandırır»* dediler.

Onların eski kötülüklerini hatırlatmak bakımından Hz. Yusuf onlara şöyle dedi: *«Sizler cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?»* Bunun üzerine onlar; *«Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?»* diye sordular. Hz. Yusuf; *«Evet ben Yusuf'um. Bu da kardeşim. Allah bize lutfetti. Çünkü kim Allah'tan korkar, sabrederse kuşkusuz Allah güzel davrananların mükafatını zayi etmez»* diye cevap verdi.

Onlar ise suçlarını kabul ederek; *«Andolsun ki gerçekten Allah seni bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz suç işleyenlerden olduk»* dediler.

Hz. Yusuf onları teskin ve teselli etmek kabilinden, *«Bugün sizi kınama yoktur. Allah sizi affetsin, kuşkusuz O, merhametlilerin en merhametlisidir»* dedi ve devamla; *«Şimdi şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne sürün. Gözleri görecek duruma gelince de, tüm ailenizle birlikte bana gelin»* dedi.

Kervan Mısır'dan ayrılırken, durum değiştiğinden dolayı Hz. Yakub'un kalbi ışıl ışıldı. Ümitsizlik onun kalbine girmemişti. O uzun bir süredir Hz. Yusuf'a kavuşacağı anı sevinçle beklemekteydi. Çevresinde bulunanlara; *«Eğer bana bunak demezseniz, (inanın ki) ben Yusuf'un kokusunu alıyorum»* dedi. Onlar da Hz. Yakub'a; *«Vallahi! Sen hâlâ eski şaşkınlığın içindesin»* dediler.

Yani onlar böyle demekle, ona Hz. Yusuf hakkındaki önun sağ olduğuna dair inancını koruduğunu ve bu yanlış inancını sürdürdüğünü söylemek istemişlerdi. Bu bekleyiş uzun sürmeden, sona erdi, müjdeci Hz. Yakub'a, Hz. Yusuf ile Bünyamin'in sıhhatte olduklarına dair müjdeyi getirdi. Hz. Yusuf'un gömleğini Hz. Yakub'un yüzüne sürdü. Gözleri yeniden görmeye başladı. Kavuşma müjdesini alınca, kendisini kınayanlara; *«Ben size, sizin bilmediğinizi Allah tarafından biliyorum»* demedim mi? dedi.

Hz. Yakub, Hz. Yusuf'un hayatta olduğu ve birbirlerine kavuşacakları kendisine Allah tarafından bildirildiğinde bu sözü söylemişti. Daha sonra o ve tüm aile efradı Mısır'a doğru yola çıkmak üzere hazırlandılar. Mısır'a vardıklarında da Hz. Yusuf'un huzuruna girdiler. Hz. Yakub ile hanımı (yani Hz. Yusuf'un teyzesi), Hz. Yusuf'un yanına girdiklerinde, on bir kardeşle birlikte onun için (Allah'a) şükür secdesi yaptılar. Hz. Yusuf babasına şöyle dedi:

«Ey babacığım! İşte benim daha önceki rüyamın yorumu buydu. Rabbim o rüyayı hak kıldı, bana ihsanda bulundu. Beni zindandan kurtardı. Beni yeryüzünün (Mısır'ın) hazineleri üstüne memur kıldı. Emri ve nehyi, halli ve akdi v.s. benim elime verdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını açtıktan sonra Allah Teâlâ sizi çölden getirdi. Tüm bunlar bana ve size Allah'ın bir lütfu ilahisidir. Kuşkusuz Rabbim Lâtiftir, dilediğine lutfeder. Kuşkusuz Rabbim bilen ve hikmet sahibi olanın ta kendisidir».

Hz. Yusuf'un Kur'an'da geçen kıssası özet olarak böyledir. Bu özetten sonra, Kur'an'ın bu kıssa hakkındaki ayetlerinin meallerine ve tefsirlerine geçerek, incelikleri Allah'ın izniyle gözler önüne sermeye çalışacağız.

Allah Teâlâ'nın kulları hakkındaki ilâhî lûtfunu ortaya koya-

lım ve hep birlikte bu Nebiyyi Zişanın ve diğer Peygamberanî Îzam'ın şefaatine nail olmak için Allah'a yalvaralım.

Muhterem okuyucu, Hz. Yusuf'un kıssası Hz. Muhammed'e (s.a) Allah tarafından gelen vahy ile bildirilmiştir. Bunun vahiy ile olmayıp, Hz. Muhammed'in başka kitaplardan alıp veya işitip, sonra Kur'an'a eklediği ya da Hz. Muhammed'den sonra başkaları tarafından Kur'an'a sokulduğu biçimindeki itirazların tümü de kâfirce düşüncelerin ürünleridir. Bu şekilde itiraz edenler ve bu tür düşünceler öne süren kimseler, dinden çıkmış olurlar.

Allah Teâlâ bütün insanlık âlemini, din-i mübin olan İslâm'dan nasibdâr eylesin. Müslümanları da dinlerinde müstakîm ve daîm kılsın (Amin).

قَالَ يٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَكِيْدُوْا لَكَ كَيْدًا ۭ
اِنَّ الشَّيْطٰنَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۝٥ وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيْكَ رَبُّكَ
وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ
يَعْقُوْبَ كَمَآ اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ ۭ اِنَّ رَبَّكَ
عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝٦ لَقَدْ كَانَ فِيْ يُوْسُفَ وَاِخْوَتِهٖٓ
اٰيٰتٌ لِّلسَّاۗىِٕلِيْنَ ۝٧ اِذْ قَالُوْا لَيُوْسُفُ وَاَخُوْهُ اَحَبُّ اِلٰٓى اَبِيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ ۭ اِنَّ اَبَانَا لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۝٨ اُقْتُلُوْا يُوْسُفَ اَوِ اطْرَحُوْهُ
اَرْضًا يَّخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيْكُمْ وَتَكُوْنُوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ قَوْمًا
صٰلِحِيْنَ ۝٩ قَالَ قَاۗىِٕلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ وَاَلْقُوْهُ
فِيْ غَيٰبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ۝١٠
قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاْمَنَّا عَلٰي يُوْسُفَ وَاِنَّا لَهٗ
اشمام
لَنٰصِحُوْنَ ۝١١ اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَّرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهٗ
لَحٰفِظُوْنَ ۝١٢ قَالَ اِنِّيْ لَيَحْزُنُنِيْٓ اَنْ تَذْهَبُوْا بِهٖ وَاَخَافُ
اَنْ يَّاْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غٰفِلُوْنَ ۝١٣ قَالُوْا
لَىِٕنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّآ اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ ۝١٤

5 — (Yakub): «Ey oğulcağızım! Rüyanı kardeşlerine anlatma! Yoksa sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.»

6 — Böylece Rabbin seni seçecek, olayların tevilini (yorumunu) sana öğretecek, sana ve Âl-i Yakub'a nimetini tamamlayacaktır. Tıpkı daha önce ataların İbrahim ve İshak'a da nimetini tamamladığı gibi. Kuşkusuz ki Rabbin bilendir ve hikmet sahibidir.

7 — Andolsun ki, Yusuf ve kardeşlerinde soranlar için ayetler (deliller, ibretler) vardır.

8 — (Zikret) o zamanı ki, Yusuf'un kardeşleri; «Yusuf ve (anabir) kardeşi babamızın yanında bizden daha sevimlidirler. Oysa biz bir grubuz. Kuşkusuz babamız açık bir yanlışlık içindedir!» demişlerdi.

9 — «Yusuf'u ya öldürün ya da bir yere atın. Böylece babanızın yüzü (sevgisi) yalnızca size kalsın. Ondan sonra da salih bir topluluk olursunuz».

10 — Aralarından bir sözcü; «Yusuf'u öldürmeyin. Eğer ille de böyle birşey yapacaksanız, onu kuyunun dibine atın, kervanlardan biri de onu alıp götürsün» dedi.

11 — Onlar şöyle dediler: «Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? Kuşkusuz ki, bizler ona nasihat edicileriz».

12 — «Yarın onu bizimle gönder, yesin, oynasın. Kuşkusuz ki biz onu koruruz».

13 — (Yakub): «Sizin onu götürmeniz beni gerçekten üzer. Sizin haberiniz olmadığı bir halde iken, onu bir kurdun yemesinden korkarım» dedi.

14 — Onlar: «Biz bir topluluk olduğumuz halde eğer bir kurt onu yerse, kuşkusuz ki biz o zaman hüsrana uğrayanlardan oluruz» dediler.

(5) *«(Yakub): Ey oğulcağızım! Rüyanı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ya buneyye» (Ey oğulcağızım) tarzındaki tasgir ifadesi, ya Hz. Yakub'un şefkatinden ya da Hz. Yusuf'un yaşının küçük oluşundan dolayı kullanılmıştır. Nahiv alimleri buna, *«Tahbib (sevgi) tasgiri»* derler. Bu cümle mukadder bir sorunun cevabıdır. Yani, sanki Hz. Yakub'un bu acaip rüyayı dinledikten sonra, ne dediği sorulmuş gibi, şöyle bir cevap verilmişti: *«Ey oğulcağızım! Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma! Yoksa onlar seni helâk etmek için büyük bir tuzak kurabilirler. Ondan kurtulman da mümkün olmaz»*.

Hz. Yakub bu sözü; oğlunun rüyasından, Allah'ın onu hikmetten büyük bir mertebeye çıkaracağını, onu Peygamber olarak seçeceğini ve dünyada da, ahirette de onu nimetlendireceğini bildikten sonra söylemiştir. Bu yüzden, kardeşlerinin Hz. Yusuf hakkındaki kıskançlıklarından korktu. Haklarında uygun olmayan bir konuma girmemeleri için Hz. Yakub, bu sözü ona söylemişti. Çünkü Hz. Yakub, onların rüyanın gerçekleşmesini engellemeye güç yetiremeyeceklerini ve mutlaka Allah Teâlâ'nın bu rüyayı ileride gerçekleştireceğini biliyordu. Ama o, Hz. Yusuf'un buna meşakkat çekmeden nail olmasını istiyordu.

İSLÂM'DA RÜYA

İmam Nevevi'nin de buyurduğu gibi, Ehli Sünnet'e göre, rüyanın hakikatı şudur:

Allah Teâlâ, uyanık olanların kalbinde dilediğini meydana getirdiği gibi, uyuyan bir kimsenin kalbinde de birtakım inançlar meydana getirebilir. Çünkü ne uyku, ne de uyanıklık hali, Allah'ın dilediğini meydana getirmesine mâni teşkil edemez. İşte Allah Teâlâ, o inançları ikinci safhada meydana getireceği durumlara delâlet etmesi için alâmet kılmıştır. Allah'ın hoşuna giden şeylerin alâmeti olan rüyaları, o şeytanın hazır bulunmadığı bir yerde halk eder, hoşuna gitmeyen şeyleri de şeytanın hazır bulunduğu halde halk eder. İlkine *Rüya,* ikincisine *hulüm,* yani şeytanın hulümleri denilmektedir. İster iyi, isterse kötü olsun hepsi de yaratılış bakımından Allah halkettiklerindendir. Buna binaen, *«Rüya Allah'tan, Hulüm şeytandandır»* denilmiştir. Yani yaratılış bakımından ikisi de Allah'ın mahlûkudur. Ancak ilkini Allah, şeytanın olmadığı bir yerde, ikincisini ise olduğu yerde yaratır.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen sahih bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *«İçinizden biri, sevdiği bir rüya görürse, (bilsin ki) o muhakkak Allah'tan gelmiştir O kimse Allah'a hamdetsin ve o rüyayı diğer müslümanlara anlatsın. Bunun tersine hoşuna gitmeyen bir rüya görürse, (bilsin ki) o şeytandandır. O kimse hemen Allah'tan uzaklaştırılmış, lânetlenmiş şeytandan Allah'a sığınsın. Rüyasını kimseye anlatmasın. Bu takdirde o rüya insana zarar vermez».*

Cabir'den gelen hadiste ise şöyle buyurulmuştur: *«İçinizden biri ,hoşuna gitmeyen bir rüya görürse ,üç def'a sol tarafına tükürsün ve Allah'ın huzurundan kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınsın ve yan değiştirsin. Hangi tarafının üzerinde yatıyorsa, onun aksi tarafına dönsün».*

Allah Teâlâ böyle yapılmasını kötülükten sağlam kalmak için sebep kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ aynı şekilde sadakayı da belânın defedilmesine sebep kılmıştır. Her ne kadar bizler sol tarafa tükürmenin veya yer değiştirmenin bir rüyadaki etkisinin ne

denli bir sevap olduğunu bilmiyorsak da, böyle yapmamız gerekir!

Bazılarına göre, eğer rüya doğruysa, ruhları idare eden meleklerin konuşmalarıdır. Yok eğer yalancı bir rüya ise, şeytan ile nefsin vesveseleridir.

İmam Eş'ari'nin meşhur görüşüne göre, müsebbebler de, sebeplerin oluşu anında Allah tarafından yaratılırlar. Yoksa sebeplerle değil. (Bu meseleyle daha geniş olarak ilgilenmek isteyenler, Alusî'nin Ruh'ul-Meanî adlı tefsirinin 12. cildinin 180-181 sayfalarına başvurabilirler.)

Hz. Ayşe validemizden sahih bir senedle rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber'e (s.a) gelen ilk vahiy sadık rüya ile başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a) rüyasında ne görse o, sabahın geceden ayrılıp gelmesi gibi ortaya çıkardı. Görünen şey ister aslî, isterse suretinde olsun, isterse olmasın, bazen görünenin iradesiyle, bazen görenin iradesiyle, bazen ikisinin iradesiyle, bazen de ikisinin de iradesiyle olmadığı halde görülebilmektedir. *Birincisi,* herhangi bir peygambere Cebrail'in herhangi bir surette görülmesi gibidir. *İkincisi,* melek veya insan ruhlarından birinin kâmil bir insanın kendi âlemine indirmesiyle görünmesi gibidir. *Üçüncüsü,* Hz. Peygamber'in (s.a) isteği üzerine Allah Teâlâ'nın Cebrail'i indirerek onun görünmesi gibidir. *Dördüncüsü,* Zeyd'in uyku âleminde Amr'ı kendiliğinden ve iradesiz olarak görmesi gibidir. İşte Hz. Yusuf'un kıssası bu kısma girmektedir. Çünkü eğer kardeşlerinin iradesiyle olsaydı, o zaman bunu bilirlerdi. Bu takdirde, *«Bunu onlara anlatma»* demenin bir anlamı olmazdı. Ayrıca bunun Hz. Yusuf'un iradesiyle olmadığına, ileride *«Rabbim o rüyayı hak kıldı»* şeklinde gelecek olan cümle de delâlet eder. Nitekim bu hususu teyid eden meşhur rivayetler vardır: *«Sadık rüya, peygamberliğin 46 cüzünden biridir».*

Şöyle ki Hz. Ayşe'nin işaret ettiği gibi, Hz. Peygamber'e altı

ay vahiy rüya âleminde gelmiştir. Sonra Cebrail ona uyanıklık halinde iken gelmiştir. Altı ay, 23 seneye nispeten 46 cüzden bir cüzdür.

El-Huleymî'ye göre, vahiy, Hz. Peygamber'e 46 şekilde geliyordu. Bazen onun kalbine üflenirdi, bazen Cebrail ona, Dıhyet'ul-Kelbî adlı sahabinin suretinde gelir, bazen çıngırak sesine benzer sesler işitirdi. Ve buna benzer daha bir çok şekilde vahiy alırdı.

İbn Hacer el-Askalanî'ye göre, sadık rüyanın peygamberliğin 46 cüzünden bir cüz olması, ancak onun doğruluğu itibarıyladır; başka bir itibar ile değil. Aksi takdirde sadık rüya gören herkese peygamber demek caiz olurdu. Oysa peygamberlerden başkasına bu isim verilemez.

«Cami'ul-Usul» adlı eserde, az sayıdaki bir cemaatten sadık rüyanın peygamberliğin 45 cüzünden bir cüz olduğu bildirilmektedir ki bunun münasip yorumu şudur: Hz. Peygamber 63 yaşını tamamlamadan, yani 63. yılın ortasındayken vefat etmiştir. Bunun 1/45'i ise altı ay eder.

Sadık rüyanın peygamberliğin 40 cüzünden bir cüz olduğunu bildiren rivayet ise Hz. Peygamber'in (s.a) 60 yıl yaşamış olduğunu iddia eden görüşe göredir. Çünkü buna uygun olarak altmışın 1/40'ı altı ay eder. Bazı rivayetlerde sadık rüyanın peygamberliğin 70 cüz'ünden bir cüz olduğu şeklinde eserler gelmişse de, bunun yorumu bilinememektedir. Alusî'nin ifadesine göre bu husus çözümlenememiştir. Ancak «yedi, yetmiş ve yedi yüz» rakamlarının Arapçada genellikle çoklukta kinaye olarak da kullanıldığı düşünülecek olursa, belki de yetmiş cüzden, maksadın birçok cüzden bir cüzün kastedilmiş olduğu; yani peygamberliğin cüzlerinin çokluğuna işaret edildiği söylenebilir.

Ayette bildirilen Hz. Yusuf'un *«Kardeşleri»* ile hilelerinden ve

ona bir kötülük yapmalarından korkulan baba bir, anneleri ayrı olan kardeşleridir. Bunlar 11 kişidir: Yehuza, Rubil, Şem'un, Lavi, Riyalun, Yeşcur, ve Dine, Nahir oğlu Leya'nın kızı Leya'dandırlar. Bu hanım, Hz. Yakub'un teyzesinin kızıdır. Dan, Yeftali, Cad ve Aşir ise, Hz. Yakub'un Zulfe ve Bele adlı cariyelerinden olmadırlar. İşte *«On bir yıldız»* ile bunlara işaret edilmiştir. Hz. Yusuf ile Bünyamin'e gelince, ablası Leya'dan sonra (veya onun zamanında) Hz. Yakub tarafından nikâhlanan Rahil'den doğmuşlardır. Hz. Yakub eğer Rahil'i onun ablası Leya'nın zamanında nikâhı altına almışsa, bunun nedeni, Hz. Yakub'un döneminde cari olan şeriatta iki kızkardeşin birarada nikâh altına alınmasının yasak olmayışıdır. Bu nedenle Bünyamin, *«Rüyanı kardeşlerine anlatma»* yasağının kapsamına girmemektedir. Çünkü onun özbeöz kardeşi olan Hz. Yusuf'a zarar vereceği düşünülemez ve onun hile yapacağından da korkulmazdı. O nasıl ki secdede onlarla beraber değildiyse, rüyada da onlarla beraber değildi.

Buna şöyle itiraz edilmiştir: Meşhur olana göre Hz. Yusuf'un baba bir kardeşleri 11 kişiydi ve onların içinde *Dine* adlı bir kimse yoktur. Bazı kimseler ise bu itiraza şöyle cevap vermişlerdir: Hz .Yakub'un çocukları arasında *Dine* adlı bir çocuğu vardır. Ancak *Dine* erkek değil, Hz. Yusuf'un anne bir kızkardeşiydi.

Fakat ayette geçen *«İhvetun»* lafzı erkekler için kullanılan «Ahun» lafzının çoğuludur. Bu kaideye rağmen, *Dine* nasıl kız çocuğu olabilir? Muhtemelen burada *«İhvetun»* lafzı, ana-baba bir olan kardeşlerle, baba bir olan kardeşlerin hepsini kapsamaktadır. Bunun için Hz. Yusuf tarafından görülen yıldızların sayısını tamamlamak maksadıyla *Dine*'nin yerine Bünyamîn sayılmıştır. Bünyamin'e rüyanın anlatılmaması ihtiyat kabilindendir ve ihtimal kapısını kapatmak içindir. Çünkü meşhur bir kaide vardır: Bir sır iki kişiden fazla kimse tarafından biliniyorsa eğer, o sır yayılmış demektir.

Hilenin kardeşlerine nispet edilmesine gelince ,bu, galip itibarıyladır. Yani, Bünyamin bir, onlarsa 10 kişidir.

On bir kişinin çoğundan böyle bir hile sadır olduğu için, âdeta hepsinden sadır olmuş gibi ifade edilmiştir. Çünkü *«şeytan insana apaçık bir düşmandır»* cümlesi, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin şeytanın vesvesesine maruz kalabilecek nitelikte olduklarına delâlet eder. Bu da onların peygamber olmadıklarının en açık delilidir. Fakat bu hususta ihtilaf edilmiştir. Selef ve halefin çoğuna göre, onlar hiçbir surette peygamber değillerdir. Selef onların peygamberliğine dair hiçbir rivayet nakletmiş değildir. Tabiinden de hiç kimse böyle bir şey söylememiştir. Ancak Etbau't-Tabiin'den İbn Zeyd, Hz. Yakub'un oğullarının peygamber olduğunu söylemiştir. Az sayıda bir topluluk, İbn Zeyd'in görüşüne katılmışlardır. Halef'e gelince, müfessirler bu konuda birkaç gruba ayrılmışlardır. Bağavî gibi bazıları İbn Zeyd'in görüşüne katılırken, Kurtubi ve İbn Kesir gibi müfessirler ise şiddetle İbn Zeyd'in görüşünü reddetmişlerdir. İbn'ul-Cevzi gibi bazı müfessirler her iki görüşü naklederlerken, bazıları da bu meseleye hiç değinmemişlerdir. Ancak yine de onların peygamber olmadıklarına dair imâlarda bulunmuşlardır. Mesela bazıları *«El-Esbat»* lafzını *«İsrailoğulları'ndan Peygamber olan kimseler»* şeklinde yorumlayıp, onlara ineni İsrailoğulları'nın peygamberlerine inen olarak kabul ederlerken —ki bunlar arasında Ebu Leys Semerkandî ve Vahidî zikredilebilir-, bazıları da hiçbir şey demeksizin *«El-Esbat»* lafzına *«Yakub'un evlatları»* şeklinde mânâ vermişlerdir. İnsanlar bu yorumu, müfessirin onların peygamber olduklarını savunduğu şeklinde anlamıştır. Oysa *«Esbat»* tabirinden, Hz. Yakub'un sulbünden olan oğullarının kastedilebileceği gibi, zürriyeti (soyu) kastedilmiş de olabilir.

Şeyhulislâm İbn Teymiyye, bu konuda telif ettiği bir eserinde özet olarak şöyle demektedir:

Kur'an'ın, lugatın ve itibarın delâlet ettiği mânâya göre, Hz. Yusuf'un kardeşleri peygamber değillerdir. Ne Kur'an'da ne de Hz. Peygamber'in (s.a) hadisinde onların peygamberliklerine dair

bir nass varid olmuş değildir. Hatta sahabelerden de böyle bir şey rivayet edilmemiştir. Onların peygamber olduğunu söyleyen alimlere gelince, onlar Bakara ve Nisa suresindeki ayetlerde geçen *«El-Esbat»* lafzıyla Hz. Yakub'un oğullarının kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak doğru olanı şudur ki, *«El-Esbat»* lafzıyla Hz. Yakub'un, sulbünden olan oğulları değil, aksine onun zürriyeti kastedilmiştir. Nitekim onlara *«İsrailoğulları»* denmektedir. Tıpkı diğer insanlara *«Ademoğulları»* denildiği gibi.

«Musa'nın kavminden hakka ileten ve onunla adalet eden bir ümmet vardır» ayeti ile, *«Onları on iki sıbta ve ümmetlere ayırdık»* ayeti, açıkça *«El-Esbat»* lafzının İsrailoğulları'ndan gelen ümmetlere delâlet ettiğini ve her sıbt'ın bir ümmet olduğunu ortaya koyarlar. Alimler açıkça İsrailoğulları'ndan gelen sıbtların İsmailoğulları'ndan gelen kabileler gibi olduklarını söylemişlerdir. Ebu Said ed-Darir'in de dediği gibi, *Sıbt'ın* aslı tek ağaç, sarmaşık dalları çok olan ağaç demektir. Binaenaleyh oğulları, soyları daha dünyaya gelmezden önce, Hz. Yakub'un on iki oğluna *«Sıbt»* demenin hiçbir anlamı yoktur. Bu bakımdan ayette geçen *«el-esbat»* lafzını Hz. Yakub'un sülbünden olan oğulları şeklinde yorumlamak, büyük bir yanlıştır. Ne lafız ne de mânâ böyle bir yoruma izin vermez. Böyle bir iddiada bulunan kimse açık bir şekilde ya nılmıştır.

Doğru olanı şudur ki, onlara *«Esbat»* denilmesi Hz. Musa'nın zamanında başlamıştır. Hz. Musa zamanından beri peygamberlik onlardadır. Çünkü Hz. Musa'dan önce, Hz. Yusuf'un dışında onların arasında herhangi bir peygamberin var olduğu bilinmemektedir. Bunu destekleyen husus, Allah Teâlâ'nın Hz. İbrahim'in zürriyetinden gelen peygamberleri zikrederken *«Onun zürriyetinden Davud ve Süleyman vardır»* deyip, Hz. Yusuf ile beraberinde olanları zikretmesi ama *«Esbat»ı* zikretmemesidir. Eğer Hz. Yusuf'un kardeşleri de kendisi gibi peygamber olmuş olsalardı, Hz. Yusuf gibi onlar da zikredilirlerdi. Ayrıca Allah Teâlâ peygamberler hak-

kında onların risaletten önceki birtakım iyilik ve hasenelerini söz konusu etmektedir. Nitekim bir hadiste; *«İnsanların en kerimi, İbrahım oğlu Yakub oğlu Yusuf'tur. Peygamber oğlu Peygamberdir»* diye buyurulmuştur. Eğer Hz. Yusuf'un kardeşleri de peygamber olsalardı, onların da bu keremde Hz. Yusuf'a ortak olmaları gerekirdi. Oysa Allah Teâlâ, onların kıssalarını zikrederken, onların hata yaptıklarını itiraf ettiklerini, Hz. Yusuf'tan ve babasından af dilediklerini bildirmekte ve fakat onların peygamberliğe uygun düşen faziletlerine değinmemektedir. Onların günahlardan daha küçük günahlar işleyenler hakkında açıklamalar yapıldığı halde, onlardan açık bir tevbenin sadır olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Allah Teâlâ, gerek peygamberlikten önce, gerekse sonra babaya karşı gelmek, sıla-i rahmî kesmek, müslüman bir kimseyi köle yapıp, kâfir bir memlekete satmak, yalan söylemek gibi büyük çirkinlikler işleyen hiçbir peygamberden bahsetmemiştir. Onların peygamber olmadıklarına dair, hiçbir delil bulunmasa bile onların işledikleri şu büyük günahlar dahi yeterlidir. Çünkü alimlere göre peygamberler, risaletten önce veya sonra bu tür günahlar işlemekten masumdurlar. Ayrıca bu suçlar baliğ olmayan bir kimsenin yapamayacağı işlerdendir. Bu nedenle, o suçların onlar baliğ olmadan önce işlendiği şeklindeki mazeret geçerli değildir. Üstelik siyer alimleri Hz. Yusuf'un tüm kardeşlerinin Mısır'da öldüklerini, kendisinin de Mısır'da vefat ettiğini, ancak onun cenazesinin Şam'a (Filistin'e) nakledilmesini vasiyet ettiğini bildirmektedirler. Rivayete göre onu Hz. Musa nakletmiştir. Fakat Kur'an'da, Mısırlılara Hz. Musa'dan önce Hz. Yusuf'un dışında bir peygamberin geldiği zikredilmemiştir. Eğer onlardan biri peygamber olsaydı, muhakkak o da Kur'an da zikredilirdi.

Kısaca, onların peygamber olduğunu iddia eden kimselerin yanlışlığı sadece onların *«el-Esbat»* oldukları düşüncesinden ileri gelmektedir. Oysa onlar *«Esbat»* değillerdir. Esbat, büyük bir ümmettir. Eğer *Esbat*'tan kastedilen Hz. Yakub olsaydı, Allah Teâlâ,

«Hz. Yakub ve oğulları» tabirini kullanırdı. Çünkü bu daha anlaşılır ve daha açıktır. Ancak Allah Teâlâ peygamberliğin, onların Hz. Musa döneminde boylara ayrıldıkları zamanda yeniden meydana geldiğine işaret etmek için *«Esbat»* ifadesini kullanmıştır.

(6) *«Böylece Rabbin seni seçecek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yectebike» (Seni seçecek) ifadesi, Hasan Basri'ye göre *«Seni peygamberlik için seçecek»* anlamındadır.

Mukatil'e göreyse, *«Seni secde etmek için seçecek»* anlamındadır.

Zemahşeri'ye göreyse mânâ *«Seni büyük işler için seçecek»* şeklindedir.

«Tevil» kelimesi, bir şeyi zahiri anlamından çıkarmak demektir. Ayetin zahirine bakılırsa, *«Olayların tevili»* ile kastedilen rüyaların tabiridir. Çünkü rüyalar gaybî haberlerdir. Allah Teâlâ o rüyalar vasıtasıyla uyuyan kişinin kalbinde dilediği şekilde birtakım inançlar yaratır.

«Olayların tevili» ifadesiyle, sadık (doğru) olmaları durumunda meleğin olayları, kâzib (yalan) olmaları durumunda da şeytanın veya nefsin olaylarıdır.

Rağıb el-İsfehanî, «Tevil» kelimesinin dönüş anlamındaki *«Evvele»*den geldiğini, bununsa bir şeyi ilmen veya fiilen o şey ile kastedilen gayeye döndürmek olduğunu söylemektedir.

Mücahid'den gelen rivayete göre *«Olayların tevili»* ile rüyaların yorumu kastedilmektedir.

Süddi ile Hasan Basri'den gelen rivayetlere göreyse, «*Olayların tevili*» ile, işlerin sonuçları kastedilmektedir.

Zeccac, bu ifadenin peygamberlerin başından geçen olayların anlamlarını, geçmiş ümetler ve inen kitapların mânâlarını açıklamak demek olduğunu söylemiştir.

Bazı müfessirlere göre, «*olaylar*» ile ruhanî ve bedenî işler, onların «*Tevili*» ise, onlarla nasıl Allah'ın kudret, hikmet ve delâletine hüccet getirilebileceği keyfiyetidir. Yani ayetin zahirinden bunlar anlaşılmaktadır. (1)

«*Nimetini tamamlayacaktır*»; yani dünya nimetlerine, ahiret nimetini veya peygamberlik nimetine hükümdarlık nimetini ya da olayların tevilini öğrenme nimetine sıkıntılardan kurtulma nimetini ekleyecektir.

Olayların tevilini öğretme konusu, peygamberlik ile hükümdarlık konusu arasına girmiştir. Çünkü bu öğretme işi peygamberliğin gereklerindendir. Ayrıca öğretmek nimetin tamamlanmasına vesiledir. Çünkü Hz. Yusuf'un hapishanedeki iki arkadaşının rüyalarını, sonra da kralın rüyasını tabir etmesi, büyük bir riyaset makamına ulaşmasına vesile olmuştur.

Bazıları, ayette geçen «*İctiba*»yı idarecilik ve halkın gözündeki yüce mertebelerle, nimetin tamamlanmasını ise peygamberlik ile yorumlamışlardır. Bu yorum doğrudur; zira peygamberlik beşeriyetin tüm mertebeleri arasında en seçkin ve en yüce mertebedir.

Bazıları ise, «*İctiba*» (seçmek) ile, her hayrın elde edilmesine müsait feyzi vermek, «*Olayların Tevili*» ile rüyaların yorumunu

(1) Alusi, Ruhul-Meanî, cilt: 12, sh: 185-186

öğretmek, *«Nimetin tamamlanması»* ile de, onu en mükemmel şekilde meşakkattan kurtarmak kastedilmiştir' demektedirler. Yani Hz. Yusuf'un kurtarılmasıyla birlikte, insanların kendisine itaat edeceği bir mertebeye getirilmesi, onun meşakkatlardan en güzel şekilde kurtarıldığını göstermektedir. Olayların tevilinin ona öğretilmesinde de, Hz. Yusuf'un peygamberliğine işaret vardır. Çünkü bu ancak vahiy ile mümkündür.

Fakat bu tefsir şu şekilde tenkid edilmiştir:

«el-İctiba» lafzını bu şekilde yorumlamak zahir olmadığı gibi *«Olayların tevili»*ni öğretmenin de peygambere işaret ettiğini söylemek memnudur. Nitekim zikredilen deliller de bunu isbat edememiştir. Çünkü Hz. Yusuf'un kardeşleri de tevili biliyorlardı. Aksi takdirde Hz. Yakub'un ona rüyanın söylenmesini yasaklamasının bir anlamı kalmazdı. Yine ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, kardeşlerinin tevili bildiklerini söylememiz durumunda, onların da peygamber olmaları gerekirdi. Oysa onların peygamber olmalarını bu ayetten anlaşıldığı kimse tarafından öne sürülmemiştir. Denildiğine göre, olayların teviline (rüyaların tabirine) uygun olduğu üzere ancak suretler ile mânâlar arasındaki ilişkiyi kavrayabilen ve hayallerin nezdinde tecelli edip oluşan nefsin mertebelerini bilen kimseler vakıf olabilirler. Çünkü bir tek suret (durum) hakkında verilen hükmün mertebeleri değişik kimselere göre farklılık gösterirler. Bu şekilde bilen kimselerin sayısı azdır. Nitekim büyük alimlerden bile, rüya tabirleri konusunda hatalar sadır olmuştur.

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, bir kimse gelerek, Hz. Peygamber'e (s.a) şöyle demiştir:

— Ben bir gölge gördüm, o gölgeden yağ ve bal akıyordu. İnsanların avuç avuç ondan almaya çalıştıklarını gördüm. Kimisi çok kimisi de az alıyordu. Gökten yere inen bir ip gördüm. Sen ise ya Resûlullah! O ipe sarılarak, yükseldin. Sonra bir başkası

da o ipe sarıldı ve yükseldi. Daha sonra o ipe bir başkası sarıldı yükseldi. Daha sonra o ipe biri sarıldı ve ip koptu. Fakat o kopan ipi bağladı ve yükseldi.

Bunun üzerine Hz. Ebubekir, *«Ya Rasûlullah! Anam-babam sana feda olsun! Vallahi bana izin ver de bu rüyayı ben tabir edeyim»* dedi. Hz. Peygamber de rüyayı tabir etmesi için ona izin verdi. Hz. Ebubekir ise rüyayı şöyle tabir etti:

— Gölge İslâm'ın gölgesidir. Ondan akan yağ ve bal ise Kur'an ve onun yumuşaklılığıdır, tatlılığıdır. Çok alan Kur'an'dan almıştır, az alan da ondan almıştır. Gökten yere doğru sarkan ipe gelince, o üzerinde bulunduğun haktır. Sen hakka yapıştın Allah da seni yüceltti. Senden sonra ona yapışacak olan kimse de yücelecektir. Ondan sonra başkası da yapışacak, onunla yüceleçektir. Daha sonra başka biri de yapışacak onunla yücelecektir. Daha sonra başkası yapışacak ve fakat ip kopacaktır. Ey Allah'ın Rasûlü! Bu rüyayı doğru mu, yanlış mı yorumladığımı söyler misin?

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), *«Bir kısmını doğru, bir kısmını ise yanlış yorumladın»* dedi.

Hz. Ebubekir, «Ey Allah'ın Rasûlü! Anam-babam sana feda olsun! Vallahi. Benim nerede yanlış yaptığımı söylemelisin?» deyince, Hz. Peygamber *«Yemin etme»* diye buyurdu.

«Âl-i Yakub» ifadesi ile kastedilen, oğullarından ve diğer aile efradından meydana gelen soyudur. *«Âl»* lafzı ancak şanı olan kimseler hakkında kullanılır ve ancak akıllılara izafe edilir. Akıllı olmayan nesnelere izafeti ise sadece tevil yoluyladır. *«Yakub»* ismine gelince o da *«Yusuf»* gibi Arapça bir kelimedir ve türevleri (iştikakı) yoktur.

Bazıları, *«Annesinin karnından kardeşi İs'ten sonra çıktığından dolayı takibetme anlamında olan Yakub adını almıştır»* demişlerse de bu geçerli bir yorum değildir.

Nimetin Hz. Yusuf hakkında tamamlanması, anlaşılır bir vakıadır. Nimetin kardeşleri (Yakub'un Âlî) için tamamlanmasına gelince, bu onların fakirlikten, dağınıklıktan çıkıp, biraraya getirilmesi, refaha kavuşturulması demektir.

Bazı müfessirler *«Âl»* kelimesini Hz. Yakub'un oğullarıyla, nimetin tamamlanmasını da onların peygamber olmalarıyla tefsir etmişlerdir. Bu takdirde ayet şöyle anlaşılır: *«Allah sana ve Yakub'un diğer oğullarına peygamberlik vermekle nimetini tamamlayacaktır»*. Bu müfessirler, bu tür bir anlamdan hareketle, onların daha sonra peygamber olduklarına bunu delil olarak getirmişlerdir.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi *«İrşad'ul-Akl-is-Selim»* adlı tefsirinde şöyle demektedir:

Hz. Yusuf'un kardeşlerini, ışıklarıyla yol bulunan yıldızlar şeklinde görmesi, Allah Teâlâ'nın onun kardeşlerine în'amda bulunmasındandır. Çünkü bu, onların hepsinin peygamber olacaklarına delâlet eder. Böylece bilkuvve olan her şey fiiliyata dökülmüş olacaktır ki bu da o nimetin tamamlanmasıdır. Ancak daha sonra bu ayetin onların gelecekte peygamber olacaklarına delâlet etmesine izin vermediğini bazı ihtimallerden anladım. Bir delile ihtimal dahil oldu mu onunla îstidlal etmek bâtıl olur. Onların ışıkları ile yol bulunan yıldızlar şeklinde görülmelerine gelince, bu onların peygamber olacaklarına delâlet etmez. Fakat bu ayet onların gelecekte insanlara yol gösterici olacaklarına delâlet eder. Dolayısıyla bunun mutlaka peygamberlik olduğu iddia edilemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a); *«Benim ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız yolunuzu bulursunuz»* buyurmuştur. Biz de

Hz. Yakub'un oğullarının tevbelerinin Allah tarafından kabul edilmesinden sonra yol gösterici olduklarını inkâr ediyor değiliz. Çünkü onlar o dönemde Hz. Yusuf'un en büyük ashabından idiler.

Bazıları da Ebussuud Efendi'ye şu şekilde itiraz etmişlerdir:

Eğer onların yıldızlar şeklinde görülmesi, kendilerinin gelecekte peygamber olacaklarına delâlet etseydi, Hz. Yusuf'un ay şeklinde görülen annesinin peygamber olmasına daha fazla delâlet etmesi gerekirdi. Oysa Hz. Yusuf'un annesinin peygamber olduğunu kimse söylememiştir (1).

Bazı müfessirler de *«Âl-i Yakub»* ile Hz. Yakub'un dini üzerinde bulunup da ona tâbi olan kimselerin kastedildiğini söylemişlerdir.

Bazıları ise daha aşırı giderek, bu ifadeyle Hz. Yakub'un bizzat kendisinin kastedildiğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre *«Âl»* şahıs anlamındadır. Ancak bu, diğer yorumlara göre, daha uzak bir yorumdur.

«Tıpkı daha önce ataların İbrahim ve İshak'a da nimetini tamamladığı gibi» cümlesi Hz. Yusuf'un tam anlamıyla peygamberler halkasına dahil olduğunu göstermektedir. Çünkü dedesinin babası (Hz. İbrahim) ile dedesine (Hz. İshak) «ebeveyke» (iki atan) tabiri kullanılmıştır. Bu tabir, *«Çocuk babasının sırrıdır»* sözünün anlamını hatırlatmaktadır. Allah Teâlâ bu sözü Hz. Yusuf'un kalbi onunla mutmain olsun diye, Hz. Yakub'a söylemiştir. Hz. İbrahim hakkında nimetin tamamlanması, onun ya peygamberliğiyle, ya Allah'ın dostu olmasıyla, ya ateşten kurtulmasıyla, ya oğlunu kesmekten kurtulmasıyla ya da bunların hepsiyle olmuştur. Hz.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 187-188

İshak hakkında nimetin tamamlanmasına gelince, bu da onun ya peygamber olmasıyla, ya Hz. Yakub'un onun sulbünden çıkmasıyla ya da (kesilmesi istenilenin o olduğunu bildiren rivayete göre) büyük bir koç gönderilerek kesilmekten kurtulmasıyla olmuştur.

Hz. Yakub rüyanın delâlet etmediği hususları, neden ve nasıl alarak Hz. Yusuf'a söyleyebilmiştir? Bu muhtemelen ya Hz. Yakub'un ferasetinin bir sonucudur —ki bir babanın çocuğu hakkındaki tahminleri çoğunlukla doğru çıkar. Hele bu baba bir peygamber olursa onun tahminlerinin daha doğru çıkması gerekir— ya da Hz. Yakub bunları vahye dayanarak söylemiş olmalıdır.

Bazıları, Hz. Yusuf'un gördüğü ve babasına açtığı rüyanın bunlara delâlet edebileceğini ve Hz. Yakub'un tüm bunları o rüyadan çıkardığını iddia etmişlerdir.

(7) *«Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Hz. Yusuf ile kardeşlerinin kıssalarında o kıssayı soran ve bilen herkes için, Allah'ın kahr ve kudretinin açık hikmetinin yüceliğine delâlet eden büyük alâmetler vardır.

«Soranlar» ile ayetleri sorup onlardan ibret alan kimselerin kastedilmesi mümkündür. Çünkü sadece onlar ayetlere vakıf olurlar ve onlar yararlanırlar. Onların dışındakiler ya hiç ya da tam anlamıyla yararlanamazlar. Onların dışındakiler, şu ayetin kapsamına girerler: *«Göklerde ve yerde nice ayetler vardır ki onlar ondan yüz çevirdikleri halde onun üzerinden geçip, gitmektedirler».*

Bazı alimler, bu ayetin iktifa babından olduğunu; yani Hz. Yusuf ile kardeşlerinin kıssasını soranlar için de, sormayanlar için de büyük ayetler (alâmetler) bulunduğunu söylemektedirler.

İbn Atiyye ise *«soranlar»* ile insanların kastedildiğini söylemektedir. Yani, *«Yusuf ile kardeşlerinin kıssasında insanlar için ibret vardır».*

Mekkelilerin kıraatine göre *«Âyat»* kelimesi *«Ayet»* olarak okunmuştur. Ubey b. Ka'b'ın müshafında ise *«Âyet»* kelimesinin yerinde *«İbret»* kelimesi vardır.

(8) *«(Zikret) o zaman ki, Yusuf'un...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yusuf ve kardeşi» şeklindeki ifadede *«Kardeşi»* ile kastedilen Bünyamin'dir. Ona Hz. Yusuf'un kardeşi denilmesinin nedeni anne ve babalarının bir olmasıdır. Hz. Yusuf diğer kardeşleri Bünyamin'in adını zikretmemekle, Hz. Yakub'un Bünyamin'i Hz. Yusuf'un öz kardeşi olduğu için sevdiğine ve bu bakımdan Hz. Yusuf için düşündükleri kötülükleri Bünyamin için düşünmediklerine işaret etmiş olmaktadırlar.

«Usbe» lafzı sadece cemaat anlamında değil, hizmet görebilecek, yarar sağlayabilecek bir topluluk anlamında da kullanılmıştır. Ferra'dan rivayet olunduğuna göre, *«Usbe»* en az on kişilik bir cemaati kapsar. Bunlara *«Usbe»* denilmesi, kendileriyle bir gücün ortaya çıkması, emirlerin onlarla bağlanması ve şiddet elde edilmesi nedeniyledir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, *«Usbe»* on kişiden fazla olan bir topluluğa, başka bir rivayete göre on ile kırk arasındaki topluluğa denir.

Mücahid'den gelen rivayete göre, *«Usbe»* on'dan on beş kişiye kadar olan gruba denir.

Mukatil ise «*Usbe*»nin on kişilik bir topluluk olduğunu söylemiştir.

İbn Cübeyr, altı veya yedi kişiden, bazıları birden ona, bazıları da birden onbeş'e kadar olan kimselerden meydana gelen topluluğa«*Usbe*» dendiğini söylemişlerdir.

İbn Zeyd, Zeccac ve İbn Kuteybe'den gelen bir rivayete göre «Usbe» mutlak anlamda cemaat demektir. Bu kelimenin tıpkı *nefer, reheb* kelimeleri gibi tekili yoktur.

Bazılarına göre üçten dokuza kadar olan topluluğa *reheb*, dokuz sayıdan fazlasına *Usbe* denilebileceğini on'dan az olan bir gruba ise *Usbe* denilemiyeceğini söylemişlerdir.

«*Dallâl*» lafzı, görüşte yanlışlık, oğullarının her birini layık oldukları mertebelere koymak hususunda yanılmak anlamında kullanılmıştır. Elbette bu onların kendi kanaatiydi. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Yakub (a.s) Hz. Yusuf'ta hayr alâmetlerini daha fazla gördüğünden onu daha fazla severdi. Bunun için kardeşleri de Hz. Yusuf'u kıskanırlardı. O meşhur rüyasını gördükten sonra da Hz. Yakub'un onun hakkındaki sevgisi iyice artmıştı. Öyle ki onun yokluğuna dayanamaz, onu daima göğsüne bastırırdı. Belki de kalbi, Hz. Yusuf'tan ayrılacağını hissetmişti. Onun böyle davranması diğer oğullarının kıskançlıklarının artmasına sebep oldu. Sonunda Allah Teâlâ'nın onlar hakkında beyan ettiği olay vukûbuldu.

Bazı müfessirler, Hz. Yusuf ile kardeşi Bünyamin'i fazla sevmesinin nedeninin onların küçük olmalarından ve annelerinin vefat etmiş bulunmasından ileri geldiğini söylemişlerdir. Nitekim küçüğü sevmek beşerin fıtratına yerleştirilmiş bir durumdur.

Rivayet olduğuna göre, Bint'ul-Hasene'ye hangi çocuğunun

kendi katında daha sevimli olduğunu sorduklarında o, *«Küçük, büyüyünceye kadar, burada olmayan gelinceye ve hasta, şifa buluncaya kadar en sevimlisidir»* diye cevap vermiştir.

Ancak bu yoruma şu şekilde karşı çıkılmıştır: Eğer fazla sevginin kaynağı yaş küçüklüğü olsaydı, Bünyamin'in daha çok sevilmesi gerekirdi. Çünkü o Hz. Yusuf'tan daha küçüktü. Çünkü rivayetlere göre anneleri Bünyamin'i doğurduktan sonra vefat etmiştir. Oysa daha önce geçen bir ayet, Bünyamin'e duyulan sevginin, anne-baba bir olan kardeşi Hz. Yusuf'a duyulan sevgiden kaynaklandığına işaret ediyordu. Bu bakımdan güvenilir rivayet şudur:

Hz. Yakub, Hz. Yusuf'u daha sevmiştir; zira onda başkalarında görmediği hayır alâmetleri görmüştür. Bu sevgi, Hz. Yusuf o rüyayı gördükten sonra daha da artmıştır. Çünkü işaretler onu teyid ediyordu. Ayrıca bir baba bir çocuğunu diğerlerinden daha çok sevmesi durumunda kınanamaz; zira birçok alimin de dediği gibi sevgi, insanoğlunun gücü dahilinde değildir. Bu bakımdan bir kimse, insanoğlunun gücünü aşan bir şeyi yapamadığı için suçlanamaz. Çocukları bu hususun Hz. Yakub'un içtihadından ileri geldiğini ve onun bu içtihadında yanıldığını sanmışlardı. Bir müctehid —peygamber bile olsa— bazen yanılır, bazen de isabet eder. Ancak bu itiraz da şu cevapla halledilmektedir:

Hz. Yakub'un çocukları eğer babalarının Allah katından gönderilmiş hak bir peygamber olduğuna iman etmişlerse, nasıl ona itiraz edebilmişlerdir? Onun yolunu nasıl yanlış olarak vasıflandırabilmişlerdir? Onun yoluna nasıl dil uzatmışlardır. Yok eğer onu yalanlayan kimselerse, bu da onların kâfir olmalarını gerektirir. Oysa kimse onların kâfir olduklarını öne sürmemiştir.

(9) *«Yusuf'u ya öldürün ya da bir yere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu söz Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından söylenmiştir. Yani onların sözlerinin devamıdır. Bu sözü onlardan bir kısmı, diğerlerine hitaben sarfetmiştir. Çünkü hepsi de Hz. Yusuf'un öldürülmesine veya bir yere atılmasına taraftardılar. Sadece *«Yusuf'u öldürmeyin»* diyen kimse bundan müstesnadır.

Bazı müfessirlere göre, bu sözü söyleyen kimse, onların dışında başka biriydi. Onlar bu hususta kendisiyle istişare ettiklerinde, o da bu sözü söylemiştir. Ancak bu yorum ayetin zahirine ters düştüğü gibi, bunu destekleyen bir rivayet te yoktur. Nitekim ayetin zahirine göre bu sözü söyleyen kimse, onları iki durumdan birini seçmekle karşı karşıya bırakmıştı: Ya öldürmek veya başka bir yere atmak! Bunun karşısında bazılarının Hz. Yusuf'un öldürülmesini, bazılarının da başka bir yere atılmasını söylemiş olması mümkündür.

İbn Atiyye, bu teklifi *«Onu şu anda bulunduğu yerin dışında başka bir yere atın»* şeklinde yorumlamıştır.

Kısaca ayet şu manadadır: *«Onu ya öldürün ya da garip bırakın; zira garip bırakmak da öldürmek gibi maksadın hasıl olmasını sağlar. Hem bununla birlikte bir insanı öldürmek günahından da kurtulunmuş olur»*. Onlar iki acı durum zikretmişlerdir. Çünkü gariplik te üzüntüdür, hem de nasıl bir üzüntü!..

«Ondan sonra da salih bir topluluk olursunuz» cümlesi, tevbe etmek suretiyle işlenmiş olan bir günahtan Allah'a dönecek salih bir kavim olmayı anlatmaktadır. Nitekim bu görüş Kelbî'den rivayet olunmuş ve cumhur da bu görüşü benimsemiştir.

«Salih bir topluluk olmak» ile kastedilen dinî anlamdaki bir salihliktir. Yani onlarla Allah arasında olan bir salihliktir. Onlarla babaları arasında olan bir salihliğin; yani özür dilemek suretiyle hasıl olacak bir salihliğin kastedilmiş olması da mümkündür.

Her ne kadar yalan olmak hasebiyle, bu özür dileme dine muhalif ise de... Fakat babalarının kendilerini affetmesi bakımından uygundur. Burada dünyevî salihliğin kastedilmiş olması da mümkündür. Yani dünyanın emrinde bir salihliğin!. Çünkü Hz. Yusuf'tan sonra babalarının yüzü tamamen kardeşlerine dönmüş olacak ve böylece dünya işleri de intizama kavuşacaktır.

(10) *«Aralarından bir sözcü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sözcü» ile kastedilen, Suddî'nin görüşüne göre, *Yehuza'dır. Çünkü Yehuza* diğerlerinden daha farklı düşünüyordu. Hz. Yusuf'a o, daha az bir kötülüğü uygun görüyordu.

Katade ile İbn İshak'a göre, bu sözü söyleyen Rubil, Mücahid'e göre Şem'un, bazılarına göre de Dan'dır. Bu *«Sözcü»*nün Yehuza olması, muhtemelen en doğru olanıdır.

Bazı müfessirler, herhangi bir kimsenin adının zikredilmemesinin, kötülük yapanın kapalı geçiştirilmesi için olduğunu söylemişlerdir. Çünkü mertebeleri değişik de olsa hepsi de kötülükte ortaktırlar. *«Madem ki Kur'an bu durumu göz önünde bulundurarak isim vermemiş, o halde Kur'an'ın bu tutumuna uyarak herhangi bir isim vermemek daha münasiptir»* diyen kimseler yanılmaktadırlar. Çünkü bu husus, açıklama ve tefsir isteyen bir yerdir. Açıklama yapmak ise, tefsirde istenilen bir durum olduğundan, burada açıklama getirilmiştir.

«Kuyunun dibi» ile kuyunun derinlikleri kastedilmektedir.

Henevî'ye göre kastedilen, kuyudaki mağaraya benzer bir bölümdür.

«El-Cubb», duvarı yapılmamış, alelade kazılmış bir kuyudur. Şayet kuyunun duvarı yapılmış olursa, buna *«Bi'r»* denir.

«Eğer ille de böyle bir şey yapacaksanız, onu kuyunun dibine atın»; yani Yusuf'u babasından ayırmakta ısrarlı (kararlı) iseniz veya benim görüşüme kulak veriyorsanız, onu öldürmeyin, kuyunun derinliklerine bırakın. Onu zayi olmaktan, telef olmaktan, kurtaracak bir yerdeki kuyuya bırakın. Oradan geçen bazı kervanlar onu alıp-götürür. Bunun üzerine kardeşleri, Hz. Yusuf'u kuyuya attılar. Ancak böyle diyen kimse, kesinlikle şunu veya bunu yapmalarını onlara emretmedi. Onlara böyle bir görüş sunmakla onların kalbini kazanmış, görüşünü onların hoşuna gidecek şekilde belirtmiş oldu. Ancak onların hakkındaki suizandan da korkmuştu.

(11) *«Onlar şöyle dediler: Ey babamız!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onların Hz. Yakub'a *«Ey babamız!»* demeleri, neseb zincirini harekete geçirmeye matuftu. Kendileriyle Hz. Yusuf arasındaki kardeşlik bağını hatırlatmak içindi ki bu nedenle Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'u kendilerinden vazgeçmesini temin edebilsinler. Çünkü Hz. Yakub, onların Hz. Yusuf'u kıskandıklarını hissedince, Hz. Yusuf'u onlardan korumaya başlamıştı. Adeta onlar şöyle demek istiyorlardı: *«Niçin Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa sen bizim babamızsın ve biz de senin çocuklarınız. O da bizim kardeşimiz. Biz onun hakkında hayr istiyoruz. Ona şefkat besliyoruz. Bunu ihlâl edecek herhangi bir niyetimiz yoktur».*

(12) *«Yarın onu bizimle gönder...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yerta» fiili, meyvaların ve diğer yiyeceklerin bolca yenmesini ifade eder. Yani; *«Yarın onu bizimle gönder de bolca yesin, içsin».*

Ragıb el-İsfehanî, «*Müfredat*»ında «*er-Reta'*»nın hayvanların yem yemelerinde kullanıldığını ancak bol yemek kastedildiğinde insanlar için de kullanılmış olduğunu belirtmiştir.

«*Oynasın*»; yani yarış yapmak, ok atmak ve düşmanla savaşmak için öğretilen diğer oyunları yapmak suretiyle oynasın. Burada «*Oynamak*» ile kastedilen çocukların oyunları değildir. Çünkü eğer böyle bir şey kastedilseydi, Hz. Yakub onların yanıldıklarını hemen yüzlerine vururdu. Bu ifadeyi, onlar yaptıkları oyun heyeti üzerinde olduğu için kullanmışlardı. Onların amacı Hz. Yusuf'u götürmekti. Hz. Yusuf'un küçük yaşına uygun düşecek tasviri Hz. Yakub'a çizmeyi tasarladıklarından dolayı ona, «*Kuşkusuz ki biz onu koruruz*» demişlerdi.

(13) *(Yakub): Sizin onu götürmeniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onun ayrılması bana zor geldiğinden ve onu görmeden edemediğimden dolayı Yusuf'u götürmeniz beni üzüyor. Sizin haberiniz yokken, bir kurdun onu yemesinden korkarım.

Hz. Yakub bu sözleri, bazı müfessirlere göre, rüyasında bir kurdun Hz. Yusuf'a saldırdığını gördüğü için sarfetmiştir. Bu bakımdan o, Hz. Yusuf'u daima kurttan sakındırırdı. Bunun nedeni belki de, peygamberlerin tam münasebetleri için melekût âlemiyle ilgili olayların tahakkuk etmesine dayanıyordu. Eğer böyle değilse, rüyadaki kurt, düşman ile tevil edilir.

Bazıları, Hz. Yakub'un kurt ile oğullarından birini kastettiğini söylemiştir. Çünkü o rüyasının yorumunu ve rüyasının hangi kısımdan olduğunu bilmemekten münezzehtir. Rüyaların bir kısmı, tevile muhtaçtır, bir kısmı da değildir. Bunu ancak kâmil bir

kimsenin bilebileceği söylenmiştir. Ancak bu görüş şöyle tenkid edilmiştir:

Bu durum burada Hz. Yakub'a gizli kalmıştır. Nitekim bunun benzeri Muhiddin Arabî'nin rivayetine göre Yakub'un dedesi Hz. İbrahim'e de gizli kalmıştı. O rüyada oğlunun kesildiğini görmüştü. Bunun bir koçun kesilmesiyle tabir edilmesi gerekirken, bu Hz. İbrahim'e gizli kalmıştı.

Alusî, Muhiddin Arabî'nin bu sözünde olanın gizli olmadığını söyleyerek, onun görüşünü tezyif etmiştir.

Bazı rivayetlerde, Hz. Yakub'un (s.a) rüyasında, kendisinin bir dağın doruğunda, Hz. Yusuf'un da bir vadide bulunduğunu, on tane kurdun hep birden Hz. Yusuf'un çevresini sardığını, onu parçalamak istediklerini ve onun da onlardan birine yöneldiğini, sonra yerin yarılıp Hz. Yusuf'un orada üç gün kayıp kaldığını görmüş olduğu bildirilmekteyse de, böyle bir rivayetin güvenilir bir senedini bulamadık. Gerçi ona itibar etmeye ihtiyacımız da yoktur. Çünkü o rüyada tekellüf vardır.

Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Yakub'tan gelen bir söz, onun isteği olmaksızın oğullarını cevap vermeye itti. Bu tıpkı, Allah Teâlâ'nın *«Kerim olan Rabbin hakkında seni mağrur eden nedir?»* uslûbu üzerine varid olmuştur. Belâ daima konuşmaya bağlıdır. Nitekim Ebu Şeyh ile diğerlerinin İbn Ömer'den rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber; *«Sakın insanlara telkinde bulunmayın ki onlar yalan söylemesinler. Çünkü Yakub'un oğulları bir kurdun insanları yiyebileceğini düşünememişlerdi. Babaları kendilerine bunu telkin edince yalan söyleyip, Yusuf'u kurt yedi dediler»* diye buyurmuştur.

(14) *«Onlar: Biz bir topluluk olduğumuz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Hz. Yusuf'un kardeşleri şöyle demişlerdi: *«Vallahi! Biz on kişilik bir topluluk iken, bir kurt Yusuf'u yerse, bizler kesinlikle o zaman hüsrana uğrayanlardan; yani aciz ve zayıflardan oluruz».*

Bazı müfessirlere göre, onlar Hz. Yakub'un zarar ve helâk ile kendilerinin aleyhinde beddua etmesinden korkarak böyle söylemişlerdir.

Bazıları da ayetin mânâsının şöyle olduğunu öne sürmüşlerdir: *«Eğer bizler kardeşlerimizi bile korumaya kadir değilsek, o takdirde hayvanlarımızı nasıl koruyabiliriz? O halde biz zarar edenlerdeniz».*

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوْٓا اَنْ يَّجْعَلُوْهُ فِيْ غَيٰبٰتِ الْجُبِّ ۚ وَاَوْحَيْنَآ
اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُوْٓ اَبَاهُمْ
عِشَآءً يَّبْكُوْنَ ﴿١٦﴾ قَالُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا
يُوْسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ ۚ وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ
كُنَّا صٰدِقِيْنَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۭ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ
لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰي
مَا تَصِفُوْنَ ﴿١٨﴾ وَجَاۗءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوْا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهٗ ۭ
قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا غُلٰمٌ ۭ وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةً ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِمَا
يَعْمَلُوْنَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۢ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُوْدَةٍ ۚ وَكَانُوْا
فِيْهِ مِنَ الزّٰهِدِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰىهُ مِنْ
مِّصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِيْ مَثْوٰىهُ عَسٰٓى اَنْ يَّنْفَعَنَآ اَوْ
نَتَّخِذَهٗ وَلَدًا ۭ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ فِي الْاَرْضِ ۡ
وَلِنُعَلِّمَهٗ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۭ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى
اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ
اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٢٢﴾

15 — Sonunda onu götürüp, kuyunun karanlıklarına atmaya topluca karar verdiklerinde biz ona, «Andolsun sen onlara bu yaptıklarını kendileri hiç farkında olmadıkları bir sırada haber vereceksin» diye vahyettik.

16 — Akşam vakti ağlayarak babalarına geldiler.

17 — «Ey babamız! Gerçek şu ki biz gittik, yarışıyorduk. Yusufu eşyalarımızın yanında bıraktık. Onu kurt yemiş! Biz doğruyu söyleyenlerden olsak dahi, sen bize inanmazsın» dediler.

18 — Onun gömleğinin üzerinde yalan kan getirdiler. (Yakub): «Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Bundan sonra bana gereken güzelce sabretmektir. Sizin bu uydurduğunuza karşı yardım istenecek olan ancak Allah'tır» dedi.

19 — Bir kervan geldi. Saka (sucu) larını (su için) kuyuya gönderdiler. Sucu kovasını sarkıttı: «Müjde! işte bir oğlan» dedi. Onu ticaret için gizlediler. Oysa Allah onların ne yapacaklarını biliyordu.

20 — Onu, (Mısır'da) çok düşük bir fiata, birkaç paraya sattılar. Ona karşı isteksizdiler.

21 — Onu satın alan Mısırlı, hanımına: «Ona iyi bak! Belki bize bir yararı dokunur veya onu evlat ediniriz» dedi. İşte böylece biz Yusuf'u o yere yerleştirdik. Ve ona olayların yorumunu öğrettik. Allah emrinde galip olandır. Fakat insanların çoğu bilmezler.

22 — (Yusuf) güç ve kuvvetine kavuşunca ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz böylece güzel davrananları mükâfatlandırırız.

(15) *«Sonunda onu götürüp kuyunun karanlıklarına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette geçmekte olan *«Kuyu»* ile ilgili olarak Kadı Beyzavî şöyle demektedir: *«Bu, Beyt'ul-Makdis'in kuyusudur. Ürdün topraklarında veya Mısır ile Medyen arasında ya da Hz. Yakub'un oturduğu yerden üç fersah uzaklıkta bulunan bir kuyu da olabilir».*

Rivayet olunduğuna göre, onlar Hz. Yusuf'u çöle götürdüklerinde ona eziyet etmeye ve vurmaya başladılar. Nerdeyse onu öldüreceklerdi. O da bağırıyor, yardım istiyordu. Yehuza (müdahale ederek) onlara, *«Siz bana Yusuf'u öldürmeyeceğinize söz vermiştiniz»* deyince, onlar da Hz. Yusuf'u kuyuya getirerek onu kuyunun dibine sarkıttılar. O kuyunun kenarına yapıştı. Bunun üzerine Hz. Yusuf'un ellerini bağlayıp, gömleğini kana bulaştırmak için üstünden çıkarttılar ki bununla Hz. Yakub'u kandırabilsinler. Hz. Yusuf onlara, *«Ey kardeşlerim! Gömleğimi bana geri verin, onunla örtünürüm»* deyince kardeşleri Hz. Yusuf'a *«Sen, on bir yıldız ile güneş ve ayı çağır da onlar seni giydirsinler, sana arkadaşlık yapsınlar»* diye cevap verdiler. Hz. Yusuf kuyunun ortasına kadar sarkıtıldıktan sonra bırakıldı. Kuyuda su vardı ve Hz. Yusuf kuyunun içine düştü. Sonra orada, sudan yüksek bir kayanın üzerine çıktı ve ağladı. Bunun üzerine Cebrail ona vahy getirdi.

KUYUDA BİR MUCİZE

Siyer ve hadis alimlerinin bu hususta naklettikleri birçok rivayetler vardır. Kadı Beyzavî, bunca *kîl-u kal* içinde intihab ettiklerini söylemektedir.Bunların içerisinde bazı hususlara değinmekte fayda vardır.

Mesela bir görüşe göre, Hz. Yakub onu kardeşleriyle birlikte çöle gönderirken, Allah Teâlâ'nın cennetten İbrahim kuluna giydirmiş olduğu gömleği —ki Hz. Yakub'un yanında bulunuyordu— ona verdi .Onu gümüşten yapılmış bir kaba koyarak Hz. Yusuf' un boynuna taktı. İşte bir melek kuyudayken, gömleği Hz. Yusuf'a giydirdi ve kuyu aydınlandı.

Hasan Basri'den gelen bir rivayete göre, Hz. Yusuf kuyuya atıldıktan sonra kuyunun suyu tatlılaşmıştı. Hem yemek hem de su yerine kullanılıyordu. Cebrail kuyuya Hz. Yusuf'un yanına gelerek ona yoldaş olur. Cebrail akşama doğru kalkınca Hz. Yusuf ona, *«Sen çıkıp gidersen ben burada korkar yalnızlığa düşerim»* der. Cebrail de ona *«Bir şeyden korktuğunda; «Ey dua edenlere cevap veren! Ey yardım isteyenin yardımına koşan! Ey üzüntü duyanların üzüntüsünü gideren! Benim yerimi görüyor, halimi biliyorsun. Sana durumumdan hiç bir şey gizli değildir»* diye dua *edersen, korkun (sıkıntın) kalmaz»* der. Hz. Yusuf da böyle dua ettiğinde melekler çevresini sararak, kendisine kuyuda arkadaş olurlar.

Muhammed b. Müslim et-Taifî şöyle der:

Hz. Yusuf kuyuya atıldığında, *«Ey gaib olmayarak hazır bulunan! Ey uzak olmayarak yakın bulunan! Ey mağlûp olmayarak, galip olan Allah'ım! Benim için çıkar bir yol kıl. Beni içinde bu-*

lunduğum sıkıntıdan kurtar!» diye dua eder. Bunun üzerine Hz. Yusuf kuyuda kalmaz.

HZ.YUSUF KUYUYA ATILDIĞINDA KAÇ YAŞINDA İDİ?

Hz. Yusuf'un kuyuya atıldığı zaman kaç yaşında olduğu hususunda alimler ihtilaf etmişlerdir. Dahhak'a göre 6, Hasan Basri'ye göre 15, İbn Said'e göre 17, bazı rivayetlere göre 18 yaşındaydı.

Bazı rivayetlere göre Hz. Yusuf kuyuda üç gün durmuştu. Kardeşleri kuyunun etrafında hayvanlarını otlatıyorlar, Yehuza da ona yiyecek getiriyordu. Nitekim, *«Andolsun sen onlara bu yaptıklarını, kendileri hiç farkında olmadıkları bir sırada haber vereceksin»* ifadesi de buna işaret etmektedir.

KUYUDAKİ VAHYİN MAHİYETİ

Burada sözü edilen *«Vahy»in* mahiyeti hakkında alimler ihtilaf etmişlerdir. Müfessirlerin çoğuna göre Hz. Yusuf'a gerçekten vahyedilmiştir. Yani, gerçekten de Allah ona vahyetti... Cebrail'i ona gönderdi. O onunla yoldaş oldu, ona kuyudan çıkacağına dair müjde verdi. Gerçekte kardeşlerine bu yaptıklarını söyleyeceğini, onları bu yaptıklarına karşılık cezalandıracağını bildirdi. Bu müdekkik alimlerin çoğunun görüşüdür. Bu görüşün sahipleri şu noktada ihtilaf etmişlerdir: Hz. Yusuf o anda baliğ miydi, yoksa küçük bir çocuk muydu?

Bazıları, 15 yaşında baliğ bir genç olduğunu, bazıları çocuk olup, Allah'ın aklını kemâle erdirdiğini, ona rüşdünü verdiğini, onu vahy ve peygamberliği kabul edecek hâle getirdiğini söylemişlerdi. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. İsa hakkında da böyle demiştir. Şayet Hz. Yusuf'un kuyuda nasıl peygamber olduğu; oysa orada peygamberliği tebliğ edecek hiç kimsenin bulunmadığı söyle-

nerek, itiraz edilecek olursa, cevap olarak; Allah Teâlâ'nın onu vahy ile şereflendirip, peygamberlikle keremlendirmesinin, onun kalbini hoş etmek, üzüntü ve yalnızlığını gidermek gayesine matuf olduğu söylenebilir. Daha sonra da peygamberlik zamanında onu tebliğ etme emri kendisine verilmiştir.

Bazıları da buradaki vahiy'den maksadın, ilham olduğunu söylemişlerdir. Nitekim, *«Biz arıya vahyettik»*, *«Biz Musa'nın annesine vahyettik»* ayetlerinde geçen *«vahy»* ile ilham kastedilmiştir. (1)

(16-17) *«Akşam vakti ağlayarak babalarına...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kardeşleri, Hz. Yusuf'u kuyuya attıktan sonra, karanlıkta olsunlar ve yalandan özür dileme cesareti bulsunlar diye akşam vakti babalarına döndüler. Hz. Yakub'un evine yaklaştıklarında ise, ağlamaya, bağırıp çağırmaya başladılar. Onların bu gürültülerini işiten Hz. Yakub korkarak, dışarı çıktı. Kendilerini o halde görünce; *«Allah adına yemin edin, koyunlarınız hususunda başınıza bir şey mi geldi?»* dedi. Onlar *«Hayır Bu hususta başımıza bir şey gelmedi»* diye cevap verince, bu sefer Hz. Yakub *«O halde başınıza ne geldi? Yusuf nerede?»* diye sordu. Onlar *«Ey babamız!»* dediler: *Biz gittik yarışıyorduk»*. (İbn Abbas ok attıklarını, Zeccac; ok atmada birbirleriyle yarıştıklarını, Sûddi; koşarak yarıştıklarını, Mukatil; avlandıklarını söylemektedir). *«Yusuf'u o sırada elbiselerimizin yanında bırakmıştık. Haberimiz yokken ve koştuğumuz bir sırada onu kurt yemiş! Sen biz doğru söylesek bile bize inanmazsın»;* yani biz her ne kadar doğru söylüyorsak da, sen bizi tasdik etmiyorsun. Çünkü Yusuf'u çok sevdiğin için bizi itham ediyorsun. Oysa yanında bizimle ilgili bir delilin de bulunmuyor.

(1) Kadı Beyzavi, Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 385-386.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, onlar bir kuzu kesmişler ve kuzunun kanını gömleğe sürerek babalarına getirmişlerdi. Ancak gömlek yırtılmamıştı. Hz. Yakub; *«Onu nasıl kurt yemiş? Baksanıza gömleği bile yırtılmamış»* diye oğullarını itham etmiştir.

Zayıf bir rivayete göre, oğulları Hz. Yakub'a bir kurt getirerek *«İşte Yusuf'u bu kurt yedi»* derler. Hz. Yakub; *«Ey Kurt! Benim çocuğumu, ciğerparemi sen mi yedin?»* diye sorar. Hz. Yakub'un bir mucizesi olarak Allah o kurdu konuşturur ve kurt şöyle der: «Vallahi! *Ne çocuğunu yedim ne de onu gördüm. Zaten biz kurtlara peygamber eti helâl değildir».* Bunun üzerine Hz. Yakub, *«Peki sen Kenan topraklarına nasıl geldin?»* diye sorar. O da *«Sıla-i rahim yapmak için geldim. Benim burada yakınlarım vardır. İşte oğulların da beni yakalayıp sana getirdiler»* der ve Hz. Yakub kurdu salıverir.

Bu zayıf bir rivayet ise de biz bunu ibret olsun diye naklettik. Çünkü sıla-i rahim, esasında sorumluluk taşıyan ve akıl sahibi insanlar için ortaya konmuş ilâhî bir kanundur. Ancak bizim anlayamayacağımız bir şekilde bu hayvanlar için de geçerli olabilir (1).

(18) *«Onun gömleğinin üzerinde yalan kan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yalan kan» ile kastedilen, hakkında yalan söylenmiş kan demektir. Hz. Yakub gömleğin yırtılmadığını görünce, onların yalan söylediğini anlamış ve*«Nefisleriniz size büyük bir işi (suçu) kolay göstermiş ve onu size süslemiştir. Siz de o işi Yusuf'un başına getirmişsiniz. Nefisleriniz onu gözünüzde kolaylaştırmıştır. Artık bana düşen sabr-ı cemil'dir»* demiştir.

(1) Sâvi, Celaleyn Haşiyesi, cilt: 2, sh: 327.

«Sabr-ı Cemil» ile kastedilen kişinin Allah'tan başka kimseye şikâyet etmeden, sabretmesidir. Ayrıca *«Hecr-i Cemil»* vardır. O da, kendisiyle birlikte eziyetin olmadığı sabırdır. Bir de *«Saff-ı Cemil»* vardır ki, ondan sonra kimseyi kınamanın olmadığı sabırdır. Hem *«Sabr-ı Cemil»*, hem *Hecr-i Cemil*, hem de *Saff-ı Cemil*'in *tümü Hz. Yakub*'ta da, tahakkuk etmiştir (2).

(19-20) *«Bir kervan geldi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Seyyare» kelimesi *«Sail»* kelimesinin çoğuludur. Bununla kastedilen sefer halinde olan kimselerdir. Onlara *«Seyyare»* denilmesinin nedeni, yeryüzünde gezer olmalarıdır. Bu kervan Medyen'den Mısır'a gidiyordu. Hz. Yusuf'un içinde olduğu kuyuya yakın bir yerde konaklamışlardı. Aslında yollarını şaşırmışlar ve susuz bir arazide konaklamışlardı. Kervandakiler *Malik b. Za'r el- Huzaî* adlı, Medyenli olan sucularını kuyuya gönderdiler. Onlara su getirmek için, Malik kovasını kuyuya sarkıttı. Böylece üç gündür kuyuda mahsur kalmış olan Hz. Yusuf'u oradan çıkarttı.

Savi'nin naklettiğine göre, Hz. Yusuf kuyudan çıkarken, kuyunun duvarları onun için manen ağlamışlardır.

Saka (Sucu) *«Ey müjde!»* diye müjdesini çağırarak, *«Gel artık senin zamanındır»* dedi. Elbette buradaki çağırma mecazî bir anlama sahiptir. Yani, o müjdesini akıllı bir kimse yerine koyarak çağırmıştı.

«İşte bir oğlan!» Yani büyük bir oğlan. Onun böyle demesinin nedeni, Hz. Yusuf'un güzel bir yüze, kıvırcık bir saça, elâ gözlere, azaları arasında uyuma, beyaz bir cilde, kalın kollara, kuvvetli

(2) Savî, Celaleyn Haşiyesi, cilt, sh: 237.

pazulara, düzgün bacaklara bedeninin hizasında mübarek bir karna, küçücük mübarek bir göbeğe sahip olmasıydı. Çünkü Hz. Yusuf güldüğü zaman mübarek dişlerinden nur fışkırır, konuştuğunda da ağzından nur çıkardı. Kısaca o, Hz. Muhammed (s.a) müstesna tüm güzel insanlardan daha güzeldi. Hz. Yusuf'a güzelliğin yarısı, Hz. Muhammed'e (s.a) tamamı verilmiştir. Nitekim *«Kaside-i Bürde»* sahibi *«Güzellikte ortaktan uzaktı»* (Yani bu hususta ortağı yoktu) demiştir. *«Güzelliğin cevheri onda taksim edilmemiştir»;* yani hepsi ona verilmiştir (1).

Sâvî, daha sonra şöyle devam etmektedir:

Şayet;*«Hz. Muhammed'e güzelliğin tamamı verilmişse madem, kadınlar Hz. Yusuf'un güzelliği ile fitnelendikleri gibi, niçin Hz. Muhammed'in güzelliğiyle fitnelenmemişlerdir?»* diye soracak olursan, şöyle cevap veririz.

Hz. Muhammed'in güzelliği, celal ile kapatılmıştır. O tıpkı güneş gibiydi. Nasıl herhangi bir kimse güneşe bakarak onu gözüyle incelemeye kadir değilse ve güneşe baktığı zaman bunu yapamıyorsa, Hz. Peygamber'in (s.a) cemali de aynıydı. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in şemaili şerifi ancak ashabın yaşı küçük olanlarından rivayet edilmiştir: Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve diğerleri gibi. Fakat sahabenin büyüklerinden rivayet edilmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a) celâli onların kalbinde yerleşmiş bulunuyordu. Bu celâl sıfatı onları, Hz. Peygamber'i tasvir etmekten menediyordu. Hz. Yusuf'un güzelliğine gelince o görülebiliyordu. O tıpkı ayın ondördü gibi celâl ile perdelenmemişti. Bu bakımdan düşünen kimse o güzellik hakkında da düşünebilir. Tasvir edebilen, onu tasvir edebilirdi. Ancak onun tüm güzelliklerini tasvir etmekten âciz olunmuştur.

(1) Sâvî, Celaleyn Haşiyesi, cilt: 2, sh: 238.

«Ya buşra» lafzı yerine başka bir kıraatte *«Yabuşrî»* lafzı kullanılmıştır. İkisinin de anlamı *«Ey müjdem! Seni çağırıyorum»* şeklindedir. Aslında sucu arkadaşlarına *«Müjdelenin»* demek istiyordu.

«Onu ticaret için gizlediler» ifadesiyle kastedilen, Mücahid'e göre; *Malik b. Za'r* adlı sucu ile arkadaşlarının beraberindeki tüccarlardan Hz. Yusuf'u gizlemeleridir. Onlara Hz. Yusuf'un bir ticaret malı olup, zenginlere ait olduğunu ve Mısır'a götürdüklerini söylemişlerdi. Bunun nedeni diğer tüccarların *«Bizi de ortak yapın»* demelerinden korkmalarıydı.

Bazı rivayetlere göre, onun durumunu gizleyenler Hz. Yusuf'un kardeşleriydi ve onun kardeşleri olduğunu gizlemişlerdi. Onlar, *«Bu bizim kölemizdir elimizden kaçtı»* dediler ve gizlice Hz. Yusuf'u ölümle tehdit ettiklerinden o da onların doğru söylediklerini ifade etti. Ancak ilk görüş daha doğrudur. Çünkü Hz. Yusuf'u bir ticaret malı olarak gizleyen Malik b. Za'r ve arkadaşlarıdır.

«Oysa Allah onların ne yapacaklarını biliyordu»; yani Allah onların Hz. Yusuf'u öldürmeye kastettiklerini bildiğinden, onun götürülüp kuyuya atılmasını korkusuna vesile kıldı ve rüyasının tahakkuk etmesine mukaddime yaptı. Hz. Yusuf köle olarak satıldıktan sonra Allah Teâlâ onu, Mısır'a hükümdar kıldı.

Rivayet olunduğuna göre, Yehuza her gün Hz. Yusuf'a yemek getirip verirdi. Bir gün geldiğinde onun kuyuda olmadığını gördü. Kardeşlerine gidip, onun kuyudan çıktığını söyledi. Bunun üzerine onu aradılar ve onu Malik b. Za'r ve arkadaşlarının yanında buldular. Onlara, *«O bizim kölemizdir ve elimizden kaçmıştır»* dediler, halini gizlemesi için de Hz. Yusuf'u tehdit ettiler. Sonra Hz. Yusuf'u o kervana sattılar. Nitekim *«Onu çok düşük bir fiyata, birkaç paraya sattılar»* ifadesi de buna işaret etmektedir.

«*Şerev*» fiili aslında satın almak anlamında olmasına rağmen, burada satma manasında kullanılmıştır. Çünkü «*Şira*» hem satmaya hem de satın almaya delâlet edecek şekilde her iki anlamda da kullanılabilir.

HZ. YUSUF KAÇ PARAYA SATILDI?

Ücretin çok düşük olması, ya verdikleri paranın katışık olması ya da eksik olduğunun belirtilmesi içindir.

Hasan Basrî, Dahhak, Mukatil ve Süddi'ye göre, «*Bahs*» kelimesi «*çok düşük*» değil, haram anlamına gelir. Yani onlar Hz. Yusuf'u haram bir fiata satmışlardır. Çünkü hür bir kimseyi satmak haramdır. Onun parası da haramdır. Haram'a «*düşük*» denilmesinin nedeni, onun bereket yönünden düşük olmasıdır.

İbn Mesud ile İbn Abbas'a göre, «*bahs*» kelimesi, katışık, ayarı düşük para, Katade'ye göreyse zulüm demektir. Nitekim zulüm, hakkın eksikliğidir. «*Ona zulmetti*» demek, hakkını eksik verdi, anlamındadır.

İkrime ile Şa'bi ise, «*bahs*» kelimesinin «*Az*» demek olduğunu söylemişlerdir.

Kısaca «*Bahs*» kelimesi, lûgatta eksik bir şey, bir şeyin zulüm yoluyla eksiltilmesi veya değersiz bir şey demektir.

«*Birkaç paraya sattılar*» ifadesinden de anlaşıldığına göre Hz. Yusuf'un satılması karşılığında aldıkları para çok azdır. Çünkü onlar, o devirde, 40 dirhemden aşağı olanı ölçü ile değil, sayı ile alırlardı. Satın alınan şeyin değeri 40 sayısını buldu mu, «*Bir okkiye*» olurdu ve o zaman onu tartarlardı. Müfessirler Hz. Yusuf'un satış bedeli olarak verilen dirhemlerin miktarı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İbn Mesud, İbn Abbas ve Katade'ye göre, bu miktar 20 dirhemdi. On kardeş bu bedeli ikişer ikişer aralarında paylaşmışlardı. Bir rivayete göre Hz. Yusuf'un anne-baba bir kardeşi Bünyamin hiçbir şey almamıştır.

Mücahid'e göre miktar 22 dirhemdi. Bu rivayete binaen Bünyamin'e de 2 dirhem düşmüş olmaktadır.

İkrime ise miktarın 40 dirhem olduğunu söylemektedir.

«Ona karşı isteksizdiler»; yani Hz. Yusuf'un kardeşleri kaç paraya giderse gitsin, yeter ki uzaklaşsın diye düşünüyorlardı. Eğer *«Kanu»* fiilindeki zamir, Hz. Yusuf'un kardeşlerine raci ise, onların Hz. Yusuf'a karşı isteksizliklerinin, hasedlerinden geldiğine delâlet eder. Onu kendilerinden uzaklaştırmak istiyorlardı. Asıl maksatları para kazanmak değildi.

«Şerevhu» ve *«Kanu»* fiillerindeki zamirlerin bir mânâya raci olması durumunda, ayet şöyle anlaşılır: Onu satın alacak olan kimseler pek istekli olmadıklarından isteksizliklerini açığa vurup, onu düşük bir fiyata almayı planlıyorlardı. Öyle ki kardeşleri *«O bizim kölemizdir. Elimizden kaçmıştır»* dediklerinde, satın alacak kimse, onu pek istemiyormuş gibi görünmeye çalıştı ve bu nedenle ona pek rağbet etmedi.

Siyer ve hadis alimleri şöyle demektedirler:

Malik b. Za'r ile arkadaşları Hz. Yusuf'u satın aldıktan sonra Mısır'a gittiler. Kardeşleri de onların arkasından giderek, Hz. Yusuf'tan kaçmayacağına dair söz aldılar. Böylece Hz. Yusuf Mısır'a götürüldü. Malik onu satmak için ortaya çıkarınca, (İbn Abbas'ın rivayetine göre) Kıtfir adlı bir kişi onu satın aldı. Kendisi Mısır kralının arkadaşıydı ve Mısır'ın hazinelerine bakıyordu. Yani bugünkü tabir ile Maliye Bakanı idi. Ona *«Aziz»* diyorlardı. O

dönemde Mısır ile etrafındaki ülkelere hakim olan kralın adı, Amalika'dan Reyyan b. Velid b. Nezvan'dı.

Bazı müfessirlere göre, bu kral Mısır'da iman edinceye kadar yaşamış ve Hz. Yusuf'un dinine tabi olduğu halde vefat etmiştir. O öldüğünde Hz. Yusuf hayattaydı.

İbn Abbas, Kıtfir'in Hz. Yusuf'u, o Mısır'a getirildiğinde 20 dinar, bir çift ayakkabı ve iki beyaz elbise karşılığında satın aldığını söylemektedir.

Vehb b. Münebbih ise şöyle demektedir:

Kervan Hz. Yusuf'u Mısır'a getirdiğinde, onu köle pazarına çıkararak, satışa arzettiler. Halk onun fiyatını artırdı. Öyle ki Hz. Yusuf'un fiyatı kendi ağırlığı kadar altın, kendi ağırlığı kadar gümüş ve bir o kadar misk ile ipek verilecek dereceye ulaştı. Onun hacmi, o günkü batmanla, 400 batmandı. Kıtfir 13 veya 17 yaşında olan Hz. Yusuf'u, o gün bu fiyatla satın aldı.

(21) *«Onu satın alan Mısırlı hanımına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Kıtfir, hanımı Zeliha'ya (veya Rail'e), *«Yusuf'a iyi bak! Yiyeceğinde ve yatıp kalkması hususunda ona ikramda bulun. O büyüdüğünde veya kuvvetlenince onu satar, büyük bir kazanç sağlar, işlerimizde kullanırız ya da onu evlat ediniriz» dedi.* Çünkü Kıtfir'in çocuğu yoktu.

İbn Mesud, insanların en ileri görüşlüsünün 3 kişi olduklarını söylemiştir. Birincisi, Hz. Yusuf hususunda Mısır Azizi. Çünkü o hanımına, *«Ona iyi bak, belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz»* demişti. İkincisi, Hz. Musa hususunda Şuayb'ın kızı.

Çünkü o babasına *«Onu ücretle tut! Çünkü o ücretle tutacağın kimselerin en hayırlısıdır. O kuvvetli ve emindir»* demişti. Üçüncüsü Hz. Ömer hususunda Hz. Ebubekir. Çünkü o, onu kendisinden sonra halife seçmiştir.

Kadı Beyzavi'nin *«Denilir ki»* şeklinde naklettiğine göre, Mısır kralı, Hz. Musa'nın dönemindeki Firavun'dur; zira o, 400 yıl yaşamıştır. Nitekim Kur'an'da *«Andolsun! Daha önce Yusuf size apaçık mucizelerle gelmişti»* diye buyurulmaktadır. Fakat meşhur olanı, Hz. Musa dönemindeki Firavun'un, Hz. Yusuf'un dönemindeki kralın oğulları olmasıdır. Bu takdirde, söz konusu ayet çocuklara babalarının durumuyla hitap etme kabilindendir. Rivayet olunduğuna göre Aziz, Hz. Yusuf'u satın aldığında o, 17 yaşındaydı. Aziz'in evinde 13 yıl kalmıştı. Reyyan onu vezir yaptığında 30 yaşına gelmiş bulunuyordu. Allah O'na 33 yaşında iken ilim ve hikmet verdi; yani peygamber kıldı. 120 yaşındayken vefat etti (1).

«İşte böylece biz Yusuf'u o yere yerleştirdik» cümlesinin anlamı şöyledir: *«Yusuf'un sevgisini Aziz'in kalbine yerleştirdiğimiz gibi, (veya Yusuf'u onun evine yerleştirdiğimiz gibi) onu Mısır topraklarına yerleştirdik. Onu Mısır'ın hazinelerine bakan (maliye bakanı) yaptık. Ki böylece ona olayların yorumunu (rüyaların tabirini ve açıklamasını) öğretelim».*

Kadı Beyzavi'ye göre, *«Ona olayların yorumunu öğretelim»* cümlesi mukadder bir cümle üzerine atıftır. Yani, O Mısır'da adaletle hükmetsin, insanların işlerini idare etsin, Allah'ın Kitabı'nın mânâlarını, hükümlerini bilsin, öğrensin ve orada uygulasın diye veya gelecek olaylara dikkat çeken rüyaların tabirlerini bilip, onlara hazırlansın, onlar gelmezden önce gerekli tedbirleri alsın diye onu orada yerleştirdik.

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 391.

«Allah, emrinde galip olandır»; yani hiçbir şey Allah'ın emrini geri çeviremez. Allah'ın dilediği bir hususta O'nunla çatışamaz.

Zamir, Hz. Yusuf'a da raci olabilir. Yani, Allah, Yusuf'un emri üzerinde galiptir. Onun kardeşleri kendisini öldürmek istediklerinde, Allah da onun gayrisini diledi ve olay Allah'ın dilediği şekilde meydana geldi.

«Fakat insanların çoğu bilmezler»; ki emrin tamamı Allah'ın emrindedir. Veya, çoğu, Allah'ın sanatındaki incelikleri, lütfundaki sırları bilmezler.

(2) *«(Yusuf) güç ve kuvvetine kavuşunca...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Eşşudde» kelimesi» *«şiddet»*in çoğuludur. Yani şiddetlerinin, bedeninin güç ve kuvvetinin sonuna yetiştiğinde —ki bu yaş 30 ile 40 arasıdır— ona hüküm ve ilim verdik.

Kadı Muazziddin Muhammed b. Ali'ye bunun kaç yaşı olduğu sorulduğunda o, *«Bu 35 yaştır, tamamı ise 40 yaştır»* diye cevap vermiştir.

Zeccac, bunun 17 ile 40 yaş arası olduğunu söylemiş ve bu görüş Mücahid'den de rivayet edilmiştir. Katade de bu görüşe katılmıştır.

İbn Cübeyr, İbn Abbas'tan bunun 33 veya 30 ya da 21 yaşı olduğu şeklinde rivayetler nakletmiştir.

İbn Kuteybe'ye göre 38, Hasan Basri'ye göreyse bu 40 yaştır.

Meşhur olanı şudur ki, insan bu yaşa geldiğinde insanın bedeninin gelişmesi artık durur. Bedenin gelişmesi durunca da kuvvetlerin ve ahlâkın durması da kesinleşir, bu şiddetlerin en büyüğünün 62 yaşı olduğunu söylemişlerdir. Kısaca anlaşıldığı gibi rivayetlerin çoğu 30 ile 40 yaş üzerinde durmaktadırlar. Yani, *«Yusuf otuz veya otuz küsur yaşlarına geldiğinde, peygamber olmazdan önce din hususunda onu bilgin kıldık, ona ilim ve hikmet verdik».*

«Ona hikmet verdik»; yani ona amelle desteklenen faydalı bir ilim verdik. Çünkü amelsiz ilme itibar yoktur. İlimsiz amele de güven olmaz.

«Hikmet» ile insanlar arasında adaletli davranması da kastedilmiş olabilir.

«Ona ilim verdik»; yani ona rüyaların tabiri ilmini verdik. Bu hikmete dahil olmadığından Allah Teâlâ bunu ayrı zikretmiştir.

«İlim» ile durumu, şanı olan bir ilmin kastedilmiş olması da mümkündür. Hz. Yusuf'un tam ihtisası olan husus, rüya ilmidir.

Bazı müfessirlere göre, hikmet ile peygamberlikten, ilim ile dinin esrarına vakıf olmak kastedilmiştir.

Bazıları da hikmetin, nefsi arzularından, aşırı isteklerinden korumak onu uygun olmayan şeylerden sakındırmak, ilmin ise düşünce ile elde edilen bilgi demek olduğunu söylemiştir.

Bazılarına göre, hikmetten maksat insanlar arasında hükmetmek, ilimden maksat da insanların maslahatlarını bilmektir. Çünkü halk Aziz'in yanına hükmetmesi için geldiklerinde o, Hz. Yusuf'a insanlar arasında hükmetmesini söylerdi. Zira Aziz, onun aklını ve düşüncelerinin doğruluğunu bizzat görüyordu.

İbn Abbas buradaki hikmet ile ilim ve şeriatın kastedildiğini söylemektedir.

İki kelimenin de nekra getirilmelerinin nedeni azamet ve tefhim içindir .*«Ona öyle bir hikmet ve ilim verdik ki, onun hükmüne ancak biz vakıfız. Onun takdiri ancak bize aittir».*

«İşte biz böylece güzel davrananları mükâfatlandırırız» cümlesi «İhsanın» mükâfatın sebebi olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine bu cümle, Allah Teâlâ'nın hikmet ve ilmi, Hz. Yusuf'a onun amelinde titiz davranması ve işlerini güzel yapması nedeniyle verdiğine işaret etmektedir.

Dahhak, *«el-Muhsinin»* kelimesini musibet ve felâketlere karşı sabredenler şeklinde tefsir etmiştir. Yani, *«Biz felâketlere karşı sabredenleri işte böyle mükâfatlandırırız».*

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَّفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ؕ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهٗ رَبِّيْۤ اَحْسَنَ
مَثْوَايَ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ
وَهَمَّ بِهَا لَوْلَاۤ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ؕ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ
السُّوْٓءَ وَالْفَحْشَآءَ ؕ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۲۴﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ
وَقَدَّتْ قَمِيْصَهٗ مِنْ دُبُرٍ وَّاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ؕ
قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوْٓءًا اِلَّاۤ اَنْ يُّسْجَنَ اَوْ
عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۵﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِيْ عَنْ نَّفْسِيْ ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ
اَهْلِهَا ۚ اِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ
﴿۲۶﴾ وَاِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ
﴿۲۷﴾ فَلَمَّا رَاٰ قَمِيْصَهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهٗ مِنْ كَيْدِكُنَّ ؕ
اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيْمٌ ﴿۲۸﴾ يُوْسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ
وَاسْتَغْفِرِيْ لِذَنْۢبِكِ ۫ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِـِٕيْنَ ﴿۲۹﴾
وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِيْنَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ تُرَاوِدُ فَتٰىهَا عَنْ نَّفْسِهٖ ۚ
قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ؕ اِنَّا لَنَرٰىهَا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۰﴾

23 — Yusuf'un evinde bulunduğu kadın, ondan murad almak istedi ve kapıları kapattı: «Haydi gelsene» dedi. (Yusuf): «Allah'a sığınırım! Çünkü o benim efendimdir, bana iyi baktı. Kuşkusuz ki zalimler kurtulamazlar.

24 — Yemin olsun ki, kadın onu arzuladı. Eğer (Yusuf) Rabbinin burhanını görmeseydi, o da kadını arzulamıştı. Biz kötülüğü ve fuhuşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Çünkü o bizim halis kullarımızdandır.

25 — İkisi de kapıya doğru koşuştular. Kadın Yusuf'un gömleğini arkasından yırttı. (O sırada) ikisi kapıda kadının kocasına rastgeldiler. Kadın (hemen): «Ailene kötülük yapmak isteyenin cezası hapsedilmekten veya elemli bir azaptan başka ne olabilir?» dedi.

26 — (Yusuf): «O benden murad almak istedi» dedi. Kadının ailesinden bir şahid; «Eğer Onun (Yusuf'un) gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır» diye şahidlik etti.

27 — «Yok eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir, o ise doğrulardandır».

28 — (Yusuf'un) gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): «Kuşkusuz ki bu, siz (kadınların) tuzağınızdandır. Gerçekten sizin tuzağınız büyüktür» dedi.

29 — «Yusuf! Sen bu işten vazgeç, sen de (ey Zeliha!) günahının bağışlanması için mağfiret dile! Zira sen kabahatlilerdensin».

30 — Şehirde bazı kadınlar: «Aziz'in hanımı, kölesinden murad almak arzusuna düşmüş! (Yusuf'un) sevgisi onun bağrını yakmış! Kuşkusuz ki biz onu apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz» dediler.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(23) *«Yusuf'un evinde bulunduğu kadın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Aziz'in karısı Hz. Yusuf'tan murad almak istedi. Onun kendisiyle birleşmesi için birtakım cilveler yaptı.

«Ravedet» fiili, râde-yerudu kalıbından gelmektedir ve her şeyi elde etmek için gelip-gitmek demektir.

Kadı Beyzavî, *«Denilir ki»* ibaresiyle kapatılan kapıların yedi tane olduğunu ve bu ayette kapıların çokluğuna ve daha fazla güvenli olduğuna işaret maksadıyla ya da mübalağa için *«kapılar»* şeklinde bir ifade kullanıldığını söylemektedir.

«Heyte» kelimesi, gel, yönel, acele et ve hazırlan anlamlarına gelir. Ebu Ubeyde, meşhur nahiv alimi Kisaî'ye dayanarak, *«Heyte»* kelimesinin Havran halkının dilinden olup, sonradan Hicaz'a girdiğini ve mânâsının *«Gel»* demek olduğunu söyler.

İkrime de bu kelimenin Havran dilinden olduğunu ve gel mânâsına geldiğini söylemiştir. Mücahid ve bir başkası da, bu kelimenin Arapça olduğunu, teşvik ve bir şeye yönelmek anlamına geldiğini söylerler. Bazıları da bu kelimenin İbranice olup, aslının *«Heyta lec»*, yani *«Gel»* anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Bu kelimenin menşeinin Arapça olmadığı görüşünde olan kimseler, şöyle demektedirler. Arapların bir kelimeyi kullanmada bazen aynı kelimeyi kullanan diğer kelimelerle tevafuk içinde olduklarına rastlanmıştır. Mesela, Arapça *«Kıstas»* kelimesinde Rum-

ca, *«Tennur»* kelimesinde Farsça, *«Gassan»* kelimesinde Türkçe, *«Naşietel leyl»* kelimesi de Habeşçe dilleriyle uygunluk arzetmektedir. Kısaca Araplar bir kelimeyi kullandıklarında, o kelimeyi pekâlâ kendi dillerine almış olmaktadırlar.

Bazı kıraat alimleri kelimeyi *«Heyte»* yerine *«Hîte»* şeklinde okumuşlardır. Bu kelime ister *«yönel, gel»* anlamında, isterse *«acele et»* veya *«hazırlan»* anlamında olsun, isim-fiildir. Yani fiil mânâsı ifade eden isimdir. Tıpkı *Eyne* gibi fetha (üstün) üzerine mebnidir.

«Leke» lafzındaki *«lâm»* harfi ise tebyin içindir.

«Kuşkusuz ki zalimler felah bulmazlar»; yani eğer ben bu teklifini kabul eder de zina yaparsam zalim olurum. Zalimler ise hiçbir zaman iflah olmazlar.

Bazı müfessirlere göre ayetin anlamı, *«Zalimler hiçbir zaman mes'ud olmazlar»* şeklindedir.

«Çünkü o benim efendimdir» ifadesinde geçen *«innehu»*daki *«hu»* zamiri şan zamiridir. Yani, *«Çünkü durum şudur ki efendim olan (kocan Kıtfir) bana iyi baktı. Onun ailesi konusunda kendisine hainlik yapmak bunun karşılığı değildir»* anlamındadır. Ya da *«hu»* zamiri *«Maazallah»*daki *«Allah»* lafzına racidir. Yani, *«Çünkü efendimi olan Allah Teâlâ, beni yaratandır ve mertebemi güzel kılmıştır. Kıtfir'in kalbini bana karşı sevgi doldurmak suretiyle, bana büyük bir mertebe vermiştir. Bu bakımdan ben Allah'a, zina etmek suretiyle isyan etmem»* mânâsındadır.

«Kuşkusuz ki zalimler felâh bulmazlar»; yani iyiliğe kötülükle karşılık verenler felah bulmazlar.

(24) *«Andolsun, kadın onu (Yusuf'u)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hemmet»; kastetmek, arzu etmek anlamındadır. Yani Zeliha, Hz. Yusuf'la birleşmeyi arzulamıştı. Hz. Yusuf da onunla birleşmeyi arzulamıştı. Çünkü *«Hemmet»* fiili, *«Hemm»* kökünden gelmektedir ve kastetmek, azmetmek anlamındadır.

Hz. Yusuf'un onunla birleşmeyi arzulaması ile kastedilen, tabiatının ona meyletmesi, şehvetinin onunla çarpışmasıdır, yoksa kendi isteğiyle onunla birleşmeyi kastetmesi değil. Tabiatın meyletmesi onu sorumluluk altına sokmaz. Aksine övülmeye layık olan; Allah'tan gelen büyük ecre müsait bu kast kendi tabiatında olduğu ve onun sonuna geldiği halde nefsine hakim olan kimsedir. Meselâ *«Allah'tan korkmasaydım, onu öldürürdüm»* denilir. Yani öldürmek istedim ama Allah korkusu beni engelledi.

«Eğer Rabbinin burhanını görmeseydi»; yani Hz. Yusuf eğer Rabbinin burhanını, çirkinlik hususunda zinanın delilini, zinanın kötülüğünü görmeseydi, mutlaka Zeliha ile birleşirdi. Çünkü gençliğin heyecanı, ve şehvetin çokluğu vardı

«Vehemme biha» (Yusuf da onu arzulamıştı) ifadesi, *«Levha»*

«Vehemme biha» (Yusuf da onu arzulamıştı) ifadesi, *«Levla»* nın cevabı değildir. Çünkü *«Levla»* şart edatı hükmündedir ve cevabı kendisinden önce gelmez. Bu bakımdan *«Levla»*nın cevabı hazfedilmiştir. Ancak ona işaret eder. (1)

BURHAN NE DEMEKTİR?

Katade ve müfessirlerin çoğuna göre, Hz. Yusuf o anda Hz. Yakub'u görmüş veHz. Yakub ona, *«Ey Yusuf! Sen sefihlerin yap-*

(1) Kadı Beyzavî, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 394-395.

tığını mı yapmak istiyorsun? Oysa sen peygamberlerden yazılmışsın» demiştir.

Hasan Basri, Said b. Cübeyr, İkrime ve Dahhak'a göre *«Burhan»;* evin tavanının Hz. Yusuf için yarılması ve Hz. Yusuf'un Hz. Yakub'un kendisine baktığını ve parmaklarını ısırdığını görmesidir.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: *«Burhan, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a görünmesi, eliyle onun göğsüne vurması ve şehvetin Hz. Yusuf'un parmaklarından çıkmasıdır».*

Süddi, *«Burhan»*ın Hz. Yusuf'a söylenen şu sözler olduğunu öne sürmektedir: *«Ey Yusuf! Sen onunla cima mı etmek istiyorsun? Senin misalin —eğer onunla cima etmezsen— gökte uçan ve kimsenin kendisine güç yetiremediği bir kuşun misaline benzer. Eğer onunla cima edersen, senin misalin, o kuşun yere düşmesine benzer. Artık o kuş yere düştüğünde kendisini herhangi bir şeyin şerrinden koruyamaz. Yine senin misalin —eğer cima etmezsen— zaptolunamayan bir boğanın misaline benzer. Ama cima edersen, senin misalin ölmüş olan ve burun deliklerine karıncaların dolduğu kendisini bir şeyden koruyamayan bir boğaya benzer».*

Bazılarına göre *«Burhan»*, Hz. Yusuf'un üzerinde *«Kuşkusuz üzerinde hıfzediciler, şerefli kâtibler vardır. Tüm yaptıklarınızı bilirler»* yazılı bir el görmesidir. Hz. Yusuf onu görünce, geri dönüp kaçtı. Geri geldiğinde, yine gördü. Onun üzerinde şöyle yazılıydı». *«Sakın zinaya yaklaşmayın! Muhakkak ki zina bir kötülüktür ve kötü bir yoldur».* Hz. Yusuf yine kaçtı. Sonra döndüğünde onu yine gördü. Üzerinde şöyle yazılıydı: *«Allah'a döneceğiniz o günden korkun».* Bu sefer Allah Teâlâ, Cebrail'e *«Ey Cebrail!*

Kulum Yusuf'a, o hatayı yapmadan yetiş» dedi. Cebrail parmağını ısırır halde indi. *«Ey Yusuf! Sen sefihlerin yaptığını mı yapmak istiyorsun? Oysa sen Allah katında peygamberlerden yazılmışsın»* dedi.

Bazı rivayetlere göre de Cebrail, kanadıyla Hz. Yusuf'un sırtını sıvazlamış ve onun şehveti parmaklarının arasından çıkmıştır.

Muhammed b. Ka'b el-Kurzî şöyle demektedir:

Hz. Yusuf o halde başını evin tavanına kaldırdı ve orada şöyle yazılı olduğunu gördü: *«Sakın zinaya yaklaşmayın! Muhakkak ki zina fuhuştur ve kötü bir yoldur».*

İbn Abas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Yusuf o idarecinin (Aziz Kıtfir'in) şeklini görmüştür.

Ali bin Hasan'dan gelen bir rivayete göre, evde bir put vardı. Kadın kalkıp o putu bir elbiseyle örttü. Hz. Yusuf ona bunu niçin yaptığını sorunca, kadın; *«Onun beni günah üzerinde görmesinden korkuyorum»* dedi. Hz. Yusuf da ona *«Sen işitmeyen ve görmeyen, hiçbir şey bilmeyen (bir puttan) utanıyorsun da, niçin ben Rabbimden utanmayayım? Ben Rabbimden utanmaya daha müstehak değil miyim?»* dedi ve sonra kaçtı. İşte *«Eğer Yusuf Rabbinin burhanını görmeseydi...»* ayetinden kastedilen bu olaydır.

Muhakkiklere gelince, onlar *«burhan»*ı birçok yönden tefsir etmişlerdir.

1) Cafer b. Muhammed es-Sadık; *«Burhan»* Allah'ın Hz. Yusuf'un kalbine koymuş olduğu peygamberliktir, demektedir. Peygamberlik Hz. Yusuf ile Allah'ın gazabını celbeden filinin (Zinanın) arasına girmiş ve onu bundan korumuştur.

2) Burhan, zinanın haram olması hususunda, Allah'ın kulu üzerindeki hüccetidir. Zani bir insanın üzerindeki ikabı bilmenin ilmidir.

3) Allah Teâlâ, peygamberleri zina ve çirkin ahlâktan temiz kılmış, rezil fiillerden onları uzak tutmuştur. Onları şerif, tahir ve mukaddes ahlâk üzere yaratmıştır. İşte o şerefli ve temiz ahlâk, peygamberleri yapılması uygun olmayan şeyleri yapmaktan meneder.

BU AYET HAKKINDAKİ YORUMLAR

Bu ayet hakkında itina göstermek, onu tetkik etmek gerekir. Bunu iki şekilde yapacağız Birincisi, müfessirlerin bu ayet ile ilgili görüşlerini birer birer nakledeceğiz. İkincisi, Hz. Yusuf'un bu rezil ahlâhtan uzak olduğunu, bu günahtan beri bulunduğunu belirteceğiz.

1) Müfessirler bu ayette geçen *«Hemm»* lafzını fiile sokmaksızın, yaklaşmak anlamında mânâlandırmışlardır. Bazılarına göre, *«Hememtu bişşey»* fiilinin masdarıdır. Yani, o şeyi istediğimde, nefsim onu yapmayı bana telkin etti. Duhul olmaksızın ona yaklaştım. Dolayısıyla Zeliha'nın Hz. Yusuf'a *«Hemm»* etmesi, onu istemesi, arzulaması demektir. Zeliha'nın Hz. Yusuf'u arzulaması, günah (zina) üzerinde azimli ve niyetli olduğu içindir. Nitekim Zemahşeri, bir şeyi arzulamanın, ona azmetmek demek olduğunu söyledikten sonra, buna delil olarak Amr b. Sâbi el-Bercumi'nin bir şiirini nakletmektedir.

«Zeliha Yusuf'u arzulamıştı»; yani onunla birleşmeyi istemişti. *«Yusuf da onu arzulamıştı»;* yani o da onunla birleşmeyi istemişti. Eğer Yusuf Rabbinin burhanını görmeseydi, muhakkak onunla birleşirdi.

Bağavî, Hz. Yusuf'un onu arzulamasıyla ilgili olarak, İbn Abbas'tan şunun nakledildiğini söylemektedir: *«Hz. Yusuf kemerini çözdü ve hain kimsenin oturduğu yere oturdu».*

Mücahid ise şöyle demiştir: *«Hz. Yusuf önünü açtı, diğer elbiselerini çıkarmaya çalışıyordu».* İşte bu Said b. Cübeyr, Hasan Basri gibi birçok müfessirlerin görüşüdür. Dahhak ise, bundan daha çirkinini naklederek şöyle der: *«Şeytan onların arasına girdi. Bir eliyle Hz. Yusuf'un boynuna vurdu. Diğer eliyle de kadının boynuna. Böylece onları biraraya getirdi».*

Müfessirlerden Ebû Ubeyde Kasım b. Selam, bu yorumu bir grubun reddettiğini söylemektedir. Bağavî ise, bu ayet hakkındaki görüşün, ümmetin ilk asrındaki alimlerinin görüşü olduğunu; zira onların bizden daha alim olduklarını ve peygamberler hakkında ilimsiz konuşmak hususunda Allah'tan korktuklarını söylemektedir.

Süddi ve İbn İshak ise şöyle demektedirler:

Aziz'in hanımı Hz. Yusuf'u kendisine davet ettiğinde, onun güzelliklerini söylemeye ve kendisine gelmesi için teşvik etmeye başlar: *«Ey Yusuf! Senin saçların ne kadar da güzel!».* Hz. Yusuf buna karşılık; *«Onlar cesedimden en önce dökülecek olanlardır»* der. Zeliha; *«Gözlerin çok güzel»* deyince Hz. Yusuf: *«Onlar kabirde ilk bozulacak ve yanaklarıma ilk dökülecek uzuvlarımdır»* diye cevap verir. Zeliha; *«Ey Yusuf! Ne kadar da güzel bir yüzün var»* deyince, Hz. Yusuf bu sefer: *«O toprak içindir. Sonunda onu toprak* yiyecektir» der.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir:

Zeliha, Hz. Yusuf'a; *«İpek yataklar serilmiştir. Haydi kalk da ihtiyacımı yerine getir!»* der. Hz. Yusuf da ona şöyle cevap verir:

«Bu isteğini yerine getirdiğim takdirde cennette olan nasibim elimden gidecektir». Fakat Zeliha sürekli Hz. Yusuf'u teşvik ediyor, onu zevke çağırıyordu. Hz. Yusuf da genç bir delikanlıydı. Şehvetin kamçılarını hisseden herkes gibi, o da hissediyordu. Zeliha çok güzel bir kadındı. Dolayısıyla Hz. Yusuf'un kalbi ona karşı yumuşadı ve Hz. Yusuf da onu arzuladı. Sonra Allah Teâlâ, Kur'an'da zikrettiği burhan ile Yusuf kuluna yetişti ve onu kurtardı.

İşte müfessirler bu ayet ile ilgili olarak yukarıdaki yorumları öne sürmüşlerdir. Fahruddin Razî'nin bunlardan bir kısmına vereceği cevaplar ileride zikredilecektir.

2) Hz. Yusuf böylesine rezil bir davranıştan münezzeh ve böyle bir hatadan masundu.

Bazı müfessirlere göre *«Hemm»* iki kısma ayrılır. Birincisi Aziz'in hanımında olduğu gibi, azim, kast, inanç ve rızanın bulunduğu, sabit *hemm'dir.* Kur bununla muaheze olunur. İkincisi Hz. Yusuf'ta olduğu gibi, kalpte meydana gelen vesvese, seçme ve azim olmaksızın nefsin teşvikinin bulunduğu arızî *hemm'*dir. Kul bununla onu söylemedikçe veya yapmadıkça muaheze olunmaz. Bunun doğruluğuna Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu Hadis-i Kudsi delâlet eder: *«Kulum bir kötülüğü yapmayı düşünürse, onun aleyhinde bir kötülük yazmayın. Eğer onu yaparsa aleyhine bir tek kötülük yazın. Eğer o kulum bir iyilik yapmayı düşünürse, ona bir hasene yazın. Eğer yaparsa en az on hasene yazın».*

Bu hadisin lafzı Müslim'indir. Buharî de İbn Abbas'tan aynı manayla bu hadisi şöyle nakletmektedir:

Allah Teâlâ bir kudsi hadiste şöyle buyurmaktadır: Allah hasene ve seyyieleri yazmış, sonra onu beyan etmiştir. *«Kim bir iyilik yapmak ister, fakat onu yapmazsa Allah ona tam bir hasene yazar. Eğer yaparsa, ona en az on hasene yazar. Bu bazen yediyü-*

ze bazen daha fazlaya çıkar. Kim de bir kötülük yapmak ister ve onu yapmazsa, Allah o kimseye bir hasene yazar. Eğer yaparsa, onun hakkında bir seyyie yazar». (Bir rivayette ise, *«onu siler ve Allah katında helâk olacak olan, olur»* denilmektedir).

Kadı İyaz, *«eş-Şifa»* adlı eserinde, fakihlerin ve muhaddislerin çoğuna göre, insanların nefsin isteklerinden muaheze olunmayacaklarını ve isteklerin fiile dökülmedikçe günah olmayacağını söylemekte ve yukarıda nakledilen hadisleri zikretmektedir. Sonuçta Kadı İyaz, Hz. Yusuf'un nefisten gelen ve elinde olmayan isteğinden dolayı günahı olmadığını söylemektedir.

Fakihlerle, muhaddisler ve müdekkiklerin çoğuna göre, istek üzerinde nefis azim içerisindeyse, bu günahtır. Ancak nefsin vesveselerinden ibaret ise, affedilir. İşte gerçek budur ve Allah'ın izniyle Hz. Yusuf'un kastı da bu kabildendir. Hz. Yusuf'un, *«Ben nefsimi temize çıkarmak istemem. Elbette nefis şiddetle kötülüğü emreder»* sözü, bu kastından dolayı nefsini temize çıkarmak istemeyişine veya bu sözü tevazu için, nefsin muhalefetini itiraf maksadıyla söylemiş olduğuna delâlet eder. Ancak Hz. Yusuf nefsini tezkiye edince, tezkiyesi kabul edilmiş ve Allah onun nefsini temizlemiştir. Nasıl böyle olmasın ki? Nitekim İbn Ebî Hatim, Ebu Ubeyde'den, Hz. Yusuf'un Zeliha'yı arzulamadığını rivayet etmektedir. Ayette takdim-tehir vardır. Yani, Zeliha, Hz. Yusuf'u arzulamıştı. Eğer Hz. Yusuf da Rabbinin burhanını görmeseydi, o da Zeliha'yı arzulayabilirdi. Allah Teâlâ diğer ayetlerde, *«Kadın, Yusuf'un nefsinden murad almak istedi ve Yusuf korundu»*, *«İşte böylece Yusuf'tan kötülük ve fuhşu uzaklaştırdık»* ve *«Kadın kapıları kapattı ve 'haydi gelsene' dedi, Yusuf da, 'Allah'a sığınırım, O benim efendimdir' dedi»* şeklinde buyurması, buna delâlet eder.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf da ona kasdetmiş; yani onu bu işten men etmiş ve ona öğüt vermiştir.

Bazılarına göre, Hz. Yusuf da ona kastedmiş; yani ona bakmıştır.

Bazılarına göre bu ifade, Hz. Yusuf'un bu işten imtina ettiğine delâlet etmektedir.

Bazıları, *«Ona vurmak, onu itelemek istedi»* şeklinde bir yorum yapmışlardır.

Bazıları, bütün bunların Hz. Yusuf'un peygamberliğinden önce olduğunu çünkü peygamberlikten sonra böyle şeylerin olamayacağını söylemişlerdir.

Bazıları da, kadınların daima Zeliha'nın şehveti gibi bir şehvetle Hz. Yusuf'u arzuladıklarını, o peygamber olunca, üzerine peygamberliğin heybeti atıldığından, ona bakanların gözlerini, kendi güzelliğinden alıkoyduğunu söylemişlerdir. (Kadı İyaz'ın sözleri burada son bulmaktadır.)

Bu hususta uzun uzun görüş beyan eden İmam Fahruddin Razi'nin sözlerini özetleyerek veriyoruz.

Hz. Yusuf böylesine bâtıl bir amelden ve haram kasttan beriydi. Müfessir ve kelamcıların görüşü budur. Biz de bu görüşe katılıyor ve bu görüşü savunuyoruz.

Deliller peygamberlerin masum olduklarına delâlet eder. Bazı müfessirlerin daha önceki imamlardan naklettiklerine kulak asılmaz. Çünkü peygamberler kendilerinden bir zelle veya bir hata sadır olursa, onu önemli görerek, onun ardından hemen pişmanlıklarını, tevbe ve istiğfarlarını ortaya koyarlar. Nitekim Hz. Adem hakkında *«Ey Rabbim! Biz nefsimize zulmettik»* diye buyurulan ayette, böyle bir durum söz konusudur. Yine Hz. Davud hakkında, *«Davud Rabbinden af diledi ve rükûa eğilerek, tevbe etti»* denilmiştir. Hz. Yusuf'un olayının ardından böyle bir şey

zikredilmemiştir. Çünkü Hz. Yusuf'tan böyle bir şey sadır olsaydı eğer, Hz. Yusuf mutlaka tevbe ve istiğfar ederdi. Tevbe etmiş olsaydı da, mutlak Kur'an'da diğer peygamberlerin tevbelerinin yer aldığı gibi, yer alırdı. Madem ki Allah Teâlâ onun tevbesinden bahsetmiyor, o halde bizler de anlıyoruz ki, Hz. Yusuf böyle bir suçtan beridir. Onun hakkında söylenenlerden uzaktır. Hz. Yusuf'tan, siyercilerin, hikâyecilerin kendi hakkında naklettiklerinin hiçbiri sadır olmamıştır. Ayrıca bu olayla ilgili olan kimselerin, Hz. Yusuf'a nispet edilen kötülüklerden beri olduğuna şahitlik etmeleri de bu gerçeğe delâlet eder.

Bilinmelidir ki, bu olayla ilgili olan kimseler, (yani Hz. Yusuf, Aziz ve hanımı , ellerini kesen kadınlar ve ayrıca Hz. Yusuf' un gömleğinin yırtıldığına şahitlik eden şahıs) Hz. Yusuf'un bu olayda suçsuz olduğuna dair şahadet etmişlerdir. Bundan başka Hz. Yusuf'un kendisine nispet edilen suçtan beri olduğunu; *«Hayır! Asıl o benden murad almak istedi»* (Yusuf : 26) ve *«Ey Rabbim! Zindan onların benden istediklerinden daha hayırlıdır»* ayetleri de göstermektedir. Zeliha'nın kendisi ile ilgili olarak itirafda bulunması ve Hz. Yusuf'un suçsuz olduğuna dair şahitlik etmesi de bu gerçeği doğrulamaktadır:

— *«Ben onun nefsinden murad almak istedim»* (Yusuf : 32)

— *«Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Kuşkusuz ki o doğru söyleyenlerdendir».* (Yusuf : 51)

— *«Aziz dedi ki: Kuşkusuz ki bu sizin tuzağınızdır. Çünkü sizin tuzağınız gerçekten korkunçtur. Ey Yusuf! Sen bundan uzak dur. Ey Zeliha sen de günahlarından tevbe et. Çünkü sen günahkârlardan oldun».* (Yusuf : 28-29)

— *«Kadının akrabalarından biri: Şöyle şahitlik etti: Eğer*

onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır. Eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir, o ise doğrulardandır». (Yusuf: 26-27)

— *«İşte böylece (ona burhanı göstermekle) ondan kötülüğü ve fuhşu çevirdik. Kuşkusuz ki o bizim muhlis kullarımızdandır».* (Yusuf: 24)

— *«Mısır kralı dedi ki: Yusuf'un nefsinden murad almak istediğinizde durum neydi? Kadınlar: Haşa! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik! dediler»* (Yusuf: 51)

Bu yorum sonucunda, *«Şeytan onların arasına girdi. İkisinin boynuna sarılıp, onları biraraya getirdi»* diyen kimselerin bu sözlerinin bâtıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çok çirkin bir sözdür. Kimsenin bu tür yorumlar yapması doğru değildir.

«Hz. Yusuf hain bir kişinin oturduğu gibi, kadının ayaklarının ortasında oturdu» şeklinde İbn Abbas'tan nakledilen rivayete gelince, biz İbn Abbas'ı böyle söylemekten tenzih ederiz. O, bir peygamber hakkında böyle konuşmaktan münezzehtir, yücedir. Muhtemelen bunu kıssacılardan ve hikâyecilerden bir kısmı İbn Abbas adına uydurmuş olmalıdır. Mücahid ve diğerlerinden nakledilen rivayetler de böylesine uydurulmuş rivayetlerdir. Çünkü hiçbirinin sahih bir senedi yoktur. Böylece o yorumların hepsinin bâtıl olduğu ve Hz. Yusuf'un o rezaletten beri bulunduğu anlaşılmış olmaktadır. Allah neyi murad ettiğini iyi bilir (1).

Alusî ise bu ayet ile ilgili olarak şöyle demektedir:

Selef'in görüş ve yorumlarına gelince, bizim kanaatimize gö-

(1) Hazin, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 394-395.

re, bunlardan hiçbiri sahih bir şekilde Selef'ten nakledilmiş değildir. Çünkü bunlar yalan ve birbirlerini nakzeden sözlerdir. Bu tür sözler, müslümanların içindeki bazı fasıklar hakkında bile söylendiğinde, onların şerefini yıktığına göre, masumluğu kesin olan peygamberler hakkında böyle şeyler nasıl söylenebilir? Bu rivayetlere Arap dili de izin vermez. Çünkü bu rivayetler *«Levla»* lafzının delilsiz olarak hazfedilmiş olduğunu gerektirir. Çünkü onlar bu rivayetlere binaen, *«Eğer Yusuf Rabbinin burhanını görmeseydi muhakkak ona kastedecekti»* şeklinde bir şey takdir etmiyorlar. Oysa Arapçada, hazfedilen cevabın şart edatından önce gelen ifadenin mânâsından olması gereklidir. Çünkü böyle olmazsa, onun delili yoktur.

Bu çirkin kastın, Hz. Yusuf'tan sadır olduğunu iddia edenlerden biri de Vahidî'dir.

Vahidî, *«El-Basit»* adlı eserinde der ki; ilimlerine güvenilir, rivayetlerine müracaat edilir müfessirler —ki onlar tevili, Kur'an'ın nüzulünde hazır bulunan kimselerden almışlardır— şöyle demektedirler: *«Hz. Yusuf da aynı şekilde kadını arzulamıştı. Kişinin karısı için oturduğu yere oturdu. Fakat Rabbinin burhanını görünce ondan tüm şehveti giderildi»*. Görüldüğü gibi bunlar, daha önce de vurguladığımız gibi sahih olmayan rivayetlerdir.

Nitekim Ebu Hayyan, *«El-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde, Hz. Yusuf'tan hiçbir şekilde bu tür bir kastın sadır olmadığını; zira ayetin nazmının da buna delâlet ettiğini söylemiştir. Zaten Hz. Yusuf'un Rabbinin burhanını görmüş olması böyle bir kastın kendisinden sadır olmadığını gerektirmektedir.

İmam Fahruddin Razî de yukarıda zikredilen yorumlara şöyle itiraz etmiştir.

Hz. Yusuf'a nisbet edilen bu günah, günahların en çirkinidir. Böyle bir günah en fasık kimselere bile nispet edilse onlar bundan çekinirlerdi. O halde böyle bir günah nasıl kerim ve doğru olan bir şahsa nispet edilebilir? Üstelik Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'un bu kötülük ve fuhuştan beri olduğuna şahitlik etmektedir. Böylesine bir şahadete rağmen bu kötülük ve fuhşu Hz. Yusuf'a isnad etmek nasıl caiz olabilir? Ayrıca böyle bir kötü kast, Hz. Yusuf'tan sadır olsaydı, *«İşte böylece (ona burhanı göstermekle) ondan kötülüğü ve fuhşu çevirdik»* ayetinin ne anlamı kalırdı? Şayet biz, bu ayetin günahın yokluğuna delâlet etmediğini kabul etsek bile, ayet en azından büyük bir yüceliğe delâlet eder. Bilinmektedir ki, önce onun büyük bir günaha yöneldiğine işaret ettikten sonra en büyük övgülerle Hz. Yusuf'u övmesi, Allah'ın hikmetine yakışmaz. Allah'ın, *«Kuşkusuz ki Yusuf bizim muhlis kullarımızdandı»* cümlesine bakan bir kimse, onun masumluğuna dair en fasih şahadeti görmüş olur. Nitekim İblis'in, *«Senin izzetine yemin ederim ki, muhlis kulların müstesna, kullarının hepsini saptıracağım»* sözünü de bununla birlikte düşündüğümüzde, İblis'in Hz. Yusuf'u hak yoldan çıkaramadığını ikrar ettiğini anlamış oluruz. Çünkü Hz. Yusuf da muhlis kullardandır. Buna da daha önce naklettiğimiz ayet delâlet eder. İşte bu noktada, Hz. Yusuf'a o kötü fiili isnad eden cahillere şöyle deriz: Eğer Allah'a tâbi olan kullardan iseniz, Allah'ın Hz. Yusuf'un masumluğu hakkındaki şahadetini kabul edin. Yok eğer şeytanın tâbilerindenseniz, şeytanın şahadetini kabul edin. Fakat muhtemelen bu cahiller bize şöyle diyeceklerdir: *«Biz önce şeytanın talebeleriydik. Ama ondan icazetimizi aldıktan sonra, beyinsizlik ve ahmaklıkta onu bile geçtik».*

Bu delillere dikkatli ve insaflı olarak bakan kimseler, kesinlikle Vahidî ve Vahidî gibi düşünen müfessirlerin ellerinde bir delil olmadığını görürler. Çünkü onlar sadece mücerred bir taassuba saplanmışlar ve birtakım müfessirlerin isimlerini saymakla ye-

tinmişlerdir. Ayetlerin şahadetine muhalif olan iddialarında, bazı zayıf rivayetlerden öte hiçbir delil bulamazlar.

Ebussuud Efendi de «*İrşad'ul-Akl'is-Selim*» adlı tefsirinde yukarıda sözü edilen çirkin görüşleri naklettikten sonra şöyle demektedir:

«*Bütün bunlar hurafedir ve bâtıl olan şeylerdir. Kulaklar bunları dinlemekten nefret eder. Akıllı kimseler bunları reddeder, zihinler bundan kaçınır. Öyle ki, bunları çiğneyip çiğneyip ortaya atanlara veya dinleyip de tasdik edenlere yazıklar olsun, der*».

Ebussuud Efendi en sonunda kısaca, Hz. Yusuf'un kastının, onu nefsinden uzaklaştırmak, onu o çirkin fiilden menetmek yönünde olduğunu söyler ve kadının zina maksadıyla, Hz. Yusuf'un ise onu o isteğinden döndürmek maksadıyla kasıtta bulunduğu şeklinde bir mânânın ortaya çıktığını öne sürer (1).

Tefsir edilen 24. ayetin metnindeki «*es-Sue*» lafzı, ihanet etmek, «*el-Fahşa*» lafzı ise zina etmek karşılığında kullanılmıştır.

«*es-Sue*» lafzının zinanın hazırlayıcısı olan, öpmek ve şehvetle bakmak gibi davranışlar olması da mümkündür. Bu kelimeden genel anlamda «*kötülük*» mânâsı da çıkarılabilir.

(25) «*İkisi de kapıya doğru koşuştular...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani her ikisi de kapıya doğru koşuşmakta, adeta yarıştılar. Hz. Yusuf kapıdan çıkmak, Zeliha ise onun çıkmasını engellemek için koşmuştu.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 12, sh: 216.

Bazı müfessirlere göre, *«Koşuşmak»* ile kastedilen, onu tutmak için Zeliha'nın Hz. Yusuf'un arkasından hızla koşmasıdır. *«Koşuşuyorlardı»* şeklindeki ifade ise mübalağa içindir.

Daha önceki ayette, *«el-Ebvab»* şeklinde çoğul olarak kullanılan kapı kelimesi, burada *«el-Bab»* şeklinde tekil olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni olarak *«el-Bab»* ile kastedilenin kurtuluş yeri olan dış kapı olduğu söylenilmiş ve bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir: *«Onların dış kapıya doğru koşuşmaları nasıl mümkün olabilir? Oysa dış kapıdan önce iç kapılar vardı ve rivayete göre bunlar 7 tane idi»*. Bu itiraza cevap olarak, Ka'b'ul-Ahbar'dan nakledilen şu rivayet gösterilebilir: *«O kapıların kilitleri Hz. Yusuf onlara yaklaştığında dökülüp açılıyorlardı»*. Muhtemelen o kapıların hepsi teker teker kilitliydi ve belki de o kapılar evin çeşitli yönlerindeydi. Bütün bunlar Hz. Yusuf ile Zeliha'nın bulunduğu mekâna açılan kapılardır. Onlar o kapılardan birisine koşuştular ki böylece Hz. Yusuf çıkabilsin.

«Seyyid» kelimesi kadının kocası anlamında kullanılmıştır. Çünkü o dönemde mal sahibine, ülke başkanına da *«Seyyid»* denilmekteydi. Rivayet edildiğine göre, yine o dönemde bir kadın kocasına *«Seyyidim»* diye hitap ederdi. Bu bakımdan Allah Teâlâ, *«Efendisi»* demiş, fakat *«ikisinin efendisi»* dememiştir. Ebu Hayyan, tefsirinde şöyle demektedir: *«Seyyid»* lafzının Hz. Yusuf ile Zeliha'ya raci olan zamire izafe edilmemesinin nedeni onun gerçekte Hz. Yusuf'un efendisi olmamasıdır. Çünkü Hz. Yusuf aslında hür biriydi.

«Kapının yanında»; yani dışa açılan kapının yanında onu gördüler.

Bazılarına göre onlar, Zeliha'nın amcasının oğluyla birlikte, kocasının içeri girdiğini görmüşlerdi. İşte o zaman Zeliha şöyle dedi:

«Ailene kötülük yapmak isteyenin cezası hapsedilmekten veya elemli bir azaptan başka ne olabilir?» Buradaki *«ma»* edatı ya olumsuzluk bildiren nefiy *ma'sı*dır veya istifham edatıdır. Olumsuzluk bildiriyorsa, ifade şöyle bir anlam kazanır: *«Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası ancak hapsedilmek veya elem verici azaptır»*. Yok eğer istifham edatı ise, mânâ şöyle olur: *«Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, hapsedilmek veya elem verici azaptan başka nedir?»*

En zeki bir insanın bile şaşıracağı bir durumda, Zeliha böylesine kurnazca davranmakla, iki amaca birden ulaşmayı hedeflemişti. Birincisi bu işten beri olduğunu ve her ne kadar durum bunu gösteriyorsa da, böyle bir işte bir dahli olmadığını arzetti. İkincisi, Hz. Yusuf'un kendisine olan çekingenliğini ortadan kaldırmak ve onu korkutarak kendisine uymamaktaki direncini kırmak istedi. Nitekim daha ilerideki ayette o, *«Andolsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmadığı takdirde zindana atılacak ve zelil düşenlerden olacaktır»* demiştir.

İmam Fahruddin Razî, bu ayetten birçok latife ve incelikler ortaya çıkarmıştır.

1) Kadının Hz. Yusuf'a olan şiddetli aşkı, onu böylesine tehlikeli bir durumda iki inceliği gözetmeye itelemiştir:

a) O önce hapsedilmekten, sonra da elim bir azaptan bahsetmiştir. Çünkü âşık bir kimse mâşukunun acı çekmesini istemez ve bunun için de çalışmaz.

b) Kadın Hz. Yusuf'a bu iki cezanın verilmesini söylemeyip, bunu güzel bir ifadeyle zikretti. Bunun nedeni sevgilisini kötülükle zikretmekten kaçınmak istemesiydi. Ayrıca o *«Hapsedilmek»*

şeklinde bir ifade kullanmıştır.Yani bir gün veya daha az bir süre. Oysa daimi hapis bu şekilde tabir edilmez. *«Onu hapsedilenlerden kılmak gerekir»* denilmeliydi. Çünkü Firavun'un Hz. Musa'yı tehdit ettiğinde böyle bir tabir kullandığını Kur'an bildirmektedir.

2) Kadın Hz. Yusuf'un daha gençliğinin başında olmasına, direncinin sonuna varmasına, şehvetinin son raddesine gelmesine rağmen, kendisinden kaçındığını görünce, onun temiz bir insan olmasını büyük bir ahlâk olarak değerlendirmiş ve *«Yusuf bana kötülükle saldırdı»* demekten utanmıştır. Sırf açıkça yalan söylemekten kaçındığı için böyle bir ifade kullanmıştır.

3) Hz. Yusuf onu dövmek ve kendisinden uzaklaştırmak istediği için, —bu da kötülük yapmayı istemek demek olduğundan— kadın *«Senin ailene kötülük yapmak isteyenin»* şeklinde bir ifade kullanmıştır.

(26-27) *«(Yusuf): O benden murad almak...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ifade mukadder bir sorunun cevabıdır. Yani adeta o zaman Hz. Yusuf'un ne dediği sorulmuş da Hz. Yusuf bu şekilde bir cevap vermiştir: *«Kadın birleşmek için beni istedi ve fakat ben ona bir kötülük yapmayı düşünmedim»*. Hz. Yusuf bu sözü, kendisini bu imtihandan temizlemek ve zararı kendisinden uzaklaştırmak için söylemiştir. Yoksa kadını rezil etmek için değil. Nitekim *«O»* anlamını ifade eden gaib zamirini kullanmakla iyi niyetli davranmış ve bununla beraber ondan da kaçındığını açıkça söylemiştir.

Bazı müfessirler, Zeliha'nın akrabalarından olan şahidin, onun

dayısının oğlu olduğunu iddia etmişlerdir. Bazı rivayetlerde, bu şahidin Zeliha'nın kızkardeşinin oğlu (yeğeni) olduğu tasrih edilmiştir. Ayrıca o zaman çocuğun 3 aylık, beşikteki bir bebek olduğu ve Allah'ın izniyle Hz. Yusuf'un beratı için konuştuğu söylenilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet edilen bir hadise göre, şu dört kişi beşikte küçük bir bebek iken konuşmuşlardır:

1) Firavun'un kızı Maşite'nin oğlu.

2) Hz. Yusuf'un şahidi.

3) Hz. Cüreyc'in arkadaşı.

4) Meryem oğlu İsa.

et-Tayyibî, bu rivayete şu şekilde itiraz etmiştir: Buhari ve Müslim'in Ebu Hureyre'den naklettikleri şu hadis, yukarıdaki rivayeti nakzetmektedir: *«Beşikte üç kişi konuşmuştur. Biri Meryem oğlu İsa, ikincisi Cüreyc'in arkadaşı, üçüncüsü ise annesinin kendisini emzirdiği çocuktur. Güzel yüzlü bir binici oradan geçerken anesi, «Ey Rabbim! Oğlumu da şu süvari gibi kıl» diye dua edince, çocuk sütü bırakarak «Ya Rabbi beni onun gibi kılma» der.* İşte bu hadis, önceki hadisi nakzetmektedir.

İmam Suyuti ise, et-Tayyibî'nin bu görüşünü reddederek şöyle demiştir:

Et-Tayyibi, hadis senetlerine muttali olamadığı için böyle demiştir. Çünkü önceki hadis sahihtir. İmam Ahmed b. Hanbel, *«Müsned»inde,* İbn Hibban, *«Sahih»inde* ve Hakim ise, *«Müstedrek»*inde bu hadisi rivayet etmişler ve Hakim bu hadisin İbn Abbas'ınkinden daha sahih olduğunu söylemiştir. Hakim ayrıca bu hadisi Ebu Hureyre'den de rivayet etmiş ve bu hadisin Buhari ile

Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu bildirmiştir. Daha önce sözkonusu edilen Buhari ile Müslim hadisinde zikredilen dört çocuktan başka, annesi süt emdirirken yanından geçen bir süvariyi görüp, oğlunun da o süvari gibi olması için Allah'a dua etmesi üzerine, «*Hayır, Ya Rabbi beni onun gibi kılma*» diyen çocuğu da bunlara eklemiştir. Böylece beşikte konuşanların sayısı beşe ulaşmış olur. Oysa onlar daha fazladır. Sahih-i Müslim'de, «*Uhdud Ashabı*» kıssasında, «*Çocuk konuştu*» diye bir ibare varid olmuştur. Beşikte konuşan çocukların sayısının on bir olduğunu söyleyen İmam Suyutî, bir şiir irad etmektedir: «*Beşikte Hz. Muhammed konuştu, Yahya konuştu, İsa konuştu, İbrahim konuştu, Meryem konuştu, Cüreyc'i terbiye eden çocuk konuştu, Yusuf' un şahidi konuştu, Uhdud ashabının çocuğu konuştu, yanından süvari geçen ve o süvarinin zina ettiğini açıklayan çocuk konuştu. Firavun zamanında Meşite'nin çocuğu konuştu ve Halife Hadi'nin zamanında el-Mübarek konuştu*».

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf'un şahidi Zeliha'nın kocasıyla birlikte bulunan amcaoğludur. O yetişkin ve sakallı bir kimsedir. Bu, Katade'nin görüşüne ters düşmemektedir. Çünkü Katade'ye göre o, Zeliha'nın ailesinden hikmet sahibi bir kişidir. Mısır kralı onun fikrine müracaat eder, onunla istişarede bulunurdu. Zeliha'nın akrabalarından biri olması mümkündür. O evde olduğu halde ne Zeliha ne de Hz. Yusuf onun farkına varmamışlardı. O, Zeliha ile Hz. Yusuf arasında olan olayları bizzat görmüş, Allah da onu Hz. Yusuf'un lehine olmak üzere öfkelendirdiği için, o hakkı söylemekten çekinmemiştir.

Mücahid «o şahid, Hz. Yusuf'un parçalanmış gömleğinin kendisiydi» diyorsa da, Alusî, Mücahidin bu görüşünün bir değer taşımadığını söylemektedir.

Şahid'in Zeliha'nın akrabalarından olmasının hikmeti, onun bu durumunun Hz. Yusuf'un masumluğuna daha çok delâlet et-

mesi, ithamı daha çok ortadan kaldırması ve Zeliha'yı daha da susturması içindir. Eğer şahit, daha önce söylenildiği gibi bir çocuksa, Zeliha'nın yakınlarından olsun veya olmasın onun şahadeti bir kıymet taşır. Çünkü çocuğun şahadeti kesin bir delildir.

İster Zeliha'nın akrabalarından olsun veya olmasın, bu kişiye *«şahid»* denilmesi; bu kişinin sözüyle Hz. Yusuf'un sözünün ispatlanması, Zeliha'nınkinin ise bâtıl olmasındandır.

(28) *«(Yusuf'un) gömleğinin arkadan yırtılmış...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette Hz. Yusuf'un gömleğinin yırtıldığını görüp de konuşan kimsenin kadının kocası olması, *«Raâ»* (gördü) fiilinin kadının kocasına raci olması durumundadır. Bazı müfessirler, *«Raâ»* fiilinin şahide raci olduğunu söylemişlerdir.

Buradaki görme fiili, ya gözle görmedir ya da kalbi bir görmedir. Yani kadının kocası (veya şahid) Hz. Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce (veya anlayınca); *«Bu sizin tuzağınızdandır»* dedi. Onun bu sözü, Zeliha'nın sözünü yalanlama ve Hz. Yusuf'u da tasdik etme anlamındadır. Bunu da çok ince bir uslûb ile ifade etmiştir. Adeta Zeliha'ya şöyle demektedir: *«Onun nefsinden murad almak isteyen sensin. Yusuf ise böyle bir şey yapmayıp, kaçmaya kalkıştı. Ama sen onu yakalamak isterken, gömleğini çekip-yırttın. Bu bakımdan Yusuf, «O benden murad almak istedi» demekte haklıdır. Sen ise ona kötülük isnad etmede yalancısın».*

Bazı müfessirlere göre *«İnnehu»*daki zamir, Hz. Yusuf ile Zeliha arasında münakaşa konusu olan duruma racidir. Bu ise Hz. Yusuf'a isnad edilen, kötülüğün istenmesi meselesiyle, kadının

hapis ve elem verici azap şeklindeki tedbiridir. Yani, tüm bunlar siz kadınların kurnazlığı cinsindendir.

Maverdi'ye göre, bu zamir Zeliha'nın Hz. Yusuf'tan murad almak isteyişine racidir. Vasfın genelleştirilmesi, yani tüm kadınları kapsayacak şekilde bir ifade kullanılması, bu hilenin (kurnazlığın) tüm kadınlarda kökleşmiş bulunan bir huy olduğuna delâlet eder.

«Kuşkusuz siz (kadınların) tuzağı büyüktür»; yani korkunçtur. Çünkü kadınların hilesi, erkeklerin hilesinin yapamadığını bazen yapabilir. Hele saraylarda oturan kadınlar, bu hususta büyük yetenek sahibidirler. Zira onların diğer kadınlara nazaran daha çok vakitleri olduğu gibi, onlar diğer kadınlarla daha içli-dışlıdırlar ve bu hususta daha kurnazca hareket ederler. Kadınların hilesinin korkunçluğu ve büyüklüğünden dolayı, şeytan aldatılması zor olan kimselere musallat etmek üzere onları kendisine dost edinir. Bir hadiste *«Şeytan herhangi birinden ümidini kesince, ona kadınlar vasıtasıyla ulaşmaya çalışır»* diye buyurulmuştur.

Bazı alimlerden rivayet olunduğuna göre şöyle buyurulmuştur: *«Şeytandan daha çok kadınlardan korkarım. Çünkü Allah Teâlâ, şeytanın hilesi zayıftır derken, kadınlar için «Kuşkusuz sizin hileniz büyüktür» demektedir. Ayrıca şeytan gizlice vesvese verirken, kadınlar yüzyüze verir».*

Bazılarına göre *«Şeytanın hilesi zayıftır»* ayeti, Allah'ın o hileye verdiği karşılığın zayıf olduğuna delâlet eder. Kadının hilesinin büyüklüğü ise, erkeklerin hilesine nisbetledir.

(29) *«Yusuf! Sen bu işten vazgeç...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Bu işten» ifadesi, Hz. Yusuf ile Zeliha arasında cereyan eden olaya işaret etmektedir. Yani, *«Bu olayı ört, bunu kimseye açıklama! Çünkü senin doğruluğun ve temizliğin ortaya çıkmıştır. Ey Zeliha! Sen de senden sadır olan ve yaptığının ispatlanmış olduğu günahının affedilmesi için, (Allah'tan) af dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin».*

Bu konuşmanın Allah tarafından mı yoksa Aziz veya o şahid tarafından mı yapıldığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

İbn Abbas'a göre, bu konuşma hikmet sahibi olan şahid tarafından yapılmıştır. Bu şahid Hz. Yusuf'a *«Senin doğruluğun anlaşılmıştır. Ancak sen bu olayı gizle, kimseye bundan bir şey bahsetme! Ey Zeliha! Sen de günahının affedilmesi için af dile!»* demiştir.

Buradaki *«af dileme»*, Zeliha'nın kocasının onu affetmesi, hatasını bağışlaması anlamındadır. Fakat bu takdirde dahi, Allah'tan af dilemenin kastedilmesi mümkündür. Çünkü rivayet edildiğine göre, Mısırlılar putlara tapmakla birlikte, Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Onlar her kötülüğün Allah katında kötü bir karşılığı olduğuna da inanıyorlardı. Allah böyle bir kimseyi affetmediği takdirde, o kimsenin o kötülüğü göreceğini kabul ediyorlardı. Nitekim onların bir yaratıcının varlığını kabul ettiklerine Hz. Yusuf'un şu sözü de delâlet eder: *«Ey zindan arkadaşlarım! Birçok tanrı mı daha iyidir, yoksa kahhar ve tek olan Allah mı?»*

Ayetin zahirine bakıldığında ise, konuşma Aziz tarafından yapılmıştır. Hasan Basri'nin dediği gibi Aziz muhtemelen yumuşak biriydi. Yumuşak biri olduğundan dolayı da, bu suçu işlemeye kalkışan hanımını affetmiştir. Rivayet edildiğine göre, Aziz'in namus hususundaki hassasiyeti pek azdı. Bu aslında Allah Teâlâ'nın

Hz. Yusuf hakkındaki bir fazlıdır. Çünkü onun bu hususlaki hassasiyeti çok olsaydı, Hz. Yusuf'u öldürebilirdi.

Ebu Hayyan, «*el-Bahr'ul-Muhit*» adlı tefsirinde Kıtfir'in bulunduğu iklim şartlarının bu tür bir duyarsızlığa yol açtığını söylemektedir.

(30) «*Şehirde bazı kadınlar: Aziz'in hanımı...*»

Bu Ayetin Tefsiri

«*Nisve*» lafzı, Ebu Hayyan'ın da dediği gibi, azlığa delâlet eden mukesser bir cemidir. Aynı lafızda tekili yoktur ama aynı mânâda tekili «*İmrae*» kelimesidir.

Mukatil'den gelen rivayete göre, Aziz'in fırıncısının, sucusunun, kapıcısının, hapishane müdürünün ve çobanının hanımları olmak üzere Zeliha'yı kınayan kadınların sayısı beştir.

Kelbî'ye göre bu kadınların sayısı dörttür ve aralarında kapıcının hanımı yoktur.

«*Şehir*» ile kastedilen Mısır'dır. Yani, Mısır'daki bazı kadınlar; «*Aziz'in hanımı hizmetçisine âşık olmuş*» diye dedikodu yapmışlardır. Şehirli olmalarının vurgulanması, daha fazla doğruyu söylerler diyedir. Çünkü çölde yaşayan kadınlar, toplum hayatından uzak oldukları için, şehirde köşk ve saraylarda oturanların durumlarına pek vakıf olamadıklarından onların sözlerine pek iltifat edilmez. Şehirli olup, dedikodu yapan kadınların dedikodularından gelen nefret onların sözlerinden gelmez.

Bazı müfessirlere göre, «*Fi'l-Medineti*» lafzı, ayetin başındaki «Kale» fiiline taalluk eder. Yani, kadınlar şehirde bulunuyorlardı ve şehirde dedikodu yaydılar.

«el-Aziz», Kıtfir'in vasfıdır. Aslında *«ezici ve ezilmeyen şahıs»* demektir. Bazen bu sıfat krallara da atfolunur. Muhtemelen bu dönemde Mısırlılar, aralarında devletin özel bir makamına tayin edilen idareci kimselere *«el-Aziz»* diyorlardı. Fakat her yerdeki idareciler için değil, sadece büyük şehirlerdeki veya önemli mevkilerdeki idarecilere böyle diyorlardı. Aziz ile kastedilen Mısır'ın o dönemdeki maliye bakanı Kıtfir'dir. Çünkü daha önce geçtiği gibi, o dönemde Mısır'ın kralı Reyyan b. Velid idi.

Bazı müfessirlere göre, Aziz ile kastedilen Mısır kralıdır. Çünkü Kıtfir o dönemde Mısır ve İskenderiye kralıydı.

Kadınlar, *«Zeliha hizmetçisine âşık olmuş»* demek yerine, *«Aziz'in hanımı hizmetçisine âşık olmuş»* dediler. Böyle demekle onlar, Zeliha'nın önemli şahsiyetlerden olduğunu vurgulamak istemişlerdi. Nitekim onun önemli bir şahsiyet olması dedikodunun şehirde çok hızla yayılmasına neden olmuştu. Çünkü insanlar önemli şahsiyetlerin sapmalarını daha merakla takip ederler.

«Feta» kelimesi genç delikanlı demektir. Çoğulu, *«Fetiyet»* veya *«Fityan»*dır. Bu tabir, köleler için de, hizmetçiler için de kullanılır. Çünkü hizmetçilerin çoğu gençtir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *«Sakın içinizden biri, kölem, cariyem demesin! Benim erkek hizmetçim (Feta) ve benim kadın hizmetçim (Fetat) desin.*

Hz. Yusuf'a, *«Feta»* denilmiş olmasının nedeni, onun Zeliha'ya hizmet etmesi nedeniyledir. Bazı müfessirlere göre Aziz, Hz. Yusuf'u satın aldıktan sonra, onu Zeliha'ya hibe etmiştir. Hz. Yusuf, kadınların iddia etmelerine göre, Zeliha'nın kölesi sayılıyordu.

«Şeğafe» yarmak demektir. Yani, Hz. Yusuf'un aşkı Zeliha'nın kalbinin perdesini yarmış, parçalamıştır. Nitekim *«Şeğafe»*nin mastarı olan *«Şiğaf»* kalp perdesi demektir. Bazı rivayetlere göre,

bu kelime *«Kalbin dili»* diye tabir edilen ince bir perdedir. Yani, o aşk bu perdeyi yırtmış ve kalbin tâ özüne varmıştır. Bazıları da *«Şiğaf»*ın, kalbin içindeki nokta; yani öz olduğunu söylemişlerdir. Kelime ile mânâ kastedildiği takdirde, mübalâğa açıkça görülmektedir. Hasan Basri'den rivayet edilen, *«Şiğaf, kalbin bâtın kısmıdır»* şeklindeki görüş de bu mânâdadır. Ebu Aliyye'den gelen rivayete göre *«şiğaf,* kalbin tam ortasıdır.

İbn Ebi Hatim ile Ebu Şeyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedirler: *«Şiğaf, öldürücü aşk, şeaf ise bundan daha hafif olan sevgi demektir».*

Yine İbn Ebî ile Ebu Şeyh'in, Şa'bi'den rivayet ettiklerine göre, «Şiğaf» sevgi, «şeaf» ise delil demektir.

Yine onların İbn Zeyd'den rivayet ettiklerine göre, *«şiğıf»* kelimesi sevgide, *«şeaf»* kelimesi ise, kin ve nefrette kullanılmaktadır.

«Esrar'ul-Belağa» adlı eserin, *«Sevgi'nin tertibi»* bölümünde şöyle denilmektedir.

Sevginin ilk mertebesi *«Heva»*dır. Onu takip eden mertebeye *«Alâka»* denir. *«Alâka»* kalbten ayrılmayan sevgi anlamındadır. Onu takip eden mertebeye de, sevginin şiddetlisi olan *«Kulf»* denir. Onun ardından *«Aşk»* gelir. Bu, *«Hub»* diye isimlendirilen miktardan fazla olan kısımdır. Daha sonra *«Şeaf»* gelir. Bu, kişinin duyduğu zevkle birlikte kalbin yanmasıdır. *«Lev'a», «laec»* kelimeleri de aynı anlamı ifade ederler. Daha sonra *«Şiğaf»* mertebesi gelir. Bu da sevginin kalp mertebesine ulaşmasıdır. Sonra *«El-Ceva»* gelir. Bu ise bâtınî hevadır. Sonra da sevginin kölesi olmak anlamındaki *«et-Teym»* gelir. Onun ardından sevgisinden hasta olmuş anlamını ifade eden, *«et-Tebl»* gelir. Sonra da *«et-Tedellul»* gelir ki bu da sevgiden ötürü aklın gitmesidir. Son ola-

rak sevgi mertebesinin en üstünü olan, *«el-Heyyum»* gelir. Bu, sevgiye mağlup olduğundan dolayı kişinin nereye gideceğini bilmeyerek çöllere düşmesi demektir.

«Mubin» lafzı apaçık demektir. Yani hiç kimseye gizli olmayacak derecede Aziz'in hanımı apaçık bir sapıklık içindedir. Veya Aziz'in hanımının durumu, insanlar arasında apaçık bir sapıklık şeklinde anlaşılmaktadır. Kelimenin sonundaki tenvin, tazim ifade eder. Yani, o pek büyük bir sapıklık içindedir.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَّاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ
مِّنْهُنَّ سِكِّيْنًا وَّقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهٗٓ اَكْبَرْنَهٗ وَقَطَّعْنَ
اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ۭ اِنْ هٰذَآ اِلَّا مَلَكٌ كَرِيْمٌ
﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِيْ لُمْتُنَّنِيْ فِيْهِ ۭ وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ
فَاسْتَعْصَمَ ۭ وَلَىِٕنْ لَّمْ يَفْعَلْ مَآ اٰمُرُهٗ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُوْنًا مِّنَ
الصّٰغِرِيْنَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُوْنَنِيْٓ اِلَيْهِ ۚ
وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنِّيْ كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِّنَ الْجٰهِلِيْنَ
﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهٗ رَبُّهٗ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ
الْعَلِيْمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيٰتِ لَيَسْجُنُنَّهٗ
حَتّٰى حِيْنٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِ ۭ قَالَ اَحَدُهُمَآ
اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًا ۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ
خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۭ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ
﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَاْتِيْكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهٖٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْوِيْلِهٖ
قَبْلَ اَنْ يَّاْتِيَكُمَا ۭ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ ۭ اِنِّيْ تَرَكْتُ
مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۚ ﴿٣٧﴾

31 — (Zeliha) onların dedikodusunu işitince onlara haber gönderdi. Onlara dayanacakları yastıklar hazırladı. Ve her birinin eline bir bıçak verdi. (Onlar önlerindeki meyvaları soyarken), Yusuf'a «karşılarına çık» dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce, (adeta) büyülendiler ve (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler. Ve «Haşa! Allah için bu bir insan değil, bu ancak güzel bir melektir» dediler.

32 — (Zeliha): «İşte hakkında beni kınadığınız (kimse) budur. Andolsun ben onun nefsinden murad almak istedim ama o bundan kaçındı. Fakat eğer o kendisine söylediklerimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve zelillerden olacaktır» dedi.

33 — (Yusuf): «Rabbim! Zindan bunların benden istediklerinden bana daha sevimlidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum» dedi.

34 — Bunun üzerine Rabbi Yusuf'un duasını kabul etti. Ve onların hilesini ondan uzaklaştırdı. Kuşkusuz o, işiten ve bilendir.

35 — Onlar (Aziz ve yardımcıları) delilleri gördükten sonra bile, (yayılan dedikoduların önünü almak için) onu bir süre zindana atmaları kendilerine münasip göründü.

36 — Onunla (Yusuf'la) beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri, «Ben (rüyamda) şarap sıktığımı gördüm» dedi. Diğeri de «Ben de başımın üstünde bir ekmek taşıdığımı, kuşların da ondan yediğini gördüm. Bunun yorumunu bize bildir. Çünkü biz senin güzel davrananlardan (olduğunu) görüyoruz» dediler.

37 — (Yusuf): «Size yedirilecek bir yemek, daha size gelmeden önce, mutlaka onun mahiyetini size bildirmiş olurum. Bu bana, Rabbimin öğrettiklerindendir. Çünkü ben Allah'a inanmayan ve ahireti de inkâr eden bir kavmin dinini terkettim» dedi.

(31-32) *«(Zeliha) onların dedikodusunu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Mekr» kelimesi İbn Cerir ile İbn Ebi Hatim'in, Katade'den rivayet ettiğine göre, dedikodu ve aleyhde konuşmalar demektir. *«Onların mekrini bildi»;* yani dedikodularına vakıf oldu.

İbn Ebi Hatim'in, Süfyan'dan rivayet ettiğine göre, buradaki mekr, onların amelleri, yaptıkları demektir. Ve Kur'an'da geçen her *«mekr»* kelimesi, amel anlamındadır.

«Muttekeen» kelimesi İbn Cerir, İbn'ul-Münzir, İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh'ten rivayet edildiğine göre yemek sofrası demektir. Yani kadın onlara bir sofra hazırladı. Mısırlıların o zamanki adetlerine göre, sofra kurulduğunda ,her kadının eline bir bıçak verilirdi. Herkes o bıçaklarla yemeklerini yerlerdi. Kadınlar Hz. Yusuf yanlarına çıkıp da onu gördüklerinde adeta öyle büyülendiler ki, gözlerini üzerinden ayıramadılar ve farkında olmadan meyvaları doğruyormuş sanarak ellerini kestiler. Yani Hz. Yusuf' un güzelliği karşısında bu kadar şaşkın bir hale düşmüşlerdi.

İbn Cübeyr ile İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre, her kadının eline bir bıçak ve (turunçgiller denilen cinsten) bir meyva verildi. Ellerindeki meyvayı soyuyor zannıyla, ellerini kesmeye başladılar.

İbn Ebi Şeybe ,İbn Cüreyc İbn'ul-Münzir'in başka bir sened-

le Mücahid'den naklettikleri rivayete göre, «*Müttekeen*» kelimesi dayanılacak yastıklar demek değil, narenciyedir. İbn Ebi Hatim ile Ebu Şeyh'in diğer bir senedle Mücahid'den rivayet ettiklerine göre, «*Müttekeen*» kelimesi şeddeli okunduğunda yemek, şeddesiz okunduğunda ise narenciye demektir.

İbn Ebi Hatim ile Ebu Şeyh, Seleme b. Tamam ve Ebu Abdullah el-Kıssâi'den, bu kelimenin Habeşçe olduğunu ve narenciye anlamında olduğunu rivayet etmişlerdir.

İbni Cerir ve İbn'ul-Münzir'in, Said b. Cübeyr'den rivayet- ettiklerine göre, Zeliha onlar için içki, yemek ve dayanacakları yastıklar hazırlamıştı. Dahhak da bunun bir benzerini söylemiştir.

İbn Ebi Hatim'in İkrime'den rivayet ettiğine göre, «*Müttekeen*» kelimesi bıçakla kesilen her türlü nesne için kullanılmıştır.

Yine İbn Ebi Hatim'in, Dureyd b. Meşacî'den rivayet ettiğine göre, Zeliha evin *kâhyasına; «Yusuf'a beyaz elbise giydirip onu bu şekilde kadınların bulunduğu odaya götür»* demiştir. Çünkü güzel bir insan, beyaz elbise giydiğinde daha güzelleşir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre «*Müttekeen*» yemek meclisidir. Çünkü onlar yemek meclisinde gururlu olarak, zenginlerin adeti üzerine yaslanarak yemek yiyorlardı. İslâm'da Hz. Peygamber yaslanarak yemek yemekten menetmiştir. İbn Ebi Şeybe' nin Cabir'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a) kişinin sağ elini kullanma imkânı olduğu halde sol eliyle yemesini yasaklamış ve yaslanarak yemek yemekten menetmiştir.

Bazı müfessirlere göre, «*Müttekeen*» kelimesi bıçakla soyulan bütün nesneleri kapsamaktadır.. Bazılarına göre de, kelime *mim'*

in ötresiyle okunması halinde Kinde dilinde ya sofra, ya da içki manasına gelir.

Herbirine bıçak verilmesinin nedeni önündeki meyvayı kesmesi için idiyse de, Zeliha'nın bundaki amacı onların Hz. Yusuf'u gördüklerinde ellerini kesip doğramalarını tesbit edebilmekti. Böylece onları delille susturmuş olacaktı. Bununla beraber belki de bu hilesiyle Hz. Yusuf'un da gözünü korkutmak istemiş olabilir. Şöyle ki Hz. Yusuf çok kadını birden ellerinde bıçakla görünce kendisine saldırabileceklerini düşünerek korkar ve sürekli bu korkuyu içinde taşıyabilirdi. Dolayısıyla bunun için Zeliha'nın arzularına karşı koyamayacaktı.

Kadınlar bıçakları kullanarak, önlerindeki yemekleri yemekte oldukları bir anda, Zeliha Hz. Yusuf'a onlara görünmesini söyledi. Hz. Yusuf odaya girdiğinde, onlar Hz. Yusuf'u görür görmez adeta büyülendiler. Onun baş döndürücü güzelliği karşısında, dehşete kapılmışlardı. Çünkü onun diğer güzeller yanındaki güzelliği, tıpkı dolunayın diğer gecelerdeki ayın şekillerine nisbetle olan güzelliği gibiydi.

İbn Cerir'in Said b. el-Hudri'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a); *«Mirac gecesi Yusuf'u gördüm. Ayın ondördü gibiydi»* diye buyurmuştur. Başka bir rivayette *«Allah'ın Adem'i yarattığı günde Adem nasıl idiyse, Yusuf da tıpkı onun gibiydi»* denilmiştir.

İbn Abbas'a göre, *«Ekbernehu»* fiili, onların Hz. Yusuf'u gördüklerinde hayza girdiklerini ifade etmektedir. Hayza *«İkbar»* denilmesinin nedeni, baliğ olmanın ve ergenlik çağına varmanın hayızla bilinmesindendir. Adeta hayız, gençleri artık küçüklükten çıkarıp, büyüklük yaşına sokar. Bu bakımdan *«Ekberne»* fiili, ya hayızdan kinayedir ya da mecazî anlamda kullanılmıştır. Bu yoruma göre fiilin sonundaki zamir, ya masdara ya da Hz. Yusuf'a

racidir. Yani onlar şehvetlerinin şiddetinden hayız oldular. Nitekim Vahidi'nin iddiasına göre, kadın şiddetle şehvete tutulduğunda hayz olur. Ancak el-Ezheri, onların o anda hayza girmelerinin nedenini şöyle açıklamaktadır: *«Kadınlar korktuklarında düşük yaparlar ve dolayısıyla hayza yani nifasa, lohusa kanına girmiş olurlar».*

Ayetten maksad da *«Onlar dehşete kapıldılar ve hayza girdiler»* demektir.

Bazı müfessirlere göre bu kelimenin anlamı şudur: Onlar Hz. Yusuf'un üzerinde peygamberlik mührünü, risalet simasını, Allah'a karşı olan huşu ve taatinin izlerini, meleklerinki gibi fazilet ve ahlâkını görünce, —meselâ o, yemeğe ve kadına iltifat etmiyordu— onun heybeti ve korkusu kalplerine yerleşti.

«Ellerini kestiler»; yani ellerini yaraladılar. Öyle bir hâle geldiler ki, şaşkınlıktan elleri ile meyvayı (veya bıçağın önüyle arkasını) ayırdedemediler.

MELEKLER Mİ, İNSANLAR MI DAHA BÜYÜKTÜR?

«Haşa! Allah için bu bir insan değil, bu ancak güzel bir melektir»; yani ahlâkında, iffetinde, nezahatında güzel bir melek gibidir. Bu sözü, insanların fıtratına yerleştirilen bir mânâdan dolayı söylediler ki o mânâ şudur: Canlıların hiçbiri meleklerden daha güzel, şeytandan daha çirkin değildir. İşte bu noktadan hareketle, güzellikte ve çirkinlikte dorukta olan insanlar, sürekli meleklere ve şeytana benzetilir.

Kadınların böyle demelerinin nedeni şuydu: Hz. Yusuf güzellik mertebelerinin en üst makamına çıkmıştı. Kadınlarca uygun

olan kemâlin en üst derecesindeydi. Bu takdirlerden anlaşıldığına göre, ayet-i kerime meleklerin Ademoğlu'ndan daha üstün olduğuna delâlet ediyor değildir. Ebu Alî el-Cübbaî, ayetten böyle bir anlam çıkarmışsa da, yanılmıştır. Aynı şekilde onu destekleyen Fahruddin Razî de aynı yanlışlığa düşmekten kurtulamamıştır. Birçok müfessire göre bu sözden o kadınların maksatları, Hz. Yusuf'u maruz kaldığı iftiradan en mükemmel bir şekilde tenzih etmek, uzaklaştırmaktır. Bu yüzden, *«Onu tenzih ederiz! Allah için bu bir insan değil, bu ancak güzel bir melektir»* demişlerdi. Onların Zeliha'yı kınadıkları hususu; *«Aziz'in hanımı Ken'anlı kölesine âşık olmuş»* şeklinde ifade etmişlerdi. Zeliha da onlara şöyle cevap vermiştir. *«İşte o Ken'anlı köle budur ki siz onu kendinizce vasıflandırmış ve hem onun hakkında hem de benim hakkımda diyeceklerinizi demiştiniz. Şimdi onun nasıl bir kimse olduğunu ve hakkımdaki suçlamalarınızda haklı olup-olmadığınızı anladınız mı?»*

Hz. Yusuf bizzat orada bulunduğu halde, uzak yerleri göstermek için kullanılan *«Zalike»*nin kullanılmasının nedeni, ya Hz. Yusuf'un güzellikteki mertebesinin yüceliğine işaret etmektir, ya da Hz. Yusuf bu hususta benzersiz olduğundan dolayı benzerinin bulunmasının uzak bir ihtimal oluşundandır.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf kınamanın olduğu vakitte orada değildi. Ancak bu söz sarfedildiğinde oradaydı. Eğer bu işaret ilk zamana nispetle yapılmışsa, doğrudur. Yok eğer ikinci dönem mülahaza ediliyorsa, Hz. Yusuf yakında bulunuyordu. Uzaklara işaret etmek için kullanılan lafzın, burada kullanılmasının nedeni, bunun mertebesinin uzağın mertebesinin yerine konulmasından ileri gelmektedir. Muhtemelen bu konuşma anında, Hz. Yusuf oradan uzaklaştırılmıştı ki dehşetleri daha da artmasın. Bu yüzden uzak için kullanılan *«Zalike»* lafzı burada kullanılmıştır.

İbn Atiyye, *«Zalike»* lafzının, Hz. Yusuf'un sevgisine işaret olabileceğini söylemiştir.

«Andolsun ben onun nefsinden murad almak istedim» demekle Zeliha, kendisinde gizli kalan tarafları ortaya koymuş; yani onların aleyhindeki delilleri ortaya koyduktan ve onların nezdinde mazur görülmesi gerektiğini tespit ettikten sonra, böylece ikrarda bulunmuştur: *«Allah'a yemin ederim ki, sizlerin dediği ve duyduğu gibi, gerçekten de ben onun nefsinden murad almak istedim ama o bundan kaçındı. Fakat eğer benim dediğimi yapmazsa kesinlikle hapsedilecek ve zelil düşenlerden olacaktır».* Böylece Zeliha onların işittikleri şeyin doğru olduğunu kendilerine itiraf edip söyledikten sonra, eski arzusundan vazgeçmediğini ve hiçbir kınamanın kendisini bu isteğinden vazgeçiremeyeceğini açıkça bildirmiştir.

«es - Sağirine», Sağire —yasğaru, sağaran ve sağran kökünden gelmektedir ve ezilmiş, değersiz ve zelil düşmüş kimseler anlamındadır. Yani Hz. Yusuf kendisinin dediğini yapmadığı takdirde, bu kimselerden olacaktır. Buradaki zillet, beden bakımından değil, değer bakımındandır. Beden (cisim) için kullanılan sağir kelimesi, sağure kökünden gelir. Muhtemelen, bu sözü o kadınların yanında söylemekteki amacı, Hz. Yusuf'a eski ısrarında hiçbir yumuşama olmadığını ve kimseden korkmaksızın arzularının sürdürüldüğünü bildirmek suretiyle, Hz. Yusuf'un önündeki kapıları kapatmak, ayrıca kadınların huzurunda yalancı çıkışının öfkesini bu şekilde almaktı. Bilinmektedir ki, bir insan zilletle itham edildiğinde, —ki o kimse izzet-i nefis sahibiyse onda bu husus büyük bir tepkiye yol açar— bu durumda Hz. Yusuf'un üzerinde şiddet ve imtihanın birçok çeşidi biraraya gelmişti:

1 — Zeliha çok güzel bir kadındı.

2 — Zeliha servet sahibi bir kadındı ve servetini davetine uyduğu takdirde Hz. Yusuf'a verebilirdi.

3 — Kadınların hepsi de, Hz. Yusuf'u bu işe teşvik ediyor ve onu tehdit ediyorlardı.

4 — Zeliha aynı zamanda güç ve imkân sahibi bir kadın olduğundan, bir kötülük yapmasından korkulabilirdi. Nitekim Hz. Yusuf'u öldürtebilirdi ve Hz. Yusuf'da bundan çekiniyordu.

İşte bir insanın korunma gücü bu dehşetli şartlarda zayıflar. Bir kimsenin bunlardan birine bile güç yetirmesi çok güç iken, Hz. Yusuf'un bunların hepsine birden karşı koyabilmesi nasıl mümkün olacaktı? Bu yüzden Hz. Yusuf, Allah'a sığınarak O'na, aşağıdaki ayetlerde zikri geçecek hususlarda münacaatta bulundu.

(33-34) *«(Yusuf): Ey Rabbim! Zindan bunların...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Zindan»*ın Hz. Yusuf'a daha sevimli gelmesinin nedeni şunlardır: Zindanın güçlükleri ve zorlukları bir gün gelir, sona erer. Ama onların Hz. Yusuf'u davet ettikleri zina, her ne kadar lezzetli bir şey ise de, dünya ve ahiret rezaleti bu fiilin ardından hemen akmaya başlar.

Burada, Hz. Yusuf'u zînaya çağıran sadece Zeliha iken, niçin Hz. Yusuf'un *«Onların beni davet ettiği şeyden, zindan bana daha sevimlidir»* demiş olduğu; yani zinaya davet işinin niçin tüm kadınlara isnad edildiği sorulabilir?

Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Onlar Hz. Yusuf'u Zeliha'nın tehdidini yerine getirebileceği ihtimaliyle korkutarak, Hz. Yusuf'a Zeliha'nın tehdidini güzel göstermek için ellerinden geleni yapmışlardı. Nitekim rivayet edildiğine göre, o kadınlar Hz. Yusuf'a; *«Ona itaat et. Onun vereceği cezadan korunmak için, onun arzusunu yerine getir. O bir mazlum iken, sen bir zalimsin»* demişlerdir. Başka bir rivayette ise şöyle denilmektedir: *«Onların her biri gizlice öğüt verici olarak Hz. Yusuf'u yanlarına çağırdı-*

lar. Hz. Yusuf ile tek başlarına kaldıklarında ise, onu kendilerine davet ettiler».

Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir: *«Onların her biri Hz. Yusuf'a gizlice haber göndererek kendilerini ziyaret etmesini istediler».* İşte bundan dolayı, davet onların tümüne birden isnad edilmiştir.

Kurtubî'nin zikrettiği bir rivayette şöyle denilmektedir: Hz. Yusuf; *«Ey Rabbim! Zindan bunların benden istediklerinden bana daha sevimlidir»* dediğinde, Allah Teâlâ; *«Ey Yusuf! Sen nefsine zulmettin. Eğer afiyetin kendine daha sevimli geleceğini söyleseydin mutlaka sana afiyet verirdim»* diye buyurmuştur. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a), sabır talebinde bulunan kimselere şiddetle muhalefet ederdi. Ayrıca Musa b. Cebel'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a), Allah Teâlâ'dan sabır dilediğini işittiği bir kimseye; *«Sen bu isteğinle aslında belâ istemiş oluyorsun! Allah'tan afiyet dilesene!»* demiştir. (Tirmizi)

«Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleleder ve cahillerden olurum» demekle Hz. Yusuf, diğer peygamberlerin ve salihlerin yolunu takip etmek suretiyle Allah'ın lütfuna sığınmış oluyordu. Çünkü onlar hayırları elde etmek, kötülüklerden korunmak hususunda sadece Allah'a sığınırlar, nefislerindeki kuvvet ve kudreti adeta soyup atarlardı. Bu yüzden Hz. Yusuf o kadınların hilelerini kendisinden uzaklaştırmak için, tıpkı yardım isteyen birisinin, *«Eğer sen bana yetişmezsen, helâk olurum»* demesi gibi, *«Kendimi savunmaya gücüm yok»* diyerek Allah'a sığınmıştır. Hz. Yusuf böyle demekle Allah'tan kendisini cebren iffet ve ismete götürmesini talep etmiş değildir.

«Cahiller» kelimesi bildikleriyle amel etmeyen kimseler demektir. Çünkü bilgisiyle amel etmeyen kimseye o bilgisinin bir yararı dokunmaz. Böyle bir kimse ile hiç bilmeyen kimse eşittir. Bu keli-

meyle sefihlerin ve akılsızların kastedilmiş olması da mümkündür. Yani, *«Eğer ben, onların beni davette ısrar ettikleri çirkin davranışı yaparsam cahillerden olurum»*. Hikmet sahibi bir kimse çirkin bir davranışı işlemez. Bu bakımdan akılsızlık anlamına gelen cehalet, ilimsizliğin değil, hikmetin karşıtıdır.

(35) *«Onlar (Aziz ve yardımcıları) delilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hum» (onlar) zamiri Aziz'e ve meseleyi halletmeye çalışan adamlarına racidir. Onlar bir dönem Hz. Yusuf'u, bu olayı kimseye söylememek ve gizlemekle yetinmişler ve bundan sonra kendilerini kararlarından caydıran delilleri gördüklerinde, onu bir zaman için hapsetmeye karar vermişlerdir.

«Âyat» lafzı, Hz. Yusuf'un suçsuzluğuna, tertemiz olduğuna delâlet eden deliller demektir. Bu delillerin ne olduğu hususunda, değişik rivayetler vardır. Bir rivayete göre deliller gömleğin arkadan yırtılması ve kadınların Hz. Yusuf'u gördüklerinde ellerini doğramalarıdır. Katade, İbn Cerir'in rivayetine göre, bu iki delili öne sürmüştür. İşte bu yoruma binaen çoğul sigasının tesniye(ikil) mânâsında kullanıldığı belirtilmiştir ki bu da Arapçada çokça vukû bulan bir meseledir.

Mücahid'den bu delilleri, sadece gömleğin arkadan yırtılmasına işaret ettiği şeklinde bir görüş rivayet edilmiştir. Mücahid'e göre, kadınların şaşkınlıktan ellerini doğramaları o anda Hz. Yusuf'un suçsuzluğuna delâlet etmez. Belki de bu o anda Hz. Yusuf'un tesiri altında kaldıklarından dolayıdır. Mücahid'in bu yorumuna göre, çoğul sigası tazim üzerine hamledilir. Yani, bu birkaç delilin yerine geçen bir delildir.

Bazılarına göre *«el-Âyat»* lafzındaki, *«elif-lâm»* cins içindir

ve çoğul sigasının mânâsını iptal etmiştir. Hz. Yusuf'u görüp de ellerini doğramalarının delillerden sayılmasına gelince, bunun nedeni şudur: Aynı mecliste oturan birçok kadını şaşırtan, hem de bir bakışta şaşırtan Hz. Yusuf'un güzelliği, Zeliha'nın da bu güzellik karşısında şaşırdığına ve dolayısıyla Hz. Yusuf'a tebelleş olduğuna delâlet etmektedir. Bu istek Hz. Yusuf'tan değil, ondan gelmiştir.

Bazı müfessirlere göre, bu delillerden biri de, gelen kadınların aracılarını gönderme suretiyle veya mecliste tek tek Hz. Yusuf'a nasihat ettiklerinde Hz. Yusuf'un onlardan korunmasıdır. Çünkü Aziz ve adamları, bu durumu duyarak böyle bir olayın olduğunu kesinlikle kavramış, âdeta olayı gözleriyle görmüş gibi olmuşlardı. Bu ise, Hz. Yusuf'un suçsuzluğuna delâlet eder.

İbn Ebi Hatim ile Ebu Şeyh'in İkrime'den rivayet ettiklerine göre, o İbn Abbas'a bu delillerin ne olduğunu sorduğunda, İbn Abbas şöyle cevap vermiştir: *«Bu soruyu daha önce senden başka bana kimse sormamıştı. Bu deliller gömleğin arkadan yırtılması ve Hz. Yusuf'un bedeninde iz bırakması, bıçağın ellerini kesmesidir»*. İbn Abbas burada gömleğin yırtılırken onun bedeninde iz bırakmasını da deliller arasına katmış olmaktadır. Oysa daha önceki rivayetlerde bunu saymamıştır.

«(Münasip) göründü» ifadesindeki, *«göründü»* anlamını ifade eden *«Beda»* fiilinin faili ya masdarına raci olan bir zamirdir ya da arkadan gelen cümlenin mazmunu, yani içeriğidir.

«Bir süre»; yani dedikoduların ardı-arkası kesilene kadar. Onlar Mısır'da yayılan bu çirkin olay unutuluncaya kadar Hz. Yusuf'u zindanda tutmak istemişlerdi. Bu Aziz'in fikriydi. Zelihanın fikriyse, Hz. Yusuf'u itaatsizlikten vazgeçirinceye, onu Zeliha'nın dediklerini yapmaya zorlayıncaya ve halkın suçlu olarak

Hz. Yusuf'u bileceği zamana kadar, onun hapishanede tutulmasıydı.

Bazı müfessirler, buradaki *«Hîn»* lafzının beş veya yedi yıl anlamını ifade ettiği görüşündedirler.

Mukatil'e göre Hz. Yusuf hapishanede tam iki yıl kalmıştır.

Alûsî ise, en doğru davranışın kesin rakamlar vermemek olduğunu ve uzun bir süre olduğu kesinse de, orada ne kadar sene kaldığının bilinmediğini söylemektedir.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre, *«Hîn»* lafzı sınırlı olmayan, kısa veya uzun bir zaman dilimi için kullanılmaktadır.

(36) *«Onunla (Yusuf'la) birlikte zindana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf ile birlikte zindana giren iki genç Mısır'ın en büyük krallarından Reyyan b. Velid'in hizmetkârlarındandı. Biri aşçısı, diğeri ise sâkisiydi. Kral onlara öfkelenmişti ve bunun nedeni şuydu: Mısır eşrafından bir grup krala suikast teşebbüsünde bulunmuşlardı. Aşçı ile saki'ye onun yemek ve içkilerine zehir koymaları şartıyla büyük bir servet va'dinde bulunmuşlar ve onlar da bu işi kabul etmişlerdi. Ancak daha sonra sâki bu işten vazgeçmiş ve fakat aşçı işe devam ederek rüşvetini almış ve yemeğe zehir koymuştu. Sonra kralın huzuruna geldiğinde sâkî krala, *«Ey kralım! Yeme! Çünkü yemek zehirlidir!»* der. Aşçı da, *«Ey kralım! İçme! Çünkü içki zehirlidir!»* diye mukabelede bulunur. Bunun üzerine kral, sâkiye *«Getirdiğin şarabı iç»* der ve sâki içer. Şarap zehirli olmadığından da kendisine bir zarar vermez. Aşçıya da getirdiği yemeği yemesini söyler ama aşçı yemez. Bunun üzerine kral da o yemeğin bir hayvana yedirilmesini söyler ve yemeği yi-

yen hayvan ölür. Kral her ikisinin de hapsedilmesini söyler. Onlar da tesadüfen Hz. Yusuf ile birlikte hapse girerler. Ayette her iki gencin de kendi isteği ile hapse girdikleri gibi bir mânâ anlaşılıyorsa da, onlar kralın emri üzerine hapishaneye girmişlerdir. Fakat bu ifade, onların Hz. Yusuf'u gördüklerinde hapishanenin kendilerine korkutucu gelmediğine işaret eder. Çünkü onların kalbine Hz. Yusuf'un sevgisi yerleşmiş ve her nefsin dostunun bulunduğu yerde olmayı istediği gibi bir durum hasıl olmuştu.

Birçok kimselerin İbn İshak'tan rivayet ettiklerine göre, onlar Hz. Yusuf'u gördüklerinde *«Ey genç! Allah'a yemin ederiz ki, seni gördüğümüzde seni sevdik»* derler. Hz. Yusuf da onlara, «Size Allah adına yemin verdiririm ki beni sevmeyin. Çünkü beni kim sevmişse vallahi onun yüzünden başım belaya girdi. Halam beni sevdi, bu sevgiden dolayı başıma belâ geldi. Babam beni sevdi, bu sevgiden dolayı başıma belâ geldi. Aziz'in hanımı beni sevdi bu sevgiden dolayı da işte gördüğünüz gibi başıma bu hapishane belası geldi. Ne olursunuz ey Allah'ın mübarek kulları! Beni sevmeyin!» der. Fakat onlar yine de onu sevmekten vazgeçmezler.

«Mea» (beraber) lafzı, üçünün de aynı saatte hapishaneye girdiklerine delâlet eder. Ancak bu lafız her yerde bunu ifade etmez. Nitekim Belkıs, *«Ben Süleyman ile beraber müslüman oldum»* demiştir. Oysa Hz. Süleyman'ın müslüman olduğu zaman, daha Belkıs İslâm'a girmemişti. Buna şöyle cevap verebiliriz: Belkıs hadisesinde bu lafız (Mea) mecaz ifade eder. Fakat burada mecaz olmadığından, lafız hakikat üzerine hamledilmelidir.

Hapishaneye girdikten sonra *(Beno)* adlı sâki, Hz. Yusuf'a rüyasında üzüm sıkıp, ondan şarap yaptığını gördüğünü söyler. Rivayet edildiğine göre o, üç dalı olan ve dallarında birçok salkımların bulunduğu bir üzüm asması görür. Rüyasında onları sıkıp krala içiriyordu. Ayette geçen *«Hamr»* (şarap) kelimesi burada üzüm mânâsına alınır. Çünkü *«Şarabı şarap yapıyordu»* ve-

ya *«Şarabı sıkıp şarap yapıyordu»* demenin bir anlamı yoktur. İfade, üzüm sıkıp şarap yaptığına delâlet eder.

Bazıları Gassanlıların dilinde, bazıları da Ezruat dilinde *«hamr»*ın üzüm anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ubey b. Ka'b ve İbn Mesud, kelimeyi, *«Hamren»* yerine *«İnaben»* şeklinde okumuşlardır. Buharî tarihinde İbn Cüreyc, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, Ebu Şeyh ve İbn Merduveyh çeşitli senetlerle bunu İbn Mesud'dan bu şekilde rivayet etmişlerdir. İbn Mesud; *«Vallahi ben bunu Rasûlullah'tan böyle aldım»* diyerek yemin de etmiştir.

Kralın aşçısı da Hz. Yusuf'a; *«Ben de rüyamda başımın üzerinde ekmek taşıdığımı ve kuşların bu ekmekten yediğini gördüm»* anlamında bir söz söylemiştir. Rivayet edildiğine göre o; *«Kralın mutfağından çıktığımı, başımın üzerinde de içi ekmek dolu üç sepet bulunduğunu ve kuşların da üzerlerine konmuş onları yediklerini gördüm. Ey Yusuf ikimize de bu rüyaların tabirini, (sonucunu) söyle»* demiştir.

«Bitevilihi» kelimesindeki zamir, iki rüyaya da şamildir. Zamir burada istiare yoluyla ism-i işaret yerinde kullanılmıştır.

«Çünkü biz senin güzel davrananlardan (olduğunu) görüyoruz» cümlesi onların niçin Hz. Yusuf'a rüyalarını söylediklerini ve niçin ondan bu rüyalarının açıklamasını istediklerinin sebebidir.

«Görüyoruz», yani inanıyoruz ki güzel davrananlardan, iyilik yapanlardansın.

«Güzel davranmak» ile kastedilen rüyaları güzelce tabir etmek demektir. Çünkü Hz. Yusuf hapishaneye ilk girdiğinde, *«Ben rüyaları güzelce tabir ederim demişti»*. Ya da *«Senin iyilik yapanlardan (olduğunu) görüyoruz»;* yani alimlerden olduğunu görüyo-

ruz. Nitekim Hz. Ali, *«Bir kimse neyi iyi bilirse kıymeti de ona göre olur»* demiştir. Onlar da Hz. Yusuf'un alim ve fâzıl bir kimse olduğunu, konuşmalarından, insanlara hitap etmesinden anlamışlardı.

İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet etmektedir: Hz. Yusuf hapishaneye girdiğinde, orada ümitleri kesilmiş, belâ ve musibetleri şiddetlenmiş, hüzünleri artmış bir topluluk görür ve onlara; *«Müjdelenin, sabredin. Ecir alırsınız. Çünkü bu sıkıntıların büyük bir ecri vardır»* der. Onlar da: *«Ey genç! Allah sana bereket versin! Ne güzel yüzün var. Ahlâkın da, endamın da ne güzel! Senin komşuluğun bize bereket getirdi. Bize geldiğinden beri, buradan başka bir yerde olmayı istemiyoruz. Çünkü sen bize, ecrin verileceğini ve hapsin kefaret olacağını haber verdin. Sen kimsin ey genç?»* derler. Hz. Yusuf *«Benim adım Yusuf'tur Allah'ın saf ve seçilmiş kulu Yakub'un oğluyum. O da Allah'ın kurbanı İshak'ın, o da Allah'ın dostu İbrahim'in oğludur»* diye cevap verir. Bunun üzerine Hapishane Müdürü; *«Ey genç! Eğer gücüm yetseydi, seni hapisten çıkarırdım. Fakat sana hapishanede çok iyi davranacağım. İstediğin hücrede kalabilirsin»* der.

Bazı müfessirlere göre, *«Senin iyilik yapanlardan olduğunu görüyoruz»* ifadesiyle kastedilen, *«Senin hapishane halkına iyilik yapanlardan olduğunu görüyoruz»* demektir.

Said b. Mensur ve diğer alimlerin rivayet ettiğine göre Dahhak'a Hz. Yusuf'un muhsinlerden olmasının ne anlama geldiği sorulduğunda, o şöyle cevap vermiştir: *«Hz. Yusuf, hapishanede bir kimse hastalandığında hemen onun yardımına koşar, yeri dar olan birine, geniş yer bulmak için çalışır ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermeye uğraşırdı».*

(37) *«(Yusuf): Size yedirilecek bir yemek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki istisna, hâllerin en güzelinden olan bir mahiyettedir. Yani istisna-i muferreğ'dir. Yani, *«İkinize herhangi halde yedirileceğiniz herhangi bir yemek gelmez. Ancak ikinize onun yorumunu, mahiyetini ve diğer durumlarını açıldıktan sonra gelir»* kısaca mânâ şöyledir: *«Size (şu, şu vasıfta bir yemek getirilecektir diye bildirdiğim) yemek gelmeden önce, ben size onun yorumunu haber vermiş olurum».*

İmam Suyuti, Hz. Yusuf'un o iki kişiye rüya tabirini bildiğini haber verip, şöyle söylediğini nakleder: *«Rüyanızda size rızık olarak verilecek bir yiyecek daha size gelmezden önce, siz uyanıkken ben size onun size geleceğini söylerim».*

Kadı Beyzavî, *«Tevil»* kelimesini mahiyet ve keyfiyetin beyanı olarak tefsir etmekte ve bunun müşkili tefsir etmeye benzediğini söyleyerek, arkasından şunları eklemektedir: Peygamberlerin ve onların varisleri olan alimlerin usulünce, Hz. Yusuf onların isteklerini yerine getirmezden önce, onlara kendilerini dosdoğru irşad ve tevhide davet isteğinde bulundu. Mucize olacak gayb haberlerini öne sürdü ki böylelikle onları davetinde ve tabirinde doğru olduğuna ikna edebilsin.

Nesefî ise şöyle demektedir: Onlar Hz. Yusuf'tan rüyalarının tabirini istediklerinde ve Hz. Yusuf'u muhsinlerden olmakla vasıflandırdıklarında Hz. Yusuf'un böyle söylemesi gerekti. Hz. Yusuf bunu vesile kabul ederek kendisini alimlerin ilminin üstünde bir özellikle nitelendirdi. Bu da gaybten haber vermektir. Onların ikisine hapiste iken gelecek yemekler daha kendilerine gelmeden önce, o yemeklerin ne olduklarını kendilerine açıklayarak, şöyle dedi: *«Bugün size şöyle, şöyle yemek gelecektir».* Nitekim gelen yemek onun söylediği gibiydi. Bu haberi onlara tevhidi zikretmek-

te vesile olarak kullandı. Onlara imanı arzetmeye, güzel göstermeye, şirki de çirkin vasfetmeye vesile yaptı.

ÂLİM, TAKDİR EDİLSİN DİYE İLMİNİ AÇIKLAYABİLİR Mİ?

Bu ayette şöyle bir incelik vardır: Alim bir kimsenin ilmi durumu bilinmediğinde, o ilminden yararlanılması için, kendisini vasıflandırırsa bu tezkiye kabilinden olmaz.

Hz. Yusuf onlara bu sözü söyledikten sonra onlar sanki Hz. Yusuf'a *«Bu kâhinlerin ilmindedir»* veya *«Sen bu bilgiyi nereden aldın?»* derlermiş gibi, Hz. Yusuf onlara, *«Hayır! Ben kâhin değilim. Bu bana Rabbimin öğrettiklerindendir; yani bu, Allah'tan gelen vahiydir, bana öğretilen bir ilimdir. Çünkü ben Allah'a inanmayan ve ahireti de inkâr eden bir kavmin dinini terkettim»* demiştir (1).

Bazı kimseler burada, *«Hz. Yusuf daha önce o kavmin dinine girmişti ve onu terketti»* demişlerse de, bu bir yanlış anlamadır. Çünkü peygamberler, doğduklarından itibaren peygamberlikle görevlendirilinceye kadar, tevhid üzeredirler. Peygamberlikten önce de, peygamberlik namzedi olanlar, şirke bulaşmazlar. Bu halde, «niçin terkettim tabiri kullanılmıştır?» diye sorulacak olursa, terketmenin bir şeye iltifat etmemek demek olduğunu söyleyerek cevap veririz. «Mutlaka ona dahildi de, sonra onu terketti» anlamını bundan çıkarmak bir zorunluluk değildir. Bu soruya şöyle de cevap verilebilir: Aziz ve onun yanındakilerin hepsi de kâfir olduklarından ve Hz. Yusuf da aralarında bulunduğundan dolayı, *«Ben Allah'a iman etmeyen ve ahireti de inkâr eden bir kavmin*

(1) Nesefi, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 3, sh: 407.

dinini terkettim» ifadesini kullanmıştır. Hz. Yusuf onların dinini terketmiş ve onların ibadetlerine katılmamıştır.

Nesefi'ye göre bu cümle, ya başlı başına bir cümle veya daha önceki cümlenin nedenidir. Daha önceki cümlenin nedeni olması durumunda ifadenin anlamı şöyle anlaşılır: «*Rabbim bunu bana öğretti, bana vahyetti. Çünkü ben, Allah'a iman etmeyen ve ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terkettim.*»

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ مَا كَانَ
لَنَآ اَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ
عَلَيْنَا وَعَلَي النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٣٨﴾
يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَاۗءً سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ
وَاٰبَاۗؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۭ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۭ
اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ ۭ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٠﴾ يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا ۭ وَاَمَّا
الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ ۭ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِيْ
فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِيْ ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا
اذْكُرْنِيْ عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطٰنُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ
فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّيْٓ اَرٰى سَبْعَ
بَقَرٰتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعَ
سُنْۢبُلٰتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ يٰبِسٰتٍ ۭ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُوْنِيْ
فِيْ رُءْيَايَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُوْنَ ﴿٤٣﴾

38 — Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız, bize yakışmaz. Bu tevhid bize ve tüm insanlara Allah'ın bir fazlıdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39 — Ey zindandaki iki arkadaşım! Çeşitli ilahlar mı daha iyidir, yoksa Kahhar tek olan Allah mı?

40 — Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın adlandırdığı isimlere tapıyorsunuz. Oysa Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

41 — Ey zindandaki iki arkadaşım (Rüyalarınıza gelince) ikinizden biri daha önce olduğu gibi yine efendisine şarap sunacak, diğeri de asılacak ve kuşlar onun başından yiyecekler! Hakkında sorduğunuz iş de böylece kesinleşmiştir.

42 — O iki kişiden kurtulacağını zannettiği kimseye; «Beni efendinin yanında an» dedi. Fakat şeytan ona (Yusuf'a) Rabbini anmayı unutturdu. Bu yüzden Yusuf birkaç yıl daha zindanda kaldı.

43 — Kral; «Ben rüyamda yedi besili inek görüyorum, bunları yedi zayıf inek yiyor. Bir de yedi yeşil, bir o kadar da kupkuru başak (görüyorum). Ey önde gelen bilginler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim de bu rüyamı yorumlayın!» dedi.

(38) *«Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Millet» kelimesi *«Din»* anlamındadır. Bu ayet te Hz. Yusuf' un konuşmasının bir devamıdır. O âdeta şöyle demektedir: *«Ne elde ettiysem yeniden dirilmeyi ve tüm mahlûkatın yaratıcısını inkâr eden bir kavmin dinine tâbi olmayıp, başta da sonda da mümin ve şerefli atalarımın dinine tâbi olmakla elde ettim!»* Hz. Yusuf bu sözleri, mahkûmları ve o iki arkadaşını iman ve tevhide teşvik etmek, onları şirk ve dalâletten kurtarmak için söylemiştir. Önce kavminin dinini terkettiğini, sonra da atalarının dinine tâbi olduğunu zikretmesinin nedeni, terkin tâbi olmaktan önce gelmesindendir.

«Bize» tabiriyle *«Biz peygamberlere»* denmek istenmiştir. Yani biz peygamberlere, Allah'a —ister bir melek, isterse bir cin veya insan olsun— ortak koşmak yakışmaz. İşitemeyen ve göremeyen putlar nasıl Allah'a ortak koşulabilir?

«Bu bize ve insanlara Allah'ın bir fazlıdır» cümlesindeki, *«Bu»* ifadesiyle tevhide işaret etmektedir. Yani, Allah bize peygamberlik ve vahiy indirmekle ihsanda bulunmuş ve bizim vasıtamızla da insanlara lutfetmiş olmaktadır.

«Fakat insanların çoğu şükretmezler»; yani Allah'ı bilmezler. Ebussuûd Efendi, ayete şöyle de bir mânâ verilebileceğini söylemektedir: *«Bu tevhid biz peygamberlere Allah'ın bir fazlıdır; zira Allah bize akıl ve bazı duyular vermiştir ki biz onları tevhidin delillerini elde etmek için kullanıyoruz. Allah o delilleri enfüste ve afakta gizlemiştir. Bu kuvvet ve kudreti (tevhidi kavrama yeteneğini) diğer insanlara da vermiştir Fakat insanların çoğu bu kuvvet ve kudreti (yeteneklerini) asıl vazifelerinde kullanmıyorlar. Tevhidin afakî, enfüsî, aklî ve naklî delillerini elde etmede kullanmıyorlar».*

«Şükretmezler»; yani iman nimeti üzerine şükretmezler. İmam Fahreddin Razi'den hikâye edildiğine göre, sünnilerden biri Bişr b. Mu'temir'in huzuruna girip, ona Allah'a iman üzere şükredip şükretmediğini sorarak, şöyle der: *«Eğer ben Allah'a iman üzere şükretmiyorum dersen, icmâa karşı çıkmış olursun. Yok eğer Allah'a iman üzere şükrediyorum dersen, Allah'ın fiili olmayan bir şeye karşılık O'na nasıl şükretmiş oluyorsun?».* Bişr: *«Biz Allah'a bize kudret, akıl ve alet verdiğinden dolayı şükrediyoruz. Allah'ın fiili olmamakla birlikte iman üzere O'na şükretmemize gelince, bu bâtıldır»* diye cevap verir. Bundan sonra Bişr konuşmada zorluk çektiği bir sırada, içeri Semame b. el-Eşresi girerek şöyle der: Biz iman üzere Allah'a şükretmiyoruz, aksine Allah bize bu hususta ötürü şükretmektedir. Nitekim bir ayette *«İşte onlar var ya, onların sayıları meşkur kılınmıştır»* diye buyurulmaktadır. Bunun üzerine Bişr, *«Konuşma zorlandığında kolaylaşmıştır»* der.

Bişr b. Mu'temir'e şöyle itiraz edilmiştir:

Semame'nin iltizam ettiği fikir bâtıldır. Nitekim bu ayetin neshedilmiş olması da, bunun bâtıl olduğuna delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ, sözkonusu ayetle önce şirk koşmanın Allah'ın fazlından olduğunu beyan ettikten sonra, insanların bu nimete şükret-

mediklerini söylemektedir. Allah Teâlâ bunu umumiyet itibariyle beyan etmiştir. Bu ise her mümine şükretmenin vacip olduğuna delâlet eder ki bu genellemeye dahil olmaktan kaçınmış olsun. İşte o anda hüccet güçlenir, delâlet etmesi de kemâle erer (1).

(39) *«Ey zindandaki iki arkadaşım! Çeşitli ilahlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet ile ilgili mevcut meâllerin çoğu hitabı, *«Ey zindan arkadaşlarım!»* şeklinde mânâlandırmışlardır. Oysa Hz. Yusuf burada kendisiyle birlikte zindana giren o iki gence hitap etmektedir. Yani, *«Ey zindandaki iki arkadaşım!»* demektedir. Hz. Yusuf'un onlara bu şekilde hitab etmesinin nedeni onları hakkı ikrara teşvik etmekti. Sanki onlara şöyle demek istemişti: *«Ey bu zor ve dar yerde bulunan iki zindan arkadaşım! Ben size bir durumu arzetmek istiyorum. Siz hakkın O'nda olduğunu kabul edip, bundan sapmayın. Çünkü sıkıntı içindesiniz ve sıkıntı içinde bulunan kimseye haktan sapmak uygun düşmez».* Hz. Yusuf burada onların arkadaşlıklarını kendisine değil zindana izafe etmektedir. Çünkü onlar kâfirdiler. Hz. Yusuf hakka döndürmek ve doğru yola irşad etmek için ikisine de iltifat etmektedir. Onların ikisinin üzerinde bulunduğu dinin bâtıl olduğunu soru şeklinde ortaya koymakla onların içlerinden bir nefret duymalarını engellemeye çalışmıştır. Çünkü uzun bir zamandan beri kendilerinin ve atalarının üzerinde bulunduğu dinin bir çırpıda *«bâtıl»* olduğunun kendilerine söylenmesi bir nefrete pekâlâ yol açabilirdi.

«El-Vahid»; Uluhiyette birliği, *«el-Kahhar»* ise, kendisine kimsenin galebe çalamayacağı zatı ifade eder. *«El-Kahhar»* lafzını bu şekilde yorumlamak, Hattabi'nin *«Kahhar, cezasıyla müstebid,*

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 12, sh: 243.

ölümle halkı kahreden demektir» şeklindeki yorumundan daha uygundur.

(40) *«Siz Allah'ı bırakıp sadece...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar, aslında Allah'ı bırakıp birtakım anlamsız, boş isimlere bağlanmışlardır. Meselâ, *Lât* ve *Uzza* putlarının dışındaki putların isimlerinin bir anlamı yoktur. Sözgelimi Ali'nin, Hasan'ın canlı bir bedene, şahsa delâlet etmeleri gibi bir şeye delâlet ediyor değillerdir. Bu bakımdan, o isimlere tapmak sadece bu lafızlara tapmaktan ibarettir. Bu isimleri ise kâfirler ile ataları cehalet ve dalâletle körükörüne inandıkları için vermişlerdir. Oysa Allah onların doğruluğuna delâlet eder herhangi bir delil indirmemiştir. Onlar bâtıl putlarına, kendiliklerinden bu isimleri verirler ve bu inançları için delil bulunduğunu söylerlerdi. Allah bu ayetle onların iddialarını iptal ederek, bu isimlerin ibadete müstehak olduklarına ne aklın ne de naklin delâlet etmediğini açıkça beyan buyurmuştur. Yani onlara bu isimleri, kendilerinin ve daha önceki atalarının o putlara taktıklarını, onların da bu boş ve anlamsız isimlere tapmış olduklarını söylemektedir. Allah'a ibadet ettiklerini iddia edip, Allah'ın arşın üzerinde oturmuş büyük bir cisim olduğu hayaline kapılanlar da aynı kâfirler grubuna girmiş olmaktadırlar. Çünkü hem akıl hem de nakil Allah Teâlâ'yı böyle olmaktan tenzih eder. Allah lafzının va'zolunduğu hakikat, onların hayallerinden farklıdır. O beşerin muhayyilesinin ötesindedir. İbadete müstehak olduklarını zannettikleri putların aslında hayallerinde canlandırdıklarıyla bir alâkası yoktur ve onlar o hayallerinde canlandırdıklarına tapmaktadırlar. Oysa gerçekte sadece anlamsız bir isme, mânâsı hariçte olmayan bir unvana tapmaktadırlar. Çünkü hariçte olan başkadır. Onların Allah lafzını, kendisine izafe etmek istedikleri o hayal edilen şey de başka bir şeydir.

«Hüküm sadece Allah'a aittir» cümlesiyle kastedilen, onların isimlendirdikleri birtakım şeylere tapmanın (ibadetin) caiz olup-olmadığına dair hükmün ancak Allah'tan gelebileceğidir. Çünkü aslında ibadete ancak Allah müstehaktır. Vacibi mutlak, Halık ve müdebbir olan Allah'tır, O da kendisinden başkasına ibadet edilmesini emretmemiştir. Akıl da bu gerçeği gerektirir.

Bu cümle, kendisinden önceki cümleden neş'et eden mukadder bir soruya cevap teşkil etmektedir. Şöyle ki: *«Madem ki bu durumda hüküm Allah'a aittir. Peki o halde Allah bu hususta ne emretmiştir?»* Cevap da şöyledir: *«Allah kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir».*

Bazı müfessirlere göre bu hazfedilmiş bir sorunun illetidir: *«İbadette hüküm ancak Allah'ındır ve ibadet de Allah'tan başkasına yapılamaz veya Allah kendisinden başkasına ibadet edilmesi için bir emir vermiş değildir».* Ancak ayetin zahirinden böyle bir yorum anlaşılmamaktadır. Bu bir zorlama olmaktadır.

«İşte dosdoğru din budur»; yani ibadeti sadece Allah'a tahsis etmek dosdoğru dindir. Aklî ve naklî deliller de buna delâlet eder.

«Fakat insanların çoğu bunu bilmezler»; yani insanların çoğu bunun dosdoğru din olduğunu bilmezler. Çünkü cahillerdir ve delillerden yararlanamazlar. Bu yüzden de kendiliklerinden isimlendirdikleri birtakım boş ve anlamsız şeylere taparlar. Aklın gereklerinden ve naklin insanı sevkettiği gerçeklerden yüzçevirirler. Bunun nedeni ise daha önce bilinenlere sarılmak, hislere bağlanmaktan ileri gelmektedir. Bu insanların yapılarına yerleşmiş bir hususdur. İşte teşbih, tescim, tabiat olaylarını güneş, ay ve yıldızlara nispet etmek ve buna benzer sapmaların temelinde, bu zaaf vardır.

Hz. Yusuf, hakkı ispat edip, onlara hakkı tebliğ ettikten ve

geniş ilmini gözler önüne serdikten sonra onların rüyalarını tabir etmeye başladı. Bu konu öncekinden başka bir konu olduğundan dolayı, yine aynı şekilde, *«Ey zindandaki iki arkadaşım»* diye söze başlamaktadır.

(41) *«Ey zindandaki iki arkadaşım!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf burada, *«Ey sâkî»* diye hitap etmeyip, *«İkinizden biri»* diye hitap etmiştir. Bunun nedeniyse arkadaşlığının samimiyetine riayet etmektir. *«İkinizden biri»* derken o *«bir»* ile kastedilenin, ona delâlet ettiğine güvenerek, böyle konuşmuştur.

«Rabbine şarap sunacak»; yani efendisine şarap sunacak. Burada «Rab» efendi, kral anlamında kullanılmıştır.

Rivayet olunduğuna göre, Hz. Yusuf sâki'ye şöyle der: *«Rüyanda görmüş olduğun salkım ve onun güzelliği, kral ve onun yanında senin iyi haline delâlet eder. «Üç Dal»a gelince, üç gün hapishanede yatacak, sonra hapishaneden çıkarak, eski görevine iade olunacaksın. Diğerine (aşçıya) gelince, o asılacak ve kuşlar* başından yiyecekler, yani beynini kemirecekler».

Başka bir rivayete göre Hz. Yusuf aşçıya şöyle demiştir: *«Görmüş olduğun üç sepet delâlet eder ki, üç gün geçecek, sonra da çıkarılıp asılacaksın».*

İşte hâliniz böyle olacak, ikinizin rüyası, birinizin kurtulacağına, diğerinin ise asılacağına delâlet eder.

Onların Hz. Yusuf'tan bu konuda fetva istemeleri, rüyalarının yorumunu istemeleri anlamındadır.

Hakim el-Nisaburi'nin İbn Mesud'dan rivayet edip, sahih ol-

duğunu söylediği bir rivayete göre, Hz. Yusuf'un hapishanedeki iki arkadaşı aslında rüya görmemişler, sadece rüya görmüş gibi, onun ilmini denemek istemişlerdi. Hz. Yusuf kendilerinin rüyalarını tabir ettiğinde, ona *«Biz şaka yaptık. Aslında bir şey görmemiştik»* dediler. Bunun üzerine Hz. Yusuf; *«Denilen denildi ve emre bağlandı»* diye cevap verdi. Bazıları *«Emir»* (iş) ile onların itham edildikleri suçun sonucunun hükme bağlanması demek olduğunu söylemişlerdir.

(42) *«O iki kişiden kurtulacağını zannettiği...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet olduğuna göre Hz. Yusuf çıkacağı üçüncü günde sâkiyi kapıya kadar geçirirken, o Hz. Yusuf'a, bir isteği olup olmadığını sorar ve o da isteğinin sadece kendisini kralın yanında anıp, kendisinde gördüğü özellikleri kralın yanında söylemesi olduğunu ifade eder. Fakat şeytan vesvesesiyle onun kalbine birtakım meşguliyetler atarak, kralın yanında Hz. Yusuf'u anmayı kendisine unutturur.

Cümlenin başındaki *«Fe»* harfi sebebiyet bildirir. Çünkü buna, Hz. Yusuf'un Allah'tan başkasından yardım istemesi neden olmuştur. Şeytan ona Rabbini anmayı; yani kralın yanında Hz. Yusuf'u hatırlatmayı unutturmuştur. Bunun üzerine Hz. Yusuf, bu isteğinden dolayı (veya unutulmak nedeniyle) hapishanede birkaç yıl daha kalmıştır.

«Bid'a» kelimesi üçten-dokuza tüm sayıları içerir. Bu görüş Katade'ye aittir.

Mücahide göre bu kelime üçten-yediye kadardır. Ebu Ubeyde'ye göreyse birden ona kadardır. Ferra'nın görüşüne bakılacak

olursa, bu kelime yüzlerle binlerle değil sadece onlarla kullanılır. Mesela on küsur gibi.

«Bid'a» kelimesi, *«Kesilmek»* anlamındaki *«el-Bid'»* kökünden gelir. Birçok tefsire göre burada kastedilen yedi yıldır. O sözü söyledikten sonra, yedi yılın ardından, iki yıl daha kalmıştır.

Bazıları bu sözün Hz. Yusuf'un yedi yıl hapiste kalmasına neden olduğunu söylemişlerdir. Daha önce de beş yıl kaldığına göre, toplam hapishanede kaldığı süre on iki yıldır. Nitekim şu hadiste buna delâlet eder. *«Allah kardeşim Yusuf'a rahmet eylesin. Eğer «efendinin yanında beni an» demeseydi, bu sözden sonra (beş seneden sonra) yedi sene daha hapiste kalmazdı».* Bu yoruma şöyle itiraz edilmiştir.

Hadis bu lafızlarla sabit olmamıştır. Birçok rivayette sabit olan şudur: *«O hapiste kaldığı kadar kalmazdı...»* Bu ibare ise daha önce iddia edilenin delili olmaz.

İbn Hatim, Tavus ve Dahhak'tan, *el-Bid'a*'nın on dört yıl ile tefsir edildiği rivayet olunmuştur. Fakat bu rivayet, ayetle ilgili diğer belli başlı rivayetlere ters düşmektedir. En doğrusu, burada belirli bir sayıyı kesin olarak ortaya koymamaktır.

Hz. Yusuf'un o sözünden dolayı hapishanede kaldığı ile ilgili rivayetler birbirini desteklemektedir. Mesela, daha önce zikredilen rivayet gibi, Enes'ten nakledilen şu rivayet te buna delâlet eder.

Allah Teâlâ, vahiy göndererek Hz. Yusuf'a kardeşleri kendisini öldürmek istediklerinde onu kimin kurtardığını sorunca, Hz. Yusuf: *«Ey Rabbim! Sen kurtardın!»* der. Allah, kuyuya atıldığında onu kimin kurtardığını sorunca, Hz. Yusuf, yine: *«Ey Rabbim! Sen kurtardın»* der. Allah Teâlâ, tüm azmiyle, Aziz'in hanımının kendisine saldırdığında, onu kadının elinden kimin kurtardığını

sorar. Hz. Yusuf bu sefer de: *«Ey Rabbim! Sen kurtardın!»* der. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *«O halde ey Yusuf, sana ne oluyor ki, beni unuttun da bir insanı hatırladın?»* diye sorar. Hz. Yusuf: *«Ey Rabbim! Bu bir sözdür sadece dilim onu söyleyiverdi.»* deyince Allah; *«İzzetim hakkı için seni hapishanede birkaç yıl daha bırakacağım»* der.

Bundan başka rivayetler varsa da, zararsız yerlerde sıkıntılardan kurtulmak için, insanlardan yardım beklemenin ne mahsuru olacağı sorusu, işi müşkil bir hâle sokmaktadır. Nitekim *«İyilik ve takva üzerinde yardımlaşınız»* diye buyurulmaktadır. O halde Hz. Yusuf bu isteğinden dolayı niçin kınanmaktadır. Cevap olarak şöyle denilebilir. Bu kişilere göre değişen bir meseledir. Peygamberlerin makamına uygun olanı onu terketmektir. Azimetlere sarılmaktır.

Ebu Hayyan şöyle demektedir:

«Hz. Yusuf sâkiye o sözü kralın hidayetine, Allah'a iman etmesine vesile olması için söylemiştir. Tıpkı iki arkadaşına hakkı izah etmekte, onların iman etmelerine vesile olması gibi. Bu ise üzüntüsünün giderilmesinden, hapishaneden kurtulmasından dolayı, Allah'tan başkasından yardım kabul etmek kabilinden değildir».

Fakat Ebu Hayyan'ın bu yorumu ayetin zahiri ile çelişmektedir. Ayrıca bu yorum, birçok rivayetin reddini ve bu konudaki rivayetlerin birçoğunun zayıf olmasını gerektirir. Oysa Hz. Yusuf' un makamına uygun olanı, Allah'tan başkasından yardım istememesidir.

«Ensahu» (ona unutturdu) ifadesindeki *«ona»* zamiri ile *«Rabbihi»* kelimesindeki zamirin ikisi de bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf'a racidir. Fakat şeytanın Hz. Yusuf'a Allah'ı anmayı unut-

turması, onu herhangi bir hususta dalâlete düşürdüğü anlamına gelmez. Aksine bu sadece evla olanı terketmektir. Sebepleri ortadan kaldıranın makamına uymamaktadır. Ancak zamirlerin hapishaneden kurtulan sakîye raci olduğu şeklindeki yorum, daha uygundur. Çünkü hem sebebiyet bildiren «*fe*» harfinin anlamı, hem de «*Bir zaman sonra hatırladı*» şeklinde daha sonra gelen ifade, bu yoruma daha uygun düşmektedir.

(43) «*Kral: Ben rüyamda yedi besili...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Kral ile kastedilen Reyyan b. Velid'dir. Bu tabir bir kâfire «*Melik*» (Kral) denilebileceğine delâlet eder.

Bazılarına göre, bir kâfire ne *Melik*, ne de *Emir* denilmez. Çünkü Peygamber (s.a) Bizans İmparatoru Herakliyus'a büyük anlamındaki «*Azim-i Rum*» diye hitab etmiş, «*Melik-i Rum*» veya «*Emir-i Rum*» unvanlarını kullanmamıştır. Çünkü «*Melik*» ve «*Emir*» unvanları, dinleyen kimselere onun hak üzere olduğu şeklinde bir düşünceyi ihsas edebilir.

MISIR KRALI'NIN RÜYASI

Hz. Yusuf'un sevinme vakti yaklaşınca, Allah onu zindandan çıkarmayı diledi ve bunun üzerine Mısır Kralı acaib bir rüya gördü. Kral dehşetle irkildiği rüyasında, yedi besili ineğin denizden çıktığını ve arkalarından çıkan yedi zayıf inek tarafından yendiklerini, geride bir şey bırakmaksızın hepsini yuttuklarını, fakat bundan dolayı onlarda bir şişme farkedilmediğini görmüştü. Ayrıca kral yine, taneleri olmuş yedi yeşil başağı, yanlarındaki kurumuş yedi başağın sardıklarını ve onların üzerine kapatarak, onların yeşillerinden hiçbir şey bırakmadıklarını görmüştü. Bunun üzerine dehşetle uyanan kral; sihirbaz, kâhin ve rüya tabircilerini çağıra-

rak onlara rüyasını anlattı ve şöyle dedi: *«Ey sihirbazlar, kâhinler ve tabirciler! Eğer rüya yorumunu biliyorsanız, rüyamı da bana yorumlayın»*. Yani rüya yorumundan anlıyorsanız, bu sahada bilgi sahibiyseniz, benim rüyamı da yorumlayın!

Rüya tabiri, uyku halindeyken görülen şekillerden, afâkî, enfüsi ve gerçek hayattaki durumlara, onun mütekabiline onu nakletmek (uyarlamak) demektir. *«Tâbir»* kelimesi *«Geçmek»* anlamına gelen *«Ubur»* kökünden gelmektedir. *«Tevil»* kelimesi ise, mânânın aslına îrca olunarak, yorumlanması demektir. Kral; *«Eğer tabir ilmini iyi biliyorsanız, onun tefsirini iyice kavramışsanız benim rüyamı da tabir edin»* demek istemiştir. Buna tabir denilmesinin nedeni, rüyayı yorumladığı, zahiri bâtına bağladığı içindir. Ki rüyanın bâtından mânâsı çıkarılabilsin. Tabir, tevilden daha özel bir anlam taşır. Yani tevil, hem rüyanın zahirinden bâtınına dalmak, hem de diğer yorumları yapmak iken, tabir sadece bu anlamdadır.

قَالُوْٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ ۚ وَمَا نَحْنُ بِتَاْوِيْلِ الْاَحْلَامِ بِعٰلِمِيْنَ ﴿٤٤﴾
وَقَالَ الَّذِيْ نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوِيْلِهٖ
فَاَرْسِلُوْنِ ﴿٤٥﴾ يُوْسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيْقُ اَفْتِنَا فِيْ سَبْعِ بَقَرٰتٍ سِمَانٍ
يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعِ سُنْۢبُلٰتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ يٰبِسٰتٍ ۙ لَّعَلِّيْٓ
اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُوْنَ سَبْعَ سِنِيْنَ دَاَبًا ۚ
فَمَا حَصَدْتُّمْ فَذَرُوْهُ فِيْ سُنْۢبُلِهٖٓ اِلَّا قَلِيْلًا مِّمَّا تَاْكُلُوْنَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَاْتِيْ
مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَّاْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيْلًا مِّمَّا
تُحْصِنُوْنَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَاْتِيْ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيْهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيْهِ
يَعْصِرُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُوْنِيْ بِهٖ ۚ فَلَمَّا جَآءَهُ الرَّسُوْلُ قَالَ
ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِيْ قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ۭ اِنَّ
رَبِّيْ بِكَيْدِهِنَّ عَلِيْمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُّنَّ يُوْسُفَ
عَنْ نَّفْسِهٖ ۭ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوْۗءٍ ۭ قَالَتِ
امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ ۡ اَنَا رَاوَدْتُّهٗ
عَنْ نَّفْسِهٖ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّيْ لَمْ
اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ كَيْدَ الْخَاۗىِٕنِيْنَ ﴿٥٢﴾

44 — (Bilginler); «Bunlar karmaşık rüyalardır. Biz karmaşık rüyaların yorumunu bilenler değiliz» dediler.

45 — (Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan (sâki) uzun bir zaman sonra (Yusuf'u) hatırlayarak, (krala): «Ben size onun yorumunu haber veririm, (yeter ki) siz beni hemen hapishaneye gönderin!» dedi.

46 — (Sâki zindana gelip): «Ey Yusuf! Ey hep doğru söyleyen!» dedi. «(Kralın gördüğü) şu rüyanın bize yorumunu yap: Yedi zayıf inek, yedi besili ineği yiyor ve yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru olan başaklar (ise ne anlama gelir?). Ümid ederim ki, insanlara (senin doğru yorumunla) dönerim de onlar da böylece (doğru yorumu) öğrenmiş olurlar».

47 — (Yusuf): «Adetiniz üzere yedi yıl (ekin) ekersiniz sonra da yiyeceklerinizden az bir miktarın dışında biçtiklerinizi başağında bırakın» dedi.

48 — «Sonra bunun ardından saklayacaklarınızdan az bir miktar dışında, o yıllar için önceden biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek yedi zorluk (kıtlık yılı) gelecektir».

49 — «Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlar bol bol yağmura kavuşacaklar ve böylece o yıl sıkıp sağacaklar».

50 — Kral: «Onu bana getirin» dedi. Bunun üzerine elçi Yusuf'un yanına geldiğinde, (Yusuf); «Efendine dön de ona ellerini kesen kadınların amacı neymiş sor. Kuşkusuz Rabbim onların hilesini en iyi bilendir» dedi.

51 — (Kral o kadınlara): «Yusuf'un nefsinden murad almak istediğinizde durumunuz neydi?» diye sorunca, kadınlar, «Haşa! Allah için biz ondan hiçbir kötülük görmedik» dediler. Aziz'in karısı da: «Şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Kuşkusuz ki o doğru söyleyenlerdendir» dedi.

52 — (Yusuf): «(Onların itirazlarına lüzum görmemin nedeni) benim kendisine gıyabında hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını onun da bilmesi içindir» dedi.

(44) ***«(Bilginler): Bunlar karmaşık...»***

Bu Ayetin Tefsiri

Sihirbazlar, kâhinler ve tabirciler: *«Senin bu rüyan karmaşık rüyalardandır. Bizler ise karışık ve şeytanî rüyaları bilemeyiz»* dediler.

«Edgas» karışık, birbirine girmiş odun yükü, *«Ahlam»* ise *hulm*'un çoğulu olup, insanların uykudayken gördüğü rüya demektir.

Allah Teâlâ, bu rüyayı Hz. Yusuf'un kurtuluşuna şöyle vesile kılmıştır: Kral bu rüyayı gördüğünde ruhî depresyonlar geçirmeye, acı çekmeye başlar. Çünkü rüyasında eksik ve zayıf olanın, kuvvetli ve kâmil olana, onu kahredinceye kadar galebe çaldığını görmüştü. Bu bakımdan tevilini şiddetle arzuladığı bu rüyayı tabir etmeleri için sihirbazları, kâhinleri ve tabircileri birarâya toplar. Onlara rüyasını anlatır ve sonra da kendisine bu rüyanın ne demeye geldiğini; yani yorumunu bildirmelerini onlardan ister. Allah Teâlâ ise kudretiyle kâhinleri ve tabircileri bu hususta aciz bırakarak Hz. Yusuf'un hapishaneden kurtuluşuna sebep olsun diye onların cevap vermelerine engel olur. Nitekim *«Marifetname»*nin yazarı olan Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi şöyle demiştir:

«Hak tecelli eyleyince her işi âsan eder,
Halk eder esbabını, bir lahzada ihsan eder».

Kâhinler burada, tevili olmayan bir şeyin bilgisini nefyederek, *«Biz onun tevilini bilmiyoruz»* demişlerdir.

Kurtubi, *«Edgas»* kelimesinin rüyalarda görülen, bazıları bâtıl, bazılarının ise doğru olan parça parça rüyalar olduğunu söylemiştir.

Sâkî oradaki bilginler topluluğunun bu rüyayı tabir etmekten aciz kaldıklarını görünce, Hz. Yusuf'u hatırlayıp, o sözü söylemiştir. Bazıları, oradaki kâhinler topluluğunun bu rüyayı tefsir etmek istemediklerinden dolayı, bunu hükümdarın göğsünden silip, aklını bununla meşgul etmemesi için uğraştıklarını öne sürmüşlerdir.

Bu ayette, *«Rüya ilk nasıl tabir edilirse, öyle çıkar»* sözünün bâtıl olduğuna dair delil vardır. Çünkü kâhinler ve tabirciler, rüyanın karmaşık rüyalardan olduğunu söylemişler ama vakıa öyle olmamış, Hz. Yusuf bunu kıtlık ve bolluk yılları ile yorumlamış ve nitekim de bu tabir aynen çıkmıştır. Yine bu ayet, *«Rüya bir kuşun ayağının üzerindedir, tabir olunduğunda düşer»* sözünün de bâtıl olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ayet, rüya tabirini iyice bilmeyen kimselerin, rüya tabir etmeye kalkışmamasının daha uygun olacağına işaret etmektedir.

(45) *«(Zindandaki) iki kişiden kurtulmuş olan...»*
Bu Ayetin Tefsiri

İki kişiden kurtulmuş olan, kralın sâkisidir. Ayette geçen *«Ümmet»* kelimesi ise İbn Abbas ve bazı müfessirlere göre *«uzun süre»* anlamında kullanılmıştır. Nitekim Kur'an'da da *«Sayılı bir ümmete (zamana, süreye) kadar»* şeklinde bir ifade vardır.

«Ben size onun yorumunu haber veririm» ifadesinde geçen *«size»* şeklindeki çoğul hitapla, ya sadece kral, ya da kral ile yanındaki kâhin, sihirbaz ve tabirciler kastedilmektedir. Krala çoğul sigasiyle hitap edilmesi tazim nedeniyledir. Yani. sâki kralın önünde diz çökerek, *«Hapishanede alim ve rüyaları tabir eden bir kişi vardır. Beni onun yanına gönderirseniz, size rüyanızın tabirini getiririm»* der. Kral da onu hapishaneye gönderir. İbn Abbas'a göre, hapishane şehir içinde değil, şehir dışında bir yerdeydi.

(46) *«(Sâki zindana gelip): «Ey Yusuf! Ey hep doğru...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sâkî'nin *«Çok doğru söyleyen»* anlamında Hz. Yusuf'a *«Sıddık»* tabirini kullanmasının nedeni, hapishanede birlikte bulundukları zaman zarfında, Hz. Yusuf'tan hiç yalan duymamış olmasıdır. Bazı müfessirlere göre bunun nedeni, Hz. Yusuf'un daha önce onun rüyasını tabir edip, tabirinin doğru çıkmasıdır.

(47) *«(Yusuf): Adetiniz üzere yedi yıl...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf, kralın rüyasını tâbir etmek sadedinde şunları söyledi: O yedi besili inek ile yeşil başaklar gelecekteki bolluk yıllarına işarettir. O yedi zayıf inek ile kuru başaklar da yedi yıl sürecek kıtlık yıllarına delâlet eder. Siz daima adetiniz üzere ekin ekersiniz, (Yani bu adetinizi tüm kuvvet ve kudretinizi sarf ederek sürdürün, ekininizi ekin). Biçtiğiniz her şeyi başağında bırakın ki haşaratlar yemesin. Çünkü başakta kalmaları uzun süre korunmalarını sağlar. Sadece ihtiyacınız kadarını başaklardan çıkarıp yiyin. Bu on dört yıl sonunda öyle bir yıl gelecek ki, Allah o yılda bol yağmurlar yağdırmak, bol rızıklar vermek suretiyle insanlara yardım edecektir. İnsanlar o yılda, üzümleri sıkıp şarap yapacak,

zeytinlerden zeytinyağı alacak, susamlardan yağ çıkaracaklardır. Kısaca o yılda hayr ve nimetler insanlar için bol bol olacaktır. Ekinler ve ağaçlar bol bol mahsul vereceklerdir.

Bazılarına göre, «*Sıkarlar*» ile kastedilen, onların üzüntü ve sıkıntılardan kurtulup kıtlığı geride bırakmalarıdır.

Muhtemelen Hz. Yusuf bunu vahye dayanarak söylemiş olmalıdır. Ya da kıtlığın sonu bolluk olduğundan; yani sünnetullaha göre Allah önce kullarına darlık, sonra da bolluk verdiğinden böyle demiş olmalıdır.

Bu ayet; mal, soy, akıl, can ve dinin korunması demek olan şer'i maslahatlar hususunda bir temel kaideyi va'zetmektedir. Bu durumlardan herhangi birini tahsil etmeyi içeren her şey maslahattır. Bunlardan birini elden düşürüp, ziyan eden şey ise mefsedettir. Mefsedeti defetmek ise müstehabdır. Şeriatların maksadının insanları dünyevî maslahatlarına iletmek ve dolayısıyla onlar için Allah'ın marifetine ermek ve ibadette bulunmak imkânlarını sağlamak olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Bu iki şey de insanı uhrevî saadete götürür. Bunu gözetmek Allah'tan gelen bir fazl ve rahmettir. Yoksa vacip değildir. Allah'ın bunu yapma mecburiyeti de yoktur. İşte ehli sünnetin mezhebi budur. Daha geniş izahlar ise Usul-ü Fıkh ilminde yapılmıştır (1).

(48-49) «*Sonra bunun ardından...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani, «*Bu yedi kıtlık yılının ardından bolluk yılı gelecektir*».

(1) Kurtubi, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 9, sh: 203.

Hz. Yusuf bu hükmü, Allah tarafından kendisine verilen gayb ilminden alarak vermiştir. Yoksa kralın rüyasında böyle bir hükme mesned olacak bir ifade yoktur. Katade, *«Onların sormadığı bir yılın bilgisinin tabiri eklendi ve böylece Hz. Yusuf, fazilet, ilim ve marifetteki yüce makamını ihsas etti»* demiştir.

«Sıkıp sağacaklar» ifadesi İbn Abbas'a göre, üzüm ve bitki yağlarını sıkacakları anlamına gelmektedir. (Buhari)

İbn Cüreyc'e göre, şarap olmak üzere üzümü, yağ olmak üzere susam tanelerini, zeytin yağı olmak üzere de zeytinleri sıkacaklar.

Bazı müfessirlere göre, hayvan memelerinden sağacaklardır. Çünkü süt çoğalacaktır. Nitekim ekinin çoğalması da buna delâlet eder.

Bazıları da bu ifadeyle onların kurtulacaklarına işaret edildiğini; zira ayette geçen *«ya'sirûne»* fiilinin el-Usra kökünden gelip kurtuluş anlamında olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Yusuf onlara, sonunda bol meyva ve sebzelere kavuşacaklarını, hurma zeytin gibi ürünleri sıkarak sularından ve yağlarından yararlanacaklarını müjdelemiştir. Bu bolluk yıllarına dair, kralın rüyasında bir işaret yoktur. Ancak Hz. Yusuf bunu vahye veya ilhama dayanarak söylemiş ve kendilerine müjde vermiştir. İlerde de müjdelediği şekilde olaylar tahakkuk etmiştir.

(50-51) *«Kral: Onu bana getirin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Sâki, kralın yanına gelip, Hz. Yusuf'un bu rüya ile ilgili fetva ve tabirini nakledince, kral bu yorumu çok benimsemiş, bu

rüyayı yorumlayan kimsenin yorumunun tahakkuk edeceğini anlamıştı. Bunun üzerine *«Onu bana getirin de bu rüyayı böyle yorumlayan kimse kimmiş, bir göreyim»* dedi. Sâki Hz. Yusuf'a kralın davetini iletince, Hz. Yusuf ona, ellerini kesen o kadınların ne zoru olduğunu, gidip krala sormasını söyledi. Yani Hz. Yusuf, kralın nezdinde kendisine nispet edilen suçtan uzak ve beri olduğunu tesbit ettirdikten ve kralın kendisinin suçsuz yere hapse atıldığını öğrendikten sonra, ancak hapishaneden çıkacağını söylemek istemişti.

Tirmizi, Ebu Hureyre'den Hz. Peygamberin (s.a) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

«Bilin ki, Yusuf kerim oğlu kerim, Yakub'un oğlu, İshak'ın oğlu, İbrahim'in oğlu olan bir peygamberdir. Eğer ben Yusuf'un kaldığı kadar hapiste kalsaydım, ondan sonra da kralın elçisi bana gelseydi, hemen elçinin davetine icabet eder ve hapisten çıkardım» diye buyurduktan sonra Hz. Peygamber (s.a) sözkonusu ayeti okudu. *Bu hadiste Hz. Yusuf'un sabrının kuvveti, fazileti ve* sebatının yüceliği vurgulanmaktadır.

Bu hadis, Taberi'nin rivayetinde şu şekildedir: *«Allah Yusuf' tan razı olsun! Eğer ben onun yerinde olsaydım ve hapisten çıkacağım haberi bana gelseydi, hemen oradan çıkardım. Durum o ki, Yusuf kesinlikle halim ve sabır sahibidir».*

Yine aynı şekilde bu hadis şöyle de rivayet edilmiştir: *«Ben Yusuf'un sabır ve keremine şaşıyorum. Allah onu affeylesin! Ona ineklerin hadisesi sorulduğunda, eğer ben onun yerinde olsaydım, beni hapisaneden çıkarmaları şartını ileri sürmeden, onlara bunun yorumunu söylemezdim. Yine ona şaşıyorum ki elçi ona geldiğinde eğer ben onun yerinde olsaydım, kapıya elçiden önce koşardım».*

İbn Atiyye'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Yusuf çıkıp, kraldan

yüksek bir makam elde edeceğinden ve kendisine nispet edilen günahın durumu gizli kalıp, halkın daima kendisine günahkâr gözüyle bakacağından ve *«İşte efendisinin hanımından murad almak isteyen kişi budur»* diyeceklerinden korkmuştu. Bu nedenle, Hz. Yusuf suçsuzluğunun ortaya çıkmasını, iffet ve hayr hususundaki durumunu göstermek istedi. Bu bakımdan büyük bir makama sahip oldu. Dolayısıyla bu yüzden elçiye, ellerini kesen o kadınların ne zoru olduğunu gidip krala sormasını söylemişti. Yani Hz. Yusuf'un amacı kralın inceleyip, kendisinin günahını araştırması, hapishaneye haklı mı, haksız mı konduğu hakkında bilgi edinmesiydi.

Hz. Yusuf *«O kadınların»* şeklinde bir ifade kullanarak, Aziz' in hanımı Zeliha'nın ismini açıkça vermekten kaçınmış, ona karşı edep dışına çıkmamak ve saygısızlık yapmamak için böyle konuşmuştur.

İbn Abbas şöyle demektedir:

Kral adamlarını göndererek o kadınları ve Aziz'in hanımını huzuruna getirtti. Aziz ise vefat etmişti. Onlara; *«Yusuf'un nefsinden murad almak için onu çağırdığınızda durumunuz neydi? Suçlu siz miydiniz, yoksa o mu?»* diye sordu. Kral'ın böyle sormasının nedeni (daha önce geçtiği gibi) onların her birisinin kendisi için Hz. Yusuf ile konuşmasıdır. Kral onlara Hz. Yusuf'a niçin *«Sen Aziz'in hanımına zulmettin»* dediklerini de sormuş olabilir Bu sorudan sonra onlar *«Haşa! Allah için ondan bir kötülük (zina) görmedik»* dediler. Aziz'in hanımı onların Hz. Yusuf'un suçsuz olduğunu ikrar ettiklerini görünce, kendi aleyhinde şahitlik yapacaklarından korkarak, suçunu ikrar etti. Bu, Allah'ın Hz. Yusuf'a vermiş olduğu bir lütuftur.

«Hashasa» fiili, *«Yaptığı ortaya çıktı, anlaşıldı»* anlamına gelir. Bu fiilin masdarı olan *«el-Hass»*, bir şeyi kökünden kazımak

demektir. Başını ustura ile traş eden kimse için, «*Hasse şa'rahu*» (Saçlarını kökünden kazıdı) denir. Bazılarına göre, bu fiil, «*el-Hisse*» masdarından gelir. Yani, Hakkın hissesi, bâtılın hissesinden ayrıldı.

(52) «*(Yusuf): Benim kendisine gıyabında...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu konuşmanın Hz. Yusuf'a mı, Aziz'in hanımına mı ait olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Konuşma Aziz'in hanımına ait olduğu takdirde mânâ şöyle anlaşılır: «*İşte şimdi hak ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murad almak istemiştim. Kuşkusuz o doğru söyleyenlerdendir. (Devamla): Ben doğruyu ikrar etmekle ona gıyabında hainlik yapmadığımı, ona iftira etmek suretiyle, o yokken, onu kötülükle yadetmediğimi bilsin. Ben doğruyu söylemekle artık hain olmaktan kurtuldum. Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Ondan murad almak isteyen bendim*».

Görüldüğü gibi bu konuşma Zeliha'ya ait ise onun Allah'ın varlığını ikrar ettiğine de delâlet eder. Bunun için «*Rabbim affedici ve merhamet sahibidir*» demiştir.

Bazı müfessirlere (Hasan Basri, Katade ve diğerlerine) göreyse bu konuşma, Hz. Yusuf'a aittir. Yani Hz. Yusuf; «*Elçiyi tekrar krala göndermekteki maksadın, gıyabında ona ihanet etmediğini bilmesidir*» demiştir.

«*Bilgaybi*» ifadesi, «*onun gıyabında*» anlamına gelir. Hz. Yusuf kralın huzurunda olmasına rağmen onu tazim maksadıyla «*Bilmesi için*» anlamında «*Liyağleme*» ifadesini kullanmıştır.

Bazıları Hz. Yusuf'un bunu, elçi ikinci kez hapishaneye geldiği zaman söylediğini öne sürmüşlerdir.

İbn Abbas şöyle der: Elçi haberi Hz. Yusuf'a getirdiğinde, Cebrail onunla konuşuyordu. Hz. Yusuf; *«Ben gıyabında efendime hıyanet etmedim»* deyince, Cebrail *«Ey Yusuf! İzarını çözdüğünde de mi ihanet etmedin? Aziz'in hanımının baldırları arasına oturduğunda da mı ihanet etmedin?»* der ve Hz. Yusuf bunun üzerine; *«Ben nefsimi temize çıkarmam»* diye cevap verir. Es-Süddi'ye göre bu sözleri Hz. Yusuf'a Cebrail değil, Aziz'in hanımı söylemiştir. Ancak bu tür rivayetler, daha önce de belirttiğimiz gibi zayıf rivayetlerdir. Hz. Yusuf'un böyle yapıp yapmadığı kesinlikle bilinmemektedir.

«Allah hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz»; yani yüce Allah hainlerin hilesini geçerli kılmaz. Aksine iptal eder. Hilenin başarıya ulaştırılmaması onun geçerliliğinden kinayedir. Yani Allah hainlere hilelerinden ötürü hidayet etmez.

«Hidayet etmez» fiili hainlerin üzerine vaki olduğu halde, hilenin üzerine vaki kılınmıştır. Bu mecazi bir kullanımdır ve mübalağa ifade eder. Çünkü Allah, sebebi (hileyi) başarıya ulaştırmadıktan sonra, müsebbibi hiç ulaştırmaz. Bu ifade Aziz'in hanımı hakkında ilahî bir kınamadır. Çünkü o, emanete hiyanet etmiştir. Tüm bu yorumlarla beraber, Hz. Yusuf'un emanetini tekid ediyor olması da mümkündür. Yani, *«Eğer ben hain olsaydım, Allah benim hilemi başarıya ulaştırmazdı. Beni hapishaneden kurtarmazdı».*

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيْ ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِالسُّوْٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ ۚ إِنَّ
رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُوْنِيْ بِهٖٓ أَسْتَخْلِصْهُ
لِنَفْسِيْ ۚ فَلَمَّا كَلَّمَهٗ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ أَمِيْنٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰى
خَزَآئِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ
فِي الْأَرْضِ ۖ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ ۖ نُصِيْبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ
نَّشَآءُ وَلَا نُضِيْعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ
لِّلَّذِيْنَ آمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوْسُفَ
فَدَخَلُوْا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ
بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُوْنِيْ بِأَخٍ لَّكُمْ مِّنْ أَبِيْكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّيْٓ أُوْفِي
الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَّمْ تَأْتُوْنِيْ بِهٖ فَلَا
كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِيْ وَلَا تَقْرَبُوْنِ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا
لَفَاعِلُوْنَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوْا بِضَاعَتَهُمْ فِيْ رِحَالِهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُوْنَهَآ إِذَا انْقَلَبُوْٓا إِلٰى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ
﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوْٓا إِلٰى أَبِيْهِمْ قَالُوْا يٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا
الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهٗ لَحَافِظُوْنَ ﴿٦٣﴾

53 — «Ben nefsimi temize çıkarmam! Rabbimin koruması müstesna, muhakkak nefis aşırı şekilde kötülüğü emredicidir. Kuşkusuz ki Rabbim çok bağışlayan ve esirgeyendir».

54 — Kral: «Onu bana getirin de onu kendime bağlı kılayım» dedi. Onunla konuştuğunda ise «Sen bu gün bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibi ve güvenilir bir kimsesin» dedi.

55 — (Yusuf da ona): «Beni arzın (Mısır'ın) hazinelerine tayin et! Çünkü ben onları çok iyi korurum ve (bunu) çok iyi bilirim» dedi.

56 — İşte böylece biz, Yusuf'a arzda (Mısır'da) güç ve imkân verdik. Öyle ki orada dilediği yerde konaklayabilirdi. Biz dilediğimize rahmetimizi veririz ve iyilik yapanların mükâfatını da zayi etmeyiz.

57 — Kesinlikle ahiret sevabı, iman edip sakınanlar için daha hayırlıdır.

58 — Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, onlar kendisini tanımadıkları halde, o (Yusuf) onları hemen tanıdı.

59 — (Yusuf) onların erzaklarını hazırlatınca; «Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Gördüğünüz gibi ben ölçeği tam dolduruyorum ve misafirperverlerin de en hayırlısıyım» dedi.

60 — «Eğer onu (kardeşinizi) bana getirmezseniz, artık benim nezdimde sizlere (verilecek) ölçek yoktur ve bana da yaklaşmayın».

61 — (Yusuf'un kardeşleri): «Onu babasından istemeye gayret sarfedeceğiz. Kuşkusuz ki bizler (bunu) yapacağız» dediler.

62 — (Yusuf) yardımcılarına; «Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Umulur ki ailelerinin yanlarına döndüklerinde bunun farkına varırlar da, geri dönerler» dedi.

63 — (Yusuf'un kardeşleri) babalarına döndüklerinde; «Ey babamız! Ölçek bizden menedildi. Kardeşimizi bizimle beraber gönder de (Onun sayesinde) ölçüp alalım. Bizler onu mutlaka koruruz» dediler.

(53) *«Ben nefsimi temize çıkarmam...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu sözün Hz. Yusuf'a mı, Aziz'in hanımı Zeliha'ya mı ait olduğu hususunda müfessirler arasında ihtilaf vardır. Maverdi, tefsirinde, bu sözün Aziz'in hanımına ait olduğunu söyler. Şeyhulislam İbn Teymiyye de Maverdi'yi desteklemektedir. Hatta bu husta yazılmış bir kitabı dahi vardır. Meşhur müfessir İbn Kesir (İbn Teymiyye'nin talebesidir), bu görüşün daha meşhur olduğunu, ifadenin siyakına ve sözün anlamına daha uygun düştüğünü belirterek, o da aynı görüşü tasdik etmiştir. Ancak İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim'in rivayetlerine göre bu söz Hz. Yusuf'a aittir.

İbn Cerir, İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: Kral kadınları biraraya toplayıp onlara sorunca kadınlar. *«Hâşâ! Allah için biz ondan bir kötülük görmedik»* dediler. Aziz'in hanımı da *«İşte şimdi hak ortaya çıktı»* deyince, Hz. Yusuf: *«Bu benim kendisine gıyabında hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını onun da bilmesi içindir»* deyip kendisini temize çıkarınca, Cebrail, *«Acaba onun seni, senin de onu arzuladığınız günde de böyle miydi?»* diye sordu. Bunun üzerine Hz. Yusuf *«Ben nefsimi temize çıkarmam. Rabbimin koruması müstesna, muhakkak nefis, aşırı şekilde kötülüğü emredicidir»* dedi. Mücahid, Said b. Cübeyr, İkrime, İbn Ebi Huzeyl, Dahhak, Hasan Basri, Katade ve Süddi bu görüştedirler.

Fakat ilk görüş daha kuvvetli ve daha zahirdir. Çünkü ifadenin siyakının tamamı, Aziz'in hanımının, kralın huzurundaki sözüne dahildir. Hz. Yusuf onların yanında değildi. Hz. Yusuf'u hükümdar daha sonra yanına getirtmişti (1).

Eğer bu cümle Hz. Yusuf'un sözüyse, bunu hedm-i nefis için söylemiş olmalıdır. Yani *«Ben nefsi kötülükten tenzih etmiş olmuyorum. Çünkü kötülük nefsin isteklerindendir»*. Hz. Yusuf bu sözü, nefsini tezkiye etme haline aldanmaktan kaçarak söylemiştir. Tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a); *«Ben ademoğullarının efendisiyim. Bu fahr değildir»* sözüne benzer. Yani ben bunu övünmek için söylemiş değilim. Veya ben bâtıl söz söylemem demesi gibi. Bu Allah'ın nimetini söylemekten ibarettir. Allah'ın sırlarını ortaya koymaktır. Yani, *Nefis sırf nefis olmak itibariyle insanı kötülük yapmaktan uzaklaştırmaz. Ben bu fazileti kendime irade etmiyorum. Bu sadece Allah'ın yardımıyla olmuştur»*.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf bu sözüyle kadına saldırmamasının kendindeki tabii bir meylin olmayışından ileri gelmediğini söylemek istemiştir. Elbette kendisinde tabii bir meyil vardı. Fakat Allah korkusundan bu meylini frenliyordu.

«Emmare» kelimesi mübalağa sigasındandır. Yani, çok emredici, aşırı şekilde emredici demektir. *«Sui»* keilmesi ise, *«Bütün kötülükler»* anlamında kullanılmıştır. Yani nefis şehvete çok meyleder. Onu elde etmede tüm kuvvet ve vasıtaları kullanır.

Birçok tefsirde, *«Bu benim gıyabında ona hainlik etmediğimi bilmesi içindir»* sözünü Hz. Yusuf söylediğinde, Cebrail: *«Kadına kastettiğinde de mi?»* diye sorunca. *«Ben nefsimi temize çıkarmam»* sözünü Hz. Yusuf'un söylediği bildirilmiştir. Bunu Hakim, *«Tarih»*in de rivayet etmektedir. İbn Merduveyh buna yakın bir

(1) İbn Kesir, Tefsir'ul-Kur'an'il-Azim, cilt: 3, sh: 33.

lafızla merfu olarak aynı hadisi Enes'ten rivayet etmiştir. Aynı olay İbn Abbas'tan, Hakim b. Cabir'den ve Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir. Eğer bu rivayet sahîh ise, burada geçen«*hemm*» (kastetmek) beşerî şehvetten sadır olan arzu, meyl anlamındadır. Yoksa azim ve kast mânâsında değildir.

Bazılarına göre böyle bir kast bile Hz. Yusuf'tan pekâlâ sadır olabilir. Çünkü, bu, büyük günahlardan değil, küçük günahlardandır. Küçük günahlar ise henüz peygamber olmamış kimseler için mümkündür.

Zemahşerî, bu ve buna benzer rivayetlerin, bâtıl peşinde koşan kimselerin uydurmaları olduğunu, Allah'a ve Rasûlü'ne yapmış oldukları iftiralardan bulunduğunu söylemekte ve İbn'ul-Münzir de onu desteklemektedir.

(54) «*Kral: Onu bana getirin dedi...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Kral bu sözü, kendi nezdinde Hz. Yusuf'un masumiyeti ispatlanınca söylemiştir. Onu en yakınlarından kılacağını bu sözüne ekledi. Hz. Yusuf, kralla konuştuğunda (veya kral Hz. Yusuf'la konuştuğunda), Hz. Yusuf'un güzel cevabını ve bir krala layık olacak şekilde karşılıklı konuşabileceğini görünce; «*Bugün sen bizim nezdimizde yüce bir mertebeye sahipsin ve her hususta güvenilir bir kimsesin (veya her hususta, her şeyden eminsin ve hiçbir kötülük sana dokunmayacaktır)*» dedi.

Rivayet olunduğuna göre, kralın elçisi Hz. Yusuf'un yanına gelerek; «*Şimdi artık müracaat sırası sizindir, hemen kralın davetine icabet et. O pis elbiselerini üzerinden çıkar. Yıkan ve güzel elbiseler giy*» deyince, Hz. Yusuf onun dediklerini yaptı. Sonra da hapisten çıkmak üzereyken, hapishanedekiler için şöyle dua etti:

«Ey Rabbim! İyilerin kalplerini onlara meylettir! Onlar için haberleri gizli bırakma. Çünkü onlar her memlekette haberleri en güzel bilenlerdendir». Hapishaneden çıktıktan sonra da, kapıya şu duayı yazdı:

«Bunlar belâların konaklarıdır. Dirilerin kabirleridir. Düşmanları sevdiren yerdir. Doğrular için de imtihan kapılarıdır».

Hz. Yusuf kralın kapısına vardığında da şunları söyledi: *«Rabbim dünyamda da halktan korumakta da bana kafidir. Senin komşun aziz olur. Senin hamdın büyüktür. Senden başka mabud yoktur».*

Hz. Yusuf kralın yanına girdiğinde, *«Ey Rabbim! Senin hayrınla bu kralın hayrını istiyorum. Onun ve diğerlerinin şerrinden sana sığınıyorum»* dedikten sonra, krala Arapça selam verdi. Kral, bu selamın hangi dilden olduğunu sorunca ona; *«Bu benim amcam İsmail'in dilindendir»* dedi. Sonra krala İbranice dua etti. Kral bunun hangi dilden olduğunu sorunca, *«Bu benim atalarımın dilidir»* dedi. Kral yetmiş lisan biliyordu. Hz. Yusuf'a bu dillerle hitap etti. Hz. Yusuf da ona aynı şekilde o dillerle cevap verdi. Kral onun bu durumundan şaşkınlığa düştü ve *«Ey doğru söyleyen! Ben rüyamı senden dinlemek istiyorum»* dedi. Hz. Yusuf da krala, rüyasını aynen bir harfini bile değiştirmeden aktardı. Bunun üzeıine kral, *«Rüyamı yorumlamandan ziyade, onu bilmen daha hoşuma gitti»* dedi. Hz. Yusuf'u taht üzerine oturttu. Bütün her şeyi onun emrine verdi.

ZELİHA İLE HZ. YUSUF'UN EVLENMESİ

İbn Cerir, İbn İshak'tan şöyle nakletmektedir: Tarihçilere göre, Hz. Yusuf'un hapishaneden çıktığı günlerde Aziz (Kıtfir) ölmüştü. Kral onun karısını, (Zeliha'yı veya Raile'yi) Hz. Yusuf'la evlendirdi. Çünkü o dönemde iddet beklemek yoktu. Hz. Yusuf,

Aziz'in hanımıyla gerdeğe girdiğinde ona; *«İşte bu daha önce istediğinden daha hayırlı değil mi?»* diye sordu. O da: *«Ey doğru söyleyen! Sakın beni kınama. Gördüğün gibi ben güzel bir kadınım, dünyam ve mülküm vardı. Kocam kadınlarla yatamaz haldeydi. Sen de Allah'ın sana verdiği tüm güzelliklerle bana görününce, nefsim beni gördüğüme zorladı»* dedi.

Bazı müfessirlerin iddiasına göre, Hz. Yusuf onu bakire bulmuş, onunla zifafa girmiş ve ondan *Efraim* ile *Mişa* adlı iki oğlu olmuştur.

Hakim Tirmizi, *Nevadir'ul-Usûl»* adlı eserinde şöyle rivayet etmektedir:

Aziz'in hanımının bir ihtiyacı başgösterdi. Ona; *«Eğer sen Yakub'un oğlu Yusuf'un yanına gidip, ihtiyacını ondan istersen, o sana bunu verir»* dediler. O da bunun üzerine etrafıyla istişare etti. Etrafı kendisine *«Sakın Yusuf'un yanına gitme! Sana bir kötülük yapacağından korkarız»* dediler. O; *«Hayır Allah'tan korkan bir kimseden, ben korkmam»* diyerek Hz. Yusuf'un huzuruna girdiğinde, onu hükümdarlık kisvesi içinde buldu. Sonra, *«Köleleri taatiyle hükümdar eyleyen Allah'a hamdolsun!»* dedi ve bir de kendisine bakarak, *«Hükümdarları masiyetlerinden dolayı, köle kılan Allah'a hamdolsun!»* dedi. Hz. Yusuf onun tüm ihtiyaçlarını giderdi ve sonra evlendi. Onu bakire bulmuştu.

Başka bir rivayette ise şöyle denilmektedir: *«Zeliha yolda Hz. Yusuf'un önüne çıkarak, bu sözleri söyledi. Hz. Yusuf da onu tanıdı ve onunla evlendi. Onu bakire bulmuştu. Çünkü ilk kocasının cinsî iktidarı yoktu».*

Kıssalara göre, Zeliha yeniden gençlik günlerine dönmüştü. Bu da Allah'ın Hz. Yusuf'a bir lütfuydu.

Tüm bu kıssaların aslı astarı yoktur. Hz. Yusuf'la Zeliha'nın evlendiklerini bildiren rivayetler de, muhaddislerce güvenilir olarak kabul edilmemiştir. Hakim Tirmizi'nin rivayetinden anlaşıldığına göre, bu olay Hz. Yusuf'un idareci tayin edilmesinden sonra olmuştur (1).

VAZİFE İSTEMEK CAİZ MİDİR?

(55) *«(Yusuf da ona): Beni arzın (Mısır'ın)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«el-Arz», Mısır toprakları anlamında kullanılmıştır, tüm dünya anlamında değil.

Bazılarına göre ifade, *«Senin tasarrufun altında olan arzın...»* şeklindedir.

Bazı müfessirler ise, bu sözle bütün yeryüzünün, *«arzın hazineleri»* ile de yetişen yiyecek maddelerinin kastedildiğini söylemişlerdir.

Hz. Yusuf; «Ben onları, onlara layık olmayanlardan korur ve onlarda nasıl tasarruf edileceğini bilirim» demiştir. Bu ifade kişinin, durumu bilinmediği yerde, kendisini övmesinin, adaleti ikame etme, ahkâmı icra etme hususlarında güçlü olduğunda böyle bir vazifeye talip olmasının caiz olduğuna delâlet etmektedir. Yine bu ayette, bir müslümanın zalim ve kâfir bir idareciden de görev alabileceği gösterilmektedir. Bu ayetten anlaşılan üçüncü husus şudur: Eğer bir kimse bir göreve geldiğinde, vaciplerin, farzların zayi olmayacağına, gelmediğinde ise zayi olacağına inanıyorsa, o göreve gelmek veya görev talebinde bulunmak, böyle bir te-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 13, sh: 5.

şebbüse girişmek, onun için farz olur. Aksi takdirde ise günahkâr olur. Ancak bu ayetten anlaşılanlara, zahirde ters düşen bir hadis, Buhari ve Müslim'de yer almıştır. Hadisi Abdurrahman b. Semurre Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle rivayet etmektedir: *«Ey Abdurrahman! Sakın emirlik isteme! (yani göreve talip olma). Sen istersin ve sana verilirse sen kendile başbaşa kalırsın (yani koruyucun olmaz). Eğer sen istemeden sana verilirse, sen ona galip gelirsin. Allah onun üzerinde sana yardım eder».*

Cevap olarak bu hadisin, ayetin konu edildiği hususta olmayıp, başka bir hususta varid olduğu söylenmiştir.

Mücahid'den gelen bir rivayete göre, Mısır kralı, Hz. Yusuf' un vesilesiyle müslüman olmuştur. Hz. Yusuf da bugünkü tabirle ondan maliye bakanlığını istemiştir. Çünkü o dönemde saltanat işlerinin en önemlisi bu görevdi. Nitekim, yedi yıl bolluktan sonra gelecek olan yedi kıtlık yılında malı depolamak ve bu senelerde dağıtımını yapmak işlerinin üstesinden ancak bir kişi gelebilirdi, o da Hz. Yusuf'tu.

Sa'lebî, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: Hz. Peygamber (s.a) dedi ki: *«Allah kardeşim Yusuf'a rahmet eylesin! Eğer, beni yeryüzünün hazinelerine tayin et demeseydi kral yine onu bu vazifeye getirecekti. Fakat bu makamı kendi istediği için, bu vazifeye bir yıl sonra gelebildi».*

Sa'lebi İbn Abbas'tan ve başkalarından şöyle rivayet etmektedir:

Kral, Hz. Yusuf'un başına taç koydu, ona kendi mührünü verdi, kılıcını boynuna astı. Altından yapılmış inci ve yakut süslü 10x30 büyüklüğünde bir tahtın üzerine oturttu. Bu tahta kıymetli halılar döşetti. İpek bir örtü ile üzerini örtürttü. Hz. Yusuf: *«Ben bu tahta oturunca, onunla senin mülkünü takviye edeceğim. Ba-*

na vermiş olduğun mühre gelince, onunla senin işlerini yöneteceğim. Bana verdiğin taç ise, o, benim ve atalarımın giysilerinden değildir» dedi. Kral; *«Ben onu senin başına, seni yüceltmek ve senin faziletini ikrar etmek için koydum»* deyince Hz. Yusuf tahtın üstüne oturdu. Diğer idarecilerin hepsi ona yaklaştırıldı. Bütün işler kendisine tevdi edildi. O da Mısır'da adaleti ikame etti. Erkek-kadın herkes onu sevdi. Kıtlık yıllarının ilkinde yiyecekleri dirhem ve dinar karşılığında (yani o günkü para birimleriyle) verdi. Sonunda Mısırlıların elinde para kalmadı. İkinci yıl, ziynet ve mücevherat karşılığında verdi. Üçüncü yıl hayvanlar karşılığında, dördüncü yıl köle ve cariyeler karşılığında, beşinci yıl arazileri karşılığında, altıncı yıl çocukları karşılığında, yedinci yıl ise kendilerini köle edinmek karşılığında onlara yiyecek maddeleri verdi. Bu, o dönemdeki şeriatta caizdi (yani hür bir insan köle edilebilirdi). Onlar Hz. Yusuf'a; *«Bugün senin gibi büyük ve senden daha yüce bir idareci yoktur»* dediler. Hz. Yusuf da krala; *«Allah'ın bana vermiş olduğu nimetler hakkındaki görüşün nedir?»* diye sorunca, kral; *«Görüş senin görüşündür. Hepimiz bu hususta sana tâbiyiz»* diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Yusuf; *«Ben Allah'ı ve seni şahid kılıyorum ki tüm Mısırlıları azad ediyorum ve mallarını kendilerine iade ediyorum»* dedi.

(56) *«İşte böylece biz, Yusuf'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Arz» ile kastedilen, yine Mısır topraklarıdır. Mısır'ın o günkü yüz ölçümünün 40 x 40 fersah olduğuna dair rivayetler vardır. Yani Allah Teâlâ; *«Ona verdiğimiz büyük mülk gibi, onu 40 x 40 fersahlık Mısır topraklarına hakim kıldık»* demek istemiştir. Hz. Yusuf o arazinin istediği şehrine yerleşebilirdi. Çünkü onların hepsi kendi tasarrufu altındaydı. Dilediği yerde, dilediği kadar yerleşir ve yararlanabilirdi.

«İyilik yapanların mükâfatını zayi etmeyiz»; yani iman ve takva üzerinde sebat etmeye sahip olan kimselerin mükâfatını veririz.

(57) *«Kesinlikle ahiret sevabı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, onların ahiretteki mükâfatları, dünyadaki mükâfatlarından daha hayırlıdır.

«Biz iyilik yapanların mükâfatını zayi etmeyiz» cümlesinden, ihsanın semerelerinin sadece dünyada verilen mükâfattan ibaret sanılabileceği nedeniyle, bu vehmi (zannı) gidermek maksadıyla, bu cümle getirilmiştir. Yani, dünyada verilen mükâfatla birlikte, ahirette de ecir verilir ve ahirette verilen ecir ondan daha hayırlı ve daha üstündür. Bu cümleden anlaşıldığına göre Allah Teâlâ, iman edip, takva üzerinde hayatlarını idame ettiren kullarına dilediğini nasip eder. Burada muhtemelen, *«dilediğimiz kimse»* mânâsında olan *«Men neşau»*daki *«men»* daha genel bir anlam ifade etmektedir. Yani kastedilen sadece iman edip, takva üzerinde hayatlarını idame ettiren kimselerden daha genel bir mânâdır. Bu takdirde rahmet ile, hiçbir şeyin, hiçbir amelin karşılığı olmayan nimetler kastedilmiş olur. *Ecir*'den de karşılığı olan nimetler kastedilmiş olmaktadır. Allah Teâlâ adeta şöyle demektedir: *«Nerede ve nasıl bir konumda olurlarsa olsunlar, kullarımızdan dilediğimiz kimselere lutfeder, onlara mülk ile, zenginlikle ve daha başka nimetlerle, bir şey karşılığında olmaksızın in'amda bulunuruz. Hayatlarını takva üzere idame ettiren mümin kullarımıza da, iman ve takvalarının karşılığını veririz. Dünyada imanlarının ve takvalarının karşılığını verdiğimiz gibi, ahirette de onlara in'amda bulunuruz. Fakat bu daimi ve büyük nimet kendileri için, dünyada verdiğimizden daha hayırlıdır. Çünkü ahiretteki mükâfatları sürekli ve daha büyüktür».*

«Rahmet»in karşılığı olmayan nimetlerle, *«Ecir»*in de karşılığı olan nimetlerle yorumlanmasına Süfyan b. Uyeyne'den rivayet edilen şu görüş ile karşı çıkılmaktadır: *«Mümin dünyada da ahirette de hasenelerinin karşılığında sevap elde eder. Fâcir kimseye ise dünyada iken hasenelerinin karşılığı acilen verilirse de, ahirette onun bir nasibi yoktur»*. Süfyan b. Uyeyne bunları söyledikten sonra mezkûr ayeti okumuştur. Ayette daha önce sözü edilen nimetlerden, kâfirlere verilen kısmın, kâfirlerin dünyadaki bir iyiliğinin karşılığı olduğu açıkça belirtilmektedir. Nitekim *«Rahmetimizi dilediğimiz kulumuza veririz»* cümlesi buna delâlet eder.

Süfyan b. Uyeyne'nin bu görüşüne şu şekilde bir cevap verilmiştir: Muhtemelen Süfyan ayetteki *el-Muhsinin* lafzını sılai rahim yapmış, mazluma yardım, yoksulun doyurulması gibi kâfirleri de içerecek bir mânâya hamletmiş olmalıdır. Bu takdirde ayetin sadece zikredilene tahsis edilmesi doğru olmaz. Görüldüğü gibi, Süfyan'dan nakledilen bu görüş ayetin daha önceki yorumunu açıkça müşkil bir duruma sokmaktadır. Çünkü ayet bu görüşe göre kâfirlerin durumunu söz konusu etmemektedir. Bu bakımdan bu rivayetten sonra ayeti okumanın bir anlamı kalmamaktadır.

İbn Abbas, *«el-Muhsinin»* lafzını, *«Sabredenler»* tarzında yorumlamıştır. Eğer bu rivayet sahih ise, o bu yorumu makama daha uygun gördüğünden dolayı tercih etmiş olmalıdır. Kısaca hangi yorum tercih edilirse edilsin, ayet-i kerime Allah Teâlâ'nın ahirette Hz. Yusuf'a vereceği nimetlerin, ona dünyada verilen nimetlerden üstün olduğuna işaret etmektedir.

(58) *«Yusuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetten anlaşıldığına göre kıtlık sadece Mısır'a münhasır

kalmamıştır. Kıtlık Filistin ve Şam'a kadar uzanmış olmalıdır. Çünkü Hz. Yusuf'un kardeşleri Şam diyarında oturuyorlardı. Şamlıların ve Mısırlıların başına musallat olan kıtlık olayından, doğal olarak Hz. Yakub'un ailesi de etkilenmiştir. Bunun üzerine Hz. Yakub, Bünyamin'in dışındaki oğullarını huzuruna çağırarak onlara :«*Ey oğullarım! Mısır'da salih bir yönetici olduğunu ve yiyecek maddeleri sattığını işittim. Onun yanına gidip, kendisinden ihtiyacımız olan yiyecek maddelerini satın alın!*» dedi. Hz. Yakub'un bu sözü üzerine oğulları yola çıkarak Mısır'a vardılar. Hüküm verdiği divanda oturmakta iken Hz. Yusuf'un huzuruna girdiler. Hz. Yusuf onların kardeşleri olduğunu hemen tanımıştı. Çünkü çok zeki bir zattı ve üstelik kardeşlerinin kendisinden ayrıldıkları günkü durumlarıyla şimdiki durumları arasında pek önemli bir değişiklik olmamıştı Zaten Hz. Yusuf onlardan ayrıldığında, hepsi ergenlik dönemlerini aşmış bulunuyorlardı. Elbise ve görünüşleri her iki dönemde de aynıydı. Ayrıca Hz. Yusuf sürekli onları düşünürdü. Bu da onları tanımasına vesile olmuştu. Hele kıtlık zamanında onların hâlini düşünür, kendi kendine murakabelere dalardı. Rüyasının tevilinden bildiği için, onların geleceği vakti gözlüyordu zaten. Nitekim rivayet olunduğuna göre, kardeşleri Hz. Yusuf'un huzuruna girmek istedikleri zaman, Hz. Yakub'un oğulları olduklarını söylediler. Hz. Yusuf da böylece onları tanımış oldu ve kendilerine oturmalarını söyledi. İşte bu noktadan hareketle Hasan Basri, onların kendilerini tanıtmadan önce, Hz. Yusuf'un da onları tanımadığını söylemiştir. Ancak *el-İntisaf'da,* ayette geçen «*Fearafehum*» (Onları hemen tanıdı) ibaresindeki «*Fe*» harfinin Hasan Basri'nin bu yorumunu reddettiği; Zira «*Fe*» harfinin «*hemen tanıdı*» anlamına geldiği bildirilmektedir. Yani Hz. Yusuf hiç tereddütsüz düşünmeksizin onları hemen tanımıştır. Onlar ise uzun bir zamandır görmemesi nedeniyle Hz. Yusuf'u unutmuşlardı. Ayrıca Hz. Yusuf kayıplara karıştığı zaman daha küçük bir çocuktu. Durumu ve giyimi değişmişti. Üstelik onlar Hz. Yusuf'un hayatta olduğuna da inanmıyorlardı.

Bazılarına göre onların Hz. Yusuf'u tanımamalarının nedeni, Hz. Yusuf'un, kardeşlerini diğer ihtiyaç sahipleri gibi uzağında durdurmuş olmasıdır.

Bazı müfessirlere göre de, Hz. Yusuf'un onları tanıyıp, onların Hz. Yusuf'u tanımamalarının nedeni, sadece Allah'ın onların kalbinde irfanı yaratmamasından ileri gelmiştir. Bunun nedeni, Hz. Yusuf'a; *«Sen gelecekte onların durumlarını kendilerinin farkında olmadıkları bir sırada haber vereceksin»* şeklinde yapılan va'din yerine getirilmesi içindir. İşte bu Hz. Yusuf'un mucizesidir.

Ragıp el-İsfehanî, ayette geçen «Arafe» fiilinin marifet ve irfan köklerinden türediğini söylemektedir. Bir şeyin bilinmesi (marifet ve irfanı) onu düşünmek, izlerine dikkatle bakmakla hasıl olur. Demek oluyor ki, marifet ilimden daha özel bir anlamdadır. Marifetin karşıtı ise inkârdır. İlimse cehaletin karşıtıdır. Arafe'nin aslı, *«Onun kokusunu aldım»* anlamında kullanılan, *«Araftu»*dan gelir. Onların Hz. Yusuf'u tanımamaları, huzurda ve gayblarında daimi bir durum olduğundan, Allah Teâlâ, *«Ve hum lehu munkirun»* şeklinde isim cümlesi kullanmıştır. Ancak Hz. Yusuf'un tanıması böyle bir keyfiyet taşımadığından dolayı onun için fiil cümlesi kullanılmıştır.

(59) *«(Yusuf) onların erzaklarını hazırlatınca...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Cihaz» kelimesi yolcuların muhtaç olduğu azık ve diğer, araç-gereçlerdir. Gelin'in cihazı, kendisiyle birlikte kocasına takdim edildiği maldır. Ölünün cihazı ise, onun gömülmesi için gereken alet-edavattır.

Hz. Yusuf, kardeşlerinden her birine, bir deve yükü yiyecek satmıştı. Çünkü adaletsizlik olmasın diye her gelene bir deve yü-

kü veriyordu. Hz. Yusuf onlar; *«Bize mutadın dışında bir deve yükü daha ver, çünkü babamızın yanında bir kardeşimiz daha vardır»* deyince kendilerine bir deve yükü daha fazla vermiş ve fakat kardeşlerini de bir dahaki sefere getirmelerini şart koşmuştur. Adeta onların doğru söyleyip söylemediklerini denemek için böyle davranmıştır.

Bazı müfessirlere göre, kardeşleri Hz. Yusuf'un huzuruna geldiklerinde İbranice konuşmuşlar ve Hz. Yusuf onlara, kendilerini tanımadığını söyleyince *«Biz Şamlıyız. Göçebeyiz. Bazımıza kıtlık isabet etmiş olduğundan, sana bize yiyecek vermen için geldik»* demişlerdir. Hz. Yusuf: *«Belki de sizler, ülkemin zayıf noktalarını tesbit edebilmek için gelmiş olan casuslarsınız»* deyince de *«Allah'a sığınırız! Hepimiz kardeşiz ve bir babanın oğullarıyız. Babamız yaşlı ve dürüst bir insandır Peygamberlerden bir peygamber olup, adı da Yakub'tur»* dediler. Bunun üzerine Hz. Yusuf, onlara kaç kardeş olduklarını sordu. Onlar on iki kardeş olduklarını ve bir kardeşlerinin öldüğünü söylediler. Hz. Yusuf burada kaç kişi bulunduklarını sorunca *«on kişiyiz»* diye cevap verdiler. Hz. Yusuf; *«O halde on birinci kardeşiniz nerede?»* diye sordu, onlar *«O kardeşimiz babamızın yanında bulunuyor. Ölen kardeşimiz nedeniyle babamız onunla teselli oluyor»* dediler. Hz. Yusuf, bu takdirde kendilerinin casus olmadıklarına dair şahidlik edecek birinin olup olmadığını, sözlerinin doğru olduğunu nasıl isbat edebileceklerini sorunca onlar: *«Biz, bizi kimsenin tanımadığı ve dolayısıyla şahitlik edemeyeceği bir ülkedeyiz»* diye cevap verdiler. Hz. Yusuf, *«O halde içinizden biri yanımda rehin kalsın. Diğerleri de babasının yanında bulunan kardeşinizi getirsinler. O da babanızdan bir mektupla gelsin ki ben de sizi tasdik edeyim»* dedi. Bunun üzerine onlar da aralarında kur'a çektiler. Kur'a *Şemun*'a isabet etti. (Bazı rivayetlere göre Şemun'u Hz. Yusuf seçti. Çünkü o Hz. Yusuf hakkında kardeşleri arasında daha iyi düşünüyordu. Bazı tefsirlerde ise, Hz. Yusuf hakkında iyi düşünen kardeşin *Yehuza* olduğu belirtilmiştir). Onlar Yehuza'yı Hz. Yusuf'un ya-

nında bıraktılar. İşte burada ayette geçen sözün nedeni anlaşılmaktadır.

Ancak bu rivayete (ve görüşe) burada şöyle itiraz edilmiştir. Hz. Yusuf'un onların yüklerini hazırlattığında, kendilerine *«Kardeşinizi bana getirin»* diyerek teşvikte bulunması ve kendisinin misavirperverlerin en hayırlısı olduğunu söylemesi bu rivayetle çelişmektedir. Ayrıca Şem'un (veya Yehuza) Hz. Yusuf'un yanında (rehin olarak) kalmış olsaydı, bu her sözün unutulmasına vesile olabilecek keyfiyette bir felâket olurdu.

Bazılarına göre de, bu rivayet zayıftır. Çünkü Yusuf kardeşlerini casuslukla itham etmiştir. Fakat Hz. Yusuf'un bu şekilde konuşmasının vahye dayanması durumunda, itiraz geçerliliğini yitirir. İbn'ul-Munir bu itirazın sahih olmayacağını; zira Hz. Yusuf'un kardeşlerinin casus olduklarını düşünmesi halinde aralarından birinin yanında kalmasını istemeyeceğini söylemiştir. Oysa Kur'an'ın nazmı buna muhaliftir.

İbn Cerir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir:

Kardeşleri Hz. Yusuf'un yanına girdiklerinde o kardeşlerini hemen tanıdı. Onlar ise Yusuf'u tanımamışlardı. Hz. Yusuf su içtiği tası istedi, getirdiler. Elini o tasın üzerine koydu. Tasa vurduğu zaman ondan ses çıkıyordu. Bunun üzerine *«Bu tas bana, Yusuf adlı baba-bir kardeşinizin babasının onu çok sevdiğini, sizin onu götürüp kuyuya attığınızı, sonra da «Kurt yedi» deyip gömleğini yalancı bir kana bulayıp, babanıza götürdüğünüzü haber veriyor»* dedi. (Ravi, onların Hz. Yusuf'un bu sözlerinden sonra birbirlerine bakmaya başlayıp, tasın bunu nasıl bilebildiği hususunda şaşırdıklarını söylemiştir).

Ancak bu rivayet de, daha önceki rivayetle çelişmektedir. Bu hususta birbirleriyle çelişen başka rivayetler de vardır. Bu bakımdan en doğrusu Allah'ın bildirdikleriyle yetinmemizdir.

Hz. Yusuf onlara, *«Gördüğünüz gibi ben ölçeği tam doldurup yorum ve misafirperverlerin de en hayırlısıyım»* demişti ve gerçekten de durum onun söylediği gibiydi.

(60) *«Eğer onu (kardeşinizi) bana getirmezseniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle onların Bünyamin'i getirmemelerinin kendileri için bir tehdit oluşturacağını göstermektedir. Yani bırakın ölçeğin tam tutulmasını, onu getirmezseniz hiçbir şey alamazsınız.

«Bana da yaklaşmayın»; yani ülkeme gelmek suretiyle bana yaklaşmayın. Size misafirperverce davranılmayacaktır.

Bu ifade onların ikinci bir kez yiyecek almak üzere, Mısır'a gelmek niyetinde olduklarını göstermektedir. Hz. Yusuf onların bu niyetlerini biliyordu. Görünüşe bakılırsa Hz. Yusuf'un onlara karşı takındığı tavır, vahye dayanıyordu. Çünkü böyle olmasaydı, yapması gereken, hemen babalarına haber göndererek onu Mısır'a davet etmekti. Fakat Allah Teâlâ, Hz. Yakub'un bu meşakkatle ecrini kemale erdirmeyi dilemişti. Allah kulları üzerinde dilediğini yapandır!

(61) *«(Yusuf'un kardeşleri) Onu babasından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, babasını kandırmaya, ikna etmeye, yavaş yavaş kalbini kazanmaya çalışacak ve bu hususta tüm gayretimizi sarfedeceğiz.

Onların bu sözü Bünyamin'i Hz. Yakub'dan istemenin ve onu elinden almanın çok zor olduğuna delâlet eder.

«Kuşkusuz ki bizler (bunu) yapacağız»; yani buna gücümüz yeter. Biz bu hususta yorulmayız. Hepimiz de bunu yapmak için çalışacak ve gevşeklik göstermeyeceğiz.

(62) *«(Yusuf) yardımcılarına: Sermayelerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Katade'ye göre, Hz. Yusuf ölçeği idare eden genç adamlarına bu emri vermiştir. Veya Hz. Yusuf hizmetinde bulunan yardımcılarına böyle demiştir.

Ayette geçen, *«Fityan»* kelimesi, *«Feta»*nın çoğuludur. Rivayet olunduğuna göre Hz. Yusuf, her yük için bir kişiyi görevlendirdi. O kişi yiyecek satın almak hususunda Kenanilerin vermiş oldukları malı tekrar o yüklerin içine koyacaktı. Bu mallar pabuç ve deri maddelerinden ibaretti.

«Bidaet» kelimesi, birçok parça mal anlamındadır. Bunlar ticaret için kullanılır. Burada kastedilen aldıkları yiyeceklerin karşılığı olan parçalardır. *«Rihal»* ise *«Rahl»*ın çoğulu olup, bineğin sırtındaki süvarinin ve diğerlerinin emtiaları demektir.

Rağıp el-İsfehanî'ye göre, *«Rahl»* binmek için devenin üzerine vurulan eğer demektir.

Hz. Yusuf'un böyle davranmasının nedeni, onlara iyilik yapmak ve babalarının yanından ikinci kez gelmek için kendilerine yetecek sermaye bulamama endişesinden uzak olmalarıydı. Tüm bunları ikinci gelişlerinde, Bünyamin'i de getirmeleri için yapıyordu.

Bazı müfessirler; sermayelerinin yüklerine yerleştirilmesinin, onların tekrar gelmelerine şu şekilde sebep teşkil edebileceğini

söylemişlerdir: Onların dinleri, o sermayeyi yeniden, Mısır'a geri götürmelerini gerektiriyordu. Belki bu sermayeler kasten değil de yanlışlıkla onların yüklerine konulmuş olabilirdi. Dolayısıyla sermayeler Mısır kralının malı olduğundan kendilerinden istenecekti. Ya da belki sermayeler kendilerini denemek için yüklerinin arasına konulmuş olabilirdi ki bu takdirde de bunları Mısır'a geri götürmek zorundalardı.

(63) *«(Yusuf'un kardeşleri) babalarına döndüklerinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Munia minna'l-Keyl» (Ölçek bizden menedildi); yani bugünden sonra eğer Bünyamin'i götürmezsek, hükümdarın dediğine göre bize ölçek (yani yiyecek) verilmeyecektir. Çünkü hükümdar bize onu getirmediğimiz takdirde onun yanında bize verilecek yiyeceğin bulunmadığını söylemişti.

Bu ayette, ikinci kez yiyecek almak üzere geleceklerinin, onlarla Hz. Yusuf arasında bilinen bir husus olduğuna delil vardır.

Bazı rivayetlerde bildirildiğine göre, onlar babalarının yanına geldiklerinde, onu zayıf bir selamla selamlarlar. Hz. Yakub; *«Ey oğullarım! Niçin bana zayıf bir şekilde selam veriyorsunuz? Hem niye Şem'un un sesini işitmiyorum»* der. Onlar da; *«Ey babamız! Biz yetki bakımından insanların en güçlüsü olan bir hükümdarın yanından geliyoruz! Öyle ki, ilim, hikmet, takva, ağırbaşlılık ve vakar bakımından benzeri görülmemiş bir insanın yanından!.. Vallahi, eğer senin bir benzerin bulunacak olsaydı, kesinlikle bu kimse o olurdu. Fakat biz imtihan (belâ) için yaratılmış bir ailenin fertleriyiz. O bizi imtihan etti ve bizimle beraber bir mektupla Bünyamin'i göndermedikçe ve Bünyamin ona senin üzüntünün sebebini, seni üzen şeyleri anlatmadıkça, niçin bu kadar erken yaşlandığının sebeplerini izah etmedikçe bizi tasdik etmeyeceğini ve bize hiç yiyecek vermeyeceğini söyledi. Bu yüzden Bünyamin'i bizimle gönder, biz de yiyecek alalım. Kesinlikle bizler Bünyamin'i sana getirene kadar koruyacağız»* derler.

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَآ اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيْهِ
مِنْ قَبْلُ ؕ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا ۖ وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٦٤﴾
وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ؕ قَالُوْا يٰٓاَبَانَا
مَا نَبْغِيْ ؕ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۚ وَنَمِيْرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ
اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ؕ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ
اُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ
يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ
وَكِيْلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا
مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ؕ وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ؕ اِنِ
الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ؕ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ ﴿٦٧﴾
وَلَمَّا دَخَلُوْا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوْهُمْ ؕ مَا كَانَ يُغْنِيْ
عَنْهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِيْ نَفْسِ يَعْقُوْبَ قَضٰىهَا ؕ
وَاِنَّهٗ لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٦٨﴾
وَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ ؕ قَالَ اِنِّيْٓ اَنَا
اَخُوْكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٩﴾

64 — (Yakub): «Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size güvendiğim gibi onun hakkında da size güvenirmiyim hiç? Koruyucu olarak Allah, en hayırlı olandır. O merhamet edenlerin en merhametlisidir» dedi.

65 — Yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler: «Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş! Bununla yine ailemize yiyecek getiririz. Kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu getirdiğimiz ölçek azdır» dediler.

66 — (Yakub): «Etrafınızın kuşatılması ve çaresiz kalmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana bir söz vermedikçe, onu sizinle hiçbir zaman göndermem» dedi. (Oğulları) kendisine, (istediği) teminatı verdiklerinde «Söylediklerimize Allah şahittir» dedi.

67 — Ve «Ey oğullarım! (Mısır'a) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin! Fakat ben (buna rağmen) Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Çünkü hüküm ancak Allah'ındır. Bunun için ben yalnız O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de, O'na tevekkül etsinler» dedi.

68 — Babalarının kendilerine emrettiği yerden (şehre) girdiler. Fakat bu (tedbir), Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazdı. Sadece Yakub, nefsindeki bir isteği açığa vurmuş oldu. Kuşkusuz ki o ilim sahibiydi. Çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

69 — Yusuf'un huzuruna girdiklerinde, (Yusuf) kardeşi (Bünyamin)i yanına aldı (bağrına bastı) ve «Ben senin kardeşinim. Onların yaptıklarına üzülme» dedi.

(64) *«(Yakub) Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki soru biçimi, istifam-ı inkâriyye'dir. Yani *«Daha önce Yusuf hakkında size güvendiğim gibi mi güveneyim?»* Böyle demekle Hz. Yakub, onlara güvenmediğini söylemek istemiştir.

«Ne size ne de sizin onu korumanıza güvenirim. Ben durumumu Allah'a emanet ediyorum. O koruma bakımından herkesten daha hayırlıdır, merhamet edenlerin en merhametlisidir. Umarım ki onu korumak suretiyle bana da merhamet edecek, yüreğimi hem onunla hem de Yusuf'la dağlamayacaktır»

Bu sözü, Hz. Yakub'un Bünyamin'i onlarla birlikte göndermeye meyli olduğunu göstermektedir. Çünkü onun gitmesinde bir hayır, maslahat olduğuna inanmıştır. Ayrıca bu ayet, Hz. Yakub'un Allah'a tevekkül ettiğini ve Allah'a tevekkül etmenin insanlara neler kazandırdığına da işaret etmektedir. Nitekim rivayet olunduğuna göre Allah Teâlâ; *«İzzet ve celalime yemin olsun ki bana tevekkülünden dolayı, sana hem Yusuf'u hem de Bünyamin'i geri göndereceğim»* demiştir.

«Hafizen» kelimesi terkib bakımından temyiz düşer. Yani Allah hıfz bakımından, merhametlilerin en merhametlisi, hayırlıların en hayırlısıdır.

(65) *«Yüklerini açtıklarında sermayelerinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Yüklerini» şeklinde çevirdiğimiz *«Meta'hum»* ibaresini Rağıb el-İsfehani, *«Herhangi bir yönden kendisinden istifade edilen şey»* olarak ifade etmektedir. Ancak ayette kastedilen şey yiyecekleridir. Yani yiyeceklerini açtıklarında, sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler.

Bazı müfessirlere göre, *«Meta»* kelimesiyle kastedilen, çuvalları, kablarıdır. Ancak bu yorum ile önceki yorum birbirlerini tamamlamaktadırlar. Çünkü yiyecekler çuvallardaydı. Yani onlar, yiyeceklerin doldurulduğu çuvalları açtıklarında, sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler.

«Ey babamız! Daha ne istiyoruz?» yani hükümdarın bize yapmış olduğu ihsandan, onun emrini yerine getirmeyi gerektiren cömertliğinden sonra artık ne yapabilir, ne isteyebiliriz? İhtiyaç anlarında kendisine başvurmamızı tavsiye ettikten sonra, artık söyleyebilecek bir şey kalmıyor! İşte sermayemiz de bize geri verilmiş! Biz bu sefer de gidersek, ailemize yeniden yiyecek getiririz, kardeşimizi de —sana söz verdiğimiz gibi— her türlü kötülükten koruruz. Hem de onun vasıtasiyle bir deve yükü daha fazla yiyecek getiririz.

Müfessirler, *«Keyl»* lafzını *«yük»* ile yorumlamaktadırlar. *«Bair»* ise erkek deve demektir. Yani dişi develer için kullanılan *«Naka»* kelimesinin karşıtıdır. Mücahid bu kelimenin (Bair) merkep demek olduğunu söylemiştir. Nitekim bazı Araplar bu kelimeyi merkep karşılığında da kullanırlar. Ancak bu görüş, şazzdır. Çünkü *«Bu ölçek azdır»* ifadesindeki, ism-i işaret (zalike) ya daha önce getirdiklerine racidir ki bu takdirde mânâ; *«Bizim getirdiğimiz bize yetmez. Bir kez daha getirmemiz gerekiyor. Bunun kadar*

ve fazlasını alırsak, ancak bize yetebilir. Fazla almamız da ancak kardeşimizi de yanımızda götürmekle mümkün olabilir» şeklinde anlaşılır. Ya da mânâ şöyledir: *«Kardeşimiz bizimle geldiği takdirde, verilecek yük azdır. Bu krala pek de zor değildir».* Bu iki takdirde de bu söz Hz. Yakub'un oğullarına ait olmaktadır. Bazı müfessirler bu sözün Hz. Yakub'a da ait olabileceğini söylemişlerdir. Bu takdirde işaret Bünyamin'in gittiği zaman alacakları yükle ilgili olmaktadır. Yani *«Bünyamin sizinle geldiği takdirde bile, alacağı yük az olacaktır. Dolayısıyla böyle az bir şey için insan evladını tehlikeye atmaz».*

(66) *«(Yakub): Etrafınızın kuşatılması ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz Yakub böyle demekle onların Allah adına yemin etmelerini istemişti. Allah adına verilen bir sözü ancak kabul edebilirdi. Çünkü bu yeminle, ahidler daha da kuvvet kazanır. Allah ona böyle bir yemini almasına izin vermiştir. Yani; *«Siz Allah adına yemin etmedikçe, (Allah adına yemin ederiz, onu sana getireceğiz) demedikçe onu sizinle birlikte göndermem».*

Mecma'ul-Beyan'da İbn Abbas'tan şöyle nakledilmektedir: *«Hz. Yakub oğullarına, onlar Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve onun adına yemin etmedikçe, Bünyamin'i kendileriyle birlikte göndermeyeceğini söyledi».* Ayetin zahirine bakıldığında, Mecma'ul-Beyan'ın naklettiği bu rivayetin sahih olmadığı anlaşılmaktadır.

El-İmadî, Hz. Yakub'un onlardan, Muhammed'in Rabbi olan Allah adına yemin etmelerini istediğini söylemiştir.

«Etrafınızın kuşatılması ve çaresiz kalmanız hariç»; yani, ancak mağlup olursanız veya Bünyamin'i getirme gücünüz kalmazsa

ya da hepiniz öldürülürseniz o zaman sorumlu değilsiniz! (Bu iki rivayet te Mücahid'den gelmiştir).

(67) *«Ve Ey oğullarım! (Mısır'a) hepiniz bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yakub tüm oğullarını göndermeye karar verdiği zaman, onlara nasihat kabilinden, Mısır'a bir kapıdan girmemelerini söylemiştir. Bunun nedeni onbir kardeş olduklarını görenlerin nazarının kendilerine değeceği endişesinden ileri geliyordu. Çünkü oğullarının hepsi de güzel uzun boylu delikanlılardı. Üstelik hükümdar tarafından kimseye gösterilmeyen yakınlık ve ikram onlara gösterilmişti. Bu husus Mısırlılar arasında yayılmıştı ve herkes tarafından biliniyordu. Dolayısıyla bu nasihat, topluca şehre girdikleri takdirde, bakışların hedefleri olabilecekleri endişesini ortaya koyuyordu. İlk gidişlerinde, pek tanınmadıklarından, diğer yolculardan herhangi birinin durumunda olduklarından Hz. Yakub kendilerine böyle bir nasihatta bulunmak gereğini hissetmemişti. Fakat ikinci gidişlerinde durum değişmişti artık.

Hz. Yakub, onların içlerinde tek tesellisi Bünyamin'in olması nedeniyle kendilerine nazar değebileceğinden de korkmuş olabilir. Çünkü ilk gidişlerinde aralarında Bünyamin yoktu. Ayrıca ilk defasında, oğullarının sözlerini dinlemeyip, Hz. Yusuf'a kötülük yaptıkları için, onları önemsememesi de ihtimal dahilindedir. Hz. Yakub'un onların casus olarak anlaşılmamaları veya değişik kapılardan girdikleri takdirde Hz. Yusuf hakkında bir haber duyabilecekleri ihtimalini hesaba kattığı için, böyle nasihat ettiğini bildiren yorumlar makbul değildir.

İSLÂM'DA NAZAR

İslâm'da nazarın mevcudiyeti hak olarak telakki edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), *«el-Aynu hakkun»* (Nazar haktır) diye

buyurmuştur ve bu hadis sahihtir. Daha da sahih olan başka bir hadiste, *«Eğer bir şey kaderi geçebilseydi, muhakkak nazar geçerdi»* diye buyurmuştur. Yine bir hadiste *«Nazar haktır. Kuşkusuz ki nazar kişiyi kabre, deveyi çömleğe sokar»* denilmiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i şu sözlerle nazardan saklıyordu: *«Allah'ım! Onları kelimelerinle her şeytanın, her hammenin ve her leimin nazarından koru!»* Hz. Peygamber (s.a) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i efsun ederken bu kelimeler hakkında; *«Atanız İbrahim de, bu kelimelerle İsmail ve İshak'ı korur, efsun ederdi»* demiştir.

Şevkani, *«Feth'ul-Kadir»* adlı tefsirinde şöyle demektedir:

Hz. Yakub'un oğulları Mısır'a gitmek üzere hazırlandıklarında, Hz. Yakub onlara nazar değeceğinden korkmuştu. Çünkü yakışıklıydılar, güzel giyinmişlerdi ve bir babanın on bir oğluydular. Bu yüzden Hz. Yakup onlara topluca bir kapıdan girmelerini yasakladı. Zira böyle topluca girmeleri, nazara sebep olabilirdi. Onlara değişik kapılardan girmelerini söyledi. *«Bir kapıdan girmeyin»* demekle yetinmeyip *«Değişik (ayrı ayrı) kapılardan girin»* dedi. Çünkü onlar iki kapıdan girmekle, bir kapıdan girmeyin emrini yerine getirmiş olurlardı. Oysa iki kapıdan girmeleri de, bir kapıdan girmeleri gibi nazar degme ihtimalini taşıyordu. Bu yüzden onlara değişik kapılardan girmelerini ikinci kez ihtar etmiştir.

Mutezile'den Ebu Haşim ve el-Belhî gibi bazı kimseler *«Nazar»ı* (Göz tesirini) kabul etmişlerdir. Onlar, «göz sahibi bir şeyi gördüğünde ve bu şey onun hoşuna gitiğinde, onun için teklifindeki maslahat, uygunluk nedeniyle Allah o şeyi bozacaktır ki, o mükelefin kalbi ona bağlanmasın» demişlerdir. Fakat onların bu sözleri pek şaşırtıcı değildir. Çünkü Kur'an ve sünnetin delillerine mücerret aklî delillerle karşı çıkmak onların âdetidir. Acaba gözün Allah'ın izniyle tesir etmesine ne engel olabilir? Oysa pek

çok sahih hadis, nazarın hak olduğuna ve Hz. Peygamber (s.a) döneminde pek çok kişiye nazar değdiğine delâlet etmektedir. Hatta Hz. Peygamber (s.a) bile kendisine nazar değen kimseler arasındadır?

Kısaca bu Mutezile'ye mensup kimselerin görüşlerine, birçok delille karşı çıkılmış ve görüşlerine önem verilen bu topluluğun delilleri selef ve halef tarafından çürütülmüştür.

KEM GÖZLÜLER

«Nazarı dokunur» diye şöhret bulmuş bir kimse hakkında alimler ihtilaf etmişlerdir. Bir gruba göre, böyle kimselerin zararının defedilmesi için evlerinden çıkmaları engellenerek veya hapsedilerek halkın arasına katılmaları önlenmelidir. Bir görüşe göre sürgün edilmelidir. Öldürülmeleri gerektiğini öne süren kimseler pek aşırı gitmiş olmaktadırlar. Böyle kimseler öldürülemez. Ancak bunu kasten yaparsa ve bu işten vazgeçmezse, (nazarla) ölüme sebebiyet verdiğinden, kâtil hükmünü almış olur (1).

Nisaburî ise tefsirinde şöyle demektedir:

Müfessirlerin çoğu, Hz. Yakub'un oğullarına nazar değmesin diye onları Mısır'a bir kapıdan girmekten nehyettiğini söylemişlerdir. Burada iki mesele vardır. Birincisi nazarın (yani gözün tesirinin) hak olması meselesidir ki ümmetin çoğu bu hususta ittifak etmişlerdir.

Ubade b. Samit şöyle demektedir: Hz. Peygamber'in huzuruna günün ilk saatlerinde girdiğimde, onun çok hasta olduğunu, günün son saatlerinde kendisini ziyaret ettiğimde ise, sağlıklı ol-

(1) Şevkanî, Feth'ul-Kadir, cilt: 3, sh: 38.

duğunu gördüm. Bana şöyle dedi: *«Cebrail yanıma gelerek, beni efsunladı ve dedi ki: «Seni Allah'ın ismiyle efsunluyorum. Sana eziyet veren her şeyin şerrinden, her gözden ve her hasedden Allah sana şifa verir». Bunun üzerine benden hastalık gitti ve ben sağlığıma kavuştum».*

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Ümmü Seleme'nin odasına girdiğinde onun yanında bir çocuk görür. Çocuk hastaydı. Odadakiler; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ona nazar değmiş!»* deyince Hz. Peygamber (s.a); *«O halde niçin ona, nazara karşı efsun yapmıyorsunuz?»* diye buyurdu.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) *«Nazar haktır. Eğer bir şey kaderi geçecek olsaydı, muhakkak onu nazar geçerdi»* diye buyurmuştur.

Hz. Aişe; *«Hz. Peygamber (s.a) nazar sahibine abdest almasını emrederdi o da abdest alırdı, onun abdest suyuyla kendisine nazar değen kimse yıkanırdı»* demiştir.

İkinci mesele ise, bunun hakikatinin mahiyeti hususudur. Cahız şöyle demiştir: *«Gözden bazı parçalar (ışınlar) uzayarak, güzel sayılan şahsa yetişir, tıpkı yılanın ısırmasının ve zehirinin bedene geçmesi gibi ona etki eder ve ona geçer».*

Cübbaî ve diğerleri Cahız'a itiraz ederek, eğer böyle olsaydı, güzel olmayıp, çirkin sayılan kimselere de nazarın etki etmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Buna cevaben şöyle denilmiştir:

— Eğer güzel sayılan, göz sahibinin (nazar edenin) dostuysa —ki güzel sayıldığı zaman— nazar eden kimse dostluğunun yok olacağından o anda dehşetli bir korkuya kapılır. Yok eğer düşmanı ise yine böyle bir şeyin meydana gelmesinden dolayı aynı şekilde dehşetli bir korku duyar. Her iki durumda da ruh ısınır,

kalp içine katlanır. O nazar eden kimsenin ruhunda etkileyici bir keyfiyet meydana gelir. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a) nazar sahibine abdest almasını ve o su ile kendine nazar eden kimsenin yıkanmasını emretmiştir.

Hükema'ya göre nazar sahibinin, bu görülen keyfiyet sebebiyle, etkisinin olması şart değildir. Bu etki bazen sadece nefsanî veya vehmî olabilir. Nitekim ağacın üzerinde yürüyen kimse için olduğu gibi. Ya da tasavvurî olabilir. Bazen nefisler için, hayret verici özellikleri vardır ki, nefis onlarla cisimlerin (bedenlerin) dışında da tasarruf edebilir. Bunların bir kısmı mucize, bir kısmı sihir, bir kısmı da nazardır (1).

Kadı Beyzavî ise şöyle demektedir: Nefis için birçok etkiler vardır, nazar da bunlardan biridir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a) efsun ederken; *«Ey Allah'ım! Tam kelimelerinle her şeytanın, her hammenin ve her leim gözün şerrinden sana sığınıyorum»* şeklinde söylediği bu sözler de buna delâlet eder.

Hazin ise, *«Lübab'ut-tevil»* adlı tefsirinde *«Nazar haktır»* dedikten sonra, Ebu Hureyre'den rivayet olunan, *«Nazar haktır»* (Buharî, Müslim) hadisi ile, İbn Abbas'tan rivayet olunan; *«Nazar haktır. Eğer bir şey kaderi geçecek olsaydı, onu nazar geçerdi. Sizden yıkanmanız (abdest almanız) istendiğinde, yıkanın (ki kendine nazar değen o su ile yıkansın!)»* (Müslim) hadisini naklet-mektedir.

Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber, nazar sahibine abdest almasını emrederdi. O da abdest alırdı. Sonra kendisine nazar değen kimse, o su ile yıkanırdı. (Ebu Davud)

İmam Nevevî, el-Mazeri'nin şöyle dediğini nakletmektedir: *«Alimlerin cumhuru bu hadisin zahirine sarılarak, nazarın hak*

(1) Garaib'ul-Kur'an ve Regaib'ul-Furkan, cilt: 13, sh: 24-25.

olduğunu söylemişlerdir. Bidatçilerden bir grup ise bunu inkâr etmişlerdir. Akıllarının bozuk olduğuna şu delil delâlet etmektedir: Nefsindekine muhalif olan bir mânâ herhangi bir kalbe hakikati götürmez, hiçbir delili bozmaz. O akılların caiz ve mümkün gördüklerindendir. Şeriat bir şeyin vuku'unu haber verdiğinde, ona öylece inanmak gerekir. Onu inkâr etmek, Yalanlamak caiz değildir». (1)

Alûsî ise şöyle demektedir:

Bazıları bu hususta uzun uzun konuşmuşlardır. Burada o söylenenleri tekrarlamaya gerek yoktur. Bir şeyin bir başka şeye tesiri, ya nefsanî ya cismanî (maddi)dir. Bunların her biri ya *nefsanî* de ya da *cismanî* de tesir eder. Bu takdirde ortaya dört sınıf çıkmaktadır. Onların altına, vahiy ve mucizeler, kerametler, ilhamlar, rüyalar, sihirler ve nazarların çeşitleri girmektedir.

Birincisi; yani nefsanînin nefsanîde etki yapması, tıpkı yüce mebdelerin insanî nefislerde ilimler ve marifetler dökmek suretiyle etki yapması gibidir. Buraya iki sınıf girmektedir: Birincisi hakikî ilme bağlı olandır. Şöyle ki; hazır olan bir nefse öğretmek ve öğrenmek vasıtası olmaksızın ilmin kemâlini dökmek. Bu takdirde o nefis eşyanın hakikatlarının marifetlerini kapsar. Yani bu, beşerin gücünün elverdiği şekilde olur. Tıpkı Hz. Peygamber'e geçmişin ve geleceğin ilminin verilmesi gibi. Oysa Hz. Peygamber daha önce ne bir kitap okumuştu ne de sağ eliyle yazı yazmıştı. İkincisi kuvvetli hayale bağlı olandır. Şöyle ki; bu duruma hazır olan kimseye, geçmiş emirleri tahayyül etmede, gelecekteki olaylara muttali olmada, kuvvet veren şeyi vermek gibi. Rüyalar, ilhamlar bu sınıfa girerler. Bu sınıfa sihrin bir çeşidi de girer ki o şudur: Beşerî ve kuvvetli nefisler, etkisi zayıf, hayal veren kuvvetler bakımından gelişmemiş diğer beşerî nefislere hayal ve ve-

(1) Hazin, Lübab'ut-Tevil, (Mecma'ut-Tefâsir), cilt: 3, sh: 431.

him kuvvetleri verir. Tıpkı delilerin, çocukların ve aklî kuvvetleri gelişmemiş halkın nefisleri gibi. Bunlar aslında mevcud olmayan bir şeyi mevcutmuş gibi kabul ederler. Eşyayı da üzerinde bulundukları durumun tam tersi tahayyül ederler. Bu zayıf nefisler, delilerin, çocukların ve aklî kuvvetleri gelişmemiş insanların nefisleri gibidir. Bunlar gerçekte olmayan bir şeyi varmış gibi veya olan bir şeyi de sahip olduğu özelliğin dışında tasavvur ederler. Sihrin bu kısmında hisse, hayale dehşet veren birtakım fiiller ve beliren hareketlerden yardım istenilir. İşte konuşurken saçmalamak, karışık konuşmalar yapmak, bu kabildendir.

İkinci sınıfa; yani nefsanînin cismanîde etki yapmasına gelince bu, insanî nefislerin bedenlerde yapmış olduğu etkidir. Onları gıdalandırır geliştirir, kaldırır, oturtur ve daha birçok şeyler yapar. Sihrin bir sınıfı bu kabildendir. Bu, nefsi harekete geçiren kuvvete bağlı olan bir sınıftır. Yani gücü öyle bir raddeye gelmiştir ki, kendi bedeninde tasarruf sahibi olduğu gibi, âlemde de tasarruf imkânına sahip olur. Mesela bir kavmin esen bir rüzgârla, veya bir fırtına, bir şimşek, bir zelzele ya da bir tufanla yok olması gibi. Burada çoğu zaman Allah'a yalvarmak, yüce mebdelere sığınarak yardım istenilir. Mesela halk için yağmur ister yağmur yağar, onların aleyhinde beddua eder, helâk olurlar. Onların lehinde dua eder kurtulurlar. Bu sınıfa sihrin bir çeşidi de girmektedir. Tıpkı kendilerinde vehmî kudretin geliştiği bazı pis nefislerin riyazat çekmek, mücahede etmek gibi sebeplerden birisiyle dilediği bir kimseye, tam bir irade doğru bir azimle yöneldiği takdirde musallat olması gibi ki hastalık veya bedenin zayıf düşmesi gibi istediği meydana gelir. Hatta bazen bununla, hastalanması istenen kimse ölebilir bile.

Üçüncü sınıf; cismaninin cismanide etki yapmasıdır. Tıpkı ilaçların zehirlerin bedende etki yapması gibi. Buraya tılsımların çeşitleri de girer. Çünkü tılsımlar mıknatısın demiri çekmesi, kehribarın küçük kâğıt parçalarını alması gibi bazılarında olan özel-

liklerden dolayı, diğer doğal bileşimlerde etki yapmasıyla meydana gelirler. Bu hususta bazen kevn ve fesad âleminde etki yapan ulvi cürümlerin uygunlarının kale yapmasıyla yardım elde edilir. Mesela özel zamanlarda, belli yerler üzerinde bazı yönlere ve bazı yıldızların tam hizasına birçok hayvanların eziyetini defetmek için konulan şekillerin suretlerinde bu görülmektedir.

Dördüncü sınıf; cismaninin nefsinde etki yapmasıdır. Tıpkı güzel veya çirkin şekillerin insanî nefislerde çekme veya nefret etme bakımından etki yapması gibi. Türküler, şarkılar, rakslar, saz ve cazların bazı nefislerde etki meydana getirmesi bu kabildendir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a); *«Kuşkusuz sihri açıklamanın bir kısmı da sihirdir»* sözüyle buna işaret etmiştir.

NAZAR TE'SİR EDER Mİ?

Tüm bunlar bilindikten sonra, bilmiş ol ki alimler nazarın değmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Mesela Ebu Ali el-Cübbai nazarı şiddetle inkâr etmiş ve fakat bu inkârında değil delil, bir şüphe bile ileri sürememiştir .Cübbai dışında Ehli Sünnet ve Mutezile'den alimler nazarı ispat etmişlerdir. Ancak bunun keyfiyetinde ihtilaf vardır. Cahız; *«Nazar sahibinin gözünden bazı parçalar (ışınlar) güzel sayılan, (yani kendisine nazar edilen) şahsa ulaşır, zehirin bedene tesir etmesi gibi ona tesir eder»* demiştir. Tesir Cahız'a göre, cismaninin cismanide tesir etmesi kabilindendir. Kadı Beyzavi, Cahız'ın bu sözünü «eğer durum böyle olursa, bakanın gözünden çıkan parçaların güzel sayılan şahısta etki yaptığı gibi çirkin sayılan şahısta da yapması gerekmektedir» diyerek reddetmektedir. Fahruddin Razi de Beyzavî'nin bu itirazını zayıf kabul etmiştir.

Bunun sebebi şu olsa gerek: Bir kimse bir şeyi görür ve onun devam etmesini ister, —mesela bir çocuğun görmesi gibi— veya onun devam etmesini istemez -mesela düşmanını görmesi gibi—

Eğer birinci kısımdan ise, gördüğü güzelliğin kaybolmasından dehşetli bir korkuya kapılır. Bu da ruhun kalp içinde inhisar etmesini gerektirir. O zaman kalp ve ruh cidden ısınmış olurlar. Gören ruhta kuvvetli ve ısınmış bir keyfiyet meydana gelir. Eğer ikinci kısımdan ise, o güzellik kendisinde büyük bir hüzün meydana getirir. Bu da (diğeri gibi) ruhun inhisarını ve ısınmış kuvvetin keyfiyetine yol açar. Her iki durumda da, gözden çıkan şualar ısınmış olur ve etki yapar. Ama bir şeyi güzel görmediği zaman böyle olmaz. İşte ikisinin arasındaki fark budur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) bunun için nazar eden kimseye abdest almasını, kendisine nazar değen kimseye o abdest suyundan yıkanmasını söylemiştir.

Nazar sahibi bazen kendi oğluna da etki yapar. Bu benim bizzat müşahade ettiğim olaylardandır. Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a); *«Nazar haktır! Şeytan ve insanoğlunun hasedi onu zarara çevirmiştir»* diye buyurmaktadır. (Bu hadisi Müsned'inde İmam Ahmed nakletmiş ve Mecma'uz-Zevaid'de el-Heysemî hadisin ravilerinin sahih hadis ravilerinden olduğunu söylemiştir). Ancak bu hadisin zahiri önceki hükmün hilafını iktiza eder. Hz. Peygamber'in abdest almasını emrettiğini bildiren sözüne gelince, bunun keyfiyeti şöyledir: Nazar sahibi yüzünü, kollarını, dirseklerini, dizlerini, ayaklarının etrafını, izarının iç kısmını yani bedenine dokunan kısmını, (bazılarının iddiasına göre) kalçalarını, (yine bazılarının iddiasına göre) arkasını yıkayacaktır. O su kendisine nazar değen kimsenin başına dökülecektir. Çünkü Hz. Peygamber *«Sizden yıkanmanız istendiğinde yıkanın»* diye buyurmuştur. Bu hitap nazar sahiplerinedir. Yani ey nazar sahipleri: Sizden (adet olan) yıkanmak istenildiği zaman, yıkanın! Bundan çekinmeyin ve o suyu verin! Bazılarına göre buradaki emir nedb ifade eder. Yani mendubdur, farz değil.

Maverdi'ye göre, hitap çoğul olduğundan buradaki emr, vücubiyet içindir ve nazar sahibine yıkanması vaciptir. Sonra o su

kendisine nazar değene verilir. Çünkü emrin zahiri bunu iktiza eder. Bu da denenmiştir. Ayrıca bununla kendisine nazar isabet eden kimsenin sağlığa kavuştuğu da görülmüştür. Burada tıpkı muztar bir kimseyi yedirerek ölümden kurtarmak gibi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla da vaciptir. Yine aynı şekilde Maverdî, bunun taabbudî bir emir olduğunu söylemiştir. Ancak Maverdî'nin bu yorumu İmam'dan sadır olan; *«Buradaki hikmet ısınanı serinletmektir»* şeklindeki yoruma ters düşmektedir. İmam bunu İbn'ul-Kayyım'ın sözünden almaktadır. Çünkü İbn Kayyım, *«Ta'lil»*inde şöyle demektedir: *«Nasıl yılan ısırması durumunda, yılanın etinden biraz ilaç alınıyorsa (panzehir), bu durumun ilacı da nazar sahibinin eserinden alınır O gözün eseri bir ateş parçası gibidir, bedene isabet etmiştir. Yıkanmada onu söndürmek söz konusudur»*. Bu söz zayıf olmasına rağmen, İmam'ın sözünden maksadı daha güzel ifade etmektedir. İmam'ın Cahız'ı desteklemek maksadıyla ileri sürdüğü noktalar da, ihtirazdan hali değildir. Çünkü bazı nazar sahipleri, kendilerinin dikkatini çeken şey, fersahlarca uzakta olsa bile, ona nazar edebilirler. *«Onun gözünden bazı şualar çıktı gitti ve onu buldu»* demek de kabul edilecek bir keyfiyet arzetmez. Hukema, ehli sünnetten bazı kimselerin de farkına varmış oldukları görüşü şu şekilde belirtmektedirler: Nazar nefsaninin cismani ile etkilenmesidir, etki eden şeyin gözle görülen mahiyette olması şart değildir. Yani, ısı, rutubet ve kuruma gibi görülen mahiyette etki etmesi şart değildir. Belki etki bazen mutlak şekilde nefsani olabilir. Nitekim yere atılmış bir tahta parçası üzerinde insan o yerdeyken kolaylıkla yürüyebilir. Eğer aynı tahta parçası iki yüksek duvar arasına konulmuş olsa, kimse onun üzerinde yürüyemez. Bunun nedeni, düşmek korkusunun düşmeye yol açabileceğidir. Ayrıca bir kimse filan kimsenin kendisine zarar verebileceğini düşünürse, onun kalbinde bir öfke, bedeninde bir sıcaklık meydana gelir. Anlaşılan bunun başlangıç noktasının nefsî tasavvur olduğudur. Hattâ bedenî hareketlerin başlangıç noktaları da mutlak nefsî tasavvurlardır. Nefsî tasavvurun kendi bedenini bozduğu ne zaman sabit olur-

sa, bazı nefislerin, tesirlerinin diğer bedenlere aktığı bir noktada olduğu uzak bir ihtimal değildir. Ayrıca nefislerin cevherleri farklıdır. Bazı nefislerin herhangi bir canlının bedenini bozmak hususunda etkilemeleri hiç de menedilecek bir keyfiyet değildir. Ama şu şartla ki, ya o canlıyı görecek ya da o canlı onu şekillendirecektir. Nitekim bu tarzdaki bir etki nakledilmiş ve bu etkilerden de hayrete düşülmüştür. Madem ki böyle bir etkinin mevcud olması sabittir ve tecrübe de bunun mevcudiyetine şahitlik etmektedir, o halde hiç lafı dolaştırmadan, bunun böyle olduğuna hükmetmek gerekmektedir. Yine bunun oluşu, çoğu kez göz aracılığıyla bir şeye bakılması durumunda olduğundan, bu etki göze nispet edilmektedir. Aksi takdirde etkiyi yapan, gerçekte nefistir. Etkiyi nefse nispet etmek, yanmayı ateşe, kanmayı suya nispet etmek gibidir. Oysa gerçekte tüm tesirlerin faili Allah Teâlâ'dır. Bu hususta icma edilmiştir. Fakat akli tevakkuf olmaksızın, tesirleri esbabla yaratmak üzere sünnetullah cereyan etmiştir. Veya sebeplerin bulunduğu zamanda böyle olmuştur. Fakat sebepler hiçbir şekilde (Eş'ari'den gelen görüşe göre) müdahale etmezler. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in (s.a) *«Nazar Haktır»* hadisinin anlamı, göz vasıtasıyla nefsin isabet alıp etkilenmesi Allah tarafından hükmedilmiş ve olmuş bir durumdur. Onun tahakkukunda bir şüphe yoktur. Bu ateş, su ve ilâç gibi maddelerin tesirinin görüldüğü eserlerdendir. Her şeyin rücu ettiği noktanın Allah'ın dilemesi olduğu bilinir. Allah'ın dilediği olur, dilemediği ise olmaz. Allah'ın nazar meselesinde etki yaratmasının hikmeti biz insanlarca meçhul bir durumdur. Daha önce de geçtiği gibi Ebu Haşim ve Ebu Kasım el-Belhî iddia etmektedirler ki, bu mesele teklifin maslahatına dönüşür. Onlar şöyle demişlerdir: «Nazarın olmasına bir mâni yoktur. Göz bir şeyi gördüğünde ve onu güzellik bakımından kabul ettiğinde, nazar sahibi için maslahat onu bozmalıdır ki, mükellefin kalbi ona bağlanmasın. Sonra kişinin o durumda Rabbini anması ve beğenmekten rücu edip, Rabbine o şeyin bekâsını dilemesi halinde, maslahatın bozulması uzak bir ihtimal değildir. Allah da onu bâki kılar, fani etmez». İşte görüldü-

ğü gibi Ebu Haşim ile Ebu Kasım'ın görüşleri çok zayıftır. Onların *«Allah'ın zikri fayda verir, Allah'a sığınmak haktır»* şeklindeki sözlerine gelince, onlar şöyle demişlerdir: Dualar, efsunlar gözün zararını defeden sebeplerin kendisinden gelir. Dualardan bazıları vardır ki, nazar sahibinin bakışını kendisine bile çevirmeye sebep olabilir. Nitekim İbn Asakir'in rivayet ettiğine göre, Said es-Sahi adlı birine devesini filan nazar sahibinden koruması söylenince o, o kimsenin devesine bir zarar vermeyeceğini söyler. Ancak nazar sahibi deveye nazar eder, deve yere düşüp titremeye başlar. Devenin sahibine devesinin, düştüğü ve titrediği söylenince o devenin yanına gidip, şöyle der: *«O bir durdurucunun durdurmasıdır, ateş saçanın bir korudur. Bu kötü nazarı yapanın nazarını kendisine veya onun nezdinde insanların en sevgilisine çevirdim. Nazar yapanın, ciğerinin ve iki böbreğinin üzerine atılmış bir ok vardır. Onun malında bu durum layıktır».* Sonra da şu ayetleri okur: *«İşte gözünü (semaya) çevir de bak! Sonra gözünü iki kez daha çevir de bak! O göz umudunu kesmiş bir halde bitkin olarak sana dönecektir»* (Mülk: 3-4). Bunun üzerine nazar yapanın göz bebekleri dışarıya fırladı ve deve de iyileşti.

Efsun etmenin meşrû olması, faydalı olmasına delâlet eder. Yani madem ki meşrudur, o halde faydalıdır da. Nitekim bu hususa delâlet eden rivayetler vardır. Bu rivayetlerin bazılarında efsunun bir gözden veya sıtmadan olduğu bildirilmektedir. Yani efsunun en yararlısı göz ve sıtma efsunudur. Aksi olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) bazı ashabına, başka hastalıklardan da efsun yapmıştır. Nazarının dokunduğunu bilen bir kimse, hiçbir şeye beğenir gözle bakmamalı, baktığı bir şey hoşuna giderse de hemen Allah'ı anmalıdır. Çünkü tecrübe edenlerden birçok kimse, nazar sahibinin bunu yapması halinde, nazarının etki yapmayacağını söylemişlerdir.

el-Ecverî'den gelen rivayete göre, nazar sahibinin veya kendisine nazar değen kimsenin; *«Yarabbi! Ona bereket ihsan et, ona*

zarar verme! Allah ne dilerse o olur. Kuvvet Allah'ındır» demesi menduptur. İbn Hacer el-Heytemî, *«Tuhfet'ul-Muhtac»* adlı eserinde, nazar sahibinin abdest alıp kendisine nazar değen kimsenin de o abdest suyuyla yıkanmasının nazarın tedavi formüllerinden biri olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisine nazar değen kimse şöyle dua etmelidir: *«Allah ne dilerse o olur. Kuvvet Allah'ındır. Nefsimi daima kâim ve daima ölümsüz olan Allah'ın korumasına bıraktım. Bin defa lahavle velâ kuvvete illâ billâh ondan kötülüğü defettim».* Kadı'nın nezdinde âdet olan, kendi nefsini sağlam, ahvalini normal gören bir kimse için bu duayı söylemektir.

Müslim şerhinde, alimlerden şöyle nakledilmektedir:

İdarecilere düşen görev, nazarının eşyaya dokunduğu bilinen kimseleri halka karışmaktan menetmektir. Eğer o kimse fakir ise, ona beytulmaldan maaş bağlamaktır. Çünkü onun zararı, Hz. Ömer'in halka karışmasını yasakladığı cüzzamlı kişinin zararından daha çoktur.

Hanefilerin bazıları idarecilerin böyle yapmasının mendup olduğunu söyleyerek nazarı eşyaya dokunan kimsenin boynunda kefaret olmadığı görüşünü öne sürmüşlerdir.

Ayrıca nazarın, âdet olarak helâk edici sayılamıyacağı söylenilmiştir. Bununla etkinin hâsıl olması, nazarla değil, nazar anındadır. Yani esas etkiyi Allah yapar. Hattâ zahire bakmakla olur. Bu ise sihirbazın hilafınadır. Çünkü alimler açıkça sihirbazın sihrin yüzde elli öldürdüğünü ikrar etmesi halinde öldürüleceğini söylemişlerdir. Malikilerden bazıları sihirbaz ile nazar sahibi arasında fark olmadığını söylemişler, öldürülmesi gerekiyorsa her ikisinin de öldürülmelerinin caiz olduğuna dair fetva vermişlerdir.

Fahruddin Razî'den nakledildiğine göre, şerefli bir nefse sahip olan bir kimse, Allah'tan başka kimseyi tazim etmediği için,

onun nazarı olmaz. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in *«Müsned»*inde naklettiği bir hadiste bu görüşü desteklemektedir. Fakat bu görüşe, Kadı İyaz'ın naklettiği şu hadisle itiraz edilmiştir:

Peygamberlerden biri kavminin çok olduğunu gördü ve bunun üzerine kavminden yüz bin kişi öldü. Yüz bin kişinin ölümünü Allah Teâlâ'ya şikâyet eden o peygamber şu cevabı aldı: *«Sen onları çok gördün ve onlara nazarın değdi. Onları çok gördüğünde niçin onları korumadın (Efsun yapmadın)?»*. O Peygamber nasıl koruyabileceğini sorunca Allah Teâlâ ona şöyle demesi gerektiğini söyledi. *«Allah'ın dilediği olur, kuvvet ancak Allah'ındır. Sizleri ebediyyen ölmez, diri ve kâim olan Allah ile korudum. Bin defa La havle ve la kuvvete illa billah ile sizlerden kötülüğü uzaklaştırdım»*.

Bazıları, İmam Razî'nin söylediğinin çoğunlukla doğru olduğunu, fakat muhakkak olmadığını söylemişlerdir. Belki de bunun tevilini yapmak gerekir. Şayet söz konusu edilen bu rivayet sahih ise, şöyle tevil edilir: O Peygamber onları çok olarak görünce, Allah'ı anmaktan bir an gafil kalmış ve ona bu gafletin cezası verilmiş ki, Allah'a sorsun ve bunun sonucunu bilsin. Bu tıpkı gözle dokunmak gibidir, hakikaten göz dokunması değildir. En doğrusunu Allah bilir (1).

«Fakat ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam» cümlesi, tedbirin önemini tamamen ortadan kaldırıcı bir cümle değildir. Yani, Hz. Yakub bu cümleyle tamamen tedbiri ihmal etmelerini söylemek istiyor değildir. Nitekim başka bir ayette; *«Sakının, tedbirinizi alın»* ve yine *«Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın»* demek istemiştir. Hz. Yakub bu sözüyle şunu kastetmektedir: *«Size vasiyyet ettiğim şeyin muhakkak fayda vereceği kanaatine varmayın! Bu bir tedbirdir, sebeplere tevessüldür. Fa-*

(1) Alusi, Ruh'ul-Meanî, cilt: 13, sh: 17-19 ve bkz. Garaib'ul Kur'an, cilt: 13, sh: 26-27.

kat ancak, Allah'ın izniyle tesir eder». Ayrıca tedbirin kaderi kaldıramayacağını ders olarak çocuklarına vermektedir. Belki de tedbir Allah'tan gelen bir yardımdır, Allah'ın kahrından onun lütfuna kaçmaktır.

Ayetin sonundaki; *«Ve aleyhi felyetevekkeli'l-mütevekkilun»* cümlesindeki *«vav»* ile *«fe»* için müfessirler şunu söylemektedirler: «Cümleyi cümle üzerine atfetmek hususunda *«vav»* ile *«fe»* harfleri biraraya getirilmiştir. Böylelikle *«vav»* harfi atıf, *«fe»* harfi de sebebiyet bildirmektedir.

Çünkü Hz. Yakub bir Peygamber olduğundan, onun yaptıkları kendisine tâbi olan kimselerin de yapmasına sebep oluyordu».

Bazı müfessirler, söz konusu iki harfin biraraya getirilmesinin nedenini tekid olarak göstermişlerdir. Çünkü zaid harfler sadece tekîd için kullanılabilirler. Bu ayetin yorumu nasıl yapılırsa yapılsın, Hz. Yakub'un çocukları herkesten daha önce bu emrin kapsamına girmektedirler. Hz. Yakub'un bu uslûbunda, (biraz düşünmekle anlaşılacağı gibi) onlara doğru yolu göstermek ve tevekküle irşad etmek şeklinde muazam bir güzellik ve intizam vardır.

(68) *«Babalarının kendilerine emrettiği yerden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz .Yakub'un oğullarına ayrı ayrı kapılardan şehre girmelerini söylemesi *«Babalarının kendilerine emrettiği»* ifadesinin işaret ettiği mânâdır.

Rivayet olunduğuna göre, o dönemde şehrin surlarında dört kapı vardı ve onlar da bu dört kapıdan ayrı ayrı girmişlerdi. Onların bu şekilde şehre girmeleri, Allah tarafından hükmedilen bir

felâketten onları elbette ki kurtaramazdı. Fakat bu Hz. Yakub'a göre yapılması gereken bir hususta ve o da bunu açığa vurdu. Bu tedbiri almalarını oğullarına tavsiye etti. Bunu yaparken tedbirin kaderi bozacağı şeklinde bir düşünceye de sahip değildi. Hz. Yakub'un nefsinde mevcut olan ihtiyaçtan maksat çocuklarına karşı şefkat göstermesi ve toplu halde şehre girdikleri takdirde onlara nazar değer korkusuydu.

Ragıp el-İsfehanî ayetteki «*Hacet*» kelimesinin bir şeye sevgi ile birlikte muhtaç olmak demek olduğunu söylemektedir. «*Hacet*» kelimesinin çoğulu «*Hacat*» veya «*Havaic*»tir.

Burada Hz. Yakub'un isminin bildirilmesi, onun çocuklarına karşı olan şefkat ve merhametinin ortaya konulmak istenmesindendir. Çünkü Hz. Yakub üzüntülü ve ince kalpli olmakla tanınmıştır.

«*İnsanların çoğu bilmezler*»; yani kaderin sırrını bilmezler ve «*Hazer (tedbir) kaderden insanı müstağni kılar*» diye de iddia ederler. Bazı müfessirlere göre, insanların bilmemeleri ile kastedilenin, tedbir alınmasının vacip olduğunu bilmemeleridir. Yani tedbir kaderi hiçbir an bile geri bıraktıramazken, hiçbir etkisi yokken tedbir almak vacibtir. Çünkü insanların çoğu bunu bilmezler. Fakat bu yoruma, sebeplerden hedefin geri kalma makamının izahı ters düşmektedir.

Bazı müfesirler de bu ifadeye şöyle mânâ vermişlerdir: «*Müşrikler Yakub'un bu ilim seviyesinde olduğunu ve Allah'ın dostlarını dünya ve ahirette kendilerine yararlı olan ilimlere nasıl irşad ettiğini bilmezler*». Ancak bu yoruma da, bu mânânın sebebinde bulunduğumuza hiçbir yarar sağlamadığı söylenerek itiraz edilmiştir. Kısaca burada bilinmeyen şey, kaderin sırrıdır. Bazı müdilenin, tedbir alınmasının vacip olduğunu bilmemeleridir. Yani vacip kılınmasının sebebinin emirlerin çoğunun muallak olarak

hükme bağlanması olduğunu söylemişlerdir. Onun elde edilmesi, sebepleri tertib etmek, mânileri de defetmek şeklinde kulun ihtiyarî fiillerine bağlanmıştır. Kötülükten korunmak da ihtiyarî bir fiile bağlı olabilir. İşte bu tedbirdir.

Bu ayetten hareketle bazı sufiler, tedbiri tamamen terketmişler ve onların yolundan gidenler de böylelikle *Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ten* ayrılmışlardır. Oysa gerçekler Ehli Sünnet'ten yanadırlar. Onlardan ayrılanlar —kısa bir süre için— muvaffak görünseler de aslında yanılmaktadırlar. İnşaallah bu yanılgı, ictihada dayalı ve ilmî cehdin sonunda düşülen bir yanılgıdır.

(69) *«Yusuf'un huzuruna girdiklerinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Müfessirler derler ki: «Kardeşleri Hz. Yusuf'un huzuruna girdiklerinde; *«Ey hükümdar! İşte bu getirdiğimiz bizden istediğin kardeşimizdir. Onu sana getirdik»* dediler. Onlara cevaben Hz. Yusuf da; *«Bunu yapmakla isabet ettiniz inşaallah benim de size iyi davranacağımı göreceksiniz!»* dedi. Bu esnada, kardeşleri Hz. Yusuf'a babaları Hz. Yakub'un bir mesajını ilettiler. Hz. Yakub oğulları kendisine veda ederken, onlara şöyle demişti: *«Mısır hükümdarına selamımı iletin! Ona deyin ki; babamız senin için dua ediyor, rahmet talebinde bulunuyor. Bize yapmış olduğun iyilikten dolayı da size teşekkür ediyor».*

Ebu Mansur el-Mahmani ise şöyle demektedir:

Hz. Yakub bu mesajı şifahen değil bir mektup şeklinde göndermiştir. Hz. Yusuf mektubu aldığı zaman ağladı ve sonra onlara ikramda bulundu. Onları çok güzel bir evde ağırladı. Her ikisine bir sofra kurdurdu. Bünyamin ise yalnız kaldı ve ağladı. «*Eğer*» dedi; *«Kardeşim Yusuf sağ olsaydı benimle birlikte otu-*

rurdu». Bunun üzerine Hz. Yusuf; *«Kardeşiniz tek başına mı kaldı?»* diye sorunca, onlar da cevaben; *«Onun kardeşi vardı ama öldü»* dediler. Hz.Yusuf da, *«O halde ben de onu yanımda oturturum»* dedi. Onu kendi sofrasına oturttu, birlikte yemek yediler. Geceleyin de aynı şekilde iki kişinin bir yatakta yatacağını söylediğinden Bünyamin yine yalnız kaldı. Fakat Hz. Yusuf Bünyamin'in kendisiyle birlikte aynı yatakta yatacağını söyledi. Bünyamin ile Yusuf aynı yatakta yattılar. Hz. Yusuf onu göğsüne bastırıyor, onu kokluyordu. Öyle ki bu sabaha kadar sürdü. Hz. Yusuf Bünyamin'e kaç çocuğu olduğunu sorunca, Bünyamin on oğlu olduğunu ve hepsinin isimlerini ölen kardeşi Yusuf'un isminden aldığını söyledi. Hz. Yusuf, Bünyamin'e ölen kardeşi yerine kendisini kardeşliğe kabul edip edemeyeceğini sordu. Bünyamin *«Ey hükümdar! Kim senin gibi bir kardeşe sahip olabilir?»* dedi. Ardından *«Fakat sen Yakup ile Rail'den doğma değilsin»* diye ekledi. Bunun üzerine Hz. Yusuf ağlayarak Bünyamin'in boynuna sarıldı ve kendisini tanıttı: *«Ben senin kardeşin Yusuf'um! Sakın onların bize yaptıklarına üzülme; zira Allah bize ihsan etti ve bizi hayr üzerinde biraraya getirdi. Benim sana söylediklerimi de onlara bildirme!»*

İbn Abbas, İbn İshak ve bazı müfessirlerden gelen rivayetlere göre. Hz. Yusuf Bünyamin ile tanıştıktan sonra ona; *«Şu andan sonra çekeceğin sıkıntılar seni üzmesin. Çünkü ben seni kardeşlerinden alıkoymak için bunları yapacağım!»* dedi.

İbn Atiyye bu yorum üzerine, onların yaptıklarıyla kastedilenin Hz. Yusuf'un hizmetkârlarının yaptığı şeyler olduğunu söylemiştir. Yani onların tası çuvalına koyarak, bu yolla onu geri almalarından korkmamasını ihtar etmiştir.

Alusi, İbn Atiyye'nin bu yorumunu şiddetli bir şekilde tenkid etmiştir.

Vehb'ten şöyle rivayet edilmiştir:

Hz. Yusuf Bünyamin'e; *«O ölen kardeşinin yerine sevgide ben sana kardeş olurum»* dedi ve fakat durumu ona açıklamadı. Dedi ki: *«Onlardan gördüğün hased ve eziyetten de artık üzülme. Çünkü sen güvenilirsin».*

Rivayet olduğuna göre, Bünyamin Hz. Yusuf'a kendisinden ayrılmayacağını söyleyince Hz. Yusuf; *«Babamın üzüntüsünü biliyorsun. Bu bakımdan eğer seni alıkoyarsam daha da üzülür. Bunu yapamam»* dedi ve ardından; *«Ancak sana güzel olmayan bir fiili nispet ederek bunu yapabilirim»* diye ekledi. Bünyamin ona hangi fiili kendisine nispet ederse etsin buna aldırmayacağını söyleyince Hz. Yusuf: *«Ben senin yüküne su içtiğim tası koyacağım, sonra da senin çaldığını ileri sürerek, bunu münadilerle ilan edeceğim. Ki böylelikle seni onlara bıraktıktan sonra alabileyim»* dedi. Bünyamin de bu teklif karşısında ,ona dilediğini yapmasını söyledi.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ
أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا
عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ
جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ
لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا
جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ
مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ
﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا
مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ
لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ
نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوا إِنْ
يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي
نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا
فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

70 — (Yusuf) onların yükünü hazırlattığında, su tasını kardeşi (Bünyamin)in yüküne koydu. (Kafilenin hareketinden) sonra bir münadi: «Ey kervan(cılar)! Muhakkak siz hırsızsınız!» diye seslendi.

71 — (Kervancılar) onlara dönerek; «Neyi yitirdiniz?» dediler.

72 — «Kralın su tasını yitirdik. Onu getiren kimseye bir deve yükü (bahşiş) var. Ben buna kefilim» dediler.

73 — Allah'a yemin ederiz ki bizim buraya (Mısır'a) fesad çıkarmak için gelmediğimizi de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz» dediler.

74 — (Kralın adamları): «Peki sizler yalancı çıkarsanız onun cezası nedir?» dediler.

75 — «Onun cezası, (kaybolan tas) yükünde bulunan kimseye verilir. (Kendisine el konulması) onun (işlediği suçun) karşılığıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız» dediler.

76 — Bunun üzerine (Yusuf) kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su tasını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte Yusuf'a böyle bir tedbir öğretmiştik. Yoksa Kral'ın dinine (kanunlarına) göre kardeşini alıkoyması (bir Peygamber)e yakışmazdı. Ancak Allah'ın dilemesi müstesna. Biz dilediğimiz kimseyi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.

77 — (Yusuf'un kardeşleri): «Eğer o çaldıysa, daha önce kardeşi de çalmıştı» dediler. Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine): «Siz daha kötü bir konumdasınız. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu çok iyi biliyor» dedi.

78 — (Yusuf'un kardeşleri): «Ey Aziz! Gerçekte onun çok yaşlı bir babası vardır (onunla teselli oluyor). Onun yerine birimizi alıkoy! Çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz» dediler.

(70) *«(Yusuf) onların yükünü hazırlattığında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sikaye» kelimesi *«Su tası»* demektir. Yani hükümdarın su maşrapası karşılığında kullanılmıştır. Bu tas ile aynı zamanda yiyecek maddeleri ölçülür ve halka verilirdi. Çünkü sıkıntılı yıllar içinde bulunuyorlardı.

İkrime'den gelen bir rivayete göre, bu tas gümüşten yapılmış ve mücevherlerle süslenmişti. İbn Abas'tan ise bu tasın sadece gümüşten yapılmış olduğu rivayet edilmektedir. Hasan Basrî ve İbn Zeyd'den gelen rivayete göre bu tasın altından yapıldığı, bazılarına göre de sırma ile kaplı olduğu söylenilmektedir.

Ayetin zahirine bakıldığında tası Bünyamin'in yüküne koyanın Hz. Yusuf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak onun bir hükümdar olduğu nazar-ı dikkate alınırsa, bu işi onun yapmadığı ve belki de bir adamına emrettiği daha makûldur. Bünyamin ise yüküne konulan su tasından haberdar olabilir de, olmayabilir de. Bu hususta iki ihtimal vardır. *«Müezzin»* ile kastedilen bir münadi; yani sesini herkese duyuracak şekilde bağıran biridir. Nitekim Allâme Zemahşeri de *«Keşşaf»* adlı tefsirinde bu tabiri *«Münadî»* olarak ifade etmiştir.

«el-İyr» sırtlarında yük olan deve kervanı demektir. Deve ker-

vanına böyle ad verilmiştir; zira bu yükleri develer taşırlardı. Bu kelime çoğuldur ve tekili yoktur. *«Ey kervan!»* diye yapılan hitap *«Ey kervancılar!»* anlamındadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a); *«Ey at! Bin»* (Yani «Ey at sahipleri! Binin») demiştir. Bazı müfessirlere göre, *«el-İyr»*, merkeplerden meydana gelen kafile demektir. Daha sonra bu tabir daha genişletilmiştir. İster atlardan, ister develerden veya merkep ya da katırlardan meydana gelen her kafileye bu tabir kullanılmıştır. Ancak müfessirlerin çoğu bu ayetteki *el-İyr* tabirini bu mânaya hamletmişlerdir.

«Muhakkak siz hırsızsınız», cümlesi Hz. Yusuf'un emrine binaen kullanılmıştır. Hz. Yusuf (a.s) bu tabirle muhtemelen kendisini babasından almış olmalarına işaret ediyordu. Yani onu tıpkı hırsızlar gibi hainlik yaparak almışlardı. Bünyamin ise bu olayda olmadığı halde, tağlib yoluyla bu ifadenin kapsamı dahiline girmiş olmaktadır. Bu ifadeyle su tasının çalınmış olması da kastedilmiş olabilir. Burada yalanın zararı yoktur; Zira yalanda bir maslahat bulunması durumunda, buna izin verilmiştir. Yine burada lâfzın, istifham ifade etmiş olması da mümkündür. Yani *«Ey kervancılar! Sizler hırsız mısınız? Siz mi çaldınız?»* Ebu Hayyan kendi tefsirinde şöyle demektedir: İnsana ilk bakışta görünen mânâ, bu hileyle masum kimselere hırsızlık isnad edip, Hz. Yakub'u yeniden üzüntüye garketmenin Allah'tan gelen bir vahiy yoluyla ancak mümkün olabileceğidir. Çünkü Allah bunda salahın olduğunu biliyordu. Nitekim böyle bir vahyin varlığına; *«Biz böylece Yusuf'a hileyi öğrettik»* ifadesi de delâlet eder.

(71) *«(Kervancılar) onlara dönerek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada münadilere *«Neyi yitirdiniz?»* diye soran kervancılar ile kastedilen Hz. Yusuf'un kardeşleridir. Nitekim bazı rivayetlere göre, Hz. Yusuf her tarafa bir münadî göndererek bağırtmış-

tı. Hz. Yusuf'un kardeşleri *«Neyiniz çalındı?»* diye sormayıp; *«Neyi yitirdiniz?»* demişlerdir. Böyle demekle masum olduklarını ihsas etmek istemişlerdi. Ayrıca onlara aynı zamanda iyi niyetle daima riayetkâr olmanın yolunu göstermiş oluyorlardı.

(72) *«Kralın su tasını yitirdik. Onu getiren...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar *«Kralın su tasını yitirdik»* demişler, *«Onu siz çaldınız»* veya *«Kralın su tası çalındı»* dememişlerdir. İyi niyeti gözetmek maksadıyla böyle konuşmayı tercih etmişlerdir. Hz. Yusuf'un kardeşleri de ilk başta *«Bizi haksız yere suçluyorsunuz»* şeklinde bir karşılık vermek yerine, *«Neyi yitirdiniz?»* diye sordular ve onlar kralın su tasını yitirdiklerini söyleyince, kendilerinin yeryüzünde fesad çıkarmak için gelmediklerini onların da bildiğini ve hırsız olmadıklarını söylediler. Bunu davanın ikmali ve delillerin toplanması için söylemişlerdi. Bu ayette davanın nasıl yürütüleceği, delillerin nasıl toplanacağı ve nasıl bir hükme varılacağı hususunda kaide ve kurallar vardır. Ayet metninde geçen *suva* kelimesi aslında ölçek demektir. Buradaysa *su tası* anlamında kullanılmıştır. *«Haml»* ise yiyecek yükü demektir. Tek başına bağlı müstakil bir yüke *himl*, başka bir yüke bağlı olana ise, *Haml* denir. Rağıb el - İsfehanî, *«Müfredat»*ında bu kelimenin anne karnındaki çocuk, buluttaki su, ağaçlardaki meyva gibi batında ağırlık yapan yükler demek olduğunu söylemiştir. *Himl* ise ona göre zahirde ayrı olarak sırta vurulan yük demektir.

«Zeiym» kelimesi *«kefil»* anlamındadır. Bu söz Hz. Yusuf tarafından görevlendirilen ve bu teminatın yetkisi kendisine verilen kimse (münadi) söylemiştir. Bu ayetten anlaşıldığına göre kefaletin şartlara bağlanması caizdir. Çünkü münadi burada bir deve yükünün verilmesini, kralın su kabının getirilmesine bağlamıştır. Bizden önceki ümmetlerin şeriatlarındaki kurallar, kitabı-

mız tarafından reddedilmedikçe, bizim için de geçerlidir. İmam bu hususta şöyle demektedir: *«Bu ayet, kefaletin Hz. Yusuf dönemindeki şeriatlarda da sahih olduğuna delâlet eder. Hz. Peygamber de «Kefil mes'uldur» hadisiyle buna hükmetmiştir. Burada meçhul bir şeyin kefaleti söz konusu değildir. Çünkü bir deve yükü o zaman malûm idi».*

(74-75) *«(Kralın adamları): Peki sizler yalancılardan iseniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Tallahî» lafzının başındaki *«Ta»* harfi, nahiv alimlerinin çoğuna göre, *«vav»* harfinin bedelidir. Yani lafzın aslı, *«Vallahi»*dir. *«Vav»* harfi yerine *«ta»* harfi bedel olarak girmiş ve *«Tallahi»* olmuştur. Nitekim *«Turas»* lafzındaki *«ta»* harfi de «Vav» harfine bedel olmuştur. Kelimenin aslı ise *«Vuras»tır.* Aynı şekilde *«Tevrat»* kelimesinin aslı da *«Vevrat»tır.* Basra ulemasına göre *«Vav»* harfi, *«ta»* harfi yerine geçmiştir. Bazıları da *«Ta»* harfinin bedeli olduğunu söylemişlerdir. Süheyli, bunun başlı başına yemin (kasem) harfi olduğunu söylerken, Zeccac da *«ta»* harfinin ancak Allah lafzının üzerine dahil olacağını söylemiştir. Fakat *«Kâbe»* lafzına izafe edilen *«Rab»* kelimesinin üzerine de *«ta»* harfinin dahil olması Zeccac'ın bu yorumunu zayıflatmaktadır. Hangi mânâ tercih edilirse edilsin, bu cümleden Hz. Yusuf'un kardeşlerinin hayrete düştükleri mânâsı anlaşılmaktadır. Yani kendiliğinden görülen güzel hale ve emniyet telkin eden görüşlerine rağmen nasıl olup da böyle bir iftiraya uğradıkları konusunda hayrete düştüler. Çünkü rivayet edildiğine göre, Mısır'da halk ekinleri yemesinler diye develerin ağızlarını bağlamaktaydılar. İffet, salah ve ibadette devamlılık hususlarında şöhret bulmuşlardı. (Burada Alusî, *«Keşke onlar daha önce Hz. Yusuf'u yemesinler diye kurtların ağzını bağlamış olsalardı»* diye bir not düşmüştür).

Yeryüzüne (Mısır'a) fesad için gelmediklerini söylemekle hırsızlık yapmak için gelmediklerini vurgulamış oluyorlardı. Çünkü hırsızlık yeryüzünde fesadın en büyüklerindendir. Şöyle demek istemiş de olabilirler: *«Biz yeryüzünde küçük bir fesad dahi çıkarmak için gelmemişken, bizi nasıl hırsızlıkla itham edebilirsiniz?»*

«Biz hırsız da değiliz»; yani biz hiçbir zaman hırsızlıkla vasıflandırılmış değiliz. Bizim bir süreden beri gözlerinizin önünde olmamız bile hırsızlık yapmadığımıza delâlet eder.

(74-75) *«(Kralın adamları): Peki sizler yalancılardan iseniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf'un adamları böyle bir soru sormakla, onları kıskıvrak bağlamak, dilleriyle onları mahkûm etmek istemişlerdi. Yani bu hırsızlığın sizin şeriatınızdaki cezası nedir? Eğer yalancıysanız tabii siz masum olduğunuzu iddia ediyorsunuz ama zahir de sizin hırsız olduğunuzu gösteriyor. Eğer gerçekten yalancılardansanız, böyle bir hırsızlığın cezası sizin şeriatınızda nedir? Hz. Yusuf'un kardeşleri *«Su kabı kimin yükünde bulunuyorsa, ona el koyulur, köle edinilir»* dediler. Yani hırsızlığın cezası, hırsızın köle edinilmesidir. *«Ona el koymak onun cezasıdır»* cümlesi daha önceki cümlenin tekididir. Müftü kendisinden fetva isteyenlere *«Sizin fetvanızı dinledim, sorunuzu anladım. O cevabı işte size veriyorum. O cevabı ciddi olarak anlamanız için hazır olun»* demiş olmaktadır.

«Biz zalimleri böylece cezalandırırız»; yani hırsızlık yapmak suretiyle zalim olanları köle edinerek, bir yıl mal sahibinin yanında çalıştırarak cezalandırırız.

İfadenin zahirinden anlaşıldığına göre, bu cümle Hz. Yusuf'un kardeşlerine aittir. Onlar tamamen masum olduklarını, kendi-

lerine isnad edilen suçtan habersiz olduklarını isbat edip, hırsızlığın ne kadar kötü bir suç olduğunu belirtmek için bu cümleyi kullanmışlardır. Bazı müfessirler bu cümlenin Hz. Yusuf'un sözü olduğunu söylemişlerdir. Yani Hz. Yusuf, «*Biz de sizin söylediğiniz şekilde hırsızlara ceza veriyoruz*» demiştir. Gerçekten de Hz. Yakub'un şeriatına göre hırsız yakalandığında, çaldığı malın karşılığı olarak mal sahibine bir yıl köle olarak hizmet ettirilirdi. Mısır'da yürürlükte olan kanunlara göreyse, hırsıza sopa cezası verilir ve çaldığı malın iki misli kendisinden tazminat olarak alınırdı. Onlara babalarının şeriatına göre ceza vermek istediğinden dolayı onlara bu sözü söylemiştir.

(76) «*Bunun üzerine (Yusuf) kardeşinin yükünden önce...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yükleri aramaya başlayan kimse müfessirlere göre, münadidir. Çünkü daha önce onun bahsi geçmişti. Bazıları ise bunu Hz. Yusuf'un yaptığını söylemektedirler.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yusuf'un kardeşleri söyleyeceklerini söyledikten sonra, Hz. Yusuf'un adamları kendilerine mallarının muhakkak aranması gerektiğini söylerler. Hz. Yusuf'un kardeşleri buna razı olmazlar. Çünkü bir konaklık yol katetmişler ve Mısır'ın merkezinden dışarı çıkmışlardı. Bunun üzerine Hz. Yusuf gelip bizzat on kardeşinin yüklerinden başlayarak, tası aramaya koyuldu. Ancak Hz. Yusuf'a arama fiilinin isnadı, zahire göre mecazîdir. Arayanlar gerçekte Hz. Yusuf'un bizzatihi kendisi değil, emriyle arama yapan adamlarıdır. Bünyamin'in yükünden önce, diğer kardeşlerin yüklerinin aranması, töhmeti ortadan kaldırmak gayesine matuftur.

Rivayet edildiğine göre, Bünyamin'in yüküne sıra geldiğinde, Hz. Yusuf; «*Ben onun bir şey çalmış olacağını sanmam*» diyerek onun yükünün aranmaması jestinde bulundu. Hz. Yakub'un diğer

oğulları; *«Onun yüküne bakmaksızın vallahi, bu aramadan vazgeçemezsiniz. Çünkü bu sizin de bizim için de daha iyidir»* deyince, Bünyamin'in yükü arandı ve su tası onun yükleri arasından çıkarıldı.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Çünkü su tasına bazen müzekker bazen de müennes zamir raci olmaktadır. Müzekker zamirin raci olması *Suva* lafzının müzekker olmasından, müennes zamirin raci olması ise *Sıkaye* lafzının müennes olmasından ileri gelmiştir. Bazılarına göre, su tasına raci olan müennes zamiri, ayetten anlaşılan hırsızlık kelimesine racidir. Metinde geçen *«Via»* kelimesi içinde eşya saklanan kab demektir. Burada yük ve kabların hepsi kastedilmiştir. Yani onların yanlarındaki yükler ve diğer kapların hepsi arandıktan sonra, tas Bünyamin'in kabından çıkarıldı.

«İşte Yusuf'a böyle bir tedbir öğretmiştik» cümlesindeki ism-i işaret (işte), Hz. Yusuf'un kardeşlerinin sözü edilen fetvayı vermeye ve onların diliyle bu fetvayı kendilerinden almaya irşad etmekten meydana gelen tedbire racidir. Yani Yusuf'un yararına biz böyle bir tedbir kıldık.

«Keyd» (Tedbir) kelimesi mecazen bu mânâya gelmektedir. Aslında *«keyd»* kelimesi gerçeğin tam tersini başkasına ihsas etmektir. Böyle bir şey ise, Allah için muhaldir, söz konusu edilemez. Bazıları, bu cümlenin temsil üzerine hamledileceğini söylemişlerdir. Bazıları da fiilde iki isnadın bulunduğunu, birinin mânâ bakımından Hz. Yusuf'a, diğerinin de sarahaten Allah'a raci olduğunu, birinci isnadın hakikati, diğerininse mecazı ifade ettiğini öne sürmüşlerdir. Yani ifade şöyle anlaşılmaktadır: *«Böyle olmadığı halde, Yusuf'un tedbirini böyle meydana getirdik»*.

«Kidna» lafzının bazı tefsirlerde *«İrade ettik»* anlamına geldiği belirtilmiştir.

«Dini'l-Melik» (Kralın dini) ifadesi, İbn Abbas'a göre, *«Kralın saltanatı»*, Katade'ye göre *«Kralın hükmü»* demektir. Sanki burada Hz. Yusuf'un niçin böyle yaptığı soruluyormuşcasına, cevaben *«Çünkü hükümdarın saltanatına, kanunlarına göre Yusuf Bünyamin'i alıkoyamazdı»* denilmektedir. Veya niçin kardeşlerinden böyle bir fetva sorulduğu öğrenilmek isteniyormuş gibi, buna *«Çünkü Yusuf hırsız olan kardeşini hükümdarın kanunlarına göre alıkoyamazdı»* diye cevap vermiştir.

«Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır» cümlesiyle ilgili olarak Sa'lebî, tefsirinde şu yorumları getirmektedir:

İlimde beşerin dereceleri vardır. Her alim mutlaka ondan daha bilgin bir alimin olmasını gerektirir. Ondan daha bilgin olansa ya bir başka insandır ya da Allah Teâlâ'dır. Bu yorum Hasan Basri, Katade ve İbn Abbas'a aittir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, burada *«alim»* lafzı ancak Allah'a ıtlak olunabilir. Çünkü Allah her ilim sahibinin üstündedir.

İbn Ataullah, *«et-Tenvir»* adlı eserinde şöyle demektedir: *«Bil ki, Kur'an'da ilim kelimeleri her yerde ve hadiste sürekli yararlı ilim anlamındadır. Beraberinde Allah korkusu bulunan ve her taraftan bu korku ile sarılan ilimdir».*

Şeyh Ebu Kasım el-Lecaî der ki: Kulda üç haslet tamamlandığında ve kulda o üç haslette doğru olduğu zaman ilim onun kalbinden, dilinin üzerine akar. O hasletler şunlardır: Zühd, İhlas ve Takva. Bu ayette bahsedilen ilmi elde etmek ancak kalbi hastalıklardan kurtarmak için gerekli tedavinin uygulanması halinde mümkün olur. Kibir, hased, riyakârlık, öfke, gösteriş, başkasının

övülmesini istemek, mertebe-şeref taslamak, mertebesini kişinin üstün görmesi, tamahkârlık, haris olmak, kalp katılığı, dalkavukluk, kindar olmak, düşmanlık gibi hastalıklar kalbi ifsad ederler. Bu saydığımız ve daha sayamadığımız hastalıkların hepsi bir noktada, yani dünya sevgisinde birleşirler. Her şer ve çirkinlik dünya sevgisinden, neş'et eder. Bu hastalıklar izale edildiğinde, doğruluk, ihlas, tevazu, hilim, takva, kanaat, zühd, sabır, rıza göstermek, ünsiyet, muhabbet, şevk, tevekkül, korku, üzüntü, emeli kısaltmak ,niyeti amelle karıştırmak meydana gelir, ilim fışkırır, cehalet yok olur, kalp ilâhî nurla pırıl pırıl ışıldar, iman parıldar, marifet tamamen açığa çıkar, yakin artar, ilham kuvvet bulur, feraset başgösterir, sır tasfiye olur, esrar tecelli olur, faydalar meydana gelir.

(Aynı zat sözlerine şöyle devam etmektedir):

Aşağıdan yukarıya (sülfiyetten, ulviyete) doğru terakki etmekte kula ancak dünya sevgisi mâni olabilir. Dünya sevgisinden ötürü terakki zorlaşır. Çünkü dünya sevgisi insanı karanlık bir âleme çeker. Nefislerin tabiatı da buna meyyaldır. Eğer Allah'a gidenlerin izlerini takip etmek istersen, dünyadan olan yükünü hafiflet, dünyaya geçici bir gözle bak. Dünyadan zevk aldığında kendini, murdardan yemeğe mecbur olan kimsenin yerine koy. Vesselam!

Kadı Beyzavî bu ayetin tefsirinde, şöyle demektedir:

Yusuf'un derecesini yükselttiğimiz gibi, ilimle dilediğimizi yükseltiriz. Her ilim sahibinin üzerinde, ondan daha yüce derecelere sahip olanlar vardır. Bazıları Allah'ın zatıyla ilim sahibi olması durumunda, onun üstünde daha alim birinin bulunması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Cevap olarak şöyle deriz: Burada mahlûkat içinde ilim sahibi olan kimsenin üzerinde bir alim olduğu kastedilmektedir. Allah burada mahlûkattan bahsetmektedir. Ay-

rıca *el-Alim* lafzı sadece Allah için kullanılır. O'nun beliğ bir ilmi olduğu mânâsındadır. Bu cümle ile *«Bütün alimlerin üstünde bir alim vardır»* sözümüz arasında bir fark yoktur.

Nesefî ise şöyle demektedir: Biz Yusuf'un derecesini yükselttiğimiz gibi dilediğimizi ilimde yüceltiriz. Her ilim sahibinin üstünde bir alim vardır. Yani ilimde derece yönünden ondan daha yüce olan biri vardır. Veya bütün alimler üstünde biri vardır ki onlar ilimde onun altındadırlar. İşte o alim Allah Teâlâ'dır.

Hazin ise; *«Hz. Yusuf'un yaptıkları Allah'ın dilemesiyle, tedbiriyle oldu. Çünkü hepsi Yusuf'un kalbine kardeşlerinin kalbine atılan ilâhî ilhamlardır»* demektedir. Böylece Hz. Yusuf'un istediği şekilde bu olay vukû bulmuş oldu. Biz dilediğimiz kimseyi derecelerde yükseltiriz. Tıpkı Yusuf'un derecesini kardeşlerinin üzerine yükselttiğimiz gibi. Bu ifade şerefli ilmin, makamların en şereflisi, derecelerin en üstünü olduğuna delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ, Hz. Yusuf'u ilimle öğmüştür. Ayrıca ilimle hidayet ve sevap, bütün işlerde doğru olmak ilhamıyla derece yönünden onu kardeşlerinden üstün kıldığını bildirmiştir.

«Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır» ayetinin tefsirinde İbn Abbas, *«Ta ki ilim Allah'a varıncaya kadar, Allah da her alimin üstündedir. Çünkü ilmiyle talimden müstağnidir Allah Teâlâ. Bu ayet, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin de alim olduğuna ama Hz. Yusuf'un onlardan daha alim olduğuna delâlet etmektedir»* demiştir.

İbn'ul-Enbari ise şöyle demektedir: *«Alim kimse nefsini daima eksiklikle itham etmelidir. Rabbinin nimetlerinden dolayı daima tevazu içinde olmalıdır. Başkasını mağlûp etmek için nefsini tamahkâr kılmamalıdır. Çünkü hiçbir alim yoktur ki ondan daha alim olmasın».*

(77) *«(Yusuf'un kardeşleri): Ey Aziz! Gerçekte...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Müfessirler bu ayette *«Bünyamin'in kardeşi»* ile Hz. Yusuf' un ve onun halasının yanındayken başından geçen olayın kastedildiğini söylemişlerdir. Nitekim İbn İshak, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şöyle rivayet etmişlerdir:

Hz. Yusuf'un başına gelen ilk belâ şöyledir; Halası onu büyütüyordu. Halası Hz. İshak'ın en büyük çocuğuydu. Hz. İshak'ın kemeri de onun yanındaydı. Hz. İshak'ın çocukları kemeri sırasıyla miras olarak devralırlardı. Kemer en yaşlı olanın yanında duruyordu. Halası Hz. Yusuf'u çok severdi. Hz. Yusuf büyümüştü artık. Oğlunun sevgisi kalbine düşmüş olan Hz. Yakup, ablasına gidip, Hz. Yusuf'u kendisine vermesini; zira onsuz yapamadığını söyleyince ablası; *«Onu sana teslim etmem. Onu birkaç gün daha yanımda bırak da, ona bakayım. Umulur ki böylece kalbim teselli bulur»* dedi. Hz. Yakup ayrıldıktan sonra, ablası Hz. İshak'ın kemerini getirerek, Hz. Yusuf'un elbiselerinin altında beline bağladı. Sonra da orada bulunanlara, *«Ben kemeri kaybettim. Bakın bakalım onu kim almış!»* dedi. Kemer için gerekli aramalar yapıldı. Sonra Hz, Yusuf'un ev halkının da aranmasını söyledi. Ev halkı da aranınca kemerin Hz. Yusuf'ta olduğu görüldü. Halası; *«Yemin ederim ki o bana teslim edilecektir. Onun hakkında artık dilediğimi yaparım»* dedi. Hz. Yakup ablasının yanına geldiğinde, ablası kendisine bu haberi iletti. Hz. Yakup ablasına; *«Eğer gerçekten Yusuf bunu yapmışsa, işte o senin yanında, onu alıkoy»* dedi. Böylece halası ölene kadar, Hz. Yusuf halasının yanında kaldı. İşte Bünyamin'in kardeşinin, (yani Hz. Yusuf'un) hırsızlık yaptığını söylemekle diğer kardeşleri bu olaya işaret etmişlerdir.

İbn Merduveyh, İbn Abbas kanalıyla Hz. Peygamber'den şöyle bir hadis rivayet etmektedir: *«Hz. Yusuf annesinin babası*

olan dedesinin altın ve gümüşten yapılmış bir putunu çalarak, onu kırdı ve yola attı. Kardeşleri de onu bu olayla çok ayıpladılar».

Zeyd b. Eslem'den rivayet olunduğuna göre, Hz. Yusuf küçük bir çocukken annesiyle beraber dayısının evindeydi. Çocuklarla beraber oynuyordu. Onların bir kilisesine girdi, altından yapılmış bir heykel buldu, onu aldı. İşte ayetteki ifadeyle bu kastedilmektedir.

Mücahid der ki; Dilencinin biri, günün birinde gelerek dinlenmek istedi. Yusuf bir altınla yumurta alıp o dilenciye verdi. Onların kastettiği hırsızlık işte budur.

Süfyan b. Uyeyne, bununla Hz. Yusuf'un bir tavuk alarak dilenciye vermiş olmasını kastettiklerini söylemiştir.

Vehb'e göre, Hz. Yusuf fakirlere vermek üzere sofradan yemek alıp saklıyordu. Kardeşleri işte bunu kastetmişlerdi. Bu hususta daha birçok şeyler anlatılmıştır.

İbn'ul-Münir, bu rivayetlerde sözkonusu edilen olayların bayat olduğunu, bunları peygamberlik hanesine, hatta herhangi birine bile nispet etmenin doğru olmadığını, bu tür hadislerin terkedilmeleri gerektiğini söylemektedir ki Mekki de onun görüşünü desteklemektedir.

Bazı müfessirler de ayete şöyle bir mânâ vermişlerdir. *«Eğer Bünyamin hırsızlık yapmışsa, Ademoğulları'ndan da çalanlar olmuştur».* Bazıları kabule şayan yorumun bu olduğunu söylemişlerdir.

Alusî ise, İbn'ul-Munir ile Mekkî'nin yorumunu tenkid ederek, bu yorumların bazılarının peygamberlik hanesine nispet edilmesinin bir zararı olmadığını söylemiştir.

Sa'lebî, onların bu sözleriyle Hz. Yusuf'un gıybetini yapmayı kastetmediklerini, sadece cereyan eden bir olayı haber verdiklerini, ki böylece içlerinde bulunan öfkeyi atabildiklerini söylemiştir.

«*Yusuf bunu içinde sakladı*» cümlesinde geçen «*Bunu*» zamiri kardeşlerinin kendisine hırsızlığı nispet etmelerinden meydana gelen bir iç ürpertisini anlatmaktadır.

«*Siz daha kötü bir konumdasınız. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu biliyor*» cümlesi hakkında iki yorum vardır. Cumhura göre Hz. Yusuf bunu kendi kendine, içinden söylemiştir. Bazı müfessirlere göreyse, Hz. Yusuf onların sözlerinin burukluğunu kalbinde gizledikten sonra, onlara yönelerek bu şekilde hitap etmiştir. Gayesi onları kınamak ve yalanlamaktı. Bu yorumu takviye etmek için, onların kendilerini bırakıp babalarını şefaatçi kılmaları delil olarak gösterilmiştir. Ancak burada durup bir düşünmelidir: Eğer Hz. Yusuf onlara bu sözü açıktan söylemiş olsaydı, kardeşleri artık onun Yusuf olduğunu anlayacaklar ve olay da orada sonuçlanacaktı. Oysa olay burada sonuçlanmamaktadır. Onlar bu takdirde Bünyamin'in ihtiyar bir babası bulunduğunu, onsuz yapamadığını, tesellisinin sadece o olduğunu söylemezlerdi.

«*Siz daha kötü bir konumdasınız*» cümlesiyle, hırsızlıkta onların daha kötü bir durumda oldukları kastedilmiştir. Çünkü baba bir kardeşlerini çalmışlar, sonra da masum bir insana iftira atmaya başlamışlardır. Ayetin sonundaki «*A'lemu*» lafzı ism-i tafdil değildir, mübalağa için kullanılmıştır. Yani, «*Sizin ilminiz vardır ama Allah sizin vasıflandırdığınızı sizden daha iyi bilir*» anlamına gelmez. Çünkü onların bu hususta hiçbir ilimleri yoktur.

Ebu Hayyan, bu kelimenin ism-i tafdil olduğunu söylemektedir. Yani; «*Allah vasıflandırdıklarınızı sizden daha iyi bilir. Çünkü Allah her şeyin hakikatini bilendir. Bu hırsızlığı nasıl bilmesin ki?*» Ebu Hayyan'a, onlarda hiçbir ilmin bulunmaması nedeniyle,

Allah'ın ism-i tafdil kullanmadığı; çünkü ism-i tafdilin ortaklık ifade ettiği söylenerek itiraz edilmiştir. Onlar, *«O çaldıysa daha önce kardeşi de çalmıştı»* demekle kesinlik ifade eden bir siga kullanmışlardır.

(78) *«(Yusuf'un kardeşleri): Ey Aziz! Gerçekte...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şeyh» yaşlı demektir. Yani onun çok yaşlı bir babası vardır. Bu kelime bazen ilimde önde olan kimseler için de kullanılır. Günümüzdeyse (1987), hiçbir ilmi olmasa da bir tarikat başında olan herkes için kullanılmaktadır. Bu bir ıstılahtır ve ıstılahlarda mücadele olmaz.

Yani, yaşlı babası ölen kardeşinin üzüntüsünü ancak ona bakmak suretiyle gidermektedir. Ayette, Hz. Yusuf'a *«Aziz»* olarak hitap edilmiştir. Çünkü *«Azizlik»* makamı Hz. Yusuf'taydı. Bu takdirde daha önceki Aziz ya azledilmiş ya da ölmüş olmalıdır.

«Onun yerine birimizi alıkoy!» cümlesi ya mecazen söylenilmiştir ya da hakiki anlamında kullanılmıştır. Yani, birimizi alıkoy ki Bünyamin gidip babasına durumu anlatsın ve babası da meseleye böylelikle vakıf olsun! Sonra da Bünyamin gelince, alıkonulan kardeş geri gitsin.

Celaleyn şarihi Sâvî şöyle demektedir:

Bu sözün maksadı şudur: Hz. Yusuf su tasını Bünyamin'in yükünden çıkarınca Hz. Yakub'un oğlu Rubil buna öfkelendi. Hz. Yakub'un çocukları o öfkelendiğinde ona karşı koyamazlardı. O bağırdığında, nârasını işiten hamile kadın çocuğunu düşürürdü. Bununla birlikte kardeşlerinden biri onu sıvazlarsa öfkesi yatışırdı. O, kardeşleri arasında en kuvvetlisi ve en serti idi (Bazılarına göre bu özelliklere sahip olan Rubil değil, Şem'un'du).

Şem'un kardeşlerine, Mısır'daki çarşıların kaç tane olduğunu sordu ve onlar da on tane olduğunu söylediler. Bunun üzerine o, «*Siz çarşılara, ben hükümdara veya siz hükümdara, ben çarşılara yeteriz*» dedi. Sonra da Hz. Yusuf'un huzuruna gidip; «*Ey kral! Ya bize kardeşimizi verirsin ya da öyle bir bağırırım ki, Mısır'da çocuğunu düşürmeyen hamile bir kadın kalmaz*» dedi. Rubil'in tüyleri diken diken olmuş, elbisesinden dışarı çıkmıştı. Hz. Yusuf yanındaki küçük oğluna; «*Git o adamın sırtını sıvazla veya elinden tut*» dedi. Çocuk gidip Rubil'in sırtını sıvazlayınca, öfkesi yatıştı ve kardeşlerine sırtını hangisinin sıvazladığını sordu. Hiç kimse sıvazlamadığını söyleyince, «*Kesinlikle bu, babamız Yakub'un tohumundan bir tohumdur*» dedi. İkinci bir kez öfkelenince Hz. Yusuf kalkıp, mübarek ayağıyla ona bir çelme takıp, elinden tuttu. Yere yıkılan Rubil'e Hz. Yusuf; «*Siz İbraniler kendinizden daha kuvvetli birinin olmadığını iddia ediyorsunuz*» dedi. Onlar Hz. Yusuf'un bu yaptığını görünce kurtuluşu ona yumuşak davranmada buldular. Ona şöyle hitap ettiler: «Seni iyilik edenlerden görüyoruz»; yani, fiillerinde bize karşı ihsan edenlerden görüyoruz.

Böyle demekle onlar, bize yüklerin tamamını verdin, güzel ziyafetler çektin ve bize başka iyilikler de yaptın demek istemişlerdi (1).

(1) Sâvi, Celaleyn Haşiyesi, cilt: 2, sh: 254.

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ
اِنَّآ اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا
قَالَ كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ
مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِيْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ
الْاَرْضَ حَتّٰى يَاْذَنَ لِيْٓ اَبِيْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ
﴿٨٠﴾ اِرْجِعُوْٓا اِلٰٓى اَبِيْكُمْ فَقُوْلُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ
وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ
﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۖ
وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ
اَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۗ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ
جَمِيْعًا ۗ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى
عَلٰى يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ ﴿٨٤﴾
قَالُوْا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ
حَرَضًا اَوْ تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَآ اَشْكُوْا بَثِّيْ
وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٦﴾

79 — (Yusuf): «Eşyamızı yanında bulunduğumuzun dışında birisini alıkoymaktan Allah'a sığınırız. Aksi takdirde bizler muhakkak zalimlerden oluruz» dedi.

80 — Ondan ümitlerini kesince gizli görüşmek üzere ayrılıp (bir kenara) çekildiler. Büyükleri dedi ki: «Babanızın sizden Allah namına söz aldığını daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz?» Ben, babam bana izin verinceye veya benim için Allah bir hüküm verinceye kadar bu yerden kesinlikle ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır».

81 — «Sizler de dönün ve deyin ki: «Ey babamız! Senin oğlun gerçekten hırsızlık yaptı. Biz bildiğimizden başkasına şahitlik etmiş değiliz. Biz gaybı bilenler değiliz».

82 — «İstersen içinde bulunduğumuz şehire (halkına) ve birlikte geldiğimiz kafileye sor. Kuşkusuz ki biz doğru söyleyenlerdeniz».

83 — (Şehre dönüp durumu babalarına anlatınca Yakub): «Hayır!» dedi: «Nefisleriniz sizi yanıltıp böyle bir işe sürüklemiş. Bundan sonra bana düşen güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah hepsini bana getirir. Çünkü o bilen, hüküm ve hikmet sahibi olanın ta kendisidir».

84 — Ve onlardan yüz çevirip dedi ki: «Ey Yusuf üzerindeki üzüntüm! (Gel artık senin zamanındır)» ve (sonra) üzüntüden iki gözü ağardı. O üzüntüsünü belli etmemeye çalışıyordu.

85 — «Yemin olsun ki, sen hâlâ Yusuf'u hatırlayıp durmaktasın. Sonunda ya üzüntüden hasta ya da helâk olacaksın» dediler.

86 — (Yakub): «Ben gam ve kederimi sadece Allah'a arzediyorum ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorum» dedi.

(79) *«(Yusuf) Eşyamızı yanında bulduğumuzun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Maazallah» (Allah'a sığınırım) şeklinde ayetin başında gelen bu lafız, mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Yani eşyamızı yanında bulduğumuz kimsenin dışında bir başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız.

Dikkat edileceği üzere Hz. Yusuf *«Eşyamızı çalan kimsenin dışında başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız»* demek yerine *«Eşyamızı yanında bulduğumuz»*. ifadesini kullanmıştır. Bunun nedeni, yalan söylemiş olmaktan korunmaktır. Çünkü o, kardeşinin hırsız olmadığını biliyordu. Yani Hz. Yusuf kardeşlerine, *«Sizin verdiğiniz fetvaya göre, bir başkasını onun yerine alıkoymak zulümdür. Şayet biz de sizlerden birisini onun yerine alıkoyarsak sizin görüşünüze göre zulmedenlerden olmuş oluruz»* veya *«Allah, eşyamızı yanında bulduğumuz kişiyi alıkoymamıza izin vermişken, ben onun yerine bir başkasını alıkoyarsam eğer, zalim olurum»* demek istemişti.

Bu konuda, Hz. Yusuf'un babasının bu konuda ne denli müteessir olacağını bilmesine rağmen, böyle bir şeyi nasıl yapabileceği, bunun babaya karşı gelmek, sıla-i rahmi kesmek ve şefkatsizlik demek olup olmayacağı, yüce mertebesine ve peygamberliğine rağmen Hz. Yusuf'un bunu nasıl caiz görebildiği, işlemedikleri bir suçu, geçici de olsa kardeşlerine nasıl isnad edebildiği

ve onlara verdiği onca eziyetin, peygamberlik makamına nasıl uygun düşebildiği şeklinde itirazlar yapılabilir. Alimler bu itirazlara, cevap olarak şunları söylemişlerdir:

Hz. Yusuf, bu işlerin tümünü Allah'ın emirleri doğrultusunda yapmıştır. Allah Teâlâ, Hz. Yakub'un üzüntüsünün çoğalmasını ve böylelikle musibetlere karşı dayanıklılığının artmasını, dolayısıyla da önceki atalarının mertebesine ulaşmasını dilediği için bu emirleri vermiştir. Allah Teâlâ'nın nice esrarı vardır ki mahlûkatından hiç kimse bunları bilmez. O mahlûkatı üzerinde dilediği şekilde tasarruf eder. Mesafenin azlığına rağmen, bu süre boyunca Hz. Yusuf'un durumunu gizleyen O'dur; zira O'nun, onlar hakkında ilâhi tedbirleri vardı.

(80-81) *«Ondan ümitleri kesince, gizli...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kardeşleri Hz. Yusuf'un, isteklerine müsbet cevap vermesinden umudu kesince, bir köşeye çekilip, gizlice aralarında görüşmeye ve istişareye başlamışlardı.

«Büyükleri» şeklinde ayette sözkonusu edilen kimsenin, kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas'a göre, bu kimse Yehuza'dır. Çünkü o aklen ve ilmen hepsinden daha büyük sayılıyordu.

Mücahid'e göre bu kimse, Şem'undur. Çünkü Şem'un aklen ve ilmen daha üstün olduğu için kardeşlerinin başıydı.

Katade, Süddi ve Dahhak'a göreyse, bu kimse aklen ve ilmen en üstünleri olduğu gibi, yaşça da büyükleri olan Rubil'di. Rubil, Hz. Yusuf hakkında hepsinden güzel davranan kimseydi. Onu ölümden, öldürülmekten kurtaran da oydu.

Büyüklerinin, *«Ayrılmak istemediği yer» Mısır* topraklarıydı. O *«Ben Mısır topraklarından, babamdan bir ayrılma izni gelmedikçe veyahut Allah Teâlâ kardeşimin verilmesine hüküm vermedikçe ayrılmam» veya «Kardeşimi onların elinden kurtarmadıkça ya da onlarla kardeşimi kurtarmak için savaşmadıkça buradan ayrılmam»* dedi.

«O hükmedenlerin en hayırlısıdır»; Yani Allah'ın hükmü ancak hak iledir. Çünkü o adalet ve insafla hükmeder. Böyle demekle kardeşler arasında aklen ve ilmen en büyükleri olan kimse, *«Babamın nezdinde özrümün geçerli olması hususunda Allah'a iltica ediyorum, ona sığınıyorum»* demek istemişti.

Kesinlikle Mısır'da kalmaya karar veren büyükleri, diğer kardeşlerine, *«Sizler de dönüp gidin ve ona «Ey babamız! Oğlun hırsızlık yaptı» deyin»*, şeklinde sözlerine devam etti. Onun böyle söyleyerek, Bünyamin'e hırsızlık nisbet etmesinin nedeni su tasının onun yükleri arasında çıkmasından ileri gelmektedir. Çünkü hepsi buna şahid olmuşlardı. Onların zann-ı galibine göre Bünyamin o tası çalmıştı. Bu bakımdan zahire göre hırsızlığı ona nisbet etmişlerdir. Fakat gerçekte böyle bir şey yoktur. Onların Bünyamin'in hırsız olduğuna kesinlikle kanaat getirmemeleri, *«Biz bildiğimizden başkasına şahitlik etmiş değiliz»* şeklindeki cümleden de anlaşılmaktadır. Yani biz bu sözü, su tasının onun kabından çıkarıldığını gördüğümüz için söylüyoruz.

Onlar bu sözleriyle, bazı müfessirlere göre, *«Biz hayatımız boyunca ancak bildiğimiz konularda şahitlik yaptık»* demek istemişlerdir. Bu ise şahitlik değil, sadece bir haber vermedir.

«Biz Gaybı Bilenler Değiliz» ifadesi Katade ve Mücahid'in yorumuna göre *«Biz senin oğlunun hırsızlık yapacağını ve durumun böyle olacağını bilmiyorduk. Eğer bunu bilseydik oğlunu beraberimizde götürmezdik. Sana «Onu koruruz» derken, onu koruma-*

sına imkân olan yerlerde koruyacağımızı söylemek istemiştik» anlamındadır.

İbn Abbas'a göre ifadenin anlamı, *«Biz onun gecesini, gündüzünü, gelişini, gidişini koruyanlar değiliz»* şeklindedir.

Bazıları ise ifadenin anlamının şöyle olduğunu söylemişlerdir: *«Gerçek durum bizce bilinmemektedir. Çünkü gaybı Allah'tan başkası bilemez. Belki de hükümdarın su tasını başkası onun yüküne koymuştur. Bizler bunu bilemeyiz».*

Bu ayeti kerime, gaybı Allah'tan başkasının bilemeyeceğini ortaya koyan ayetlerden bir tanesidir. Allah Teâlâ gaybı hangi peygambere bildirmişse, o peygamber ancak o zaman bunu bilebilir. Bu takdirde gayb olan o mesele, gayb olmaktan çıkıp, malûm olur.

(82) *«İstersen içinde bulunduğumuz şehire...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şehire sormak» muhal olduğu için bu ifade ile kastedilen o şehrin halkına sormaktır. Mecaz bakımından muzaf hazfedilmiştir. Nitekim bu tür mecazi ifadeler Arap dilinde oldukça meşhurdur.

«Şehir» ile kastedilen Mısır'dır. İbn Abbas, *«Bu şehir ile Mısır'ın köylerinden biri kastedilmektedir. Hırsızlık ve onun araştırılması bu köyde olmuştur»* demektedir.

Şehir halkına meselenin sorulması ile kastedilen, hadiseyi gören şehir halkına, onları gönderip sordurmasıdır. Ayrıca, *«Birlikte geldiğimiz kafileye sor»* ifadesiyle kervan sahiplerine ve Hz. Yakub'un oğullarıyla birlikte Mısır'dan gelen komşulardan, kervancılardan bir topluluğa sorması istenmektedir.

«Kuşkusuz ki biz doğru söyleyenlerdeniz»; yani söylediklerimizde doğruyuz.

Mısır'da kalan büyükleri, kardeşlerine, babalarına gidip, böyle söylemelerini emretmişti ki babalarının katındaki itham böylelikle ortadan kalksın. Çünkü onlar Hz. Yusuf'un hadisesinden dolayı, zaten babaları tarafından töhmet altında bulunuyorlardı. Bundan kurtulmak için mubalağalı bir şekilde meseleyi açıklamaları gerektiğinden, onlar da olanları olduğu gibi Hz. Yakub'a anlatmışlardı.

(83) *«Hayır, dedi: Nefisleriniz sizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlar şehre dönüp büyük kardeşlerinin sözlerini babalarına aktarınca, Hz. Yakub onlara, *«Nefisleriniz sizi yanıltıp, bu işi size güzel göstermiştir. Bu iş dünya menfaati için, kardeşinizi beraberinizde Mısır'a götürmenizdir. Sonuçta yaptığınız bu iş, baş noktaya dönmüştür»* dedi.

«Sevvelet» fiili, *«Süslü gösterdi, kolay gösterdi, hayal ettirdi»* anlamındadır. Yani Bünyamin gerçekte hırsızlık yapmamıştır. Ancak nefsiniz size onun hırsızlık yaptığını vehmettirmiştir.

«Bundan sonra bana düşen güzel bir sabırdır»; yani bana düşen güzelce sabretmektir veya *«Güzel bir sabır her şeyden daha güzeldir»*.

«Umulur ki Allah, hepsini bana getirir»; yani Allah, bana Yusuf'u Bünyamin'i ve Mısır'da kalan en büyük kardeşinizi hep birlikte getirir.

Hz. Yakub, böyle bir sözü niçin söylemiştir? Onun böyle bir

söz sarfetmesinin nedeni, kendisinin üzüntüsü uzayınca, başındaki belâ uzayınca mihneti katmerleşince, Allah Teâlâ'nın bunun ardından bir genişlik, bir çıkış yolu getireceğini anlamış olmasıdır. Yani onun bu sözü Allah hakkındaki hüsnü zannından ileri gelmişti. Çünkü, belânın şiddetlenmesi, büyümesi durumunda genişliğin hızla gelmesi genel bir kuraldır.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yakub ta başından beri kendisi ve çocukları için cereyan eden olayları biliyordu. Bu Hz. Yusuf'un rüyasıydı. Nitekim Hz. Yakup, *«Ey oğlum! Rüyanı sakın kardeşlerine söyleme ki sana bir hile düşünmesinler»* demişti. Daha sonra durum son noktaya vardığında o şöyle dedi: *«Allah benim halimi ve onların halini, benim üzüntümü ve onlar için sıkıldığımı bilir O neyi tedbir eder, neye hükmederse onda hikmet sahibidir».*

(84) *«Ve onlardan yüz çevirip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Çocukları kendisine Bünyamin'in haberini verdiklerinde Hz. Yakup onlardan yüz çevirerek, onların bulunduğu yerden çıktı. Üzüntüsü son noktaya varmış, kederi büyümüştü. Gücünün son sınırına gelmişti. Hz. Yusuf hakkındaki üzüntüsü yeniden depreştiği için, o anda onlardan yüz çevirerek; *«Ey Yusuf üzerindeki üzüntüm! Gel, artık senin zamanındır»* dedi. Onun buradaki üzüntüsü, manevi bir emirdir. Onu çağırması mecazendir. Ayetin metninde geçen *«Esef»* kelimesi, üzüntü, şiddetli hüzün demektir. Bu olay sırasında Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf hakkındaki üzüntüsünü tekrardan yenilemesinin nedeni, eski bir üzüntüye, ikinci bir üzüntünün eklenmesi durumunda kalbin daha fazla incinmesi, heyecanının daha da artmasıdır.

Kadı Beyzavi'ye göre, Hz. Yakub iki kardeş için değil, sadece

Hz. Yusuf için hüznünü çağırmıştır. Oysa o anda iki kardeşin (yani Bünyamin ile büyük kardeşin) başına gelen felâket söz konusuydu. Fakat onun böyle söylemesinin nedeni, Hz. Yusuf'un başına gelenlerin musibetin temelini teşkil etmesiydi. Taptazeydi ve Hz. Yakub'un tüm benliğini sarmıştı. Ayrıca Hz. Yakub, bu iki kardeşin (Bünyamin ile büyük kardeşin) hayatta olduklarını kesinlikle bilirken, Hz. Yusuf'un hayatta olduğunu henüz bilmiyordu. Bir hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: *«İnnalillahi ve innaileyhi raciun» (Biz Allah içiniz ve Allah'a dönücüleriz) sözü musibetler anında sadece ümmet-i Muhammed'e verilmiştir. Görmüyormusunuz ki Hz. Yakub musibet anında bu sözü söylememiş, «Ey Yusuf üzerindeki üzüntüm! Gel, artık senin zamanındır»* demiştir.

«Ve (sonra) üzüntüden iki gözü ağardı»; yani çok ağladığından dolayı, gözyaşları Hz. Yakub'un gözlerinin siyahlığını tamamen silmişlerdi.

Bazılarına göre bu ifade, *«İki gözünün de görmesi azaldı, zayıfladı»*, bazılarına göre *«İki gözü de kör oldu»* anlamındadır.

MUSİBET ANINDA AĞLAMAK CAİZ Mİ?

Bu ayet, musibet anında ağlamanın ve üzüntü duymanın caiz olduğuna delildir. Çünkü bu tür şeyler insanoğlunun gücü dahilinde değildir. Şiddetli anlarda kendisine hâkim olan kimseler çok azdır. Hz. Peygamber de (s.a) oğlu İbrahim için ağlamış ve *«Gözler yaşarır kalp hüzünlenir. Biz Rabbimizin razı olacağından başkasını söylemeyiz. Vallahi ey İbrahim! Bizler senin için mahzun ve üzüntülüyüz»* demiştir.

Bazı cahiller, Hz. Yakub'un *«Ey Yusuf üzerindeki üzüntüm! (Gel artık senin zamanındır)»* şeklindeki sözüne itirazla, bu sözde şikâyet ve rahatsızlığın bulunduğunu, böyle bir şikâyetin ise

Hz. Yakub'un makamına uygun olmadığını söylemişlerdir. Ancak bu cahillerin itirazı yerinde değildir. Çünkü Hz. Yakub Allah'tan şikâyet etmiyor, bilâkis şikâyetini Allah'a arzediyordu. Nitekim *«Ey Yusuf üzerindeki üzüntüm!»* demek *«Ya Rabbi! Yusuf üzerindeki üzüntümü merhametle karşıla, ona merhamet et»* demektir.

Mukatil'e göre, Hz. Yakub'un gözleri altı yıl hiçbir şeyi görmez duruma gelmişti. Ayetin sonunda gelen *«Kezim»* kelimesi, hüzün dolu olan ve hüznünü belli etmeyen kimse demektir.

Katade'ye göre, Hz. Yakub hüznünü içinde saklıyor ve hayırdan başkasını söylemiyordu.

Hasan Basri ise şöyle demektedir: *«Hz. Yusuf'un Hz. Yakub'un evinden ayrılmasıyla ona kavuşması arasında 80 yıllık bir süre vardı. Bu süre içerisinde Hz. Yakub'un iki gözü de kurudu. Oysa o devirde ondan daha üstünü yoktu».*

Sabit el-Bünnanî, Vehb b. Münebbih ve Süddi şöyle demektedirler: Hapisteyken Cebrail, Hz. Yusuf'un yanına gelerek, *«Ey dost!* Beni tanıyor musun?» dedi. Hz. Yusuf, *«Ben tertemiz bir yüz görüyorum»* deyince, Cebrail; *«Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim, Ben Ruh'ul-Emin'im»* dedi. Bunun üzerine Hz. Yusuf:

— «Günahkârların bulundukları yere seni sokan nedir? Oysa sen temizlerin temizi, Allah'a en yakın olanların başısın. Âlemlerin Rabbinin eminisin» dedi.

Cebrail:

— «Ey Yusuf! Bilmiyor musun ki Allah arzı peygamberlerin temizliği ile temizler. Yine bilmiyor musun ki, peygamberlerin girmiş olduğu yerler, yerlerin en temizidir. Muhakkak ki Allah se-

nin vasıtanla, hapishaneyi ve çevresindekileri tertemiz yapmıştır! Ey temizlerin temizi! Ey muhlis ve salihlerin oğlu!» dedi.

Hz. Yusuf:

— «Bana sıddıkların ismi nasıl verilebilir? Sen beni temizler, muhlisler ve salihlerden sayıyorsun. Oysa ben, günahkârların girdiği yere girdim» dedi.

Cebrail:

— «Senin kalbin fitneye düşmedi. Sen Rabbine karşı masiyet olan bir işte, o kadına itaat etmedin. Bu yüzden Allah Teâlâ, seni sıddık olarak isimlendirdi. Muhlislerden saydı, seni salih atalarının arasına kattı» dedi.

Hz. Yusuf:

— «Ey Ruh'ul-Emin! Babam Yakub'dan bir haber var mı?» diye sorunca Cebrail:

— «Evet, onun gözleri kör oldu. Allah senin için onu üzüntü ile belâlandırmıştır. Onun kalbi üzüntü dolu ve bunu belli etmiyor. Allah ona güzel bir sabır vermiştir» dedi.

Hz. Yusuf:

— «Onun üzüntüsü ne kadar?» diye sorunca Cebrail:

— «İlk çocuğu ölen yetmiş kişinin üzüntüsü kadar» dedi.

Hz. Yusuf:

— «Onun mükâfatı ne kadar?» diye sordu.

Cebrail:

— «Onun mükâfatı, yüz şehidin mükâfatı kadardır» diye cevap verdi.

Hz. Yusuf:

— «Acaba ona kavuşacağıma kanaat getiriyor musun?» diye sordu.

Cebrail:

— «Evet» deyince Hz. Yusuf rahatlayarak:

— «Eğer onu görürsem, çekmiş olduğum acılar hiç de aldırılacak derecede değillerdir» dedi.

(85) *«Yemin olsun ki sen hâlâ Yusuf'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, sen sürekli Yusuf'u hatırlıyor, onu aklından çıkarmıyor ve onun sevgisi konusunda hiç gevşeklik göstermiyorsun.

«Tefteu» fiili *«Matefteu* anlamındadır. Yani durmadan, sürekli Yusuf'u anıyorsun.

«Haradan» kelimesi ise, İbn Abbas'a göre *«Zayıf»*, Mücahid'e göre, *«Hastalıklı»*, İbn İshak'a göre, *«Bedene ve akla halel getiren hastalık»* bazılarına göre de, *«Üzüntüden erimek»* demektir.

«Haradan» kelimesinin asıl anlamı, bedende ve akılda üzüntü ve sıkıntıdan gelen bozukluk demektir. Bu takdirde ayetin mânâsı, *«Bedenin zayıf, aklın karışık oluncaya kadar durmadan Yusuf'u*

anıyorsun» şeklinde olur. Yani, böyle anmaktan dolayı meydana gelen şiddetli üzüntü ve sıkıntı seni öyle bir hâle getirir ki, kendinden bir yarar göremezsin. Helâk oluncaya ve ölünceye değin onu anar, durursun.

Hz. Yakub'un oğullarının gerçeğini bilmedikleri bir şey hakkında nasıl yemin edebildikleri sorulacak olursa, cevap olarak onların yeminlerini zahir ve en galip olana, yani bu kaideye binaen yapmışlardır deriz. Onlar; *«Biz bunu zannımıza göre söylüyoruz»* demek istemişlerdir. Onların bu sözlerini dinleyip, bu kaba davranışlarını gördüğü zaman Hz. Yakub bir sonraki ayette geçen sözleri söylemiştir.

(86) *«(Yakub): Ben gam ve kederimi sadece...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Bes» kelimesi dağıtmak demektir. Nefsin besi ise, nefsin kapsadığı üzüntü ve şerri dağıtmak demektir.

İbn Kuteybe'ye göre, *«Bes»* şiddetli hüzün demektir. Çünkü insan hüznünü saklar, derdini gizlerse, bu üzüntü sıkıntıya dönüşür. Onu başkasına söylediği anda da bu bes (Yaymak) olur. Bu bakımdan *«bes»* hüznün en şiddetlisidir. Bu takdirde ayetin anlamı şöyle olur: *«Ben şiddetli hüznümü de, küçük, az olan hüznümü de Allah'a arzediyorum, size değil».*

İbn'ul-Cevzi'nin naklettiğine göre, el-Hakim Ebu Abdullah *«Sahih»*inde Enes b. Malik'ten, o da Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle rivayet eder:

Hz. Yakub'un bir kardeşliği, kendisine bir gün *«Ey Yakub! Senin gözünü ağartan ve belini kamburlaştıran hadise nedir?»* diye sorar. Hz. Yakub cevap olarak, *«Gözüm Yusuf için ağladığım-*

dan ağardı, Bünyamin için duyduğum hüzünse, belimi kamburlaştırdı» der. Bu esnada Cebrail gelerek Hz. Yakub'a *«Ey Yakub! Allah sana selam ediyor ve «Ey Yakub! Benden başkasına üzüntünü şikâyet etmekten utanmaz mısın?» diyor»* der. Bunun üzerine Hz. Yakub, *«Ben üzüntümü ve hüznümü ancak Allah'a arzederim»* deyince Cebrail de *«Allah senin arzettiğini en güzel bilendir»* diye cevap verir.

Bazı müfessirler şöyle der:

Hz. Yakub'un yanına bir komşusu girer ve *«Ey Yakub! Neden seni zayıflıktan yıkılır bir halde görüyorum? Niçin bu kadar erimişsin? Oysa ataların İbrahim ile İshak'ın yaşlarına bile henüz varmış değilsin»* der. Hz. Yakub, *«Beni, bana Allah tarafından bir belâ olarak verilen Yusuf'un üzüntüsü yıktı ve beni bu hale getirdi»* diye cevap verir. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona, *«Ey Yakub! Beni mahlûkuma mı şikâyet ediyorsun?»* diye vahyedince Hz. Yakub, *«Ya Rabbi! Bu işlediğim hatayı benim için affeyle»* diye af diler. Allah Teâlâ da, *«Onu, senin için affeyledim»* der. İşte bu olaydan sonra Hz. Yakub kendisine böyle bir soru yöneltildiği zaman, *«Üzüntümü ancak Allah'a arzederim»* demeye başlamıştır.

Bazı kimseler ise şöyle rivayet ediyorlar:

Allah Teâlâ, Hz. Yakub'a, *«İzzet ve Celâlim hakkı için üzüntünü beni çağırmadıkça gidermem»* deyince, Hz. Yakub, *«Ben üzüntümü ve hüznümü ancak Allah'a arzederim»* demiştir. Sonra da, *«Ey Rabbim! Yaşlı bir ihtiyara acımaz mısın? Gözümü aldın sırtımı kamburlaştırdın. Bana iki çiçeğimi geri ver. Onları ölmezden önce koklayayım, sonra dilediğini yap»* diye ekler. Bunun üzerine Cebrail gelerek Hz. Yakub'a *«Ey Yakub! Allah'ın sana selamı vardır. Sana der ki «Müjdeler! İzzetim hakkı için, eğer iki oğlun ölü de olsalardı, onları diriltip, sana gönderirdim. Niçin sana bu*

zahmeti verdiğimi biliyor musun? Çünkü siz bir koyun kesmiştiniz ve fakat kapınıza gelen oruçlu bir fakire, ondan bir şey yedirmediniz. Oysa benim katımda kullarımın en sevgilisi peygamberler, sonra da (sabreden) fakirlerdir. Şimdi sen bir yemek yap ve fakirleri davet et» der. Bunun üzerine Hz. Yakub bir sofra hazırlayıp, *«Kim oruçluysa bu gece Yakub ailesinin yanında orucunu bozsun»* diye çevreye haber saldı. Bu olaydan sonra Hz. Yakub ne zaman bir sofra hazırlasa, bir münadi aracılığıyla, *«Kim öğle yemeği yemek istiyorsa, Yakub'un ailesinin yanına gelsin»* diyerek halkı çağırıyordu. İftar zamanlarında da, *«İftar etmek isteyen Yakub ailesinin yanına gelsin»* diyerek fakirleri çağırıyordu. Böylece hem sabah hem de akşam kahvaltısını fakirlerle birlikte yapıyordu.

Bu rivayetlerin bir kısmı zayıf görünseler de, burada kıssadan hisse almak kabilinden zikredilmişlerdir.

Hz. Yakub'un *«Ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorum»* şeklindeki sözünde geçen, onların *«bilemeyecekleri şeyler»*, Beyzavî'ye göre Hz. Yusuf'un hayatta olduğu hususudur.

Bazılarına göre, Hz. Yakub rüyasında Azrail'i görmüş ve kendisine Hz. Yusuf'un canını alıp almadığını sormuştur. Azrail de onun diri olduğunu söylemiştir.

Bazıları da Hz. Yakub'un, Hz. Yusuf'un meşhur rüyasından, kardeşlerinin kendisine secde etmedikçe ölmeyeceğini anladığını ve bu yüzden *«Sizin bilemeyeceğiniz şeyleri ben biliyorum»* dediğini öne sürmüşlerdir. Yani *«Allah rahmet ve ihsanıyla, sizin hiç bilemeyeceğiniz bir yerden size sevinç getirecektir»*. İşte bu ayet Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un hayatta olduğunu ve onun kendisine dönüp geleceğini bildiğini göstermektedir.

Süddi ise şöyle demektedir: Hz. Yakub'un oğulları Mısır'daki ilk seferden dönerek, Mısır hükümdarının kemâlini, sözlerinin ve fiillerinin olgunluğunu Yakub'a naklettiklerinde, o hükümdarın Hz. Yusuf olduğunu anlamış ve hissetmiştir.

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ
إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ
﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا
وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ
لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾
قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ
أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا
يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ
لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾
قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ
أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ
أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا
فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ
تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

87 — «Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini arayın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki kâfir olan kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez».

88 — (Kardeşleri) Yusuf'un yanına girdiklerinde şöyle dediler: «Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastırdı. Biz de değersiz bir sermaye ile geldik. Fakat (yine de) sen, bize yetecek miktarda yiyecek ver. Bize biraz da tasadduk et. Çünkü Allah sadaka verenleri mükafatlandırır».

89 — (Yusuf): «Sizler cahil kimselerken, Yusuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor muydunuz?» dedi.

90 — (Yusuf'un kardeşleri): «Yoksa, sen gerçekten Yusuf musun?» deyince, o da: «Evet, ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir. Muhakkak ki, kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, kuşkusuz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez» dedi.

91 — (Yusuf'un kardeşleri): «Allah'a yemin olsun ki, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçek şu ki, biz hataya düşmüş kimseleriz» dediler.

92 — (Yusuf): «Bugün sizi kınama yoktur. Allah sizi affedecektir. Çünkü Allah merhametlilerin en merhametlisidir» dedi.

93 — «Benim şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün. Gözü görür hale gelir. Bütün ailenizle beraber bana gelin».

94 — Kervan (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): «Eğer bana bunak demezseniz, (inanın ki) ben Yusuf'un kokusunu alıyorum».

95 — (Bunun üzerine onlar da): «Yemin olsun ki! Sen hâlâ geçmişteki şaşkınlığın içindesin» dediler.

(87) *«Ey oğullarım! Gidin, Yusuf'u...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Tehassesu» fiili duyularla hayrı talep etmektir. Tecessüs ile aynı anlamdadır. Rivayet olunduğuna göre Hz. Yakub; oğullarına gidip Hz. Yusuf ile Bünyamin'den haber getirmelerini emredince, Hz. Yusuf'a yazılmış bir mektubu onlara verdi. Çünkü Bünyamin, Hz. Yusuf'un yanında tutuklu bulunuyordu. Bu mektubun metni şu şekildedir:

«Halilullah İbrahim'in torunu, Zebilullah İshak'ın oğlu, Allah'ın İsraili (kulu) Yakub'tan Mısır Hükümdarına!

Ey Hükümdar! Bilmiş ol ki, biz imtihanlara bağlanmış bir evin aile fertleriyiz. Dedem İbrahim! Elleri ve ayakları bağlanmış olarak ateşe atıldığında, Allah'ın emrine sabretmiştir. Amcam İsmail gurbet ellerde kalmakla imtihan olundu. Buna küçükten maruz kalmış ve Allah'ın emrine sabretmişti. Babam İshak ise, kurban olunmakla imtihan edildi. Bıçak onun ensesine dayanmıştı. Allah Teâlâ sonunda onun yerine kurban edilmek üzere bir koç göndermiştir (*). Bana gelince, benim bir oğlum vardı ve onu tüm çocuklarımdan daha fazla severdim. Kardeşleri onu çöle gönderdiler ve sonra onun kana bulanmış gömleğini getirdiler. Ba-

(*) Ehli sünnete göre kurban edilmek istenen oğul, Hz. İsmail'dir.

na onu bir kurdun yediğini söylediler. Bunun üzerine ben, ağlaya ağlaya iki gözümden de oldum. Benim, Yusuf'un annesinden olan bir oğlum daha vardı. İddia olunduğuna göre hırsızlık yapmış ve sen de onu hapsetmişsin. Oysa biz hırsızlık yapmamış ve hırsızları da korumamış bir aileyiz. Onu bana gönderirsen eğer, ne âlâ! Aksi takdirde senin aleyhinde öyle bir beddua ederim ki, yedi nesline kadar tesir eder».

Hz. Yusuf, babasından gelen bu mektubu okuyunca şiddetli bir şekilde ağlamış ve sabrı azalmıştır. Bu yüzden kardeşlerine kimliğini açıklamıştır.

«Ravh» kelimesi masdardır ve *«Rahmet»* anlamına gelir. Kelimenin asıl mânâsı, kalbin, üzüntüden sonra rahatlığa kavuşmasıdır. Yani *«Allah'tan gelecek bir genişlikten (refahtan) ümidinizi kesmeyin».*

Kâfirler Allah'ı ve onun vasıflarını bilmedikleri için Allah'ın rahmetinden ümitsiz olurlar. Oysa bilen bir kimse hiçbir zaman ümitsiz olmaz.

İbn Abbas, *«Mümin kimse, Allah karşısında hayr üzeredir Çünkü musibetlerde Allah'tan ümit bekler, genişliklerde de Allah'a hamdeder»* demiştir.

Ehl-i Sünnet'ten bazı kimseler, bu ayetin Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin küfür olduğuna delâlet ettiğini söylemişlerdir.

Ancak Şihabüddin el-Haffarcî, Kadı Beyzavi'nin tefsirine yazdığı haşiyede, ayette böyle bir mânâya delâlet olmadığını söylemiş ve Allah'tan ümit kesmenin küfür olduğu hususunun başka delillerden çıkarılabileceğini belirtmiştir. Nitekim tüm fakihlere göre, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, büyük günahlardandır.

Bu bakımdan ayet, ümit kesmenin kâfirlerin özelliklerinden olduğunu ifade etmektedir. Yoksa ümit kesen herkes kâfir değildir. Ümitsizliğin ancak küfrü gerektiren üç meselede olduğunu bildiren hükme gelince bu, memnudur. Çünkü bir kimse Allah'ın kudretine, ilminin kapsamına ve kereminin genişliğine inanmakla birlikte pekâlâ Allah'ın rahmetinden ümidini kesebilir. Bu, sadece onun günahının büyük oluşundandır. Yani, böyle bir kimse Allah'ın rahmetine bunca günahla lâyık olmadığını düşünebilir. Yoksa onun kalbinde küfrü gerektiren o üç inançtan hiçbirisinin zerresi bile yoktur.

Bazılarına göre ümitsizlik, bazen iman ile birarada olabilir. Ümitsizliğin ancak sözü edilen o üç inançtan birisi nedeniyle meydana gelebileceği şeklindeki hüküm pek açık değildir. Nitekim, ümitsizliğin büyük günah olduğunda bir şüphe yoktur. Hatta onun *«Büyük günahların en büyüğü»* olduğuna dair İbn Mesud'dan bir rivayet de gelmiştir.

İbn Nuceym bazı risalelerinde, ümitsizliğin büyük günah olduğunu söyleyenlerle, küfür olduğunu söyleyenler arasındaki fiili, lafzi ihtilafa dönüştürdüğüne değinmiş ve şöyle demiştir: *«Fakihler Allah'ın mekrinden emin olmanın ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin büyük günahlardan olduğunu söylüyorlar. Fakat akaid kitaplarında Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin küfür olduğu yazılıdır. Bu bakımdan bu iki görüşün arasının bulunması gerekmektedir».*

Buna cevap olarak şöyle deriz:

Ümitsizlikten maksat, tüm günahları kapsayan rahmetin genişliğini inkâr etmektir. Mekr'in olmadığı inancına gelince, bu Allah'ın mekrinden emin olmak kabilindendir. Fakihlerin ümitsizlik ile kastettikleri, kişinin Allah'ın affının o günahlardan uzak bulunduğunu sanmasıdır. Emin olmak ise, üzerinde bulunan ümi-

din galip gelmesinden oluşan bir eminliktir. İş öyle bir raddeye gelir ki eminlik hududuna girilmiş olur.

İbn Nuceym, bunları söyledikten sonra, sünnete en uygun olanın fakihlerin görüşü olduğunu belirtmektedir. Çünkü Darekutnî'nin İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet ettiği bir hadiste, emin olmanın en büyük günahlardan sayıldığı ve Allah Teâlâ'nın onu şirk koşmaya atfettiği bildirilmiştir.

(88) *(Kardeşleri) Yusuf'un yanına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar, babalarının emri üzerine Mısır'dan geri geldikten sonra, yeniden Hz. Yusuf'un huzuruna dönerek onunla konuşmuşlardır. Yahudiler, Bünyamin'in alıkonulmasından ve Hz. Yakub'un oğullarının babalarına dönmesinden sonra yeniden üçüncü kez Mısır'a gittiklerini inkâr etmektedirler. Onların iddialarına göre, Hz. Yakub'un oğulları ilk kez yiyecek almak üzere Mısır'a geldiklerinde casus olarak suçlanmışlardır. Onlar da özür beyan ederek, bir peygamber evladı olduklarını, babalarının adının Yakub olduğunu ve on iki kardeş iken birinin öldüğünü, o ölenin anne bir kardeşinin ise babasının yanında kaldığını, babalarının onunla teselli bulduğunu söylemişlerdir. Hz. Yusuf ise, *«Gidin onu bana getirin ki böylece sizin doğru söyleyip söylemediğinizi bileyim»* diyerek, Şemun'u yanında alıkoyar. Onlar Bünyamin'i getirip, bilinen «hırsızlık» olayı meydana geldikten sonra, ne kötü duruma düştüklerini söyleyince, Hz. Yusuf kendine hakim olamayıp, onlara kim olduğunu açıklar ve gidip babalarına haber vermelerini, sonra da onu da yanlarına alıp gelmelerini söyler.

İşte Tevrat'ta anlatılan hikâye kısaca bu şekildedir. Ama bilinmelidir ki Hak'tan sonra ne varsa hepsi de bâtıldır. Kur'an bi-

ze böyle bildirmediğine göre, onun dışındakilerin hepsi dalâlettir.

Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a *«Ey Aziz!»* diye hitap etmelerinin nedeni tazimdir. Onların Hz. Yusuf'un adını bilip bilmedikleri hususuna hiçbir müfessir temas etmemiştir.

«Ed-Durru» kelimesi, açlıktan zayıf düşmek anlamındadır. *«Ehl»* ise, hanım ve çoluk-çocuğu kapsayan aile efradını ifade eder. *«Bidaet»* kelimesi, sermaye karşılığında kullanılmıştır. Yiyecek karşılığında Hz. Yusuf'a verilen para ve diğer mallara işaret etmektedir. *«Muzcat»* kelimesi de, az ve değersiz şey, önem verilmeyip de sağa sola atılan mal anlamındadır. Bazı mümessirlere göre, onların malları, göçebe eşyalarından, yani yağ ve yünden ibaretti. Ebu Salih ve Zeyd b. Eslem'den gelen bir rivayete göreyse, onların malları *«Senevber ve yeşil nane»* idi. Bazılarına göre, *«Kavuk ve peynir»* bazılarına göre, *«Kurutulmuş et»*, bazılarına göre de *«Karışık değersiz dirhemler»* idi. Bu son görüş, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Hasan Basri'den rivayet edildiğine göre, *«Muzcat»*, *«Azlık»* anlamındadır.

Kelbi'ye göre *«Muzcat»* kelimesi, Farsçadan, bazılarına göre «Mısır-Kıptî» dilinden gelmedir. Ancak İbn'ul-Enbarî bu iki görüş hakkında, *«İştikakı bilinen ve tasfiri malum olan bir lafzı, Arapçadan başka bir dile nisbet etmek uygun değildir»* demektedir.

«Değersiz bir sermaye ile geldik. Fakat (yine de) sen bize yetecek miktarda yiyecek ver»; yani sermayemizin azlığından veya değersiz olmasından ötürü, bizim erzakımızı azaltma, onu bize tam olarak ver.

Bu cümle ölçme ve tartmanın, malı satana ait olduğunu göstermektedir.

«Bize biraz da tasadduk et»; yani erzakımızı tam vermek, ölçüyü eksiksiz yapmak suretiyle veya bize müsamahalı davranarak ve bu değersiz olan sermayemizi kabul ederek, bize yardım et.

Dahhak ve İbn Cüreyc'e göre, onlar bu sözleriyle, *«Kardeşimiz Bünyamin'i babamıza geri vermek suretiyle bize sadaka ver»* demek istemişlerdir. Bu yorum, onların durumuna uygun düşmektedir. Adeta onlar, *«Kardeşimizi bize vermek suretiyle lütufta bulun»* demek istemişlerdir. Çünkü kardeşi iade etmek, gerçekte sadaka vermek demek değildir. Arapça'da sadaka, lutfetmek anlamında da kullanılır ve tasadduk, tefaddul demektir. Meselâ, *«Allah Teâlâ filan kimseye, falan şeyle tasadduk etti»* ifadesi *«Allah o kimseye lutfetti»* anlamına gelir.

Hasan Basri, Allah; *«Ya Rabbi! Bana sadaka ver»* diyen kimseye sadaka vermez. Sadakayı ancak sevaba muhtaç olan kimseler verir. Bu bakımdan sen öyle değil, *«Ey Allah'ım! Bana ver»* veya *«Ey Allah'ım! Bana fazlından ver»* ya da *«Ey Allahım! Bana merhamet et»* şeklinde dua et demiştir. Ancak onun bu görüşü, Hz. Peygamber'in (s.a); *«Bu bir sadakadır ve Allah onu size tasadduk etmiştir. Allah'ın sadakasını kabul edin»* hadisiyle reddedilmiştir.

Bazılarına göre, eğer sadaka ile para yoluyla verilenden fazlası kastediliyorsa buradaki *«sadaka»*yı mecâzi mânâda ele almak gerekir. Çünkü sadakanın haram oluşu sadece Hz. Peygamber'e (s.a) ait değildir. Gerçekten de Süfyan b. Uyeyne'nin dediği gibi, sadaka almanın haramlığı sadece Hz. Peygamber için değil, tüm peygamberler için söz konusudur. Nitekim bazı müfessirler de bu görüştedir. Dolayısıyla sadaka isteyen Hz. Yakub'un oğulları ya

peygamberler sınıfına girerler —ki bu ihtimalin zayıf olduğunu daha önce belirtmiştik— ya da peygamberin ehlindendirler.

Bu iddiaya şu şekilde cevap verilmiştir:

Biz burada, sadakanın her peygambere veya ehline haram olduğunu kabul etmekle, her sadakanın alınmasının mutlak haram olduğunu söylemiş olmuyoruz. Aksine peygamberlere ve onların ehline haram olan, farz olan sadakadır. Yani zekâttır. Buradaki sadaka ise, zekât kapsamına girmez.

Allame müfessir Zemahşeri'nin de belirttiği gibi, ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, Hz. Yakub'un oğulları Hz. Yusuf'a fakirliklerini arzetmişler ve kendilerine sadaka vermesini istemişlerdir. Şayet burada ayet, zahiri üzerine hamledilmişse, bu mukaddime ile, «*Kuşkusuz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır*» cümlesi arasında mutabakat sağlanamaz. En - Nakkaş'a göre, «*Kuşkusuz Allah verdiğin sadakadan dolayı seni mükâfatlandıracaktır*» şeklindeki bir ifade yerine «*Kuşkusuz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır*» denilmesinin nedeni, onların yalandan kaçınmalarıydı. Çünkü onların inançlarına göre, Aziz kâfirdi ve onlar onun Hz. Yusuf olduğunu bilmiyorlardı. Bu yorumun benzeri Dahhak'tan da rivayet edilmiştir.

(89) «*(Yusuf): Sizler cahil kimselerken...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf'un onlara yönelttiği bu soru, tariz ettikleri şeylere verilmiş bir cevaptır. Yani, Hz. Yusuf onlara adeta, «*Yaptığınız işin çirkinliğini bilmediğiniz bir dönemde yaptıklarınızın ne çirkin olduğunu şimdi anladınız mı?*» demek istemiştir.

Bu ayette, Hz. Yusuf onların mazeretlerini ortaya koymakta,

yani bu mazereti istemelerini kendilerine telkin etmektedir. Tıpkı, «*Kerim olan Rabbinden seni mahrum eden nedir?*» ayetindeki telkin gibi. Ayetin zahirinden anlaşıldığına göre, Hz. Yusuf onlara kendilerinden intikam almak için böyle bir cevap vermiş değildir. Onun böyle bir cevap vermesinin nedeni, kardeşlerini bu tür kötülüklerden uzaklaştırmaya yöneliktir. Hz. Yusuf, onların aczini görünce kendilerine nasihat etmek istemiştir. Ayrıca o, bu konuşmayı kapalı olarak yapmakla, onları cahillikleri nedeniyle kınamış ve kendileri gibi bir peygamber evladında cehaletin olmamasının uygunluğuna dikkatlerini çekmiştir. Muhtemelen Hz. Yusuf vahy ya da ilham yoluyla, babalarının onlara yapmış olduğu tavsiyeye vakıf olmalıdır. Onları, babalarının hayırlı bir haber almaları için gönderdiğini de bilmiştir. Bu bakımdan onların bu tavsiyeyi unutarak, yeni isteklerde bulunduklarını görünce şefkate geldi; zira o Allah'ın kalp bakımından en hassas kullarından biriydi. Olay hakkındaki takdirin, kaderin seyri de son noktaya geldiği için Hz. Yusuf kendisini onlara tanıtmıştır.

İbn İshak, Hz. Yusuf'un onların yalvarmaları karşısında şefkate geldiğini ve kendisini tanıtmak suretiyle onlara merhamet ettiğini hatta dayanamayarak ağladığını söylemektedir.

Hz. Yusuf, onların yaptıkları ile kendilerinin hem ona hem de Bünyamin'e verdikleri eziyet ve cefayı, kötü davranışlarını kastediyordu. Onlara babaları Hz. Yakub'a verdikleri eziyetten haber vermemiş, yani onlara bu hususu sormamıştır. Bu, Hz. Yakub'u kendisi ve Bünyamin ile birlikte zikretmenin, onun şanına gölge düşüreceği endişesinden ileri gelmişti.

Sa'lebi ile onun yorumuna katılanlar, burada onların konuşmalarından sonra Hz. Yusuf'un öfkelendiğini ve onların öldürülmesini emrettiğini, bunun üzerine de kardeşlerinin ağlayıp sızladıklarını, Hz. Yusuf'un da şefkate gelip, yukarıdaki sözlerini sarfettiğini anlatmaktadırlar. Ancak bu tür yorumlar sahih değillerdir.

(90) *«(Yusuf'un kardeşleri): Yoksa sen gerçekten. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf'un kardeşleri şaşırdıkları ve olayı çok garip karşıladıkları için bu şekilde konuşmuşlardır. Yani onlar Aziz' in Hz. Yusuf veya başka bir deyişle Hz. Yusuf'un Aziz olmasına çok şaşırmışlardı.

HZ. YUSUF'U NASIL TANIDILAR?

Müfessirler, kardeşlerinin Hz. Yusuf'u nasıl tanıyabildikleri hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazılarına göre, onlar Hz. Yusuf'u özelliklerinden tanımışlardır. Çünkü Hz. Yusuf onları kendisine çok yaklaştırmıştı. Daha önceyse bu şekilde bir yakınlık olmamıştı.

Bazılarına göre, Hz. Yusuf onlarla perde arkasından konuşuyordu. Ancak kendisini tanıtmak istediğinde perdeyi kaldırınca, onlar da Hz. Yusuf'u tanıdılar.

Bazıları ise, onların Hz. Yusuf'u tebessüm edince ön dişlerinden tanıdıklarını; zira ön dişlerinin inci gibi intizamlı olduğunu, tebessüm edince etrafına ışık saçtığını söylemişlerdir.

Bazıları da, Hz. Yusuf'un başından tacını kaldırdığını, Hz. Yakub ve Hz. İshak da olduğu gibi onun başında da bir alamet olduğundan, onu görünce kardeşlerinin kendisini tanıdıklarını söylemektedirler.

Yukarıda zikredilen bu sebeplere, Hz. Yusuf'un konuşması da eklenebilir. Çünkü bu konuşma, ancak bâtıldan hakka dönüş ya-

pan müslüman bir kimseden sadır olabilirdi. Mısır'ın ileri gelenlerinden ise böyle bir konuşma yapması beklenemezdi.

Bazı müfessirlere göre kardeşleri Hz. Yusuf'a onu tanıdıkları için bu şekilde hitap etmiş değillerdir. Aksine onlar onun Hz. Yusuf olabileceği şüphesiyle böyle konuşmuşlar, o *«Ben Yusuf'um»* deyince de kanaatleri kesinlik kazanmıştır.

«Kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, kuşkusuz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez» cümlesinde geçen ittika, tüm durumlarda sakınarak davranmak veya kendini Allah'ın öfke ve gazabını gerektiren şeylerden alıkoymak demektir. Sabır ise, belâlar karşısında, meşakkatlere aldırmamak veya taatlerin zorluklarına katlanmak veya nefsin lezzetli gördüğü günahlardan kaçınmak demektir. İhsan da, takva ve sabır özelliklerine sahip olmak mânâsınadır.

«Kuşkusuz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez» cümlesi, önceki cümlenin sebebini belirtmektedir.

Ebu Hayyan, ecrin zayi olmamasının sadece takva ve taat sıfatlarına mahsus olmadığını söylemektedir.

Mücahid'e göre, takva ile kastedilen günahı terketmek hususundaki sakınmadır. Sabır ise, hapishanede gösterilen metanettir.

Nehaî'ye göreyse, takva ile kastedilen zinadan kaçınmak, sabırdan kastedilen de bekârlığa karşı gösterilen metanettir.

Bazı müfessirler, takvanın tüm günahlardan sakınmak, sabrın ise insanların eziyetine dayanmak demek olduğunu söylemişlerdir.

Zemahşerî, «*Keşşaf*» adlı tefsirinde ayetten maksadın, Allah'tan korkan, günahları işlememek suretiyle metanet gösteren ve taatlar karşısında gelen belâlara aldırmayan kimsenin ecrini, Allah'ın zayi etmemesinin olduğunu söylemiştir. Ancak «*El-Fevaid*» müellifi Zemahşerî'ye şu şekilde itiraz etmiştir: «*Burada takva, hakiki mânâda kullanılabilirken onu mecazi mânâya hamletmek caiz değildir*». Bu takdirde en uygun yorum şu şekildedir: «*Allah'ın emrettiklerini terketmekten, yasakladığını işlemekten kim sakınırsa ve şiddetli anlarda sabrederse, o kimse muhsinlerdendir ve Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez*».

Sabrın takvadan sonra zikredilmesi, «*amm*»dan (genelden) sonra «*has*»ı (özeli) zikretmek kabilindendir. Çünkü «*Sabır*» da, «*Takva*»nın kapsamına girmektedir. Muhtemelen takvadan sonra sabır, takva üzerindeki sebatın iradesi için zikredilmiştir. Yani Allah Teâlâ adeta, «*Kim sakınır ve takva üzerinde sabit kalırsa Allah onun ecrini zayi etmez*» demek istemiştir.

(91) «*(Yusuf'un kardeşleri): Allah'a yemin olsun ki...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani «*Allah takva ve sabır sayesinde seni bizden üstün kıldı*» ya da «*Hükümdarlık vermek suretiyle veya sabır ve ilimle seni bizden üstün kıldı*». Bu yorumların hepsi de İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Süleyman ed-Dimeşkî'nin yorumuna göre ifadenin anlamı, «*Hilm ve affetmek hususunda Allah Teâlâ seni bizden üstün kıldı*» şeklindedir.

Bazılarına göreyse mânâ, «*Allah, güzel ahlak, güzel şekil, ilim, hilim, ihsan, hükümdarlık, saltanat ve eziyetlerimize karşı sabretmek suretiyle seni bizden üstün kıldı*» şeklindedir.

«Gerçek şu ki, biz hataya düşmüş kimseleriz»; yani bizler bile kasten günah işlemiştik. Bu yüzden Allah seni Aziz, bizi zelil kıldı.

Onların bu sözlerinde, Hz. Yusuf'un ihsanına başeğdiklerine ve Hz. Yusuf hakkında kendilerinden sadır olan günahı ikrar ve itiraftan sonra da tevbe ettiklerine işaret vardır.

(92) *«(Yusuf): Bugün sizi kınama yoktur...»*

Bu Ayetin Tefsiri:

«Tasrib» kelimesi serzenişte bulunmak, kınamak demektir. Tasrib'in esas lûgat anlamı, işkembe üzerinde bulunan ince tabakadır. Kınamak anlamında istiare olarak kullanılmıştır. Yani nasıl o ince tabaka yırtıldıktan sonra pislikler ortaya çıkarsa, kınamak da o tarzda ayıpları ortaya çıkarır. Bu bakımdan hakikat ile mecazî mânâlar arasındaki birleştirici nokta, kemâlden sonra eksikliğin başgöstermesi ve kemâl ile güzelliğin ayakta bulunmasını sağlayan dayanakların ortadan kaldırılmasıdır.

«Bugün sizi kınama yoktur» cümlesinden, *«Bugünden sonra kınanacaksınız»* anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü ilk karşılaşmada kınanma olmadıktan ve bu ateşli dönemde böyle bir şey ortaya çıkmadıktan sonra, elbette diğer zamanlarda da böyle bir şey söz konusu olmayacaktır.

El-Murteza, *«el-Yevm»* lafzının burada zaman anlamında kullanıldığını ve adetâ mânânın, *«Bugünden sonra kınanmayacaksınız»* şeklinde olduğunu söylemiştir.

Zemahşerî'nin *«el-Yevm»* lafzının *«Tasrib»* lafzına bağlı olduğunu söylemesine karşın, Ebu Hayyan; *«Tasrib mastar olduğu için ve onunla mamûlü arasına cer harfi ile mecrur girdiğinden*

dolayı, böyle bir bağlantı caiz değildir» diyerek Zemahşeri'ye itiraz etmiştir.

El-Murteza *«ed-Durer»* adlı eserinde *el-Yevm'in* daha sonra gelen *«Yeğfiru»* fiiline bağlı olduğu şeklindeki görüş için, zayıftır demektedir. Çünkü ona göre dua anlamında olan bir fiilin kendisinden önceki bir mamûlü neshedemez ve böyle bir görüş yaygınlık kazanmamıştır.

İbn'ul-Munir'e göre, *«el-Yevm»* kelimesinin *«Yeğfiru»* fiiline bağlı olması durumunda, kardeşleri Hz. Yusuf'un haberiyle kesinlikle affolunacaklarını kestirmiş olmaları gerekirdi. Oysa onların böylesine kesin bir kanaate sahip olmadıkları, *«Ey babamız! Günahlarımızın affı için dua et»* şeklindeki sözlerinden anlaşılmaktadır.

Ancak İbn'ul-Mûnir'e şöyle cevap verilmiştir:

Günahın kapatılması, örtülmesi anlamına gelen mağfiret kıyamet gününde vukû bulacaktır. Ondan önce ise, mağfiretin vukû bulacağı haber verilmiştir. Bu bakımdan bir şeyin olacağını kesinlikle bilmek onu istemeye engel teşkil etmez. Çünkü memnu olan, vuku bulan bir şeyin yeniden istenmesidir. Bununla beraber belki de onlar babalarına bu sözü hedm-i nefs için söylemiş olabilirler. Çünkü peygamberlerin af dilemeleri genellikle muteberdir.

Bazıları da şöyle cevap vermişlerdir:

Babalarından affını istedikleri şeyler onunla ilgili olan suçlardır. Çünkü Hz. Yakub ile ilgili olan suçların affedileceği onlar tarafından bilinmemektedir. Ayrıca onları bu konuşmaları esnasında Hz. Yusuf'un peygamber olduğunu bilmemeleri de mümkündür. Onu da kendileri gibi sıradan bir insan sanmış olabilirler. Çünkü Hz. Yusuf'la tanışmalarından sonra, böyle bir bil-

giye sahip olacak kadar uzun bir zaman geçmiş değildi. Nitekim bu kısa konuşma da böyle bir hususa delâlet etmez.

Birçok müfessire göre, *«Allah sizi affedecektir»* cümlesi dua (Allah sizi affetsin) anlamındadır. Bu takdirde Hz. Yusuf onlar için hüküm vermiş olmuyor, dua etmiş oluyordu.

Bir grup müfessir de, bu ifadenin dua mânâsında olmayıp, haber vermek demek olduğunu söylemişlerdir. Ancak Allah'ın onları affedeceği hususu gaybî bir mesele iken, Hz. Yusuf böylesine gaybe taalluk eden bir hususu nasıl olur da kesin bir uslûb ile ifade edebilir?

Bazılarına göre ise, Hz. Yusuf onların kendisiyle ilgili suçlarını affedince, kardeşleri de hatalı olduklarını itiraf etmişlerdir. Böylece Allah Teâlâ'nın da kendisiyle ilgili olan suçları affedeceği kesinlik kazanmıştır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kullarının tevbelerini kabul edeceğine dair va'di vardır.

Bazıları da onların Allah tarafından affedilecekleri haberinin Hz. Yusuf'a vahiy kanalıyla bildirdiğini iddia etmişlerdir.

Taberi ile İbn İshak'a göre, kıraat alimlerinin çoğu *«el-Yevm»* lafzı üzerinde vakf (durma) yaptıkları için, onların bu şekil okuyuşları *«el-Yevm»* lafzının *«yeğfiru»* fiiline bağlı olmadığına delâlet eder. Onlar, *«el-Yevm»*den sonra gelen cümlenin dua cümlesi olduğu görüşündedirler. Nitekim bu görüşün doğru olduğu anlaşılmaktadır.

«Çünkü Allah merhametlilerin en merhametlisidir» cümlesinden anlaşıldığına göre, Allah'ın dışında merhamet eden kimselerin merhameti de, O'nun merhametine bağlıdır. Allah'tan başkasının

merhameti ya bir yarar elde etmek ya bir zararı gidermek ya vicdanlardaki ruhi acıyı dindirmek içindir. Allah Teâlâ; hem küçük hem de başkalarınca affedilmeyen büyük günahları affettiği ve tevbe edenin tevbesini fazlıyla, lütfuyla kabul ettiği için merhametlilerin en merhametlisidir.

Bu cümle ya duanın kabul edileceğine güvenmek ve izahını yapmak ya da mağfiretin kesinliğini belirtmek için getirilmiştir. Çünkü Hz. Yusuf onları affettikten sonra, elbette Allah onları affetmek hususunda daha hak sahibidir.

HZ. YUSUF'UN KİMLİĞİNİ BELİRTEN OLAY

Kardeşleri, cömertliği nedeniyle Hz. Yusuf'a «*Sen bizi sabah-akşam yemeğe davet ediyorsun. Oysa bizler daha önce sana karşı olan tutumumuzdan dolayı utanıyoruz. Niçin böyle yapıyorsun?*» şeklinde bir haber gönderince Hz. Yusuf onlara şöyle cevap verdi: «*Ben her ne kadar hükümdar olmuş isem de, Mısırlılar bana ilk gözle bakarlar. Onlar, «Yirmi dirheme satılan bir köleyi, arzu ettiği yere vardıran Allah her türlü ortaktan yücedir» derler. Şu anda ben sizlerle müşerref olmuş bulunuyorum. Mısırlıların gözünde önemli bir insanım. Halk sizlerin benim kardeşlerim olduğunuzu ve benim İbrahim'in torunu bulunduğumu bilmektedir*».

Ayetlerin zahirinden anlaşıldığına göre, kardeşlerinin gelişinden sonra, Hz. Yusuf hakkında insanlarda, daha önceden mevcut olmayan bir bilgi meydana gelmiştir. Çünkü daha önce geçen bazı ayetler ile haberlerin delâletine göre, Hz. Yusuf kimin oğlu olduğunu ve kimlerden bulunduğunu Mısırlılara söylememişti.

Said b. Mensur, İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh'in İbn Abbas'tan naklettiklerine göre, Mısır kralı bir gün Hz. Yusuf'a «*Her yerde benimle birlikte olmanı istiyorum. Ancak aile efradım arasında olmanı arzu etmiyorum ve ayrıca seninle birlikte yemek yemek bana ağır geliyor*» der ve bunun üzerine Hz.

Yusuf öfkelenerek, «*Ben Allah'ın Halili İbrahim'in, Allah'ın Zebihi İshak'ın ve Allah'ın Peygamberi Yakub'un oğlu olduguma göre, asıl seninle yemek yemek bana ağır gelmeliydi*» şeklinde mukabelede bulunur. Ancak bu durum yaygınlık kazanmaz ve halkın bundan haberi olmaz.

Bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ta şöyle denilmektedir:

«*Hz. Yusuf, kardeşlerinin çok fazla utandıklarını görünce, onları kendisine yaklaştırarak dedi ki:*

— «*Sakın beni satmanız ve buraya göndermeniz size zor gelmesin. Çünkü Allah, ileride gelecek kıtlığı ve o kıtlık nedeniyle başınıza gelecekleri biliyordu. O, benim aracılığımla başınıza gelen belayı defetmek ve buraya gelişimin yeryüzünde kalıp, zürriyetinizin yayılmasına vesile olması için beni buraya getirmeyi diledi. İşte kıtlık yıllarından ikisi geçmiş, geriye beş yıl kalmıştır. Bana gelince Allah beni öyle bir makama getirmiştir ki, Mısır kralının danışmanı ve dayandığı kimse oldum. Aile efradının başı da benim. Tüm Mısır halkı üzerinde söz sahibiyim. Sakın yaptıklarınız sizleri sıkıntıya düşürmesin*».

HZ. YUSUF'UN GÖMLEĞİ

(93) «*Benim şu gömleğimi götürün de...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yusuf'un babasının yüzüne sürülmek üzere gönderdiği gömlek ile ilgili olarak müfessirler arasında ihtilaf vardır. En zahir olan yoruma göre, bu o anda Hz. Yusuf'un sırtında bulunan gömlektir.

İbn Abbas ve diğer müfessirlere göre, o, ateşe atıldığı zaman Hz. İbrahim'in sırtında bulunan gömlekti ve cennet gömleklerindendi. Bu gömlek dedelerinden babası vasıtasıyla Hz. Yakub'a intikal etmişti. O, bu gömleği gümüş bir kaba yerleştirerek Hz. Yusuf'un boynuna taktı. Bu gömlek dünyadaki yara ve berelerin hangisine sürülürse, onu Allah'ın izniyle iyileştirirdi.

Bazı müfessirler ise bunun arkadan yırtılan yani, Aziz'in evinde Aziz'in hanımının Hz. Yusuf'u kovalarken arkadan yırttığı gömlek olduğunu ve Hz. Yusuf'un onu babasına, zinadan beri olduğunu ispatlamak için gönderdiğini söylemektedirler. Ancak bunun çok uzak bir yorum olduğu, biraz düşünenler için ortadadır.

«Onu babamın yüzüne sürün de babamın gözleri açılsın (veya babam gözleri görür olarak gelir). Bütün aileniz beraber olarak bana gelin»; yani kadınlarınızı, çocuklarınızı ve ehlin kapsamına giren her şeyinizi bana getirin.

Hz. Yusuf gömleğin babasının yüzüne sürülmesinden sonra onun gözlerinin göreceğini nasıl bilebilmişti? İmam'a göre Hz. Yusuf, babasının gözüne gelen ağarmanın (Körlüğün) çok ağlamaktan ve kalp sıkıntısından ileri geldiğini bildiği için, gömleğin yüzüne sürülmesi halinde, babasının kalbinin ferahlayacağını, büyük bir genişliğe kavuşacağını, bunun da ruhunu kuvvetlendirip, zafiyeti kaldıracağını, dolayısıyla gözün güçlenerek, söz konusu hastalığın kaybolacağını anlamıştı. Bu aklen bilinebilecek bir husustur. Çünkü tabii kanunlar bunun doğruluğuna delâlet etmektedirler.

HZ. YAKUB'UN AİLE EFRADI KAÇ KİŞİ İDİ?

El-Kelbî'ye göre Hz. Yakub'un aile efradı 70 kişiye yakındı. İbn Ebî Hatim'in Enes'ten rivayet ettiğine göre onlar 72 kişiydi-

ler ve tümü de Hz. Yakub'un öz evlat ve torunlarıydı. Bazılarına göre Hz. Yakub'un aile efradının sayısı *«Seksen»*, bazılarına göre *«Doksan»* bazılarının da İbn Mesud'dan rivayet ettiklerine göre *«Doksan üç»* bazılarına göre de *«Doksan altı»*dır. Bu 96 kişilik kafileden Mısır'da bir milyona yakın insan doğup, dünyaya geldi. Bu kimseler, Hz. Musa ile Mısır'dan çıktıkları zaman 600 bin 570 küsur kişiydiler. Bu rakam sadece erkekler ile bülûğ çağındaki gençlerin sayısını ifade etmektedir. Kadınlar ile ihtiyarların sayısı ise 1 milyon 200 bin kadardı. Bu rakamlar anlaşılacağı üzere birtakım rivayetlere ve eserlere dayanılarak verilmektedir. En doğrusunu Allah bilir (1).

(94) *«Kervan (Mısır'dan) ayrılınca, babaları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani *«Kafile Mısır'dan Hz. Yakub'un memleketine gitmek üzere yola çıktığında...»* Hz. Yakub'un oturduğu yer *Beyt'ul-Makdis*'e yakındı. Alusî, Hz. Yakub'un Cezire'de oturduğunu bildiren görüşe güvenilemeyeceğini söylemektedir.

Babaları (Hz. Yakub) çevresinde bulunanlara şöyle dedi: *«Eğer bana bunak demezseniz (İnanın ki) ben Yusuf'un kokusunu alıyorum»*. Allah Teâlâ sekiz günlük bir mesafeden Hz. Yusuf'un kokusunu, babasına ulaştırmıştı.

Hasan Basri ile Taberi'ye göre bu koku seksen fersahtan, Hasan Basri'den gelen bir başka rivayete göreyse otuz günlük, yine Hasan Basri'den gelen bir diğer rivayete göre on günlük bir mesafeden geliyordu. Bu rivayetlerin çelişkili olmaları, kuvvetli olmadıklarının delilidir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 13, sh: 50-53.

Ebu Eyyub el-Herevî'den rivayet edildiğine göre rüzgâr Allah Teâlâ'dan Hz. Yusuf'un kokusunu Hz. Yakub'un burnuna kadar götürmek emri almıştı.

Mücahid'den gelen rivayete göre, gözler Hz. Yakub'un gömleğine değdikçe, dünyaya cennet kokuları yayılmış ve bu Hz. Yakub'a kadar ulaşmıştır. Hz. Yakub cennet kokusunu farkedince, bu kokunun yayılmasının nedeninin o gömlekten ileri geldiğini anlayarak, malûm sözleri sarfetmiştir.

Ayette *«Bunak»* diye çevirdiğimiz *«Tufenni duni» «Fenede»* den türemiştir ve fesada gitmek anlamında kullanılmaktadır. İhtiyarlık ve yaşlılık sebebiyle görüş ve aklın azalması anlamına da gelir. Aslında *«Fened»* taş demektir. Mesela ihtiyarlayan bir insan, zihninin zayıflaması nedeniyle âdeta *«Taş kesilivermiş»*tir.

«Levla» lafzının cevabı hazfedilmiştir. Yani mânâ *«Eğer bana bunak diyecek olmasaydınız, muhakkak beni doğrulardınız (veya muhakkak Yusuf'un yeri yakındır diyecektim)»* şeklindedir.

Bu ayette Hz. Yakub'un hitap ettiği kimseler hakkında onun Mısır'a giden oğullarının dışında evde kalan çocukları oldukları denilmesinin yanısıra bazıları da onların, Hz. Yakub'un oğulları ile huzurunda bulunan diğer yakın akrabaları olduklarını söylemişlerdir.

(95) *«(Bunun üzerine onlar da): Yemin olsun ki! Sen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Şaşkınlık» şeklinde çevirdiğimiz *«Dalâl»* lafzı Taberi'nin Mücahid'den rivayet ettiğine göre *«Sevgi»* anlamındadır. Yani, *«Ye-*

min olsun ki! Sen hâlâ geçmişteki sevgini (Yusuf'un sevgisini) sürdürüyorsun».

Mukatil'e göre *«Dalâl»* lafzı *«Zorluk»* anlamında kullanılmış tır. Yani *«Yemin olsun ki! Sen hâlâ geçmişteki zorluğun içinde hâlâ kıvranıp duruyorsun».*

Bazılarına göre de, *«Helâk»* anlamındadır. Yani, *«Yemin olsun ki sen hâlâ geçmişteki helâkın içindesin».*

İbn Ebi Hatim, Said bin Cübeyr'den bu kelimenin *«Delirmek»* anlamına geldiği şeklinde bir rivayette bulunmuşsa da, böyle bir yorumun uygun düşmediği açıkça ortadadır. Çünkü Hz. Yakub bir peygamber olduğu için onun hakkında böyle bir şey mümkün değildir. Dolayısıyla bu şekildeki bir söz ağır düşer. Nitekim Katade *«Onlar galiz bir kelime kullanmışlardır ve bu kelime Hz. Yakub'un makamına uygun değildir»* demekle, belki de buna işaret etmiştir.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيْرُ اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا ۚ قَالَ اَلَمْ
اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٦﴾ قَالُوْا يٰٓاَبَانَا
اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَآ اِنَّا كُنَّا خٰطِـِٕيْنَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ
اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيْ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوْا
عَلٰي يُوْسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوْا مِصْرَ اِنْ شَاۗءَ اللّٰهُ
اٰمِنِيْنَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَي الْعَرْشِ وَخَرُّوْا لَهٗ سُجَّدًا ۚ
وَقَالَ يٰٓاَبَتِ هٰذَا تَاْوِيْلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ ڰ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ
حَقًّا ۭ وَقَدْ اَحْسَنَ بِيْٓ اِذْ اَخْرَجَنِيْ مِنَ السِّجْنِ وَجَاۗءَ بِكُمْ
مِّنَ الْبَدْوِ مِنْۢ بَعْدِ اَنْ نَّزَغَ الشَّيْطٰنُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ
اِخْوَتِيْ ۭ اِنَّ رَبِّيْ لَطِيْفٌ لِّمَا يَشَاۗءُ ۚ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ
قَدْ اٰتَيْتَنِيْ مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِيْ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ ۚ
فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ
تَوَفَّنِيْ مُسْلِمًا وَّاَلْحِقْنِيْ بِالصّٰلِحِيْنَ ﴿١٠١﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَاۗءِ
الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾

96 — Müjdeci gelince, onu (gömleği Yakub'un) yüzüne sürdü. Hemen o görecek duruma geldi ve işte o zaman «Ben size, Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi?» dedi.

97 — (Yakub'un oğulları): «Ey babamız! Bizim için (Allah'tan) günahlarımızın affını dile. Çünkü biz hata edenlerdeniz» dediler.

98 — (Yakub): «Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Muhakkak ki Rabbim çok bağışlayan ve çok esirgeyendir» dedi.

99 — (Onlar Mısır'a varıp) Yusuf'un yanına geldikleri zaman, Yusuf anne ve babasını kucakladı ve: «Emin olarak Allah'ın dilemesiyle Mısır'a girin» dedi.

100 — Anne ve babasını tahtının üstüne çıkarıp, oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar. (Yusuf): «Ey babacığım! İşte bu daha önce (gördüğüm) rüyamın tevilidir. Rabbim onu gerçek kıldı. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra beni zindandan çıkarıp, sizi de çölden getirmekle Rabbim bana ihsanda bulunmuş oldu. Kuşkusuz ki Rabbim dilediğine lutfeder. Çünkü O (her şeyi) bilendir ve hikmet sahibidir» dedi.

101 — «Ey Rabbim! Sen mülkten bana payımı verdin ve bana rüya (âleminde görülen olay)ların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da, ahirette de sen benim velimsin. Beni müslüman olarak öldür ve beni salihlerin arasına kat!»

102 — (Ey Muhammed!) Bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.

103 — Fakat sen çok arzulasan bile, yine de insanların çoğu iman edecek değillerdir.

(96) *«Müjdeci gelince, onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada sözü edilen *«Müjdeci»*nin kimliği hususunda müfessirler farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Mücahid'e göre bu müjdeci, Yehuza'dır. Rivayet olunduğuna göre Yehuza kardeşlerine, *«Bildiğiniz gibi, üzüntü ve sıkıntı veren gömleği babama ben götürmüştüm. Bu bakımdan ferahlık ve müjde veren gömleği de babama götürmek için bana izin verin»* demiş ve onlar da izin vermişlerdir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, sözü edilen bu müjdeci, Malik b. Za'r adlı bir kişidir.

Müjdeci gömleği ya Hz. Yakub'un yüzüne sürmüş ya da Hz. Yakub onu alarak bizzat kendisi yüzüne sürmüştür. Bu iki yorum da caizdir. Ferkad'a nisbet edilen bir rivayete göre, müjdecinin gömleği Hz. Yakub'a vermesi ve onun bizzat kendisinin gömleği yüzüne sürmüş olması, edebe daha uygundur. Hz. Yakub gömleği alıp, önce koklamış, daha sonra gözünün üzerine koymuştur. Allah Teâlâ da ona gözünü geri vermiştir.

Zahire göre, *«Yüz»* ile *«Yüzün tamamı»* kastedilmektedir

Zaten âdet olduğu üzere, kişi bereketli olduğuna inandığı bir şeyi gördüğü zaman yüzünün tamamına sürer.

Bazılarına göre, «*Yüz*» ile kastedilen iki gözdür. Çünkü acı çeken onlardı.

Ne şekilde yorumlarsa yorumlasın, Hz. Yakub'un gömleği sürmek suretiyle gözlerine kavuşması bir mucize, bir harikulâde olaydır.

Bazı kimseler, gömleğin, Hz. Yakub'un gözlerine sürülmesi sonucunda nasıl gözlerinin görmeye başladığını sormaktadırlar. Çünkü o canlandı kalbi kuvvet buldu. Harareti normale döndü, dirildi ve onun nuru dimağa kadar ulaştı. Dimağ da nuru gözlere gönderdi.

Bazı rivayetlerde bildirildiğine göre, Hz. Yakup, müjdeciye Hz. Yusuf'un nasıl olduğunu sorar. Müjdeci de Hz. Yusuf'un Mısır'ın hükümdarı olduğunu söyleyince, Hz. Yakub, «*Ben hükümdarlığı neyleyim? Sen onu, o hangi din üzereyken terkettin?*» diye sorar. Müjdeci Hz. Yusuf'u o islâm üzereyken terkettiğini söyleyince de, Hz. Yakub «İşte nimet, şimdi tamamlandı» der.

Ebu Şeyh'in Hasan Basri'den rivayet ettiğine göre, müjdeci Hz. Yakub'un yanına geldiğinde, o müjdeciye, «*Yanımızda bir şey yok, yedi günden beridir ekmek pişirmedik. Sana ikram edecek durumda olmadığımızdan dolayı Allah ölüm sekeratını sana kolaylaştırsın*» diye dua eder.

Başka bir rivayette ise, Hz. Yakub müjdeciye, «*Bugün sana ne ikram edeceğimi bilmiyorum*» der ve ona «*Allah ölüm sekeratını sana kolaylaştırsın*» diye dua eder.

«*Ben size Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bili-*

rim demedim mi?»; yani ben size Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin demedim mi? Sizin bilmediğinizi Allah tarafından bildiğimi, vahiy aldığımı söylemedim mi?

(97) *«(Yakub'un oğulları): Ey babamız! Bizim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Yakub'un oğullarının babalarına, *«Ey babamız»* diye hitap etmeleri onun şefkatini tahrik etmek maksadına matuftur. *«Biz hata edenleriz»* şeklindeki sözleri ise günahlarının itirafıdır. Günahını itiraf edeni affetmek ve onun için af talebinde bulunmak gerekir. Hz. Yakub'un oğulları babalarının kendilerini affedeceğine inandıkları için, *«Bizim için günahlarımızın affını dile»* demişlerdir.

(98) *«(Yakub): Sizin için Rabbimden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Yakub onlar için dileyeceği istiğfarı seher vaktine ertelemiştir. Çünkü seher vaktindeki dualar kabul olunur.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Yakub onlar için dileyeceği af talebini cuma gecesine ertelemiştir. (Bu husus, Tirmizi tarafından nakledilen ve *«Hasen»* olduğu bildirilen uzun bir hadiste zikredilmiştir).

Bazıları Hz. Yakub'un onlar için dileyeceği af talebini gece kalkacağı saate kadar ertelediğini söylemişlerdir.

İbn Cübeyr ise, Hz. Yakub'un af talebini ayın parlak olduğu

14-15-16. gecelere ertelediğini; zira o gecelerde duaların kabul olduğunu söylemiştir.

Şa'bi ise, *«Hz. Yakub af talebini Hz. Yusuf'a danışana kadar erteledi. Zira Hz. Yusuf onları af ederse onlar için af talebinde bulunacaktı»* demiştir.

Bazıları da, Hz. Yakub'un, tevbe ettiklerinde oğullarının samimi olup olmadıklarını anlamak için af talebini geciktirdiğini söylemişlerdir.

Ancak bazı müfessirler, bu rivayetlerin zayıf olduğunu; Zira «Sevfe»nin geciktirme hususunda *«Sin»*den daha beliğ olduğunu, eğer bu rivayetler sahih olsalardı, *«Sevfe»* yerine *«Sin»*in kullanılması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat bu itiraz yerinde değildir. Çünkü bu görüş sadece Basralı alimler tarafından öne sürülmüştür. Diğer alimler nezdinde anlam bakımından *«Sin»* ile *«Sevfe»* eşittirler.

Bazıları Hz. Yakub'un bu sözüyle daima onlar için af talebinde bulunacağını söylemişlerdir ki bu görüş de *«Sin»* ile *«Sevfe»* nin gelecek zamanda sürekliliğe delâlet etmelerinden ileri gelmektedir. Nitekim bazı rivayetlerde, Hz. Yakub'un oğulları için uzun bir zaman af talebinde bulunduğu bildirilmiştir.

Taberi, Enes b. Malik'ten şöyle rivayet etmektedir:

Allah Teâlâ, Hz. Yakub'un oğullarını biraraya getirdiğinde ve onun gözlerini açtığında, çocuklarını bir kenara çekip; *«Siz yaptıklarınızı biliyorsunuz. İhtiyar babanızın ve Yusuf'un sizden çektiklerinden de haberiniz vardır»* dedi. Onlar*«Evet»* diye bildiklerini söyleyince *«Yusuf ile Yakub'un affetmeleri sizler için aldatıcıdır. Acaba Rabbiniz size nasıl muamele edecektir»* diye sordu. Bunun üzerine Hz. Yakub'un oğulları ihtiyar babalarına gitmeyi ka-

rarlaştırdılar. Hz. Yakub'un huzuruna giderek önünde diz çöktüler. Hz. Yusuf, Hz. Yakub'un yanında oturuyordu. *«Ey babamız! Benzeri için sana müracaat etmediğimiz bir durumla ilgili olarak huzurundayız. Başımıza benzeri bir olay geldi»* dediler ve Hz. Yakub'u merhamete getirinceye kadar konuşmalarını sürdürdüler. Çünkü peygamberler insanlar için çok merhametlidirler. Hz. Yakub: *«Ey oğullarım derdiniz ne? Ne istiyorsunuz?»* deyince oğulları, *«Senden bize, bizden de kardeşimiz Yusuf'a kadar uzanan olayları biliyorsun»* dediler. Hz. Yakub ile Hz. Yusuf bildiklerini söylediler. Onlar *«İkiniz de bizi affettiniz mi?»* diye sorunca, Hz. Yakub ile Hz. Yusuf, *«Evet, affettik»* diye cevap verdiler. Onlar da *«Allah Teâlâ bizi affetmedikçe, ikinizin affı yeterli değildir»* dediler. Hz. Yakub bu sefer onlara isteklerinin ne olduğunu sordu. Onlar *«Bizim isteğimiz, bizim için Allah'a yalvarmandır. Eğer Allah katından affedildiğimize dair sana vahiy gelirse gözlerimiz aydınlanır, nefislerimiz itminana kavuşur. Aksi takdirde gözlerimiz, dünyada aydınlanamaz»* dediler. (Ravi şöyle diyor): Bunun üzerine Hz. Yakub kalkarak, kıbleye yöneldi. Hz. Yusuf da arkasındaydı, diğer kardeşleri de onun arkasında, başlarını eğmişler, boyunlarını bükmüşlerdi. Hz. Yakub dua ediyor, Hz. Yusuf da *«Amin»* diyordu. Bu şekilde 20 sene ettikleri duadan bir sonuç alamadılar. 21. seneye girdiklerinde Cebrail gelerek Hz. Yakub'a, *«Allah sana müjde vermem için beni gönderdi. Senin oğullarınla ilgili dualarını kabul, onların günahlarını da affetti. Allah Teâlâ, senden sonra peygamberlik üzerinde onlarla antlaşma yaptı»* dedi. Bazı alimler «eğer bu hadis doğruysa, bu onların peygamberliklerinin delilidir ve kendilerinden sâdır olan günahlar da peygamberlik devresi gelmezden önceki dönemlere aittir» demişlerdir. Fakat gerçek şu ki, bu hadis sahih değildir. Onların peygamber olup olmadıkları meselesine gelince bu daha önce anlatılmıştır.

Ebu Şeyh'in İbn Aişe'den rivayet ettiğine göre, Hz. Yakub'un oğullarının tevbesi ancak 20 yıl sonra kabul edilmiştir. Babalarının huzurunda iken tevbeleri kabul edilmemiştir. Cebrail ne za-

man gelip, onlara şu duayı öğretti, işte o zaman duaları kabul olundu: «*Ey müminlerin ümidi, bizim umudumuzu kesme. Ey müminlerin kurtarıcısı, bizi kurtar. Ey müminlerin yardımcısı, bize yardım et. Ey tevbe edenlerin mahbubu, bizim duamızı kabul et*». Hz. Yakub ise bu duayı seher vaktine erteledi. Seher vaktinde böylece dua etti ve sonra onların da tevbeleri kabul edildi.

HZ. YAKUB'UN MISIR'A HİCRETİ

(99-100) «*(Onlar Mısır'a varıp) Yusuf'un...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Yusuf, Kenan'da bulunan babasına yol azıklarını ve 200 deveyi, —beraberindekileri ve yakınlarını alarak Mısır'a göç etmesi için— gönderdi.

Tevrat'ta, Hz. Yusuf'un her kardeşine bir hediye verdiği, Bünyamin'e ise, 300 dirhem tutarında beş hediye verdiği, babasına da çeşitli hediyelerle yüklü 10 merkep ve buğday ile çeşitli yiyecek maddeleriyle yüklü 10 merkep daha olmak üzere 20 merkep gönderdiği kayıtlıdır.

Bu hususta bazı rivayetler vardır:

Hz. Yusuf ile Mısır kralı 4000 asker ve Mısır'ın ileri gelenleriyle çıkarak Hz. Yakub'u karşıladılar. Hz. Yakub, oğlu Yehuza'ya dayanmış olarak yürüyordu. Atlılara ve kendisini karşılamaya gelen halka bakarak, Yehuza'ya «*Bu Mısır'ın kralı mıdır?*» diye sordu. Yehuza ise «*Hayır, bu oğlun Yusuf'tur. Sen geldiğin için bu debdebeyle seni karşılamaya çıktı*» diye cevap verdi. Biraraya geldiklerinde Hz. Yusuf önce babasına selam vermek istedi, ama babasının Allah katında kendisinden üstün olduğunu bildiği için, bundan vazgeçti. Hz. Yakub, oğlunun boynuna sarılıp,

onu öptükten sonra, *«Ey benden hüzünleri giderici, selam sana»* dedi.

Yine bazı rivayetlerde şöyle anlatılmıştır:

Hz. Yusuf babasına, *«Ey babacığım, gözlerin görmez oluncaya kadar benim için ağladın. Bilmiyor muydun ki kıyamet günü bizi biraraya getirecektir?»* deyince, Hz. Yakub, *«Bunu biliyordum, fakat senin dininin gideceğinden korkuyordum. Eğer dinsiz olsaydın, bu seninle benim aramda ebedî bir perde olurdu»* diye cevap verdi.

Hz. Yusuf'un *«Ebeveyn»i* (anne ve babası) ifadesiyle kastedilen, babası Hz. Yakub ile o zamanda babasının nikâhı altında bulunan teyzesi Leya'dır. (Bazıları teyzesinin adının *«Rahil»* olduğunu söylemektedirler). Teyze, anne yerine de geçer; çünkü şefkatlidir. Nitekim, amcanın da baba yerine geçtiği gibi, Kur'an'da *«amca»*nın *«baba»* yerinde kullanılmış olduğu ayetlerden birisi de şudur: *«Babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahına. .»*

Ez- Zehravi'nin rivayet ettiğine göre, bazı kimseler, *«ebeveyn»* ile Hz. Yakub ile Hz. Yusuf'un annesinin kastedildiğini söylemişlerdir.

Hasan Basri ile İbn İshak'a göre, Hz. Yusuf'un annesi, o zaman hayattaydı. Durum böyle olduğu takdirde, ayeti tevil etmeye gerek kalmaz. Ancak meşhur bir yoruma göre, annesi Bünyamin'i doğurduktan sonra, henüz lohusa iken vefat etmiştir.

Hasan Basri ile İbn İshak'ın görüşü, Allah Teâlâ'nın Hz. Yusuf'un rüyasının gerçekleşmesi için onun annesini dirilttiğini bildiren bir rivayete dayanmaktadır. Fakat zahire göre böyle bir şey sabit olmamıştır. Eğer olsaydı, mutlaka o büyük bir mucize olduğundan dolayı şöhret bulurdu.

«Mısır'a girin» cümlesi, Hz. Yusuf'un önce şehir dışında karargâh kurduğuna ve kardeşlerinin burada onun huzuruna çıktığına, anne-babasını orada tahtına çıkardığına delâlet etmektedir. Hz. Yusuf ikinci kez kendilerine Mısır'a girmeleri hususunda iltifatta bulunmuştur. Yani giriş iki kez olmuştu. Biri şehrin dışında, diğeri de şehre giriş şeklindeydi.

Bazı müfessirlere göre, onlar aslında Hz. Yusuf'un huzuruna Mısır'da çıkmışlardır. Dolayısıyla *«Mısır'a girin»* ifadesiyle kastedilen *«Mısır'da yerleşin, orada oturun»* şeklinde bir mânâdır.

«Emin olarak»; yani kıtlık ve diğer sıkıntılardan emin olarak Mısır'a girin.

«Allah'ın dilemesiyle» ifadesi istisnadır ve emniyete dahildir. Yani *«Eğer Allah dilemesiyle emin olarak Mısır'a girin»* anlamındadır ve girme emrine dahil değildir. *«Eğer Allah dilerse girin»* anlamına gelmez. Çünkü istisna *«Emr»*e değil, *«Va'd»*e girmektedir.

HZ. YUSUF'A YAPILAN SECDENİN MAHİYETİ

«Anne ve babasını tahtın üstüne çıkarıp, oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar» ifadesi ile ilgili olarak, Hz. Yusuf'a secde edenlerin kim oldukları ve secdenin mahiyeti hususunda değişik görüşler vardır.

En zahir olanına göre, Hz. Yusuf'a secde edenler, annesi, babası ve tüm kardeşleridir. Bir başka görüşe göre, Hz. Yusuf'a secde edenler sadece kardeşleridir. Ancak Hz. Yusuf'un gördüğü rüya bu ikinci görüşü çürütmektedir. Çünkü o rüyada kendisine, ebeveyni ile kardeşlerinin secde edecekleri bildirilmişti. Zahire göre,

secde normal bir şekilde, alınlar yere konularak yapılmıştır. Bu şekilde secde etmek, o dönemde Hz. Yakub'un şeriatinde caizdi. Bugün ayağa kalkmak, tokalaşmak, el öpmek ve bir insanı tazim ve tevkir etmek gibi âdetlerde olduğu gibi, secde de selâmlama ve el öpme yerine geçiyordu.

Katade, o dönemde bu secdenin hükümdarlara verilen selam mahiyetinde olduğunu söylemiştir. Allah Teâlâ cennet ehlinin tahiyyesi olan selâmı sadece Ümmet-i Muhammed'e vermiştir.

Bazıları o secdenin baş ile işaret etmek şeklinde olduğunu söylerken başka kimseler de alın yere değmeksizin yapılan ve rükûa benzeyen bir secde olduğunu söylemişlerdir. Bazılarına göre burada *Secde* ile kastedilen tevazudur.

«Harru» fiili geçmek anlamındaki *«hurur»* kökünden gelmektedir. Nitekim başka bir ayette bu kökten gelen bir fiil, geçiş anlamında kullanılmıştır: *«Onlar o kimselerdir ki Rablerinin ayetleri kendilerine hatırlatıldığında, sağır ve kör bir halde o ayetlerin üzerinden geçmezler».*

Bu fiil hakkında her ne kadar böyle bir yorum öne sürülmüşse de, *«Hurur»* kelimesinin sukût, düşüş anlamında kullanılması daha yaygındır.

İbn Abbas'a nispet edilen bir yoruma göre, onlar Hz. Yusuf'un hatırı için Allah'a secde etmişlerdir. Bunu Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu nimetlerin bir şükrü olarak yapmışlardır.

İmam, secdenin Allah için yapıldığını ve Hz. Yusuf'a yönelik olmadığını söylemenin ne güzel olduğuna değinmiştir.

«Anne ve babasını tahtının üstüne çıkarıp oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar» cümlesi de onların tahta çıktıktan

sonra secde ettiklerini göstermektedir. Şayet onlar Hz. Yusuf'a secde etmiş olsalardı, tahta çıkıp, oturmadan önce bunu yaparlardı. Çünkü tevazu bunu gerektirir. Ancak Allah'a yapılan şükür secdesi ise tahta çıktıktan sonra da icra edilebilir.

İmam, tüm bunları söyledikten sonra, *«Bence böyle olduğu kesin bir gerçektir. Çünkü Hz. Yusuf'un aklına ve dinine; yaşlılık, ilim, din ve peygamberlik hakkında sahip olduğu babasının kendisine secde etmesine izin vermesi ters düşer»* demiştir.

Ancak bu yoruma şu şekilde karşılık verilebilir:

Allah Teâlâ, bir hikmetten ötürü, kimsenin bilmediği sır ve sebeplerle, Hz. Yakub'a secde etmesini emredebilir. Hz. Yusuf da bu emri bildiği için susmak ve emre teslim olmaktan başka bir şey yapamamış olabilir. Nitekim Hz. Yusuf'un *«Ey babacığım!»* demesi buna işaret etmektedir. Adeta Hz. Yusuf şöyle demek istemiştir: *«Ey babacığım! İlim, din ve peygamberlikte bu kadar yüce bir makama sahip olan senin gibi bir insana, kendi oğluna secde etmesi yakışık almaz. Ne var ki bu bir emirdir ve Allah tarafından gelmiştir. Yine bir sorumluluktur ve Allah seni onunla mükellef tutmuştur».* Allah Teâlâ'nın Hz. Yakub'u mükellef tutmasının nedeni, peygamberlerin rüyalarının hak oluşundan ileri gelmektedir. Nitekim Hz. İbrahim'in rüyada oğlunu kestiğini görmesi, onun uyanıkken onu kesmesinin vacip olmasına neden olmuştur. Bu bakımdan İbn Abbas'tan şu şekilde rivayet edilmiştir: *«Hz. Yusuf, ebeveyninin ve kardeşlerinin kendisine secde ettiklerini görünce, bu durum onu korkuttu, öyle ki tüyleri diken diken oldu».*

Belki de bununla Allah Teâlâ'nın Yakub kulunu sıkıştırması sona ermiştir. Adeta kendisine, *«Sen sürekli Yusuf'a kavuşmayı istiyordun ve onun ayrılığı sebebiyle mahzundun. Onu bulduğun zaman kendisine secde et»* denilmiştir. Muhtemelen Hz. Yakub,

diğer oğullarının kendisine uyarak secde etmeleri için yaşlılığına rağmen böyle davranmıştır. Çünkü onlar secde etmekten kaçınabilirler ve bu da eski kinin yeniden uyanmasına sebep olabilirdi. Tüm bu ihtimaller arasında en güzeli, Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir hikmetten dolayı Allah Teâlâ'nın Hz. Yakub'a, oğlu Hz. Yusuf'a secde etmesini emretmiş olmasıdır. Nitekim ayetlerin siyak ve sibakından anlaşıldığına göre, bu secde hem Hz. Yakub'tan, hem hanımından hem de tüm çocuklarından sadır olmuştur. Bu secde *«İbadet secdesi»* değil, bir tahiyyedir.

HZ. YAKUB MISIR'A NEREDEN GELDİ?

«Sizi çölden getirdi» ifadesinde geçen *«Bediv»* (çöl) kelimesi, aslında dümdüz arazi demektir. Zira oradaki her şeyi insanlar açıkça görebilirler. Bunları örtecek bir bitki örtüsü bile yoktur.

Hz. Yakup ve oğullarının evleri Filistin çölünde, Şam civarındaydı. Deve ve koyunları vasıtasıyla geçinirlerdi. Nitekim Zemahşeri; onların göçebe olup çadırlarda yaşadıklarını, hayvanlarının olduğunu, su ve meraları takip ederek, dolaştıklarını bildirmektedir. Bazılarına göre de Hz. Yakub, peygamber olduktan sonra çöle çıkmıştır. Çünkü Allah Teâlâ hiçbir peygamberi çölden göndermemiştir.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, Hz. Yakub oturduğu yerden çıkarak, çöle gitmiş, orada yaşamış ve Hz. Yusuf'a çölden varmıştır. Onun, çölün kenarındaki bir dağın eteklerinde mescidi de bulunuyordu.

İbn'ul-Enbari, *«El-bediv»*in belli bir yerin adı olduğunu söylemektedir. Nitekim şair Cemil de, *«Şa'b ile Bediv arasında»* şeklinde bir mısra kullanmıştır ki bu; *«O isimlerdeki iki yer arasında»* anlamındadır.

«Nezeğa» fiili *«ifsad etti»*, *«mahmuzladı»* anlamına gelir. Cübbaî, el-Kâbî ve el-Kadı, bu ayette cebrin bâtıl olduğuna delil getirmişlerdir. Ancak Alusî bu ayetten bu konuda delil çıkarmanın (istidlâlin) yerinde olmadığını söylemiştir.

«Dilediğine lûtfeder»; yani işlerin gizli tarafını bilir, onları düzenler ve zorlukları kolaylaştırır. Allah bir hususta dilediği zaman, kendisine mâni olarak hiçbir şey yoktur. O şeyin sebeplerini kolaylaştırır.

Bu ayetin yorumunda, Hz. Yusuf'un babasına kendisinin hayatta olduğunu bildirip, niçin onu sıkıntıdan kurtarmadığı, yoksa buna engel teşkil edecek bir durumun varlığının söz konusu olup olmadığı biçimindeki sorular şu şekilde cevaplandırılmıştır.

Hz. Yusuf bir gün Hz. Yakub'u hazinelerinin bulunduğu yere götürerek, kendisine hazineleri gösterir. Hz. Yakub: *«Ey oğlum!»* der: *«Sen amma da katı yüreklisin. Madem yanında bu kadar kâğıt vardı da, sekiz günlük mesafede bulunan bana niçin bir mektup yazmadın»*. Hz. Yusuf, Cebrail'in kendisine yazmamasını emrettiğini söyleyince, Hz. Yakub ondan niçin böyle bir emir verdiğini Cebrail'e sormasını ister. Hz. Yusuf, *«Sen ona daha yakınsın, kendin sor»* der. Cebrail de Allah Teâlâ'nın bunu kendisine, *«Onu kurdun yemesinden korkuyorum»* sözü nedeniyle emrettiğini söyler. Allah Teâlâ, *«Yakub niçin benden korkmadı da, kurttan korktuğunu söyledi?»* diye buyurmuş ve bu nedenle ona mektup yazılmamıştır.

Şayet bu rivayet sahih ise, Hz. Yusuf'un hayatta olduğunu babasına haber vermemesi hususunda açık bir mazereti bildirmektedir. Birçok ravi açıkça Hz. Yusuf'a, Allah'ın kaderi son noktaya ulaşıncaya kadar babasına hayatta olduğunu haber vermemesinin vahyolunduğunu söylemiştir. Ancak burada insanın kalbine tereddüt sokan bir mesele vardır:

Hz. Yakub peygamberlerin baba ve dede bakımından en faziletli olanlarındandır. Yeryüzünün her tarafında da tanınmaktadır. Bu vasıflara sahip bir kimsenin en aziz çocuğunun başına böylesine dehşet verici bir olayın gelmesi, elbette gizli kalmaz. Bu olay, o peygamberi tanıyan her bölgede şuyu bulur. Üstelik aradan onca zaman da geçmişse. Hz. Yakub destanlara konu olacak belâlara maruz kalmıştı. Hz. Yusuf da ondan pek uzak bir yerde gizli bir mahalde oturuyor değildi. Şöhret sahibi olduğu gibi, seçkin kimselerin de, halkın da başvurduğu bir mercî idi. İnsanları gizli-açık Allah'a davet ediyordu. Sevinçli ve üzüntülü oldukları zamanlarda insanlara Allah'ı hatırlatıyordu. Bütün bunlar düşünüldüğünde, akla gelen Hz. Yusuf'un durumunun nasıl gizli kaldığı ve onun haberinin nasıl olup da Hz. Yakub'a ulaşamadığı meselesidir.

Böyle bir soruya, *«Bu olay harikulâde mucize olaylar kabilindendir»* denilerek cevap verilmiştir.

Hz. Yusuf'un rüya gördüğü zamanla, rüyanın yorumunun vukû bulduğu zaman arasında bazı rivayetlere göre 18 yıl, İmam Ahmed'in oğlu Abdullah'ın *«Zevaidu'z-Zühd»* adlı eserinde Hasan Basri'den rivayet ettiğine göre 80 yıl, Taberi'nin İbn Cünerc'ten rivayet ettiğine göre 97, Huzeyfe'den gelen bir rivayete göre 70 yıl, İbn Ebi Hatim'in Katade'den rivayet ettiğine göre 35 yıl, bir grubun Selman-ı Fârisi'den rivayet ettiğine göre 40 yıl —ki bu çoğunluğun görüşüdür— geçmiştir. İbn Şeddad, bir rüyanın tevilinin 40 yılda vukû bulacağını söylemiştir. Ancak en doğrusunu Allah bilir.

(101) *«Ey Rabbim! Sen mülkten bana...»*

Bu Ayetin Tefsiri:

Ayette söz konusu edilen «*Mülk*» ile kastedilen, Mısır ve Mısır'ın dışındaki arazilerdir.

Bazıları mülk kelimesi ile Mısır'ın kastedildiğini ve Hz. Yusuf'a da Mısır'ın bir kısmının verildiğini söyleyerek ayeti tevil etmişlerdir. Allah Teâlâ, ona «*Olayların yorumu*»nun da sadece bir kısmını vermiştir. Olayların yorumu ile ya Allah Teâlâ'nın Hz. Yusuf'a rüyaların tabirini öğretmesi kastedilmektedir —ki zahiri de budur— ya da ilâhî kitapların sırlarını, müşkillerini, peygamberlerin tatbikatlarının (Sünnetlerinin) inceliklerini anlamayı öğretmesi kastedilmektedir. Bu iki yoruma bakılacak olursa, her halukârda Hz. Yusuf'a tüm olayların yorumunun verilmediği anlaşılır.

Hz. Yusuf, bu ayette önce mülkün verildiğini, sonra da olayların yorumunun kendisine öğretildiğini söylemektedir. Çünkü Hz. Yusuf burada Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri saymak konumunda bulunmaktadır. Dolayısıyla mülk nimet bakımından, olayların yorumunu bilmekten daha köklüdür.

«*Dünyada da, ahirette de sen benim velimsin*»; yani işlerimi idare edensin, onlara kefil olansın ve benim yardımcımsın.

Burada «*Veli*» kelimesinin «*Muli*» kökünden gelmiş olması da mümkündür. Bu takdirde ayetin anlamı, «*Dünyada da ahirette de sen benim yardımcımsın*» şeklinde olur.

«*Beni müslüman olarak öldür ve beni salihlerin arasına kat*» cümlesinin yorumunda İbn Abbas'tan gelen bir rivayette «*Salihler*» ile Hz. Yusuf'un atalarının (Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub) kastedildiği bildirilmektedir.

Başka bir yorumda ifade; «*Beni rütbe ve keramet bakımın-*

dan salih olan tüm müslümanların arasına kat» şeklinde mânâlandırılmaktadır. Ancak bu yorum şu şekilde tenkid edilmiştir: Hz. Yusuf, peygamberlerin büyüklerindendir. Salih olmak ise müslümanların ilk vasfı (derecesi)dir. Bu takdirde Hz. Yusuf daha ilk basamakta bulunan kimselerin arasına dahil olmayı nasıl isteyebilir? Buna cevap olarak, Hz. Yusuf'un nefsini hedmettiği ve onun yolunun peygamberlerin af talebinde bulunma yolu olduğu söylenilmiştir. Yani masum ve kesinlikle affedilmiş olan peygamberler buna rağmen tekrar nefislerini hedmetmek için af talebinde bulunabilirler.

«*Salihler*» ile Hz. Yusuf'un atalarının kastedilmesi durumunda itiraz ve cevap söz konusu değildir. Müfessirler Hz. Yusuf'un bu cümle ile ölüm temennisinde bulunup bulunmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Fahruddin Razi bu hususta şunları söylemektedir: Akıllı bir kimsenin aklı kemâle erdiği zaman, ölümü temenni etmesi hiç de uzak bir ihtimal değildir. Çünkü aklı kemal noktasına erişen bir insan noksanlığını anlamış demektir. Böyle bir kimse, olanca gücüyle onu gidermeye çalışır ve bilir ki mutlak kemâl sadece Allah Teâlâ için söz konusudur. Dolayısıyla bunalıma düşer. İşte böyle bir bunalımı ancak ölüm giderebilir. O da bundan dolayı ölümü temenni edebilir. Çok alim olan bir kimse, ölümü Allah'a kavuşmak isteğinden dolayı temenni ederse şayet, böyle bir istekte bir beis yoktur. Nitekim Hz. Aişe'den rivayet olunduğuna göre, «*Allah'a kavuşmak isteyen kimseye, Allah da kavuşmak ister*». (Buhari, Müslim)

Anlaşılacağı üzere, başa bir belâ geldiği için ölümü temenni etmek memnudur. Nitekim bir rivayette, «*İçinizden biri başına bir zarar geldiği için, sakın ölümü temenni etmesin*» diye bildirilmiştir.

Bazı müfessirlere göre, Hz. Yusuf ölümü temenni etmiş değildir. Böyle demekle o sadece Allah'ın nimetlerini saymış, kendisine verilen nimet ve faziletleri dile getirmiş, sonra da o nimetlerin ahiret hayatında da devam etmesi için Allah'a yalvarmıştır ki eceli yaklaştığında Allah Teâlâ onun canını müslüman olarak alsın ve kendisini salihler arasına katsın.

Kısaca belirtmek gerekirse, Hz. Yusuf ölümü değil, İslâm üzere ölmeyi istemiştir. Bu iki yoruma da, peygamberlerin müslüman olarak ölecekleri zaten bilinen bir şey olmasına rağmen, Hz. Yusuf'un niçin böyle bir temennide bulunduğu sorularak, itiraz edilemez. Çünkü peygamberler her ne kadar iman ve İslâm üzerine ölürlerse de, bunun Allah'ın irade ve meşiyetiyle olduğunu ve kendisini Allah'ın kaza ve kaderine teslim ettiğini açıklamak maksadıyla Hz. Yusuf, böyle söylemiştir. Önceki yorumu tercih edenler Hz. Yusuf'un bu duadan bir hafta sonra öldüğünü öne sürmüşlerdir. İkinci yorumu tercih eden Hasan Basri ise, bu sözünden sonra Hz. Yusuf'un uzun yıllar yaşadığını söylemiştir.

Tarihçilerin beyanına göre Hz. Yakub (a.s.), Hz. Yusuf'a kavuştuktan 24 yıl sonra vefat etmiş ve Şam'da babası Hz. İshak'ın mezarının yanında defnedilmesini vasiyyet etmiştir. Hz. Yusuf ise onu oraya götürüp, defnettikten 23 yıl sonra vefat etmiştir.

Bazılarına göre Hz. Yusuf daha fazla yaşamış, sonra da ebedî hayata göç etme temennisinde bulunmuştur. Allah Teâlâ da onun tertemiz ve pak olarak canını almıştır. Mısırlılar onun nereye defnedileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Öyle ki neredeyse aralarında savaş çıkacaktı. En sonunda mermerden yapılmış bir tabuta konularak Nil nehrine bırakılmasını karara bağladılar ve öyle bir yer seçtiler ki su daima onun üzerinden geçer ve Mısır topraklarına yayılırdı. Hz. Musa kendi döneminde, onu Filistin'de bulunan atalarının yanına götürüp, orada defnetmeyi istedi. Böylece 400 yıl sonra cesedi Filistin'e götürmüş oldu. Ancak

mermer ağır olduğu için tabut tahtadan yapıldı. Hz. Yusuf'un vefat ettiği zaman 107 yaşında olduğu söylenilmiştir. Aziz'in hanımından, *Efraim* ve *Mişa* adlı iki oğlu ve *Rahmet* isimli bir kızı olmuştur. *Efraim*, Hz. Yuşa'nın dedesidir *Rahmet* adlı kızı ise Hz. Eyyub'un hanımıdır. Mısır Hz. Yusuf'un vefatından sonra Amalikalıların elinden çıkarak Firavunların hâkimiyetine geçmiştir. İsrailoğulları Hz. Musa dönemine kadar atalarının dini üzerinde kaldılar ve firavunların zulmü altında da ezildiler.

YUSUF SÛRESİ VAHYİDİR

(102) *«(Ey Muhammed!) Bu sana vahyettiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah Teâlâ burada, Hz. Yusuf kıssasının gaybî haberlerden olduğunu ve vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e gönderildiğini bildirmektedir. Yani bu kıssa, sıradan kimselerden alınmış bir kıssa değil aksine vahiy mahsulüdür. Daha önce de bildirildiği gibi, Yusuf

Sûresi'nin Kur'an'dan olmadığını iddia eden bir kimsenin, onun vahiy olmadığını söylemekle İslâm'dan çıkmış olduğuna bu ayet delâlet eder.

«Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin» cümlesi de Yusuf Suresi'nin gaybî haberlerden olduğunun delilidir. Ayetin mânâsı şu şekildedir: *«Bu haberler gaybtır. Onu ancak vahiy yoluyla bilebilirsiniz; zira Yusuf'un kardeşleri hile yaparak, onun başına bir belâ getirmek istediklerinde ve onu kuyuya bırakma kararı aldıklarında sen onların yanında değildin. Senin peygamber olmadığını iddia edip, seni yalanlayan kâfirler, senin bu kıssayı kendisinden alabileceğin bir kimseyle karşılaşmadığını iyi bilmektedirler».*

(103) *«Fakat sen çok istesen bile...»*

Bu Ayetin Tefsiri:

İbn'ul-Enbarî bu ayet ile ilgili olmak üzere şunları söylemektedir:

Mekkeli müşrikler ile Yahudilerin Hz. Peygamber'e Hz. Yusuf'un kıssasını sormaları üzerine açık bir şekilde ve olayın tüm yönlerini kapsayıcı olarak bu sure inmiştir. Hz. Peygamber, bu surenin, onların iman etmelerine bir vesile olabileceğini umuyordu. Ancak Allah Teâlâ, *«Sen çok arzulasan bile, yine de insanların çoğu iman edecek değillerdir»* diye onu uyarmıştır.

Bazı müfessirlere göre, onlar *«Eğer bize Yusuf'un hikâyesini, başından geçenleri çok açık bir biçimde anlatırsan sana iman ederiz»* demişlerdi. Ancak iman etmemelerinden dolayı, Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.

Bazı müfessirler bu ayetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylerken, bazıları Hıristiyanlar hakkında, bazıları müşrikler hakkında, bazıları da ehli kitab hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾
وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا
وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ
بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ
اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۰۷﴾ قُلْ هٰذِهٖ
سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ ؕ عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ ؕ وَسُبْحٰنَ
اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا
رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰى ؕ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَلَدَارُ
الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾ حَتّٰٓى اِذَا
اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ
نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ
﴿۱۱۰﴾ لَقَدْ كَانَ فِيْ قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ؕ مَا كَانَ
حَدِيْثًا يُّفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ
كُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

104 — Oysa sen buna karşılık onlardan herhangi bir ücret istemiyorsun. O (Kur'an) âlemler için ancak bir hatırlatmadır.

105 — Göklerde ve yerde nice ayet(ler) vardır ki onlar gözlerini çevirdikleri halde onların yanından geçerler.

106 — Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak iman ederler.

107 — Onlar, Allah'ın azabından (herkesi) kapsayacak bir musibetin gelmesinden veya farkında olmadıkları halde kıyametin ansızın kopmasından emin midirler?

108 — (Ey Muhammed) de ki: «İşte bu benim yolumdur. (sizleri) Allah'a bir basiret üzere çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar da... Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim ve ben ortak koşanlardan değilim.»

109 — Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını (Peygamber olarak) göndermedik. Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, onlardan öncekilerinin sonunun nasıl olduğuna bir baksınlar. Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanamıyor musunuz?

110 — Ta ki Peygamberler ümitlerini yitirip, kendilerinin gerçekten yalanlandıklarını zannettiler, işte o vakit onlara yardımımız geldi ve dilediğimiz kimseler kurtarıldı. Ancak (bilinmelidir ki) suçlu bir kavimden azabımız aşla geri çevrilmez.

111 — Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. (Bu Kur'an) uydurulacak bir söz değildir. Ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, herşeyin (çeşitli biçimlerde) açıklaması ve iman edecek bir kavim için de hidayet ve rahmettir.

(104) *«Oysa sen buna karşılık...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayette *«Buna»* şeklinde geçen zamir, Hz. Yusuf ile kardeşleri arasında geçen olayların haberine racidir. Yani, *«Sen buna (bu haberlere) karşılık onlardan herhangi bir ücret istemiyorsun»*. Söz konusu zamir Kur'an'a da raci olabilir. Yani, *«Sen bu (Kur'an'a) karşılık onlardan herhangi bir ücret istemiyorsun»*. Sen onu tebliğ etmene karşılık bir ücret talebinde bulunuyor değilsin. Eğer sen onların iddia ettiği gibi bir hikâyeci, kıssacı olsaydın, anlattığın kıssalar karşılığında onlardan ücret isterdin. Senden böyle talep sadır olmadığına göre, biraz düşünen bir insanın senin peygamber olduğuna, Allah tarafından görevlendirildiğine inanması ve bunun alâmetlerini göstermesi gerekir.

«O (Kur'an) âlemler için ancak bir hatırlatmadır»; yani Allah tarafından bir öğüttür.

Bu ayet, Hz. Muhammed'in tüm insanlığa, sorumlu olan tüm insan ve cinlere peygamber olarak gönderildiğini ortaya koymaktadır. İkinci cümle, önceki hükmün bir nedenidir. Yani, sen niçin Kur'an karşılığında bir ücret istemiyorsun? Çünkü Kur'an Allah'tan tüm âlemler için bir öğüt, bir hatırlatmadır. Dolayısıyla herkes için olan bir öğüt, bazı kimselerden ücret alınmasına ters düşer. Zira bu öğüt sadece o kimselere mahsus değildir.

Bazı müfessirlere göre ayetten kastedilen şudur: *«Bu Kur'an sadece Allah'tan bana gelen bir öğüttür. Ben onu tebliğe emrolundum. Bu bakımdan onu tebliğ etmek bana farz olmuştur. Farz olan bu vazifeyi ifa etmek karşılığında nasıl olur da sizlerden ücret isteyebilirim?»*

Ancak bu yorum ayetin zahirine ters düşmektedir. Fakat doğru olduğu takdirde bu ayet, vacipleri yerine getirmek karşılığında ücret almanın haram olduğuna delâlet eder.

(105) *«Göklerde ve yerde nice...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İmam Suyutî, *«Keeyyin»* lafzının teşbih *kef'i* ile tenvinli istifham harfi olan *eyyin*'den meydana geldiği için *nun* ile onun üzerinde vakfın caiz görüldüğünü ve Kur'an'da onun *nun* ile yazılmasının sebebinin bu olduğunu söylemektedir.

Bazı müfessirlere göre de, *«Keeyyin»* lafzındaki *kef* harfi zaiddir. İbn Asfir *kef* harfinin zaid olduğuna dair delili, bununla teşbih manasının irade edilmemesi olarak göstermektedir.

Bazıları da *«Keeyyin»*in basit bir isim olduğunu yani *«Kef»* ile *«Eyyin»in* ayrı olmadıklarını öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla *«Keeyyin»* lafzı, tıpkı Zeid, kad kelimeleri gibi basittir, mürekkeb değildir. Nitekim Ebu Hayyan da *«el-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca bunun, Arap dilinde çok kullanılması da basit isim olduğunun delilidir. Bu lafzın istifham ifade ettiğine nadir olarak rastlanır. Hatta cumhura göre, bu lafız hiç istifham ifade etmez.

«Ayet(ler)» ile kastedilen göklerde ve yerde bulunan felekî varlıklar, yıldızlar, değişen durumlar, dağlar, denizler ve kâinat-

taki harikulâdeliklerdir. İnsanlar bunları her gün gördükleri halde, bunlardan yüz çevirerek geçip gidiyorlar, hiç düşünmüyor ve ibret almıyorlar.

Mezkur ayet-i kerime Hz. Peygamber için bir teselli olduğu kadar, muhataplar açısından da bir kınanmadır. Ayrıca bu ayet düşüncenin, insan gerçeğinin temelini teşkil ettiğine de işaret etmektedir. Yine kâinata ibret gözüyle bakmanın, insanın temel vasfı olduğu da ortaya konmaktadır. Düşüncenin önemini beyan eden bu ayet zımnen insanları düşünmeye çağırmaktadır. Burada geçen *«Ayet»* lafzı delil ,burhan, hüccet gibi anlamlara gelmektedir. Yani, *«Ey Muhammed! Senin getirdiğinin doğruluğuna delâlet eden nice ayetler vardır. Dilediğin kadar hüccet getirebilirsin».* *«Ayet»* kelimesinin ıstılahi anlamı —daha önce geçtiği gibi—, Kur'an'ın ister kısa isterse uzun olsun bir kısmı demektir. Allah'ın varlığına, birliğine, ilmine, kuvvet ve kudretine, hikmetinin kemâline delâlet eden, afakta ve enfüste, göklerde ve yerde nice delil ve hüccetler vardır ki bunlar insanoğlunun dikkatine sunulmuştur. İnsanoğlunun ilmî, fikrî ve maddî hayatı bu olaylarla her zaman karşı karşıyadır. Ancak buna rağmen çoğu insan bunca varlığı yaratan zat'ı düşünmeden ve bunlardan ibret almadan önlerinden geçip gitmektedir. Oysa insanoğlu bu olaylar üzerinde düşünce, bunlardaki incelikleri görse, elbette bunlara hakim olan ilâhî kanunları bulup, keşfedecektir. Dolayısıyla hem dünyada terakki edecek, hem de ahirette mutlu olacaktır.

(106) *«Onların çoğu Allah'a ancak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Onların çoğu» ile kastedilen, İbn Abbas, Mücahit, İkrime, Şa'bi ve Katade'ye göre, Mekkelilerdir. Onlar hem iman ediyorlar, hem de şirk koşuyorlardı. Telbiye getirirken, *«Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk, Lebbeyk lâ şerike lek illa şerike hüve lek. Temlikuhu*

vema melek» (Senin hizmetine koşuyorum, ey Allahım, senin hizmetine koşuyorum, senin hizmetine koşuyorum. Senin sadece bir ortağın vardır. O da, onun malik olduğu mülk de senindir.) derlerdi. İşte bu yüzden Hz. Peygamber, herhangi bir kimsenin *«Lebbeyk, lâ şerike lek»* dediğini işittiği zaman, *«yetèrli, yeterli»* buyururdu. Yani, *«Senin sadece bir ortağın vardır. O da, onun malik olduğu mülk de senindir»* ifadesini söyleyerek şirke girme, demek isterdi.

Bazı müfessirlere göre, burada sözü edilen kişiler Mekke müşrikleridir. Onlar, kıtlık yıllarında iman etmişler, ama kıtlık ortadan kalktıktan sonra şirke dönmüşlerdir.

İbn Zeyd, İkrime, Katade ve Mücahid, burada sözü edilen kimselerin Arap olduklarını, Allah'ın yaratıcı, rızk verici, öldürücü olduğuna inanmakla birlikte putlara tapmak suretiyle Allah'a şirk koştuklarını söylemişlerdir.

Bazıları da onların şirk koşmalarıyla kastedilen, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylemeleridir demişlerdir.

İbn Abbas'a göre, burada bahis konusu edilen kimseler ehli kitaptır. Onlar Allah'ın varlığını inkâr etmemelerine rağmen ya Hz. İsa'yı ya Hz. Meryem'i ya da Hz. Üzeyr'i O'na ortak koşuyorlardı. Onlar Hz. Peygamber'e karşı çıkmak suretiyle de Allah'a ortak koşmuşlardı.

Bazıları ise ehli kitabın alimlerini ve rahiplerini Rabler edinmek suretiyle Allah'a ortak koştuklarını söylemişlerdir.

Ata'dan rivayet edildiğine göre burada, şiddet, sıkıntı anında duada ihlasla Allah'ı çağıran ve kurtulduktan sonra Allah'a ortak

koşan tüm kâfirler kastedilmektedir.

Bazı müfessirler ise, burada Nur ile Zulmet'in iki yaratıcı olduğunu söyleyen Seneviyye grubunun kastedildiğini iddia etmişlerdir.

Bazıları da, burada münafıkların kastedildiğini; zirâ onların açıkta iman, gizlide küfür içinde olduklarını söylemişlerdir. (Bu yorum el-Belhî'ye nisbet edilmiştir).

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, burada mücmelen mümin, fakat mufassalan kafir olan Müşebbihe mezhebi kastedilmiştir.

Hasan Basri'den nakledilen bir görüşe göre, ayette sözü edilen kimseler amelleriyle riyakârlık yapanlardır. Çünkü riya gizli bir şirktir.

Bazı müfessirler de bu kimselerin sebeplere bakıp, sebeplere güvenen kimseler olduklarını söylemişlerdir.

Bazıları da burada masiyyet suretiyle halka tâbi olan kimselerin kastedildiğini söylemişlerdir.

Bazıları ise daha genel bir yorum yaparak, Allah'ı ikrar ve yaratıcılığını tasdik eden ve bununla birlikte şirk olan herhangi bir günahı işleyen herkesin bu ayetin kapsamına girdiğini söylemişlerdir.

Kabirlere tapan, ölüler için adak ve nezirler kurban eden kişiler de Allah'ın durumlarını herkesten daha iyi bildiği kimselerden yarar ve zarar geleceğine inanan şahıslar da —ki onlar günümüzde yeryüzündeki haşerattan daha çokturlar— bu ayetin kapsamına girerler.

Kerramiyye mezhebi bu ayete dayanarak, îmanın dille olan mücerret ikrardan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Ancak onların bu görüşü tenkid edilmiştir (1).

Arap yarımadası insanları, Kur'an'ın indiği dönemde Allah inancına sahiptiler. Ancak çeşitli şekillerde Allah'a ortak koşuyorlardı. Mekkeliler, *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* derlerken, bazıları Allah'a yaklaşmak için putlara taptıklarını söylerlerdi. Hıristiyanlar *«İsa Allah'ın oğludur»* diyorlardı. Bu şekilde insanların çoğu Allah'a ortak koşuyorlardı. Ayette de özet olarak işte buna işaret edilmektedir.

(107) *«Onlar, Allah'ın azabından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Gaşiye» kelimesi onları kapsayacak olan bir ceza, bir ukubet demektir. Burada istifham mânâsını ifade etmekle birlikte, tehdit de ifade etmektedir. Ukubet ile kastedilen ise hem uhrevî hem de dünyevî şeyleri kapsayan bir cezadır.

Ebu Hayyan *«el-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde, buradaki ukubetin dünyevî ukubet olduğunu söylemektedir.

(108) *«(Ey Muhammed!) De ki: İşte bu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«İşte bu benim yolumdur» cümlesindeki *«Bu»* zamiri imana olan çağrıya işaret etmektedir. Yani, *«İman'a ve Tevhid'e çağırmak benim yolumdur. İnsanları Allah'ın marifetine çağırıyor, Allah'ı kemâl ve celâl sıfatlarıyla bilmeye davet ediyorum».*

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 13, sh: 66 - 67.

Bazı müfessirlere göre «*Sebili*» kelimesindeki «*ye*» harfine hâl düşer. Yani mânâ, «*İnsanları Allah'a davet ettiğim halde, bu benim yolumdur*».

«*Alâ basiretin*» ifadesi ya «*Ed'u*» fiiline bağlanır. O zaman da «*ene*» zamiri, «*Ed'u*» fiilindeki zamirin tekidi olur ve «*Vemen'ittebeanî*» ifadesi «*Ed'u*»daki zamir üzerine atfolunur. Yani, «*Ben ve bana tabi olanlar açık bir hüccete sahip olduğumuz halde insanları Allah'a davet ediyoruz*» anlamındadır. Ya da «*Ene*» zamiri mübteda, «*Alâ basiretin*» ise onun haberidir. Bu takdirde mânâ, «*Ben ve bana tâbî olanlar apaçık hüccet üzerindeyiz*» şeklinde olur.

Hz. Peygamber'e (s.a) tâbî olan kimseler ile ona iman edip, onun getirdiği Kur'an'ı tasdik edenler kastedilmektedir. Çünkü onlar da peygamberler gibi insanları Allah'ın yoluna davet ederler.

Hazin, «*Basiret*»in yakın marifet; yani hak ile bâtılı ayırdedecek bilgi olduğunu söylemektedir.

İbn Abbas ise, «*Hz. Muhammed (s.a) ile ashabı en güzel yol, en üstün hidayet üzerindeydiler. Onlar ilmin madeni, imanın hazinesi ve Allah'ın askerleriydi*» demektedir.

İbn Mes'ut ise şöyle demektedir: Sünnete tabi olmak isteyen kimseler Hz. Peygamber'in (s.a) vefat eden ümmetinin, ashabının sünnetine tabi olsunlar. Onlar Hz. Muhammed'in (s.a) arkadaşları, ümmetin en hayırlısı ve kalpler bakımından en doğru olanlarıydı. Onlar ilmen en derin, tekellüf yönünden en hafif kimselerdi. Yine onlar öyle bir topluluk idiler ki Allah onları peygamberinin arkadaşlığına layık gördü. Dinini insanlara iletmede onları örnek gösterdi. Onlar ahlâklarıyla ve yollarıyla Allah'ın Rasûluna benzemişlerdi. İşte onlar dosdoğru yol üzerinde olan kimselerdi.

«Sübhanallah» mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Yani, *«Ey Muhammed! Allah'ı her ortaktan, tüm ayıplardan, eksikliklerden, şirk, çelişki ve benzerlerinden tenzih ettiğini, O'nu celâline uygun olmayan her şeyden uzak tuttuğunu söyle! Ve yine müşriklerden olmadığını, hiç bir zaman şirke bulaşmadığını bildir.»*

Bu ifade Hz. Peygamber'in (s.a) nübüvvetinden önce de şirke bulaşmadığını, müşriklerden olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in izinden gidenlerin özelliklerine de değinmektedir. Onlar apaçık ve çelişkisiz bir hüccet üzerinde olanlar, Hz. Peygamber'e tâbî olanlardır. Böyle bir hüccetten uzaklaşanlar ise, gerçek mânâda Hz. Peygamber'e tâbî olmayanlardır.

KADINLAR VE GÖÇEBELERDEN PEYGAMBER OLUR MU?

(109) *«Senden önce de şehirler halkından. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet getirdiği birçok ayetler yanında, peygamberlerin sadece erkekler arasından seçildiklerini ve onların meskûn bölgelerde yaşayan insanların arasından geldikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Yani kadınlardan ve göçebelerden gelen peygamber yoktur.

İbn Abbas'tan gelen yoruma göre, bu ayet kadınların peygamberliğinin sözkonusu olmadığını göstermektedir.

Bazıları bu ayetin el-Munzir'in kızı olan ve peygamberlik iddiasında bulunan Seccah hakkında indiğini söylemişlerse de, bu görüş doğru değildir. *«Bu gaybî haberlerdendir»* şeklindeki izah ise bir karineye dayanmamaktadır. Burada işaret edilmesi gereken

nokta; Hz. Peygamber'in vefatından sonra peygamberlik iddiasında bulunan Seccah'ın, tekrar iman etmiş ve istikametini düzeltmiş olmasıdır.

Peygamberlerin şehir halkı içerisinden, yani meskûn bölgeler arasından seçilmiş olmalarının nedeni, bunların daha bilgili ve göçebelere nazaran daha halim kimseler olmalarıdır. Bu bakımdan göçebelere *«Cefa ehli»*, yani *«zorluk çıkaranlar»* denmiştir. Nitekim fitne dönemleri dışında bedevî hayatı yaşamak mekruhtur. Bir hadiste *«Bedeviler kabadırlar»* diye buyurulmuştur.

Katade, Allah Teâlâ'nın gönderdiği peygamberlerin tümünün meskûn bölgelerin halkından olduklarını söylemiştir.

Hasan Basri'den gelen bir nakle göre, bedevilerden olduğu gibi kadınlardan ve cinlerden de peygamber gelmemiştir. Fakat Eş'arilere göre Hz. Musa'nın annesi, Firavun'un hanımı, Hz. Meryem, Hz. Sâre ve Hz. Belkıs peygamberlerdendi. Yani Eş'arilere göre kadınlardan beş peygamber gelmiştir.

«Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?» cümlesi *«Ahiret yurdunun daha hayırlı olduğunu bilebilmeniz için akıllarınızı kullanın, böylece ittika suretiyle bu mertebeyi elde edin»* demektir. Bu ayet, *«Allah peygamber olarak melekleri gönderseydi ya!»* diyen kâfirlere cevap olarak inmiştir.

(110) *«Ta ki peygamberler ümitlerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Hatta» lafzı, siyaktan da anlaşıldığına göre, mukadderin gayesi içindir. Bazılarına göre buradaki takdir şu şekildedir: *«O kâfirlerin içinde bulunduğu genişlik seni aldatmasın. Çünkü onlardan önceki kâfirlere de mühlet verilmiştir. Ta ki peygamberler on-*

lara karşılık dünyada yardım göreceklerinden veya onların iman etmesinden, —Küfre daldıkları için— ümitlerini kestiler».

Ebu'l-Ferec b. Cevzî, ayetin takdirinin şöyle olduğunu söylemiştir:

«Senden önce ancak bazı erkekleri peygamber olarak gönderdik. Onlar kavimlerini Allah'ın birliğine davet ettiler. Ve yalanlandılar. Ancak buna karşın sabrettiler. Onların, kavimlerini imana davet dönemleri uzun sürdü. Kavimlerin de onları yalanlamaları devam etti. Ta ki peygamberler ümitlerini yitirip, kendilerinin gerçekten yalanlandıklarını zannettiler, işte o vakit onlara yardımımız geldi ve dilediğimiz kimseler kurtarıldı».

Kurtubî ise ayetin takdirinin şöyle olduğunu söylemiştir: *«Senden önce ancak bazı erkekleri peygamber olarak gönderdik ve sonra onların ümmetlerine ceza tatbik etmedik, ta ki peygamberler ümitlerini yitirip...»*

Zemahşeri ise *«Keşşaf»* adlı tefsirinde ayetin takdirinin şöyle olduğunu söylemiştir:*«Senden önce ancak bazı kimseleri peygamber olarak gönderdik, onlara gelmesi gereken ilâhî yardım gecikti. Ta ki peygamberler ümitlerini yitirip...»*

Bunların içinde ilk yorum, hepsinden daha güzeldir. İstif'al babından gelen *«İstey'ese»* fiili mücerred mânâ, yani *«Yeise»* mânâsını ifade etmektedir.

Hz. Ali, Ubey b. Ka'b, İbn Mesud, İbn Abbas, Mücahid, Talha, A'meş ve Kûfe alimlerinin kıraatine göre ayette geçen *«Kuzibu»* fiili şeddesiz ve binası meçhuldür. Bu takdirde ayet nasıl yorumlanmalıdır? İşte bu hususta ihtilaf edilmiştir.

Bazılarına göre, üç zamir de peygamberlere racidir ve tevvehüm ifade eder. Burada ne aslî ne de mecaz kastedilmiş değildir.

«Kuzibu» fiilinin mukadder faili ya peygamberlerin kendileri ya da ümitleridir. Çünkü ümit konusunda doğruluk veya yalan, vasıf olabilirler. Yani peygamberler nefisleri kendilerine *«Siz yardım göreceksiniz»* dediklerinde yalan söylediğini sanmışlardır. Ya da ümitleri kendilerini yanıltarak, yalan söylemiştir. Ayetin mânâsı şöyledir: *«Kâfirlerden gelen düşmanlık ve yalanlama süresi Allah' tan gelen yardımın beklenmesi uzadıkça uzadı. Öyle ki peygamberler ümitlerini yitirip dünyada kendisine yardım edilmeyeceğini sandılar. İşte o an da bizim yardımımız ansızın onlara geliverdi».*

Bazı kimseler, zamirlerin tamamının peygamberlere raci olduğunu, *«Zannetme»* fiilinin ise gerçek anlamda kullanıldığını ve *«Kuzibu»* fiilinin mukadder failinin ise, Allah Teâlâ'nın kendilerinden haber verdiği kimseler olduklarını söylemişlerdir. Ayni yorumu Tabaranî ve başka müfessirler, Abdullah b. Ebi Müleyke'den de rivayet etmişlerdir. Bu alim, İbn Abbas'ın *«Kuzibu»* fiilini şeddesiz ve meçhul olarak okuduğunu, sonra da *«Peygamberler beşer olduklarından dolayı, bu hükümlerinde gerçeğe aykırı şeyler söylediklerini sandılar»* dediğini nakletmektedir. Bunun ardından, İbn Abbas'ın yorumunu tekid için *«Öyle ki peygamberler ve onunla beraber iman edenler, «Allah'ın yardımı ne zaman?» dediler»* ayetini okuduğunu söylemektedir. Bu, aynı zamanda Buhari tarafından *«Sahih»*te de rivayet edilmiştir. Ancak bu, çözülmesi zor, müşkil bir meseledir. Çünkü burada peygamberlerin şanına yakışmayan bir şey kendilerine nispet edilmektedir. Hatta ümmetin salihlerinin şanına dahi yakışmayan bir özelliğin nispeti söz konusudur. Nitekim Hz. Aişe'den bir hadis nakledilmektedir. Buhari, Neseî ve bazı muhaddislerin Hz. Aişe'nin yeğeni Urve b. Zubeyr kanalıyla rivayet ettiklerine göre, Urve, teyzesi Hz. Aişe'den bu ayetin anlamını ve burada fiilin *«kuzibu»* mu, yoksa *«kuzzibu»* mu okunacağını sormuştur. Hz. Aişe *«kuzzibu»* şeklinde okunacağını söyleyince, Urve, *«Vallahi peygamberler, kavimlerinin kendilerini yalanladıklarını kesin bir şekilde biliyorlardı. O halde, «Peygamberler böyle zannetti» sözünün anlamı nedir?»* diye sorar. Hz. Aişe,

«Evet, hayatıma yemin ederim ki, onlar kesinlikle kavimlerinin kendilerini yalanladığını biliyorlardı» der. Urve, *«O halde fiil -kuzibu- şeklindedir»* deyince, Hz. Aişe, *«Allaha sığınırız! Peygamberler Rableri hakkında böyle bir zanna kapılmazlar»* der. Bunun üzerine Urve, ayetin nasıl yorumlanması gerektiğini sorunca, Hz. Aişe şöyle cevap verir: *«Böyle bir zanna kapılanlar Rablerine iman edenler ve peygamberleri tasdik eden, peygamberlerin takipçileridir. Onların üzerindeki belâ uzadıkça uzayınca ve Allah'ın yardımı kendilerine ulaşmada gecikince peygamberler kendilerini yalanlayan kavimlerinin iman edeceklerinden ümitsizliğe düştüler. Ve takipçilerinin kendilerini yalanladıklarını sandılar. İşte o vakit Allah'ın yardımı geldi».*

Bazıları, İbn Abbas'ın *«Zan»* ile insanın kalbine hutur eden vesveseye benzer konuşmaları kastetmesinin mümkün olabileceğini söylemişlerdir.

İbn Teymiyye, tüm zamirlerin peygamberlere raci olduğunu söyledikten sonra, İbn Abbas'tan nakledilen görüşü tercih ederek, buradaki ayetin Hacc Suresi'nin 52. ayetinin tarzında olduğunu öne sürmüştür: *«Senden önce hiçbir nebi ve rasûl göndermedik ki o bir şeyi arzu ettiği zaman şeytan onun arzusuna, mutlaka onu dünya ile meşgul edecek bir düşünce atmış olmasın. Fakat Allah şeytanın attığını hemen iptal eder, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hikmet sahibidir».*

Bu bakımdan kalbe, dile ve amele atılanların hepsi aynı türdendir. Allah ise şeytanın attığını siler, iptal eder.

Bunları söyledikten sonra İbn Teymiyye, şöyle devam etmektedir.

Alimlerden bir grup iddia etmişse de, Kur'an ve sünnette varid olan *«Zan»* ile hiçbir zaman kuvvetli itikad kastedilmemiştir.

Zayıf itikada da zaten vehm denilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), *«Zandan kaçının, çünkü zan, konuşmanın en yalanıdır»* diye buyurmuştur. Allah Teâlâ ise, *«Kesinlikle zan, hakkın yanında hiçbir şey ifade etmez»* demiştir. Bu bakımdan zayıf inanç zan ve aynı zamanda vehmdir. Bu bazen günah da olabilir. İman bazen zayıf düşer ve fakat kökten silinmez. Bazen affedilen nefsin konuşması da olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a), *«Muhakkak ki Allah ümmetim için konuşmadıkça veya kendisiyle amel etmedikçe nefsin konuşmasını affetmiştir. (Yani ondan vazgeçmiştir. Ondan ötürü muazehe etmez)»* diye buyurmuştur.

Bazen sarih imanın vesvesesi de olur. Nitekim sahih bir hadiste bildirildiğine göre sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Herhangi birimiz nefsinde öyle bir şey buluyor ki, kömür olacak kadar yansa veya gökten yere düşüp parçalansa bile, o şeyi konuşmaktansa, bu kendisine daha sevimli gelir»* dediler. Hz. Peygamber (s.a) *«Siz bunları gerçekten nefislerinizde buluyor musunuz?»* diye sordu. Sahabe, *«Evet! Ya Rasûlullah buluyoruz»* diye cevap verince, Hz. Peygamber *«İşte bu sarih imandır»* diye buyurdu.

Yine bir hadiste buyurulduğuna göre sahabe, *«Ey Allah'ın Rasûlü! Herhangi birimiz nefsinde bazen öyle şeyler buluyor ki,* bunu *konuşmaya dahi cesaretli olmuyor»* derler. Hz. Peygamber (s.a), *«Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun»* diye buyurur.

Bu hadisin bir benzeri, Hz. Peygamber'den sahih bir senetle rivayet edilen şu hadistir: *«Şüphe etmek, İbrahim'den daha çok bize düşer. Çünkü Rabbi ona, «İnanmıyor musun ya İbrahim?» diye sorduğunda O, «İman ettim, ama kalbim mutmain olsun istiyorum ya Rabbi»* demiştir.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, ölülerin diriltilmesi hususunda iman ile itminan arasındaki tefavuta *«şüphe»* demektedir. Bu

bakımdan şöyle denir: Dünyada bir şahıs, kendisine yapılan yardım va'dinin yerine getirileceğine inanmakla birlikte kalbi daima ızdırap içinde olabilir ve itminan bulamayabilir. Dolayısıyla itminanın olmaması, kendisinde yalan söylediğine dair bir zannın meydana gelmesine sebebiyet verir. Bu yüzden şüphe ile yalan söylediğini sanmak, aynı türden fiillerdir. Her ne kadar bunlar içinde günah olanlar varsa da, bunlar vacip olan imanda herhangi bir zarar getirmezler. Sünnetin esaslarından anlaşıldığına göre, peygamberler, fiillerinde olduğu gibi, günah üzerinde bulunmaktan da masum ve mahfuzdurlar. Böyle bir hususun aktarılması, müminlere ibret olması nedeniyledir. Çünkü müminler bundan daha fazlasına müptela olabilirler. Dolayısıyla bunlara müptela olduklarından ümitlerini kesmesinler ve kendilerinden daha hayırlı olan peygamberlerin bile bu tür belâlara maruz kaldıklarını, akibetlerinin sonunda hayr olduğunu bilsinler ki, böylece şüphe sahibi kimse, yakîne kavuşur, günahkâr olan tevbe eder, mümin olanın imanı kuvvet bulur ve bununla da peygamberler hakkındaki kötü zanlar sağlam inanca dönüşür. İşte Allah Teâlâ bu yüzden onların kıssalarında ibret olduğunu söylemiştir. Şayet peygamberler mutlak anlamda masumsa ve kendilerinden bir kötülük sadır olmazsa, bu takdirde mümin bir kimse kendisinin aynı durumda olmadığını söyleyebilir. Çünkü peygamberlerden herhangi bir günahın sadır olduğuna dair hiçbir şey zikredilmemiştir. Üstelik bir peygambere iman eden kimse, ona tâbi olmaktan ümitsizliğe düşebilir. Peygamberlerin mutlak ismet sıfatına sahip olduğuna binaen, bu günah mutabaatı ifsad eder. Ancak peygamberden de bir hata sadır olduğu ve tevbe ile o hatanın affedildiği biliniyorsa, bu takdirde sözkonusu mutabaat durumu sıhhatli kalır. Nitekim ilk günahı işleyip, cürümda bulunan ve tevbe edip, pişman olan kimse, insanoğlunun babası Adem'dir. Babasına benzeyen kimse de zulmetmiş sayılmaz.

HANGİ DURUMDA PEYGAMBERLERE UYULUR?

Peygamberlere yasaklanan ama buna rağmen onlardan sadır olan, sonra da tevbe ederek vazgeçtikleri davranışlar hususunda onlara uymak gerekmez. Çünkü onlara Allah tarafından izin verilen, yasaklanmayan hususlarda kendilerinden sadır olup ta tevbeyi gerektirmeyen noktalarda, peygamberlere uyulması emredilmiştir. Söylenen ise, onların fiillerinden neshedilenin dışında başka bir şey değildir. Yani peygamberlere emredilip, kendilerine mübah kılınmış ve sonradan da neshedilmiş hususlarda, onlara uymak zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Peygamberlere emredilmeyen ve fakat buna rağmen onlardan sadır olan ve kendilerinin tevbe edip, vazgeçtikleri meselelerde, onlara uymamak en doğru ve en uygun yoldur. (İbn Teymiyye'nin sözleri burada sona ermiştir).

Alusi bu hususta şöyle demektedir: Onun bu sözü, üzerinde bırakmaksızın peygamberlerden büyük günahların sadır olmasının mümkün olmasını gerektirir ki bu hüküm büyük bir cehalettir. Sağlam bir kalbin sahibi böyle bir hükme yanaşmaz. Ayrıca onun sözlerinde uzaklık vardır. Keşke o, ayetteki zamirlerin peygamberlere raci olduğunu söylemekle iktifa etmiş olsaydı ve diğerleri gibi zannın burada vehm anlamında olduğunu söyleseydi. Çünkü böyle demek zararsız bir hükümdür.

İbn Abbas'ın sözlerinin, *«O, zandan vesvese yoluyla gelen nefsin konuşmasını kastetmektedir»* şeklinde tevil edilmesinde bir beis yoktur. Ya da onun sözlerinin, *«İbn Abbas, gecikmedeki mübalağayı, sürenin uzunluğunu istiare yoluyla kastetmiştir. Gecikmedeki mübalağayı yalan zanna benzetmiştir. Çünkü ikisi de matlubun terettübünün yokluğunu gerektirir ki bu takdirde birisi için kullanılan, diğeri için de kullanılır»* şeklinde yorumlanması mümkündür.

Bazılarına göre, ayette geçen zamirlerin üçü de, ümmetlere racidir. Çünkü peygamberlerden söz etmek ümmetlerin varlığını gerektirir. Nitekim ümmetler şu ayette bahis konusu edilmiştir: *«Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki onlardan öncekilerin nasıl olduğunu görsünler. Sakınanlar için ahiret yurdu elbette daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?»*

Bu yoruma göre zamir, peygamberleri yalanlayanlara ve daha önce bahsi geçenlere raci olur. Bu takdirde ayetin mânâsı şöyle olur: *«Kendilerine peygamber gönderilen kimseler, peygamberlerin nübüvvet iddiası ve va'dettikleri azap hususunda yalan söylediklerini zannetmişlerdir».* Bu yorum da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Nitekim Ebu Ubeyde, Said b. Mensur, Neseî ve Taberi, birçok yoldan İbn Abbas'tan onun *«Kuzibu»* fiilini şeddesiz okuyarak şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: *«Ta ki peygamberler ümitlerini yitirip, kavimleri peygamberlerin getirdikleri hükümlerde kendilerine yalan söylediklerini zannettiler. İşte o vakit onlara yardımımız geldi».* Bu yorum Said b. Cübeyr'den de rivayet edilmiştir.

İbn Cerir ve Ebu Şeyh, Rebi b. Külsüm'den, o babasından, o da babasından, o da Müslim b. Yesar'dan rivayet etmektedir: Müslim, Said bin Cübeyr'e *«Ey Eba Abdullah! Beni ta derinlerden sarsan bir rivayet var»* diyerek bu ayeti okur ve *«Peygamberlerin yalanladıklarını veya yalan söylediklerini zannetmeleri de ölümdür. Acaba bunun yorumu nedir?»* diye sorar. Said b. Cübeyr, *«Bunun yorumu, peygamberler kavimlerinin kendilerine iman etmelerinden ümitsiz oldular ve kavimleri de peygamberlerin kendilerine yalan söylediklerini zannettiler. İşte o vakit, onlara yardımımız geldi, şeklindedir»* diye cevap verir. Bunun üzerine Müslim, Said b. Cübeyr'in boynuna sarılarak, *«Sen benden bu sıkıntıyı giderdin, Allah da senin sıkıntını gidersin»* dedi.

Başka bir rivayete göre, Said b. Cübeyr ile Müslim arasında

geçen bu konuşma, Dahhak ile Müslim arasında olmuştur. Dahhak, Müslim'e *«Şayet bu konu ile ilgili olarak Yemen'e kadar gitseydin, yine az bir şey yapmış olurdun»* demiştir.

Bazılarına göre *«Zannettiler»* fiilindeki zamir ümmetlere, *«Şüphesiz onlar»* ve *«Yalanladıklarını»* ifadelerindeki zamirler ise peygamberlere racidir. Yani, *«Ümmetler, peygamberlerin va'dettikleri yardım hususunda muhalefet ettiklerini ve durumun onlar hakkında karıştığını zannetmişlerdir».*

Yedi kıraat alimi dışında, Hasan Basri, Katade Muhammed b. Ka'b, Ebu Reca, İbn Müleyke, A'rec ve meşhur bir rivayete göre Hz. Aişe fiili, *«Kuzzibu»* şeklinde şeddeli ve meçhul olarak okumuşlardır. Bu kıraate göre tüm zamirler peygamberlere racidir. Yani; *«Peygamberler ümmetlerinin belâ ve meşakkatin uzunluğu nedeniyle kendilerinin getirdiklerini yalanladıklarını zannettiler. İşte o vakit o peygamberlere yardımımız geldi».* Bu yorum Hz. Aişe'ye aittir ve bunu kendisinden Buhari rivayet etmiştir. Burada zan ya asıl anlamında ya yakîn, ya da mecaz karşılığındadır.

İbn Abbas, Mücahid ve Dahhak'tan gelen rivayete göre, onlar fiili *«Kezebu»* şeklinde şeddesiz ve malum olarak okumuşlardır. Bu takdirde *«Zannettiler»* fiilindeki zamir ümmetlere, diğer iki zamir de peygamberlere racidir. Yani; *«Ümmetler, peygamberlerin va'dlerinde yalan söylediklerini zannetmişlerdir». «Zannettiler»* fiilindeki zamirin peygamberlere, diğer iki zamirin de ümmetlere raci olması mümkündür. Yani; *«Peygamberler, ümmetlerinin kendilerine iman edeceklerine dair verdikleri va'dde yalan söylediklerini zannetmişlerdir».* Burada zahirden anlaşıldığına göre, zan yakîn anlamında kullanılmıştır.

Ebu'l-Beka, fiili *«Kezzebu»* şeklinde şeddeli ve malûm olarak okumuştur. Bu kıraat şöyle yorumlanmıştır: *«Peygamberler üm-*

metlerinin bu va'dlerinde kendilerine şiddetle yalan söylediklerini zannettiler».

Bazıları ümitsizliğin peygamberlere nispet edilmesinin müşkil bir mesele olduğunu söylemişlerdir. Çünkü zahire göre peygamberler, Allah tarafından kendilerine va'dedilen ve insanlara mutlaka olacağını söyledikleri noktada ümitsizliğe düşmüşlerdir. Bunun ise peygamberlere nispet edilmesi uygun değildir.

Cevap olarak, kastedilenin bu olmadığı söylenilmiştir. Kastedilen onların kavimlerinin imanından ümitsiz olmalarıdır.

Ancak bu cevaba, *«Yalanlandıklarını zannettiler»* cümlesinin daha önceki cümle üzerine atfedilmesinin bu mânâyı uzaklaştırdığı söylenerek itiraz edilmiştir.

İbn Teymiyye'nin bu hususta zikredilen incelemesinden başka şöyle bir tetkiki daha vardır:

Ümitsizlik ve yalanlandıklarını zannetmeleri, va'dedilene ictihaden eklenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ onların ümitsizliğinden mutlak şekilde bahsetmiştir. Ayette ümitsizliğin va'dolunan, kendisinden haber verilen o şeye bağlı olduğuna dair herhangi bir yorum yoktur. Hâl böyleyken, Allah Teâlâ'nın peygamberlerine mutlak bir yardım va'dettiğine —ki Allah Teâlâ'nın tüm haberlerinde böyledir— zamanını, mekânını ve vasfını tayin etmediği bilinmektedir. Çoğu kez insanlar, va'dedilenlerle ilgili olarak, Allah'ın Kitabı'nın delâlet etmediği halde, bazı sebeplere bakarak birtakım sıfatlara inanmaktadırlar. Nitekim sahabenin arasından bir grup, Hudeybiye Antlaşması'ndan önce, Hz. Peygamber'in (s.a) kendilerine *«Mescid-i Haram'a girecek ve Kâbe'yi tavaf edeceksiniz»* sözünden bu olayın Hudeybiye yılında meydana geleceğine inanmışlardı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a), Umre'ye niyet ederek çıkmış ve aynı yıl Mekke'ye girerek, tavaf ve say yapmayı ümit et-

mişti. Aynı yıl müşrikler engelledikleri için sahabe, Mekke'ye girmekten ümidi kesmiş ve bu nedenle bazılarının kalbinde bir şeyler kalmıştı. Hatta Hz. Ömer ilham alan kimselerden olmasına rağmen Hz. Peygamber'e (s.a); *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bize Beyt'e gireceğimizi ve tavaf yapacağımızı haber vermemiş miydin?»* diye sorar. Hz. Peygamber (s.a); *«Evet! Fakat ben size bu yıl gireceğinizi söyledim mi?»* der. Hz. Ömer, *«Hayır»* deyince, Hz. Peygamber; *«O halde siz oraya gireceksiniz ve tavaf yapacaksınız»* diye cevap verir.

Hz. Peygamber Hz. Ömer'e söylediğini, Hz. Ebu Bekir'e de söylemişti. Böylelikle Hz. Peygamber kendisinden sadır olan sözlerin mutlak olup, herhangi bir zamana bağlı olmadığını açıklamış olmaktadır. Hz. Peygamber'in o yıl Mekke'ye doğru yola çıkıp, Mekke'yi hedef olarak göstermesi, onun Mekke'ye girileceği va'dinin kayıtlanıp, tahsis edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Peygamber (s.a) Mekke'ye girileceği zannını taşıdığından dolayı muhtemelen böyle bir yolculuk yapmış olmalıdır, fakat burada herhangi bir mahzur da yoktur. Çünkü, kastettikleri her şeyin mutlaka olacağı peygamberliğin şartlarından değildir. Belki her istediklerinin olması, Allah'ın nimetlerinin tamamındandır. Allah onu kastedilen hedeften alır, daha faydalı bir hedefe yöneltir. Hudeybiye yılı ile ilgili meseledeki durum da böyledir. Peygamberin zamanına muhalif bir durumun tahakkuk etmesi zarar vermez. Nitekim Hz. Peygamber hurmaların aşılanması hususunda şöyle buyurmuştur: *«Ben sadece bir zanda bulundum sakın beni zan ile muaheze etmeyin. Fakat ben sizlere Allah'tan bir haber verirsem onu kesinlik yapın. Çünkü ben Allah adına yalan uydurmam»* (Müslim).

Hz. Peygamber'in, *«Zu'l-Yedeyn»* hadisindeki sözü de böyledir; *«Ben namazı kısaltmadım, unutmadım da»*. Ancak daha sonra unuttuğu anlaşılmıştır.

Yine, hakkında *«Eğer bir fasık size bir haber getirirse araştırın»* ayeti nazil olan Velid b. Akabe olayında ve haklarında *«Kuşkusuz ki biz sana kitabı hak ile indirdik —ki sen Allah'ın gösterdiğiyle insanlar arasında hükmedesin— Sakın hainlerin savunucusu olma!»* ayetinin nazil olduğu Beni Ubeyrek hadisesinde Hz. Peygamber'in zannettiği hususa rağmen, Allah'ın onu başka bir vecih üzerine açıkladığı hususunda yeterli deliller vardır.

Hz. Peygamber (s.a), bir peygamber olduğu halde durum bu iken diğer peygamberler hakkındaki durum nasıldır acaba?

Bu hususu kuvvet yönünden artıran bir gerçek de şudur: Muhaddislerin ve fakihlerin cumhuru, *«Ahkâm-ı Şer'iyye'de peygamberlerin içtihad etmesi caizdir»* demiştir ve bu hususta peygamberlerin yanılmaları da mümkündür. Fakat onlar bu hataları üzerinde bırakılmazlar, Allah Teâlâ onların hatalarını düzeltir. Kuşkusuz ki bu, Ahkâm-ı Şer'iyye'den olmayan bir husus hakkındaki zanla ilgili yanılmadan da hafiftir. Bu mesele anlaşıldıktan sonra, pekâlâ şöyle denilebilir: Sözkonusu peygamberler kavimlerinin azaba uğrayacaklarını haber aldılar. Fakat onlar için bir vakit tayin edilmemişti. (Yani azabın ne zaman geleceği bildirilmemişti). Onlar içtihad ederek, bunu bildirdiler. Tıpkı Hz. Peygamber ve ashabının Mekke'ye girmek için Hudeybiye yılını tayin etmeleri gibi. Ancak süre uzayınca, peygamberler ümitsizliğe düşüp, nefislerinin yalan söylediğini, içtihadlarında yanıldıklarını zannettiler

Burada Allah'ın va'dinin yalanlanması hakkında bir zan söz konusu değildir. Böyle bir şeye gerek de yoktur. Bu bakımdan herhangi bir mahzur da yoktur. Bilindiği gibi, peygamberlerin yüceliğine en uygunu ve haramı istemelerinden en uzak olanı, bu zannı onlardan başkasına nispet etmektir. En doğrusunu Allah bilir.

Zahirden anlaşıldığına göre, *«İşte o vakit onlara yardımımız geldi»* zamiri tüm kıraat ve görüşler nezdinde peygamberlere racidir. Yani, *«İşte o vakit peygamberlere yardımımız geldi».*

Bazılarına göre zamir, peygamberler ile müminlere racidir. Yani *«İşte o vakit peygamberlere ve müminlere yardımımız geldi».*

«Dilediğimiz kimseler kurtarıldı»; yani peygamberler ve onlara iman eden kimseler kurtarıldı. Allah Teâlâ doğrudan, *«Biz peygamberleri ve onlara iman edenleri kurtarırız»* dememiş, sadece kurtarılmayı hak edenlerin onlar olduğuna ve bu hususta ortaklarının bulunmadığına işaret edilmiştir.

Bu ayetin son cümlesinde geçen *«Be'suna»* lafzı azap anlamındadır. Yani mücrim bir kavmin başına azabımız indiğinde ona mani olacak hiçbir güç yoktur.

(111) *«Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, peygamberlerin ve ümmetlerinin kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Bazı müfessirler ifadeyi, *«Yusuf, babası ve kardeşleri ile ilgili olan kıssada akıl sahipleri için ibret vardır»* şeklinde yorumlamışlardır.

«Kasas» kelimesi mef'ul mânâsında masdardır. Zemahşeri ilk yoruma uygun olarak Ahmed b. Cübeyr el-Antaki'nin Kisai'den ve Abdulvaris'in Ebi Amr'dan rivayet ettiği şekilde *«kıssa»*nın çoğulu olan *«Kısasihim»* tarzında okumayı tercih etmiştir. Ancak bu kıraat, *«Yusuf, babası ve kardeşleri ile ilgili olan kıssa, birçok kıssa ve haberleri içermektedir»* şeklindeki başka bir yorumla reddedil-

miştir. Bununla birlikte çoğulun bazen tekil olarak kullanıldığı da vakidir. İbn Atiyye ise üçüncü yorumu öne sürmüştür.

«Uli'l-Elbab» lafzındaki *«Uli»* sahip, *«Elbab»* ise (*«lüb»*ün çoğuludur) akıllar demektir. Yani, akıl, ülfiyet ve histen meydana gelen evhamlardan uzak bulunan akıllar anlamındadır. Çünkü *«Lüb»*ün asıl anlamı halis, katıksız demektir. Sonradan gelişen akıllar için bu tabir kullanılmıştır. Yani *lüb,* halis akıldır ama her akıl *lüb* değildir.

Birçok kimseye göre, *lüb* halis olsun olmasın mutlak akıla denir. Akla *lüb* denilmişse de, aslında *lüb,* öz demektir. Çünkü o insanın kuvvelerinin en halisidir. *Lüb* tabiri Kur'an'da daima *«Elbab»* şeklinde çoğul olarak gelmiştir.

«İbret» lafzı ise, Ragıb el İsfehanî'nin de ifade ettiği gibi öyle bir hâldir ki, onunla insan görülenin bilgisinden, görülmeyenin mevcudiyetine ulaşır. Nitekim Ebu Hayyan, *«İbret öyle bir haldir ki, insan onunla ilme ulaşır»* demiştir.

«Uydurulacak bir söz değildir». Bu cümlede geçen *«Kane»* fiilindeki zamir Kur'an'a racidir. Çünkü önceki konu açıkça Kur'an'a işaret etmektedir. *Yani «bu Kur'an uydurulacak bir söz değildir».*

Ebu Hayyan, bu zamirin Kur'an'a olmayıp, *«Kasas»a* raci olduğunu söyleyerek, görüşünü delillerle takviye etmeye çalışmıştır.

Bazıları ise zamirin Kur'an'a raci olmasının daha evla olduğunu; zira ister *kasas,* isterse *kısas* şeklinde okunsun bu zamirin Kur'an'a raci olmasının mümkün olduğunu söylemişlerdir. Fakat kelime *kısas* okunduğu takdirde zamir ona raci olamaz. Çünkü o müennestir. Dolayısıyla zamirin de müennes olması gerekir.

Bazıları da *kâne*'deki zamirin *kasas*'a raci olduğunu öne sür-

müşlerdir. Şayet *«Kısas»* şeklinde okunursa, yine de onun zımnında *kasas* vardır. Dolayısıyla zamir yine *kasas*'a raci olmuş olur.

Bazılarına göre, zamirin müzekkerliği haber olması itibarıyledir. Çünkü haber *«Hadisen»* lafzından gelmektedir

«Kendinden öncekilerin doğrulayıcısı»; yani Kur'an kendinden önce gelmiş olan semavi kitapların doğrulayıcısıdır.

«Her şeyin açıklaması»; yani din hususunda insanoğlunun gerek duyduğu her şeyi açıklar. Çünkü hiçbir dini emir yoktur ki Kur'an'a doğrudan veya dolaylı olarak dayanmış olmasın.

Bazı kimseler *«Kullü»* lafzını tahsis etmeksizin istiğrak üzerine hamletmişlerdir. Kur'an'da din ve dünya işlerinin tümünün ve Allah'ın dilediği her şeyin açıklaması mevcuttur. Fakat alimlerin aralarındaki farklılıklar nedeniyle açıklamanın da mertebeleri farklıdır. Bu, kalp sahibi olup uyanık bulunduğu halde kulak veren kimseler nezdinde uzak bir yorum değildir.

Bazılarına göre ayetin mânâsı şu şekildedir: *«Yusuf, babası ve kardeşleri için vâki olan ve önemsenmeşi gereken her şeyin açıklaması vardır»*. Bu ise, *Kâne*'deki zamirin *Kasas* kelimesine raci olması durumunda böyledir.

«İman edecek bir kavim için hidayet ve rahmettir» denilmesinin nedeni sadece müminlerin Kur'an'dan istifade edebilmeleri içindir. Bu durumun ibret verici olması şundan ileri gelmektedir: Hz. Yusuf'u kuyuya atıldıktan sonra çıkarmaya, Mısır'a götürmeye, orada hapisten kurtarmaya, Mısır'a hükümdar kılmaya, sonra aradan uzun bir süre geçmesine rağmen onu ve kardeşlerini, babasıyla birlikte biraraya getirmeye kadir olan Allah, Hz. Muhammed'i de aziz kılabilir, onun getirmiş olduğu dini de tüm dinlere galip getirebilir.

Gaybî ihbar yerine geçen bu kıssa Hz. Muhammed için bir mucizedir. Allah Teâlâ, Yusuf Suresi'nin başında *«Biz sana kıssaların en güzelini anlatacağız»* diye buyurmuştur, surenin sonunda da *«Onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır»* demiştir. Bu iki ifade de bu kıssanın, kıssaların en güzeli olduğuna ve ibret almak isteyen herkes için onda ibret bulunduğuna delâlet etmektedir.

Böylece Yusuf Suresi'nin sonuna gelmiş bulunmaktayız. Bize bu imkânı veren Rabbimize binlerce hamdü senalar ederiz. Dünya ve ahirette kurtuluşumuzun rehberi olan Hz. Muhammed'e, âline ve tüm peygamberlere, hassaten Hz. Yusuf ile Hz. Yakub'a binlerce salât ve selam olsun!

— YUSUF SURESİ'NİN SONU —

RA'D SÛRESİ

Sûre: 13

سُورَةُ الرَّعْدِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثٌ وَاَرْبَعُونَ اٰيَةً

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ ؕ وَالَّذِىٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الَّذِى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ
بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ
يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى ؕ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ
﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِى مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِىَ وَاَنْهَارًا ؕ وَمِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ ؕ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِى الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ
مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَآءٍ
وَاحِدٍ ۚ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِى الْاُكُلِ ؕ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا
ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ
الْاَغْلَالُ فِىٓ اَعْنَاقِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

RA'D SURESİ: 13

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, lâm, mim, râ! Bunlar Kitab'ın ayetleridir. Sana Rabbinin katından indirilen hakkın ta kendisidir. Fakat insanların çoğu inanmazlar.

2 — Allah odur ki, — gördüğünüz gibi — gökleri direksiz olarak yükseltti. Sonra arşın üzerine istiva etti. Güneş'i ve Ay'i kendisine boyun eğdirdi. Bunların her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için, işi düzenleyip, ayetleri açıklamaktadır.

3 — O arzı döşeyen, orada sarsılmaz dağlar ve ırmaklar kılan ve orada meyvelerden iki çift yaratandır. Geceyi de gündüzün üzerine o örtüyor. Kuşkusuz tüm bunlarda düşünen bir topluluk için ayetler vardır.

4 — Yeryüzünde birbirine komşu kıt'alar, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır. Bunların tümü bir su ile sulanır. Onların yenilmeleri hususunda bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda da akıllarını kullanan bir topluluk için ayetler vardır.

5 — (Ey Muhammed!) Eğer onların (seni yalanlamalarına) şaşıyorsan, asıl onların «Biz mi toprak olduğumuz zaman yeniden yaratılacağız?» demelerine şaşmak gerekir. İşte onlar Rablerini inkâr edenlerdir. Ve onlar boyunlarında bukağılar bulunan, ateş ehli olan kimselerdir. Onlar o (ateş) de ebedi kalacaklardır.

Ra'd Suresi 13. suredir ve 43 ayetten meydana gelmiştir. Mekke Dönemi'nde mi, Medine Dönemi'nde mi indiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Surenin içeriği gözönüne alındığında Mekke döneminde indiğini söyleyenlerin görüşü daha çok haklılık kazanır. Kuşkusuz ki en doğrusunu bilen Allah Teâlâ'dır.

Surenin 13. ayetinde gökgürültüsü anlamındaki «*Ra'd*» kelimesi zikredildiği için, sureye bu ad verilmiştir.

Büyük müfessir Nesefi, tefsirinde ayet sayısının Kûfelilere göre 43, Şamlılara göreyse 45 olduğunu bildirmektedir.

İbn'ul-Cevzi, bu surenin nüzulü ile ilgili olarak ihtilaf edildiğini ve bu konuda iki görüşün öne sürüldüğünü söylemektedir. Bir görüşe göre bu süre Mekkî'dir. Yani hicretten önce nazil olmuştur. Bu görüşü Ebu Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmektedir. Hasan Basri, Said b. Cübeyr, Ata ve Katade de bu görüştedirler. Ebu Salih'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, iki ayeti (31. ve 43. ayetler) dışında bu sure Mekkî'dir. İkinci görüşe göre bu sure Medenî'dir. Yani hicretten sonra nazil olmuştur. Bu görüşü Ata el-Horasani İbn Abbas'tan rivayet etmektedir. Cabir b. Zeyd de bu görüştedir. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayete göre, iki ayeti (31. ve 32. ayetler) dışında bu sure Medenî'dir. Bazıları ise Ra'd Suresi'nin hicretten sonra nazil olan ayetlerinin 13. ile 14. ayetler olduğunu söylemiştir.

Ra'd Suresi'nin kelime sayısı 855, harf sayısı ise 3506'dır. Celaleyn Tefsiri'nde ayetlerin sayısı ile ilgili olarak dört görüş olduğu bildirilmektedir. Yani 43, 44, 45 veya 46 ayet olduğunu söyleyenler vardır.

Bu surenin faziletlerini sayan Sâvi, —ki kendisi Celaleyn'e haşiye yazmıştır— şöyle demektedir: *«Bu sure sekeratta olan bir insanın yanında okunması durumunda, ruhun bedenden çıkmasını kolaylaştırır».*

(1) *«Elif, lâm, mim, râ. Bunlar kitab'ın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Müfessirlerin çoğu Mukattâ harfleri hakkında *«Neyi kastettiğini Allah herkesten daha iyi bilir»* diyerek, üstünde fazla durmamışlardır. Nitekim en doğrusu da budur. Ancak İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, bu harflerin anlamı, *«Ben Allah'ım, daha iyi bilir ve her şeyi görürüm»* demektir. Yani *Elif* harfi *«Ben»*e, *lâm* harfi *«Allah»*a, *mim* harfi *«daha iyi bilir»*e, *ra* harfi de *«Her şeyi görürüm»*e işaret etmektedir. Ata'nın İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu harflerin mânâsı, *«Ben Rahman ve Melik olan Allah'ım»* demektir. El-İktibas'ta bu ibarenin anlamı, *«Ben Allah'ım. Herkesten daha iyi bilirim ve sizin yaptıklarınızı, söylediklerinizi görürüm»* şeklinde açıklanmıştır.

Bazı müfessirler de bu harflerin, bir yemin olduğunu ve Allah'ın onlarla yemin ettiğini söylemişlerdir.

Kadı Beyzavi bu harflerin anlamının *«Ben Allah'ım, daha iyi bilirim ve her şeyi görürüm»* demek olduğuna işaret etmekte ve fakat *«Derler ki»* şeklinde ihtirazi bir kayıtla, bu görüşün zayıf olduğuna dikkatleri çekmektedir.

«El-Kitab» lafzı ile kastedilen, surenin kendisidir. Yani, *«Bunlar surenin ayetleridir»*.

«Sana Rabbinin katından indirilen»; yani Kur'an, (Hak kelimesi marife getirildiğine göre) Hakk'ın ta kendisidir.

«Fakat insanların çoğu inanmazlar» cümlesinde kastedilen kimselerle ya Mekke müşrikleri ya Yahudi ve Hıristiyanlar ya da tüm insanlar kastedilmektedir. Kastedilenin tüm insanlık olması daha makûldür. İnsanlar apaçık hak hususundaki görüşleri karmaşık olduğu ve bu konuları iyi düşünemedikleri için iman etmemektedirler. Onların inanmayışları, Kur'an'ın hak oluşuna bağlanmıştır. Çünkü Kur'an tasdik veya yalanlama merciidir. Onların inanmayışları, Kur'an'ın münezzel oluşuna bağlanmamıştır. Çünkü bu cümle Kur'an'ın vasfı şeklinde gelmiştir, haber şeklinde değil.

DİREKSİZ GÖKLER

(2) *«Allah odur ki —gördüğün gibi— gökleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Gökleri yükseltti»; yani onları yüksek olarak yarattı. Tıpkı *«Fili büyüten, sivrisineği küçülten Allah her türlü ortaktan münezzehtir»* ifadesindeki *«büyütme», «küçültme»* gibi. Fakat Allah Teâlâ, gökleri önce alçak yarattı da, sonra yükseltti şeklinde değil.

«Amed» çoğul isimdir, tekili *«imad»* veya *«umud»* olarak gelir ve *«Direkler»* anlamındadır. Duvarlara dikilen mesnedler, tavanların altlarına konan sütunlar karşılığında kullanılır.

«Terevneha», bazı müfessirlere göre istinâfî cümledir. Yani mukadder bir sorunun cevabıdır. İ'rabda mahalli yoktur. Göklerin direksiz olarak yüksek bir şekilde yaratılmasının delili olarak

getirilmiştir. Adeta birisi, «*Buna dair deliliniz nedir?*» diye sormakta ve ona, «*Bunun delili onları direksiz olarak görmenizdir*» diye cevap verilmektedir. Bu tıpkı, «*Gördüğünüz gibi ben kılıçsız ve mızraksızım*» sözüne benzemektedir.

Bu cümlenin «*Amed*» lafzının sıfatı, olması da mümkündür. Oradaki zamir (ha) «*Amed*» lafzına da raci olabilir. Nitekim bunun delili, Ubey b. Ka'b'ın zamiri «*Teravnehu*» şeklinde okumasıdır. Zahire göre zamir, «*Amed*»e racidir. Zamirin müzekker getirilmesi «*Amed*»in çoğul isim olmasından dolayıdır. Cümlenin sıfat olması durmunda, olumsuzluğun hem sıfata hem de mevsufa yönelmesi ihtimal dahilindedir. Yani, «*Ne direk, ne de görülmeyen direk vardır*». Olumsuzluğun sadece mevsufa yönelmesi de mümkündür. Yani, «*Direk vardır ama sizler göremezsiniz*» veya «*görünmeyen direkler vardır*».

Mücahid ve bazı müfessirlerden rivayet olunduğuna göre, «*Direkler*» ile kastedilen Allah'ın kudretidir. Çünkü göklerin yere düşmesine mani olan Allah Teâlâ'dır.

İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, gökler dört melek üzerinde durmaktadır. Her bir tarafında bir melek vazifelendirilmiştir. Allah daha doğrusunu bilir. Muhtemelen buradaki «*melekler*» cazibe ve dafia kuvvetlerinden (Başka bir deyişle çekim kanunlarından) kinaye olabilir.

Bazıları da direklerin Kaf Dağı olduğunu, onun yer ile gökleri tıpkı bir kube gibi kapsadığını söylemişlerdir. Ancak bu yorum israiliyat haberlerine benzemektedir.

Alusî de İbn Abbas'tan gelen rivayetin sahih olmadığı görüşündedir. Gerçek bu olunca, direkler melekler olmayıp, Allah'ın kudretinin ifadesi olmaktadırlar. Ayet, hikmet sahibi ve mutlak yaratıcı olan Allah Teâlâ'nın varlığının delilidir. Çünkü göklere

müsavî olan diğer cisimlerin hepsinin üstünde göğü yaratması, elbette bu tahsisi yapan bir ustaya ihtiyaç göstermektedir. O usta ne cisimdir ne de cismanidir. Kendi iradesiyle mümkinatın bir kısmını diğerine tercih etmiştir.

El-Keşf'te cümlenin istinâfî olduğu şıkkı tercih edilmiştir. Çünkü göğü direksiz ve yüce olarak yaratmak, bir yaratıcının varlığına, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğuna delil olarak kâfidir. Onun görünür, hissedilir tarzda delil getirilmesi, tahkiki, tekid içindir. Şayet «Terevnaha» kelimesinin sonundaki *«ha»* zamiri yüksek göklere raci olursa, ayetin zahiri görülen şeyin gökler olduğuna delâlet eder. Oysa filozoflar açıkça, *«Görülen bir buhar kürresi ile suhunettir»* diyerek buna *«Onun mavi görünmesinin nedeni, sürekli olarak yıldızlardan gelen ışınlara maruz kalmasıdır»* sözlerini eklemişlerdir. Bu mavi rengin göğün gerçek rengi olması da muhtemeldir. Allah Teâlâ hikmet-i ilâhînin iktiza ettiği şekilde onu böyle renklendirmiştir. Nitekim İmam Kastalânî'nin dediğine göre, rivayet ehli de bu görüşe meyletmişlerdir. Ayrıca bunu destekleyen bir hadis de vardır.

Muhtemelen görülen bu renk hayalî (izafî)dir. Allah tarafından yer ile gök arasında doldurulmuş bulunan şeffaf hava tabakalarından birinin hayali de olabilir. Aslında onun bir rengi vardır ve bunun keyfiyetini ancak Allah Teâlâ bilir. Göğün renginin beyaz olma ihtimali de pek uzak değildir. Nitekim bazı haberler bunu iktiza etmektedirler. Fakat biz onu, o havanın arkasında mavi olarak görüyoruz. Nitekim beyaz bir cisim, yeşil renkli cismin arkasında yeşil görünür, mavi renkli cismin arkasında da mavi görünür.

Bazı rivayetlerde gelen *«Göklerin rengi Kaf Dağı'nın renginin aksinden gelmektedir»* şeklindeki görüşe, *Kaf Dağı* diye bir şeyin olmadığı söylenerek itiraz edilmiştir. Nitekim Kaf Dağı hakkında gelen rivayetlerden biri de şu şekildedir: Üzerinde bulunduğumuz

yer küresinin çevresini kapsayan bir deniz ve ondan sonra da bir dağ vardır ki Kaf Dağı adını alır. Sonra yer küresi, sonra deniz ve en sonunda da Kaf Dağı vardır. (Ravi bunu yedi kez tekrarlamaktadır.)

Bazıları bu rivayeti Abdullah b. Büreyde'den şöyle nakletmektedirler: «*Kaf Dağı zümrüttendir. Dünyayı kapsayan ve göklerin iki tarafının altında direk vazifesi gören bir dağdır*». Mücahid'den de bunun bir benzeri nakledilmiştir.

«*Halli Rumuz*» sahibi; «*Onun yedi şubesi vardır. Her gök de ondan bir şubedir*» demiştir.

Alusî tüm bunları naklettikten sonra, bu rivayetler hakkında kuşkulu olduğunu söylemektedir. «*Ben kesinlikle inanıyorum ki, gök ancak Allah'ın kudretinin omuzlarındadır. Zahire göre de gök her tarafından yer küresini kaplamaktadır. Nitekim bu husus Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir*».

Daha önce söz konusu edildiği gibi, göğün mavi renkte olmasında iki ihtimal vardır. Ayrıca yedi göğün hepsinin görülüp görülemeyeceği meselesi kalmaktadır ki, ayetin zahiri hepsinin görülebileceğini iktiza etmektedir. Ancak bunun görülebildiğini sanmıyorum. Bu hususta ayetlerin zahiri de buna yardımcı olmaktadırlar. Geri kalan gökler her ne kadar (gerçekte) görünmüyorlarsa da, görünen göğün hükmündedirler. Çünkü görünen göğün direkleri olmadığına göre ondan ötesinde bulunan göklerin de direkleri oldukları tasavvur edilemez.

Bu yorum, göğü hakikaten ve hükmen direksiz olarak görmeye götürür. Muhtemelen ayet ile kastedilen, «*onlar (yani onların yücelmesini) görürsün ki hepsi de direksizdirler*» şeklindeki bir anlamdır. El-Keşf'te bu hususa işaret eden noktalar vardır.

«Terevneha» lafzının sonundaki *«ha»* zamirinin *«Amed»* kelimesine raci olması durumunda, mesele apaçıktır.

Bazılarına göre *«Terevneha»*, zahirde haberdir, fakat mânâsı emirdir. Yani, *«Göklere bir bakın bakalım, onun direkleri var mıdır?»* Fakat bu da uzak bir ihtimaldir.

ARŞIN DURUMU

«Sonra arşın üzerine istiva etti»; yani zâtına layık tarzda istiva etti.

Arş, filozofların literatüründe sınırlı bir kürsi demektir. Rivayetlerde arşın azameti hakkında insan aklını şaşkınlıklar içinde bırakacak haberler gelmiştir!

Haleften birçok kimse, bu ifadenin *temsilî bir istiare* olduğunu, hıfz ve tedbir için kullanıldığını söylemiştir. Bazı kimseler de *«Isteva»* fiilini *«İstevla»* şeklinde tefsir etmişlerdir. Yani, *«Allah arşı hakimiyeti altına almıştır»*.

Bu ifade hakkında selefin bakış açısı; bu kelimeleri olduğu gibi, Allah'ın ilâhî maksadı ne ise o şekilde, ona iman etmek ve tevil etmeksizin aynen bırakmaktır.

İfade, ister halefin isterse selefin anladığı şekilde mânâlandırılsın kastedilen Allah Teâlâ'nın arşı varetmek, yaratmak için ona yönelmesi değildir. Çünkü arşın varedilmesi göklerden öncedir. Arşın göklerden önce yaratılmış olmasıyla birlikte ayeti *«Onu varetmeyi irade etti»* tarzında yorumlamaya ve *«Sümme»* lafzının mertebedeki terahiye delâlet ettiğini söylemeye gerek yoktur.

«Güneş ve Ay'ı kendisine boyun eğdirdi»; yani irade ettiği hususta, onları kendisine itaatkâr kıldı.

«Bunların her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir»; yani Güneş devrini bir yılda, Ay ise bir ayda tamamlar. Onların bu şekilde akıp gitmeleri asla şaşmaz. Allah Teâlâ, Yusuf Suresi'nde *«Güneş kendisi için tayin edilen bir müstekarra akar. Biz Ay'ı da menzillerle takdir buyurduk»* demektedir.

Bazı müfessirler ayete, *«Gerek Güneş, gerekse Ay kendileri için belirlenen bir sınıra kadar giderler ve orada dururlar»* şeklinde bir anlam vermişlerdir.

Mücahid, bizim *«Muayyen bir vakit»* diye mânâ verdiğimiz *«Ecel-i Müsemma»*nın dünya olduğunu söylemektedir.

İbn Atiyye, zikredilen Güneş ile Ay'ın diğer yıldızları da içerdiğini söylemiştir. Yani *«Her biri»* lafzıyla hem Güneş ile Ay hem de yıldızlar kastedilmektedir. Fakat bu yorum, ayetin zahirinden uzak görülmüştür.

«İşi düzenliyor»; yani ulvî ve süflî âlemin işini düzenlemektedir. Allah Teâlâ hükmeder, takdir eder ve en mükemmel bir şekilde tasarrufta bulunur.

«Ayetleri açıklamaktadır»; yani onları îmal edip, ayrıntılı bir şekilde tafsil eder. *«Ayat»* ile Allah tarafından gönderilen kitaplar ve Kur'an ayetleri kastedilmektedir. Bu kelimeyle bunlara işaret eden delillerin kastedilmesi de mümkündür.

«O Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için, işi düzenleyip ayetleri açıklamaktadır». Ki bu sayede düşünesiniz, Allah'ın kudretinin kemâlini kesin olarak bilesiniz ve dolayısıyla buna kudreti olan Allah'ın insanoğlunu yeniden diriltip, haşre gön-

dermeye, mükâfat ve mücazatını vermeye kadir olduğu gerçeğini idrak edesiniz.

Kısaca, Allah Teâlâ şunu kastetmektedir: *«Allah tüm bunları kudretine kesinlikle inanmanız ve buna gücü yeten zatın, insanı haşre göndermeye de gücünün yeteceğini bilmeniz için beyan etmektedir».*

YERİN KONUMU

(3) *«O arzı döşeyen, orada sarsılmaz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Arzın döşenmesi» ile uzunlaması ve genişlemesi kastedilmektedir.

El-Esamm, *«Bast»*ın sonu gelmeyen, sonu görünmeyen noktaya uzatmak demek olduğunu söylemiştir.

Bu ayette, yerküresinin çapının çok derin, çevresinin çok geniş olduğuna işaret edilmektedir.

Bazı müfessirler, arzın toplu olduğunu, Allah'ın Mekke'de Kâbe'nin bulunduğu yerden başlayarak onu yaydığını öne sürmüşlerdir. Bazıları da yerküresinin Beyt'ul-Makdis'in yanında toplu olduğunu sonra Allah'ın onu yaydığını söylemektedirler. Ancak bu tür yorumlar israiliyattandır ve azamet makamına uygun değildir.

Bazı kimseler de arzın (dünyanın) düz olduğuna ve yuvarlak olmadığına bu ayetle delil getirmişlerdir. Nitekim eski filozoflar da

dünyanın düz mü, yuvarlak mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğu dünyanın yuvarlak olduğu kanaatinde idiler. Uzunlamasına yuvarlak olmasına gelince, enlemesine birbirine uygun olan veya enlemesine olmayan bir ülke, batıya ne kadar yakın olursa, orada Güneş'in ve diğer yıldızların doğuşu geç olur. Bu ise ancak dairesel bir durum için düşünülebilir. Enlemesine yuvarlak olmasına gelince, kuzeye doğru giden bir kimse, ilerledikçe kutubun yükseldiğini görür. O ne kadar ilerlerse o derece de kutub yükselir. Öyle ki onu tam başının hizasında görür. Kuzeydeki yıldızları görebilirken, güneydeki yıldızlar gözünden kaybolur. Güneye doğru dalan bir insanın durumu için de aynı husus geçerlidir. Enlilik ile uzunluk arasındaki yuvarlaklığa gelince, bu onların ikisinin terkibinden ileri gelmektedir.

İbn Atiyye'nin iddiasına göre, şeriatın zahiri yeryüzünün düz olmasını gerektirmektedir. İbn Atiyye'nin bu sözü, delilin tam hilafınadır. Onlara göre yerküresi üç tabakaya ayrılır. Merkezi ihata eden saf tabaka, sonra çamur tabakası, sonra da madenlerin, bitki ve hayvanların, çoğunun kendisinde oluştuğu karışık tabakalardır. Saf tabaka bazılarına göre renksizdir. İbn Sina'ya göre de renklidir. Bizim katımızda mevcut olan yer tabakası başka maddelerle karışmış olmasına rağmen, biz genellikle onun üzerinde küle benzer bir renk görmekteyiz. Eğer toprak —iddia edildiği gibi— şeffaf olsaydı, madeni tarzda oluşmayan yer parçalarının birinde o şeffaflık görülür ve bu hususta toprağın hükmü, tıpkı su ve hava hükmünde olurdu. Çünkü onlar ne kadar karışırlarsa karışsınlar şeffafiyeti tamamiyle kaybetmemektedirler. Renkli olduğunu söyleyenlerden bazıları onun renginin külrengi, bazıları da siyah olduğunu söylemişlerdir. Daha önce geçtiği gibi sahih bir hadiste yerküresine *«Gabra»* külrengi tabiri ıtlak edilmiştir. Bu hadisten muhtemelen şu anlaşılabilir: Yerin tüm tabakaları böyledir. Ve yine yerin en üst yüzünün de böyle olması muhtemeldir. Nitekim bazı rivayetlerden anlaşıldığı üzere yerin altında beyaz

bir toprak vardır. Bu zikredilen tabakalar, bu hususta sahih bir haberle çatışmamaktadır. Yerin yedi tabaka olduğunu, her tabakadan diğer bir tabakaya (her gökten diğer bir göğe olduğu gibi) 500 yıllık bir mesafenin bulunduğunu ve bu tabakada canlıların varlığını bildiren rivayetin sıhhati tesbit edilememektedir. Nitekim *«Allah odur ki yedi göğü ve yerden de onlar kadarını yarattı»* (Talak: 12) ayeti de bunu ispat etmez ve bu hususdaki haberin doğruluğu da kabul edilmemektedir. Bu hususdaki haber, tıpkı Ka'b'ul-Ahbar'dan gelen şu haber gibidir:

Ka'b, Hz. Ömer'e şöyle der: *«Allah doğu ile batı arasında 500 yıllık bir mesafe kılmıştır. Doğudaki yüz yıllık mesafede hiçbir canlı, ne cin ne insan ne de hayvan bulunmamaktadır. Orada ağaç yoktur. Batıdaki yüz yıllık mesafe de böyledir. Canlılar ancak ikisinin arasındaki 300 yıllık mesafede yaşamaktadırlar».* Bu rivayet gibi, İbn Ebi Hatim'in, İbn Ömer'den rivayet ettiği *«Dünya 500 yıllık bir mesafedir. Onun 400 yıllık bölümü haraptır, kimse orada yaşamıyor. Yüz yıllık bölümü ise mamurdur»* şeklindeki bu hadis de zayıfdır.

Biz yeryüzündeki harap yerlerin varlığını kabul ediyoruz. Bunun mamur yerlerden fazla olduğu da bir gerçektir. Yine biz mamur yerlerin çoğunun kuzeyde, azının da güneyde olduğunu kabul ediyoruz. Fakat biz inkişafa sebep olarak gösterdikleri şeylerin kabul edilemeyeceğini söylüyoruz. Biz yeryüzünün, insanların yaşamasına, bitkilerin yeşermesine uygun bir tarzda varedilmesini, Allah'ın kudret ve seçişine nispet ediyoruz. Aksi takdirde insaflı bir insan, incelemekle bunun sebebini bilmeye aklın yol bulamayacağını takdir eder. (Ravi Allah'ın bunu, yerde sadece hikmete uygun meşiyeti için yaptığını söylemektedir).

YERİN KAZIKLARI DAĞLARDIR

«Orada sarsılmaz dağlar kıldı»; yani nirengi noktasından kaymayan dağlar kıldı. Çünkü ayette geçen*«Revasiye»* kelimesi, ağır cisimlerin sabit kalmalarını ifade eden *«Rusuv»* kökünden gelmektedir. Dağların *«Revasiye»* kelimesiyle tâbir edilmesi *«Yerin karar bulması, dağların sabit olmasına bağlıdır»* sözünün açıklanmasına matuftur.

Rivayet edildiğine göre, Allah yerküresini yarattığı zaman, yer durmadan sallanıyordu Allah Teâlâ, dağları yaratınca, yeryüzü istikrar buldu. Melekler bunun üzerine şöyle dediler:

— «Ey Rabbimiz! Acaba dağlardan daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»

Allah Teâlâ:

— «Evet, dağlardan daha büyüğü demirdir».

Melekler:

— «Ey Rabbimiz! Demirden daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»

Allah Teâlâ:

— «Evet, ateşi yarattım».

Melekler:

— «Ey Rabbimiz! Ateşten daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»

Allah Teâlâ:

— «Evet, suyu yarattım».

Melekler:

— «Ey Rabbimiz! Sudan daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»

Allah Teâlâ:

— «Evet, havayı yarattım».

Melekler:

— «Ey Rabbimiz! Havadan daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»

Allah Teâlâ:

— «Evet, Ademoğlu'nu yarattım. O sağ eliyle sadaka verir, sol elinden onu gizler».

İbn Ebi Hatim'in Ata'dan rivayet ettiğine göre, yeryüzünde ilk yaratılan dağ, Ebu Kubeys Dağı'dır. Yeryüzünün üzerinde görülen dağların sayısı 187'dir. Birinci iklimde 20, ikincide 27, üçüncüde 33, dördüncüde 55, beşincide 30, altıncıda 11 ve yedincide 11 dağ vardır.

Filozoflar yerin karar bulmasının, dağların konulmasından ileri gelmediğini söylemektedirler. Fakat neden ileri geldiği hususunda da ihtilaf ederler. Yeryüzünün yuvarlak olduğunu söyleyenlere göre, felekler yerküresini her taraftan çekmektedirler. Bu her taraftan, aynı seviyede çekiş ise onun ortada kalmasını gerektirir. Nitekim her tarafında mıknatıs bulunan bir evin içine demirden yapılmış bir kutu konulduğu takdirde, o kutu dimdik durur. Çünkü o her taraftan aynı kuvvette çekilmektedir.

Onların delillerine birtakım itirazlar yapılmıştır. Geniş bilgi almak isteyenler, Ruh'ul-Meani'nin 13. cildinin 93 ve 94. sayfalarına başvurabilirler.

YERİN SÜKÛNET BULMASI

Muhakkik filozoflar, yerküresinin sakin olmasının başka bir sebepten olmayıp, zatından ileri geldiğini söylemişlerdir. *«Dağlar yeryüzünün istikrarına sebeptir»* ve *«Dağlar olmasaydı yeryüzü sallanırdı»* şeklindeki görüşleri reddedecek bir delil bulunmadığından, biz buna iman eder, nedenini bilmesek de ona inanırız. Muhtemelen bunun nedeni şudur:

Allah Teâlâ önce yerküresini, hikmetine binaen diğer yıldızlara oranla küçük yaratmış ve üzerine belli bir ağırlık koymuştur. Onu suyun istediği noktaya bıraktı ve ondan açık olmasını dilediği noktayı açığa çıkardı. Bu da Allah'ın hikmete uygun dilemesi sebebiyledir. Başka bir durum bunu gerektirmiş değildir. Kaplayıcı deniz dalgalarının sarsmasıyla yer sallanmaktan usandı. Allah da dağlardan ağırlık yapacakları onun üzerine koydu. Dağların artık onu sarsmaya kaldırmaya güç yetiremeyecekleri bir duruma getirdi. Başlangıçta dalgalara dayanıklı bir tarzda yaratılması mümkünken niçin Allah Teâlâ onu dayanıksız yaratmıştır? Dalgalar onu sarsmasın diye ikinci safhada onun üzerine dağları yerleştirdi de, niçin bunu başta yapmadı? denilemez. Çünkü Allah'ın daha iyi bildiği birtakım hikmetler vardır ki bu yüzden böyle yapmıştır. Bu tıpkı şöyle demeye benzer: Allah baştan insanoğlunu niçin acıkmayacağı, susamayacağı şekilde yaratmamıştır? Bu mümkünken Allah neden böyle yapmadı? İnsanoğlunu susuzluğa, açlığa karşı dayanamayacak bir tarzda yarattıktan sonra niçin açlığını ve susuzluğunu giderecek maddeleri yarattı? İşte bu tür itirazlar, ancak Allah'ın kudretiyle meydana gelen şeylerin hikmetinden gafil olan kimseler tarafından öne sürülebilir.

Söz konusu ayetteki hikmet, Allah'ın azametinin fazlasını meleklere gösterdiği şeklindedir. Çünkü bu gözaçtırıcı bir durumdur. Melekler daha önce geçtiği gibi, gördüklerini görünce, *«Ey Rabbimiz! Acaba sen dağlardan daha büyük bir mahlûk yarattın mı?»* diye sormuşlardır. Buna inanmayan bir insana biz de şunları sorabiliriz.

O halde eşyanın bir kısmını diğerinden önce yaratmaktaki hikmet nedir? Niçin insanoğlunu ve benzerlerini muhtaç olarak yaratmıştır? İhtiyacını giderecek maddeleri yaratmasının nedeni nedir? Niçin insanoğlunu ihtiyacı olmayacak tarzda yaratmamıştır?

Şayet bu soruların cevapları verilebilirse, aynı cevaplar yukarıdaki sorular için de verilmiş olur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, dağların vazifesi sadece yeryüzünü istikrara kavuşturmak, yeryüzüne kazık görevini ifa etmek değildir. Aksine bunda Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği hikmetler vardır.

YER ALTINDAKİ BALIK VE ÖKÜZ

İmam Gazali'den gelen bir nakle göre, Hz. Peygamber'e yerin altında ne olduğu sorulduğunda, O bir defasında *«Balık var»* bir defasında da *«Öküz var»* diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber *«Balık»* ve *«Öküz* kelimeleriyle bilinen 12 burçtan iki tanesine işaret etmiş olmaktadır. Bunların her biri sorulduğunda yeryüzünün kazıklarıydılar. Eğer o zaman Akrep burcu yeryüzünün kazığı bulunsa Hz. Peygamber *«Akrep var»* diyecekti.

Alusî bu nakle şöyle itiraz etmektedir:

«Anlaşılacağı üzere bu, Hz. Peygamber'in kastettiği mânâdan uzaktır». *«Yer öküzün, öküz balığın, balık da suyun üzerindedir»* şeklindeki hadis Alusî'ye göre görülmemiştir. *«Yer öküzün üzerin-*

dedir» ibaresinden, o anda yerin kazığının öküz burcu olduğu, *«Öküz balığın üzerindedir»* ibaresinden, öküz kuzey, balık da güney burçlarından olduğu için, çoğunlukla kuzeydeki burçların yeryüzünün mamur bölgelerine isabet ettiği ve güney burçlarının üzerinde sayıldığı, *«Balık da suyun üzerindedir»* ibaresinden balıkla su arasında kara parçasından başka bir perdenin olmadığı şeklinde anlamlar çıkartılmış ve yorumlar yapılmıştır. Alusî, böyle bir yoruma ancak merkeplerin yöneleceğini söylemekte, bunun asılsız olduğunu ortaya koymaktadır.

Bazıları da bu meseleyi şöyle açıklamaktadırlar:

Bu hadis, yeryüzünün imarının çiftçiliğe dayandığını, bunun da sürekli dolaşmayı, sağa sola koşmayı gerektirdiğini gösterir, öküz o dönemde çiftçiliğin yegâne vasıtasıydı. Balık ise görüldüğü gibi sürekli hareket halindedir. Bu bakımdan hadiste, *«Öküz balık üzerinde, balık da su üzerindedir»* denmiştir. Hadisin sahih olması durumunda, Hz. Peygamber'den gelene inanmak gerekir. Felsefecilerin zikretmiş oldukları tertib herhangi bir açık delile dayanmamaktadır. Zandan başka bir şey ifade etmeyen birtakım akli faraziyeler ileri sürülmektedir. Dolayısıyla hissin yalanladığı, akl-ı selimin kabul etmediği bir tertibi öne sürmek doğru değildir. Eğer Şâri'den böyle bir tertib gelmişse bile, onun tevili vacip tir. Çünkü şeriatla felsefeyi meczetmek isteyen bir kimse, iki zıddı birleştirmeye çalışıyor demektir.

YERYÜZÜNDEKİ IRMAKLAR

«Orada ırmaklar kıldı». Allah Teâlâ'nın yeryüzünde meydana getirdiği ırmaklar çoktur .Bazılarına göre sayıları 196, bazılarına göre daha fazladır. Nehirlerin dördünün cennetten geldiği hususunda hadisler vardır. Nitekim Ebu Hureyre'den rivayet olundu-

ğuna göre, Hz. Peygamber (s.a); «*Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindendir*» diye buyurmuştur. (Müslim)

Ceyhan nehri Adana'dadır. Cevherî'nin «*Sıhah*»ında, *Ceyhan*'ın Şam'da bir nehrin adı olduğu şeklindeki sözü yanlıştır. Hadiste geçen *Seyhan* ile *Ceyhan, Seyhun* ile *Ceyhun*'dan başkadır. Çünkü *Seyhun* Hindistan'daki bir nehrin adıdır. Hindistan'ın en yüksek bölgesinden çıkarak, Habeş Denizi'ne dökülür. 400 fersah uzunluğundadır. *Ceyhun* ise, Belh yakınlarındaki bir nehrin adıdır. O da çeşmelerden çıkıp, Havarzam'a kadar uzanır. Orada çeşitli kollara ayrılır ve geri kalan kısmı Cürcane'nin üzerinde bulunduğu göle dökülür. Cürcane Havarzam'ın altında bulunmaktadır. Gemiler o gölden bu nehre geçerler. Nehrin uzunluğu bir aylık bir mesafededir. Eni de buna yakındır.

Kadı İyaz'ın bunların İslâm âleminin en büyük nehirleri olduğu, Nil'in Mısır'da, Fırat'ın Irak'ta, Seyhan (Seyhun) ve Ceyhan (Ceyhun) nehirlerinin ise Horasan'da oldukları şeklindeki sözlerine gelince, İmam Nevevî bunda birçok yanlışlıklar olduğunu söylemektedir.

1) Fırat'ın Irak'ta olduğu söylenmektedir. Oysa Fırat, Şam ile Cizre'nin arasını ayıran bir nehirdir.

2) Seyhan ve Ceyhan veya Seyhun ve Ceyhun şeklindeki ifade de doğru değildir. Çünkü Seyhan ile Seyhun, Ceyhan ile Ceyhun ayrı ayrı nehirlerdir.

3) Seyhan ile Ceyhan'ın Horasan'da olduğu söylenmektedir. Oysa bu iki nehir Tarsus ve Adana civarında, Şam'ın yakınındadırlar.

Bu nehirlerin cennetten gelmeleri iki şekilde yorumlanmıştır.

a) Suları cennet sularına benzetilmiştir. Rivayetler bunların diğer nehirlerden daha üstün olduğunu göstermektedirler.

b) Kadı İyaz'ın, bu nehirlerden içen kimselerin cennete gideceğini ifade eden sözü bir değer taşımaz. Eğer o, bunların cennet nehirleri gibi olduklarını ve müminlerin cennet sularından içecekleri gibi bu nehirlerin sularından da içtiklerini söylemiş olsaydı, daha makul bir yorum yapmış olurdu.

İmam Nevevî, *«En sahih görüşe göre, bu hadiste söz zahiri üzerine hamledilir. Yani bu nehirlerin cennetten gelen bir maddesi vardır. Ehli sünnet bugün de buna inanmaktadır»* demiştir. Ancak böylece Sahih-i Müslim'de yer alan ve İsra hadisinin bir kısmını teşkil eden, birinci tevili reddetmiş olmaktadır. Çünkü o hadiste, Hz. Peygamber, İsra gecesi dört nehir gördüğünü, kaynağından çıktıklarını, ikisinin zahir, ikisinin bâtın olduğunu söyleyerek Cebrail'e bu nehirlerin nerede olduklarını sorar. Cebrail de cevap olarak, bâtın olan nehirlerin Selsebil ve Kevser, zahir olan nehirlerin ise Fırat ve Nil olduğunu söyler. Kaynakları Sidret'ul-Münteha'dadır. Çünkü Buhari'de ve diğer eserlerde bu husus açıkça belirtilmektedir.

Kadı İyaz'ın, *«Bu hadis, Sidret'ul-Münteha'nın kaynağının arzda olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü Nil ve Fırat arzdan çıkmaktadırlar»* şeklindeki sözüne İmam Nevevî şöyle itiraz etmektedir: *«Nil ve Fırat'ın arzdan çıkmaları Sidret'ul-Münteha'nın yeryüzünde olmasını gerektirmez. Belki hadisin mânâsı şudur. Nehirler kaynaklarından (Sidret'ul-Münteha'dan) çıkarak Allah'ın dilediği bir noktaya doğru akıp giderler ve böylece arzdan fışkırırlar, yeryüzünde akarlar. Buna ne akıl ne de şeriat mâni değildir. Hadisin zahiri de buna delâlet ettiğinden, böyle bir görüşü tercih etmek gerekir».*

Bazı haberlerde merfu olarak rivayet edildiğine göre, iki mü

min, iki de kâfir nehir vardır. Mümin olan nehirler Nil ve Fırat, kâfir olanlar ise Dicle ve Ceyhun'dur. Bu hadiste Hz. Peygamber kendilerinden kolayca yararlanıldığı için bu iki nehri mümine, son iki nehri de kendilerinden zorlukla yararlanıldığı için kâfire benzetmiştir. Çünkü bu nehirlerden sular, çoğu kez vasıtalarla ve zorlukla elde edilebilmektedir. Yoksa bir nehrin küfründen veya imanından bahsedilmesi sözkonusu değildir.

Tüm bunları zikrettikten sonra, nehirlerin en faziletlisinin —bir çok alimin de belirttiği gibi— Nil olduğuna işaret etmek isteriz. Diğer nehirler ise fazilet bakımından müsavidirler. Bazıları cennetten gelen nehirler arasında Dicle'yi de sayarak, bu hususta Mukatil'in İkrime ve İbn Abbas'tan rivayet ettikleri bir haberi delil olarak göstermişlerdir. Ancak bu, güvenilir bir görüş değildir.

«Orada meyvalardan iki çift yaratandır»; yani meyvaların hepsinden yeryüzünde iki çift yaratandır.

«Zevceyn», erkekle dişi gibi zevc ve zevceden mürekkep bir çift eş demektir. Bunun ayrıca *«İsneyn»* diye *«iki»* ile vasıflandırılması tekid için ya da *«ikişer»* anlamında tevzi için olduğu söyleniyorsa da, bunun taksim için olması daha anlaşılırdır. Şöyle ki, her meyvanın çiçeğinde canlıların erkek ve dişisi gibi bir çift eş vardır ki meyva bunların aşılanmasından olur. Nitekim Allah Teâlâ, *«Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik»* diye buyurmuştur. Bu çiftler de iki kısımdır. Bir kısmı ayrı ayrı menşelerde yetişir. Sözgelimi incirin erkeği başka, dişisi başka ağaçtadır. Bir kısmı hem erkek hem de dişi uzvunu haiz olan Hunsa halinde aynı menşelidir. Çiçeklerin çoğu böyledir. İşte *Zevceyn* tabiriyle her meyvada çiftleşen mutlak erkek ile dişi, *isneyn* tabiriyle de bunların hunsa olanı ile hunsa olmayanı anlatılmak istenmiştir. Hurma, incir gibi bazı meyvalarda erkek ve dişinin bulunduğu ve ürününün hasıl olması için bunların aşılanması gerektiği daha ön-

çeleri biliniyorduysa bile her meyva ve çiçeğin zevceyni (çifti) olduğu yakın zamanlara kadar bilinmiyordu. Bu durum, Fizyoloji'de kaydedilen ilerlemelerden sonra meydana çıkmıştır. Bu bakımdan müfessirlerin ayette geçen *«Zevceyni İsneyni»* tabirine ait açıklamaları kapalılıktan hâli değildir. Bunu, iki sınıf veya iki zıd mefhuma irca ederek, özeli genel ile yorumlarcasına izaha çalışmışlardır. Ancak hurma, incir gibi tüm meyvalarda baba-ana mesabesinde erkek-dişi birleşimi olduğuna genellikle hükmedememişlerdir. Fakat Fahruddin Razi ile Zemahşeri'nin tefsirlerinde buna yakın anlamlar vardır. Bu bakımdan biz, Botanik (Nebatat) biliminin şahitliğiyle, bu ayetin bu cümlesinde başlı başına bir ilmî mucizenin olduğunu anlıyoruz. Bu, bir gerçeğin yüzlerce yıl önce Kur'an'da haber verilmiş olması nedeniyle onun Allah'ın Kitabı olduğuna ve bunu getirenin de Hak Peygamber bulunduğuna zahir ve açık bir delil teşkil etmektedir. (Bu hususta geniş bilgi almak isteyenler, Elmalılı Hamdi Yazır'ın, Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsirinin 4. cildinin 2956. sahifesine başvurabilirler).

«Geceyi de gündüzün üzerine örtüyor»; yani Allah Teâlâ, tıpkı elbisenin insanı örttüğü gibi gece ile gündüzü, gündüz ile geceyi örtmektedir.

Bu ayette gecenin gündüzü örttüğü söylenirken, gündüzün geceyi örttüğü söylenmemektedir. Çünkü bu zaten bilinen bir husustur. Ayrıca ayetin lafzı da bu mânâyı mütehammildir. Yani, *«en-Nehhar»* lafzını ötre ile okursak, bunun tam aksini ifade etmiş oluruz.

«Kuşkusuz tüm bunlarda düşünen bir topluluk için ayetler vardır»; zira bunları düşünmek, insanı tüm bunları harikulade bir şekilde yaratan Zat'ın, ancak hikmet ve sonsuz kudret sahibi bir yaratıcı olduğu sonucuna vardırır. Bu yaratıcı dilediğini yapmakta, dilediğine hükmetmektedir. İnsanoğlu sırf düşünme yeteneğiyle diğer canlılardan ayrıldığı ve düşünme ayırdedici bir özellik ol-

duğu için, Allah Teâlâ böyle buyurmuştur. Düşünmek düşünme melekesini aklın bakışına göre harekete geçirmektir. Bu özellik ise sadece insanda vardır ve diğer canlılarda yoktur.

(4) *«Arzda birbirine komşu kıt'alar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu başlı başına bir bölümdür ve Allah'ın varlığına dair birçok mucizeleri kapsamaktadır. Yeryüzünde değişik özellikleri haiz kıt'alar bulunmaktadır. Kimi verimli ve münbit topraklara sahiptir, kimi çorak ve bitkiye elverişli değildir. Kiminin yumuşak, kiminin sert toprakları vardır. Bazıları ziraate elverişlidir ama ağaç ekilmeye elverişli değildir. Bazıları da ağaç bakımından müsaittir de, ziraat bakımından değildir. Bütün bunlarda birbirleri ile sıkı ilişkileri bulunan hususlar vardır. Yani birbirleriyle bitişik olan yerlerde, değişik özelliklere sahip bölgelerin yaratılması, bunun tabiatın kendi marifeti olmayıp, tabiatı da yaratan hakim-i mutlak olan Allah'ın bir eseridir.

Ebu Şeyh'in Katade'den rivayet ettiğine göre, ayetin mânâsı, *«Yeryüzünde birbirine yakın köyler vardır»* şeklindedir.

Rivayet tefsirinin en şazz ve akla en uzak yorumu, Katade'nin Hasan Basri'den rivayet ettiği *«Yeryüzünde birbirine yakın olarak Ehvas, Faris, Kûfe ve Basra adlı bölgeler vardır»* şeklinde ayeti mânâlandıran görüştür. Sorumluluğu ravinin olmakla birlikte bu yorum cidden uzak bir ihtimaldir. Allahu âlem, bu rivayetin Hasan Basri'ye ait olduğu da pek kesin (mevsuk) değildir.

«Üzüm bağları, ekinler, çatallı, çatalsız hurmalıklar vardır». Bu ifadede üzüm bağları daha önce zikredilmiştir. Çünkü üzümde, akılları hayrette bırakan bir durum vardır. Adeta içinde dondurulmuş suların bulunduğu ince zarflar gibidir. Bazıları öyle şef-

faftır ki bakıldığında içi görülebilir. İşte bu noktadan hareketle bazı Hadis-i Kudsi'lerde şöyle buyurulmaktadır: *«Ben üzümün yaratıcısı olduğum halde beni nasıl inkâr edebilirsiniz?»*

Ebussuud Efendi, *«İrşad'ul-Akl'ı-Selim»* adlı tefsirinde şöyle demektedir:*«Üzüm bağlarının, ekinlerden ve hurmalıklardan önce zikredilmesinin nedeni, onların ihtilaflı durumlarının apaçık oluşu ve diğer bitkilerle aralarında farklılıklar bulunmasıdır. Onlardaki bu farklılık daima göze çarpar».*

«Bunların tümü bir su ile sulanır»; yani sulanma durumları aynıdır. Fakat buna rağmen değişik renkler, zevkler ve tadlar taşımaktadırlar. İster yağmur suyu, ister nehir suları ile olsun, tabiatı aynı olan su ile sulanmaktadırlar. Ancak yine de değişik özelliklere, değişik tadlar ve renklere sahiptirler. İşte bu gerçek, burada hakim olan bizzat tabiat olmayıp, tabiatı da yaratan zâtın olduğunu gösterir.

«Onların yenilmeleri hususunda, bir kısmını, bir kısmına üstün kılarız»; yani üzüm üzüme benzemez. Hatta bir ağaçta yanyana biten iki meyvadan biri diğerinden daha tatlı olabilir. Demek ki, tabiat halen değişip durmaktadır. Bu herkesin gördüğü ve kolayca anlayabileceği bir husustur ve kuşkusuz mebdein vahdaniyetinde, tafsil ve tafdilde aklını kullanan bir topluluk için ayetler olduğuna delâlet eder. Aklı olan ve aklın gereğince hareket eden birey ve toplumlar, mutlaka tabiat üzerindeki bu değişiklikleri meydana getiren yaratıcı kudretin, yapmaya ve yeniden iade etmeye de kâdir olduğu gerçeğini teslim ederler. Böylece O'nun huzurunda tüm mahlûkatın biraraya gelerek hesap vermeleri kaziyyesi de anlaşılmış olur. Ayrıca bu ayette müşriklerin ve kâfirlerin akıllı kimseler olmadıklarına da bir ta'riz vardır.

Nitekim şair şöyle diyor:

Yeryüzü ibret almak isteyenler için bir derstir.
Kudretli bir padişahın sanatı olduğunu haber verir.
Bir tek su ile ağaçlar sulanmaktadır.
Küre olarak aynıdır o ağaçların yeri,
Hepsi de güneşten, havadan yararlanırlar;
Fakat tadları birbirinden farklıdır.
Eğer bu, doğanın kendinden olsaydı,
Eğer bu yaratıcının sanatı olmayıp;
Bir tesadüf eseri olsaydı,
Bu farklılıklar meydana gelmez, hepsi aynı olurdu.
Acaba çocuklar babalarına benzemezler mi?
Ey inatçı kimse!
Güneş ile hava, su ile toprak aynı şeydir.
O halde bu meyvaları birbirinden üstün kılan nedir?
Hikmet sahibi zat değil mi?

İbn-Cerir Hasan Basri'den şöyle rivayet etmektedir: Bu bir Darb-ı Meseldir. Allah Ademoğlu'nun kalbi için bunu zikretmiştir. Yeryüzü Allah'ın kudretinde, bir çamurdu. Allah onu yaydı ve birbirine komşu kıt'alar meydana geldi.. Bulutlardan su inmekte ve toprağın bir kısmı çiçekler, meyvalar, ağaçlar, bitkiler yetiştirirken, diğer kısmı da çorak, tuzlu ve habaset doludur. Oysa iki kısım da, aynı su ile sulanmaktadır. Eğer su bazı kimselerin dediği gibi tuz olsaydı, bu tuzlu (çorak) kısmın sudan olduğu iddia edilecekti. İşte insanlar da böyledir. Hepsi Adem'den yaratılmıştır. İnsanlara gökten hatırlatma, mucize ve öğütler inmiştir. Bazı kalpler rikkate gelmiş, korkmuş ve Allah'a kulluk etmiştir. Bazı kalpler de katılaşmış, oyun ve eğlenceye dalmıştır».

Bu rivayeti nakleden, şöyle demektedir: «*Vallahi! Kur'an ile oturan bir kimse, Kur'an'ın yanından ya bir fazlalık ya da bir ek-*

siklik ile kalkar. Çünkü Allah, «Biz Kur'an'dan müminlere şifa ve rahmet olacak şeyler indirdik. Kur'an zalimlerin ancak hüsranını artırır» diye buyurmuştur».

(5) *«(Ey Muhammed) Eğer onların...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, eğer şaşıyorsan, asıl onların, *«Biz mi toprak olduğumuz zaman yeniden yaratılacağız?»* demeleri şaşılacak bir şeydir. Yani asıl şayan-ı hayret olan, onların böyle diyerek ahireti inkâr etmiş olmalarıdır. Âlem'de bunca tehavvulat ve tebeddulat varken, Allah'ın kudretiyle yeniden dirilişi (yani ölümden sonra haşre gönderilmeyi) uzak bir ihtimal saymaları kadar acayip sebepsiz ve anlamsız bir şey yoktur. İşte haşrı inkâr eden, bunca büyük mucizelere, kendilerini inkâra götürecek onca delillere rağmen imansızlıkta direnen kimseler, Allah'ın kudretini ve dolayısıyla Allah'ı inkâr etmektedirler. Çünkü mabud aciz olmaz. Yeniden dirilişi inkâr etmek, hem Allah'ı, hem de Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen tüm peygamberleri inkâr etmek demektir.

«Ve onlar boyunlarında bukağılar bulunan, ateş ehli olan kimselerdir»; Yani boynunda bukağı olan kimseler nasıl sağa-sola bakamazlarsa, onlar da sağa-sola bakıp hakkı bilmek için ibret alamamaktadırlar. Onlar dalâlet bağlarıyla bağlıdırlar. Kurtulacakları ümidi yoktur ve durumları ahirette belli olacaktır. Allah gerçekten onların boyunlarına bukağılar ve ayaklarına zincir takacaktır. Bu takdirde ifadede bir tevil yapılması sözkonusu değildir. Söz zahiri üzere kalmış olmaktadır. Nitekim, *«Hatırlat o zamanı ki, bukağılar onların boyunlarında ve zincirler ayaklarındadır»* diye buyurulmuştur.

Hasan Basri'den rivayet olunduğuna göre, mânâ şöyledir: *«Kuşkusuz ki, bukağılar cehennem halkının boyunlarına Allah'ı*

aciz kabul ettiklerinden değ , yaptıkları kendilerini düşürüp te ateşin derinliklerine dalsınlar diye takılmıştır».

İşte boyunlarına bukağı ve tomruklar takılan bu kimseler ateş ehlidirler. Yani ateşi haketmiş ve ondan ebediyyen ayrılmayacaklardır.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ
قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ
ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ
قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ
الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ
أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ
بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ
يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ
يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ
وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۖ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَن
يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ ۚ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

6 — (Kâfirler) Senden iyilikten önce kötülüğü acilen istiyorlar. Oysa onlardan önce (ibret alınacak birçok) örnekler gelip-geçmiştir. Gerçekten Rabbin insanlar zulmettikleri halde onlar için mağfiret edicidir. Ancak Rabbinin azabı da pek şiddetlidir.

7 — Kâfirler şöyle derler: «Ona Rabbinden bir ayet (mucize) indirilmeli değil miydi?» Sen sadece bir uyarıcısın. Elbette her toplumun bir yol göstericisi vardır.

8 — Allah her dişinin (rahminde) taşıdığını ve rahimlerin neyi düşürüp, neyi alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.

9 — O gaybı da, müşahade edileni de bilendir. O pek' büyüktür, yücedir.

10 — Sizlerin arasından sözü gizleyenle, onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle, gündüzün yürüyen (O'nun nezdinde) aynıdır.

11 — O (insan)ın önünden ve ardından izleyenler vardır. Onu Allah'ın emrinden gözetip-korumaktadırlar. Gerçekten Allah, kendilerinde olanı değiştirmedikçe hiç bir topluluğun durumunu değiştirmez. Allah bir topluluğa kötülük diledimi artık onu geri çevirecek bir kuvvet de yoktur. Onlar için O'ndan başka bir veli (yardımcı) da yoktur.

12 — O sizlere korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve (yağmur dolu) ağır bulutları meydana getirendir.

13 — Gök gürültüsü O'nu hamd ile, melekler de O'na olan korkularından tesbih ederler. O yıldırımları gönderip, bununla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında çekişip tartışmaktadırlar. (Oysa) O kudreti pek çetin olandır.

(6) *«(Kâfirler) senden, iyilikten önce kötülüğü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Seyyie» ceza, *«Hasene»* ise afiyet ve selâmet mânâları karşılığında kullanılmıştır. Yani onlar afiyet ve selâmetten önce, cezayı isterler. Hz. Peygamber'in *«Siz küfürde ısrar ederseniz, Allah'ın cezası gelecektir»* sözüne itibar etmedikleri ve bunu alaya aldıkları için, cezayı daha önce istemiş olmaktadırlar.

İbn Cerir ve bazı müfessirler, Katade'den şöyle rivayet etmektedirler: Allah Teâlâ, bu ayeti Arap müşrikleri hakkında göndermiştir. Onlar hayırdan önce şerri istiyorlar ve *«Ey Allahım! Eğer şu senin katından gelen hakkın ta kendisi ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem verici azap gönder»* diyorlardı.

«Mesûlat» kelimesi çoğuldur ve *«rezil edici cezalar»* anlamında kullanılmıştır.

İbn Abbas, bu kelimenin, azayı kökünden yok eden ceza anlamında olduğunu söylemiştir.

Bu kelime *«Benzerlik»* mânâsını ifade eden, *«mumaselet»* kökünden gelmektedir. Bu kelimenin, cezaya, azaba karşılık kullanılmasının nedeni, azap ile azabı gören kimse arasındaki benzerlikten ileri gelmektedir. Bu kelimenin *«kısas»* anlamındaki*«isal»*den

gelmesi de mümkündür. *Darb-ı meselden* alınmış da olabilir. Yani, *«Onlar senin uyarmalarını ve azabın geleceğini haber vermeni ciddiye almayarak, azabı, alayla acele istemektedirler. Oysa onlar gibi yalanlayan ve alay edenlerin başına da rezil edici azap gelmişti».*

«Gerçekten Rabbin insanlar zulmettikleri halde, onlar için mağfiret edicidir» cümlesi ehli sünnetin kaidelerine göre gayet açıktır. Çünkü ehli sünnete göre Allah tevbe olmaksızın da küçük ve büyük günahları affedebilir. Nitekim Allah Teâlâ, burada *«zulüm»* ile *«Mağfiret»*i birlikte zikrederek, adeta *«Rabbin günah ile beraber affeder»* demektedir. Bu ancak tevbeden öncedir. Çünkü tevbe eden kimse, günahsız bir kimse gibidir.

«Mağfiret» kelimesindeki tenvin, tazim ifade eder. Mutezile ayetteki *«Affetmek»* ile kastedilenin, büyük günahlardan kaçınarak, küçük günahları işleyenlerin affedilmesi olduğunu söylemiştir.

Allah Teâlâ'nın tevbe eden kimselerin büyük günahlarını affettiği şeklinde bir mânâ da anlaşılabilir. Mağfiret kelimesinden *«örtü»* anlamı da kastedilmiş olabilir. Yani Allah böyle bir kimseye mühlet vermek azabını Ahiret'e ertelemek suretiyle onun günahlarını örter. Sanki ayet şöyle demektedir: *«İnsanlar zalim olsalar dahi, Allah onlara azabı acilen vermez. Aksine onu geciktirmek suretiyle, o kimselerin ayıplarını örter».*

Fakat Mutezile'nin tahsis yapmalarına, *«Genel mânâlı olan bir kelime delilsiz olarak tahsis edilemez»* denilerek itiraz edilmiştir.

Allame Tayyibî'ye göre, Mutezile'nin söyledikleri şekillerden birisiyle tevil etmek gerekir. Aksi takdirde, ayetin zahiri zulme teşvik gibi olur. Çünkü Allah zulümle birlikte büyük bir mağfiret va'detmektedir.

Allame Tayyibî'nin bu sözüne *el-Keşf'in* sahibi, şöyle bir cevap vermektedir: *«Bu itirazı düşünmek gerekir. Çünkü uslûb, onların mağfiretin zıddına müstehak olmalarına rağmen, Allah'ın onlar hakkındaki mağfiretinin çok büyük olduğunu göstermektedir. Fakat zahire göre, ayette Mutezile'ye binaen tevil yapılabilir. Ehli Sünnet'e göreyse, eğer zulüm küfrü de kapsıyorsa o zaman tevile gerek vardır».*

Keşf sahibi sözlerine daha sonra şöyle devam etmektedir: *«Mağfireti, örtmek ve mühlet vermekle tevil etmek daha güzeldir. Çünkü «Kuşkusuz Rabbin şiddetli azap edicidir» cümlesi onlara savrulan tehdidin tahkiki içindir. Onlar her ne kadar Allah'ın örtüsü ve mühleti altında olsalar da kesinlikle o ceza onlara gelecektir. İşte bu cümle Allah Teâlâ'nın cezayı ihmal etmediğine, mühlet verdiğine delâlet eder».*

Ayette geçen *«Nas»* lafzı ile ya azabı acilen isteyen belli insanlar ya da bütün insanlar kastedilmektedir. İkinci şıkka göre, ayet helâk olanların çokluğuna delâlet etmektedir. Çünkü ayet hem onları hem de benzerlerini kapsamaktadır.

Müfessirlerden birçoğu, burada sadece kâfirlerin değil, tüm insanların kastedildiğini söylemişlerdir. Bu görüşü İbn Ebi Hatim ile Ebu Şeyh'in Said b. Müseyyeb'ten rivayet ettikleri şu hadis desteklemektedir:

Said b. Müseyyeb şöyle anlatıyor: Bu ayet indiğinde Hz. Peygamber, *«Eğer Allah'ın affı olmasaydı, hiç kimse hayattan tad alamazdı. Eğer Allah'ın tehdidi ve cezası olmasaydı, mutlaka herkes O'nun affına dayanarak tembelleşirdi»* diye buyurmuştur.

Bu ayetin nüzulüne sebep olan müşrikler, *«Ey Rabbimiz! Eğer bu (Kur'an) senden gelen bir hak ise hemen üstümüze gök-*

ten taş yağdır veya bize acıklı bir azap gönder» deyince bu ayet nazil olmuştur.

(7) *«Kâfirler şöyle derler: Ona Rabbinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ayet» kelimesi, mucize, açık delil, hüccet ve burhan demektir. Yani onlar, *«Hz. Musa ile Hz .İsa'nın yaptıkları gibi, asayı yılana çevirmek, ölüleri diriltmek şeklinde niçin Muhammed de mucizeler göstermiyor, ona mucizeler inmiyor?»* diyorlardı. Onların bu sözleri, inad ve tekebbüre dayanmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'e inen Kur'an ayetlerinin hakikatlarına ibret gözüyle bakılması durumunda, akıl sahibi kimseler için onlarda yeterli derecede mucizeler, deliller ve burhanlar vardır.

«Sen sadece bir uyarıcısın» cümlesi Hz. Peygamber'in sadece cezanın şiddetinden, kötülüğünden korkutmak, Allah'ın yasaklarından sakındırmak için geldiğini ifade etmektedir. Kendisinden önceki peygamberlerin görevi de aynıydı. Yani, *«Senin, peygamberliğini açıklayan bir delili getirme gücün yoktur. Üstelik peygamberliğinin hakikatını açıklayan birçok deliller geldiğinden, böyle diyenleri mutlaka ilzam etmeye gerek yoktur».*

«Elbette her toplumun bir yol göstericisi vardır»; yani onları hakka davet eden, onlara uygun olan ve zamanlarıyla uyum sağlayan bir mucize ile hakka işaret eden bir peygamber vardır.

«Hâd» kelimesinin nekra olmasının nedeni, ibham içindir. Nitekim bu görüş Mücahid ve Katade'den de rivayet edilmiştir. Bu yoruma göre, sekizinci ayet mukadder bir sorunun cevabı olmaktadır. Yani niçin müşriklerin istekleri kabul edilmemiştir. Verilseydi belki de onların dilleri tutulur, ağızları kapatılır ve hidayet bulabilirlerdi. Bu, işte bu sorulara cevaptır. Yani bu durum, il-

min sonsuzluğuna, kudretin doruk noktasına varan bir müdebbirin emridir. O alâlade ya da bozuk fikirlerin ittibaından meydana gelmemiştir.

Bazı müfessirler (İbn Abbas, Dahhak ve İbn Cübeyr) ayetteki *Hâdî* kelimesiyle Allah Teâlâ'nın zâtının kastedildiğini söylemektedirler. Yani *«Her toplum için bir yol gösterici, (yani Allah) vardır»*. Bu takdirde Hâd lafzındaki tenvin, tefhim ve tazim içindir. Buna göre, ayet şöyle yorumlanır: Taklitten meydana gelen küfür inadlarından ötürü ayetleri inkâr ettiklerinden veya ayetler hususunda düşünmediklerinden, şöyle denilmiştir: *«Sen sadece bir uyarıcısın, hidayet verici değilsin ki onların göğüslerinde iman meydana getiresin, inkârlarından çeviresin. Böyle yapmak Allah'a mahsustur. Buna sadece Allah'ın kudreti yeter»*. Bu yoruma göre, ayetin başındaki *«Allah»* lafzı mukadder bir mübtedanın haberi olmaktadır. Yani, *«O, hidayet edici Allah'tır»*. Bu ifade hidayet edicinin beyanıdır. Bu bakımdan *«Her dişinin taşıdığını bilir»* tarzında gelen cümle takdir edici bir cümledir ve bu ism-i zahiri zamir yerine koymak kabilindendir. Adeta ayetin anlamı şöyle olmaktadır: *«O yüce Rabbimiz, kendisinin hâdî olduğunu bilir»*. Fakat ilk yorum uzaktır.

İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan, İbn Cerir ise İkrime ile Ebu Duha'dan, uyarıcı ve hidayet vericinin Hz. Peygamber olduğunu rivayet etmişlerdir. Bunun nedeni, *«Hâdî»* kelimesinin *«Munzir»* kelimesi üzerine atıf olmasıdır. *«Her toplum için»* ifadesi ise, ona taalluk etmektedir. Ondan önce zikredilmesi, sadece ayetin fasılalarının aynı vezinde gelmesi içindir.

Bu ayette Hz. Peygamber'in çağrısının ve risaletinin cihanşumul olduğunun delili vardır. Bazılarına göre, *«Hâdî»* kelimesi mukadder bir mübtedanın haberidir: Yani, *«O hidayet edicidir»* veya *«Sen hidayet edicisin»*.

Ebu'l-Aliye *hâdî* lafzının amel olduğunu, her toplumun da bir hâdîsi (ameli) bulunduğunu söylemektedir.

Ali b. İsa ise bu kelimenin hidayete koşan demek olduğunu öne sürmüştür. Yani, *«Her toplumun kendinden önce hidayete ulaşmış bir öncüsü vardır»*. Ebu Hayyan, *«Kelime bu anlama gelmesi durumunda, Hz. Peygamber'e râci olur; zira o toplumdan önce hidayete ulaşmıştır»* demektedir.

Ebu Salih ise kelimenin hayra ve şerre götürücü öncü demek olduğunu söylemiştir.

Şiiler de *«Hâdî»* kelimesinin Hz. Ali'den kinaye olduğunu söylerler. Bu hususta da birçok rivayetler nakletmişlerdir. Sünnilerden de el-Kuşeyri bu görüştedir.

İbn Cerir, İbn Merduveyh, Deylemî ve İbn Asakir, İbn Abbas' tan şöyle rivayet etmektedirler: *«Sen sadece bir korkutucusun»* ayeti indiği zaman Hz. Peygamber (s.a) elini göğsüne koymuş ve *«Uyarıcı benim»* dedikten sonra, eliyle Hz. Ali'ye işaret ederek şöyle buyurmuştur: *«Ey Ali! Hâdî sensin. Benden sonra gelenler senin vasıtanla hidayet bulacaklardır»*.

Abdullah b. Ahmed, babasının *«Müsned»*inin zevaidinde, Tabarani *«Evsat»*ında ve ayrıca İbn Ebi Hatim, Hakim, İbn Asakir, Hz. Ali'den şöyle rivayet etmektedirler: *«Bu ayette söz konusu edilen uyarıcı, Rasûlullah'tır, Hâd' de benim»*. Hadisin başka bir rivayetinde ifade şöyledir: *«Hâdî Beni Haşim'den bir kimsedir»*.

Şiiler bu ayetle, Hz. Ali'nin hilafetine delil getirerek, Hz. Peygamber'den sonraki halifenin fasılasız o olduğunu iddia etmişlerdir.

Biz bu iddiaya cevaben şöyle deriz:

Öncelikle hadisin *sahih* olduğunu kabul etmiyoruz. Hakim'in hadisin *sahih* olduğunu söylemesine gelince, bunun muhaddisler nezdinde itibara değecek bir değeri bulunmamaktadır. Ayette ise onların iddialarına mesned olabilecek hiçbir delil yoktur. Son tahlilde denecek şu ki, elbette Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin vesilesiyle birçok kimse hidayet bulmuştur. Ancak bu irşad görevinin sadece Hz. Ali'ye mahsus olduğu anlamına gelmez. Bu başka bir mesele, bizim söylediğimiz hilafet makamı ise başka bir meseledir. Bizce aralarında birbirini gerektirici bir husus (telazüm) sözkonusu değildir.

(8) *«Allah her dişinin (rahminde) taşıdığını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayetin, önceki ayetlerle olan ilişkisi farklı açılardan ortaya konmuştur. Mesela önceki ayetlerde kâfirlerin haşrı inkâr ettikleri açıklanıp onların *«ölen insanların cesedleri parçalanır, birbirlerine karışırlar ve öyle bir hale gelirler ki birbirlerinden ayırdedilmeleri mümkün olmaz»* şeklindeki sözleri aktarılırken, bu ayette Allah Teâlâ'nın ilminin kapsayıcı olduğu ve birbirine karışan zerreleri ayırd etmeye gücünün yettiği beyan olunmaktadır.

Bazılarına göre, bu ayetle diğerleri arasındaki ilişki şu şekildedir: Onlar afiyetten önce cezayı istediler. Allah Teâlâ da ilminin her şeyi kapsayıcı olduğunu —o azabı ne zaman gönderirse yararlı olacağını biliyor olması gerçeğini ifade etmek için— bu ayette ortaya koydu.

Allah, rahimlerin eksilttiğini ve içindekinin cüssesini artırdığını, onun müddetini bilir. Meselâ zamanından önce doğup, meyda-

na geleni veya doğum zamanından daha uzun bir zaman sonra, ya da bu iki devre arasında meydana geleni bilir.

Bazı ravilerin naklettiğine göre, meşhur müfessir Dahhak, annesinin rahminde iki yıl, Hayyan oğlu Heren de 4 yıl kaldığından dolayı ihtiyarlık anlamına gelen «*Heremi*» ismini almıştır.

İmam Şafii'ye göre, cenin ana rahminde dört yıl kalabilir. Bu süre İmam Malik'e göre beş, İmam Ebu Hanife'ye göreyse iki yıldır. Ebu Hanife'nin bu görüşü, Hz. Aişe'den gelen şu hadisle desteklenmektedir.

«*Çocuk ana rahminde bir eğirme aletinin kıpırtısı kadar dahi fazla kalamaz.*»

Allah Teâlâ rahimlerin ne taşıdığını, kaç tane taşıdığını (bir mi, daha fazla mı) bilir.

Ebu Hanife «*Adet olarak dörtten fazla olmaz*» demektedir. İmam Şafii ise, Yemenli bir şahsın, hanımının birkaç kez doğum yaptığını ve her defasında beş çocuk doğurduğunu kendisine söylediğini bildirmiştir. Bazı kimselerin bir doğumda 40 çocuk olabileceği şeklindeki sözlerine ise itibar edilmez.

Bir cemaatten rivayet olunduğuna göre, ayette kastedilen, âdet kanının eksilme ve artmasının Allah tarafından bilineceği hususudur. Fakat bu görüşe şu şekilde itiraz edilmiştir: «Rahimdeki kan yerdeki su gibidir. Bazen nebean (kaynar) eder, bazen de batar.»

«*O'nun katında her şey bir ölçüye göredir*»; yani o ölçüyü ne geçer ne de ondan az olur. Çünkü meydana gelen araz ve cevherin her biri oluşum safhalarının bir dönemine aittir. Onların başlangıçları belli bir zamandadır, durumları özeldir, onu aşamazlar.

Eğer ayetteki *«Şey»* kelimesi mevcutlara denilirse, o takdirde malumun hali delâlet itibarıyla Allah'ın bilgisine dahil olmuş olur.

«Onun katında» ifadesiyle kastedilen ilminin katı veya katındaki ilimdir. Çünkü eşyanın, kendisinde vücudun hangi mertebesinde olduğu ve onun buna kabiliyeti Allah'a nisbeten ilimdir. Bazı müfessirler ayette geçen *«indehu»* (Onun yanında) ibaresinin *«O'nun hükmünde»* demek olduğunu söylemişlerdir.

(9) *«O Gaybı da, müşahade edileni de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Gaybı bilir»; Yani duyulardan gaib olan her şeyi bilir. *«Müşahade edileni de bilir»;* Yani hazır (mevcud) olanı da bilir.

İbn Ebi Hatim'in, İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre; *«Gayb sırdır, müşahade aleniyettir».* Bazıları da *«Gayb madum, müşahade mevcuttur»* demişlerdir. Bazılarından rivayet olunduğuna göre; *«Allah gaybı bilmez. Çünkü hiçbir şey O'na göre gayb değil*dir». Daha önce mevcud olmayan şeyler de O'nun katında malumdurlar. Ancak böyle bir söz her ne kadar tevil edilse de, böyle bir sözü söylemek, Allah'a karşı cesaret olur ve *«Allah Gaybın Alimidir»* ayetiyle de çelişir. Hiçbir müslümana bu tür tevilli sözler söylemesi yakışmaz.

«El-Kebir», şanı yüce olan her şeyin kendisinin altında, aşağısında olduğu zat demektir.

«El-Muteal» ise, haddi zatında, ilminde ve diğer sıfatlarında her şeyden daha yüce olan demektir.

Allame Tayyibî, *el-Kebir'ul-Muteal* ibaresinin kendisinden önce geçen *«O gaybı da müşahade edileni de bilir»* ifadesine nispet

edilmesi halinde, şanı mahlukatın sıfatlarından yüce olan Allah demek olduğunu söylemiştir.

(10) *«Sizlerin arasından sözü gizleyenle, onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mezkûr ayet şu anlamdadır: *«Allah Teâlâ, insanın nefsinde gizlediği ve söylemediği bir sözü, sanki söylemişcesine bilir».* İnsanoğlunun geceleyin dahi gizlediği ve gece karanlığından daha fazla gizlilik isteyen şeylerle gündüzleyin apaçık görünen şeyler Allah'ın ilmine nispetle eşittirler.

«Saribun» kelimesi ism-i faildir ve *«kendi yoluna devam eden»* manasındaki bir kökten gelir. Bu bakımdan kelime, *«Dilediği şekilde tasarruf eden»* anlamına da gelir. Bazı müfessirlerin sözlerinden anlaşıldığına göre bu, zahirde olan, görünende kullanılan bir tabirdir.

(11) *«O (insan)ın önünden ve ardından izleyenler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«O'nun» zamiri daha önce bahsi geçen kimseye racidir. Yani «sözü nefsinde gizleyen veya açığa vuran, Allah'ın ilmince aynıdır» ifadesinde sözkonusu edilen kimseye racidir.

«İzleyenler» ile kastedilen, onu korumak için nöbetleşe bekleyen meleklerdir. Ayetin mânâsı da şöyle anlaşılır: *«Koruyucular her taraftan onu ihata etmişlerdir».* Veya; *«Koruyucular onun daha önce ve daha sonra yaptığı amelleri (tüm yaptıklarını) kaydetmektedirler».* Bazılarına göre anlam; *«O'nu Allah'ın şiddetinden koruyorlar»* şeklindedir. Yani, o günah işlediği zaman melekler onun azabının geciktirilmesi veya onun için af talep etmek

suretiyle Allah'a yalvarırlar. İşte onların bu yalvarışları nedeniyle o kimse korunmuş olur. Allah ona ya mühlet verir, ya da azabı geciktirir ki tevbe edebilsin. Veya melekler Allah Teâlâ'dan, ona hiçbir zaman azap etmemesi, onu affetmesi için talepte bulunurlar.

Müfessirlerin çoğu *«izleyenler»* ile meleklerin kastedildiğini söylemişlerdir. Bir hadiste zikredildiğine göre, *«Sizin üzerinizde nöbetleşe duran gece ve gündüz melekleri vardır. Bu melekler sabah ve ikindi namazlarında biraraya gelerek nöbetlerini birbirlerine devrederler»* diye buyurulmuştur (Buhari). Ayrıca *Kiramen Kâtibin* meleklerinden başka kul ile hafaza melekleri de bu devir-teslimde beraberdirler.

Yine Hz. Ali'den rivayet olunduğuna göre; *«Her kul için hafaza melekleri vardır ve o kulu korurlar. O kul için takdir edilen ilahî kader gelinceye kadar herhangi bir duvarın üzerine yıkılmasını, bir kuyuya düşerek helâk olmasını veya bir hayvanın saldırısına maruz kalmasını önlerler, bu belalardan onu korurlar. Kader geldiği zaman ise, hafaza melekleri ondan uzaklaşırlar. Kendisine isabet etmesi Allah tarafından irade olunan şeyler ona isabet ederler».* (Ebu Davud, İbn Munzir, İbn Ebi Dünya)

İbn Cerir, Kinane el-Advî'den şöyle bir rivayet nakletmektedir:

«Hz. Osman, Hz. Peygamber'in (s.a) huzuruna girerek; *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bana bildir ki bir kulla beraber kaç melek vardır?»* diye sordu. Hz. Peygamber (s.a) ise ona şöyle cevap verdi: *«Sağında, senin hasenelerini yazan ve solundaki meleğin emiri olan bir melek vardır. Bir hasene işlediğin zaman, o melek onu, on hasene olarak yazar. Bir seyyie işlediğinde de, sol tarafındaki melek sağındaki meleğe sorarak; «O seyyieyi yazayım mı?» der. Sağ taraftaki melek «Hayır yazma! Umulur ki o istiğfar eder de*

Allah onun tevbesini kabul eder» diye cevap verir. Sol taraftaki melek, bunu üç defa sorduktan sonra sağdaki melek: «Evet, artık yazabilirsin. Allah bizi onun şerrinden korusun, ne kötü bir arkadaştır o. Allah'ı gözetmesi ve Allah'tan utanması amma da azmış!» diye cevap verir».

Kur'an'da bir kimsenin bir söz söylediğinde, mutlaka onu bir gözetleyenin var olduğundan sözedilmiştir. Yani iki melek önünde iki melek te arkasında vardır. Allah Teâlâ bu hususta *«onu (insanoğlunu) önünde ve arkasında Allah'ın emrinden koruyan, izleyen melekler vardır»* diye buyurmuştur.

Bir melek insanın perçeminden tutarak ona; *«Allah'a tevazuda bulunduğun zaman Allah seni yüceltir. Ona karşı tekebbür gösterdiğinde ise senin belini kırar»* der. Bir melek de insanın ağzının koruyucusudur. Onu ağzına bir yılanın veya benzerinin girmesinden korur. İki melek te iki gözünün üzerindedir. İşte bunlar topluca on tanedir. Ademoğulları'nın üzerine gündüzleri inerler. Aynı şekilde onlar gibi on melek te geceleri iner.

Bu hususta gelen rivayetler çoktur. «Allah'ın takdir ettikleri mutlaka olur, takdir etmediği de olmaz meselesi var iken, hafaza meleklerinin durumu nasıl izah edilebilir?» sorusu, müşkil kabul edilmiştir. «Melekler insanoğlunu neden, hangi şeyden muhafaza edeceklerdir» şeklinde bir itirazda bulunulmuştur. Cevaben şöyle deriz: Kaza ve kaderin muallak (havada) olan bir kısmı vardır ki işte hafaza melekleri insanı bundan korurlar. Bu bakımdan sebepleri elde etmeye çalışmak hoş görülmüştür. Aksi takdirde elde etmek istediğimiz bir şeyin varlığı mukadder ise, mutlaka olacaktır denilebilir. Eğer o şeyin yokluğu mukadderse, o hiçbir zaman gerçekleşmeyecek demektir. Bu takdirde çalışıp çabalamanın, sebeplere yapışmanın ne yararı vardır?

Bu müşkilata şöyle cevap verilmiştir:

Bunun güzel olması bizim malumumuzun olmamasından ileri gelmektedir. Biz istediğimizin muallak olup olmadığını bilmediğimiz için, bu istek bize nisbeten güzeldir. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ duyumlanabilir (hissedilebilir) nesnelerde, yine hissedilebilir (duyularla algılanabilir) sebepler yaratmıştır. Sebeplerle musebbepleri birbirine bağlamıştır. Açık hikmeti nasıl gerektiriyorsa, ilişkilerini o şekilde peydah etmiştir. Eğer Allah dilerse, sebepsiz de müsebbebatı meydana getirebilir. Çünkü onun zatı her şeyden müstağnidir. Madem ki durum budur, mahsus (hissedilmeyen şeylerde) sebepler yaratması ve müsebbeblere bağlaması mümkündür. İşte o zaman, Allah Teâlâ'nın hafaza meleklerini hıfzın sebepleri olarak kıldığı söylenir. Bu da meleklerin Allah'ın kaza ve kaderinde kesin olmayan bir olaydan o kulu korudukları anlamına gelir. Bizler hikmetleri bizzat bilmekle sorumlu tutulmadığımız için, Allah'ın fiilleri hikmet ve maslahattan hâli değildir şeklindeki bir yaklaşım icmalen bir mü'mine yeterlidir. İşte *Kiramen Kâtibin* hususunda da bu, aynen geçerlidir. Onların mevcudiyeti Kur'an nassı ile sabittir. Allah Teâlâ onları kulun amellerini hıfzedici olarak kılmıştır. Nitekim bu hususa daha önce de değinilmişti. Biz buna iman eder ve «kalemi, mürekkep ve kâğıtları, yazıları nasıldır, yerleri nerededir, Allah'ın ikab ve sevap hususundaki ilmi yeterli olmakla beraber, onların hikmeti nedir?» şeklindeki soruların cevabını bilemeyiz.

Fahruddin Razi tefsirinde, *«Meleklerin insanlara niçin koruyucu olarak tayin edildikleri meselesi»* hakkında uzun uzun açıklamalar yaptıktan sonra şöyle der:

«Amelleri hıfzeden meleklerin yararlarından biri şudur: Kul meleklerin kendisini murakabe ettiklerini, yanında hazır bulunduklarını ve yaptıklarını teker teker kaydettiklerini bildiği takdirde, günah işlemekten sakınır. Nitekim kimse kralın yardımcı-

larından olan ileri gelenlerin yanındayken, isyana teşebbüs etmez.

Kelâm alimleri yazılan sahifelerin yararları hususunda işte şöyle demişlerdir: «Onlar kıyamet gününde tartılacaklardır. Kimin terazisi ağır basarsa o razı olunacak bir hayata (cennete), kimin terazisi hafif gelirse o da cehenneme girecektir. İnsanlar bu iki yerden birine mukakkak götürüleceklerdir».

Kadı İyaz bu görüşü, uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Çünkü tüm deliller, herkesin ölümünden önce sekerat anında said mi, şaki mi olduğunu bildiğine delâlet eder. Bu bakımdan bu hususun bilinmesini, tartıya bağlamak doğru değildir.

Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: Tartmak mümteni değildir. Çünkü bu kulun diğer mahlûkatın yanında Allah'ın kullarından olduğunu öğrenerek, sevinmesine neden olur. Allah'ın düşmanlarından olan kimseler hakkında ise bunun tam tersi tecelli eder. İşte bu yorum *«tartılanlar sahifelerdir»* hükmüne binaen verilmiştir. Ancak sahifelerin tartılan nesnelerden olduğu hususu sadece bu meseledeki ihtimallerden biridir. Büyük alimlerden bir grup, *«Bitâkat»* (yazı kâğıdı) hadisi olduğundan dolayı bu görüşü benimsemişlerdir. Ehli Hadis burada *«Yazı»*nın zahiri anlamına hamledileceği görüşündedir.

Fahruddin Razi, İslam hukemasından daha farklı bir anlam nakletmektedir: «Yazmak ıstılahî bazı özel mânâların bilinmiş, konulmuş nakışlarından ibarettir. Eğer o nakışların, o mânâların bizzat kendilerine delâlet ettiğini takdir edersek, sözkonusu yazma daha kuvvetli ve daha kâmil olur. İşte o vakit biz deriz ki, insan bir ameli birkaç defa arka arkaya yaparsa, bu yaptıklarından dolayı onun nefsinde kuvvetli ve sarsılmaz bir meleke meydana gelir. Bu meleke ruhânî saadetlerde yararlı olan amellerde gerçekleşirse, insanın ölümden sonraki mutluluğu pek büyük olur.

Eğer bu meleke, ruhânî hallerde zarar veren bir kuvvet ise, ölümden sonra bununla zarar görmesi de oldukça büyük ihtimaldir.»

Razi bunları söyledikten sonra, şunları da eklemektedir:

Biz deriz ki, birçok defa tekrar etmek, eğer o yerleşecek melekenin oluşmasına sebepse, o amellerin her birinin o melekenin oluşmasında bir etkisi vardır. Bu etki her ne kadar gözle görülmezse de hakikatte vardır. Bu bilindikten sonra ortaya şu gerçek çıkıyor. İnsanoğlunun herhangi bir saniyesi, salisesi, dakikası, saati, hareket ve sükunu yoktur ki o hareketinden nefsinin cevherinde saadet ve şekavetin izlerinden biri az veya çok meydana gelmiş olmasın.

İşte amellerin yazılması hususunda hukemanın tesbit ettiği maksatlar bunlardır. Allah Teâlâ, işlerinin gerçeğini en iyi bilendir.

Bilinmelidir ki ayet ve hadisler bu yorumların tam tersini ortaya koymaktadırlar. Bu bakımdan böyle durumlarda mümkün olduğunca zahirden ayrılmamalıyız. Hak apaçıktır ve Hak'tan sonra ancak sapıklık vardır.

Bazı müfessirler *«Lehu»* (onun) zamirinin Hz. Peygamber'e raci olduğunu; zira bunun siyaktan anlaşıldığını söylemektedirler. Nitekim daha önce *«Niçin onun üzerine bir ayet inmedi?»* ayeti hususunda Hz. Peygamber'den (s.a) bahseden haberler geçmişti. Zamirin Hz. Peygamber'e (s.a) raci olduğunu öne süren kimseler şu hadisle istidlâl etmektedirler.

Ata b. Yesar ve İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, Kays'ın oğlu Erbat ile Tufeyl'in oğlu Amr, Medine'ye Hz. Peygamber'in (s.a) yanına gelirler. Amr; *«Eğer müslüman olursam bana ne kılacaksın?»* diye sorunca Hz. Peygamber (s.a); *«Müslümanlar*

için ne varsa, senin için de onu kılacağım! Müslümanların boynunda ne (sorumluluk) varsa, senin boynuna da onu yükleyeceğim» diye buyurdu. Amr; *«Eğer müslüman olursam, senden sonra senin yerine geçmemi bana kılar mısın? (bana bir hak olarak tanırmısın?) dedi.* Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *«Bu ne senin ne de kavminin hakkıdır. Fakat sana atların şiddetini kılarım (İslâm savaşçılarını üzerine gönderirim)».* Amr; *«Yünü bana toprağı kendine kıl»* deyince Hz. Peygamber yine *«Hayır»* diye cevap verdi. Bunun üzerine Amr yüzünü çevirerek, Hz. Peygamber'in (s.a) yanından çıkarken şunları söyledi: *«Yemin ederim Medine'yi senin aleyhinde olmak üzere atlılarla ve yayalarla dolduracağım».* Hz. Peygamber (s.a) ise; *«Allah seni bundan menedecektir»* diye buyurdu. (Hadisin başka bir rivayetinde Hz. Peygamber'in bu sözü, *«Allah ve Kayle'nin çocukları seni bundan menedecektir»* şeklinde nakledilmiştir. *«Kayle'nin çocukları»* ile kastedilen ise, Medine'nin yerlileri olan Evs ve Hazrec kabileleridir. Her ikisi de (Erbat ile Amr) Hz. Peygamber'in huzurundan çıktıktan sonra Amr; *«Ey Erbat! Ben Muhammed'i konuşmakla meşgul ederken sen de ona kılıcınla vur. Onu öldürdüğünde halk diyete razı olmaktan başka bir şey istemeyecektir. Çünkü halk savaştan çekinir. Biz de onlara diyetlerini veririz»* der. Erbatta *«peki»* diye cevap verir. İkisi de tekrar Hz. Peygamber'in yanına dönerler ve Amr; *Ey Muhammed! Benimle gel seninle konuşacağım»* der. Hz. Peygamber de kalkıp, onunla gider ve bir duvarın yanına gelirler, Amr, Hz. Peygamber ile konuşurken Erbat kılıcını çekmeye yeltenir ve fakat elini kılıcın kabzasına koyar koymaz, eli kılıcın kabzasına yapışarak kurur. Elini çekmeye gücü yetmez. Amr, Erbat'ın geciktiğini görünce kuşkulanır. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a) dönüp baktığında, Erbat'ı ve neler yapmak istediğini görür. Yanlarından ayrılır. Amr hemen Erbat'a niçin vurmadığını sorar ve Erbat elini kılıcının kabzasına koyduğunda, elinin kuruduğunu söyler. İkisi de oradan ayrılırlar ve *«er-Rakım»* denilen yere vardıklarında dururlar. Yanlarında Sa'd b. Muaz ile Esid b. Hudeyr (Hadir) gelir. Esid onlara *«Ey Allah'ın düşmanları! Allah sizlere lanet etsin!*

Siz kimsiniz?» diyerek hakaret eder. Amr, Sa'd b. Muaz'a kendilerine hakaret eden bu adamın kim olduğunu sorar. Sa'd; *«Bu Hudayril Ketaib'in oğlu Esid'dir»* deyince Amr; *«Vallahi, Hudeyr benim dostumdu»* der. Sonra Allah, Erbad'ın üzerine bir yıldırım göndererek canını alır. Amr da yoluna devam ederek Cerid Vadisi'ne varır. Allah onun bedenine de bir yara musallat kılar ve ölüm böylelikle ona yetişmiş olur. (Bir rivayette onun, *«Ey Amr'ın talihsizliği»* diye bağırmaya başladığı ve develerde görülen guddeler gibi birtakım guddelerin bedeninde çıktığı, sonunda da tuvalette helâk olup gittiği bildirilmektedir). (İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim, Tabarani, İbn Merduveyh, Ebu Nuaym).

Allah Teâlâ sekizinci ayetten onbirinci ayete kadar olan bölümü, bu ikisi (Amr ile Erbat) hakkında inzal etmiştir. Müfessir bunları söyledikten sonra; *«Bu takip eden melekler Hz. Muhammed'i Allah'ın emriyle korurlar»* demiştir. Aynı zattan gelen bir başka görüşe göre, sözkonusu ayet sadece Hz. Peygamber için gelmiştir. Fakat müfessirlerin çoğu, ayetin umum ifade ettiği görüşündedirler. Zaten nüzul sebebinin özel (hass) olması, onun genel (amm) olmasına bir halel getirmez.

«Gerçekten Allah kendilerinde olanı değiştirinceye kadar, bir topluluğun durumunu değiştirmez»; yani Allah bir kavme bir nimet, bir afiyet, bir selâmet verirse onlar güzel ahlâklarını değiştirmedikçe, Allah onlardan o nimeti almaz.

«Değiştirmek» ile kastedilen, güzel ahlâkı bırakıp, çirkin davranışları yapmaktır. Nitekim Hz. Ali'den merfu olarak şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

«İzzet ve celalime, arşımın üzerindeki yüceliğime andolsun ki, bir şehir, bir ev halkı, hatta çöldeki bir bedevî, benim hoşuma gitmeyen bir günah üzerindeyken, bundan dönerse, bana sevimli gelen taatlara yönelirse ben de onların hoşuna gitmeyecek olan aza-

bımdan, onların hoşuna gidecek olan rahmetime dönerim. Fakat bir şehir, bir ev halkı, hatta çöldeki bir bedevî benim hoşuma giden bir taat üzerinden, benim hoşuma gitmeyen bir günaha dönerse, ben de onların sevdiği rahmetimden ,onların hoşuna gitmeyecek olan azabıma dönerim.» (İbn Ebi Şeybe, Ebu Şeyh ve İbn Merduveyh).

Bu ayetin zahir anlamı, çözülmesi müşkil bir meseledir. Çünkü ayet bir kavmin günah ile güzel ahlâkını değiştirmedikçe, onlara verilen nimetlerin geri alınmayacağına delâlet etmektedir. Oysa bu şeriatın, takrir ettiğinin tam zıddıdır. Çünkü şeriatın takrir ettiğine göre, havassın günahlarından dolayı avam da ceza çeker. Nitekim Kur'an'da *«Öyle bir fitneden korunun ki, sizden sadece zalimlere isabet etmez»* buyurulmuştur. Yine Hz. Peygamber (s.a); *«Bizim içimizde salih kimseler varken helâk olur muyuz?»* şeklindeki bir soruya, *«Evet, aranızda pislik çoğaldığında helâk olursunuz»* diye cevap vermiştir. Başka bir hadiste ise *«İnsanlar zalimi gördüklerinde, onun iki eline yapışmazlarsa, Allah'ın onların hepsine cezayı tatbik etmesi yaklaşır»* diye buyurulmuştur. Allah bir kulun başına bazı musibetler gönderir ve o musibetlerin vesilesiyle onun ecrini artırır. Bazen bir günahkâra Allah musibet vermemekle, onu kandırır. İbn Atiyye bu ayeti yukarıdaki itirazlar sebebiyle şöyle tevil etmektedir. Yani Allah bir kavmi onlardan veya içlerindeki birinden herhangi bir fesad sadır olmadan nimetinden mahrum bırakmaz. Meselâ Allah Teâlâ, Uhud Savaşı'nda kaçan sahabiler ve okçuların yerlerini terketmeleri nedeniyle nimetlerini geri almıştır. Bu bakımdan gerçek şudur: Ayetin ifade buyurduğu anlam, Allah'ın olaylar üzerinde cari olan genel adetini anlatmaktadır. Yoksa bu, Allah'ın bir kavme ancak onlardan günah sadır olursa musibet göndereceği anlamına gelmez.

Denilebilir ki; *«Allah bir topluluğa kötülük diledi mi, artık onu geri çevirecek bir kuvvet yoktur»* cümlesi daha önceki cümlenin tamamlayıcısıdır ve önceki itirazları bertaraf etmek için ge-

tirilmiştir. Ancak bu cümlenin gerçekten önceki cümlenin tamamlayıcısı olup olmadığını iyi düşünmek gerekir.

«Onlar için O'ndan başka bir veli (yardımcı)da yoktur» cümlesi bazı müfessirlere göre; *«Allah'ın muradının tersinin olması muhaldir»* anlamındadır.

Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir: Bu ayet, Allah'ın bir topluluğa kötülük irade etmesi durumunda onun meydana gelmesinin vucûbiyetine delâlet eder. Ancak ayet Allah'ın her muradının böyle olduğuna ve Allah'ın iradesinin hilafının muhal olduğuna delâlet etmez. Sadece Allah'ın iradesinin hilafının olmamasına delâlet eder.

(12) *«O sizlere korku ve ümit içinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'a göre, «yıldırımlardan korkmak, yağmur ummanız için size şimşeği gösterir» demektir:

Ebu Şeyh'in Hasan Basri'den rivayet ettiğine göre, «denizde deniz ehlinin korkusu, kara ehlinin ümidi için, size şimşeği gösterendir» demektir.

Katade'ye göre, *«seferdeki kimsenin yağmurun eziyetinden korkması, mukim kimsenin de yağmurun bereketinden ümitvar olması için size şimşeği gösterendir»* demektir.

Maverdi ise ayeti, *«ikabtan korkmak, sevabı ummak»* şeklinde yorumlamıştır.

«el-Berk» ile kastedilen *«Şimşek»* anlamıdır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, burada *«el-Berk»* ile *«Su»* kastedilmiştir.

Fakat bu mecazdır ve ancak gerçek mânânın elverişli olmadığı yerlerde mecazî mânâ aranabilir.

«Ağır bulutlar» ile kastedilen ise, havadaki sistir. Yani su (yağmur) ile dolu olan bulutlardır.

(13) *«Gök gürültüsü O'nu hamd ile, melekler de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«er-Ra'd», belli bir sesin ismidir. *«Gök gürültüsü hamdeder»* ifadesinin anlamı, *«Gürültüyü işitenler hamdeder»* demektir. Yani o gürültüyü işitenler, Allah'ın hamdına bürünerek veya *«Subhanallah ve'l-Hamdulillah»* demek suretiyle yakararak Allah'a yalvarırlar.

Muhaddislerin çoğu bu ayetteki isnadın hakiki olduğuna kaildirler. Yani hamdı yapan gerçekte de *Ra'd*'dır ve *«Ra'd»* bulutları sevkeden meleğin adıdır. Nitekim İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Yahudiler Hz. Peygamber'e; *«Şu gürültü nedir? Bize haber ver!»* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a); *«O Allah'ın meleklerinden biridir. Bulutların vekilidir. Elinde ateşten yapılmış bir kamçı, bir tokmak vardır. O tokmak ile bulutları, Allah'ın emrettiği yere sevkeder»* buyurur. Yahudiler, *«Peki bu işitmekte olduğumuz ses nedir?»* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a), *«O meleğin sesidir»* dedi. Yahudiler de bunun üzerine, *«Evet, doğru söyledi»* dediler. (İmam Ahmed, Tirmizi, Nesei, Tirmizi hadisin sahih olduğunu söylemiştir).

Bu hususta birçok hadis gelmiştir. Ancak bazı alimler, *«Eğer bu gerçekten bir meleğin özel ismi olsaydı, «Ra'd» kelimesinin nekra getirilmesi caiz olmazdı. Oysa Bakara Suresi'nde bu kelime nekra getirilmiştir»* demektedirler.

Cevaben şöyle deriz: Bu kelime iki mânâda kullanılmıştır. Birincisi o sesin adıdır (ki bu takdirde nekra getirilmesinin bir zararı yoktur). İkincisi meleğin adıdır ve marife getirilmiştir.

İbn Atiyye'ye göre —ki bu yorum aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmektedir— bulutlar arasında eserek, sarsıntı meydana getiren rüzgârın adıdır Ra'd.

İbn Merduveyh'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği bir hadise göre, rüzgâr estiği veya gök gürültüsü işitildiği zaman, Hz. Peygamber'in (s.a) beti-benzi atar ve yüzüne bakan herkes hemen bunu farkederdi. Sonra da Hz. Peygamber şu duayı okurdu: «*Subhane men sebbahat Lehur-Ra'du verrihu Allahumme ec'al leha rahmeten vela tec'al leha azaben*» (Ra'd ve rüzgârın kendisini tesbih ettiği Allah ortaktan münezzehtir. Allahım! Bunu (sesi veya rüzgârı) rahmet kıl, azab kılma!).

İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a) gök gürültüsünü veya yıldırımları işittiğinde şöyle dua ederdi: «*Allahumme! La tektulna bigadabike ve la tuhlikna biazabike ve âfina kable zalike*» (Allahım! Bizi gazabınla öldürme, bizi azabınla helâk etme ve ondan önce bize afiyet ver!) (İmam Ahmed, Buhari (Edeb'ul-Müfred), Tirmizi, Nesei).

Ebu Davud'un «*Meraşil*»inde Ubeydullah b. Ebi Cafer'den rivayet ettiğine göre, bir topluluğun gök gürültüsünü dinleyerek tekbir getirdiğini gören Hz. Peygamber bunun üzerine onlara şöyle der: «*Gök gürültüsünü işittiğinizde tesbih edin ve tekbir getirin*».

İbn Ebi Şeybe ise, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: Rasulûllah gök gürültüsünü işittiğinde; «*Subhanallah bihamdihi Subhanallah'il-Azim*» (Allah her ortaktan münezzehtir. Bunu O'nun

hamdıyla söylüyorum. Yüce Allah her ortaktan münezzehtir) derdi.

İbn Merduveyh ve İbn Cebir, Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmşilerdir: Hz. Peygamber (s.a) gök gürültüsünü işittiği zaman; «*Subhane men yüsebbihur-Râ'du bihamdihi*» (Hamdıyla Ra'd'ın (gök gürültüsünün) tesbih ettiği Allah her ortaktan münezzehtir) derdi.

Melekler de Allah'ın heybetinden, azametinden ve korkusundan O'nu tesbih ederler. Bazı müfessirler «*Hifetihi*» kelimesindeki zamirin Allah'a değil *Ra'd*'a raci olduğunu, yani meleklerin «*Râ'd*» denilen meleğin veya gökgürültüsünün korkusundan tesbih ettiklerini söylemişlerdir. Bu takdirde *Ra'd* ile kastedilen, «*Ra'd*» adlı meleğin yardımcıları olan meleklerdir. Allah onları kendisinden korktukları ve kendisine baş eğdikleri *Ra'd*'ın emri altına vermiştir.

«*Sevaik*» kelimesi «*Saika*»nın çoğuludur ve «*Büyük sarsıntı*» demektir. Burada «*Sevaik*» ile kastedilen, şiddetli gürültü ile beraber bulutlardan inen ateş yığınlarıdır. Allah'ın dilediği kimseye bunlar isabet eder ve o kimse de helâk olur. Bu ateşin nereden geldiği hususunda değişik görüşler vardır. Bazılarına göre bulut parçalarının birbirine sürtüşmesinden çıkmaktadır. Yani pozitif ve negatif akımlardan meydana gelmektedir. Buna delil olarak, İbn Munzir ve İbn Merduveyh'in, İbn Abbas'tan rivayet ettikleri şu hadis gösterilmektedir.

«*Ra'd bir melektir. Bu onun sesi, sesi de onun tesbihidir. Onun sevketmesi şiddetlendiğinde bulutlar sürtüşürler. Onun korkusundan birbiriyle çarpışmakta ve aralarından bu ateşler çıkmaktadır*».

Filozoflara göre, bulutların içinde hapsedilen duman indiğinde, bulutu parçalar ve öyle olur ki bazen o ısının kuvvetiyle meydana gelen şiddetli hareket ve sürtüşmeden alevler çıkar. Alevlendiği zaman da onun latif kısmı söner ki ona *«Berk»* denilmektedir. Şimşek çaktığında onun yoğun kısmı yerküresine varıncaya kadar sönmez. İşte ona da *«Saika»* denir. Yer küresine vardığı zaman, çoğu kere lâtif olur ve yerin yakın noktalarına girer. Yeri yakmaz fakat onda siyah bir iz bırakır. Yoğun cisimlerden değdiği yeri eritir. Meselâ kesede bulunan altın ve gümüşü eritir ama keseyi yakmaz. Erimiş altın ve gümüşten kesenin yanması ise, bundan başka bir şeydir.

İbn Sina'dan gelen bir rivayete göre, bunun maddesi ateşimsi cisimlerdir. Onlardan sükûnet ayrılmıştır. Soğukluk ise cevherlerini istila ettiği için yoğundurlar. İmam, *İşarat*'ın şerhinde şöyle demektedir: *«Şeyh'ten gelen nakle binaen, saikaların bazen demire, bakıra ve bazen de taşa benzeyebileceğini söyleyebiliriz. Durum gösteriyor ki, onun maddesi böyle değildir. Aksi takdirde değişiklik olmaz».*

İşte bu noktadan hareketle, onun maddesinin buharlar ile bu cisimlerin maddelerine benzeyen dumanlar olduğu söylenmiştir.

Bazı zayıf görüşlere göreyse *«Saika»;* bulutları idare eden meleğin ağzından çıkan ateştir. Ancak bu görüş İsrailiyyat'tan alınmışa benzemektedir.

Said b. Mansur ile İbn Munzir İbn Abas'tan şöyle rivayet etmişlerdir:

—«Gökgürültüsünü işitip, (Subhanellezi yusebbihur-Râ'du bihamdihi ve'l-melâiketu min hîfetihi ve huve ala kulli şey'in kâdirun) diyen kimseye yıldırım isabet ederse onun diyeti boynumun

üzerine olsun». Nitekim merfu bir hadis, bu görüşü teyid etmektedir.

Mücahid şöyle rivayet ediyor:

— *«Yahudinin biri Hz. Peygamber'le münazara ederken bir yıldırım inerek onun başının derisini alıp görtürdü ve bu ayet onun hakkında nazil oldu»*.

Bazıları da bu ayetin Hz. Peygamber'in (s.a) bir arap şefine müslüman olması için haber gönderdiğinde, onun *«Bana Muhammed'in mabudundan haber verin. O mabud inciden mi, altından mı, bakırdan mı?»* demesi üzerine, bir yıldırım düşüp onu helâk etmesinden sonra indiğini söylemişlerdir.

«Onlar ise Allah hakkında çekişip tartışmaktadırlar»; yani kâfirler ve Hz. Peygamber'i (s.a) yalanlayanlar ayetleri inkâr ve Allah hususunda mücadele ederler. Çünkü onlar, sadık olan Peygamber'e Allah'ın vermiş olduğu kâmil ilim, kâmil kudret, vahdaniyyet, Ahiret gibi haberleri yalanlamaktadırlar. Bu bakımdan Allah hakkında tartışmak ile kastedilen Hz. Peygamber'in Allah'tan naklettiği hususlarda tartışmaktır.

«Yucadilune» fiili şiddetli husumet anlamında *«cedel»* kökünden gelmektedir. Aslında, örülmek suretiyle meydana getirilen ip mânâsına gelen *«cedl»*den türemiştir. İpin kuvvetliliğine (çetin oluşuna) binaen bu tabir kullanılmıştır.

Tayyibi'nin iddiasına göre, nazmın telifine en uygun olan görüş şudur:

Bu ayet Hz. Peygamber için bir tesellidir. Çünkü Allah Teâlâ Kureyş kâfirlerinin Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın mucizelerine benzer mucizeler istemeleri ve Peygamber'in getirdiği ayetleri inkâr

etmeleri hallerinde bununla Peygamber'i teselli etmektedir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e (s.a) şöyle demektedir:

— «Sıkılma! Çünkü sadece sen bu felâkete maruz kalmış değilsin. Açık mucizelerin tüm netliğine rağmen ve tevhidin delillerine karşılık, onlar ortaklar edinmek suretiyle Allah hakkında ona çocuklar isnad etmek hususunda daha önce de tartışmışlardı. Yine onlar Allah'ın ilminin şamil, kudretinin kâmil olmasına karşılık yeniden dirilmeyi de kabul etmediler. Allah'ın delillerinin gücüne, safvetinin şiddetine rağmen hileye ve inada başvurdular. O halde sen onlar için üzülme!»

Tayyibi'nin bu sözleri üzerinde düşünmek gerekir.

«Oysa O kudreti pek çetin olandır»; yani helâk etmesi pek şiddetlidir.

«Mihal» kelimesi *«Kıtal»* kelimesi gibi mastardır. Kuvvet anlamındadır. Yani O'nun kuvveti pek şiddetlidir. Hilekârlara karşı, aldığı tedbirler çok güçlüdür.

Ebu Zeyd'e göre *«el-Mihal»* kelimesi *«Hikmet»* anlamındadır ve azabın şiddetini ifade eder. İbn Arefe'ye göre *«el-Mihal»*, cidal demektir. Yani, *«O'nun cidali pek şiddetlidir»*.

Bu kelimenin *«Mehal»* şeklinde okunması da mümkündür. Bu takdirde anlam, sırttaki boğumlar, fıkaralar, sırt direği demek olur. El-Esas'ta *«Feresun kaviyyul-mehal»* (Mehali kuvvetli at) yani sırtındaki kemiklerin, fakaratın kuvvetli olduğu at örneği verilmiştir. Nitekim sahih bir hadiste, *«Allah'ın pazusu daha kuvvetli, usturası daha keskindir»* diye buyurulmuştur. Yani Allah'ın kuvvet ve kudreti her şeyden üstündür. Çünkü kişinin bel fıkarasının kuvvetli olması, kuvveti şiddetli demektir. Ayeti bu mânâya hamletmek durumunda, Allah için cismiyetin ispatı gerekmez.

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ
لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ؕ
وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ
لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي
الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ۚ اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ
خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ؕ قُلِ اللّٰهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ
مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ ۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ؕ وَمِمَّا يُوْقِدُوْنَ
عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ؕ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ
الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ؕ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ
فِي الْاَرْضِ ؕ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ ؕ ﴿١٧﴾ لِلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمُ
الْحُسْنٰى ؕ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَسْتَجِيْبُوْا لَهٗ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ
لَافْتَدَوْا بِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

14 — Hak dua (ibadet) ancak O'nundur. O'na (Allah'a) yapılır. O'ndan başka çağırdıkları ise, onların isteklerine hiçbir şekilde cevap veremezler. (Onların misali) tıpkı (suyun kıyısında durup) ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimsenin misaline benzer. Halbuki su o(nun ağzın)a (kendiliğinden) gelecek değildir. Kâfirlerin duası, işte böylece boşa gitmiştir.

15 — Göklerde ve yerde bulunan kimseler ister istemez Allah'a secde ederler. Gölgeleri de sabah akşam (Allah'a secde etmektedirler).

16 — De ki: «Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?» De ki: «Allah'tır». De ki: «O'nu bırakıp ta kendilerine dahi fayda veya zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?» De ki: «Körle gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu hiç?». Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi görüldü? De ki: «Allah her şeyi yaratandır. O birdir ve kahredicidir».

17 — (Allah) gökten (buluttan) bir su indirdi de dereler kendi ölçülerince sel olup aktılar. Sel üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya faydalanmak için ateşte erittikleri şeylerde de buna benzer bir köpük vardır. İşte Allah Hak ile Bâtıl'a böyle misal verir. Köpük atılıp gider, insanlara fayda veren şeye gelince, yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.

18 — Rablerinin çağrısına uyanlar için en güzeli vardır. O'na uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların hepsi ve bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa (Allah'ın azabından kurtulmak için), onu mutlaka fidye verirler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlarındır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü bir beşiktir!

(14) *«Hak dua (ibadet) ancak O'na...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Da'vet'ul-Hakk» ya hak dua, yalvarış anlamındadır ya da korku anındaki gerçek dua demektir. Çünkü korku anında kâfir-müslüman herkes Allah'a yalvarır. Veyahutta bu ifade yönelmeyi, teveccühte bulunmayı anlatmaktadır ki o zaman kastedilen ibadet olur. Yani ancak Allah'a yönelinir veya ancak Allah'a yönelme istenir. Kısaca ayet şunu anlatmaktadır: Kendisine ibadete lâyık olan sadece Allah'tır.

Hasan Basri'den gelen bir yoruma göre, *«Hakk»*tan maksad Allah Teâlâ'dır. El-Hakk, Allah'ın sıfatıdır ve onunla kastedilen de O'dur. Bu yoruma göre ayetin anlamı şöyle olur: *«Gerçek dua ancak Allah'a yapılandır. Çünkü asıl kendisine dua edilen, hak olarak çağrılan O'dur. O işitir ve icabet eder».*

Ancak burada *«el-Hakk»* kelimesinin *«el-Bâtıl»* kelimesinin karşılığı olması daha doğru görünmektedir. Çünkü zahirden anlaşılan da budur. Yok eğer bu isim Allah Teâlâ'nın *«Esma'ul-Husna»*sından ise, o zaman tekid ifade etmiş olur.

Müfessirlerden bazıları bu cümlenin, *«Azabı şiddetlidir»* cüm-

lesiyle olan münasebetini şöyle açıklamaktadırlar. Eğer bu ayet daha önce geçtiği gibi *«Erbat ile Amr hadisesi»* üzerine inmişse, o iki kâfirin habersizlerken helâk olmaları, Allah'tan gelen bir şiddetli azap ile Hz. Peygamber'in duasının kabulü demek olur. Çünkü rivayete göre, Hz. Peygamber; *«Yarabbi! Dilediğinle o ikisini benden uzaklaştır. (Şerlerinden beni koru)»* diye dua etmiştir. Bu Allah Teâlâ'nın rasûlünü hakka muttali kılması da olabilir.

Şayet ayetin nüzul sebebi *«Erbat ile Amr olayı»* değilse iki ayet arasındaki münasebet şu şekilde kurulabilir: Önceki ayet kâfirlerin Hz. Peygamber'le mücadele ettiklerine dair bir tehdid-i ilâhîdir ki bu azabın onların başına geleceği ve peygamberin onlar aleyhindeki duasının kabul edileceği bildirilmektedir. Veyahut onların Allah'tan başkasına ibadet etmek hususundaki görüşlerinin dalâlet ve fasid olduğunun beyanıdır.

«O'ndan başka çağırdıkları ise, onların istediklerine hiçbir şekilde cevap veremezler»; yani o putları onların ne çağrılarını duyabilirler ne de onlara cevap verebilirler.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayetle ilgili şunları söylemektedir (özetle); «İki cevherin birinden diğerine eser geçebilecek, tebliğ ve tebelluğ vâki olabilecek surette münasebetleri meselesi filozofları hayrette bırakan en müşkil meselei felsefiyedir. Bir madde kendinden ayrı olan diğer bir maddeye nasıl icrayi tesir edebiliyor? Ruh cisme, cisim ruha nasıl tesir geçirebiliyor? Bu öyle bir hadisedir ki ancak Allah'ın birliğine iltica etmekle hallolunabilir. Eğer kâinattaki ayrı ayrı eşyanın hepsinin üzerinde hakim olan Allah'tan kat'i nazar edilecek olursa bütün âlem ikisi bir yere gelmek ihtimali olmayan darmadağınık, ayrı ayrı şeylerden ibaret kalır ve aralarında yekdiğerine teati edecekleri hiçbir münasebet bulunmaz. Şimşekler çakmaz, bulutlar inşa edilmez, yağmurlar yağmaz, yıldırımlar düşmez, Zeyd'in feryadının Amr'ın kulağına varması, onun vicdanına nüfuz etmesi şöyle dursun sesi bile çık-

maz. Hatta kendisi de vücuda gelmezdi. Bunlar olabiliyorsa hiç şüphe yok ki hepsi de Rabbulâlemin'in emrü tedbiri ile oluyor. Onun için dua hakkı da ancak O'nundur. Şimdi herhangi bir ihtiyacı için dua edip imdat isteyen şahıs Allah'tan başka neye ve kime müracaat etse kendisinden ayrı ve uzaktırlar. Kendisindeki bir şeyi, bir hissi diğerine nakletmesine imkân yoktur. Susuz bir kimse, suya el açmakla susuzluğunu suya duyuramayacağı ve suyun kendi kendine gelip ağzına girmeyeceği gibi, bir insan karşısında tüm varlıklar da böyledir. Allah'ın izni olmayınca insan hava içinde nefes bile alamaz. Nitekim ecel gelip Rabbin emri olan ruh kat'olunduğu zaman dünyanın bütün tabipleri toplansa öyle bir nefes veremezler. Bir insanın feryadı ve sığınması diğer insanların veya meleklerin işitebilmesi sen'u beşere sahip Allah'ın emru müsaadesi sayesinde olduğu gibi mümkün olan icabat ve yardımda bulunabilmeleri de öyledir. Yoksa Allah müsaade etmeyince, duyan kulaklar duymaz, işiten gönüller işitmez oluverir. İşte Allah'tan başkaları nefislerinde birbirlerinden uzak oldukları, bizzat bir şeyi halketmekten de aciz bulundukları için kendilerinden bir muhtacın duasına hiçbir şeyle icabet edemezler. Fakat gayb ve şehadet alimi olan Allah herkese kendinden bile daha yakındır. En gizli duaları bile işitir, icabet eder. Vereceği mevcud değilse yaratır. Çünkü hâlıktır. Birbirinden ayrı olan şeyleri kudretiyle yekdiğerine ulaştırır. Dilerse insanı suyun yanına, dilerse suyu onun ağzına götürür. Bütün eşya arasındaki bağlantı hep onun yaratmasıyladır.» (1)

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre, bu ayette bir kuyunun kenarında bulunup elinde herhangi bir kova ve ip bulunmayan ve kuyunun derinliklerindeki suya ağzı yetişmeyen, suyun da kendisine yükselip-gelmediği bir kimsenin hali tasvir edilmektedir.

Ebu Ubeyde ise, bu benzetmenin suyu avuçlayan bir kimsenin

(1) Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, cilt: 4, sh: 2969-2971.

benzetmesi olduğunu; zira o herhangi bir şeye sahip olmadığı gibi ona benzetilenin de aynı durumda bulunduğunu söylemektedir.

Keyfiyet ne olursa olsun ayette geçen *«Bâsit»* kelimesiyle kastedilen suya elini uzatan şahıstır.

Bazı rivayetlerde, bununla Hz. Adem'in oğlu Kabil'in kastedildiği söylenmiştir. Çünkü o kardeşi Habil'i öldürdükten sonra Allah kendisine azap olarak şunu vermiştir: O nasiyesine denizin içinde iken tutunuyordu. Onunla su arasında ancak bir parmak mesafe bulunduğu ve suyu istediği halde bir türlü suya ulaşamıyordu.

Ancak böyle bir rivayete güvenilemez; zira İsrailiyat'tandır.

«Kâfirlerin duası işte böylece boşa gitmiştir»; yani zayi olmuştur, bâtıldır, yarar vermez. Eğer bu duadan maksat putlarına yönelik duaları, bağırıp çağırmaları ise zaten açıkça ortadadır ki putlar hiçbir duaya karşılık veremezler. Fakat bu mânâ daha önce de belirtilmişti. Bu bakımdan tekid için tekrar edilmiştir. Yok eğer onların dualarından maksat, Allah'a yönelik dua ve yakarmaları ise problem (işkal) vardır. Çünkü bazen Allah kâfirin duasını kabul eder. Nitekim kâfirlerin önderi olan Şeytan'ın duasını bile Allah Teâlâ, onun ecelini tehir etmek suretiyle kabul etmiştir.

Cevaben deriz ki; kâfirlerin Ahiret ile ilgili duaları kabul olunmaz. Nitekim İbn Abbas'tan gelen rivayet te bu şekilde yorumlanmalıdır: *«Kâfirlerin sesleri Allah'tan perdelidir. Allah onların duasını işitmez».*

Bazı kimselere göre ayetin mânâsı, *«Hiç kaydedilmeksizin onların duaları mutlak olarak kabul edilmez»* demektir.

(15) *«Göklerde ve yerde bulunan kimseler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani melekler, insan ve cinler ister istemez Allah'a secde ederler. Ayette akıllı varlıklar için kullanılan *«men»* lafzı getirilmiştir. Akıl sahibi olanların dışındaki her şey Allah'a itaat ettiği halde, sadece akıllı varlıkların itaatının özellikle zikredilmesi, onların esas olması nedeniyledir. Onların itaat etmeleri, diğer mahlukatın itaatine delildir. İlerideki ayetlerde de bunun izahı vardır.

Bazı müfessirlere göre buradaki *«men»* lafzı akıllı-akılsız tüm varlıkları kapsamaktadır. Yani bütün varlıklar, mahlukat yerde veya gökte, ister istemez Allah'a secde ederler. Burada *«madem ki akıllı-akılsız tüm mahlukat kastediliyor, o halde niçin sadece akıllı varlıklara mahsus olan bir lâfız kullanılmşıtır?»* denilirse, bunun tağlib için olduğu söylenir. Yani akıllı olan varlıklar birtakım özelliklerinden dolayı, diğerlerinden daha belirleyici kabul edilerek, onları ifade eder bir lâfızla ayet nazil olmuştur. Yani bütün varlıklar Allah'ın azametine baş eğerler ve O'na itaat ederler. Çünkü Allah onlarda varlığın ve yokluğun hükümlerinden dilediğini vazetmiştir. İster istesinler, ister istemesinler, Allah'ın hükmünden başkasının orada müdahalesi yoktur. Aynı zamanda kendilerinden ister-istemez secde sadır olan kimselerin gölgeleri de Allah'a boyun eğmiştir.

Beyzavi'nin *«Şihab»* haşiyesinde şöyle denmektedir:

«Zamirin yeryüzünde olanlara raci olması daha uygundur, çünkü göktekiler kesif cisim olmadıklarından dolayı gölgeleri yoktur.»

Burada «Tağlib»in mecazi olarak kullanıldığı da söylenebilir. Gölgenin Allah'a itaat etmesinin mânâsı, gölgenin Allah'ın tasar-

rufuna uzatılmak ile kısaltılmak, durmak ile zail olmak hususunda Allah'ın tasarruf ve dilemesine (Meşiyetine) tâbi olmasıdır.

Ferra'nın da dediği gibi, gölgenin esası cisimler için ortaya çıkan hayaldir. Sabah ve akşam tabirlerinden kastedilen ise, süreklilikliktir. Çünkü bu tabir süreklilik, ebediyet için kullanılır. Ayetin metninde geçen *«el-Guduv»*, *«Gadat»*ın çoğuludur, Gadat ise öğleye kadar olan zamandır. *«El-Asal»*, *«Asil»in* çoğuludur. Bu da ikindi ile akşam namazı arasındaki zaman demektir. Bazı kimseler; gölgelerin secdeleri ile sahiplerine tabi olmak suretiyle kendilerinde secde şeklinde görünen durumun kastedildiğini söylemişlerdir.

Katade'nin yorumuna göre, burada secde ile özel bir şekil kastedilmiştir.

İsteyerek secde etmek melek ve müminlerin, istemeyerek secde etmek ise kılıçla İslâm'a girenlerin secdesidir. Çünkü kılıçla İslâm'a giren istemeyerek secde eder. Ya münafıklık yapar ya da en azından ilk zamanlarda böyle bir isteği yoktur. Eğer imanı sahih olsa bile, onun ilk başlardaki durumu budur.

Bazıları isteyerek secde eden kimsenin, kendisine secdenin ağır gelmediği kişi olduğunu söylemişlerdir. Bunun gibi istemeyerek secde eden kimse de, secdenin kendisine ağır geldiği kişidir.

İbn'ul-Enbari'den gelen bir rivayete göre, isteyerek secde eden islâmiyeti uzayan kimsedir. Secde ile arasında ülfiyet peydah olmuştur. İkincisi ise ülfiyet peydah oluncaya kadar İslâm'a yeni giren kimsenin secdesidir.

Bu yorumların hangisi kabul edilirse edilsin ayette geçen *«men»* lâfzı umum ifade eder. Fakat onda bir hususun tahsisi söz

konusudur. Çünkü bunun içinden secde etmeyenler çıkıyor. Bazıları da bu lâfzın akıl sahibi varlıkların tüm çeşitlerini kapsadığını söylemişlerdir. Secde ile kastedilen, secdenin gerekliliğidir. Burada gereklilik vukuen yani olmuş gibi ifade edilmiştir.

Gölgeler ile kastedilen şahıslar olduğunu öne süren müfessirlerin bu görüşü yanlıştır. Gölgeleri dağlara kıyas eden İbn'ul-Enbari'nin görüşü de bir kıymet ifade etmez. Çünkü hayatın takdir edilmesi şartıyla dağın aklının olması mümkündür. Gölge ise arazdır. Onda herhangi bir hayat tasavvur edilemez. Onun secde etmesinin anlamı bir taraftan diğerine kayması ve hallerinin değişik olmasıdır. Bu da Allah'ın dilemesine göre değişir.

Ebussuud Efendi tefsirinde şöyle demektedir: Kâfirin ızdırap ve şiddet halinde Allah'a secdesinin tahsis edilmesi hiçbir yarar sağlamaz. Çünkü onun istek ve genişlik halinde puta secde etmesi, câr ve mecrûrun takdiminden istifade edilen hasrı ihlâl etmektedir. Bu bakımdan en uygunu secde kelimesini inkiyad mânâsına almaktır. Çünkü yapmakta ve yok etmekte hepsinin Allah'a inkiyad etmesinin kesinliği Allah'tan başka dost edinmelerinin kınanmasına daha fazla tesir etmektedir. Evet bu onların secdelerinin Allah'a olması durumundan daha etkilidir.

Bütün bu görüşlerde zeki bir insana gizli olmayan birtakım uzaklıklar mevcuttur.

(16) *«De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani, Ey Muhammed! Şu Allah'tan başka dost (veli) edinen kimselere de ki: *«Şu ulvî ve suflî cisim ve varlıkların sahibi kimdir?»*

Allah Teâlâ, daha önce yer ve göklerde bulunan bütün mazrufların, (yani bu zarfa dahil olan bütün mazrufların) kendisine itaat ettiklerini söyledikten sonra ,bunun bir delili olarak bu ayeti göndermiştir. Yani şu büyük, yüce ve akılları hayrete düşüren yaratan, müdebbir Allah Teâlâ'ya diğerlerinin secde etmesi bir zorunluluktur.

«De ki: Allah'tır». «De ki» hitabı Hz. Muhammed'edir ve cevabı ifade eden bir emir, insanlara Hz. Muhammed'in cevap için namzet olduğunu sezdirmektedir. Bu bakımdan Peygamber ile onun hasmı olanlar bunu takrirde eşittirler. Yani hasım bunu takrir etmek zorunda olduğu gibi, Hz. Peygamber de aynı şekilde takrir ve iman etmek zorundadır. Bu aynı zamanda bir telkin için de olabilir ki Hz. Peygamber (s.a) onlar için onların üzerinde bulunduğunu açıklasın, onların bildiklerine muhalefet ettiklerini izhar etsin.

Bazı müfessirler bunun, onların itiraf etmesini hikâye ettiğini söylemişlerse de, ayetin siyakı bunun hilafınadır.

Mekkî; *«Onlar cevabı unutmuşlardı ve Hz. Peygamber'den bunu talep ettiler. Allah da Rasûlüne cevabı onlara söylemesini emretti»* demektedir. Fakat Mekki'nin bu yorumu, başka bir ayetle reddedilmektedir. O ayet şudur: *«Onlara gökleri ve yeri kimin yarattığını sorsan, muhakkak ki «Allah yarattı» diyeceklerdir»*. Durum böyleyken; *«onlar cevabı bilmiyorlardı. Hz. Peygamber' den onu istediler»* nasıl denilebilir?

Begavî'den gelen bir rivayete göre, *«Hz. Peygamber (s.a) bunu müşriklere sorduğunda, müşrikler kendisine yönelerek, «Bu sorunun cevabını sen ver» dediler. Allah da Peygamberine bu şekilde cevap vermesini emretti»*.

Begavî'den gelen bu rivayet sahih olsa bile, onların cehaletinin varlığına delâlet etmez.

«De ki: O'nu bırakıp da kendilerine dahi fayda veya zarar verme gücüne sahip olmayan dostlar mı edindiniz?»; yani ey Muhammed! Onları ilzam etmek, susturmak için de ki: Kendiniz için Allah'tan başka aciz ve iş görmez dostlar mı edindiniz?

O dostlar kendilerine bir yarar sağlayamadıkları gibi, kendilerinden bir zararı da def edemezler. Bizzat kendine karşı olan durumu bu olan kimse, size nasıl bir yarar getirebilir veya sizden nasıl bir zararı defedebilir?

Burada *«Hemze»* inkâr içindir. Onların karmaşık görüş ve düşüncelerini açıkça ortaya dökmek için Allah Teâlâ, Rasûlüne; sor onlara, *«körle gören bir olur mu?»* diye emretmiştir.

Ayette *«Kör»* ile ibadetten cahil, ibadetin gerçeğini bilmeyen müşrikler, *«Gören»* ile de Allah'ı birleyen tevhid ehli kastedilmiştir.

Bazıları da «birincisiyle (körle) hücceti, delili ve benzerlerini bilmeyen cahil kimseler, ikincisiyle (görenle) bu delilleri bilen alim kimseler kastedilmiştir» demektedirler.

Bazıları ise, sözün burada teşbih üzerine bina edildiğini ve ayetin mümin ile kâfirin, kör ile görenin bir olmadığı gibi bir olmadıklarına işaret ettiğini söylemişlerdir ki o takdirde mecaz sözkonusu değildir.

Bazıları da, birincisiyle gâfil mabudun, ikincisiyle her şeyi bilen mabudun (Allah'ın) kastedildiğini iddia etmişlerdir. Fakat bu zorlama bir yorumdur.

«Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu hiç?»; yani küfür ve dalâletin her çeşidinden olan karanlıklarla (Zulümat), tevhidden ibaret olan aydınlık (nur) bir olur mu hiç?

Karanlıklar çoğul olarak zikredilmiştir ki küfrün tüm çeşitlerini kapsasın. Yani Hıristiyanların, Mecusilerin, Yahudilerin ve diğer küfür zümrelerinin hepsini. *«Küfür tek millettir»* hadisine gelince, orada kastedilen mesele bundan başkadır.

Allah Teâlâ daha sonra, daha önce vasıfları ortaya konan müşriklerin yanıldıklarını beyan ederek; *«Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma (kendilerince) birbirine benzer mi görüldü?»* diye buyurdu. Yani onlar Allah'a Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortaklar mı kıldılar?

Bu takdirde *«hemze»* böyle bir şeyin mevcudiyetini inkâr içindir. Onların böyle kılması inkâr noktası değildir. Bunun mevcudiyeti inkâr edilmektedir. Yani böyle bir yaratılma hiç olmamıştır. İnkâr edilen nokta Allah'ın yarattığı gibi bir yaratmadır. Dolayısıyla ayet şöyle anlaşılır: *«Onlar Allah'ın yarattığı gibi yaratan ortakları O'na hiçbir zaman ortak kılamadılar»*. Bundan dolayı da *«Allah'ın yarattığı gibi bunlar da yarattılar ve Allah'ın ibade müstehak olduğu gibi bunlar da ibade müstehak oldular»* diyemediler ki onların yanlışlıklarının menşei bu olsun. Aksine onlar aciz varlıkları Allah'a ortak kıldılar. Kıldıkları ortaklar insanların güç yetirdiklerine bile güç yetiremezler. Nerede kaldı ki yaratanın gücüne güç yetirsinler.

Ayette inkâr ve nefyden kayd ile mukayyed beraber kastedilmektedir.

«El-İntisaf» adlı eserde *«O'nun yarattığı gibi yarattılar»* cümlesi inkârın siyakındandır. Onlarla alay etmek için getirilmiştir. Çünkü Allah'tan başkası, ne Allah'a eşit, ne de Allah'ın yarattığın-

dan daha aşağı olmak suretiyle hiçbir şey yaratamazlar. Bu da inkâr hususunda yeterlidir. Eğer daha önceki şey olmasaydı, ilâh edindiklerinin yaratmadığına bu bile kâfi gelirdi.

Gerçek şu ki bu ayet onların perişan halini ortaya sermekle birlikte onlarla alay da etmektedir. Çünkü kendisine bir yarar getirmeyen ve bir zararı kendisinden uzaklaştıramayan bir kimse, onlara yarar vermekten uzaktır. Durum böyle olunca, o nasıl olur da yaratıcı olarak vehmedilebilir?

Hakkın tahkiki ve müşriklerin irşadı için Allah Teâlâ, râsûlüne şöyle emretmektedir:

«De ki: Allah her şeyi yaratandır»; yani cevher-araz ne varsa hepsinin yaratıcısı Allah'tır. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Yine O'ndan başka ibadete lâyık hiçbir varlık da yoktur. Bu hususlarda O'na ortak olabilecek kimse de yoktur.

Ehli sünnet, bu ayetin umumu ile kulların fiillerinin yaratıcısının Allah olduğu hususunda istidlal etmiştir. Çünkü *«Allah'tan başka yaratıcı yoktur»* denildiğinde bu fiillerde sözün kapsamına girmiş olurlar.

Allah'ın mahlûkatın fiillerinin yaratıcısı olmadığı görüşünde olan Mutezile, bu ayetin mahlûkatın fiillerinin dışındaki şeyleri kapsadığı şeklinde ayetin tahsis edilebileceğini söylemişlerdir.

Bazı kimseler de ehli sünnetin mezkûr görüşünü, daha önceki ayette de ispat ettiğini söylemektedirler.

(17) *«(Allah) gökten (buluttan) bir su indirdi de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sema» (Gök), göğün görülen tarafını anlatır bir ifadedir. Yani Allah suyu (yağmuru) o taraftan göndermiştir.

Bazı müfessirler, *«Göğün ta kendisinden yağmur gönderdi»* demişlerdir ki bu takdirde ifade mecaz olmaz. Göğün kendisinden yağmurun gönderildiğini ispat maksadıyla birtakım rivayetlerle istidlal edilmeye kalkışılmıştır. Ancak bu rivayetlerin sahih olup olmadıklarını Allah daha iyi bilir.

Çoğu müfessire göre, *«Sema»*, *«Bulut»* demektir ve bizatihi göğün kendisi değildir.

«Su indirdi»; yani bol su veya suyun bir çeşidi ki o da yağmurdur. Çünkü yağmurun aslı da sudur. Şöyle ki; Felekî cisimler buharın yükselmesinden etkilenirler ve bulutlar meydana gelerek yağmur yağar.

«Evdiyye» kelimesi *«Vad»*ın (derenin) çoğuludur. Dere suyun çoklukla aktığı yerin adıdır. Bu nedenle iki dağın arasına dere denilmiştir. Bazen dere, akan suya da ıtlak olunur. Yani *«Zikri mahal, iradet'ul-Hal»* olur. Sözgelimi *«Dere taştı»* denildiğinde kastedilen suyun taşmasıdır. Bu bakımdan *«Dereler taştı»* ifadesinde ya isnadda mecaz vardır ya da İmam'ın dediği gibi bir muzaf takdir edilir. Yani *«Derenin suları taştı»*. Bu takdirde isnad hakikidir, çünkü su hakikaten taşar. Dere ise yerinde kalır.

«Dereler kendi ölçülerince sel olup aktılar. Sel üste çıkan köpüğü yüklenip götürdü»; yani derelerden akan su üzerinde birtakım çer-çöpü de götürdü. Burada *«akan su»* anlamında kullanılan *«seyl»* kelimesi, *«es-Seyl»* şeklinde marife olarak getirilmiştir. O malûmdur; zira daha önce *«dereler»* ile birlikte kullanılmıştır.

«Seyl» kelimesinin tekil olarak kullanılmasının nedeni, Rağıb el-İsfehani'nin de ifade ettiği gibi masdar olmasıdır. Masdarlardan müfred, tesniye, cem (tekil, ikil, çoğul) anlamlarının hepsi anlaşılır.

«Süs veya faydalanmak için ateşte erittikleri şeylerde de buna benzer bir köpük vardır» cümlesinde geçen *«erittikleri»* ifadesiyle altın, gümüş, demir, bakır, kalay ve benzeri madenler kastedilmiştir. *«Zebed»* ise derelerin, sellerin çevreye fırlattıkları çerçöp anlamındadır. Seller dehşetle akıp-giderken bunları çevreye atarlar. *«Rabiyen»* kelimesi ise şişerek suyun üzerinde olan şeylerdir. *«Hilye»* süs eşyası, *«Meta»* ise kaplar, aletler gibi demir, bakır veya başka madenlerden yapılan, kullanılan eşyalardır. *«Atılma»* anlamına gelen *«cufaen»* kelimesi bazı kıraatlerde *«Cifalen»* şeklinde okunan *«hemze»* yerine *«lâm»* getirilmiştir. *«Cifal»* savrulmuş, dağılmış, her biri bir tarafa atılmış anlamındadır. Yani gerek selden, gerekse ateşte eritilen maddelerden çıkan çer-çöp darmadağınık olarak çevreye atılırlar.

«Cifalen» şeklindeki okuyuş, *«Ru'be»* adlı bir «kâri»ye nispet edilmiştir. İbn Ebi Hatim bu kimse hakkında, *«Bu kişinin kıraatiyle Kur'an okunmaz. Çünkü o sıçan yerdi(kaba bir bedeviydi)»* demiştir. Yani ondan gelen bir kıraata itibar edilmez.

Bu iki ayetin (16-17) kısaca delâlet ettiği mânâ şudur:

Allah Teâlâ birinci ayette insanları gören kimseye, hakkı aydınlığa (nura), inanmayanları kör bir kimseye, bâtılı ise karanlıklara benzetmiştir. İkinci ayette ise daha değişik bir benzetme yaparak hakkı ve hak ehlini gökten inen yağmura, bâtılı ve bâtıl ehlini de suyun üstündeki köpüğe benzetmiştir. Yağmur yağdığında nasıl derelerden sular akar, insanlar bundan çeşitli şekillerde yararlanırlar, kurumuş topraklar hayat bulur, toprak katmanlarında biriken su, çeşmeler halinde fışkırır ve ondan da insanlar yarar-

lanırlarsa, tıpkı hak ve hak ehli de böylesine yarar doludurlar. Hak geldiğinde ölü kalpler dirilir. Kararmış vicdanlar merhametli olma özelliği kazanırlar ve iman sonucunda sayılamayacak denli yararlar meydana gelir. Bâtıl ise selin üstündeki köpüğe benzetilmiştir. Çünkü köpük çok çabuk kaybolup gider ve hiçbir yararı da yoktur. Bundan başka insanlar süs ve diğer eşyaları yapmak için ateşte eritilen altın, gümüş, bakır ve benzeri madenlere benzetilmiştir ki bunlar gerçekten yararlı şeylerdir. Bu madenler eritildiklerinde artıklar (posalar) meydana gelir ki bunlar hiçbir değer taşımazlar. İşte hak ve bâtıl ehli bu şekildeki bir benzetmeyle anlatılmışlardır.

(18) *«Rablerinin çağrısına uyanlar için en güzeli...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«El-Hüsna», en güzel anlamında kullanılmıştır. Katade ve bazı müfessirler bu kelimeyi *«cennet»* ile tefsir etmişlerdir. Fakat Mücahid'den gelen bir yoruma göre, bu kelime *«en güzel saf ve içinde hüzün bulunmayan mutlu bir hayat»* demektir. İbn Abbas *«Onlar için en güzeli, yani en güzel kelimenin mükâfatı vardır, o kelime de La ilahe İllallah'tır»* demiştir.

Bazı müfessirler *«En güzel»* ile kastedilenin Allah Teâlâ'nın cennette göstereceği *Cemalullah* olduğunu söylemişlerdir.

«O'na uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların hepsi ve bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa (Allah'ın azabından kurtulmak için), onu mutlaka fidye verirler» cümlesi ilâhî bir tehdiddir. Onların karşılaşacakları azabın, dille açıklanmasının izahının mümkün olmadığına işaret edilmiştir.

«Hesabın en kötüsü» ile kastedilen kötü hesaptır. Nitekim İbrahim en-Nehai ve Hasan Basri'den gelen rivayetlere göre, *«Onlar*

bütün günahlarıyla hesaba çekilirler ve günahlarından hiçbir şey bağışlanmaz». İşte münakaşadan maksat da budur.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre mânâ şöyledir: *«Onlar hesaba çekilirler, iyilikleri (hasene) kabul edilmez, günahları (seyyie) bağışlanmaz».*

«El-Mihad» istikrar bulacakları yer demektir. Yani onların istikrar bulacakları gidecekleri yer ne kötüdür!

Zemahşeri, *«Keşşaf»* adlı tefsirinde şöyle demektedir.

«Lilleziyne'stecabu» ibaresindeki *«lâm»* harfi, *«Yedribu'llahu'l-Emsale»* ibaresindeki *«yedribu»* fiiline bağlıdır. *«El-Husna»* kelimesi ise bir masdarın sıfatıdır. Yani en güzel bir şekilde Allah'a icabet ettiler. *«İcabet etmeyenler»* cümlesine gelince, o daha önceki mevsule atfolunur. *«Lev enne lehum»* ibaresi ise müsta' nife bir sözdür. Yani icabet etmeyenler için Allah'ın kendilerine hazırladığı sonun beyanıdır.

Zemahşeri'nin bu yorumuna göre, ayet şöyle anlaşılır: *«Allah kendisine tabi olan müminler ve tabi olmayan (inad eden) kâfirler için işte böylece misaller verir».* Yani bunların ikisi bu iki grubun misalidir.

Ebu Hayyan, *«el-Bahr'ul-Muhit»* adlı tefsirinde daha önceki yorumun, Zemahşeri'nin yorumundan daha uygun olduğunu söylemiştir. Ona göre, önceki yorumda mesellerin verilmesi bu iki meseleye bağlı değildir. Ayrıca Allah bu iki meselede ve diğerlerinde birçok darb-ı meseller beyan etmiştir. İlk yorumda icabet edenlerin sevabı zikredilirken, ikincisinde bu yoktur. Nitekim *«el-Hüsna»*dan önce *«isticabe»* kelimesini takdim etmenin nedeni *«isticabe»*nin kayıtlı oluşuna işaret içindir. Onun karşılığı mutlak olarak *«isticabe»*yi yok etmek değildir. Onun karşılığı ancak en

güzel «*isticabe*»nin yok olmasıdır. Oysa Allah, isticabeyi mutlak olarak kâfirlerden nefyetmiştir. Ayrıca Zemahşeri'nin yorumuna kâil olursak, «*Lev enne lehum*» ibaresi o takdirde elden kaçmış olur. Çünkü o takdirde ayet şöyle anlaşılır: «*Allah müminler ve kâfirler için meseller vermektedir. Eğer yeryüzündeki bütün varlıklar veya bunların bir misli kâfirlerin olsaydı, fidye için onları vermekte bir an bile tereddüt etmezlerdi*». Burada daha önceki söze bağlayan bir şey bulunsaydı, o takdirde tefellut ortadan kalkardı. Üstelik Zemahşeri'nin yorumu, iki grubun da zamirde müşterek oldukları vehmini vermektedir. Oysa bunun kâfirlere mahsus bir durum olduğu ortadadır.

Ebu Hayyan'a ise şöyle itiraz edilmiştir:

Birinci tefsirin daha uygun olduğu hususunda bir itiraz yoktur. Ancak Ebu Hayyan'ın birinci tefsirin daha uygun olduğuna dair öne sürdüğü deliller tenkid edilebilir bir mahiyet arzetmektedir. Çünkü ikinci yorumda umumi olarak darb-ı meselleri bu iki husus ile tahsis eden bir istek söz konusu değildir. «*Kezalike*» lâfzına hiç dikkat edilmiyor mu? Ayrıca burada icabet edenlerin sevabının beyanı da vardır. Zarfın takdiminden istifade edilen hasra hiç bakılmıyor mu? Yine «*el-Husna*» kelimesi, kaşif bir sıfattır ve mefhumu yoktur. Çünkü Allah'a icabetin hepsi hüsna (en güzel) dir. Keza, «*Lev enne lehum*» tabirinde iflat nasıl olabilir? Oysa müfessirler bunun müstakil bir söz olduğunu ve icabet edenlerin halini beyan etmek için getirildiğini söylemişlerdir. Yani müfessirler bunun icabet edenlerin halinin dönüşeceği noktadan sorulan bir sorunun cevabı olarak beyanî bir istinaftır. Ayrıca «iştirak» nasıl vehmedilebilir ki bunun kâfirlere mahsus olduğu ortadadır.

Ebussuud Efendi, «*İrşad'ul-Akl'is-Selim*» adlı tefsirinde son yorumu nakledip, meselleri de önceki darb-ı mesellere hamlettikten sonra şöyle demektedir:

Bilinmektedir ki Allah'a icabet eden veya etmeyen envanı ile temsilin emri üzerinde dönüşmekte olan nokta arasında bir münasebet yoktur. Daha çok kullanılan, «*Lâm*» harfinin darb-ı meselle hatırlatılması, kastedilene dahil olmasıdır. Bu mânâ da böyle gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ «*Allah müminler için Firavun'un hanımını misal olarak gösterdi*» (Tahrim: 11) diye buyurmuştur. Bununla beraber darb-ı mesellerin bazıları, hele bu söze bitişik olan son darb-ı mesel sadece icabet edenle etmeyenin misali değildir. Aksine hak ile bâtılın misalidir. Ayrıca iki gruba bir misalin verilmesi caiz değildir. Belki bu darb-ı mesel, şöyle bir hükümdedir: «*Allah işte böylece insanlar için misaller verir*». Bu takdirde onları icabet edenle etmeyene dönüştürmek, delilin gerektirdiği bir şey değildir. Keşşaf'ta denildiği gibi, «*Lilleziyne'stecabu*» ibaresini darb-ı mesellerin tamamlayıcısı kılıp, sonra «*Yedrubu*» fiilinin sılası değildir demek zoraki bir tevildir. Çünkü bunların ikisi de hak ile bâtıla misaldirler ve «*Yedribu*» sılasından daha uzaktırlar. Darb-ı meseller ancak akıl sahipleri için açıklanır.

Bunlardan sonra darb-ı mesellerden maksadın, geçmiş darb-ı meseller olmasına gelince, bu şu noktaya bina edilmiştir. Daha önce birçok mesel geçmiştir ama meşhuru bunların iki mesel olduğudur. Nitekim İbn Cerir ve bazıları Katade'den bu ayet ile ilgili şu sözü nakletmektedir: «*Bunlar üç darb-ı meseldir. Fakat Allah bunları bir misalde beyan etmiştir*».

Bu nakillerden sonra, ilk yorumun «kıylu kal»den daha sağlam kaldığı anlaşılmıştır. Kur'an'ın nazmı da bunu iktiza eder. Çünkü fasilenin güzelliğinin tamamı ismi gibi olmaklığıdır. Selefin ayetten anladığı da budur. Bu nedenledir ki kıraat alimlerinin çoğu «*el-Emsal*» üzerinde vakf yaparlar ve sonra «*Lilleziyne'stecabu*»dan başlar, devam ederler. Hatta «*el-Mürşid*» sahibi «*Bu*

vakf tamdır, el-Husna üzerindeki vakf da güzeldir. «Leftedu bihi» üzerindeki vakf da böyledir» demiştir. Şaşılacak bir husustur ki Zemahşeri bunun hilâfını nasıl seçmiştir? Oysa bu apaçık ortada olan bir husustur. (1)

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 13, sh: 133-135.

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ
﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ
بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ
﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ
مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ
وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾
وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ
قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِىٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

19 — Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen bir kimse hiç kör gibi olur mu? Fakat bunu ancak akıl sahipleri anlar.

20 — Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler, verdikleri sözü bozmazlar.

21 — Onlar ki Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri gözetir, Rablerinden sakınır ve kötü hesaptan korkarlar.

22 — İşte onlar Rablerinin rızasını isteyerek, sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak Allah için harcayan, kötülüğü iyilikle defeden kimselerdir. İşte onlar var ya yurdun (dünyanın) sonucu (cennet) sadece onlarındır!

23 — (Bu sonuç) Adn cennetleridir. Oraya kendileriyle birlikte babalarından, eşlerinden ve çocuklarından salih olanlar girerler. Melekler de her kapıdan yanlarına girerler:

24 — «Sabretmiş olmanıza karşılık size selâm olsun! (Dünya) yurdun(un) sonu ne güzeldir» (derler).

25 — Allah'a verdikleri sözü kuvvetlice pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (bağları) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar (var ya), işte lânet onların üzerinedir ve kötü yurt (cehennem) onlarındır!

26 — Allah dilediği kimsenin rızkını bollaştırır ve daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevindiler. Oysa Ahiret'in yanında dünya hayatı basit bir metadan başka birşey değildir.

27 — Kâfir olanlar: «Ona Rabbinden bir ayet (mucize) indirilmeli değil miydi?» diyorlar. De ki: «Kuşkusuz Allah dilediğini saptırır, (hakka) yöneleni de kendisine iletir.»

28 — Onlar iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. İyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla sükûnet bulurlar!

(19 - 21) *«Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu. .»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetlerin başındaki *«hemze»* inkâr içindir (istifam-ı inkâriyedir). Hemzeden sonra *«Fe»* harfinin getirilme nedeniyse, vehmedilen benzetişin doğru olmadığını ifade etmeye matuftur. Allah Teâlâ adeta şöyle demektedir: Bu iki grubun durumu beyan edilip, iki grup için de nelerin var olduğu bildirildikten sonra, acaba aralarında bir benzerliğin olup-olmadığı vehmedilebilir mi? Böyle bir vehme kapılanlar var mı? Bu iki grup arasındaki farklılık ve uzaklık ancak akıl sahipleri tarafından hatırlanıp, anlaşılır. Yani ancak buna akıl sahipleri vakıf olurlar. Vehmin çelişkilerinden ve körü körüne taklidden kurtulmuş olan selim akıllar bunu idrâk edebilir.

«Ulu'l-Elbab» lâfzındaki «elbab», *«Lub»* kelimesinin çoğuludur. Halis olan, bâtıl ve vehimden uzak akıl demektir. Yani akıldan daha özel bir mânâ taşımaktadır. Bazı müfessirler *«Lub»* kelimesinin *«akıl»* kelimesi ile müteradif yani eşanlamlı olduğunu söylemişlerdir. Böylelikle Allah Teâlâ kâfirlerin *«akıllı»* olduğu vehmini ortadan kaldırmaktadır. Yani kâfirlerde akıl yoktur, sadece maişet aklı vardır. İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre bu ayet Hz. Hamza ile Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. Yani, *«Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen Hamza ile bunu bilmeyen (veya kör olan) Ebu Cehil hiç bir olur mu?»* Bazı müfessir-

ler bu kimselerin Hz. Ömer ile Ebu Cehil, bazı müfessirler de Ammar b. Yasir ile Ebu Cehil olduğunu söylemişlerdir.

Ayetin genel olarak mânâsı şöyledir:

«Ey Muhammed! Rabbinden sana indirilen şeksiz ve şüphesiz haktır. Onda bir şüphe yoktur. Tümü haktır, bir kısmı, diğer bir kısmını tasdik etmektedir. Bir ayet diğeriyle çelişmez. Ayetlerin verdikleri haberlerin, emir ve yasakların hepsi hak ve adaleti tazammun eder. Bunları bilen bir kimse ile gerçeği görmeyen, hayra muttali olmayan bir kör hiç bir olur mu? Elbette olmaz!»

«Fakat bunu ancak akıl sahipleri anlar»; yani ancak selim akıllar, sahih akıllarına göre meseleleri irdeleyenler, gerçeği görenler Kur'an'dan ibret alırlar. Onunla nasihatdar olurlar. Aklını çalıştırmayan bir kimse, bunlardan öğüt ve ibret alamaz. Öğüt ve ibret almayan bir kimse ise kör demektir.

Ayetin bu bölümü, hakkın selim akıllara yerleştirilmiş olduğuna delâlet eder. Böyle akıllar ise, vahiyle karşılaştıklarında hemen öğüt alırlar. Öğüt almayan kalplere gelince, onlar artık iyice körleşmişlerdir. Böyle bir halin ise tezahürleri ortaya çıkar ki işte bundan dolayı Allah Teâlâ, bu ayetten sonra iki grubun da özelliklerini zikretmiş, önce hak ehlinin, sonra da diğerlerinin vasıflarını bildirmiştir.

Kendisinde hak ehlinin vasıflarını görenler, hidayette olanlardandır. Ancak kendisinde bâtıl ehlinin vasıflarını bulanlar zalimlerdendir. Bu vasıflar şunlardır:

1. Allah'ın ahdini yerine getirirler.
2. Verdikleri sözü çiğnemezler.
3. Allah'ın riayet edilmesini emrettiği hususları gözetirler.

4. Allah'tan korkarlar.

5. Kötü hesaptan çekinirler.

6. Rablerinin rızasını isteyerek sabrederler.

7. Namazı dosdoğru kılarlar.

8. Kendilerine rızık olarak verilenlerden, gizli-açık (sadaka-zekât) Allah yolunda sarfederler.

9. Kötülüğü iyilikle savarlar.

İşte böyle davranan kimseler, Kur'an'ın hakkın tâ kendisi olduğunu bilirler. Allah'ın ahdi ile kastedilen O'nun rububiyetine şehadet etmektir. Onlar Allah'ın *Rab*, kendilerininse *kul* olduğunu ikrar ederler. Allah ile veya diğer kullarla aktettikleri anlaşmaları bozmazlar. Allah'ın riayet edilmesini emrettiği hususlar arasında, sıla-i rahim, akrabalara ihsan, fakirlere ve muhtaçlara infak ve marufu emr gibi sorumluluklar vardır. İmam Nesefi, «bu cümleye Hz. Peygamber'in akrabalarını gözetmekle, iman vesilesiyle müslümanlar arasında sabit olan yakınlık da girmiş olur» demektedir. Çünkü müslümanların kardeş olmaları ancak herkesin gücü nisbetinde bir diğerine infak etmesine, yardımlaşmalarına, birbirlerini savunmalarına ,saygı göstermelerine, selâmlaşmalarına, hastaları ziyaret etmelerine bağlıdır. Hak sahiplerinin haklarını, hizmetçilerin, komşuların, arkadaşların, yolculukta kazanılan dostların haklarını gözetmek te bu cümledendir.

(22) *«İşte onlar Rablerinin rızasını isteyerek. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sabretmek» fiiline bütün haramlar karşısında sabretmek, günahlardan uzaklaşmak, musibetlere karşı metanet göstermek dahildir. Tüm bunları *«Amma da sabırlı, dayanıklı imiş»* desinler diye değil, Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak gerekir.

Seyyid Kutub, tefsirinde bu hususla ilgili şunları söylemektedir:

Sabrın çeşitleri ve birtakım gerekleri vardır.

1. Amelde, cihadda, tebliğde ve çalışmada sabır.

2. Nimetlere ve şiddetlere karşı sabır. Nitekim nimet içinde yüzüp de azgınlaşmayan, nankörlük yapmayan ve bunlara karşı sabreden insanlar pek azdır.

3. İnsanlardan gelen cehaletlere, yanlışlara karşı sabır. Ki insanın bu cehaletler yüzünden göğsü daralır ve insan ancak bundan sabretmekle kurtulabilir. Elbette bunlar insanların *«şu kişiler sabretti veya sabretmedi»* demeleri için olmamalıdır. Sabrın ardında, bir yarar sağlamak düşüncesi bulunmamalı veya bir felakette gelen zararı savmak isteği olmamalıdır. Sabrın bir tek hedefi vardır. O da Allah'ın rızası!.. Nimetler, belalar karşısında sabır, kazaya teslim olmak, ilâhi iradeye boyun eğmek, hükme rıza göstermek, Allah'ın verdiklerine kanaat ve sabır göstermektir. Gizlice vermek farz olmayan sadakada, daha üstündür. Farz olan sadakada ise, açıkça vermek daha üstündür. Kini güzelce defetmek, yani başkasından gelen bir hakarete, küfre —eğer zilleti gerektirmiyorsa— güzellikle karşılık vermek, onun acısına katlanmak, onu yapanın cahilliğine vererek bu işi affetmek, akrabaları, din kardeşleri mahrum olduklarında onlara infak etmek, zulme uğradığında bundan vazgeçmek, sıla-i rahim kesildiğinde sıla-i rahim yapmak, bir günah işlendiği zaman tevbe etmek uzaklaştıktan sonra yeniden Allah'a dönmek, bir münker görüldüğünde onu ortadan kaldırmaya çalışmak, işte bunların hepsi sabırdır.

Kötülüğü iyilikle defetmek, günlük muamelelerde kötülüğe iyilik ile karşılık vermek demektir. Yoksa Allah'ın dininde böyle bir şey olmaz. Kötülüğe iyilik ile karşılık vermek, nefislerdeki

kötülükleri kırar, insanları hayra yöneltir. Şerrin ateşini söndürür, şeytanın iğvâsını geri çevirir. Böylelikle kötülüğün önüne geçilmiş ve kötülük ortadan kaldırılmış olur. Ancak kötülüğün kökünü kazımak gerektiğinde şerrin böbürlenmemesi, kötülerin cüret kazanmaması ve tekebbürde bulunmaması için iyilikle mukabeleden vazgeçilir. Kötülüğü iyilikle savmak, kişisel ilişkilerde geçerlidir. Iki eşit insan arasında bu olur. Allah'ın dininde ise böyle bir şey yoktur, Çünkü sahtekârlara, zalimlere ancak köklü bir savunma yarar sağlar. Yeryüzünde fesat çıkaranların kötülüklerini, ancak onlar karşısında kesin bir tavır almakla ortadan kaldırmak mümkündür.

Allah'ın zikrettiği bu vasıflara sahip olan bir kimse, hakkı tanımaya herkesten daha elverişli durumdadır. O, Allah'ın hidayeti ile hidayet bulmuştur. Allah Teâlâ'nın hak ehli için hazırladığı nimetlere hak kazanmıştır. Dünya hayatının sonucu (cennet) işte bu kimseler içindir. Çünkü dünyanın sonucu ve ehlinin dönüş yeri budur.»

(23-24) *«(Bu sonuç) Adn Cennetleridir. Oraya...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Adn'ın lûgat anlamı, ikamet yeri, yani ikamete elverişli cennetler, ehlinin ebediyyen orada kalacağı cennetler demektir. Bu vasıflara sahip olan bir kimse, âbâ ve ecdadından müslüman olan ailesi ve zürriyetinden de müslüman olanlarla birlikte orada kalır.

İbn Kesir şöyle demektedir: *«Onlar Adn (ikamet) cennetlerinde ahbablar ve birbirlerini seven kimseler olarak biraraya gelirler ki gözleri aydınlansın, en küçük dereceye sahip olan, en büyük derece sahipleri seviyesine yükselsin. Bu, Allah'ın onlar üze-*

rindeki nimet ve ihsanıdır. Yoksa en yüksek dereceye sahip olan kimsenin derecesinin eksilmesi sözkonusu değildir».

Nesefi'ye göre onların salihlikle vasıflandırılmalarının nedeni, soyun insana hiçbir yarar temin etmediğinin bilinmesidir. Soy, ancak salâhat ve imanın olması durumunda kişiye yarar verir. *«Onların ataları (babaları)»* ile kastedilen hem anne hem de baba tarafından olan ecdatlarıdır.

Melekler hediyelerle, Allah'ın rızasının müjdeleriyle, her cennetin her kapısından, onların yanına girip *«Sabretmiş olmanızdan dolayı selâm üzerinize olsun! (Bu karşılıklar haram zevklerden kaçınıp, dünyada Allah'ın emirlerine sarılmanızdan ötürüdür)»* derler. Bu ayet bütün iyilikleri, iyi vasıfları ahlâkın içerdiğine delâlet etmektedir. Yine bu ayet insanın amellerinin, cennete veya cehenneme gitmesinde rol oynadığını göstermektedir.

İbn Kesir ayetle ilgili olarak şöyle demektedir:

Melekler, onların cennete girmelerini kutlamak için şurdan burdan onların yanına girerler. Yani müminler cennete girdiklerinde, melekler onlara selâm verirler. Nimet ve selâm yurdunda sıddıklarla, peygamberlerle beraber olacaklarından dolayı onları kutlarlar. Hakkı tanımayan ve O'na doğru yönelmeyen kör şâkilere gelince, Allah Teâlâ onların vasıflarını aşağıdaki ayetlerde şöyle belirtmektedir.

(25) *«Allah'a verdikleri sözü kuvvetlice pekiştirdikten...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kâfirler, birincisi Allah'a verdikleri sözü kuvvetlice pekiştirdikten sonra bozarlar. İkincisi, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği bağları koparırlar. Üçüncüsü, yeryüzünde fesad çıkarırlar. Yani

küfür ve zulümle bozgunculuk yapar, şirkten ve dinsizlikten gelen örf ve âdetleri uygulayarak fesat çıkarırlar. Allah'ın yoluna yönelenlere mâni olarak da bozgunculuk yaparlar. İşte onlar Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış ve dünyanın kötü akibetine hak kazanmış kimselerdir.

(26) *«Allah dilediği kimsenin rızkını bollaştırır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet rızkın bollaştırılmasının ve daraltılmasının Allah'a ait olduğuna delâlet etmektedir. Yani rızkı genişleten ve daraltan sadece Allah'tır, başkası değil. Hiç kimse bu güce sahip değildir.

Bu cümle Allah'ın *el-Kâbıd* ve *el-Bâsıt* isimlerine işaret etmektedir. Yani rızkı tutan, yayan ,daraltan, genişleten sadece O'dur. Bu ayet aynı zamanda Allah'ın varlığını ispatlayan delillerden birini teşkil eder. Çünkü *kabz* ile *bast* kâinatta ister mal, ister başka hususlarda olsun, ancak yaratan ve her şeyi yerine yerleştiren bir zatın varlığıyla mümkündür. Böyle bir zat olmasa *kabz* ve *bast*ın olması nasıl düşünülebilir?

«Onlar dünya hayatıyla sevindiler»; yani kendilerine bolca verilen dünya nimetleriyle sevinip, aşırı gittiler. Aksi takdirde, Allah'ın fazl ve nimetiyle sevinmek kötü bir şey değil, bir ibadettir. Ancak onlar şaşkın bir şekilde dünyaya sarıldılar, bunun karşılığında gerekli olan şükrü, Allah'a karşı eda etmediler. Eğer bunu yapsaydılar, kendilerine ecir olarak Ahiret nimeti verilecekti. Oysa Ahiret'e nisbeten dünya hayatı çok değersizdir. Yolcunun aceleyle istifade etmek istediği bir nimet gibi gelip geçicidir. Kâfirler bundan gafildirler. Ancak tam manasıyla iman edenler bunu hatırlarlar.

Bu hususta, İbn Kesir'den iki hadis gelmektedir.

1) Beni Fahr kabilesinden olan el-Müstevrit'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber; *«Ahiret'e nisbeten dünya herhangi birinizin denize parmağını sokması gibidir. Parmağını sokan bir baksın ki parmağı geriye ne getirmiştir»* diye buyurarak serçe parmağını gösterdi. (İmam Ahmed, Müslim)

2) Hz. Peygamber murdar ve kulakları kesik bir hayvan leşinin yanından geçerken; *«Allah'a yemin ederim ki, şu hayvanın sahipleri bunu attıkları zaman, bunun kendileri yanındaki kıymeti ne kadarsa, dünya da Allah katında bundan daha kıymetsizdir»* buyurdu. (1)

(27) *«Kâfir olanlar: Ona Rabbinden bir ayet. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kâfirler iman etmek için, peygamberlerden zaman zaman mucize talebinde bulunmuşlardır. Öyle ki sanki iman etmeyi gerektiren deliller eksikmiş veya yenilerine ihtiyaç varmış gibi. Oysa gerçekten Allah'a iman etmek için delil ve mucize istiyorlarsa Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri fazlasıyla bulacaklardır. Yok eğer Peygamber'e iman konusunda delil ve mucizeler istiyorlarsa, işte Kur'an en büyük mucizedir. Fakat Kur'an'a iman etmek için delil istiyorlarsa, Kur'an'da öyle mucizevi ayetler vardır ki ihata edilmesi bile mümkün değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ cevaben şöyle buyurmuştur: De ki: *«Kuşkusuz Allah dilediğini saptırır, (hakka) yöneleni de kendisine iletir»* yani Allah kalbiyle dinine yönelen bir kimseyi, dinine iletir, irşad eder.

Hz. Peygamber onların istekleri doğrultusunda mucize getirsin veya getirmesin, hidayet ve dalâletin bunlara bağlı olmadığını,

(1) Said Havva, el-Esas fi'Tefsir, cilt: 5, sh: 2750-2754.

dalâlete götürenin veya hidayet edenin ancak Allah olduğunu ayet açıkça ortaya koymaktadır.

«Allah onunla sadece fasıkları saptırır» (Bakara: 26) ayetine göre dalâlete götürülenlerin, dalâlet sebeplerinin onların fasıklıkları olduğu çok açıktır. Yani mutlak mânâda dalâlete götürmeye gücü yeten Allah durup dururken kullarını dalâlete götürmez. Allah bu güce sahipse de dalâlete gidenler, dalâlete gitmeyi gerektiren davranışlarda bulundukları için Allah onları saptırmıştır. Hidayete erdirilenler de keza öyle.

(28) *«Onlar iman edenler ve gönülleri Allah'ın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hidayete erdirilen kimseler iman etmiş ve kalpleri Allah'ın zikriyle mutmain olmuş kimselerdir. Böyle bir kimse Allah'a yönelmiş, O'nun güç ve kuvvetiyle, O'nun yardımına sığınmış, yalvarıp-yakarmıştır. Tesbih, tahlil, istiğfar ve Kur'an okumak gibi Allah'ın zikriyle kalbi sükûnet bulmuştur. Kalpler sürekli Allah'a meyleder, yardımcı olarak O'na razı olurlar.

«Allah'ın zikriyle»; yani zikrinden dolayı müminlerin kalpleri sükûnet bulur, itminana kavuşur.

Alusî, Allah'ın zikri ile kastedilenin önünden ve ardından bâtılın kendisine yaklaşamadığı, muciz olan Kur'an olduğunu söylemektedir. Nitekim Mukatil'den de bu şekilde rivayet edilmiştir. Kur'an'a *«zikir»* dendiği yaygındır. Hatta Allah Teâlâ, bir ayette *«Bu mübarek bir zikirdir»*, başka bir ayette, *«Zikri biz indirdik. Onu koruyacak da biziz»* diye buyurmuştur.

Müminlerin kalplerinin zikirle sükûnet bulmasının sebebi şudur: Müminler bilirler ki Kur'an'dan daha büyük bir mucize yok-

tur. Bu bakımdan diğerlerinin istedikleri mucizeleri istemeyip Kur'an'la yetinmektedirler.

Ayetin son cümlesine iyi dikkat edilmelidir: *«İyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla sükûnet bulurlar»*. Başka bir şeyle değil! Yani nefislerin meylettiği dünyevî lezzetlerle kalpleri itminan olmazlar.

Eğer burada zikrin dışındaki diğer mucizeler kastedilirse, yani ayet diğer mucizelerin hiçbiriyle değil, kalpler sadece zikirle itminana kavuşur şeklinde yorumlanırsa, vakit hasrın mânâsı şöyle olur: *«O mucizeleri görmeyen bir kimseye nisbetle, Kur'an'ın vermiş olduğu itminanı onlar temin edemezler»*. Çünkü Kur'an Kıyamet'e kadar bâki bir mucizedir. Herkes onu görmekte ve kalplerin tamamı onunla mutmain olmaktadır. Diğer mucizeler ise gelip geçicidir.

Ayetin işaret ettiği mânâ şudur:

Kâfirlerin gerçek mânâda kalpleri yoktur. Onların kalpleri heva ve hevesten ibarettir. Onlar Kur'an'la mutmain olmazlar. Kur'an en zahir ve en hayret verici bir mucize olduğu halde onu mucize olarak kabul etmezler.

Ayetin bu cümlesinde bir muzaf takdir edilmiştir. Yani onların kalpleri Allah'ın rahmetini, mağfiretini zikrettikten sonra sarılantıdan, ızdıraptan itminana kavuştu, Allah korkusundan itminana buldu. Nitekim başka bir ayette, *«Sonra onların derileri ve kalpleri Allah'ın zikriyle yumuşar»* buyurulmuştur.

Bazılarına göre ayette geçen *«Zikir»*den maksad Allah'ın birliğine delâlet eden delillerdir. *«İtminan»* ise şek ve şüphenin ızdırabından kurtulmaktır.

Bu yorum küfrün zikrine ve buna karşılık düşmesine münasiptir.

Bazıları da *«Allah'ın zikri»* ile Allah ile olan ünsiyetin kastedildiğini, bunun Allah'a yönelmek demek olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre ibadet ile onun devamı kastedilmiştir. Bazı kimseler bu yorumun da küfür vakıasına uygun olduğunu; zira Allah'ın bir olduğu söylendiğinde kâfirlerin kalplerinin burkulduğunu belirtmişlerdir.

Bazı yorumlara göre de, zikir ile Allah adına yemin etmek kastedilmiştir. Bu yeminle kalplerin itminan bulması şöyle olur: Mümin bir kimsenin kalbi, Allah adına yemin edildiğinde sükûnet bulur. Fakat bu yorum siyak ve sibak ile münasip değildir.

Enes b. Malik'ten rivayet olunduğuna göre, bu ayet nazil olduğu zaman Hz. Peygamber ashabına bunun anlamını bilip bilmediklerini sorar. *Ashab; «Allah ve Rasûlü daha iyi bilir!»* diye cevap verince Hz. Peygamber; *«Kim Allah'ı, onun Rasûlü'nü ve ashabımı severse (kalbi sükûnet bulur)»* dedi.

Hz. Ali'den gelen rivayete göre, Hz. Peygamber bu ayet nazil olduğu zaman; *«Kim Allah'ı, Rasûlü'nü, ehl-i beytimi, hazır olduklarında ve olmadıklarında ve müminleri de gıyaben severse»* diye buyurmuştur.

Bu tarzdaki rivayetler, zikrin anlamının böyle olduğu anlamına gelmez. Aksine bu sıfatlara sahip olan kimselerin Allah'ı ve Rasûlü'nü de sevdiklerine işaret etmektedir.

Mezkûr ayetle *«Allah'ın adı zikredildiğinde kalpleri ürperir»* ayeti arasında herhangi bir zıtlık bahis mevzuu değildir. Çünkü bu ayetteki *«ürperme, korkma»*, Allah'ın heybetinden, azametinden ileri gelmektedir. Yoksa itminanı selbeden bir korku değildir.

İmam, kalbin Allah'ın zikriyle sükûnet bulması hususunda birçok vecihin bulunduğunu belirtmiştir:

Varlıklar üç kısımdır.

a) İyi etki yapar ama kendisi etkilenmez.

b) Kendisi etkilenir ama başkasını etkilemez.

c) Başkasını etkiler ve kendisi de etkilenir.

İlki Allah Teâlâ'dır. İkincisi cisimlerdir. Çünkü cismin değişik etkilerini ve ayrı vasıflarını kabul etmekten başka bir özelliği yoktur. Üçüncüsü ise ruhanî varlıklardır. Zira bunlar ilâhî huzura teveccüh ettikleri zaman oradan gelen feyizleri kabullenmektedirler. Onlar cisimlerin âlemlerine yöneldikleri zaman, onlarda tasarruf etme iştiyakına kapılırlar. Çünkü ruhlar âlemi, cisimler âleminin idarecisidir. Bunu bildikten sonra anla ki kalp, cisimler âlemini mütalaa etmeye yöneldikçe onda ızdırap, sallantı ve kalbi istila eden şiddetli meyl başgösterir. Onda tasarruf etme meyli belirir. İlâhî huzurun mütalaasına yöneldiğinde ise, semadani nurlar kendisinde var olduğu için sakinleşir ,itminan bulur. Ayrıca kalp herhangi bir makama vardıkça ondan daha üstün olanına intikal etmek ister. Çünkü cisim âleminde mutluluk yoktur, ancak var olan mutluluğun üstünde başka bir mertebe vardır. Kudsî ruhlar ilâhî marifetlerle dolu mutluluk mertebesine vardığında sabit olur, karar bulur, oradan intikal etmeye artık hiçbir zaman güç yetiremez. Çünkü ondan daha yüce ve daha mükemmel bir mutluluk mertebesi yoktur. Ayrıca iksirden bir zerre, bakır bir cismin üzerine düşerse, o altın olur ve uzun zaman durur. Ateşle meydana gelen eritmeye karşılık gösterilir. Bu bakımdan Allah nurunun iksiri bir kalbe düştü mü onu nuranî, safî, tağyir ve tebeddülü (değişmeyi) kabul etmeyen bâki bir cevhere çevirmesi

daha evlâdır. İşte bu bakımdan Allah Teâlâ; *«İyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla sükûnet bulurlar»* diye buyurmaktadır. (İmamın sözleri burada bitmiştir).

En uygunu şudur: İtminanın sebebi bir nurdur. Allah onu zikrinden ötürü müminin kalbine akıtır. Kalpteki kabalık, vahşet ve benzeri kötü hasletler silinip, süpürülür.

ÖZÜR

407. sahifede, «Allah'a yemin ederiz ki, bizim buraya...» şeklinde başlayan Yusuf Suresi'nin 73. ayetinin yer alması gerekirken, bir teknik hatadan dolayı, «(Kralın adamları): Peki sizler yalancılardan iseniz...» şeklinde başlayan 74-75. ayetler tekrar basılmıştır. 407. sahifede yapılan tefsir, 73. ayete aittir. Bu hatadan dolayı okuyucularımızdan özür dileriz.

MEVZU — SAHİFE

Hud Suresi'nin 29-37. ayetlerinin meâli ... 7
Hz. Nuh (a.s)'un kavmine tebliği ... 8
Melekler peygamberlerden üstün müdürler? ... 10
Hud Suresi'nin 38-45. ayetlerinin meâli ... 16
Hz. Nuh (a.s) gemiyi yapmaya başlıyor ... 17
Peygamberlik ve alay etmek ... 19
Tennur (Tandır) ile kastedilen nedir? ... 20
Tüm hayvanlar nasıl biraraya geldiler ve nasıl gemiye bindiler? ... 27
Kitab-ı Mukaddes'in, Tekvin Kitabı'nda Hz. Nuh'un kıssası 30
Tekvin Kitabı, Hz. Musa'ya gelen Tevrat'a ait değildir ... 31
Nuh kıssası ile ilgili gelen İsrailiyyat ... 32
Geçmiş ümmetlerde tufan haberi ... 32
Hz. Nuh'un gemisinin üzerinde durduğu dağ ... 40
Tufan niçin günahsız çocukları boğdu? ... 41
Kenan, Hz. Nuh'un gerçek oğlu mudur? ... 44
Hud Suresi'nin 46-53. ayetlerinin meâli ... 47
Sabrın İslâm'daki hükmü ... 53
Hz. Hud (a.s)'un kavmine seslenişi ... 56
Hud Suresi'nin 54-62. ayetlerinin meâli ... 61
Hz. Hud (a.s) ile kavmi arasında geçenler ... 62
Lânet nedir? ... 66
Bayındırlık uzun yaşamaya sebep midir? ... 68
Hud Suresi'nin 63-71. ayetlerinin meâli ... 72

MEVZU SAHİFE

Bir cömertlik örneği ... 76
Hud Suresi'nin 72-81. ayetlerinin meâli ... 84
Hz. İbrahim ile meleklerin mücadelesi ... 88
Peygamber ümmetin babasıdır ... 94
Hud Suresi'nin 82-88. ayetlerinin meâli ... 101
Allah'ın tevfiki nedir? ... 111
Hud Suresi'nin 89-97. ayetlerinin meâli ... 114
Hz. Şuayb (a.s)'ın kavmine tebliği ... 117
Hud Suresi'nin 98-108. ayetlerinin meâli ... 126
Firavun'un ve etbaının Kıyamet'teki durumları ... 128
Şekavet - Saadet ... 134
Cehennem ehlinin nefes alıp vermeleri ... 135
Hud Suresi'nin 109 - 117. ayetlerinin meâli ... 152
İstikametin anlamı ... 158
Zalime meyletmek haramdır ... 163
İyilik, kötülüğü siler ... 169
İslah etmenin önemi ... 178
Hud Suresi'nin 118-123. ayetlerinin meâli ... 182
İman etmeyenlerin durumu ... 190
Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır ... 191

YUSUF SURESİ

Yusuf Suresi'nin 1-4. ayetlerinin meâli ... 195
Giriş ... 196
Yusuf Suresi ile önceki sure arasındaki ilişki ... 198
Arap dili ... 200
Arapların kısımları ... 201
Arapça dillerin en üstünüdür ve sonra Farsça gelir ... 204
Hz. Muhammed Arapların en fasihidir ... 206
Kur'an'da Arapça olmayan kelimeler var mıdır? ... 208
Kur'an mahlûk mudur? ... 209

MEVZU **SAHİFE**

Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf ... 217
Hz. Yusuf'un soyu ... 218
Hz. Yusuf'un babası yanındaki mertebesi ... 218
Hz. Yusuf efendisinin yanında ... 222
Hz. Yusuf'un başına gelen felaketler ... 222
Hz. Yusuf ve Aziz'in hanımı ... 226
Haberin şehirde yayılması ve kadınların bununla dedikodu yapmaları ... 227
Hz. Yusuf'un zindanda halkı dinine davet etmesi ... 229
Hz. Yusuf için müjde ... 230
Hz. Yusuf kralın huzurunda ... 233
Hz. Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'da ticaret yapmaları ... 235
Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarının yanında ... 236
Hz. Yusuf'un Bünyamin'i alıkoymak için başvurduğu tedbir 238
Hz. Yusuf'un kardeşleriyle tanışması ... 241
Yusuf Suresi'nin 5-14. ayetlerinin meâli ... 245
İslâm'da rüya ... 246
Hz. Yusuf ile kardeşleri arasındaki ilişkiler ... 260
Yusuf Suresi'nin 15-22. ayetlerinin meâli ... 271
Kuyuda bir mucize ... 273
Hz. Yusuf kuyuya atıldığında kaç yaşında idi? ... 274
Kuyudaki vahyin mahiyeti ... 274
Hz. Yusuf kaç paraya satıldı? ... 280
Yusuf Suresi'nin 23-30. ayetlerinin meâli ... 288
Burhan ne demektir? ... 291
Bu ayet hakkındaki yorumlar ... 294
Yusuf Suresi'nin 31-37. ayetlerinin meâli ... 317
Melekler mi, insanlar mı daha büyüktür? ... 321
Alim, takdir edilsin diye ilmini açıklayabilir mi? ... 333
Yusuf Suresi'nin 38-43. ayetlerinin meâli ... 336
Mısır Kralı'nın rüyası ... 346
Yusuf Suresi'nin 44-52. ayetlerinin meâli ... 349

MEVZU SAHİFE

Hz. Yusuf'un, kralın rüyasını yorumlaması ... 352
Yusuf Suresi'nin 53-63. ayetlerinin meâli ... 360
Zeliha ile Hz. Yusuf'un evlenmesi ... 364
Vazife istemek caiz midir? ... 366
Yusuf Suresi'nin 64-69. ayetlerinin meâli ... 379
İslâm'da nazar ... 383
Kem gözlüler ... 385
Nazar tesir eder mi? ... 390
Yusuf Suresi'nin 70-78. ayetlerinin meâli ... 403
Hz. Yusuf'un kardeşi Bünyamin'i alıkoymak istemesi ... 404
Yusuf Suresi'nin 79-86. ayetlerinin meâli ... 420
Musibet anında ağlamak caiz mi? ... 427
Yusuf Suresi'nin 87-95. ayetlerinin meâli ... 435
Hz. Yusuf'u nasıl tanıdılar? ... 444
Hz. Yusuf'un kimliğini belirten olay ... 450
Hz. Yusuf'un gömleği ... 451
Hz. Yakub'un aile efradı kaç kişi idi? ... 452
Yusuf Suresi'nin 96-103. ayetlerinin meâli ... 457
Hz. Yakub'un Mısır'a hicreti ... 463
Hz. Yusufa' yapılan secdenin mahiyeti ... 465
Hz. Yakub Mısır'a nereden geldi? ... 468
Yusuf Suresi vahyidir ... 474
Yusuf Suresi'nin 104-111. ayetlerinin meâli ... 477
Kadınlar ve göçebelerden peygamber olur mu? ... 485
Hangi durumda peygamberlere uyulur? ... 492
Akıl sahipleri için ibret ... 498

RA'D SURESİ

Ra'd Suresi'nin 1-5. ayetlerinin meâli ... 505
Giriş ... 506
Bunlar Kitab'ın ayetleridir ... 508

MEVZU — SAHİFE

Direksiz gökler ... 509
Arşın durumu ... 513
Yerin konumu ... 515
Yerin kazıkları dağlardır ... 518
Yerin sükûnet bulması ... 520
Yer altındaki balık ve öküz ... 521
Yeryüzündeki ırmaklar ... 522
Ra'd Suresi'nin 6-13. ayetlerinin meâli ... 533
Kâfirler, iyilikten önce kötülüğü istiyorlar ... 534
Sen sadece bir uyarıcısın ... 537
Allah, her dişinin (rahminde) taşıdığını ve rahimlerin neyi düşürüp neyi alıkoyduğunu bilir ... 540
O gaybı da, müşahade edileni de bilendir ... 542
O insanın önünden ve ardından izleyenler vardır ... 543
O sizlere korku ve ümit içinde şimşeği gösterendir ... 552
Ra'd Suresi'nin 14-18. ayetlerinin meâli ... 560
Hak dua (ibadet) ancak O'nundur. ... 561
Göklerde ve yerde bulunanların Allah'a secde etmesi ... 565
Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? ... 567
Allah buluttan su indirdi ... 571
Rablerinin çağrısına uyanlara en güzeli vardır ... 574
Ra'd Suresi'nin 19-28. ayetlerinin meâli ... 580
Bilen kimse ile kör kimse arasındaki fark ... 581
Rablerinin rızasını isteyen müminler ... 583
Adn Cennetlerine girenler ... 585
Allah'a verilen sözü bozmak ... 586
Allah rızkı bollaştırır ... 587
Kâfirler ne diyor? ... 588
Kalpler Allah'ı anmakla sükûnet bulur ... 589
Özür ... 594